

**«ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В
АСПЕКТІ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО
ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ»**

**"GOALS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE
ASPECT OF STRENGTHENING THE NATIONAL
AND INTERNATIONAL LEGAL ORDER"**

**ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ МІЖНАРОДНОЇ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ**

**ABSTRACTS OF THE INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE**

**27 жовтня 2023 року
October 27, 2023**

**Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці
Zaporizhzhia-Lviv-Odesa-Uzhgorod-Kharkiv-Chernivtsi**

УДК 34
Ц 23

Рекомендовано до друку:

Вченою радою юридичного факультету Запорізького національного університету, протокол № 4 від 21.11.2023;

Вченою радою юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, протокол № 15 від 21.11.2023;

Вченою радою економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, протокол № 4 від 29.11.2023;

Вченою радою юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет», протокол № 4 від 09.11.2023;

Вченою радою юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, протокол № 7 від 16.11.2023;

Вченою радою юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, протокол № 6 від 21.11.2023

Ц 23 Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 492 с.

До збірника увійшли тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку», що відбулася 27 жовтня 2023 року. Співорганізаторами конференції стали юридичний факультет Запорізького національного університету, юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, економіко-правовий факультет Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, юридичний факультет Ужгородського національного університету, юридичний факультет Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна та юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Редколегія: Бурдін В.М., д.ю.н., проф.; Вдовічен В.А., д.ю.н., проф.; Коломоець Т.О., д.ю.н., проф.; Лазур Я.В., д.ю.н., проф.; Серьогін В.О., д.ю.н., проф.; Токарчук Л.М., д.ю.н., доц.

Редколегія може не поділяти погляди, викладені у збірнику. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за їх зміст. Тези друкуються в авторській редакції.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Бурдін Володимир Миколайович – декан юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор;

Вдовічен Віталій Анатолійович – декан юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор юридичних наук, професор;

Коломоєць Тетяна Олександрівна – декан юридичного факультету Запорізького національного університету, доктор юридичних наук, професор;

Лазур Ярослав Володимирович – декан юридичного факультету Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, професор;

Серьогін Віталій Олександрович – декан юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор;

Токарчук Людмила Михайлівна – декан економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова, доктор юридичних наук, доцент, Заслужений юрист України.

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

НАЛЕЖНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Кагановська Тетяна Євгеніївна,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
ректор Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Поняття сталого розвитку досить докладно проаналізоване в сучасній науці з наголосом на його різних аспектах або елементах. Узагальнено його можна визначити як розвиток, який відповідає потребам сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. У структурному плані сталий розвиток описується як система в тісно взаємопов'язаних і довгострокових відносин, що об'єднує динамічні (мінливі) економічну, соціальну та екологічну підсистеми. Відповідно, розвиток є колективним процесом змін у напрямку покращення якості життя для людей та їхніх спільнот, а стійкість – це комплексний, соціально, економічно й екологічно безпечний розвиток, орієнтований на довгострокову перспективу.

Виходячи з цього, концепція сталого розвитку закликає до пристосування, примирення та інтеграції між економічним зростанням, соціальною справедливістю (включно з правами людини) та захистом навколишнього середовища з тим, аби рухатися до спільного покращення колективної якості життя на благо як теперішнього, так і майбутніх поколінь. На сьогодні можна стверджувати, що внаслідок переведення цієї концепції в юридичну площину сформувався «право сталого розвитку», котре є проміжним підсумком і описом нового корпусу міжнародних та внутрішньодержавних правових принципів та інструментів, які знаходяться на перетині економічного, екологічного і соціального права (включаючи право прав людини), вирішальним для розвитку між поколіннями (докл. див.: [1-3]).

Як вже зазначалося вище, загалом елементи (аспекти) сталого розвитку часто поділяють на три виміри/основи, а саме: екологічний, економічний та соціальний. Однак щодо цих елементів існують різні підходи до того, як вони співвідносяться один з одним, чи є вони опорами на одному рівні, чи трьома досить різними, але тісно пов'язаними вимірами сталого розвитку.

Європейські дослідники, характеризуючи структурні елементи сталого розвитку, доволі часто звертаються до документа під назвою

«Політика та керівництво щодо сталого розвитку», котрий був розроблений в межах фінансового механізму Європейського економічного простору та Норвегії і визначає ці елементи наступним чином [4, с. 3]:

- економічний – економічно стійка система повинна мати можливість постійно виробляти товари та послуги, підтримувати керований рівень державного та зовнішнього боргу, а також уникати екстремальних галузевих дисбалансів, які шкодять сільськогосподарському чи промислового виробництву;

- екологічний – екологічно стійка система має підтримувати стабільну ресурсну базу, уникаючи надмірної експлуатації систем відновлюваних ресурсів або функцій поглинання навколишнього середовища, і виснажуючи невідновлювані ресурси лише в тій мірі, в якій здійснюються інвестиції в адекватні замітники; це включає підтримку біорізноманіття, стабільність атмосфери та інші функції екосистеми, які зазвичай не класифікуються як економічні ресурси;

- соціальний – соціально стабільна система має досягати рівності розподілу, належного надання соціальних послуг, включаючи охорону здоров'я та освіти, гендерної рівності, а також політичної відповідальності та участі.

На наш погляд, такий підхід до тлумачення елементного складу сталого розвитку є цілком виправданим та обґрунтованим. При цьому, як слушно зауважує А.Г. Дессі, екологічні елементи (навколишнє середовище) виступають необхідною основою для сталого розвитку, економічні – його інструментальною частиною (механізмом реалізації), а соціальні характеризують мету такого розвитку, його місію [5, с. 3].

Варто відзначити, що ані Цілі розвитку тисячоліття (2001 р.), ані Цілі сталого розвитку (2015 р.) не містять цілей чи завдань щодо управління. Втім Декларація тисячоліття [6], прийнята світовими лідерами у вересні 2000 року, визнає життєво важливий зв'язок між належним управлінням, сталим розвитком і правами людини (п.13). Базуючись на більш ніж двадцятирічному досвіді прогресу та викликів у сфері розвитку, зараз є широко визнані аргументи на користь того, що управління має відігравати більш сильну роль у сучасному порядку денному розвитку: ефективні інститути та системи управління, які реагують на суспільні потреби, надають основні послуги та сприяють інклюзивному зростанню, тоді як інклюзивні політичні процеси гарантують, що громадяни можуть притягнути державних службовців до відповідальності. Крім того, належне управління (*good governance*) сприяє звільненню від насильства, страху та злочинності, а також мирним і безпечним суспільствам, які забезпечують стабільність, необхідну для підтримки інвестицій у розвиток.

Таким чином, належне управління дозволяє досягти цілого ряду найважливіших цілей сталого розвитку. У той же час, як показують численні опитування та багато дій громадян, ефективно та підзвітне

врядування також розглядається багатьма як важлива самоціль.

Після ухвалення Цілей розвитку тисячоліття багато держав-членів уклали глобальні або регіональні угоди, які передбачають зобов'язання щодо покращення управління, а також прав людини, розбудови миру, верховенства права та прозорості. Прикладами таких зобов'язань можуть слугувати: Африканський механізм колегіального огляду (AMRO), Цілі G7+ щодо розбудови миру та державного будівництва в межах Нового курсу, Конвенція ООН проти корупції (UNCAC), Універсальний періодичний огляд Ради ООН з прав людини, Міжамериканська демократична хартія та Стамбульська програма дій для найменш розвинених країн. Ці угоди та ініціативи країн сприяли зусиллям щодо систематичного відстеження та вимірювання цілей і завдань управління та підтвердили, що такі цілі та завдання є невід'ємною частиною загального бачення розвитку багатьох країн.

У липні 2012 року держави-члени знову підтвердили належне управління як основу розвитку в резолюції 66/288 Генеральної Асамблеї ООН під назвою «Майбутнє, якого ми прагнемо», проголосивши, що «демократія, належне врядування та верховенство права на національному та міжнародному рівнях, а також сприятливе навколишнє середовище є важливими для сталого розвитку, включаючи стійке та інклюзивне економічне зростання, соціальний розвиток, захист навколишнього середовища та викорінення бідності та голоду» [6]. Поряд із цим було підтверджено, що для досягнення названих цілей сталого розвитку потрібні інституції на всіх рівнях, які є ефективними, транспарентними, підзвітними та демократичними.

Порядок денний сталого розвитку до 2030 року [7] чітко демонструє відданість належному управлінню та його життєво важливу роль. Зокрема, Ціль 16 вказує на те, що «інститути та системи ефективного управління, які реагують на суспільні потреби, надають основні послуги та сприяють інклюзивному зростанню».

Сучасні дискусії щодо сталого розвитку ґрунтуються на визнанні того, що поточні виклики розвитку є більш складними, ніж вони були 15-20 років тому. Щоб розвиток був сталим – економічно, соціально та екологічно справедливим, – потрібен новий підхід, який стосується політичних, а також технічних аспектів рішень щодо розвитку.

Ключовою частиною цього нового підходу є покращене управління в багатьох аспектах. Зокрема, для реалізації принципів належного управління особлива увага приділяється інституціям. У цьому відношенні інституції повинні допомагати громадянам досягти стійкості, зокрема, надаючи рівні можливості та забезпечуючи соціальний, економічний і політичний доступ до ресурсів. Інституції, особливо державні, можуть зробити значний внесок у підтримку прав людини, захист навколишнього середовища, стабільні макроекономічні умови, покращення стану здоров'я,

управління та мобілізацію ресурсів для надання основних державних послуг тощо. Водночас належне управління виходить за межі інституцій і включає відносини між органами публічної влади та народом, територіальними громадами й іншими спільнотами; воно забезпечує механізми, за допомогою яких можна створити співпрацю між секторами. Воно також передбачає усунення деяких фундаментальних перешкод для сталого розвитку, включаючи відчуження та нерівність.

Зростає визнання того, що «універсальні» моделі управління не працюють і що існують різні шляхи до більш інклюзивних політичних та економічних інститутів. Окрім якості управління на національному та субнаціональному рівнях, зараз також більше уваги приділяється питанням глобального управління. Наслідки міжнародної фінансової кризи, наслідки зміни клімату, вплив внутрішньодержавних конфліктів і вплив міжнародної злочинності, тероризму та незаконних фінансових потоків привернули увагу до важливості питань транскордонного управління в світі, що стає дедалі більш взаємопов'язаним і взаємозалежним.

Дефіцит контролю за владою та здійсненням повноважень лежить в основі викликів розвитку, включаючи слабку державну спроможність, соціальне та політичне насильство, конфлікти за природні ресурси, навантаження на безпеку громадян та екологічну стійкість.

Належне управління в просуванні сталого розвитку має важливе значення для сприяння підзвітності, прозорості, ефективності та верховенства права в органах публічної влади на всіх рівнях. Більше того, воно дозволяє обґрунтовано та ефективно управляти людськими, природними, економічними та фінансовими ресурсами для справедливого та сталого розвитку та забезпечує чіткі процедури прийняття рішень на рівні органів публічної влади, участь громадянського суспільства в процесах прийняття рішень та здатність забезпечувати виконання прав та обов'язків за допомогою правових механізмів. Для матеріалізації всіх вищезазначених гідних понять доброго врядування з часом потрібні належно функціонуючі інституції.

Інша річ, яку потрібно добре зрозуміти, вищевказані аспекти належного управління самі по собі не забезпечують належне управління суспільством і не гарантують сталого розвитку. Але без належно функціонуючих інститутів управління, заснованих на верховенстві права, котре посилює соціальну стабільність і правову визначеність, не може бути інвестицій і прийняття ризику, що є ключовим фактором принаймні для розвитку ринкової економіки (не кажучи вже про сталий розвиток). Насправді міцність верховенства права є кращим визначальним фактором економічного успіху країни. Крім того, брак верховенства права прокладає шлях до високого рівня корупції, яка впливає на суб'єктів господарювання. А брак інвестицій сам по собі уповільнює економічне зростання, а потім позбавляє уряди ресурсів для інвестування в освіту, системи соціального

захисту та раціональне управління навколишнім середовищем, які є важливими для сталого розвитку.

Тож не дивно, що теми сталого розвитку та ефективного врядування дуже переплетені в літературі. Так, С. Шарма вважає, що належне управління є центральним питанням сталості [8], тоді як К. Боссельман, Р. Енгель і П. Тейлор стверджують, що воно також є необхідною умовою для досягнення сталості [9, с. 6]. Багато досліджень показали, що виклики, з якими стикаються країни щодо сталого розвитку, такі як високий рівень безробіття, поширення бідності та нерівності, частково пояснюються неефективними інституціями, схильними до корупції (див., напр.: [10]). У зв'язку з цим нова парадигма стратегії розвитку, заснована на належному управлінні, наголошує на спільній участі держави, недержавних суб'єктів, громадянського суспільства та приватного сектору в економіці та процесі публічного управління [11].

ПРООН спробувала визначити та підкреслити шість ключових завдань щодо організаційно-правового сприяння належному управлінню. Це: парламентський розвиток; допомога з виборчими системами та процесами; покращення доступу до правосуддя та прав людини; сприяння доступу до інформації; підтримка децентралізації та місцевого самоврядування; реформа державного управління та державної служби [12, с. 17]. Усі названі завдання є цілком актуальними й для сучасної України з огляду на її євроінтеграційні прагнення.

Наслідки міжнародної фінансової кризи, зміни клімату, наслідки внутрішньодержавних конфліктів, злочинність і тероризм посилили увагу до розробки моделей управління з урахуванням нових вимірів, оскільки світ стає все більш взаємопов'язаним. Сьогодні загально визнано, що єдина модель належного управління не може і не повинна бути нав'язана. Основна причина полягає в тому, що якість і характер управління змінюється залежно від контексту та культури та розвивається у відповідь на низку соціально-культурних та економічних факторів.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що сталий розвиток – це сучасний підхід до розвитку, спрямований на забезпечення довгострокового бачення суспільства. Роблячи це, необхідно, щоб діяльність відповідала короткостроковим горизонталом, не ставлячи під загрозу/не жертвуючи довгостроковою перспективою людського життя. Таким чином, сталий розвиток є інтегрованою концепцією, що стосується всіх сфер людської діяльності. Зрештою, якість життя як нинішніх, так і майбутніх поколінь буде покращена, одночасно зберігаючи здатність землі підтримувати життя в усьому його розмаїтті. Щоб матеріалізувати таку мету сталого розвитку, належне управління є найбільш сприятливим інструментом через забезпечення демократії, верховенства права та поваги до основних прав, включаючи свободу, рівні можливості та культурне різноманіття, а також сприяння високому рівню зайнятості в економіці.

Список використаних джерел:

1. Harris J. M. Basic Principles of Sustainable Development. *Global Development and Environment Institute Working paper 00-04* (June 2000). Medford: Tufts University, 2000. 25 p.
2. Cordonier Segger M.-C., Khalfan A. Sustainable Development Law: Principles, Practices & Prospects. Oxford: Oxford University Press, 2004. 490 p.
3. Sustainable Justice: Reconciling Economic, Social and Environmental Law / eds. M.C. Cordonier Segger, Ch. G Weeramantry. Leiden: Martin's Nordhoff, 2004. 598 p.
4. Sustainable Development Policy and Guide; The EEA Financial Mechanism & The Norwegian Financial Mechanism, Adopted: 07 April 2006. URL: <https://www.bartleby.com/essay/Sustainable-Development-Policy-and-Guide-for-the-F3JD6JGSJPRS5> (дата звернення: 23.10.2023).
5. Dessie A. G. The Law of Sustainable Development and Good Governance. *International Journal of Law and Legal Jurisprudence Studies*. 2016. № 2. URL: http://ijlljs.in/wp-content/uploads/2016/02/cntctfrm_21356dd0424338be6743145928a414c2_SD.pdf (дата звернення: 23.10.2023).
6. United Nations Millennium Declaration. UN. General Assembly (55th sess.: 2000-2001). 6 Sept. 2000. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/421672?ln=en> (дата звернення: 23.10.2023).
7. The future we want: Resolution 66/288 adopted by the General Assembly on 27 July 2012. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_66_288.pdf (дата звернення: 23.10.2023).
8. Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development. A/RES/70/1. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).
9. Sharma S. K. Governance for realising a sustainable society. *SAGE Publications: Social Change*. 2001. Vol. 31(1/2). P. 165-173.
10. Bosselmann K., Engel R., Taylor P. Governance for Sustainability: Issues, Challenges, Successes. Gland (Switzerland): International Union for Conservation of Nature, 2008. 260 p.
11. Good Governance in the Era of Global Neoliberalism: Conflict and depolitisation in Latin America, Eastern Europe, Asia and Africa / J. Demmers, A. Fernández Jilberto, B. Hogenboom [eds.]. London & New York: Routledge, 2004. 372 p.
12. Morita S., Zaelke D. Rule of Law, Good Governance, and Sustainable Development. *Seventh International Conference on Environmental Compliance and Enforcement*. Washington, 2007. P. 15-22.

ВІДНОВЛЕННЯ ПОЖИТТЄВОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ PEPs В УКРАЇНІ – РЕАЛЬНИЙ КРОК ДО ВПРОВАДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ФОРМУВАННЯ «ЕКОНОМІЧНО ПРИВАБЛИВОЇ» ДЕРЖАВИ

Коломоєць Тетяна Олександрівна,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений юрист України,
декан юридичного факультету
Запорізького національного університету

В аспекті активних реформаційних державотворчих та правотворчих процесів, навіть в умовах дії правового режиму воєнного стану, впровадження якого зумовлене зовнішньою збройною агресією проти України, пріоритетними залишаються євроінтеграційні та північноатлантичні їх вектори, в т.ч. зорієнтовані на формування нормативного підґрунтя, організаційної та функціональної спроможності «стійкої» до будь-яких внутрішніх та зовнішніх «викликів» й привабливої для співпраці держави, держави «без репутаційних загроз». Задля цього важливою є не тільки спроможність держави своєчасно реагувати на нагальні запити реального часу, а й прогнозувати можливі шляхи подальшого розвитку у співпраці з іншими суб'єктами міжнародних правовідносин задля вирішення як внутрішніх, так і глобальних питань, використовуючи при цьому унікальність ресурсу кожного правового інституту, своєчасно модифікуючи його до вимог загальноновизнаних стандартів.

Це у повній мірі стосується, наприклад, фінансового моніторингу політично значущих осіб («Politically Exposed Persons» – PEPs) як загальноновизнаного дієвого інструменту (засобу) запобігання та протидії відмиванню (легалізації) «брудних грошей», правові засади використання якого в Україні не тільки формувалися в кілька етапів впродовж досить тривалого часу, а й істотно модифікувалися з огляду на зміни векторів внутрішньої та зовнішньої політики держави, їх пріоритезацію, а також актуалізацію імплементації міжнародно-правових стандартів запобігання та протидії відмиванню (легалізації) «брудних грошей» як умови посилення реальної співпраці із міжнародними партнерами та посилену реалізацію євроінтеграційного вектору розвитку держави в цілому. Важливо легально унеможливити використання PEPs свого правового статусу, наявного ресурсу «політичної впливовості» не тільки під час перебування їх на «високих» («впливових») посадах у державі й виконання «визначних публічних функцій», а й після звільнення з таких та припинення виконання зазначених функцій, проте із фактичним

збереженням ними зазначеної «політичної впливовості», «впливу на суспільство», що й знижує «привабливість» держави для міжнародних партнерів завдяки «підвищеним репутаційним ризикам» держави.

Не зважаючи на унормування засад фінансового моніторингу політично значущих осіб, із чітким визначенням того, кого варто вважати такими (як узагальненого поняття «політично значущі особи» (п. 47 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», так і всіх його складових, серед яких: «іноземні публічні діячі» (п. 28 ст. 1 цього ж Закону), «національні публічні діячі» (п. 37 ст. 1 цього ж Закону), «діячі, які виконують публічні функції в міжнародних організаціях» (п. 20 ст. 1 цього ж Закону), а також, що є не менш важливим, кого вважати «члени сім'ї» (п. 70 ст. 1 цього ж Закону) й «осіб, пов'язаних з політично значущими особами», участь яких також є цілком ймовірною у вищезазначених протиправних діяннях (хоча й в інших формах зовнішнього прояву та із різним ступенем безпосередньої участі), все ж таки досить «гострим» залишається питання пошуку такої нормативної моделі, яка б фіксувала «строкову», «лімітовану у часі» ознаку фінансового моніторингу політично значущих осіб, а отже й ступінь імплементації міжнародно-правових стандартів запобігання та протидії відмиванню (легалізації) «брудних грошей» у законодавстві України та прагнення законодавця сформулювати «якісне» за змістом та ефективне у застосуванні нормативно-правове підґрунтя протидії зазначеному протиправному явищу.

Задля забезпечення «привабливості», в т.ч. й економічної, держави для реальної співпраці із міжнародним и партнерами, інтеграції у міжнародну спільноту, в т.ч. й для вирішення глобальних завдань розвитку, потрібна «чіткість», «стабільність» унормованої позиції держави стосовно нетерпимості або ж «нульової толерантності» до будь-якої строковості, «лімітованості у часі» підвищеної уваги з боку держави до можливих проявів використання політично значущими особами свого особливого статусу і навіть після формальної його втрати задля легалізації «брудних грошей».

12 Рекомендація FATF, а також положення норми 4 Директиви (ЄС) 2015/849 «Про запобігання використанню фінансової системи для відмивання грошей та фінансування тероризму», Регламенту (ЄС) 2015/847 «Про інформацію, що супроводжує грошові перекази», зобов'язання виконувати які Україна взяла на себе, підписавши Угоду про асоціацію з ЄС, унормувавши фактично пріоритетність євроінтеграційного вектору державотворення та правотворення, «десонують» із «коливаннями» законотворчих ініціатив (мова йде, насамперед, про Закон України від 04 листопада 2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо

захисту фінансової системи України від дій держави, що здійснює збройну агресію проти України, та адаптації законодавства України до окремих стандартів Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) і вимог Директиви ЄС 2018/843») із намаганням впровадити «лімітовану у часі» нормативну модель фінансового моніторингу політично значущих осіб. Її навіть актуалізовано зобов'язаннями України перед ЄС, впровадженням стандартів FATF, дотримання міжнародної вимоги, зафіксованої в останньому звіті MONEYVAL щодо оцінки України на відповідність міжнародним стандартам з фінансового моніторингу, чергова законотворча ініціатива (Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» щодо політично значущих осіб», проект № 9269-д, схвалений 17 жовтня 2023 року в цілому Верховною Радою України) й до цього часу «не вгамував» «експертні обґрунтування» щодо «дефектності» нормативної моделі по життєвого фінансового моніторингу для політично значущих осіб як «засобу втручання у приватну автономію особи», як «засобу зовнішнього впливу на особу навіть вже після припинення виконання нею визначених публічних функцій».

Втім, з огляду на унікальність самого правового статусу політично значущих осіб, як осіб, які виконують (виконували) «визначні публічні функції», обіймаючи «впливову» у державі посаду (важливо усвідомлювати, що таке поєднання «унікальної посади» і «неординарних публічних функцій» є обов'язковим), які фіксуються у «базовому» законодавчому акті, що у свою чергу унеможливорює асоціювання такої особи із будь-якою посадовою особою та будь-якою особою, яка виконує (виконувала) публічні функції. А отже, з огляду на «неординарність» публічної впливовості такої особи, яка з високою вірогідністю зберігатиметься й після припинення виконання особою зазначених «визначених» публічних функцій, відновлення (зазначений законопроект схвалений 17 жовтня 2023 року в цілому Верховною Радою України) пожиттєвого фінансового моніторингу політично значущих осіб є не тільки дієвим кроком на шляху до впровадження апробованого часом і практикою у міжнародній спільноті інструментарію запобігання та протидії відмиванню (легалізації) «брудних грошей», а й передумовою для зростання «інтересу» до України з боку міжнародних партнерів, підвищення ступеню привабливості, в т.ч. й економічної, й сприйняття України як «держави із мінімальними репутаційними ризиками».

СТАЛИЙ РОЗВИТОК І ПРІОРИТЕТНІСТЬ РОЗВ'ЯЗАННЯ ГЛОБАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ЛЮДСТВА

Курінний Євген Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного
та адміністративного права
юридичного факультету
Запорізького національного університету

За останні п'ять десятиліть серед репрезентантів різноманітних галузевих наук, політиків, громадських діячів як вітчизняного так міжнародного рівнів, значної популярності та широкого вживання набув термін «сталий розвиток».

Вперше зазначений термін з'явився в документі Міжнародного союзу охорони природи «Всесвітня стратегія охорони природи» (1980), однак ще майже десятиліття він залишався практично непоміченим.

Суть сталого розвитку полягає у визначенні життєздатних схем, що враховують та збалансовують економічні, соціальні та екологічні аспекти людської діяльності. Ухвалюючи рішення, громади, компанії та громадяни мають враховувати не лише перспективу 10-20 років, а й далеке майбутнє.

Простою мовою, сталий розвиток – це спосіб організації діяльності суспільства, за якою воно зможе існувати в довгостроковій перспективі. Він має на меті досягнення соціальної та економічної справедливості, збереження навколишнього середовища та відновлення використаних природних ресурсів.

Думка, що концепція сталого розвитку стосується лише екологічної ситуації, неправильна. Ця концепція набагато ширше, ніж просто турбота про екологію. Вона зачіпає всі сфери життя: економічну, соціальну та екологічну – тобто, екології відводиться лише третина уваги.

Центральне місце в концепції займає людина сучасного та людина майбутнього. Як експлуатація ресурсів, економічний розвиток чи спрямованість інвестицій, так і освіта, охорона здоров'я, зайнятість та боротьба з голодом – за цією концепцією всі аспекти розвитку суспільства мають узгоджуватися як і з сучасними, так і з майбутніми потребами [1].

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку. У підсумковому документі цього форуму «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було визначено 17 цілей сталого розвитку та 169 відповідних завдань.

В Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року №722/2019, було визначено 17 цілей даного розвитку на вказаний вище період, а саме: подолання

бідності; подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства; забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці; забезпечення всеохоплюючої і справедливої якійної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх; забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат; забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією; забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх; сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх; створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям; скорочення нерівності; забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів; забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва; вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками; збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку; захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, припинення і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття; сприяння побудові миролюбного и відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях; зміцнення засобів здійснення й активізація роботи в рамках глобального партнерства в інтересах сталого розвитку.

Також у цьому нормативно-правовому акті зазначалось, що Цілі сталого розвитку України (далі ЦСР) на період до 2030 року є орієнтирами для розроблення проектів прогностичних і програмних документів, проектів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України.

Крім того, Національній академії наук України, Національним галузевим академіям наук України (зокрема й Національній академії правових наук України), було рекомендовано враховувати ЦСР України на період до 2030 року під час визначення напрямів наукових досліджень.

Після початку широкомасштабної агресії РФ на територію України 24 лютого 2022 року, реалізація вказаних вище цілей об'єктивно значно зменшила рівень своєї актуалізації. Втім, в Україні за ініціативи віце-прем'єрки О. Стефанішиної та Секретаріату вітчизняного Уряду розпочато функціонування Офісу з питань реалізації ЦСР, головним завданнями якого в теперішніх умовах воєнного стану є подальша реалізація ЦСР

через відповідне загальнодержавне та регіональне планування діяльності публічних адміністрацій, яке також має враховувати й заходи післявоєнного відновлення нашої країни.

Питання належного забезпечення сталого розвитку як на світовому, так і на рівні конкретних держав органічно пов'язані з більшістю глобальних проблем людства. Насамперед, це стосується соціальних, економічних та екологічних загроз, які повністю відповідають існуючим трьом складовим чинної концепції сталого розвитку.

Успішне вирішення глобальних проблем людства за допомогою реалізації цілей та завдань сталого розвитку залежить від низки умов, серед яких ключовими на мою думку є: існування бажання і можливостей (інтелектуальних, фізичних, фінансових) у керівництва конкретної країни; надійне функціонування державної бюрократії та владних інститутів здатних успішно реалізовувати поставлені цілі та завдання; відсутність з боку істеблішменту відповідної держави протидії подібним заходам; усвідомлення та підтримка втілення у життя відповідних потреб переважною більшістю населення країни; наявність міжнародних стандартів, вироблених на основі успішно функціонуючих соціальних, економічних та екологічних систем розвинутих держав; належне законодавче супроводження, нормативна база якого ґрунтується на відповідних об'єктивно існуючих суспільних потребах; дієве стимулювання щодо забезпечення реалізації концепції сталого розвитку з боку міжнародних організацій, міждержавних утворень (союзів), розвинутих держав, тощо.

Серед наведених умов, цілком можливо виокремити основні елементи механізму втілення у життя суспільних потреб, що безпосередньо стосуються забезпечення сталого розвитку як в окремому соціально-політичному утворенні, так й у переважній більшості країн світу. Також зазначені елементи можна буде використовувати у механізмі розв'язання глобальних проблем людства у соціальній, економічній та екологічній сферах.

За рівнем пріоритетності, реалізація концепції сталого розвитку, враховуючи її поліструктурність, яка охоплює три різновиди глобальних проблем людства посідає одне з найвищих місць.

Однак на початку 2023 року символічний годинник Судного дня ще більше наблизився до опівночі, попереджаючи, що людство перебуває небезпечно близько до катастрофи.

Стрілки Годинника встановили на позначку 90 секунд до півночі. Так мало часу, на думку вчених, лишилось до повного знищення нашої планети через дії людини. У Віснику вчених-атомників (BAS) сказано, що останнє переведення годинника пов'язане насамперед із війною в Україні.

У 2020 році стрілки годинника перевели на 100 секунд ближче до опівночі. Наступні роки, у 2021 та 2022 роках, стрілки годинника

залишалися на тому ж місці (найдалі від 12 стрілки годинника були одразу після закінчення холодної війни – за 17 хвилин до опівночі)[2].

Через значну ймовірність ескалації на Близькому Сході, спричиненої терористичним нападом організації Хамас на Ізраїль 7 жовтня 2023 року, існує значний ризик початку регіональної війни, яка разом з російською широкомасштабною агресією на нашу державу, може виступити у ролі подвійного тригера початку чергової світової війни, яка на відміну від двох перших за великою ймовірністю буде ядерною.

На думку лідера республіканської партії у Сенаті США Мітча Макконнелла, Китай, Росія та Іран є новою «віссю зла» [3].

Дане висловлювання свідчить про новий небезпечний етап поляризації країн світу, спробу країн осі зла переформатувати під свої інтереси чинний світовий світопорядок, а також високу готовність розв'язання накопичених проблем людства військовими засобами. Тому головними пріоритетами сьогодення стають: недопущення краху людства у полум'ї ядерної війни, відновлення територіальної цілісності жертв агресій відповідно до положень Статуту ООН та створення нових дієвих правових механізмів забезпечення міжнародного правопорядку та безпеки.

Список використаних джерел:

1. Вальд Б. Сталий розвиток: що це, чому це важливо та до чого тут Україна. *Український капітал*. 28 травня 2021. URL: <https://ucap.io/stalyj-rozvytok-shho-cze-chomu-cze-vazhlyvo-ta-do-chogo-tut-ukrayina/> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Кім Х. Через війну в Україні годинник Судного дня перевели ще ближче до опівночі. Що це означає? *BBC News*. 28 січня 2023. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-64414274> (дата звернення: 23.10.2023).

3. Перепада О. Лідер республіканців у Сенаті: РФ, КНР, Іран – нова вісь зла. *Німецька хвиля*. 23 жовтня 2023. URL: <https://www.dw.com/uk/lider-respublikanciv-u-senati-rosia-kitaj-ta-iran-e-novou-vissu-zla/a-67182114> (дата звернення: 23.10.2023).

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРАВОПОРЯДОК В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Марцеляк Олег Володимирович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедра конституційного права
ННІ права Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Сучасний стан вітчизняного державотворення характеризується ускладненими процесами, пов'язаними з розпочатою росією війною проти України, що супроводжується втратою стабілізуючого фактору напрацьованих раніше загальних орієнтирів демократичного розвитку нашої держави і суспільства, такими негативними явищами як неналежне конституційно-правове врегулювання суспільних відносин, зростання порушень прав людини і правопорушень (які до війни не мали місця в нашому суспільстві), поява великої кількості внутрішньо переміщених осіб, біженців, не завжди ефективне виконання органами публічної влади своїх функцій та повноважень і непоодинокі низька виконавська дисципліна суб'єктів правовідносин, часткова зміна існуючої системи правових цінностей, що призводить до певного правового хаосу, дезорганізації роботи органів публічної влади, правового нігілізму, що, у свою чергу, зумовлює акцентування уваги на забезпеченні правопорядку в державі, активізації роботи органів правопорядку.

Т. Подорожна слушно стверджує, що «відсутність правового порядку справляє руйнівний вплив на суспільство, унеможливорює задоволення потреб, забезпечення інтересів та цілей. Це може проявлятися, насамперед, у незахищеності прав, свобод та інтересів громадян, позбавленні гарантій соціального захисту і добробуту, соціальному розшаруванні суспільства, свавіллі з боку органів влади, недосконалості прийнятих законів та інших нормативно-правових актів, низькій якості діяльності правозастосовних органів і, нарешті, в неправомірній поведінці інших суб'єктів права» [1, с. 16]. Цю ж позицію підтримує О. Петришин, який зазначає, що держава є специфічне утворення, призначення якої полягає в забезпеченні стабільності та стійкого розвитку соціуму. Зважаючи на це, забезпечення правопорядку є одним з основних і найважливіших напрямів діяльності держави з точки зору безпеки людини, охорони її прав і свобод [2, с. 138].

У зв'язку з цим надзвичайно важливо визначити той ціннісно-інституційний каркас, в рамках якого можна окреслити не тільки систему детермінант, які визначають усю цілісну картину сутності правопорядку, а й його соціальну та правову роль у сучасних державотворчих процесах України в умовах війни.

Варто зазначити, що в енциклопедичній та науковій юридичній

літературі викладаються різноманітні наукові інтерпретації правопорядку, що лише підкреслює глибину та багатогранність цього поняття. В цілому основними ознаками правопорядку можна назвати:

- закладається в правових нормах у процесі правотворчості;
- спирається на принцип верховенства права і панування закону в галузі правових відносин;
- встановлюється в результаті реалізації правових норм, тобто здійснення законності у діяльності з реалізації права;
- створює сприятливі умови для здійснення суб'єктивних прав;
- припускає своєчасне та повне виконання всіма суб'єктами юридичних обов'язків;
- вимагає невідворотності юридичної відповідальності для кожного, хто вчинив правопорушення;
- встановлює сувору громадську дисципліну;
- припускає чітку та ефективну роботу всіх державних і приватних юридичних органів і служб, насамперед правосуддя;
- створює умови для організованості громадянського суспільства і режим сприяння індивідуальній свободі;
- забезпечується всіма державними заходами, аж до примусу [3].

У той же час відзначимо, що правопорядок не можна охарактеризувати як правову категорію, фактор правового буття без врахування ролі конституції, закріплених в ній конституційних цінностей та засад конституційного будівництва в його розумінні. Саме конституція як основний закон держави і суспільства та правовий акт вищої юридичної сили закріплює основні засади, які визначають площину відносин, що забезпечують правопорядок в країні. Вони складаються в процесі реалізації правового статусу людини і громадянина, організації та функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування і таким чином конституція визначає систему стабільних правових зав'язків та відносин в суспільстві та державі, виступає правовим фундаментом формування будь-якої країни, в тому числі й України як демократичної, правової, соціальної держави, стає політико-правовим документом програмного характеру, який націлює суспільство, органи державної влади на відповідні демократичні процеси у сфері вітчизняного державотворення.

Основний Закон інституціоналізує конструкцію влади, чітко окреслює механізм державної влади та повноваження органів державної влади й органів місцевого самоврядування, конститує демократичні засади правового статусу людини і громадянина, визначає моральні, політичні, економічні та правові орієнтири у сфері регулювання прав, свобод і обов'язків людини і громадянина в Україні і таким чином конституційні норми складають могутній фактор правового порядку.

Нерідко в конституціях закладаються самі засади правопорядку, як це

має місце в Конституції України, ст. 19 якої голосить, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством, а органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [4].

Проте більш поширеним у світовій практиці є підхід, за якого правопорядок в державі забезпечується тим, що норми конституції закріплюють фундаментальні засади, на яких базуються найважливіші процеси державотворення і таким чином стабільний конституційно-правовий порядок утверджується через унормування статусу органів публічної влади, юридичного інструменту обмеження державної влади – однієї з основних ознак конституціоналізму; закріплення положень, які спрямовані на гарантування прав і свобод людини і громадянина, захищеність їх інтересів, чітке визначення їх правового статусу; не допущення свавілля з боку органів влади, низької якості діяльності правоохоронних органів, недосконалості прийнятих законів та інших нормативно-правових актів тощо. Тобто конституції визначають засади правового порядку в державі і суспільстві через охорону людини як від сваволі самої держави та її органів, так і від протиправних дій інших суб'єктів, недопущення правового хаосу в державі, руйнівного впливу нівеляції правових, в тому числі й конституційних цінностей у сфері державотворення і правотворення.

У Конституції України це знайшло свій вияв в закріпленні основних засад конституційного ладу, правового статусу людини і громадянина. Безумовно, що на гарантування правопорядку в нашій державі велике значення мають положення Конституції України, які визначають форми здійснення народовладдя та механізм національної публічної влади і т. ін.

Коли ми говоримо про роль Конституції України у забезпеченні правопорядку, правового життя в Україні не варто залишати поза увагою й той фактор, що Конституція України, виступає фундаментальною основою подальшого розвитку національного законодавства, є ядром правової системи України, і цим не тільки сприяє вирішенню цілого ряду актуальних політико-правових питань життя держави і суспільства, але й ставить ціле коло завдань, пов'язаних з соціально-економічними, політичними правовими факторами, спрямованими на вирішення цих проблем, що створює основу правового життя України і забезпечується таким чином правопорядок в ній.

Прийняття Основного Закону – це тільки початковий етап конституційного будівництва. Надалі має відбуватися реалізація конституційних приписів, коли норми Конституції стають спонукальним фактором державотворення і сприяють творенню якісно нових конституційно-правових відносин, інституцій тощо. І це важливий фактор

забезпечення конституційного правопорядку, особливо коли ми говоримо про реалізацію конституційних приписів в умовах війни, коли конституціоналізація державного і суспільного життя в Україні за цих обставин ускладнена. Війна з росією має наслідком нові вектори розвитку національної парадигми конституціоналізму, і відповідно нові форми і методи конституціоналізації суспільних відносин, хоча при цьому має неухильно відбуватися «слідування правилам, установленим конституцією, забезпечення її верховенства та прямої дії, повага конституційних цінностей всіма членами суспільства та держави в цілому; гарантії дотримання норм Основного Закону, прав та свобод людини і громадянина, забезпечення ефективності правової системи та її елементів; процес проникнення конституційних положень і принципів (цінностей) в структуру правової системи з метою трансформації універсальних положень конституції; критерій конкретизації засад, цінностей конституції в чинному законодавстві та в реальних суспільних відносинах, що формує правовий режим реалізації основних прав та свобод людини і громадянина» [5, с. 3].

Тому сьогодні з метою забезпечення конституційного правопорядку в Україні гостро стоїть питання належного забезпечення прав людини. З огляду на повномасштабне вторгнення росії, владою України було прийнято рішення про введення особливого правового режиму – воєнного стану на всій території країни, що має кардинальні наслідки для забезпечення прав і свобод людини і громадянина, гарантованих Конституцією України. Зокрема, воєнний стан став причиною обмеження (хоча й тимчасового) цілого ряду визначених вітчизняним Основним законом прав і свобод людини і громадянина та загальною заборонаю таких форм прямої демократії як вибори і референдуми. У свою чергу, обмеження конституційних прав і свобод приводять до дисбалансу приватного та публічного інтересів, за якого органи державної влади отримують доволі широкі повноваження, інколи й не зовсім конституційні важелі впливу на суспільство, громадян, що є загрозою зловживань новими повноваженням та критикується з боку як громадськості, так і експертів в сфері права. Виходячи з цього вітчизняному законодавцю варто першочергово врегулювати ці питання.

Також, оскільки в умовах війни відбувається трансформація вітчизняного механізму державної влади та місцевого самоврядування через функціонування військових адміністрацій, посилення повноважень окремих органів державної влади, важливо чітко визначити завдання та функції інституцій механізму публічної влади, особливо у сфері оборони України, захисту населення від зовнішнього агресора; необхідно напрацювати концепцію створення умов для функціонування/перенесення та належного виконання своїх обов'язків тими органами влади, що базуються на тимчасово окупованій території та щодо безперервної

роботи тих владних інституцій, які з різних причин, залишаючись на території контролюваної українською суверенною владою, стикнулися з труднощами у своїй роботі, котрі викликані фактичним перебуванням України в стані війни; оптимально обґрунтувати зміну алгоритму реалізації функцій, штатну чисельність служб і підрозділів кожного органу державної влади. В цьому плані хотілось би звернути увагу, зокрема на Кабінет Міністрів України, окремі міністерства та інші центральні органи, які не зуміли повною мірою справитися з викликами війни і продовжують працювати «по-старому».

Забезпечення конституційного правопорядку в Україні в умовах війни не обмежується законодавчим вирішенням чисто внутрішніх питань державотворення. Варто сьогодні в цьому аспекті говорити про необхідність перегляду ролі та місця міжнародних організацій у системі гарантування миру у світі загалом та забезпечення національної безпеки нашої країни. Події останнього часу свідчать, що, на жаль, окремі визнані міжнародні інституції, наприклад, ООН, ОБСЄ, які за своїм призначенням мають працювати у напрямку забезпечення безпеки та миру у світі, на практиці виявилися малоефективними і такими, що нездатні належним чином реалізувати цю функцію. Вкрай необхідно сьогодні удосконалювати міжнародне гуманітарне право і національну законодавчу базу у сфері міжнародної співпраці України із союзниками у питаннях забезпечення нашої державної безпеки, міграції наших співгромадян та охорони кордонів України, отримання нашою країною міжнародної гуманітарної допомоги від зарубіжних партнерів та її ефективного розподілу і т. ін.

Українська держава в умовах війни з росією повинна адекватно реагувати на загрози незалежності, суверенітету і територіальній цілісності нашої країни, виробити ефективний механізм їх фактичної нівелізації і для досягнення цієї мети, належного забезпечення конституційного правопорядку в Україні мають бути задіяні всі конституційні можливості держави і суспільства: політичні, економічні, соціальні, зовнішньополітичні, правові, наукові, культурні, духовні.

Список використаних джерел:

1. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 536 с.
2. Петришин О. Проблеми соціалізації правової науки. *Право України*. 2010. № 4. С. 133–142.
3. Правопорядок. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%BA> (дата звернення: 23.10.2023).
4. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Подорожна Т. С. Правовий порядок: теоретико-методологічні засади конституціоналізації: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2017. 503 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наливайко Лариса Романівна,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
помічник ректора Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ

В Україні життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканість людини є найвищою соціальною цінністю. Спрямованість діяльності держави визначається саме колом прав і свобод людини, системою гарантій їх забезпечення. Відповідно до цього, держава в особі уповноважених органів повинна забезпечити належні умови реалізації, охорони і захисту прав та свобод людини і громадянина.

Забезпечення прав та свобод ВПО залежить як від якісного нормативно-правового матеріалу, так і від налагодженої роботи державних органів щодо втілення у життя зазначених у законодавстві положень. Особливої актуальності питання охорони і захисту прав та свобод ВПО набуває в умовах ведення воєнних дій на території України.

Окремі аспекти забезпечення прав і свобод ВПО в Україні вивчали такі науковці, як: С. Булеца, О. Буткевич, В. Гошовський, Є. Герасименко, В. Дацюк, Н. Діденко, Т. Карабін, О. Котляр, Я. Лазур, Є. Лейба, М. Менджул, І. Михайлишин, В. Надьон, Ю. Паніна, І. Положин, О. Рогач, М. Савчин, Н. Сінчина, В. Тимчак, Н. Тищенко, Ц. Цвігун, Т. Цимбалістий, Р. Черниш, Л. Шестак, А. Шевцов, О. Явор та ін. Але із початком повномасштабного російського воєнного вторгнення та запровадження в Україні воєнного стану, актуалізувались теоретичні та прикладні правові проблеми забезпечення та гарантування прав і свобод ВПО.

Вимушена внутрішня міграція розглядається як необхідне переміщення особи всередині держави, яке призводить до зміни її правового статусу через закон та на основі адміністративного правозастосовного акта та зміни місця постійного проживання [1, с. 45]. Міжнародна організація з міграції серед вимушених мігрантів виділяє внутрішньо переміщених осіб (внутрішні вимушені мігранти), біженців та осіб, які шукають притулку (зовнішні або міжнародні мігранти).

Систематика прав і обов'язків ВПО зумовлена структурою сутнісного змісту прав людини та негативних і позитивних обов'язків держави, що впливають із функції держави щодо їх захисту. Вертикальна структура прав людини визначає, що державне втручання має бути насамперед щодо поновлення правового становища ВПО, оскільки той факт, що ці особи були вимушені у силу військового конфлікту та реальної і невідвратною загрози їх переслідування та потенційного вбивства з боку окупаційних

структур управління, не звільняє Україну від відповідальності за те, чого таке становище стало можливим взагалі [2, с. 14]. Для ВПО гарантований увесь спектр особистих, політичних, економічних, соціальних та культурних прав людини і громадянина, тобто тих, що належать кожній людині, незалежно від вимушеного переміщення.

Але, враховуючи що ВПО знаходяться у вразливому становищі і постраждали від обставин, що обумовили їх вимушене переміщення, держава гарантує для них додаткові права і свободи.

Запровадження воєнного стану в Україні, пов'язаного з початком повномасштабної війни, значно ускладнює забезпечення прав та свобод людини і громадянина в умовах необхідності їх часткового обмеження для захисту суспільства і держави через те, що такі обмеження передбачають часткове та тимчасове унеможливлення їх реалізації [3, с. 29]. Зазначені конституційні положення прийняті відповідно до принципів Загальної декларації прав людини та передбачають, що кожна особа під час реалізації своїх прав зазнає виключно законодавчо встановлених обмежень та тільки з метою забезпечення вимог громадського порядку, моралі та загального добробуту суспільства. Але ВПО перебувають в гірших умовах ніж особи, які не переміщувались, отож для вирівнювання дисбалансу актуально застосовувати позитивні дії. Права ВПО, навіть в умовах збройного конфлікту та воєнного стану, безпосередньо залежать від досконалості та якості їх правового забезпечення.

Ознакою воєнного стану, що безпосередньо стосується предмету дослідження є те, що введення правового режиму воєнного стану передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Ці ж обмеження стосуються і ВПО, які одночасно зазнають як законного обмеження їх прав, так наслідків своїх порушених прав і свобод.

Забезпечення прав та свобод ВПО сьогодні стало одним з пріоритетних завдань інститутів громадянського суспільства та держави. Але на початковому етапі створення та розвитку національної політики щодо забезпечення прав та свобод ВПО роль держави була другорядною, оскільки у приймаючих громадах переважала інертність серед владних інституцій. У зв'язку з цим, деякі функції виконували громадські організації, ініціативні групи та волонтери за активної підтримки міжнародних організацій та благодійних фондів.

Сьогодні національна політика щодо ВПО представлена системою правових, соціально-економічних, організаційних та інформаційних заходів за такими напрямками: здійснення міграційного контролю (реєстрація, облік) в Єдиній інформаційній базі даних про ВПО; створення нормативно-правової бази для вирішення проблем ВПО; розроблення спеціальних державних соціально-економічних програм надання екстреної

допомоги суб'єктам внутрішньої вимушеної міграції, вирішення їх соціально-економічних проблем (щодо підтримки, забезпечення житлом, працевлаштування, надання безоплатної медичної допомоги, пенсійного та соціального забезпечення, належного рівня освітніх послуг, державної матеріальної та гуманітарної допомоги) тощо [4, с. 5; 5, с. 132]. Реалізація цієї політики покладена перш за все на органи державної влади та на місцеве самоврядування.

Національні засоби включають роботу державних органів, які під час дії воєнного стану, здійснюють охорону та захист прав та свобод, в тому числі ВПО; громадські організації, діяльність яких спрямована на реалізацію прав та свобод ВПО, враховуючи обмеження, що спричинені введенням воєнного стану. Система державних органів, що здійснюють забезпечення прав і свобод ВПО є дуже розгалуженою.

Серед проблем реалізації національної політики щодо ВПО в Україні вчені наводять наступні: відсутність інфраструктури для надання базових якісних соціальних, медичних послуг та коштів у місцевих бюджетах для фінансування потреб ВПО; наявність юридичних та адміністративних бар'єрів на шляху інтеграції ВПО у приймаючі територіальні громади; недостатній рівень соціально-психологічної компетентності державних службовців / посадових осіб місцевого самоврядування для надання психологічної допомоги ВПО [4, с. 11; 6]. Вирішення зазначених вище проблемних аспектів потребує негайного вирішення та комплексного підходу, незважаючи на воєнний стан, який діє на території України.

Сьогодні ВПО зіштовхуються з низкою адміністративних проблем, що перешкоджають таким особам повноправно інтегруватися. Першочерговий обов'язок влади – забезпечити захист і гуманітарну підтримку ВПО, які перебувають у межах її юрисдикції, а також нести відповідальність за здійснення такого обов'язку, натомість ВПО мають право вимагати й отримувати захист та допомогу від цих органів [7]. Тож, відповідальність за захист ВПО лежить, перш за все, на національних органах влади. Однак найчастіше ВПО опиняються в такому положенні, коли національна влада не вживає або не може здійснити заходи захисту [8, с. 33]. Це може бути пов'язано з відсутністю повноважень щодо конфліктних регіонів, що не перебувають під контролем відповідного уряду, а також з відсутністю волі, відсутністю інституційних рамок або відсутністю коштів.

Враховуючи, що до забезпечення прав і свобод ВПО в Україні залучено одразу декілька органів публічної влади, діяльність яких регулюється понад сотнею нормативно-правових актів, кількість проблем, що виникла під час збройного конфлікту рф проти України, є значною. Ситуація також ускладнюється тим, що поточне вимушене внутрішнє переміщення є масовим, тому нормативно-правова та організаційна складові забезпечення прав і свобод зазначеної категорії осіб повинні змінюватись відповідно до поточної ситуації у державі.

Висновки. В умовах триваючої війни ВПО є особливо вразливими, а їх захист може бути ускладненим, що пов'язано з проведенням бойових дій на території держави та ускладненим процесом реалізації нормативних положень, особливо на тимчасово окупованих територіях. Кожна особа під час реалізації своїх прав зазнає виключно законодавчо встановлених обмежень та тільки з метою забезпечення вимог громадського порядку, моралі та загального добробуту суспільства. Це стосується і ВПО, але їх права і свободи вже порушені, а становище – вразливе. Тому тиск, який відчувають ВПО є більшим.

2. Україні перебуває у процесі розвитку, оскільки цей процес з початку формування не був послідовним, нормативно-правові акти не мали чіткої реалізації. Сьогодні законодавство щодо ВПО змінюється внаслідок негативних факторів, серед яких повномасштабне вторгнення РФ в Україну та позитивних, до яких можемо віднести наближення українського законодавства до європейського. Окрім удосконалення нормативно-правових актів, потребують доопрацювання законопроекти щодо посилення гарантій дотримання прав і свобод ВПО, зокрема Стратегія інтеграції ВПО та реінтеграції тимчасово окупованих територій тощо. Для удосконалення чинного законодавства України щодо захисту прав і свобод ВПО, необхідно провести комплексну роботу, що включає економічних, соціальний та правовий (нормативно-правовий та організаційний) аспекти.

Список використаних джерел:

1. Логвінова М.О. Внутрішньо переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. № 11. С. 44-50.
2. Права внутрішньо переміщених осіб: навчальний посібник / за заг. ред. О.Я. Рогача, М.В. Савчина. Ужгород: РІК-У, 2017. 436 с.
3. Корнієнко М.В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 27-31.
4. Капінус О.Я. Особливості державної політики щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Івано-Франківськ. 2021. 21 с.
5. Наливайко Л.Р., Мінакова Є.В., Бочковий О.В. Проблеми реалізації повноважень органів місцевого самоврядування з питань інтеграції внутрішньо переміщених осіб в умовах децентралізації влади. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 1. С. 130-136.
6. Тимчук Л.І. Забезпечення доступу до освіти як умова успішної соціалізації внутрішньо переміщених осіб. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/19936/Тумчук.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 23.10.2023).

7. Роль місцевих і регіональних влад у захисті внутрішньо переміщених осіб (ВПО): доповідь CG37(2019)09final. URL: <https://rm.coe.int/16809c3f91> (дата звернення: 23.10.2023).

8. Наливайко Л.Р., Мінакова Є.В. Забезпечення доступу внутрішньо переміщених осіб до виборчих прав на місцевому рівні (на основі досвіду проведення місцевих виборів 2020 року): теоретико-прикладний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск*. 2021. № 2. С. 31-36.

ІНДЕКС ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ВСЕСВІТНЬОГО БАНКУ ЯК ІНСТРУМЕНТ МОНІТОРИНГУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВ В АСПЕКТІ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Пацурківський Петро Станіславович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Гаврилюк Руслана Олександрівна,
докторка юридичних наук, професорка,
завідувачка кафедри публічного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Вступ. Питання інструментального супроводу суспільних процесів, одним з видів яких є сталий розвиток суспільств, традиційно належать до злободенних та контраверсійних. Це зумовлено багатьма чинниками як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. В ряду перших з них передусім дає знати про себе специфіка суспільних явищ. Вони за своєю природою процесуальні, тому вимагають застосування до їх пізнання адекватного пізнавального інструментарію. В свою чергу, цей інструментарій завжди спрямований на «схоплення» (діагностування) якості певного суспільного явища за допомогою його кількісних вимірів, оскільки між вищезазначеними модусами явищ завжди має місце атрибутивний взаємозв'язок. Проте назовні він проявляється не завжди очевидно, що і породжує безліч так званих «пізнавальних пасток» для суб'єкта пізнання.

До прикладу, в Україні ще до недавніх пір індекс здоров'я нації

з'ясовувався за формулою кількості лікарів та ліжкомісць у лікарнях на одну кількість населення, а наразі для такої мети уже діє нова формула – питома вага видатків Держбюджету України на ці цілі. Вищезазначені формули парадигмально однотипні і за своєю евристичною спроможністю та інформативністю для вищезазначених цілей можуть бути розміщені в один ряд з показником середньої температури по лікарні для з'ясування стану їх здоров'я. Багаторічна суспільна практика пошуку і застосування таких максимально спрощених формальних підходів до вимірювання більшості багатоаспектних динамічних суспільних явищ неспростовно переконує у їх безперспективності. Натомість у якості дієвої альтернативи їм суспільний досвід позиціонує пластичні індикативні підходи для моніторингу суспільних процесів. Їх ефективність на порядки вища від формульних підходів. Одним зі свідчень цього є індекс верховенства права Всесвітнього банку.

Виклад основних результатів дослідження. Індекс верховенства права Всесвітнього банку для цілей моніторингу сталого розвитку соціумів в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку з часу його появи по нинішній час пройшов глибоку еволюцію. Спершу ця еволюція зачепила власне предмет моніторингу. Якщо на перших порах при оцінці стану верховенства права бралися до уваги (моніторилися) не більше 10 відповідних параметрів, то починаючи з 2009 р. кількість цих параметрів стабільно рівняється 44 і вони об'єднані у 8 якісно виокремлених факторів: 1) обмеження дискреції і повноважень держави; 2) рівень корупції; 3) транспарентність діяльності урядів держав; 4) стан фундаментальних людських прав; 5) стан безпеки і правопорядку у суспільстві; 6) якість законодавства і правозастосування у державі; 7) стан кримінального судочинства; 8) стан цивільного судочинства.

Глибокі якісні зміни сталися й у системі критеріїв оцінювання відповідних параметрів верховенства права. До прикладу, у такій чутливій суспільній сфері, як сприйняття чи несприйняття корупції відповідним соціумом число джерел інформації, що беруться до уваги, зросло із 5 у 2009 р. до 13 у 2022 р., а кількість суб'єктів, оцінка яких для визначення стану корупції обов'язково враховується, зросла за цей же період часу від двох національних експертів-фахівців у цій сфері до 12 різних організацій, які вивчають сприйняття корупції у відповідному суспільстві щонайменше впродовж двох останніх років [1].

Ще більш різюче змінився суб'єктний склад оцінювачів рівня верховенства права в цілому станом на 2022 р. (це поки що найновіші із легітимних даних). Як зазначає Ярослав Романчук, науковий керівник Українського інституту економічного лідерства, «Індекс верховенства права – 2022» було визначено дослідницькою інституцією World Justice Project на основі осмислення і врахування результатів опитування понад 150 тис. домогосподарств, 3600 юристів та інших експертів у сфері

застосування права із 140 країн світу [2]. Тобто, у такий спосіб було залучено до моніторингу верховенства права і громадянське суспільство, яке і є у цивілізованих країнах світу гарантом дотримання і здійснення верховенства права.

Принагідно зазначимо, що нинішня пластичність та евристична ефективність індексу верховенства права Всесвітнього банку є закономірним наслідком його постійної еволюції та вдосконалення на основі набутого досвіду та під тиском нових викликів принципу верховенства права. Водночас мав місце у цій позитивній історії і «революційний» період. Його неминучість виявилася зумовленою появою у 2007 р. вельми критичного аналізу відомими французькими вченими-цивілістами, адвокатами та нотаріусами у формі фундаментального монографічного дослідження «Цивілістичні традиції під питанням. З приводу доповідей Doing business Всесвітнього банку» (йшлося про доповіді 2004-2006 рр.) Особливо нищівній та обґрунтованій критиці було піддано у ньому відсутність врахування у попередніх методиках виведення індексу верховенства права національного ціннісного контексту відповідної країни, її цілей сталого розвитку, шаблонний (одноплосинний) підхід до усіх країн та ряд інших аспектів [3].

У рейтингу країн за *індексом стану верховенства права – 2022* Україна посіла 76 позицію із 140 можливих (проти 74 позиції у 2021 р.) з інтегральним показником 0,5 бала. Позиційний спад України у два щаблі загального рейтингу повністю пояснює широкомасштабна російсько-українська війна, яка руйнує цінності та здобутки верховенства права. Проте при рейтингуванні країн за індексом верховенства права про неї і не згадувалося. Принагідно зазначимо, що вперше Україна потрапила у рейтинг країн за індексом верховенства права в 2011 р., обійнявши 57 місце із 66 можливих з інтегральним показником верховенства права 0,32 бала. Тобто, деяке покращення цього ключового показника вищезазначеного рейтингу відбулося, проте не принципове.

Серед восьми факторів, що сигналізують про стан верховенства права в Україні, найгіршою є ситуація із несприйняттям корупції як феномену – за цим індикатором Україна посіла у 2022 р. 116 місце з коефіцієнтом 0,33 бала, що є критично небезпечним явищем. На другому місці за критичністю для верховенства права в Україні слідує показник «якість законодавства і правозастосування в державі»: 106 місце у загальному рейтингу з коефіцієнтом 0,42 бала. Майже аналогічні йому і показники стану верховенства права у кримінальному судочинстві – 93 місце у загальному рейтингу з коефіцієнтом 0,37 бала та обмеження дискреції і повноважень держави – 92 місце в рейтингу з коефіцієнтом 0,47 бала. Найкращими для України серед восьми факторів верховенства права, що моніторяться Всесвітнім банком, є показник щодо транспарентності урядування в Україні – 50 місце у загальному рейтингу з коефіцієнтом

0,56 бала та показник стану основоположних людських прав – 55 місце в рейтингу з коефіцієнтом 0,6 бала [4].

По суті таким же було позиціонування відповідних показників індексу Верховенства права Всесвітнього банку для України і в попередні роки. Однак в Указі Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», на жаль не передбачено дієвих заходів по їх докорінному покращенню [5].

Висновки. Аналіз показників індексу верховенства права 2022 в цілому переконує, що наразі Україна ще не спромоглася створити ефективні правові інститути верховенства права. Йдеться передусім про переважання ідеології державоцентризму, відсутність ефективного правосуддя та дієвих правоохоронних органів замість оптимізації державного регулювання у бік його зменшення та реформування системи правосуддя в Україні. Це завдання продовжує залишатися найпріоритетнішим у сфері зміцнення національного правопорядку.

По-друге, в Україні з її вкрай глибоким враженням корупцієгенністю має бути мінімалізованим перерозподіл ВВП через Держбюджет з причини надмірних корупційних ризиків та загроз «приватизації» публічних фінансових ресурсів у гігантських масштабах.

По-третє, у впровадженні цінностей верховенства права у повсякденну дійсність має бути перейдено рубікон, за яким ці процеси набудуть незворотності не внаслідок тиску зовнішніх партнерів України, а внаслідок ще більшого системного тиску на усі інституції публічної влади інституцій громадянського суспільства в Україні.

Список використаних джерел:

1. Індекс сприйняття корупції – 2022. URL : <https://cpi.ti-ukraine.org/>
2. Ярослав Романчук. Індекс верховенства права – 2022. Три уроки для України. URL : https://sensor.net/ua/blogs/3378414/indeks_verhovenstva_prava_2022_tri_uroka_dlya_ukrainy (дата звернення: 23.10.2023).
3. Козловська Л. Doing business і верховенство права в Україні. URL : <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/09/27/7308403/> (дата звернення: 23.10.2023).
4. Стойко О. Інфляція правових норм у світі продовжується – Індекс верховенства права 2022. *Юридичний вісник України*. 30 жовтня 2022 р. URL : <https://yvu.com.ua/inflyatsiya-pravovyh-norm-u-sviti-prodovzhuyetsya-indeks-verhovenstva-prava-2022/> (дата звернення: 23.10.2023).
5. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України № 722/2019 від 30.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТЕРИТОРІЙ ТА ПРОПОРЦІЙНІСТЬ І СУБСИДАРНІСТЬ У ПРАВІ

Савчин Михайло Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
директор НДІ порівняльного публічного
права та міжнародного права
Ужгородського національного університету,
професор, доктор Українського вільного
університету (м. Мюнхен, ФРН)

Держава здійснює свою юрисдикцію у певних територіальних межах. При цьому виникають питання, яким чином буде здійснюватися ця влада на рівні територіальних колективів, які склалися спонтанно в силу історичних, економічних, географічних, демографічних, політичних чи етнічних чинників. Такі чинники сприяють формуванню територіальних спільнот, які володіють невід’ємними і невідчужуваними правами вільно розвиватися. Тому територіальні колективи вправі домагатися від публічної влади забезпечити гарантії вільного їх розвитку, зокрема права самостійно вирішувати питання місцевого значення, що служить правовою основою легітимації місцевої влади. З іншого боку сукупність таких територіальних колективів складають націю, що вимагає від центральної влади піклуватися про публічний інтерес шляхом визнання місцевих урядів або запровадження агентів держави на місцях – губернаторів, адміністрації, префектів тощо. В залежності від ступеня децентралізації запроваджується адміністративно-територіальний поділ країни, заснований на відносинах самоврядування, автономії чи федералізму.

Територіальна організація публічної влади має ще багато елементів радянського устрою, що цілком проявилось під час повномасштабного вторгнення Московії та її незаконної анексії Донецької, Луганської, Запорізької, Херсонської областей. Регіональний поділ України є незмінним з моменту колапсу СРСР і проголошення Незалежності України в 1991 р. Насправді такий поділ не повною мірою враховує навіть конституційні засади територіальної організації влади, яка має включати в себе історичні, економічні, екологічні, географічні і демографічні особливості регіонів, їх етнічні та культурні традиції (стаття 132).

Виходячи із кількості населення та масштабів території, особливостей історичного, економічного і культурного розвитку найбільш прийнятною є трирівнева організація публічної влади. Доказом того є необхідність субрегіонального рівня влади для забезпечення належного доступу населення до освітніх та медичних послуг, здійснення яких має забезпечуватися на рівні районів/повітів. Також на організацію поверхів влади вплине закінчення руссо-української війни, оскільки на звільнених

територіях на певний період часу слід буде впроваджувати спеціальний адміністративний режим, пов'язаний із поновленням громадської безпеки та здійсненням перехідної юстиції.

Це має значення для забезпечення сталого розвитку регіонів та громад, оскільки це має значення для бережливого використання природних ресурсів, планування розвитку територій, формування комплексних національних і регіональних програм розвитку та забезпечення поваги до приватного життя індивідів. Це також зумовлює здійснення функцій щодо обмеження викидів у довкілля, впровадження очисних технологій у виробництві та в комунальній сфері, що має безпосередній вплив на розвиток місцевого і регіонального самоврядування. Водночас це забезпечується через інструментарій засад пропорційності і субсидіарності.

Взаємодія держави із місцевою владою забезпечується через законодавство, управління та правосуддя. Законодавство визначає правові рамки діяльності органів місцевого управління і місцевого самоврядування. Зокрема, важливе значення має планування розвитку регіонів з метою вирівнювання їх розвитку та вирішення питань бюджету та асигнувань завдань місцевого значення. З цією метою на місцях функціонують місцеві державні адміністрації (на рівні району та області). Адміністрування територіями дає змогу забезпечувати узгодження державної, регіональної та місцевої політики, виходячи із конституційних цінностей і принципів. Надання субсидій та субвенцій депресивним територіям на основі комплексних програм регіонального розвитку дає змогу забезпечити баланс державних і місцевих інтересів, вирівнювати розвиток громад.

На сьогодні в Україні діє три поверхи влади: регіони (області, АРК, міста Київ, Севастополь – райони – громади). Такої конфігурації влада набрала після децентралізації публічної влади внаслідок реформи 2015/19 рр., внаслідок якої відбулося об'єднання громад та районів на основі забезпечення їх самодостатності, яке врахувало історичні, культурні, економічні чинники інтеграції відповідних територіальних утворення та їх здатності надавати якісні адміністративні послуги жителями громад. Наразі організація влади на рівні регіонів зберегла цілком радянський територіальний поділ.

Принцип субсидіарності (стаття 4 Європейської Хартії про місцеве самоврядування) виражає ступінь автономності та деконцентрації владних повноважень. Сутність цього принципу полягає в тому, що прийняття владних рішень повинно бути максимально наближено до територіальних спільнот, бути ефективним та раціональним, забезпеченим матеріальними і фінансовими ресурсами з урахуванням особливостей певної громади. Якщо масштаб завдань та ресурсна забезпеченість виконання владних функцій не може здійснюватися на місцевому рівні ефективно і це може

загрожувати правовій одноманітності в державі, такі повноваження повинен вирішувати вищий рівень влади. У свою чергу, якщо на місцях можливе більш ефективне виконання владних функцій, держава може їх делегувати із відповідною передачею необхідних ресурсів.

Принцип пропорційності (стаття 8(3) Європейської Хартії) означає адекватність використання засобів управління покладеній меті. Органи місцевого самоврядування повинні забезпечувати співмірність заходів щодо важливості інтересів, які він покликаний реалізувати. Таким чином, органи місцевого самоврядування несуть публічну відповідальність за перевищення владних повноважень, обмеження або ущемлення основних прав і свобод при виконанні своїх функцій. Принцип пропорційності і визначає засаду, згідно з якою заходи адміністративного нагляду мають бути співмірними та рівними. Це передбачає обґрунтованість вчинення заходів з адміністративного нагляду, виходячи із засад законності, юридичної визначеності та передбачуваності, заборони свавілля і недопущення зловживань, а також забезпечення рівності та запобігання дискримінації.

Принцип пропорційності імпліцитно включає парламентський контроль за публічною адміністрацією, а також відповідно контроль з боку місцевих рад. Основним критерієм для перевірки дотримання принципу субсидіарності є критерій достатнього виконання, який Комісія називає "критерієм порівняльної ефективності". Другим критерієм є критерій кращого досягнення, за яким дії Союзу слід надавати перевагу перед діями держав-членів, якщо вони принесуть очевидні переваги. У доповіді Комісії «Краща законотворчість 2006 року щодо застосування принципів субсидіарності та пропорційності» [1, с. 132] Європейський Парламент наголосив на необхідності спільного підходу держав-членів ЄС щодо здійснення контролю за дотриманням цих принципів.

Відповідно до принципу пропорційності, орган державної влади не може накладати на громадянина обов'язки, крім випадків, коли вони є суворо необхідними в суспільних інтересах для досягнення мети заходу [2]. Пропорційність є особливо важливою у сфері комерційного (господарського) права, оскільки це часто пов'язано з накладенням обов'язків зі сплати податків, зборів, платежів або обов'язків на підприємців у надії досягти економічних цілей [3, с. 152]. Принцип пропорційності часто характеризують як "основоположний принцип, за яким повинні здійснюватися законодавчі, судові та інші повноваження" [1, с. 133]. Поєднання принципів субсидіарності та пропорційності є функціонально необхідним у контексті формулювання обсягу повноважень органів публічної влади з огляду на повагу до допустимих меж втручання у приватну автономію індивіда та поваги до прав людини.

Згідно із принципом пропорційності місцеве самоврядування має право на достатні фінансові ресурси та держава має забезпечити

співмірність фінансових ресурсів та обсягу повноважень органів місцевого самоврядування, визначених Конституцією та законами України. Це накладає відповідні позитивні обов'язки на законодавця формулювати приписи законів із чіткою визначеністю, в яких має бути закладений зрозумілий механізм публічних фінансів, зокрема з використанням засад конкурсу, якщо йде мова про фінансування інфраструктурних проектів, оскільки за таких випадків має існувати альтернатива щодо втілення їх у життя з урахуванням розміру бюджетних асигнувань та якістю реалізації такого роду проектів. Принцип пропорційності передбачає, що вживані заходи мають бути адекватними і співмірними покладеній легітимній меті, тому тут також їх слід співвідносити із масштабом завдань та наявними ресурсами щодо асигнування відповідних програм чи проектів з метою доступу жителів громад до якісних адміністративних послуг. Тому у поточне законодавство, зокрема податкове, слід закласти юридичні конструкції, які би втілювали принцип статті 8 (3) Всесвітньої декларації, згідно з яким розумна частина фінансових коштів місцевих органів влади повинна надходити від місцевих податків, платежів та внесків, рівень яких вони мають встановлювати самі.

Невід'ємною складовою засади субсидіарності є збалансованість соціально-економічного розвитку регіонів з урахуванням їх різноманітності (взаємодоповнюваність). Цей принцип виражає гарантії рівномірного економічного, соціального розвитку територіальних колективів. Він заснований на врахуванні соціально-економічних, екологічних, географічних і демографічних, культурних, етнічних та історичних особливостей всіх частин України. Збалансованість забезпечується єдиними підходами у здійсненні державою регіональної політики, вирівнювання розвитку регіонів за допомогою економічних та фінансових важелів. Стосовно місцевих жителів збалансованість означає доступність до управлінських послуг та порівняно рівний їх перерозподіл в межах конкретних адміністративно-територіальних одиниць.

При секвестрі Державного бюджету необхідно дотримуватися певних стандартів, зокрема, у разі виникнення об'єктивної потреби дії держави щодо перерозподілу або зменшення соціальних видатків мають бути тимчасовими і повинні мати часові межі, потрібні для стабілізації і покращення фінансово-економічної ситуації (рішення Конституційного Суду України № 9-р/2018, 2.2(7)).

Застосування засад взаємодоповнюваності, субсидіарності та пропорційності наповнює новим змістом концепт сталого розвитку. Водночас, в умовах України засади сталого розвитку підриваються триваючою руссо-українською війною і вирішення питань охорони довкілля і забезпечення безпечного середовища проживання буде пов'язано із розмінуванням великих територій, поновлення родючості землі та популяції флори і фауни на звільнених від агресора територіях.

Список використаних джерел:

1. Horspool M., Humphreys M. European Union Law. 7th ed. Oxford: Oxford University Press, 2012. 586 p.
2. ECJ, Internationale Handelsgesellschaft, Case 11/70 [1970] ECR 1125 at 1146.
3. Hartley T.C. The Foundations of European Community Law: An Introduction to the Constitutional and Administrative Law of the European Union. 6th ed. Oxford: Oxford University Press, 2007. 503 p.

**КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ:
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Серьогін Віталій Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Концепція сталого розвитку належить до тих феноменів, котрі увійшли (були запозичені) до національного правопорядку конституційних держав з міжнародного права. При цьому варто зауважити, що в міжнародному праві названа концепція представлена здебільшого в актах так званого «м'якого» права.

Концепція сталого розвитку є відносно молодю: її використання у сфері права, передусім міжнародного права, отримало істотного поширення з початку 90-х років ХХ століття. Окремі елементи цієї концепції були відображені в міжнародно-правових актах значно раніше. Зокрема, взаємозв'язок між людиною, навколишнім середовищем і розвитком розглядалося ще в Стокгольмській декларації 1972 р., де проголошувалося, що «охорона та покращення навколишнього середовища для нинішнього та майбутніх поколінь стали найважливішою метою людства – метою, яка має досягатися спільно та відповідно до встановлених та основних цілей миру та міжнародного економічного та соціального розвитку» (п.6) [1]. Однак цілісного, завершеного вигляду концепція сталого розвитку набула в доповіді Міжнародної комісії з довкілля і розвитку під назвою «Наше спільне майбутнє» 1987 р. (так званої «доповіді Брундтланд»). У даній доповіді зазначалося, що «людство здатне надати розвитку стійкого і довготривалого характеру, аби він відповідав потребам нинішнього покоління, не позбавляючи майбутні покоління можливості задовольняти власні потреби» (п. 27), а сталий і довготривалий розвиток являє собою «не незмінний стан гармонії, а скоріше процес змін, в якому масштаби експлуатації ресурсів,

спрямування капіталовкладень, орієнтація технічного розвитку та інституційні зміни узгоджуються із теперішніми і майбутніми потребами» (п. 30) [2].

Окремі аспекти концепції сталого розвитку, зокрема основні екологічні права та обов'язки людини і громадянина, почали отримувати конституційне закріплення у 80-ті роки ХХ ст., на хвилі екологічних лих і техногенних катастроф. Фактично питання, котрих стосується концепція сталого розвитку, на момент виголошення доповіді Брундтланд, уже були врегульовані багатьма національними конституціями. Однак названа концепція набула іншого сенсу, ніж той, який раніше регулювався конституцією. Сталий розвиток змінює ставлення людей один до одного, до суспільства і держави. Це зрушення можна спостерігати, аналізуючи права, обов'язки і відповідальність, котрі накладає ця концепція. Це зрушення здійснило радикальний вплив на стару модель відносин конституціоналізму, яка повністю ґрунтувалася на дихотомії «держава – індивід». Ця дихотомія функціонує, коли основною метою конституціоналізму вважається обмеження повноважень уряду (державного апарату) заради захисту конституційних прав особи. Однак за сучасних умов функція конституціоналізму більше не обмежується цими нерівними (вертикальними) відносинами. Концепція сталого розвитку реконструює й диверсифікує функції конституціоналізму, закріплюючи поняття «спільного виживання на планеті». Ця концепція вимагає більш відповідальних громадян і значно більш відповідальних організацій. Держава та інші публічні суб'єкти більше не є єдиними зобов'язаними суб'єктами конституції – сталий розвиток передбачає «приватизацію» конституційних відносин.

Як відомо, ліберальний конституціоналізм ХVІІІ століття визначив конституцію як текст, який демонструє, «як має бути»: «Не існує конституції в суспільствах, де права не гарантуються, а розподіл влад не визначено» (ст. 16 Декларації прав людини і громадянина 1789 р.) [3]. У даному контексті було визначено дві функції конституції: забезпечення основних прав і свобод людини та розмежування функцій органів держави. Іншими словами, у відносинах між особою і державою людина вважалася слабкою по відношенню до держави, що володіє суверенною владою, і в такому разі для людини була створена певна сфера, якої держава не могла чіпати. Крім того, з метою запобігання свавільному використанню публічної влади передбачалося, що різні державні функції будуть виконуватися різними органами. Іншими словами, у відносинах індивіда і держави, встановлених ліберальним конституціоналізмом, присутня ідея приведення в належний порядок держави (досягнення обмеженого правління) з метою забезпечення поваги до прав особи.

Сьогодні ця первинна мета конституціоналізму (правова безпека шляхом обмеження публічної влади) не змінилася. Але окрім вимоги

юридичної безпеки, тепер є нова вимога: разом вижити на цій Землі. Вимога спільного виживання у світі закономірно розширює сферу застосування конституціоналізму, котрий вперше виник для регулювання статусу державних органів та надання прав окремим особам, – відтепер приватні особи також мають зобов'язання у цій боротьбі за виживання. Серед основних цільових напрямків діяльності щодо забезпечення сталого розвитку традиційно зазначаються «експлуатація ресурсів», «управління інвестиціями», «спрямування технологічного розвитку», «інституційні зміни» тощо. Тут виявляється істотна особливість сталого розвитку, в тому числі з юридичної точки зору: сталий розвиток скасовує відмінність між публічним і приватним сектором.

Як зазначалося вище, визначення «сталого розвитку», що міститься у відповідних міжнародно-правових актах, характеризує його як певний «процес». Відповідно, найбільший внесок, який конституція може зробити у сталий розвиток, може полягати в тому, як вона регулює «процедури» управління цим процесом.

Із кінця ХХ століття ми можемо спостерігати процес конституціоналізації концепції сталого розвитку. Одним із перших основних законів, котрі включили в себе принцип сталого розвитку, стала Конституція Республіки Польща 1997 р. Ст. 5 даного документа проголошує, що «Республіка Польща охороняє незалежність і недоторканність своєї території, забезпечує права та свободи людини і громадянина, а також безпеку громадян, охороняє народну спадщину, керуючись принципом *рівномірного розвитку* (курсив наш – В.С.)» [4, с. 173]. Через два роки після набуття чинності Конституцією Республіки Польща нова конституція була прийнята у Швейцарії. Ст. 2 цього документа декларує, що Швейцарська Конфедерація «сприяє спільному добробуту, сталому розвитку, внутрішній згуртованості й культурному різноманіттю країни» [5, с. 17]. Наведені приклади також демонструють певну термінологічну проблему, на яку свого часу звернули увагу члени Конституційної комісії Народних зборів Республіки Польща, а саме прикметник, покликаний відобразити сутність розвитку. Питання полягає в тому, чи має бути розвиток «гармонійним» (*harmonijny*), «всебічним» (*wszechstronny*), «постійним» (*ciągły*) чи, можливо, «рівномірним» (*zrównoważony*), як це прийнято в Конституції Республіки Польща. Наприклад у ч. 1 ст. 5 Конституції Республіки Словенія 1992 року ми читаємо, що однією з цілей держави є «збереження природних багатств і культурної спадщини, а також створення умов для гармонійного розвитку (курсив наш – В.С.) цивілізації і культури Словенії» [6, с. 23]. Як видається, укладачі даної Конституції, говорячи про гармонійний розвиток цивілізації і культури Словенії, посилалися саме на концепцію сталого розвитку.

На сьогодні понад три десятки держав включають принцип сталого

розвитку до своїх конституцій. Наприклад, в Аргентині ця концепція пронизує весь текст основного закону: в преамбулі проголошується, що цей документ встановлюється й затверджується, зокрема, для того, аби «сприяти добробуту та гарантувати блага свободи» для теперішнього та наступних поколінь, а ч. 1 ст. 41 закріплює, що «всі жителі мають право на безпечне, стабільне навколишнє середовище, придатне для розвитку людства, для того, щоб виробнича діяльність задовольняла теперішні потреби без ризику для майбутніх поколінь» [7, с. 403, 407]. Натомість ст. 24 Конституції Південно-Африканської Республіки 1996 року гарантує право кожного «на захист навколишнього середовища на благо теперішнього та майбутніх поколінь шляхом розумних законодавчих та інших заходів» [8, с. 573].

Бельгія додала фразу «сталий розвиток» до ст. 7bis своєї Конституції у травні 2007 року. Тепер ця стаття звучить наступним чином: «Здійснюючи відповідні повноваження, федеральна держава, її громади та регіони переслідують цілі сталого розвитку в соціальних, економічних та екологічних аспектах, беручи до уваги солідарність всіх поколінь» [9, с. 19].

Принцип сталого розвитку включено також до конституцій Болівії, Венесуели, Гватемали, Еквадору, Колумбії, Литви, Португалії, Сальвадору, Уганди, Швеції та інших держав різних континентів. Можна стверджувати, що концепція сталого розвитку не є чужою й для Конституції України 1996 року, яка претендує на досить детальне регулювання суспільних відносин. Незважаючи на відсутність даного терміна в тексті Конституції України, у ній систематично згадуються всі три «стовпи» сталого розвитку. Зокрема, вона передбачає розробку планів розвитку країни, спрямовані на ефективну реалізацію та інтеграцію трьох «стовпів» сталого розвитку. Звертаючись до «відголосків» концепції сталого розвитку в Конституції України, варто розпочати з преамбули, де проголошується, що Верховна Рада України приймає цю Конституцію, «усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями» [10]. У контексті сталого розвитку може тлумачитися й ст. 16 Конституції України, котра визначає забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, збереження генофонду Українського народу обов'язком держави, а також ст.66, яка закріплює загальний обов'язок не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані збитки.

Втім наявний рівень конституційного закріплення концепції сталого розвитку в Україні навряд чи можна вважати достатнім через його неповноту й уривчастість. Особливої важливості це набуває з огляду на євроінтеграційні амбіції нашої держави, оскільки гарантування сталого розвитку є однією з головних цілей ЄС (преамбула Договору про

функціонування ЄС) [11]. Тому в межах новітнього конституційного процесу варто передбачити доповнення ст. 13 Конституції України новою частиною такого змісту: «Україна здійснює демократичне планування соціально-економічного розвитку, забезпечує зростання добробуту та якості життя громадян у рамках стратегії сталого розвитку, сприяє встановленню соціальної справедливості та консолідації суспільства». На наш погляд, такі зміни стануть нормативним підґрунтям для коригування державної політики України, її модернізації, а також слугуватимуть інтенсифікації процесів європейської інтеграції України.

Список використаних джерел:

1. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды. Принята Конференцией Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды, Стокгольм, 1972 год. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml (дата звернення: 23.10.2023).
2. Наше общее будущее: доклад Всемирной комиссии по вопросам окружающей среды и развития A/42/427 от 04.08.1987. URL: <https://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Декларация прав людини і громадянина від 26.08.1789. *Конституції зарубіжних країн*: навч. посіб. / за заг. ред. В.О. Серьогіна. Харків: ФІНН, 2009. С. 69-70.
4. Конституція Республіки Польща від 02.04.1997. *Конституції зарубіжних країн*: навч. посіб. / за заг. ред. В.О. Серьогіна. Харків: ФІНН, 2009. С. 173-205.
5. Конституція Швейцарської Конфедерації від 18.04.1999. *Конституції країн світу: Швейцарська Конфедерація, Королівство Норвегія, Фінляндська Республіка* / О.В. Коротюк, О.В. Лавринович; перекл. Т.В. Руденко, В.С. Станіч. Київ: ОВК, 2021. С. 16-93.
6. Конституція Республіки Словенія від 23.12.1991. *Конституції країн світу: Республіка Словенія, Боснія і Герцеговіна, Республіка Північна Македонія* / О.В. Коротюк, О.В. Лавринович; перекл. А.О. Воїнова. Київ: ОВК, 2021. С. 19-71.
7. Конституція Держави Аргентина від 01.05.1853 р. (з поправками 1860, 1866, 1898, 1957 та 1994 років). *Конституції зарубіжних країн*: навч. посіб. / за заг. ред. В.О. Серьогіна. Харків: ФІНН, 2009. С. 403-423.
8. Конституція Південно-Африканської Республіки від 08.05.1996. *Конституції зарубіжних країн*: навч. посіб. / за заг. ред. В.О. Серьогіна. Харків: ФІНН, 2009. С. 569-628.
9. Конституція Королівства Бельгія від 07.02.1831. *Конституції країн світу: Королівство Бельгія, Федеративна Республіка Німеччина, Королівство Швеція* / О.В. Коротюк, О.В. Лавринович. Київ: ОВК, 2021. С. 17-107.
10. Конституція України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 23.10.2023).

11. Консолідована версія Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 23.10.2023).

ГЛОБАЛЬНІ ЦІЛІ ТА ПОРЯДОК ДЕННИЙ НА ПЕРІОД ДО 2030 РОКУ

Сироїд Тетяна Леонідівна,
Доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

У 2015 році світова спільнота під егідою ООН прийняла значущий програмний документ – Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року (далі – Порядок денний) та його 17 цілей (далі – ЦСР, Глобальні цілі) [1], яким підтвердила свою відданість цій винятково важливій темі. Прийняття Порядку денного стало результатом безперервного багатостороннього діалогу та гарячих дебатів, розпочатих у рамках Конференції ООН з питань навколишнього середовища людини 1972 року [2] і тих, що проходили аж до Саміту ООН зі сталого розвитку в 2015 році, тобто понад сорок років міжнародне співтовариство прагнуло знайти рішення які стоять перед ним, зокрема у сфері екологічних, соціальних та економічних проблем. Відповідно до Порядку денного держави-члени ООН взяли зобов'язання забезпечувати стійке, всеосяжне та поступове зростання, соціальну інтеграцію і захист навколишнього середовища, маючи намір досягти їх, перебуваючи в партнерстві та в умовах миру, що особливо актуально в умовах сьогодення. У ході широкомасштабних переговорів було вирішено, що саме національні уряди несуть першочергову відповідальність за здійснення Порядку денного.

Порядок денний є універсальним документом, який має перетворюючий характер і заснований на принципах дотримання прав людини. По суті це – амбітний план дій для країн, системи ООН та всіх інших учасників процесу розвитку, що максимально повно відображає наявні на сьогодні підходи до вирішення проблем ліквідації крайньої бідності, скорочення нерівності та захисту нашої планети. Документ виходить за рамки повсякденної риторики та містить чіткий заклик до конкретних дій на користь людей, планети і загального процвітання.

Порядок денний спонукає світову спільноту робити сміливі та дієві заходи для переходу на шляху побудови сталого, гнучкого і надійного світу.

Порядок денний до 2030 року ґрунтується на таких принципах, як: 1. Універсальність: документ має універсальний характер і зобов'язує всі держави, незалежно від рівня їх доходу та розвитку, робити внесок у спільні зусилля по забезпеченню сталого розвитку. Він може використовуватися в усіх країнах, у будь-якому контексті та в будь-який час. 2. «Нікого не залишити осторонь»: Порядок денний покликаний принести користь усім без винятку. Ним наголошується на важливості надання підтримки тим, хто її особливо потребує, незалежно від їхнього місцезнаходження, відповідно до їх конкретних потреб і факторами уразливості. 3. Взаємозв'язок і неподільність: Порядок денний сформований, виходячи з принципу взаємопов'язаності та неподільності всіх 17 цілей, що містяться в ньому. Важливо, щоб усі відповідальні за реалізацію ЦСР установи та особи розглядали їх як єдине ціле, і намагалися уникнути підходу, що допускає відокремлену реалізацію цілей та довільний, не завжди достатньо обґрунтований вибір окремих цілей для подальшого здійснення. 4. Інклюзивність: документ містить заклик до участі в його реалізації представників усіх верств суспільства, незалежно від їхньої раси, статі, етнічної приналежності чи ідентичності. 5. Багатостороннє партнерство: для сприяння здійсненню ЦСР у всіх країнах Порядок денний закликає до вибудовування багатостороннього партнерства з метою мобілізації та обміну знаннями, досвідом, технологіями і фінансовими ресурсами.

Основу Порядку денного становлять п'ять основних компонентів: люди, процвітання, планета, партнерство та світ. Вона традиційно розглядається крізь призму трьох основних вимірів – соціальна інтеграція, економічне зростання та охорона навколишнього середовища – з прийняттям Порядку денного концепція сталого розвитку набула більш глибокого змісту, будучи доповнена двома найважливішими компонентами: партнерство та мир. Важливо, що справжня стійкість досягається і концентрується в самій серцевині цих п'яти взаємопов'язаних компонентів. Їхній стан, у свою чергу, створює основу стратегічних рішень із питань розвитку. Це означає, що для забезпечення сталого характеру діяльності в галузі розвитку вона повинна враховувати соціально-економічні та екологічні наслідки, що її породжують, а також прагнути забезпечити усвідомлений вибір, виходячи з варіантів компромісних рішень, синергії, додаткових доходів та ефектів, які ця діяльність створює. Крім цього, особам, відповідальним за розробку політики, необхідно забезпечити, щоб будь-яка діяльність планувалася і втілювалася в життя у відповідному партнерстві та з використанням належних механізмів і засобів для її реалізації. Таким чином, Порядок денний разом із 17 цілями пропонує комплексний підхід до розуміння та

вирішення проблем, сприяючи правильній та своєчасній постановці питань.

У супереч поширеній думці Глобальні цілі не є ні повним відображенням Порядку денного до 2030 року, ні його коротким змістом. Вони визначають основні сфери впливу для досягнення стійкого розвитку. 17 ЦСР інтегровані – вони визнають, що дії в одній галузі вплинуть на результати в інших, і що розвиток має забезпечувати баланс соціальної, економічної та екологічної стійкості. ЦСР повинні розглядатися як невід’ємні елементи складної та великої мозаїки. Щоб усвідомити сутність Порядку денного необхідно подивитися і побачити цю мозаїку в усій її повноті, а також зрозуміти неможливість її цілісності без будь-якого елемента. ЦСР здатні впливати і на багато в чому визначати добробут усієї планети та благополуччя її населення.

Глобальні цілі та Порядок денний спрямовані на ліквідацію злиднів і голоду, реалізацію прав людини для всіх, досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток, а також забезпечення довгострокового захисту планети та її природних ресурсів. Глобальні цілі є комплексними та неподільними і врівноважують три виміри сталого розвитку: економічний, соціальний та екологічний.

Слід констатувати, що за останні десятиліття було досягнуто прогресу, але світ не перебуває на шляху до досягнення Глобальних цілей про що свідчить Звіт 2023 року в якому надана відверта оцінка ЦСР, заснована на новітніх даних. Згідно з доповіддю, наслідки кліматичної кризи, війни в Україні, слабкої світової економіки і затяжних наслідків пандемії COVID-19 виявили слабкі сторони та ускладнили прогрес у досягненні Цілей. У доповіді акцентовано, що хоча відсутність прогресу є повсюдною, саме найбільш та найуразливіші верстви населення світу зазнають найгірших наслідків цих безпрецедентних глобальних проблем. У ній також зазначаються сфери, що вимагають термінових дій для порятунку ЦСР та досягнення значного прогресу для людей і планети до 2030 року, серед яких: ліквідація голоду (Ціль 2), якісна освіта (Ціль 4), чиста питна вода і санітарія (Ціль 6) гідна робота та економічний зріст (Ціль 8), збереження морських екосистем (Ціль 14), збереження екосистем та суші (Ціль 15) тощо. Натомість підкреслюючи існуючі прогалини та закликаючи світ посилити свої зусилля, у доповіді також підкреслюється величезний потенціал успіху завдяки сильній політичній волі та використанню наявних технологій, ресурсів і знань. Документом зазначено, що водночас глобальна спільнота може відновити прогрес на шляху до досягнення ЦСР та створити світле майбутнє для всіх [3].

Не стоїть остеронь щодо імплементації та практичної реалізації ЦСР і Україна. З 2015 року в Україні розпочато низку реформ, спрямованих на здійснення соціально-економічних перетворень та зміцнення демократичного устрою. Глобальні цілі інтегровані в державну політику

на засадах «нікого не залишити осторонь». Досягнення ЦСР є ключовим орієнтиром для нашої держави, є певний прогрес, і, на жаль, недоліки, про що йдеться у Першому Добровільному національному огляді щодо Цілей сталого розвитку в Україні (далі – Огляд), який присвячено питанням трансформаційних перетворень суспільства на шляху до досягнення ЦСР. У Огляді наведено підсумки першого етапу системної роботи з ЦСР з 2015 року, який охоплює адаптацію ЦСР в Україні, моніторинг ЦСР та аналіз ключових тенденцій, оцінку ступеня інкорпорації завдань ЦСР у стратегічні та програмні документи України. Огляд надає бачення здобутків та викликів на шляху досягнення кожної із 17 ЦСР у відповідності до бенчмаркінгових орієнтирів, встановлених на основі розрахунково-прогнозна роботи, та підсумовує результати оцінювання національного розвитку за ЦСР. В Огляді враховано основні положення документів, які напрацьовані на виконання Указу Президента України (вересень 2019 р.) щодо закріплення ЦСР як орієнтирів для розроблення програмних та прогнозних документів [4].

На завершення слід зазначити, що поглиблене вивчення та осмислення принципів Порядку денного є ключовою умовою реалізації цілей сталого розвитку на всіх рівнях. Затвердивши Порядок денний, держави-члени ООН взяли на себе зобов'язання виконувати амбітний план дій, що вимагає узгоджених зусиль усіх учасників процесу розвитку, представників громадянського суспільства, приватного сектору та академічного світу, які повинні докласти зусиль для забезпечення стійкості свого життєвого вибору. І в цьому зв'язку вкрай важливою умовою для здійснення перетворень, проектів та планів є дотримання принципу навчання протягом усього життя, який дає можливість розширення поінформованості про процеси, які відбуваються у суспільстві, активного доручення до них і відповідного внеску у досягнення цілей на відповідному рівні. Також слід констатувати, що оскільки ЦСР були сформульовані в результаті широкомасштабних політичних переговорів та окремих консультацій, вони не досконалі, проте, безперечно відбивають найбільш насущні та загальні потреби сучасного світу. Вони допомагають інтерпретувати основні засади та цінності, покладені в основу Порядку денного, з погляду конкретних і вимірних результатів.

Список використаних джерел:

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (дата звернення: 20.10.2023).
2. United Nations Conference on the Human Environment, 5-16 June 1972, Stockholm. URL: <https://www.un.org/en/conferences/environment/stockholm1972> (дата звернення: 20.10.2023).
3. The Sustainable Development Goals Report Special edition. 2023.

URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023.pdf> (дата звернення: 25.10.2023).

4. Цілі сталого розвитку Україна. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-10/VNR%20SDG%20Ukraine%202020.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).

РОЗШИРЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ СПРАВИ ЯК ЗАГАЛЬНА ТЕНДЕНЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Степанова Тетяна Валеріївна,
доктор юридичних наук, професор,
завідуюча кафедрою конституційного
права та правосуддя
економіко-правового факультету
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова

Аналіз реформ вітчизняного процесуального законодавства з часів незалежності України виявляє сталу тенденцію законодавця до розширення процесуальних прав учасників справи.

Кожний етап судової реформи, кожна нова редакція вітчизняних процесуальних кодексів надавали більше автономії та власного розсуду учасникам справи порівняно з попередніми періодами.

Серед найбільш яскравих етапів слід назвати поетапне, але значне звуження процесуальних прав прокурора, виведення представників з кола учасників справи та виокремлення їх в окрему групу учасників процесу, виведення судді з кола учасників судового процесу. Всі ці новели призвели до підвищення значення основних учасників судового процесу – учасників справи.

Вказане слід підтримати, оскільки основні, активні учасники справи (позивачі, відповідачі, треті особи, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору) є центральними зацікавленими в ході процесу особами, які його рухають і можуть за необхідності трансформувати. Всі інші учасники лише функціонально допомагають цим основним учасникам справи домогтися справедливості та реалізувати завдання правосуддя.

Суддя та прокурор також не є прямо зацікавленими в результаті розгляду справи, хоча обидва, як представники держави, несуть відповідальність за якість правосуддя. Тому видається виправданим, що прокурор може подавати позови на захист осіб, які не можуть себе захистити, або держави в особі її державних органів, і залишатися в процесі самостійною фігурою з можливістю впливати на рух справи

незалежно від волі особи, яку він представляє.

Те саме стосується і судді, який має певне коло дискреційних повноважень при прийнятті рішень по справі. Крім того, всі процесуальні кодекси встановлюють можливості активної поведінки судді в процесі.

Наприклад, в цивільному судочинстві низка норм регулює дане питання.

а) Частина друга ст.13 ЦПК визначає, що «суд має право збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи лише у випадках, коли це необхідно для захисту малолітніх чи неповнолітніх осіб або осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена, а також в інших випадках, передбачених цим Кодексом» [1];

б) Частина друга ст. 80 ЦПК закріплює, що «питання про достатність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання» [1];

в) Частина сьома ст. 81 ЦПК встановлює, що «суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи, крім витребування доказів судом у випадку, коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, а також інших випадків, передбачених цим Кодексом» [1].

Аналогічні положення містяться і в інших вітчизняних процесуальних кодексах, створюючи загальне правило, що суддя не є мовчазним та безправним учасником процесу, а у встановлених законом випадках має можливість активно впливати на рух процесу та збір доказів.

Однак ці повноваження видаються лише певними запобіжниками зловживань в процесі, оскільки «вмикаються» тільки у встановлених процесуальним законом випадках.

І лише сторони спору, як основні учасники конфлікту, розуміють сутність і витoki такого конфлікту і шляхи його вирішення.

Правило, що кожна сторона зобов'язана довести свою позицію належними доказами, поступово укріплювалася та розвивалася. І якщо ця позиція в судовій практиці зустрічала поодинокую підтримку до 2010 року, то після реформи 2010 року це стало основним трендом судових рішень.

У зв'язку з цим певним чином «вибивається» із загального підходу, сформульованого вище, остання судова практика Верховного Суду щодо обрання ефективного способу захисту.

Раніше правозастосовна практика оперувала поняттями «належний спосіб захисту» чи «неналежний спосіб захисту». Однак в ході останньої реформи судочинства впроваджено нову ознаку – спосіб захисту має бути ефективним.

Ст. 9 КАС України встановлює, що «суд може вийти за межі позовних вимог, якщо це необхідно для ефективного захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових

відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень» [2]. Згідно з пунктом 10 частини першої ст. 245 КАС України «адміністративний суд, у разі задоволення позову може обрати інший спосіб захисту прав, свобод, інтересів людини і громадянина, інших суб'єктів у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку суб'єктів владних повноважень, який не суперечить закону і забезпечує ефективний захист таких прав, свобод та інтересів» [2].

Частина друга статті 5 ЦПК України та частина друга статті 5 ГПК України встановлюють, що «у випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону» [1; 3].

Таким чином, у вітчизняних процесуальних кодексах закладена можливість виходу за межі позовних вимог, якщо це виправдано виключно ефективністю захисту, яку суддя оцінює на власний розсуд.

У зв'язку з цим цікавою видається постанова Великої Палати Верховного Суду від 02 вересня 2020 року у справі № 1-331/09, в якій засуджений просив про направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції та перегляд вироку Луцького міськрайонного суду Волинської області від 11 грудня 2009 року, ухвали Апеляційного суду Волинської області від 02 березня 2010 року та ухвали Верховного Суду України від 15 березня 2011 року на підставі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення державою міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом. Однак ВП ВС прийшла до висновку про направлення справи на новий розгляд не до суду першої інстанції, а до суду апеляційної інстанції, обґрунтувавши вказане тим, що «направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції, на переконання Великої Палати, не є необхідним та ефективним способом усунення допущених порушень. Адже наслідком такого процесуального рішення було б відновлення судового провадження в повному обсязі спочатку, що передбачало б необхідність повторного виклику й допиту всіх свідків, перевірки всіх документів та інших матеріалів справи...

Призначення нового розгляду у місцевому суді може завдати шкоди інтересам кримінального судочинства, зокрема в частині дотримання розумних строків, а також реалізації засади безпосередності процесу, оскільки у зв'язку зі впливом тривалого часу після подій можливість забезпечення явки свідків до суду і відтворення ними обставин, що підлягають доказуванню, значно ускладнені» [4].

У даному випадку прийняття судом на себе таких повноважень видається доцільним. Але в більшості випадків визнання «невірним» обрання позивачем певного способу захисту як найбільш ефективного не

можна підтримати, оскільки саме поняття «ефективний» є оціночним.

На нашу думку, у вищезазначеній справі Верховний Суд мав запропонувати сторонам уточнити свої вимоги, і у разі їх уточнення приймати рішення про ефективність обраного способу захисту.

Вважаємо, що загальна тенденція розширення процесуальних прав учасників справи є виправданою. Тому і законодавцю при проведенні подальшої судової реформи, і Верховному Суду при формуванні правових позицій, і нижчестоящим судам при розгляді конкретних справ необхідно виходити з вказаної тенденції.

Захист прав людини, в першу чергу, має орієнтуватися на необхідність такого захисту з позиції центральних фігур процесу – його основних учасників. І цілі сталого розвитку можуть бути досягнені виключно при врахуванні та повазі до прав людини та його інтересів.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

3. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 02.09.2020 у справі № 1-331/09 (провадження № 13-37зв020). URL: https://zakon.cc/court/document/read/91460943_a8eb39f8 (дата звернення: 23.10.2023).

ПРИНЦИП ПРОПОРЦІЙНОСТІ, ЯК ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Токарчук Людмила Михайлівна,
доктор юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України,
професор кафедри цивільно-правових дисциплін,
декан економіко-правового факультету
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова

Дотримання на національному рівні гарантій справедливого судового розгляду та забезпечення ефективності судового захисту на сучасному етапі еволюційного розвитку механізмів утвердження прав людини

охоплюється міжнародно-правовими зобов'язаннями держав цивілізованого світу та вже не вважається справою внутрішнього значення, адже держави-учасниці відповідних фундаментальних міжнародних документів наділяються лише незначною свободою розсуду, пов'язаною із організацією інституційного забезпечення стандартів правосуддя, а не визначення їх змісту та меж реалізації на своїй території. Сам судовий захист в умовах автономії волі учасників приватноправових відносин з іноземним може бути вкрай ефективним, коли забезпечується зрозумілими й передбачуваними судовими процедурами, в основі яких лежать найбільш прогресивні процесуальні стандарти, та спроможними судовими інституціями, які викликають довіру з точки зору їх незалежності та неупередженості.

Однією з передумов досягнення цих показників є правильне застосування національними судами норм міжнародного цивільного процесуального права та запровадження у внутрішнє процесуальне законодавство найкращих його положень.

Є необхідність у більш повному узгодженні положень законодавства України про цивільне судочинство, про міжнародну правову допомогу у цивільних справах із відповідними міжнародно-правовими договорами, а також про усунення невинуватених перешкод у виконанні судових доручень та надісланні судових документів.

У контексті розбіжностей між законодавством України про цивільне судочинство та міжнародно-правовими договорами з питань міжнародного цивільного процесу, насамперед, привертає увагу невідповідність між положеннями цих правових джерел, які присвячені змісту судового доручення про отримання доказів або проведення інших процесуальних дій. Так, за приписами ст. 3 Конвенції про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах у судовому дорученні зазначається: а) запитуючий орган і запитуваний орган, якщо останнє відомо запитуючому органу; б) імена та адреси сторін в процесі та їх представників, якщо такі є; с) характер справи, для якої потребуються докази, з наданням всієї необхідної інформації в зв'язку з цим; d) докази, які мають бути отримані або інша процесуальна дія, яку потрібно провести. Там, де потрібно, в дорученні вказується *inter alia*: е) імена та адреси осіб, яких потрібно опитати; f) запитання, які потрібно поставити особам в ході опитування, або виклад фактів в зв'язку з якими вони мають бути запитані; g) документи або інше нерухоме чи особисте майно, що підлягають огляду; h) будь-які вимоги щодо отримання пояснень під присягою або урочистою заявою, або використання будь-якої іншої форми; і) будь-який спеціальний спосіб чи процедура відповідно до ст. 9 Конвенції про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах [1]. Для порівняння, у ч. 2 ст. 499 Цивільного процесуального кодексу України вказано на те, що у судовому дорученні про надання правової

допомоги зазначаються: 1) назва суду, що розглядає справу; 2) за наявності міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, учасниками якого є Україна і держава, до якої звернено доручення, – посилання на його положення; 3) найменування справи, що розглядається; 4) прізвище, ім'я, по батькові та рік народження фізичної особи або найменування юридичної особи, відомості про їх місце проживання (перебування) або місцезнаходження, а також інші дані, необхідні для виконання доручення; 5) процесуальне становище осіб, щодо яких необхідно вчинити процесуальні дії; 6) чіткий перелік процесуальних дій, що належить вчинити; 7) інші дані, якщо це передбачено відповідним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, або цього вимагає іноземний суд, який виконуватиме доручення [2].

Зіставивши ці правові норми, видається очевидним, що у національній частині законодавства України про цивільне судочинство не відтворені положення зазначеного міжнародно-правового договору, у тому числі про обов'язок щодо наведення інформації щодо значення доказів для справи. Більше того, належний ступінь переконливості правового та логіко-фактологічного обґрунтування необхідності отримання доказів або проведення інших процесуальних дій у світлі конкретних обставин справи перевіряється з особливою ретельністю за процесуальними законами та правозастосовними традиціями найбільш розвинених держав. Передусім, це пов'язано з тим, що все більш глибоко утверджується думка про застосовність принципу пропорційності під час вирішення питань про належний обсяг та кількість доказів, які можуть збиратись за судовим дорученням.

Також, у окресленому контексті слід звернути увагу й на те, що запровадження вимоги про пропорційність у національній цивільній процес у рамках систематизації засад міжнародного цивільного процесу стало значним та незвичним викликом для правових систем держав загального права. Найбільш відчутно це торкнулось саме процедур звернення з судовим дорученням про отримання доказів або провести інших процесуальних дій. Особливе значення дотримання пропорційності у цьому контексті мало у зв'язку з тим, що, насамперед, у США процесуальний закон допускає порушення питання про надання майже необмеженого обсягу матеріалів, які можуть бути доказами, що у багатьох випадках покладає на відповідних осіб великий фінансовий тягар. Найкращим виходом, який був запропонований до запровадження у американське процесуальне право, був обмін електронними копіями доказів (e-discovery) [3].

Вдосконалення реалізації норм міжнародного цивільного процесуального права в Україні є необхідним, насамперед, для більш повного узгодження положень законодавства України із відповідними

міжнародно-правовими договорами, а також якомога більш повного урахування специфічних вимог зарубіжних держав. Зокрема, належний ступінь переконливості правового та логіко-фактологічного обґрунтування необхідності отримання доказів або проведення інших процесуальних дій у світлі конкретних обставин справи є необхідним для того, щоб суди зарубіжних держав під час вирішення питань про належний обсяг та кількість доказів мали змогу оцінити їх пропорційність.

Не менш важливим є загальне узгодження внутрішнього законодавства про цивільне судочинство із актуальними та найбільш прогресивними принципами та правилами міжнародного цивільного процесу, викладеними у рекомендаційних документах Міжнародного інституту уніфікації приватного права (Принципи та правила транскордонного цивільного процесу від 2004 р., Європейські правила цивільного процесу від 2020 р. тощо).

Список використаних джерел:

1. Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах: міжнародний документ від 18.03.1970. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_922#Text (дата звернення: 24 жовтня 2023 р.).

2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 24 жовтня 2023 р.).

3. King S. Global Civil Procedure. *Harvard International Law Journal*. 2020. Vol. 62. Issue 1. URL: <https://journals.law.harvard.edu/ilj/2021/04/global-civil-procedure/> (дата звернення: 24 жовтня 2023 р.).

СЕКЦІЯ 1
ПОСИЛЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА І ЗМІЦНЕННЯ ПРАВ
ЛЮДИНИ ЯК КЛЮЧОВІ ФАКТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**PROTECTION OF THE RIGHTS OF PERSONS WHO WENT MISSING
DURING THE WAR IN UKRAINE**

Kolpakov Valerii,
Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Head of the Department of Constitutional
and Administrative Law
Zaporizhzhya National University

The legal concept of persons missing under special circumstances and the understanding of ensuring their rights appear in Ukrainian jurisprudence with the adoption of the Law of Ukraine (hereinafter referred to as the Law) dated 07.12.2018 "On the Legal Status of Persons Missing under Special Circumstances" (in the version of the Law of Ukraine dated 04/14/2022 "On Amendments to the Law of Ukraine "On the Legal Status of Persons Missing" and other legislative acts of Ukraine regarding the improvement of legal regulation of social relations related to the acquisition of the status of persons missing under special circumstances circumstances")[1].

A person acquires the status of missing under special circumstances (hereinafter referred to as a missing person) from the moment of entering information about him or her into the Unified Register of Persons Missing under Special Circumstances (hereinafter referred to as the Register). The source of such information is the application about the disappearance of a person, which is submitted to the territorial body of the National Police of Ukraine.

Important for understanding the status of such persons is the provision of the Law, according to which a person is considered missing from the moment the applicant submits a statement about the fact of disappearance. The application can be submitted: by a relative of such a person; a representative of a military formation; a state authority; local self-government body; public association; by any other person who became aware of the disappearance.

A person who has disappeared has all the rights guaranteed by the Constitution and laws of Ukraine, and also has the right to a comprehensive investigation of the circumstances of his disappearance and to establish his whereabouts (search). The rights and interests of such persons, as well as their property, are subject to protection until the search for her is terminated, or she is declared dead, in accordance with the law. It is the duty of the state to take all possible measures to ensure the rights of a missing person, including search operations.

For this purpose, the legislator defined the appropriate subjects, formulated their powers and interaction parameters. He included power holders and representatives of the public sector in their totality. Among the latter, the Law names citizens, public associations, legal entities under private law, who may be involved by state bodies in participating in relevant events only with their consent. The scope of their activity is limited to the provision of assistance and assistance to state structures in forms not prohibited by law[2].

The leading role in ensuring the rights of missing persons is assigned to the bearers of power, namely the state structures. Such structures are organizationally organized subjects of administration, which are competent to carry out legal regulation in the relevant segments of law enforcement. The Law includes the National Police of Ukraine, the Ministry of Defense of Ukraine; Ministry of Reintegration of Temporarily Occupied Territories of Ukraine; State Service of Ukraine for Emergency Situations; Security Service of Ukraine; prosecutor's office and others.

The role of specialized entities is particularly emphasized: a) the Commissioner for Persons Missing under Special Circumstances and b) the Unified Register of Persons Missing under Special Circumstances[3]. Register is an electronic database of persons missing under special circumstances. The Register is assigned 2 main functions: the first is the accumulation and centralization of information about such persons; the second record of information necessary for their effective search.

For this purpose, the Register is given the right to receive information from authorities, in accordance with its competence; accumulate information on missing persons; accumulate information about their unidentified remains of likely such persons; to concentrate information on court decisions regarding the recognition of such persons as a) missing, b) missing without notice, c) deceased; to centralize other data that can ensure the effectiveness of search activities. The Registry: firstly, stores the specified information; secondly, provides protection, including using technical and cryptographic tools; thirdly, it ensures its use for searching for missing persons.

As an important form of using the Register base, the Law defined information interaction between the Register and other state information resources. It is separately established that such interaction is carried out by electronic information and communication means.

The purpose of processing personal data stored in the Register is: first, to ensure the implementation of relations related to the acquisition of legal status of missing persons; secondly, the fulfillment by authorized bodies of the tasks of establishing the whereabouts of such persons. The holder of the Register is the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. This body has access to the funds of the Register in full. The Commissioner is an official of the Ministry of Reintegration of Temporarily Occupied Territories.

The authorized officer performs the following functions: coordination of

the search for persons who have gone missing under special circumstances; information support for their search; analysis of the effectiveness of the search system; preparation of recommendations and proposals for subjects of investigation; functions of a control and supervisory nature; forms search groups to search for missing persons. Search coordination function. The Commissioner is entrusted with the coordination of the search for persons who have gone missing under special circumstances, as well as the resolution of related issues.

For this purpose, the Commissioner interacts: firstly, with the bodies of state power and local self-government, various services of the President of Ukraine and the Cabinet of Ministers of Ukraine; secondly, with the relevant bodies of foreign states and international organizations; thirdly, with public associations, trade unions, employers' organizations; fourth, with enterprises, institutions and organizations; fifth, with natural persons (citizens, foreigners and stateless persons).

The search information support function. An important place in the activity of the Commissioner belongs to the function of information provision of search. The law provides that it is implemented by: a) obtaining information from the subjects of the investigation; b) exchange of information with the Register, as well as other state information resources; c) transfer of generalized information to the National Police, as well as other state bodies that have the authority to register or search for missing persons; d) communication with relatives of missing persons regarding informing them about search operations.

Within the scope of such communication, the Commissioner applies to state authorities, local self-government, public associations and international humanitarian organizations with requests for obtaining information that may contribute to the search for a missing person. Heads of state authorities and local self-government bodies, as well as public associations, to which the Commissioner's request was received, are obliged to consider it within three days and give a written response.

At the same time, the legislator has set restrictions on the actions of the Information Commissioner. It is prohibited to exchange data obtained as a result of investigative actions or operative and investigative activities. The function of analyzing the effectiveness of the search system. The commissioner is tasked with analyzing the effectiveness of the system for searching for missing persons. The purpose of the analysis is to identify the shortcomings of the investigation, their causes, and to determine measures to eliminate them. The Commissioner submits the results of the analytical work to the Ministry of Reintegration together with proposals for improving the system of searching for missing persons.

The function of preparation of offers and recommendations on search. On the basis of analytical materials on the generalization of search practice, he develops measures to improve both the activities of search subjects and the organizational and legal support of the entire search system. In particular, these

are proposals to the Ministry of Reintegration. Such proposals may refer to draft acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, orders and orders of the Ministry of Reintegration, plans for relevant measures, etc. If drafts of such acts are initiated by other entities (for example, the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine for Human Rights, the Ministry of Internal Affairs, Defense, Health Protection, etc.), the Commissioner participates in their development. A special place in the implementation of these functions belongs to the preparation of recommendations to state authorities regarding the fulfillment of Ukraine's international obligations regarding persons who have disappeared under special circumstances. For this purpose, the Commissioner conducts negotiations with humanitarian missions[4], public associations, charitable organizations and individuals who are involved in the search for missing persons.

Conclusions. The competence of entities that ensure the protection of the rights of persons who have disappeared under special circumstances is connected by correlational links with the legal status of persons who have disappeared under special circumstances. Regulation of the competence of subjects that ensure the protection of the rights of persons who have disappeared under special circumstances, as well as regulation of the legal status of persons who have disappeared under special circumstances, is carried out by one normative act. Today it is the Law of Ukraine "On the Legal Status of Persons Disappeared Under Special Circumstances".

References:

1. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 38. Ст.280.
2. Колпаков В. К. Зниклі безвісти за особливих обставин: поняття і розшук. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. №1(48). С. 59-66. DOI: <https://doi.org/10.32782/ruuv.v1.2023.13>.
3. Положення про Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 29.04.2022 № 511. *Офіційний вісник України*. 2022. № 39. Ст. 2094.
4. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України. *Офіційний вісник України*. 2017. № 61. Ст. 1886.

ДО ПИТАННЯ ПРО КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ НАРОДНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ТА БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ ДЕМОКРАТІЇ У КОНТЕКСТІ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Берч Вероніка Вікторівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету

Ідея народного суверенітету зародилася в ученнях XVII-XVIII ст., її «першовідкривачем» є Т. Гоббс. У своїй праці «Левіафан» мислитель зауважує, що народ створює державу задля досягнення власних цілей, а громадяни є не лише об'єктом, але і суб'єктом здійснення державно-владних повноважень, що забезпечує, у свою чергу, єдність публічної влади. Філософ розглядав владу народу не лише як верховну, але і як абсолютну, котра не може бути жодним чином обмеженою, у тому числі законом. Поряд із цим, така влада є первинною і передається до правителя (монарха); влада може бути повернена до народу у випадку припинення усієї династії.

Аналіз концепції народного суверенітету спостерігаємо у поглядах Ж.-Ж.Руссо, Дж. Локка та Вольтера, котрі пропонували розглядати народ як «єдине джерело влади». Відповідно до праць Ж.-Ж. Руссо теорія народного суверенітету має своїм засадничим положенням, що народ є єдиним носієм державної влади, люди відмовляються від задоволення власних прав та свобод задля реалізації верховної влади усього народу. Дж. Локк вважав носієм суверенітету та єдиним джерелом влади народ, підкреслюючи важливість неухильного дотримання конституційних прав та свобод людини. Концепцію народного суверенітету також підтримував І. Кант; дослідник підтримував ідею механізму розподілу державної влади на гілки, поряд з цим визначаючи політико-правові рішення парламенту як такі, що є бездоганними. У цьому аспекті варто звернути увагу на позицію німецького юриста Г.Пухти, котрий стверджував, що право має історичні витоки та походить від народного духу, а не є похідним феноменом від діяльності парламенту.

З точки зору Ж.Бодена, народ є сувереном, котрий не обмежується законами та наділений правом передати свою верховну абсолютну владу монарху. Однак, абсолютний характер влади має межі, котрі пов'язані із основними засадами людського існування. Окремо слід звернути увагу у рамках нашого дослідження на працю А.де Токвіля «Про демократію в Америці», в котрій наголошено на важливій ролі народу у здійсненні законодавчої та виконавчої влади через реалізацію доктрини виборчої демократії. З точки зору І. Ільїна влада, в тому числі і державну, слід

розглядати як силу, а також «здатність до дії і впливу».

Суверенітет народу передбачає його верховну владу як носія та джерела влади, а тому надає йому можливість реалізовувати таку владу як безпосередньо, так і через обраних представників, здійснюючи при цьому також контрольну функцію, а також брати участь у законотворчому процесі. При цьому народний суверенітет характеризується повновладдям народної влади та вказує на присутність демократичних начал у здійсненні державних функцій.

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція Ю. Мірошніченка, відповідно до якої належне тлумачення принципу народного суверенітету, у тому силі крізь призму аналізу норм Основного Закону, сприятиме утвердженню в Україні такої моделі управління, котра б сприяла ефективному функціонуванню прямого народовладдя у всіх сферах суспільного життя [1, с. 268].

Слід зауважити, що терміно-поняття «народний суверенітет» корелює з суміжними правовими категоріями – суверенітетом національним та державним. У цьому ключі позиції науковців щодо розмежування таких феноменів дещо різняться. Так, дослідники пояснюють поняття «державний суверенітет» як здійснення інститутами публічної влади верховної влади, є невід'ємною характеристикою конституційної держави [2; 3]; незалежність держави на міжнародній арені [4] та верховенство її влади у межах держави. Водночас, національний суверенітет розглядається у наукових працях як право нації на самовизначення [5], сукупність усіх прав нації суверенного характеру, повновладдя нації, суверенітет народу у розрізі його характеристики як політичної нації [6]. Деякі вчені стверджують, що народний, національний та державний суверенітет є тотожними поняттями; або ж визначають терміни «народний суверенітет» та «державний суверенітет» як явища взаємообумовлені, які, однак, не співпадають за сутністю та змістом [6].

Аналіз наукових поглядів щодо структури народного суверенітету дозволяє виокремити такі його системні елементи як: воля народу як суверена; функціонування у державі інструментів прямої та представницької демократії (остання забезпечує існування державно-владних органів, котрі здійснюють відповідно до чинного законодавства свої повноваження в інтересах народу); політична відповідальність представників органів державної влади та соціальний контроль з боку суспільства у цій сфері; забезпечення належного інформаційного простору для громадян з питань внутрішньої та зовнішньої політики.

Особливості співпраці громадськості та державно-владних органів значною мірою розглянуті у монографічному дослідженні дослідників Ковальчука В.Б. та Іщука С.І. «Правові засади взаємодії громадянського суспільства та державної влади в процесі демократичної делегітимації» [8].

Щодо поняття демократії, то, до прикладу, О. Скакун розглядає її у

розрізі функціонування легітимних компонентів політичної системи, що сприяє утвердженню демократичного правового режиму [5, с. 196]. М. Цвік позначає демократію як самостійну задекларовану характеристику публічної влади, спрямовану на реалізацію політико-правових завдань [6, с. 499].

Окремі форми безпосереднього народовладдя знайшли своє відображення у монографії «Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики», зокрема, співавтори дослідили особливості таких різновидів прямої демократії як вибори та референдум [9].

У рамках нашого дослідження варто звернути увагу на позицію дослідниці М. Ставнійчук, яка визначає поняття безпосередньої демократії як систему «... форм безпосереднього та вільного волевиявлення народу як носія суверенітету та єдиного джерела влади в Україні шляхом його безпосередньої участі у формуванні представницьких інститутів державної влади та місцевого самоврядування, а також у безпосередньому прийнятті рішень щодо передбачених Конституцією та законами України питань» [7, с. 291].

Слід підкреслити, Конституція України обширно визначає основи безпосереднього вираження влади народу, регулюючи правову базу окремих форм цієї діяльності, вказуючи на певні види цих форм та суб'єктів, які мають повноваження призначати їх тощо. Крім того, Конституція прямо визначає, що вся влада в державі належить народу, який є єдиним джерелом суверенітету та влади. Основний Закон України також надає базу для безпосередньої діяльності народу з метою реалізації його влади.

Конституція України визначає основні аспекти діяльності народу для забезпечення його влади. Зокрема, вона регулює:

- процес створення і встановлення держави, визначений у статті 5, статтях 69-74, пунктах 2, 7, 28, 30 статті 85, пункті 20 статті 92, пунктах 6, 7 статті 106, пунктах 1, 2 статті 138, частині третій, шостій статті 140, частині першій статті 143;

- процес ухвалення законодавчих актів, який врегульований у частині першій статті 38, статтях 69-74, пункті 20 частини першої статті 92, пункті 6 частини першої статті 106;

- можливість ініціювання законодавчих ініціатив, визначена у статтях 39 і 40;

- контрольний механізм у відношенні влади, встановлений у статті 36, частині четвертій статті 124, частині першій статті 127, частині другій статті 129, частині другій статті 131, частині першій статті 143;

- захисну діяльність народу, врегульовану у частині другій, третій статті 5, частині першій статті 17, частині третій статті 27, статтях 36 і 44, частині п'ятій статті 55 Конституції України.

Основні аспекти діяльності народу, які регулюються Конституцією України, включають контроль над владою та захисну діяльність народу. Такі положення дозволяють народу бути активним учасником політичного життя та забезпечують йому можливість захищати свої права і інтереси. Завдяки Конституції України, народ має можливість виразити свою владу та контролювати дії державних органів, що сприяє демократичному функціонуванню держави та забезпечує права та свободи громадян.

Відтак, Конституція України є важливим правовим документом, що визначає основи організації та функціонування держави, широко регулює правову базу безпосереднього вираження влади народу, чітко визначаючи процедури та механізми для реалізації суверенітету та влади народу. Конституція устанавлює, що вся влада в державі належить народу, і надає йому можливість активно брати участь у визначенні курсу державної політики та контролювати дії влади.

Конституційні засади народного суверенітету та безпосередньої демократії служать основою сучасного суспільного ладу багатьох країн. Народний суверенітет передбачає, що влада в державі належить народу і виражається через вибори та інші механізми громадянської участі. Безпосередня демократія надає громадянам можливість приймати рішення та впливати на політичний процес безпосередньо.

Сталий соціальний та економічний розвиток кожної держави є завданням першочергового значення. Однак, цей розвиток можливий тільки в тих суспільствах, де належним чином реалізовані конституційні засади народного суверенітету та безпосередньої демократії.

У контексті сталого розвитку народний суверенітет гарантує, що влада служить інтересам всього суспільства, а не обмеженому колу осіб, а державно-владні рішення відповідають потребам народу. Поряд з цим, народовладдя повинне бути реалізоване таким чином, щоб залишати місце для розвитку ефективних владних структур, а національні конституції та закони повинні бути сучасними та адаптованими до умов, що постійно змінюються.

Список використаних джерел:

1. Мірошніченко Ю. Р. Проблеми конституційно-правового регулювання реалізації принципу народного суверенітету як фундамент народовладдя в Україні. *Право України*. 2011. № 8. С. 262–274.
2. Dictionary of Sociology and Related Sciences. Totowa (New Jersey), 1988. 403 p.
3. Скрипнюк О. Проблеми забезпечення державного суверенітету України на сучасному етапі (конституційно-правовий аспект). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2 (77). С. 18–26.
4. Юридична енциклопедія : в 6 т. редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. Т. 5. 724 с.
5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс):

підруч. Харків: Еспада, 2006. 776 с.

6. Загальна теорія держави і права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.

7. Ставнійчук М. Форми безпосередньої демократії. *Конституційне право України* / за ред. В. Ф. Погорілка. Київ, 2000. 732 с.

8. Ковальчук В. Б., Іщук С. І. Правові засади взаємодії громадянського суспільства та державної влади в процесі демократичної легітимації: монографія. Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. 268 с.

9. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики / за ред. В. Ф. Погорілка. До 10-ї річниці незалежності України. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 356 с.

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА СУДОВА ПРАКТИКА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Бзова Лаура Георгіївна,
PhD, асистент кафедри процесуального права
Юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Політика та дії ЄС у сфері прав людини мають дві основні складові: захист основних прав громадян ЄС та заохочення прав людини в усьому світі.

Одним з аспектів, на які звертає увагу ООН, є взаємозв'язок між демократією та правами людини, оскільки організація відстоює важливість рівноправної політичної участі громадян своїх держав та повної поваги прав людини, включаючи визнання, захист та заохочення.

За визначенням Міжнародного фонду ООН з надзвичайних ситуацій у справах дітей (ЮНІСЕФ), права людини – це норми, які визнають і захищають гідність усіх людей, тобто вони є загальними для всіх, без різниці раси, статі, освіти, політичних поглядів, сексуальної орієнтації чи будь-якого іншого типу морального судження. Реалізація прав людини також зобов'язує держави нести відповідальність за захист цих норм і забороняється вчиняти певні дії, які їх порушують.

Можна сказати, що права людини були одним з найбільших досягнень людства. Одним з найважливіших документів з прав людини є Загальна декларація прав людини, підписана в 1948 році на Генеральній Асамблеї

ООН. Складаючись з 30 статей, Декларація формалізує всі теоретичні розробки, зроблені раніше щодо громадянських, політичних, соціальних, економічних і культурних прав.

Ще одним нововведенням Декларації було включення прав людини в універсальний характер, ставши правами всіх народів. Таким чином, для ООН права людини «є універсальними правовими гарантіями, які захищають окремих осіб і групи від дій і бездіяльності урядів, що порушують людську гідність» [1].

Права людини являють собою основоположні, а отже, невід'ємні права людини, тобто ті права, порушення яких призвело б до посягання на саму людську сутність. З цієї причини важливо, щоб кожна людина була обізнана і знала про права людини, їх зміст і передбачені для них форми захисту, оскільки кожна людина повинна мати можливість користуватися своїми основними правами з єдиною метою існування у світі, без будь-яких відмінностей.

Права людини, демократія та верховенство права створюють середовище, в якому країни можуть сприяти розвитку, захищати людей від дискримінації та забезпечувати рівний доступ до правосуддя для всіх.

Зі змісту статті 8 Основного Закону України, заснованих на її приписах юридичних позицій Конституційного Суду України, а також міжнародних актів, у яких викладено розуміння юридичної визначеності, убачається, що принцип верховенства права вимагає від законодавця встановлювати чітке, зрозуміле, однозначне, прогнозоване правове регулювання суспільних відносин для забезпечення стабільного правового становища людини, не допускати довільної відмови від взятих державою на себе зобов'язань, гарантувати належний захист правомірних (легітимних) очікувань особи [2].

Конституційний Суд України наголошує, що гарантовані Конституцією України права і свободи людини не зведено лише до тих, що містяться в тексті Основного Закону України, як це зазначено в його частині першій статті 22: «Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними». З огляду на зміст приписів статті 21 Конституції України, відповідно до яких «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах», «права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними», Конституційний Суд України дійшов висновку, що свобода (вільність) людини а ргіорі є визначальною та пріоритетною для шанування державою загалом, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами [3].

Конституційний Суд України керується тим, що конституційна презумпція людської свободи обумовлює доконечність потреби обґрунтування будь-якого істотного її обмеження з боку держави.

Верховенство права – основоположний принцип і головна мета правової держави, яку вибудовує сучасна Україна. Попри різні

доктринальні підходи до інтерпретації цього принципу («поелементний», «інтегральний», ін.) він посідає загально-засадниче місце в конституційному право-вому полі. Верховенство права – один із основних критеріїв конституційності законів. Тож стан реалізації принципу верховенства права у законодавчій діяльності відіграє велике значення для юридичної оцінки конституційності законів [4, с. 118]. Всеосяжний характер принципу верховенства права означає поширення його дії на будь-які сфери діяльності держави, включаючи законотворчість. У цій сфері дія принципу верховенства права спрямована на прийняття відповідно до регламентованої процедури правових законів, зміст і цілі яких визначаються правами людини. Це зобов'язує державу визнавати їх як атрибутивні властивості особистості, дотримуватися та захищати права і свободи. Останні є тими межами публічної влади та її розсуду, які не можуть бути нею подолані без ризику втрати своєї легітимності.

Отже, у своїх зовнішніх відносинах Європейський Союз прагне підтримувати демократію та права людини відповідно до основоположних принципів свободи, демократії та поваги до прав людини та основних свобод, а також верховенства права. ЄС прагне враховувати аспект прав людини у всіх своїх політиках і програмах, а також має різні інструменти політики в галузі прав людини для цілеспрямованих дій.

Список використаних джерел:

1. Benevides M. V. Democracia e direitos humanos – reflexões para os jovens. *Revista Democracia e Direitos Humanos*, 2014. URL: <http://www.cchla.ufpb.br/redhbrasil/wp-content/uploads/2014/04/DEMOCRACIA-E-DIREITOS-HUMANOS.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Рішення Конституційного Суду України від 13 вересня 2023 року № 7-р(І)/2023 у справі за конституційною скаргою Костіни Миколи Васильовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення пункту 26 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Бюджетного кодексу України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-23#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

3. Рішення Конституційного Суду України від 22 червня 2022 року № 5-р(ІІ)/2022 у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-22#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

4. Томкіна О.О. Верховенство права як основоположний конституційний принцип законодавчої діяльності. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 112-119.

СИНЕРГІЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРАВОПОРЯДКУ

Бисага Юрій Михайлович,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України,
завідувач кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
директор Інституту держави і права країн Європи

У сучасному світі, де складні виклики глобалізації та стрімкий технологічний прогрес ставлять перед суспільством низку завдань, синергія демократичних цінностей та сталого розвитку правопорядку являється дуже актуальною та важливою темою для обговорення. Демократія як система управління базується на принципах свободи, рівності та справедливості, тоді як сталий розвиток правопорядку передбачає збалансоване забезпечення безпеки та стійкості суспільства.

Демократичні цінності є фундаментальними принципами, що визначають основні правила та ідеали, на яких ґрунтується функціонування суспільства та взаємовідносини між владою та громадянами. Так, однією з найважливіших демократичних цінностей є свобода, яка включає в себе свободу слова, думки, релігії.

Конституція України гарантує право на свободу думки і слова, а також право на вільне вираження своїх поглядів і переконань, що закріплено у її тридцять четвертій статті. Ця конституційна норма дозволяє кожному особисто вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію у будь-якій формі, на власний вибір. Проте ці права можуть бути обмежені законом у інтересах національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, а також для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, захисту репутації та прав інших осіб, або для утримання конфіденційності інформації, а також для підтримання авторитету та незалежності судової системи [1, с. 10].

Цінність прав людини означає захист від будь-якого виду дискримінації. У демократичних суспільствах рівність перед законом є принциповою характеристикою, усі громадяни повинні мати однакові права і можливості, незалежно від статусу, раси, статі, релігії чи інших ознак.

Демократичні системи часто характеризуються розподілом влади між виконавчою, законодавчою і судовою гілками, що допомагає запобігти зловживанню владою та забезпечити контроль одних гілок влади над іншими. Поряд з цим, демократія вимагає активної участі громадян в

державно-політичному житті. Голосування на виборах, залучення до громадських обговорень та участь у громадських ініціативах сприяють розвитку демократичного суспільства.

Правовий порядок – це система правил, норм, процедур і інституцій, яка регулює життя суспільства, забезпечує впорядкованість та стабільність в суспільному житті. Належним чином функціонуючий правовий порядок важливий для забезпечення розвитку суспільства, оскільки забезпечує права та свободи громадян, захищає від узурпації влади та конфліктів, сприяє справедливому розв'язанню суперечок.

До прикладу, серед характеристик функціонування Конституції в умовах воєнного стану можна виділити стабільність і гнучкість Основного Закону. Стабільність Конституції України, яка є фундаментальним принципом вітчизняного конституціоналізму, виявляється через ряд аспектів. Зокрема, вона має вищий статус у порівнянні з іншими нормативно-правовими актами, що свідчить про її стабільність. Також, процедура внесення змін і доповнень до Конституції підпорядкована особливим правилам, включаючи пряму заборону на зміни умов воєнного або надзвичайного стану. Конституція вважається вираженням народної волі і гарантує конституційні права та свободи громадян в повному обсязі, забороняючи обмеження їхньої конституційної рівності. Спільно зі стабільністю, Конституція проявляє гнучкість, що виражається в її здатності адаптуватися до екстремальних змін у соціальному середовищі. Іншими словами, Конституція розглядається як живий інструмент, здатний інтерпретувати конституційні норми залежно від поточних потреб і викликів часу. Умови воєнного стану також враховані в Конституції шляхом надання громадянам конкретного переліку конституційних гарантій, які забезпечують баланс між стандартною охороною конституційних прав і екстремальними обставинами війни. Наприклад, вона передбачає умови для примусового відчуження об'єктів приватної власності лише у разі суспільної необхідності та після повного відшкодування їхньої вартості [2, с.14-15].

Відтак, демократичні цінності є основою сучасних демократичних суспільств і сприяють забезпеченню прав і свобод громадян, створенню стабільного політичного середовища та підтримці справедливості й соціальної інклюзії, відіграють ключову роль у зміцненні правового порядку та створенні сприятливих умов для розвитку суспільства. У той же час, правовий порядок має бути здатний адаптуватися до змін у суспільстві і відповідати вимогам сучасності, адже демократія вимагає відповідальності громадян та представників органів державної влади перед суспільством, здатності до компромісів для досягнення спільних цілей.

Список використаних джерел:

1. Барнич К.І., Бисага Ю.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Фрідманський Р.М. Реалізація конституційного права на свободу думки і слова, на вільне

вираження своїх поглядів і переконань: монографія. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2021. 220 с.

2. Право в умовах війни: питання теорії та практики: міжнародна колективна монографія / за заг. ред. Бисаги Ю.М., Белова Д.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Заборовського В.В. та Продан В.І. Ужгород: Видавничий дім «РІК-У», 2023. 268 с.

ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ НОРМАТИВНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ПЕРЕДУМОВА ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ КРАЇН АНГЛОСАКСОНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ)

Бідзіля Віктор Вікторович,
аспірант юридичного факультету
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Принцип верховенства права став сьогодні одним з основоположних стовпів демократичних держав, нормативно закріплений і в національному законодавстві, і в міжнародних актах. І хоча сам принцип не є новим для розвинених демократій, таких як США, Канада, Великобританія, Німеччина та Франція, набувши розвитку у ХХ столітті, в Україні вже 30 років ведуться наукові дискусії щодо реформування радянської нормативної бази відповідно до загальноприйнятих європейських норм, коли б принцип верховенства права посів важливе місце у вітчизняній правовій системі. Розглядаючи це питання, особливу увагу варто приділити країнам англосаксонської правової сім'ї, зокрема Великобританії, США та Канаді.

Великобританія. Концепція верховенства права вперше була закріплена в праці відомого англійського конституціоналіста Альберта Венн Дайсі «Основи державного права Англії». Щоправда, у праві Великобританії поняття «верховенство права» все-таки використовувалося (наприклад, «Петиція про право» (1628), яку вважають «Другою великою хартією вольностей» і в якій було закріплено верховенство закону, згідно з яким не можна було позбавляти майна або заарештувати без рішення суду). Однак праця А. Дайсі вперше на доктринальному рівні закріпила поняття *rule of law* (верховенство права) в конституційному обігу й дала визначення його змісту. Так, суть принципу верховенства права характеризують у чотирьох аспектах: по-перше, це забезпечення прав людини; по-друге, це презумпція невинуватості; по-третє, це максимальна (абсолютна) юридична рівність усіх осіб, незалежно від їх соціального

статусу, зокрема незалежно від того, чи має та чи інша особа якийсь стосунок до державної служби; по-четверте, це реально діючий судовий механізм реалізації та захисту людиною своїх прав [1, с. 121]. Варто зауважити, що А. Дайсі у своїй праці акцентує увагу на правотворчій діяльності через принцип «верховенства парламенту» з огляду на специфіку сучасного права в Британії, де головне джерело права є прецедентом, а вищезазначений принцип є сумнівним. Стосовно цього аспекту справедливо зазначив В. Шаповал, що сам принцип «парламентського верховенства» в його традиційному розумінні вже давно не відповідає державній практиці. У цьому контексті достатньо згадати фактичну роль делегованого законодавства в його співвідношенні з актами парламенту, а також правотворчу за своєю сутністю діяльність судів у процесі застосування законів [2, с. 321].

США. Концепція верховенства права не є новою для доктринальних праць у США, адже близькість правових систем з Великобританією змусила американських правових дослідників звертати увагу на роботи А. Дайсі, а після Другої світової війни виникла нагальна потреба досягти консенсусу в доктринальному розумінні верховенства права. Не в останню чергу на це вплинуло прийняття Загальної декларації прав людини 1948 року та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, адже в обох цих актах на нормативному рівні був закріплений принцип верховенства права. І хоча положення Конвенції мають тільки європейський вимір, тенденція до нормативного закріплення принципу верховенства права не могла не хвилювати вітчизняних науковців у США. Так, С. Головатий зазначає, що першим кроком у напрямі наукового обговорення проблеми та пошуку універсального значення поняття «верховенство права» (не тільки для систем загального права США і Великобританії) можна вважати колоквиум на тему «Верховенство права: як його розуміють на Заході», скликаний Міжнародним комітетом порівняльного права. Цей форум відбувся 8–16 вересня 1957 року в університеті Чикаго (США). В основу роботи колоквиуму було покладено порівняльний аналіз розуміння на той час поняття «верховенство права» в чотирьох країнах: у двох із системою загального права (common-law countries) – США та Англії, та у двох із системою континентального права (civil-law countries) – Франції і Німеччині [3, с. 690]. Важливим фактом є те, що, на відміну від Великобританії, де конституція є неписаною (тобто складається з кількох джерел (статутне право, прецедентне право, доктринальне право і конституційні угоди)), США є країною з писаною Конституцією. І хоча саме поняття верховенства права не закріплено в Основному законі, У. Бернам наголошує, що верховенство права існує там, де люди володіють конституційними прерогативами і використовують їх для того, щоб сформулювати Основний закон, встановлюючи терміни та умови правління [4, с. 621]. Тому відповідний принцип виражається у

статтях 1, 2, 3 (принцип розподілу права), 4-й поправці (гарантування фундаментальних прав), 5-й і 14-й поправках (належна правова процедура) до Конституції США.

Канада. Великобританія, як і США, де реалізується принцип верховенства права, підійшла до нормативного закріплення цього принципу по-різному, і Канада в цьому аспекті не стала винятком. Конституція Канади як Основний закон складається з кодифікованих актів, до яких варто зарахувати, наприклад, «Акт про Конституцію» (1867) та «Канадську хартію прав і свобод» (1982), та неписаних традицій, угод, принципів [5, с. 393]. У конституційному акті «Канадська хартія прав і свобод» вперше у світі на законодавчому рівні у преамбулі закріплено принцип верховенства права, де зазначається, що «Канада заснована на принципах, які визнають всевишність Бога і верховенство права». Як принцип верховенство права активно використовувалося в практиці Верховного суду Канади разом з іншими фундаментальними й організаційними принципами як, демократизм, федералізм, повага до національних меншин. Наприклад, у справі *Roncarelli v Duplessis* [6] Верховний суд Канади назвав верховенство права «фундаментальним постулатом конституційної структури країни». А у справі *Reference Re Manitoba Language Rights* [7] вказувалося, що недотримання форми і способу під час прийняття закону робить його недійсним у світлі дії принципу верховенства права, тому Суд вирішив визнати недійсне законодавство тимчасово чинним, доки законотворчий орган не виконає відповідних вимог. Зрештою, «офіціалізація» принципу верховенства права на найвищому національному рівні – конституційному – лише підтвердила той факт, що цей принцип є центральною частиною канадської політичної і юридичної культури [3, с. 738].

Висновок. Досвід країн англосаксонської правової системи свідчить, що принцип верховенства права може бути і закріплений у конституційних актах, як, скажімо, в Канадській хартії прав і свобод 1982 року, і висвітлюватися в окремих статтях Основного закону, як, наприклад, у Конституції США (статті 1, 2, 3 – принцип розподілу права, 4-та поправка – гарантування фундаментальних прав, 5-та і 14-та поправки – належна правова процедура).

Список використаних джерел:

1. Малишев Б. В. Принцип панування права (the rule of law) у праці Альберта Дайсі «Вступ до вивчення конституційного права». *Проблеми філософії права*. 2008–2009. Т. VI–VII. С. 118–123.
2. Шаповал В. М. Сучасний конституціоналізм : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 560 с.
3. Головатий С. П. Верховенство права : монограф. : у 3-х кн. Київ : Фенікс, 2006. 1747 с. Книга 1 : Верховенство права: від ідеї до доктрини. С. 61-624.

4. Бернам У. Правовая система США. 3-й вып. Москва: Новая юстиция, 2006. 1216 с.

5. Конституція Канади. *Омельчук В. В., Лісничка В. М. Релігійна політика стародавніх і середньовічних держав*: навч. посіб. Київ: Персонал, 2011. С. 392–398.

6. Supreme Court of Canada Roncarelli v. Duplessis, [1959] S.C.R. 121 Date: 1959-01-27.

7. Reference re Manitoba Language Rights, [1985] 1 SCR 721.

ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Борщевська Олена Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічно-правових дисциплін
Одеського національного морського університету

Питання правосвідомості людини, особливо гостро актуалізуються під час екстремальних подій. Зокрема, зараз під час війни необхідність дотримання правосвідомості людини постає конче необхідною.

Якщо виходити з загальноприйнятої дефініції правосвідомості як системи почуттєвих і мислених образів комунікативно-вольової спрямованості, через які відбувається безпосереднє і опосередковане сприйняття правової реальності - ставлення до чинного, минулого і бажаного права, до діяльності, пов'язаної з правом, до правових явищ та поведінки людей у сфері права [1, с.96], то слід відмітити, що правосвідомість це оціночне поняття, бо в кожній культурі, в кожній державі є своя правова ідеологія, яка є похідною від правової психології та відповідно формує правову поведінку людини. Всі ці три чинники й складають структуру правосвідомості.

Але, треба зазначити, що якщо ставити на перше місце правову психологію, як першу сходинку формування правосвідомості потрібно замислитися в її витоках та підґрунті. В. Й. Бочелюк визначає, правову психологію, як розділ юридичної психології, де вивчаються психологічні аспекти правотворчості й правореалізації, психологічні закономірності й механізми правової соціалізації особистості, розвиток правосвідомості і її дефекти [2, с.38].

Існує дуже слушна наукова думка, що правова психологія це психічне ставлення людини до права і правових інститутів. Звідси витікає інша логічна посилка про те, що різні люди мають різні уявлення про право, які для одних представляють саме писаний законодавчий акт, а для інших саму сутність права як вищу справедливість. Виходячи з цього і

формується саме другий структурний елемент правосвідомості людини – приватна правова ідеологія, тобто ідеї людині, які притаманні їй відповідно до розвинутості її правового інтелекту, відношення до права, яке формує правову поведінку людини як третій структурний елемент правосвідомості. На практиці це виокремлюється в різні види такої поведінки, які обумовлюються 1) наявністю належним чином прописаної норми в законодавстві та механізмом реалізації; 2) належним чином прописаної норми в законодавстві без усталеного механізму правової реалізації; 3) не прописаної норми в законодавстві, але яка передбачається за замовчанням.

Найвищим ступенем правосвідомості людини з огляду на таке вважається саме третій вид правової поведінки, яка є виразом правосвідомості людини з огляду на відчуття справедливості, яка має відображати право, навіть, якщо така норма не прописана.

Зазвичай в державі використовуються перші дві моделі поведінки із дотриманням саме прописаних норм.

Під час екстремальних кризових подій, зокрема, під час війни, правосвідомість має велике значення, оскільки в державі обмежується змога по-перше, приймати нормативні акти в належному обсязі правового регулювання, по-друге, не завжди можливо оперативно зреагувати на порушення законодавчих норм та застосувати механізм правового регулювання. І в цьому сенсі необхідне збалансування між дефініціями правосвідомості в екстремальній ситуації та деформацією правосвідомості.

Так, якщо сприйняти визначення Ю. Дмитренка щодо деформації правової свідомості як негативного соціально-правового явища, яке характеризує такий стан правосвідомості, коли у його носіїв є певні погляди, ідеї, уявлення, які перекручено відбивають правову дійсність і виражають негативне ставлення до права, правосуддя та законності [3, с.431], в основі якої, на думку Л. Куренди, лежить зміна політичних та правових переконань у масовій свідомості, що була спричинена конфліктом між старим та новим суспільним порядком [4,с.30]. То антагоністичним поняттям до деформації правосвідомості має виступити правосвідомість людини в екстремальній ситуації, зокрема, під час війни, яка перебуваючи певним підвидом правосвідомості має не деформуватися, а набувати нових правових форм, які мають формуватися з огляду на відчуття права як вищої соціальної справедливості.

Не малу роль тут буде відігравати й від правова психологія, оскільки під час екстремальних подій у людини як окремо, а також у колективі виникають стресові умови, які можуть негативно впливати на колективний розум, цінності та потреби. Тому в таких умовах для підтримання належної правосвідомості громадян, яка стане запорукою дотримання законодавства, стає правове виховання з точки зору по-перше,

транслявання з боку держави ідей правопорядку, а з другого боку, підтримання державою виконання законів держави починаючи з найвищих органів влади.

Це по-перше, повинно бути органічним та об'єктивним чинником, а по-друге, надасть впевненість народу держави щодо того, що в правовому сегменті, навіть в умовах війни, держава надає підтримку своїм громадянам та виступає гарантом справедливості та законності в особі Президента України.

Список використаних джерел:

1. Скакун О.Ф. Теорія права і держави: підручник. 4-те вид., стереотипне. Київ: Алерта, 2021. 528 с.
2. Бочелюк В. Й. Юридична психологія : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ-ри, 2010. 336 с.
3. Дмитрієнко Ю. Актуальні аспекти української правосвідомості як категорії правознавства .*Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг* : зб. наук. праць. Харків: ХДУХТ, 2007. Вип. 2 (6). С. 430–436.
4. Куренда Л. Сучасні причини деформації професійної правосвідомості юриста. *Наук. вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія: юридичні науки*. 2013. Вип. 3. С. 29–33.

**ПРАВОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА СТУДЕНТІВ
НА ОТРИМАННЯ ВІДСТРОЧКИ ВІД ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ
СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ**

Васильєв Станіслав Валерійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та
суспільно-економічних дисциплін
Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Запровадження воєнного стану в Україні у зв'язку із бойовими діями вплинуло на регулювання правовідносин у сфері освіти. Однією із актуальних проблем освітніх правовідносин є надання студентам права на отримання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації. Водночас, неприпустимим є зловживання правом на освіту для уникнення мобілізації.

Згідно зі ст. 65 Конституції України захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України [1]. Наведена норма є правовою підставою для мобілізації громадян для

проходження військової служби під час воєнного стану. Відповідно до ч. 3 ст. 52 Конституції України громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі [1]. Зазначена норма встановлює можливість отримання громадянами вищої освіти.

Як передбачено у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про вищу освіту» кожен має право на вищу освіту. Громадяни України мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних закладах вищої освіти на конкурсній основі, якщо певний ступінь вищої освіти громадянин здобуває вперше за рахунок коштів державного або місцевого бюджету [2]. Жодних обмежень в отриманні права на освіту, пов'язаних із оголошенням воєнного стану, зазначений закон не встановлює. У зв'язку із запровадженням воєнного стану на території України указом Президента України запроваджено низку обмежень у реалізації окремих конституційних прав громадян України [3]. Зокрема, можуть обмежуватись право вільного пересування територією України, право вільно виражати власні погляди і переконання, інші права. Вказаний указ Президента України затверджено Законом України. Водночас, у цьому указі не обмежено право громадян на отримання вищої освіти.

Правові підстави для надання студентам відстрочки від призову на військову службу встановлені у ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію». Згідно із п. 1 ч. 2 ст. 23 цього Закону України не підлягають призову на військову службу під час мобілізації на особливий період здобувачі професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, асистенти-стажисти, аспіранти та докторанти, які навчаються за денною або дуальною формами здобуття освіти [4]. Таким чином, законодавство гарантує студентам можливість отримати вищу освіту навіть у період бойових дій. Відстрочка від мобілізації надається студентам незалежно від віку, кількості вже здобутих вищих або фахових передвищих освіт, здійснення навчання за кошти державного бюджету або кошти фізичних чи юридичних осіб. Створюється ситуація, коли з метою ухилення від мобілізації чоловіки призовного віку поступають на навчання до закладів вищої освіти і здобувають другу або третю вищу освіту. Звичайно, навчання у цьому разі відбувається за кошти студента, але ж чоловік отримує можливість на законних підставах уникнути призову на військову службу. З одного боку, така ситуація може зашкодити обороноздатності держави, але ж право на отримання освіти під час воєнного стану не обмежено жодними законодавчими актами. Людина може отримувати декілька спеціальностей, якщо вважає навчання потрібним і можливим.

Варто зазначити, що у ст. 46 Закону України «Про вищу освіту» передбачено можливість надання академічної відпустки тим здобувачам освіти, які вирішили добровільно вступити на військову службу [2]. Тобто

законодавець припускає, що певна частина студентів може виявити бажання добровільно вступити до лав збройних сил.

Протягом вересня 2023 року у Верховній Раді України було зареєстровано декілька законопроектів, які передбачають обмеження права студентів на отримання відстрочки від призиву на військову службу під час мобілізації. Зокрема, згідно законопроектом № 9672 від 04 вересня 2023 року право отримати відстрочку від мобілізації матимуть ті студенти, які розпочали навчання у віці не пізніше тридцяти років [5]. Отже, всі, хто вступатимуть на навчання у віці, старше тридцяти років, права на відстрочку не матимуть. Позбавлення права на відстрочку від мобілізації буде стосуватися як студентів, які здобувають вищу освіту вдруге, так і тих, хто вперше вступив до закладу вищої освіти.

Варто звернути увагу на законопроект № 9672-1 від 07 вересня 2023 року, який передбачає навчання за рахунок державного бюджету тих студентів, які навчались за рахунок власних коштів та погодилися добровільно пройти військову службу за мобілізацією [6]. Звичайно, що подальше навчання студентів буде відбуватися після закінчення бойових дій і демобілізації військовослужбовців.

Як передбачено у законопроекті № 9672-2 від 15 вересня 2023 року, право на відстрочення від мобілізації буде надаватися лише тим студентам, які вперше здобувають певний рівень вищої освіти, який є вищим, ніж раніше здобутий [7]. Таким чином, у випадку ухвалення цього законопроекту право на відстрочку будуть мати всі студенти, які вперше здобувають освітній ступінь бакалавра або магістра незалежно від віку. Водночас ті громадяни, хто вирішив вдруге здобути освітній ступінь магістра чи бакалавра за іншою спеціальністю, ніж вони вже мають, права на відстрочку будуть позбавлені. Подібні пропозиції, але з іншим текстуальним формулюванням, запропоновані також авторами законопроекту № 9672-3 від 20 вересня 2023 року. Таким чином, законодавці пропонують внесення самих різних змін в умови отримання студентами відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації.

Вважаємо, що обмеження у праві на отримання освіти можуть бути пов'язані виключно зі здобуттям другої або третьої вищої освіти, що може свідчити про намір уникнути мобілізації під виглядом навчання. Тому для належного правового регулювання можливості отримання освіти в період воєнного стану необхідно внести наступні зміни в українське законодавство:

1. Доповнити Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року окремою нормою про можливість обмеження права на другу і третю освіту в умовах воєнного стану.

2. Передбачити у ч. 2 ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» надання відстрочки від призиву на військову службу тим здобувачам освіти, які вперше здобувають певний освітній

рівень, незалежно від віку студента.

3. Запровадити переведення на державний бюджет студентів, які навчалися за рахунок коштів фізичних і юридичних осіб, і погодилися добровільно пройти військову службу за мобілізацією.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Основний Закон від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 02.10.2023).

2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 02.10.2023).

3. Про введення воєнного стану в Україні : указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 02.10.2023).

4. Про мобілізацію і мобілізаційну підготовку : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 02.10.2023).

5. Про внесення змін до ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» : законопроект від 04.09.2023 № 9672. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42664> (дата звернення: 02.10.2023).

6. Про внесення змін до ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» : законопроект від 07.09.2023 № 9672-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42700> (дата звернення: 02.10.2023).

7. Про внесення змін до ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» : законопроект від 15.09.2023 № 9672-2. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42755> (дата звернення: 02.10.2023).

ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Войціховський Андрій Васильович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри конституційного і
міжнародного права факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Захист прав внутрішньо переміщених осіб і регулювання їх правового статусу в національному та міжнародному праві набуває все більшого значення. Ситуація у світі постійно змінюється, збільшується кількість осіб, які вимушені через збройні конфлікти та інші вагомні причини, побоюючись за своє життя та здоров'я, покинути свої звичні місця проживання.

Внутрішньо переміщені особи - це людина або група людей, які вимушені або зобов'язані покинути свої помешкання чи місця проживання винятково для того, щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, масового насильства, порушень прав людини або природних чи антропогенних катастроф, і, які не перетнули міжнародно-визнаних державних кордонів.

Для з'ясування механізму захисту прав внутрішньо переміщених осіб потрібно чітко усвідомити їх місце в міжнародно-правових відносинах та їх розмежування із біженцями. Ці два терміни подібні, проте існує відмінність, яка і виділяє їх у рамки спеціальної категорії осіб у міжнародному праві. Отже, *біженець* - це особа, яка через зазначені причини змушена була залишити свою державу (перетнула міжнародно-визнаний кордон держави), у той час як *внутрішньо переміщена особа* з дуже схожих причин (проте тут також можуть бути певні відмінності) змушена була покинути свою домівку, проте залишилася у межах державних кордонів своєї держави, а отже, і під її юрисдикцією і захистом. Розуміючи це, можемо розмежовувати ці дві категорії, а значить й розмежувати міжнародно-правові механізми їх захисту, адже біженці мають спеціальний міжнародно-правовий механізм захисту (Конвенція про статус біженців 1951 р. [1] та Протокол щодо статусу біженців 1966 р. [2]), а внутрішньо переміщені особи отримують такий захист опосередковано.

Внутрішньо переміщені особи перебувають під захистом своєї держави. Попри те, що окремого міжнародно-правового акту про права внутрішньо переміщених осіб не існує, механізм захисту їх прав базується на застосуванні норм універсальних і спеціальних міжнародних договорів, що регулюють правові та процедурні питання забезпечення прав даної категорії населення.

До універсальних міжнародних договорів, які передбачають загальні принципи захисту прав внутрішньо переміщених осіб, відносяться Загальна декларація прав людини 1948 р. [3], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. [4], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. [5]. До цих угод потрібно віднести й Конвенцію про статус біженців 1951 р. [1] та Протокол щодо статусу біженців 1967 р. [2], які стосуються статусу біженців, адже багато процесуальних аспектів щодо захисту прав біженців застосовується за аналогією й до внутрішньо переміщених осіб.

Чималу роль у захисті прав внутрішньо переміщених осіб відіграють Женевські конвенції 1949 р. та додаткові протоколи до них 1977 р., що є основними міжнародно-правовими актами у міжнародному гуманітарному праві. Утім, що механізм захисту прав внутрішньо переміщених осіб базується на документах міжнародного гуманітарного права немає нічого дивного, адже внутрішньо переміщені особи найчастіше набувають такий статус під час збройного конфлікту або інших подібних ситуацій, які

регулюються нормами міжнародного гуманітарного права. [6, с. 329]

Необхідно зауважити, що Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. [7] і Європейський суд з прав людини також можуть бути міжнародними інструментами захисту прав внутрішньо переміщених осіб на загальних підставах, якщо їх права, які захищаються даною Конвенцією та протоколами до неї, були порушені державою. Тут мається на увазі, що жодних додаткових або спеціальних гарантій внутрішньо переміщені особи не отримують у Європейському суді з прав людини та їх захист може базуватись лише на нормах згаданої Конвенції: право на життя (ст. 2), заборону катування (ст. 3), заборону рабства і примусової праці (ст. 4), право на свободу та особисту недоторканність та справедливий суд (ст. 5, 6) тощо. [7]

До спеціальних міжнародних документів, які регламентують статус внутрішньо переміщених осіб, слід віднести Керівні принципи з питань переміщення осіб усередині країни 1998 р. [8] Ухвалюючи ці важливі правила, міжнародне співтовариство виходило з того, що хоча чинне міжнародне гуманітарне право та норми щодо захисту прав людини поширюються на внутрішньо переміщені особи, але в деяких аспектах вони є недостатніми для їх ефективного захисту. Керівні принципи не є обов'язковим документом, проте вони засновані на нормах універсальних міжнародних угод, деталізують їх положення, які відповідають специфічним потребам внутрішньо переміщеним особам. Вони являють собою найбільш авторитетний виклад стандартів, які повинні застосовувати уряди держав та інші суб'єкти, зокрема Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, реагуючи на важке становище внутрішньо переміщених осіб. Окрім того, Керівні принципи були визнані Радою ООН з прав людини і Генеральною асамблеєю ООН важливою міжнародно-правовою основою захисту прав внутрішньо переміщених осіб. [6, с. 329]

Згідно з Керівними принципами «внутрішньо переміщеними особами є людина або група людей, яких змусили рятуватися втечею або, яких змусили залишити свої домівки чи місця звичного проживання в результаті або з метою уникнути наслідків збройного конфлікту, масового насильства, порушень прав людини, стихійного чи викликаного людською діяльністю лиха зокрема, й які не перетинали міжнародно-визнаних державних кордонів». [8] Слово «зокрема» припускає, що причини переміщення даних осіб не обмежуються перерахованими ситуаціями. Тому, незалежно від причин переміщення всі внутрішньо переміщені особи мають право на захист і підтримку від своєї держави.

Керівні принципи передбачають захист внутрішньо переміщених осіб від недобровільного переміщення, допомогу під час переміщення, гарантії безпечного повернення, переселення, а також визначають гарантії, що мають надаватися на всіх етапах зазначеного процесу.

У Керівних принципах зазначено, що основний обов'язок і відповідальність за надання захисту і гуманітарної допомоги внутрішньо переміщеним особам покладається на національні уряди. Передусім, потрібно задовольняти потреби найбільш незахищених груп, до яких відносяться діти, вагітні жінки, особи похилого віку тощо. Влада повинна сприяти єдності сімей, пошукам зниклих родичів тощо. [8]

Водночас влада зобов'язана видавати внутрішньо переміщеним особам усі документи, необхідні для визнання і реалізації їх прав, спростити процедуру щодо заміни втрачених документів, не вимагати повернення в місця попереднього проживання за залишеними там документами. Внутрішньо переміщеним особам гарантується свобода пересування, тобто можливість шукати безпечного місця на території своєї держави, а також вільний виїзд за межі держави і пошук притулку за кордоном. Компетентні органи несуть відповідальність за встановлення умов, які б забезпечили внутрішньо переміщеним особам можливість повернутися до своїх домівок або переселитися для проживання в іншій частині держави. Влада повинна сприяти поверненню внутрішньо переміщеним особам їхнього майна, а якщо це неможливо – надавати відповідну компенсацію. Значну увагу в Керівних принципах приділено діяльності гуманітарних організацій і співпраці з ними. [8]

До інституційного (організаційного) механізму захисту прав внутрішньо переміщених осіб відносяться міжнародні органи, які покликані забезпечувати права і свободи людини (Економічна і Соціальна Рада ООН, Рада ООН з прав людини тощо). Спеціалізованим міжнародним органом, що опікується питаннями внутрішньо переміщених осіб є Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, для якого у 1972 р. Генеральна Асамблея ООН розширила мандат на осіб, переміщених усередині власних держав.

За відносно короткий термін Керівні принципи з питань переміщення осіб усередині країни 1998 р. як міжнародний документ отримав визнання у світовій спільноті. Регіональні міжнародні організації в Європі, Африці та на Американському континенті використовують його положення на практиці, а також застосовують у своїй роботі переважна більшість міжнародних неурядових організацій для моніторингу та оцінки національної політики та законодавства.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про статус біженців : міжнародний документ від 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011 (дата звернення : 16.10.2023).

2. Протокол щодо статусу біженців : міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363 (дата звернення : 16.10.2023).

3. Загальна декларація прав людини : міжнародний документ від

10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення : 16.10.2023).

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення : 16.10.2023).

5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042 (дата звернення : 16.10.2023).

6. Права людини у міжнародному праві : підручник / за заг. ред. А.В. Войціховського; [Бакумов О.С., Варунц Л.Д., Войціховський А.В., Гудзь Т.І. та ін.]. Харків : ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення : 16.10.2023).

8. Керівні принципи з питань переміщення осіб усередині країни : міжнародний документ від 11.02.1998. URL: <https://www.ohchr.org/ru/housing/displacement> (дата звернення : 16.10.2023).

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Волощенко Ольга Михайлівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Становлення України на шлях євроінтеграційних процесів надало потужний поштовх щодо пошуку механізмів удосконалення вітчизняних галузей права в контексті відповідності останніх Європейським правовим цінностям. Не стала виключенням, у зазначеному розумінні, і сфера системи принципів цивільного процесуального права.

Верховенство права, як загальноправова та основна засада цивільного судочинства є належним вектором розвитку та функціонування не тільки галузі цивільного судочинства, а також системи права в цілому. Новелізовані у 2017 році положення ст. 10 Цивільного процесуального кодексу основною мірою стосуються розширення переліку джерел галузі цивільного процесуального права. Фактично, законодавець закріпив на кодифікованому рівні можливість застосування практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як джерело права. Варто відмітити, що

потреба застосування судового прецеденту ЄСПЛ обумовлено як вимогами вітчизняного рівня (ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»), так і значенням прецедентної практики ЄСПЛ на державному рівні.

Вищезазначений підхід характеризується високим рівнем відповідності та наближення процесуального законодавства до стандартів та цінностей європейської спільноти. Також, застосування практики судової інстанції найвищого рівня, дозволяє сторонам використовувати додаткові інструменти для захисту своїх прав і доведення обставин, на які вони посилаються як на підставу вимог. З огляду загальноправового значення, принцип Верховенства права – є комплексним правовим явищем, елементи якого виступають структурними складовими цивільного судочинства, таким чином утворюючи ознаку взаємозалежності елементів системи принципів та права в цілому.

Важливо усвідомлювати, що принцип верховенства права охоплює не лише змістовний аспект (правового відношення між людиною і державою на засадах визнання людини вищою соціальною цінністю), але й процедурний аспект, який базується на вимогах відповідності правотворчої та правозастосовної практики певним стандартам, як-от: заборона зворотної дії закону, вимога ясності та несуперечності закону; вимога щодо однакового застосування закону; застосування покарання виключно на підставі закону та ін.[1,с.10]

Звіт Венеціанської комісії з питань необхідності уніфікації законодавств держав європейської спільноти дійшов аналогічного висновку, на підтвердження якого виділив 6 елементів зазначеного принципу, які варто враховувати на предмет забезпечення виконання принципу верховенства права. Серед яких: 1) законність, включно з прозорим, підзвітним і демократичним процесом прийняття законів; 2) правова визначеність; 3) заборона довільності у прийнятті рішень; 4) доступ до правосуддя, що здійснюється незалежним і безстороннім судом, включно з можливістю оскаржити в суді 5) повага до прав людини; 6) недискримінація і рівність перед законом [2, с.10].

Ухвалюючи рішення на користь заявників, ЄСПЛ неодноразово наголошує на необхідності врахування висновків, викладених у тексті рішення, у питаннях правозастосовної діяльності держави. Серед ключових рішень, які мають фундаментальне значення як для правотворчої діяльності, так і здійснення судочинства, варто виділити наступні: «Михайлюк та Петров проти України» [3] на предмет відповідності вітчизняного законодавства належній якості та наявності підстави оскаржуваного втручання. Зазначені приписи ЄСПЛ активно проваджуються у правозастосовну практику і у змагальному процесі сторонами; «Христов проти України» [4], в якому визначаються аспекти права на справедливий суд і рівність у доступі всіх учасників справи до

ознайомлення з матеріалами справи.

Отже, враховуючи вищевикладені фрагментарні дослідження практики ЄСПЛ та правових інституцій Європейського співтовариства, варто відмітити, що застосування практики ЄСПЛ як джерела права у контексті застосування принципу верховенства права має важливе значення як у аспекті розширення інструментів забезпечення змагальності процесу так і у процесах правотворчо-застосовної практики.

Список використаних джерел:

1. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.
2. Report on the Rule of Law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011) on the basis of comments by Mr Pieter van Dijk, Ms Gret Haller, Mr Jeffrey Jowell, Mr Kaarlo Tuori.16.c
3. Mikhaylyuk and Petrov v. Ukraine, заява № 11932/02 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_500#Text
4. Khristov v. Ukraine, заява № 24465/04 рішення від 19.02. 2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_443#Text.

**ПРАВО НА ВІЛЬНИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ В АСПЕКТІ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

Воронов Марк Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Воронова Ізабелла Володимирівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

1. Право людини на вільний розвиток особистості є специфічним, таким, що займає фундаментальне і інтегральне місце в системі прав людини, є основою для розвитку інших прав. Дане право виступає нормативною формою взаємодії людини й держави з метою формування

належних умов існування й життєдіяльності людини та нормального функціонування держави й суспільства в цілому, є невід'ємним правом людини, носить комплексний характер. Воно органічно пов'язане як з особистими (громадянськими) правами і свободами людини, такими як право на життя, право на гідність, свободу і безпеку, недоторканність, без яких реалізація права на вільний розвиток була б неможливою, так і соціальними правами, котрі у системі пов'язані з людиною, здійснення яких було б неефективним без реалізації права на вільний розвиток особистості.

2. Право на вільний розвиток особистості полягає у гарантуванні і забезпеченні реальної свободи розвитку особистості, обмеження втручання державної й муніципальної влади, а також приватних осіб у сферу свободи розвитку людини. У зміст права на вільний розвиток своєї особистості покладені різноманітні концепції людського розвитку як соціально-економічного процесу, якій спрямований, передусім, на підвищення якості життя людини. Тому однією з об'єктивних умов реалізації даного права є формування соціально-економічної політики держави, яка має бути направлена на зростання добробуту людей, створення можливостей доступу до ресурсів, необхідних для досягнення гідної якості життя.

3. В останні десятиріччя право на вільний розвиток своєї особистості дістає все більшого визнання та підтримки всесвітнім співтовариством. У 1986 році ООН прийняла Декларацію про право на розвиток. У ній було започатковано тлумачення змісту даного права. Зокрема проголошувалось, що право на розвиток є невід'ємним правом людини, володіючи яким кожна людина та всі народи можуть брати участь у такому економічному, соціальному, культурному і політичному розвитку, де можуть бути повністю здійснені всі права людини й основні свободи, а також сприяти йому та користуватись його благами (ст. 1.1). Важливим є положення Декларації про те, що «людина є основним суб'єктом процесу розвитку та має бути активним учасником і бенефіціарієм права на розвиток» (ст. 2. 1). Термін «право на розвиток своєї особистості» уперше було використано на засіданні Міжнародного інституту з прав людини у 1972 році, хоча витоки даного права були закладені ще раніше і сягають періоду деколонізації й утворення нових незалежних держав та прийняття Декларації ООН про встановлення Нового міжнародного економічного порядку. У резолюції 4 (XXXIII) від 21 лютого 1977 року Комісія ООН з прав людини визнала право на розвиток в якості права людини. Комісія просила Генерального секретаря ООН провести дослідження на тему міжнародних аспектів права на розвиток в якості права людини у зв'язку з іншими правами людини на основі міжнародного співробітництва, з урахуванням вимог нового міжнародного економічного порядку і основних потреб людини. Дослідження було представлено і розглянуте Комісією з прав людини на її тридцять п'ятій сесії в 1979 році. За визначенням ПРООН, «людський

розвиток (від англ. «human development») – це процес забезпечення людей більш широким вибором у всіх аспектах людського життя. Головні з них – можливість прожити довге і здорове життя, набути знання й мати доступ до ресурсів, необхідних для гідного рівня життя». Але на цьому людський розвиток не закінчується. Додаткові аспекти варіюють від політичної, економічної й соціальної свободи до можливості створювати й виробляти, володіти почуттям власної гідності і мати гарантовані права людини.

4. Право на вільний розвиток своєї особистості є першим з конкретних прав людини, які закріплено в Конституції України. Воно зазначене в ст. 23 Конституції України. В Основному Законі України визначено, що кожен має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей. Крім того, в цій статті передбачено, що кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Варто зазначити, що теоретична проблема визначення сутності, ролі і місця права людини на вільний розвиток своєї особистості об'єктивно впливає з відсутності його термінологічного конституційно-законодавчого закріплення.

Право на вільний розвиток особистості втілює у собі такі принципи прав людини, як рівність, людська гідність, недискримінація, міжнародне співробітництво та інші і може стати ключовим у вирішенні багатьох сучасних проблем і викликів. Дотепер більшість населення відчуває велику потребу у реалізації свого права на гідне життя, свободу й рівні можливості. Недостатність розвитку напряду відбивається на здійсненні цілої низки громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав. Специфіка права людини на вільний розвиток своєї особистості проявляється у тому, що у процесі такого розвитку повинні враховуватися й дотримуватися всі права людини і громадянина.

5. Визнання права на вільний розвиток своєї особистості самостійним правом людини надає можливість для створення більш демократичного, розрахованого на участь особи в глобальному економічному і соціальному управлінні, в побудові сприятливого і безпечного середовища, сприянні систематичній інтеграції прав людини в усі сегменти, інститути і рівні управління, встановленні відповідальності держави, як на національному, так і міжнародному рівні. Пріоритетом має бути проведення збалансованої соціальної і економічної політики на умовах справедливості й рівності, у центрі якої знаходиться людина. Важливим напрямом діяльності держави в цій сфері є запровадження таких юридичних засобів і механізмів, що забезпечують охорону і захищеність права людини на розвиток в процесі реалізації гідного існування, формування своєї особистості, свого фізичного, духовного і соціального буття у гармонії з собою і світом.

6. Держава займає провідне місце в створенні та забезпеченні умов сталого розвитку в Україні. Проблема сталого розвитку в Україні

досліджується достатньо тривалий проміжок часу. В останні десятиліття створено ґрунтовний науковий доробок, який заклав підґрунтя новим орієнтирам розвитку країни на засадах постіндустріальної економіки, розроблення пропозицій втілення у державну політику механізмів подолання системних обмежень гуманізації суспільного розвитку. До таких досліджень належить, передусім, розроблена фахівцями Національної академії наук України Концепція переходу України до сталого розвитку. Концепція визначає цілісну систему поглядів на збалансованість гуманістичного, соціального, економічного та екологічного розвитку України, правові основи, принципи, завдання та організаційні заходи переходу країни до сталого розвитку. Вона є базовою для розробки відповідної стратегії, державних, регіональних та інших програм, проєктів соціально-економічного розвитку на найближчу і віддалену перспективу. Зміст основних ідей Концепції сталого розвитку знайшов законодавче закріплення в Указі Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» від 12 січня 2015 року, котра була прийнята на виконання плану дій «Україна – ЄС». Основним вектором розвитку є забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як результат, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями. В її основу покладені цілі, ідеї і принципи, закріплені в міжнародно-правових документах, в тому числі Конференцією ООН з навколишнього середовища і сталого розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), дев'ятнадцятою спеціальною сесією Генеральної Асамблеї ООН («Ріо+5», 1997 р.) та Всесвітнім самітом зі сталого розвитку в Йоганнесбурзі («Ріо+10», 2002 р.).

7. Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу досягнення Цілей сталого розвитку було започатковано інклюзивний процес їх досягнення в Україні. Кожна окрема глобальна ціль була розглянута з урахуванням специфіки національного розвитку, у результаті чого постала національна система, яка складається із 86 завдань. Ці завдання національного розвитку, індикатори для моніторингу їх виконання та цільові орієнтири для досягнення до 2030 року було відображено в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна». Фактично ця система є базою для подальшого комплексного моніторингу країни. У 2019 році Кабінет Міністрів України у своєму розпорядженні затвердив перелік індикаторів, у розрізі яких здійснюється збір даних для моніторингу реалізації Цілей сталого розвитку і оприлюднення даних та координацію робіт з розробки метаданих за індикаторами. В Україні було започатковано вимірювання суспільного прогресу у цілому та удосконалення системи національної статистики. У липні 2020 року Україна на Політичному форумі високого рівня зі сталого розвитку під егідою Економічної і соціальної ради ООН представила

світовій спільноті перший Добровільний національний огляд стану досягнення Цілей сталого розвитку. У 2021 році в Україні запроваджено постійний моніторинг індикаторів досягнення Цілей сталого розвитку.

8. Реалізація права людини на вільний розвиток своєї особистості є перманентним процесом здійснення на практиці закріплених у Конституції України й інших законодавчих актах можливостей людини щодо всебічного розвитку та повного самовираження на основі її активної позиції у розвитку і справедливому розподілі створюваних у його ході благ. Право людини на вільний розвиток своєї особистості забезпечується системою загальних для всіх прав і свобод конституційних гарантій й системою спеціальних політичних, економічних, соціальних та юридичних гарантій, які обумовлені специфікою й особливостями права на розвиток своєї особистості, а також системою міжнародно-правових гарантій.

ПРАВОВЕ СТИМУЛЮВАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Гринь Оксана Дмитрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових
дисциплін та міжнародного права
економіко-правового факультету
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

У правовій науці серед вчених немає єдності думок щодо розуміння правової культури, під якою більшість розглядають складне соціальне явище, яке втілюється у всіх явищах, пов'язаних із правом, а саме, у правовій науці, юридичній практиці, правовому вихованні, правовій освіті тощо, а, як відомо, носієм правової культури може виступати виключно людина, яка також виступає суб'єктом її реалізації, шляхом здійснення ідей, концепцій, поглядів та норм у своїй поведінці. Правові стимули виступають складовим елементом як права загалом, так й правової культури, зокрема, а питання правового стимулювання перебували у центрі уваги вчених різних часів і різних історичних епох.

За допомогою волі, яка виступає засобом, що належить виключно людині та допомагає їй керувати своєю поведінкою, щоб правова мотивація була ефективна, правові стимули мають відповідати цінностям особистості. Ефективність дії правових стимулів безпосередньо залежить від рівня правової культури особистості, її здатності усвідомлювати, оцінювати та використовувати переваги права як загального регулятора поведінки.

Правові стимули можна розглядати як комплексний правовий інститут, тобто, сукупність норм права, що впливають на свідомість суб'єктів з метою формування в них стійких мотивів до правомірної поведінки. Правові стимули змістовно пов'язані як із суб'єктивними правами, так й з юридичними обов'язками. Суб'єкту надається право задовольнити свої потреби та інтереси шляхом використання нормативно закріпленого заходу можливої поведінки, що дозволяє йому отримати певні переваги в порівнянні з тими особами, які добровільно відмовилися від використання суб'єктивного права.

З метою всебічного розкриття сутності категорії «правове стимулювання», слід визначити ряд його ознак, а саме:

1) пов'язані зі сприятливими умовами для здійснення власних інтересів особистості, так як виражаються в обіцянці або надання цінностей, а іноді у скасуванні або зниженні міри позбавлення цінностей (наприклад, скасування або зниження міри покарання є стимул);

2) повідомляють про розширення обсягу можливостей, свободи, бо формами прояву правових стимулів виступають суб'єктивні права, законні інтереси, пільги, привілеї, імунітети, надбавки, доплати, компенсації, заохочення, рекомендації;

3) висловлюють собою позитивну правову мотивацію;

4) спрямовані на впорядковану зміну суспільних відносин, виконують функцію розвитку соціальних зв'язків;

5) припускають підвищення позитивної активності [1, с.117].

Визначивши поняття і основні ознаки правового стимулювання, Р.А. Калюжний визначає його основні цілі: «..цілі правових стимулів зумовлюються потребами та інтересами як особи, так і суспільства. Саме ціль, стає стимулом до дії, виступає у якості причини виникнення відповідної поведінки особи» [2, с. 25]. А усі дії стимулювального суб'єкта, на думку С. С. Огірок, направлені на отримання бажаного результату в процесі діяльності об'єкта стимулювання [3, с. 10, 12].

Правове стимулювання є категорією права та виконує досить широке коло функцій, до яких А. Баран відносить: загально-соціальні функції (мотиваційна, організаційна, прогностична, гарантуюча, комунікативна, оціночна, соціального контролю, виховна) та спеціально-юридичні функції (праворегулятивна, правостримуюча). Однією із головних функцій правового стимулювання є мотиваційна функція. Отже, правове стимулювання має широке функціональне застосування з метою впливу на поведінку суб'єктів права. Як загально-соціальні, так і спеціальносоціальні – функції правового стимулювання спрямовані на створення умов для розвитку ініціативи, творчості заохочуваних суб'єктів права, а також для відвернення їх неправомірної поведінки та забезпечення дієвості юридичних норм [4, с.36].

Тобто, правові стимули розглядаються як норми, що передбачають

правову можливість особи отримати нагороду у вигляді матеріальних та моральних благ за публічно визнані заслуги, що виражаються у належному виконанні та (або) перевиконанні юридичних обов'язків. Заслуга має місце лише у тому випадку, коли особа виконує обов'язки. Так, можна наголосити на тому, що соціально-активна правомірна поведінка поділяється на поведінку, пов'язану з активним використанням своїх суб'єктивних прав, та поведінку, що виражається в сумлінному виконанні юридичних обов'язків.

Правові стимули спричиняють стимульованій особі настання завжди позитивних наслідків як юридичного, так і морального характеру (почуття виконаного обов'язку, щастя, успіху, радості від досягнення поставленої мети, отримання визнання з боку оточуючих). Вони дозволяють суб'єкту змінити свій внутрішній стан – відчуття потреби (нестачі чогось) змінюється емоційно привабливим станом її задоволення. Визнання юридичної відповідальності різновидом правових стимулів у юридичній науці відноситься до дискусійних питань, при розгляді якого ми виходимо з того, що людиною рухає мотив.

Правовий стимул є головним засобом правового впливу, який має переважне закріплення у правових нормах та впливає на поведінку особи шляхом дії на її свідомість та спонукання до соціально корисної, правомірної поведінки. У результаті цього і досягається основна мета правового впливу. Таким чином, правові стимули є важливими засобами позитивного впливу права, і в умовах соціалізації сучасного правового регулювання їх значення буде суттєво зростати [5, с.49].

Правові стимули відрізняються від інших видів правових норм тим, що вони приносять людині задоволення, створюючи психологічно комфортний стан. В одних випадках особа здійснює рекомендовані дії та розраховує на настання певних позитивних для неї наслідків, які передбачені нормами діючого законодавства, наприклад, отримання премії, винагороди, пільги та інше, а в інших випадках діє неусвідомлено, за допомогою моральних принципів, обов'язків, не замислюючись над отриманням нагороди.

Список використаних джерел:

1. Лазарєв В.В. Правовий стимул та його цілі. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми*: тези доп. Учасників міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 17 травня 2019р.) МВС України. нац. ун-т внутр.справ; Консультація місія Європейського Союзу. Харків : ХНУВС, 2019. С. 117-118.

2. Калюжний Р.А., Лапка О.Я., Пікуля Т.О. Правові стимули в механізмі правового стимулювання. Київ: МП Леся, 2013. 204 с.

3. Огірок С. С. Потреби і стимули як системо-утворюючі фактори розвитку особистості (на матеріалах педагогічної спадщини А. С. Макаренка та сучасних педагогів-новаторів) : автореф. дис...канд. пед. наук:

спец. 13.00.01. Луганськ: Луган. держ. пед.ун-т ім. Т. Шевченка, 2000. 20 с.

4. Баран А. Правові стимули: теоретико-правові засади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки.* 2020. Т.7. № 3. С. 31-37.

5. Павлюков І. І. Правові стимули як засоби правового впливу. *International scientific and practical conference.* Wloclawek, Republic of Poland. February 26–27, 2021. P. 46-49.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гудзь Людмила Вячеславівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

В Україні останнім часом актуалізувалися дискусії щодо можливого проведення виборів. Про можливість організації виборів в умовах воєнного стану говорять у першу чергу іноземні політики, такі як Президент ПАРС Тіні Кокс та американський сенатор Ліндсі Грем, посилаючись на принцип періодичності виборів. Цей принцип закріплений у таких міжнародних документах, як-от: ст. 21 Загальної декларації прав людини [1], ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [2], ст. 3 додаткового протоколу до Європейської конвенції з прав людини [3, с. 225-226], у Кодексі належної практики у виборчих справах [4, с. 143-176].

Конституційний Суд України теж вважає, що «на конституційному рівні закріплено принцип періодичності проведення виборів» [5, с.186], цілком обґрунтовано пов'язуючи його із встановленням строків повноважень виборних органів та виборних посадових осіб.

Конституція України не містить норми, яка б прямо забороняла проводити вибори під час дії воєнного стану, але ч.4.ст. 83 Конституції України говорить про те, що у разі якщо закінчується строк повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану, то її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану. Відповідно до ч.1. ст.77 Конституції України чергові вибори до Верховної Ради України повинні були б відбутися у жовтні 2023 року, але ч.1 ст.19 Закону України «Про режим воєнного стану» в умовах воєнного стану забороняється проведення виборів Президента України, Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і

органів місцевого самоврядування.

Європейські виборчі стандарти спрямовані на забезпечення реалізації не тільки принципу періодичних виборів, але й таких принципів виборчого права, як: загального, вільного, рівного, таємного і прямого голосування. Дотримання цих принципів державами свідчить про демократичний характер виборів та легітимність органів державної влади та місцевого самоврядування.

Водночас ст.64 Конституції України дозволяє обмежувати низку основоположних прав людини в умовах воєнного стану, в тому числі й ті права, які тісно пов'язані із забезпеченням виборчих прав: свобода слова, свобода вираження поглядів, зібрань, свобода пересування тощо. Тому, на нашу думку, виходячи з конституційного принципу вільних виборів та вільного волевиявлення закріпленого ст. 71 Конституції України, держава не зможе в умовах воєнного стану забезпечити дотримання навіть цих основних принципів. Ми вважаємо, що проведення виборів в умовах воєнного стану є юридично, практично і інституційно не можливим, оскільки в таких умовах не можливо забезпечити реалізацію виборчих прав громадян України і ставить під загрозу їх життя і здоров'я.

Міжнародний досвід проведення виборів в умовах воєнного стану є різним, зокрема, Велика Британія під час Другої світової війни не проводила виборів, у США також під час Громадянської війни (1861-1865) багато штатів і регіонів не проводили вибори на федеральному рівні. Це було пов'язано з тим, що в умовах воєнного стану не можливо забезпечити безпеку суб'єктів виборчого процесу, браком інфраструктури та можливостей для реалізації демократичного процесу.

Також варто враховувати, що всі міжнародні рамкові документи окрім необхідності проведення періодичних виборів проголошують, що вибори повинні проходити у вільній обстановці та з забезпеченням безпеки виборців і членів виборчих комісій, тобто із забезпеченням виборчих прав громадян. Тому необхідно більш детально розкрити поняття забезпечення виборчих прав громадян України та його основних елементів.

Під забезпеченням виборчих прав громадян України ми розуміємо діяльність, спрямовану на регламентацію (утвердження), створення найбільш сприятливої атмосфери, фактичне втілення, усунення перешкод, боротьбу з невиконанням обов'язків і зловживанням правами і свободами, забезпечення нормальної реалізації громадянами виборчих прав і свобод та відновлення первинної якості виборчих прав громадян України стосовно формування представницьких органів держави та місцевого самоврядування [6, с.61].

При цьому під утвердженням виборчих прав громадян України необхідно розуміти закріплення (регламентацію) виборчих прав громадян України в системі нормативно-правових актів. Зокрема, у разі відкладення проведення виборів Верховній Раді України потрібно буде визначитися хто

буде призначати нову дату виборів, як врахувати демографічні зміни, які сталися у громадах і як їх відобразити у Державному реєстрі виборців тощо.

Під створенням умов як складовою забезпечення виборчих прав громадян України необхідно розуміти формування найбільш сприятливої атмосфери (умов) в політичній, економічній, соціальній, духовній і релігійній сферах, для фактичного втілення в життя виборчих прав громадян України, а також систему заходів і дій, які впливають на забезпечення формування представницьких органів держави та місцевого самоврядування. В умовах воєнного стану неможливо організувати нормальні умови для проведення передвиборної агітації, для роботи виборчих комісій, а також забезпечити безпеку всіх суб'єктів виборчого процесу тощо.

Під реалізацією виборчих прав громадян України необхідно розуміти фактичне втілення виборчих прав громадян України в суспільних відносинах. Вона здійснюється у формі використання, виконання, дотримання та застосування.

Охорона виборчих прав громадян України – це діяльність, яка спрямована на усунення перешкод у реалізації громадянами своїх виборчих прав і свобод, а також боротьбу з невиконанням обов'язків і зловживання правами і свободами з метою забезпечення нормальної реалізації громадянами виборчих прав і свобод. Охорона виборчих прав громадян України здійснюється у формі профілактики, попередження, недопущення можливих порушень.

Захист виборчих прав громадян України відбувається у випадках їх порушення і передбачає встановлення осіб, що його скоїли, їхньої правота дієздатності, об'єктивної істини у справі та виконання щодо винних осіб покарань.

Відтворення виборчих прав громадян України означає відновлення їхньої первинної якості, здатності (у теоретичній та практичній площині) задовольняти потреби та інтереси громадян стосовно формування представницьких органів держави та місцевого самоврядування.

Підсумовуючи усе вище викладене, можемо зробити висновок, що Українська держава в умовах воєнного стану не зможе забезпечити виборчі права громадянам України з гарантуванням всіх елементів цієї структури, а тому проведення виборів представницьких органів держави та місцевого самоврядування потрібно відкласти на післявоєнний час.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 23.10.2023).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 23.10.2023).

3. Протокол до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Право України*. 2010. № 10. С. 225-226.

4. Кодекс належної практики у виборчих справах. Керівні принципи та Пояснювальна доповідь (CDL-AD(2002)23rev). *Європейський демократичний доробок у галузі 809 виборчого права: Матеріали Венеціанської Комісії*: в 2-х част.; пер. з англ. / за ред. Ю. Ключковського. 3-є вид., випр. і доповн. Київ: Логос, 2016. Ч. 1. С. 143-176.

5. Рішення Конституційного Суду України від 04.06.2009 № 13-рп/2009 у справі щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 141 Конституції України. *Офіційний вісник України*. 2009. № 45. Ст. 1526. с.186

6. Гудзь Л.В. Забезпечення виборчих прав громадян України та діяльність міліції у цій сфері: дис....канд. юрид. наук: 12.01.02. Харків, 2009. 238 с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Гудзь Тетяна Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри конституційного
і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

У сучасному світі забезпечення прав людини визнається ключовим чинником для досягнення сталого розвитку. Водночас складні глобальні виклики, такі як конфлікти, війни, екологічні проблеми, бідність та нерівність, супроводжуються порушенням прав людини, ставлять під загрозу їх реалізацію. При цьому права людини не лише захищають індивідуальну гідність та свободу кожної людини, вони також впливають на різні сфери суспільства, включаючи економіку, соціальний розвиток, екологію та політичну стабільність.

Одним із ключових аспектів взаємозв'язку між правами людини та сталим розвитком є соціальна справедливість і включеність. Забезпечення соціальної справедливості допомагає запобігти соціальним напруженням, сприяє сталій соціальній стабільності. Наявність у всіх громадян рівних можливостей є необхідною умовою для економічного і соціального зростання суспільства. Недотримання прав людини, особливо відносно вразливих груп населення, може призвести до соціальної нерівності, що своєю чергою загрожує сталому розвитку та соціальній стабільності. Якщо

певні групи населення виключаються з соціально-економічного розвитку, то суспільство не може бути сталим [1].

Забезпечення прав людини формує основу для створення справедливого, рівного та стабільного суспільства, сприяє соціальній справедливості та включеності, дозволяючи кожній людині брати участь у різних сферах життя суспільства. Система соціального захисту, протидія бідності та безробіттю, доступ до освіти та охорони здоров'я – всі ці аспекти відіграють важливу роль у забезпеченні соціальної стабільності.

Важливими компонентами сталого розвитку є забезпечення прав на здоров'я та життя в безпечному середовищі. Недотримання екологічних прав та відсутність заходів щодо екологічної безпеки можуть призвести до забруднення навколишнього середовища, знищення біорізноманіття та загрози здоров'ю населення. Забезпечення екологічної стійкості є важливим не лише для збереження навколишнього середовища, але й для підтримки економічного і соціального розвитку.

Економічний розвиток також нерозривно пов'язаний із забезпеченням прав людини, такими як право на працю, гідний рівень життя та доступ до освіти й охорони здоров'я. Держави, де порушуються права людини, часто стикаються з економічним спадом та низькою інвестиційною привабливістю, що може гальмувати економічний розвиток. Гарантування прав власності, підприємництва та праці навпаки сприяє економічному зростанню та створенню робочих місць, що своєю чергою впливає на зменшення бідності та забезпечення сталого розвитку. Розуміння взаємозв'язку економічного розвитку з правами людини є важливим для розробки ефективних політик та стратегій, спрямованих на покращення якості життя людей та забезпечення їхніх прав.

Не менш важливою для забезпечення прав людини та сталого розвитку є політична стабільність. Саме вона сприяє розвитку демократії, де права людини визнаються та захищаються [2]. Демократичні інституції дозволяють громадянам брати участь у владних процесах та впливати на прийняття рішень, які стосуються їхнього життя. Саме політична стабільність допомагає уникнути політичних і соціальних конфліктів, які можуть порушити права людини та призвести до руйнівних наслідків.

Отже, недотримання прав людини може призвести до конфліктів, війн, екологічних катастроф, бідності та нерівності, що загрожує сталому розвитку. Тому розробка та впровадження ефективних правових та інституційних механізмів захисту прав людини як на міжнародному, так і національному рівні є важливою передумовою для досягнення сталого розвитку, справедливості, стабільності та процвітання суспільств у всьому світі.

Міжнародне право відіграє важливу роль у захисті прав людини. Загальна декларація прав людини 1948 року, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 року та Міжнародний пакт про

економічні, соціальні і культурні права 1966 року, встановлюють мінімальні стандарти прав людини, які повинні бути забезпечені в усіх країнах. Водночас міжнародні суди та трибунали розглядають порушення цих стандартів та виносять рішення щодо компенсації та реституції.

На національному рівні відповідальність за утвердження і забезпечення прав і свобод людини традиційно покладається, у першу чергу, на державу. Саме вона має бути гарантом прав людини та забезпечувати їх реалізацію для всіх своїх громадян [3]. Розвиток правових та інституційних механізмів на національному рівні сприяє створенню правової держави, в якій закони та правила є однаковими для всіх громадян. Це створює умови для порядку, правопорядку й довіри до влади.

Підсумовуючи, можемо зробити декілька висновків. По-перше, забезпечення прав людини є не лише важливим аспектом для досягнення сталого розвитку, але й невіддільною його передумовою. Права людини формують основу справедливого, рівного та стабільного суспільства, в якому кожен індивід може реалізувати свій потенціал і жити в гідності. Враховуючи глибокий взаємозв'язок прав людини та сталого розвитку, стає очевидним, що забезпечення цих прав сприяє створенню гармонійного суспільства, яке працює на користь усіх своїх членів. По-друге, міжнародне та національне право відіграють ключову роль у гарантуванні прав людини та сприянні сталому розвитку, забезпечуючи екологічну стійкість, соціальну та політичну стабільність та економічний розвиток. Визнання цінності та недоторканості прав людини, їх захист і реалізація сприяють побудові суспільства, яке спрямоване на вирішення складних глобальних викликів, збереження природних ресурсів, забезпечення соціальної справедливості та підтримку гідного рівня життя для всіх.

Список використаних джерел:

1. Нерсисян В. А. Сталий розвиток починається в головах людей: соціально-філософські аспекти інтерпретації поняття. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право.* 2013. Вип. 4 (20). С. 68–75.
2. Магдич А. С. Концептуальний підхід до формування механізму впливу демократії на економічне зростання. *Європейський вектор економічного розвитку.* 2016. № 2 (21). С. 97–106.
3. Гудзь Т. І., Павленко С. М. Новітні тенденції захисту прав людини в Україні у сфері бізнесу під час воєнного стану. *Science, development and the latest development trends : XXXV International Scientific and Practical Conference.* 06–09 September 2022, Paris, France. 2022. DOI: 10.46299/ISG.2022.1.35.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Іванюк Руслан Васильович,
адвокат, АО «Бобровніков, Іванюк та партнери»,
аспірант юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Російсько-Українська війна, яка розпочалася з окупації Криму в 2014 році, триває вже майже десять років. За цей час мільйони українських громадян стали переселенцями, покинули свої домівки та виїхали в інші регіони держави та за її межі, в Україні десятки тисяч загиблих і поранених, зруйновані міста і села, скалічені долі дітей та цілих сімей. Окупованими залишаються ще значна частина українських земель: Автономна республіка Крим, майже вся Луганська область, частини Донецької, Запорізької, Херсонської областей.

На сьогодні більш ніж актуальними є питання захисту прав постраждалих внаслідок відкритої збройної агресії північного сусіда. Держава, громадянське суспільство та наукова спільнота активно працюють у напрямку вироблення пріоритетних кроків держави в умовах широкомасштабної збройної агресії проти України. Запровадження цих механізмів дозволить притягнути до кримінальної відповідальності воєнних злочинців, підвищити рівень економічного, правового та соціального захисту постраждалих внаслідок збройних дій, і т.ін.

Слід зазначити, що в контексті міжнародного гуманітарного права захист цивільного населення в умовах збройного конфлікту слід розглядати з позиції пропорційності, тобто мінімізації шкоди. Тобто влада держави має зробити все для евакуації цивільного населення, під час планування військових операцій враховувати наявність цивільних осіб та об'єктів, навіть, інколи координувати свої дії з ворогом для забезпечення «зелених коридорів» та інших можливостей врятувати цивільне населення.

Водночас міжнародне право прав людини, неадаптоване до воєнного часу, попри відступ держави від своїх зобов'язань за МППЛ, усе одно продовжує розглядати питання права на життя абстрактно, позаконтекстуально та без урахування потенційної більшої шкоди, яку може завдати інша сторона конфлікту, що не дотримується законів і звичаїв війни

Такі різні підходи є наслідком умов і причин, у яких ці дві правові системи міжнародного права сформувалися: МПП – право війни (у розумінні *ius in bello*), а МППЛ – захист від свавілля держави, для якого права людини є аксіологічним поняттям, тобто найвищою цінністю [1,

с. 3].

На даний час ми спостерігаємо формування нової галузі міжнародного права — міжнародного кримінального права, яке поєднує певні порушення МГП і МППЛ, адже вони становлять міжнародні злочини, і описані раніше різні бачення вилилися у формування окремої галузі міжнародного права. Римський статут Міжнародного кримінального суду, першого і єдиного постійного суду з розгляду міжнародних злочинів, враховує сучасні підходи до розуміння міжнародних злочинів. Приклад України показовий, адже в її національному законодавстві закладено розуміння міжнародних злочинів більше на рівні пост-Нюрнберзького трибуналу (Нюрнберзькі принципи), а не сучасних підходів, де акцент робиться на командній відповідальності, відповідальності військово-політичного керівництва, запереченні імунітетів тощо.

З метою забезпечення дієвого механізму захисту прав людини в умовах збройної агресії Україні необхідно зробити низку кроків, зокрема ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду (МКС) та гармонізувати національне кримінальне законодавство із міжнародним. Це надасть можливість притягнути до відповідальності винних осіб, які вчинили найтяжчі міжнародні злочини. Україна отримає повноваження повноцінного члена Асамблеї держав-учасниць МКС, який є найвищим органом управління МКС. Це дасть змогу брати участь у відборі суддів та прокурорів, формувати пріоритети та стратегію подальшої роботи Суду, рекомендувати ситуації до розгляду в різних країнах Офісом Прокурора МКС.

Також, слід забезпечити справедливу та обґрунтовану компенсацію за майно, яке було знищене чи пошкоджене внаслідок збройної агресії проти України. Така компенсація має надаватися за прозорою та доступною позасудовою процедурою, передбаченою окремим спеціальним законом, за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна (квартири, інші житлові приміщення в будівлі, будинки садибного типу тощо) внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією РФ проти України, з 24.02.2022 р.

Україні слід визначити категорії осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії проти України. Попри триваючий збройний конфлікт та тисячі осіб, що зазнали шкоди, в українському законодавстві відсутнє визначення, кого можна вважати постраждалими внаслідок збройного конфлікту. Відсутність стратегічного державного бачення призводить до того, що не запроваджена комплексна система підтримки та допомоги постраждалим, яка має ґрунтуватися на оцінці нанесеної шкоди кожному постраждалому та гнучкому підході до її компенсації.

Уряду нашої держави необхідно створити умови для громадян, які отримали освіту на тимчасово окупованій території України, для підтвердження отриманих освітніх кваліфікацій. Демографічна ситуація,

що склалась у нашій державі, може призвести до загострення ситуації з пошуку кваліфікованих фахівців. Вирішення вказаного питання надасть можливість нашим громадянам долучитися до роботи на підконтрольній Уряду України території та поповнити різні галузі економіки країни фахівцями, яких наразі бракує.

Особливу увагу слід приділити питанню функціонуванню економіки. Вважаємо, що максимально ліберальна політика та повага і захист приватної власності сприятимуть розвитку народного господарства навіть в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Крапивін Є. Чи існує конкуренція між захистом держави й захистом прав людини: що обирає міжнародне право? URL: <https://rpr.org.ua/news/chy-isnuie-konkurentsia-mizh-zakhystom-derzhavy-y-zakhystom-prav-liudyny-shcho-obyraie-mizhnarodne-pravo/> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Рашевська К. Зрада чи некомпетентність: чому пресреліз Amnesty International заповнив національний інформаційний простір? *JustTalk*, 08.08.2022. URL: <https://justtalk.com.ua/post/zrada-chi-nekompetentnist-chomu-presreliz-amnesty-international-zapoloniv-natsionalnij-informatsijnij-prostir> (дата звернення: 23.10.2023).

3. Короткий Т., Заворотько І. Заява Amnesty International через призму міжнародного права. *JustTalk*, 09.08.2022. URL: <https://justtalk.com.ua/post/zayava-amnesty-international-cherez-prizmu-mizhnarodnogo-prava> (дата звернення: 23.10.2023).

ПРИНЦИПИ ВИБОРЧОГО ПРАВА ЯК ГАРАНТІЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Марцеляк Світлана Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
і муніципального права
юридичного факультету
Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна

Сучасний етап становлення української державності, незважаючи на військову агресію росії, характеризується подальшим визнанням, становленням та організаційно-правовим забезпеченням процесу формування України як демократичної, правової держави. При цьому основна мета стратегії такого будівництва полягає у координації та спрямованості усіх заходів державотворчого характеру і дій суб'єктів

суспільних відносин в рамках права. Право – це складне й неодноразовне явище, яке створює в суспільстві юридичну його надбудову і виступає мірою справедливості. Воно є загальнообов'язковим соціальним регулятором, забезпечує правопорядок у суспільстві та державі, виступає засобом суспільної згоди і засобом запобігання та вирішення розбіжностей між державою та суспільством і його окремими членами, відображає суспільні правовідносини через суспільну та індивідуальну правосвідомість у формі юридичних прав і обов'язків, які відображені у відповідних правових актах. У праві знаходять прояв гуманістичні цінності вироблені цивілізацією за період її виникнення та існування – справедливість, рівність, істина. Як пише відомий український правник О. В. Зайчук, право пронизане певними загальними ідеями, що його цементують у досягненні цілей і пов'язують із соціальним (політичним, економічним, духовним) життям. Ці найбільш загальні ідеї прийнято вважати його принципами. Без їх досконалого розуміння взагалі неможливо збагнути суть правової системи тієї чи іншої країни або окремих її елементів [1, с. 21].

Продовжуючи цю думку, професор Колодій А. М. зазначає, що принципи права – це такі правові явища, які безпосередньо пов'язують зміст права з тими закономірностями суспільного життя, на яких ця правова система побудована і які вона закріплює. Сама ця залежність зумовлює характер правотворчості, зміст правових норм, способи і методи реалізації права [2, с. 20–21]. Цей же науковець пише, що принципи права – це такі відправні ідеї його буття, які виражають найважливіші закономірності, підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права та утворюють його основні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальнозначимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу. Принципи права спрямовують і надають синхронності всьому механізмові правового регулювання суспільних відносин, досконаліше інших розкривають місце права в суспільному житті і його розвитку. Саме принципи права є критерієм законності та правомірності дії громадян і посадових осіб, адміністративного апарату і органів юстиції та за відомих умов мають велике значення для зростання правосвідомості населення, його культури й освіти [3, с. 41].

Принципи права охоплюють всю правову матерію, є складовою права. Вони пронизують практично всі інститути і норми права і як своєрідний вектор визначають напрямок розвитку правової системи, впливають на зміст і розвиток всіх інших елементів правової матерії, впливають на характер, склад і зміст суб'єктивних прав, на їх співвідношення з обов'язками, заборонами, відповідальністю, на їх реальність, забезпеченість, захищеність [4, с. 298], синтезують світовий досвід

розвитку права тощо. І все це, відповідно, має наслідком їх багатоманітність.

В усій цій багатоманітності принципів права яскраво виділяються принципи виборчого права, які виступають фундаментом правового регулювання електоральних відносин, опорними точками, орієнтирами всього виборчого процесу, і недотримання яких може мати наслідком визнання їх недійсними. Принципи виборчого права визначають межі, в рамках яких функціонує механізм виборчих правовідносин, тобто вони є регуляторним інструментом завдяки якому окреслюється характер і напрями правового регулювання всього комплексу суспільних відносин, що складаються в процесі виборів. Також вони відіграють роль окремих правових засад для формування та розвитку виборчого права, виступають його найбільш важливими та стабільними складовими. Правова природа цих принципів полягає й у забезпеченні збалансованості та єдності регулювання правовідносин у сфері виборів Президента України, народних депутатів України, місцевих виборів. Тобто принципи виборів водночас окреслюють вихідні параметри, в рамках яких формується механізм правового регулювання електоральних відносин, і вони ж виступають як своєрідний вектор, що визначає розвиток самого виборчого права. Принципи виборчого права також віддзеркалюють ступінь демократизму організації та підготовки виборів, реалізацію конституційних прав громадян брати участь в управлінні державою, вільно обирати та бути обраними до представницьких органів державної влади тощо [5, с. 101].

Принципи виборчого права відіграють ключову роль у формуванні представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування і виступають основою для створення виборчого права. Вони мають не тільки теоретичне, але й велике практичне значення, оскільки без урахування засадничих основ, на яких формується правова регламентація виборчих відносин, важко адекватно та цілісно сприймати весь комплекс норм виборчого права, оцінювати їх зміст, розуміти їх значення, заповнювати існуючі прогалини правового регулювання електоральних відносин, усувати невідповідності та протиріччя між окремими приписами виборчого законодавства.

Зважаючи таку актуальність правової природи принципів виборчого права України відзначимо, що розпочата в нашій державі полеміка щодо можливості проведення в умовах воєнного стану виборів Президента України, депутатів Верховної Ради України, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів має ґрунтуватися не тільки на приписах Конституції України щодо можливості чи заборони таких виборів в умовах війни, а й на тому, як під час військової агресії росії можуть бути реалізовані передбачені ст. 71 Конституції України принципи вільних виборів на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування і вільного волевиявлення. Вважаємо, що ці

принципи національних виборів в Україні, які загалом відповідають міжнародним виборчим стандартам, мають демократичний характер і спрямовуються на демократичне формування вітчизняних представницьких органів публічної влади України доволі складно буде реалізовувати в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 21–23.
2. Колодій А. М. Принципи права України. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
3. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 41-46.
4. Алексеев С. С. Восхождение к праву. Поиски и решения. Москва: Норма, 2001. 752 с.
5. Марцеляк О. В. Вибори народних депутатів України : навч. посібник. Харків : ТОВ “ПРОМЕТЕЙ-ПРЕС”, 2007. 620 с.

**ЗАХИСТ ВІТЧИЗНИ: ЩОДО ПИТАННЯ ПРО
НАЛЕЖНЕ НОРМАТИВНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ
«ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВОСТІ»
КОНСТИТУЦІЙНОГО ОБОВ'ЯЗКУ**

Марчук Микола Іванович,
доктор юридичних наук, професор
декан факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Белєвцова Оксана Сергіївна,
аспірантка Харківського національного
університету внутрішніх справ

Відповідно до Конституції України (статті 17 і 65) захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є справою всього Українського народу; захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України є обов'язком громадян України.

Належне виконання громадянами своїх обов'язків має бути забезпечене державою. Це впливає зі статті 23 Конституції України: кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості. Водночас у статті 3 Основного Закону визначено: права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і

спрямованість діяльності держави.

Слід зазначити, що положення статті 65 Конституції України в поточному законодавстві, як правило, конкретизується через виконання перш за все військового обов'язку. При цьому зазначається, що для цивільних осіб (у тому числі й негромадян), реалізація даного громадянського обов'язку відбувається шляхом використання права захищати Вітчизну. Даний факт не залишився поза увагою науковців. Так, М. Хавронюк звертає увагу на те, що у статті 43-1 Кримінального кодексу захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України визначається і як обов'язок, і як право кожної особи [1]. При цьому право, визначене у статті 43-1 КК, є абсолютним: кожна особа має право на захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (далі – право на захист Вітчизни) незалежно від можливості уникнення зіткнення, заподіяння шкоди або звернення за допомогою до інших осіб чи органів державної влади, Збройних Сил України (ч. 2 ст. 43-1 КК). Отже, в умовах сьогодення законотворець до певної міри нівелює колізію, притаманну довоєнному законодавству України, в основі якої лежить помилкове ототожнення військового обов'язку та обов'язку захисту Вітчизни, про що вже неодноразово зазначалося в національній правовій доктрині [2].

Зміст та умови реалізації даного правообов'язку конкретизується у відповідних законодавчих актах держави, що регулюють суспільні відносини зі сфери безпеки та оборони. Водночас спільним для них усіх є те, що згадане право не підлягає обмеженню з боку влади, за виключенням тих, що стосуються забезпечення інтересів самої безпеки й оборони людини та держави. В основі цієї беззаперечності лежить саме право та воля конкретної людини, які корелюються з її обов'язком перед суспільством і державою реалізовувати означене право, а також з відповідальністю за його реалізацію.

За період війни в Україні прийнято значну кількість нормативно-правових актів, а також внесено значну кількість змін до них, оскільки окремі акти, на жаль, були змістовно недосконалими. До їх числа, зокрема можемо віднести:

– Закон України «Про національну безпеку», який визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз, регулює питання щодо діяльності громадян та громадських об'єднань, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки України та є складовою сектору безпеки та оборони;

– Закон України «Про основи національного спротиву», положеннями якого визначаються правові та організаційні засади національного спротиву, основи його підготовки та ведення, завдання і повноваження сил безпеки та сил оборони та інших визначених цим Законом суб'єктів з питань підготовки та ведення національного спротиву. Крім того, в ньому

визначаються правові статуси «добровольця Сил територіальної оборони Збройних Сил України», а також «добровольчого формування територіальної громади» та його членів – громадян України, які призначені для участі в підготовці та виконанні завдань територіальної оборони. Цим Законом регулюються питання формування та комплектування військових частин Сил територіальної оборони Збройних Сил України, добровольчих формувань територіальних громад та руху опору. Особливістю зазначеного Закону є те, що ним не встановлені вікові обмеження для учасників добровольчих формувань територіальних громад;

– Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», яким передбачено, що в період дії воєнного стану громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, можуть брати участь у відсічі та стримуванні збройної агресії російської федерації та/або інших держав, у тому числі отримати вогнепальну зброю і боєприпаси до неї відповідно до порядку та вимог, встановлених Міністерством внутрішніх справ України. Як і для попереднього Закону, в ньому відсутні вікові обмеження для осіб, які побажали брати участь у відсічі збройної агресії російської федерації;

– підтримання 24 березня 2022 року проєкту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення засад організації та ведення руху опору» від 19 березня 2022 № 7180, яким передбачено зміни до статті 22 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», що передбачають проходження військової служби рядового, сержантського і старшинського складу, молодшого та старшого офіцерського складу – до 60 років, а за їх добровільним бажанням – до 65 років. Доповнено дану статтю положенням про те, що під час дії воєнного стану громадяни України, які досягли граничного віку перебування на військовій службі, за їх бажанням можуть бути прийняті на військову службу до припинення чи скасування воєнного стану в установленому порядку, але не більше ніж до досягнення ними 65 років. Наразі цей закон ще 02 квітня 2022 року направлено на підпис Президенту України й дотепер там перебуває. Зазначене вказує на те, що незважаючи на необхідність у період дії воєнного стану діяти оперативно, державна влада не завжди поспішає, що не сприяє швидкому вирішенню актуальних безпекових питань.

Положення згаданих вище законодавчих актів містять новели, що пов'язані з дуалізмом природних та позитивних прав у секторі безпеки та оборони України в нинішніх умовах і які стосуються реалізації права і обов'язку громадянина на захист своєї країни та забезпечення її територіальної цілісності, а також на участь у відбитті агресії іншої країни [3, с. 17].

Водночас аналіз вказаних актів свідчить, що процес гармонізації

законодавства в контексті функціонування дуалістичної системи права і обов'язку в секторі безпеки і оборони є поки що незавершеним. Так, чинне законодавство об'єктивно не повинно містити обмежень щодо права та обов'язку громадянина захищати свою Батьківщину. Тобто, коли настає необхідність захищати Вітчизну, право і обов'язок громадянина поєднуються в одне ціле, за ухиляння від здійснення якого передбачається юридична відповідальність. При цьому законодавство може передбачати лише виключення із зазначеного, як, наприклад: стан здоров'я; тимчасове бронювання від мобілізації окремих фахівців, що здійснюється в інтересах безпеки і оборони; утримання дітей у багатодітній чи неповній сім'ї тощо.

Нинішнє законодавство України містить й інші обмеження. Йдеться, зокрема, про відповідні обмеження для жінок, які передбачають, що лише ті жінки, які мають спеціальність та/або професію, споріднену з відповідною військово-обліковою спеціальністю, визначеною в переліку, затвердженому Міністерством оборони України, та придатні до проходження військової служби за станом здоров'я та віком, беруться на військовий облік військовозобов'язаних, що фактично є проявом гендерної нерівності.

Зазначені обмеження може і є прийнятними для мирного часу, проте не є логічними і об'єктивними в період агресії Російської Федерації проти нашої країни. І тут позитивним прикладом для зазначеного може слугувати досвід Ізраїлю, в якому на строкову службу до армії призиваються як чоловіки, так і жінки. Також проводиться набір громадян за контрактом, але укласти угоду з державою можна лише після строкової служби, яка є обов'язковою для корінних жителів країни, які досягли 18 років. Для ізраїльської молоді строкова служба в армії є важливою «школою життя» після закінчення якої молоді люди цілком свідомо приймають рішення про укладення контракту про проходження військової служби з метою подальшого захисту своєї Вітчизни.

Список використаних джерел:

1. Хавронюк М. Обов'язок захищати Вітчизну і нові статті Кримінального кодексу / Реанімаційний пакет реформ : сайт. 25.04.2022. URL: <https://rpr.org.ua/news/obov-iazok-zakhyshchaty-vitchyznu-i-novi-statti-kryminalnoho-kodeksu/> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Григоренко Є. І., Передерій О. С. Критерії розмежування конституційних обов'язків щодо захисту Вітчизни та військового обов'язку за українським законодавством. *Часопис з юридичних наук*. 2014. URL : <https://periodicals.karazin.ua/jls/article/view/1679> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Корж І. Ф. Право на право: філософія сучасного роздуму. *Інформація і право*. 2022. № 3 (42). С. 9–20.

ГАРАНТУВАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ ЯК ВЕКТОР РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Орловський Олег Ярославович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Принцип забезпечення поваги до гідності людини втілений практично у всіх світових стандартах прав людини, виступає визначальним критерієм дієвості соціальної політики, її орієнтиром. Сучасна світова правова доктрина розглядає права та свободи людини як вищу правову цінність, а їх забезпечення є першочерговим обов'язком держави. Частина перша статті 3 Конституції України містить припис про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищими соціальними цінностями [1, с.3]. Людська гідність як багатоаспектна цінність людини глибоко проникає у зміст права, а тому властивості, що характеризують та визначають людську гідність, складають онтологічну основу прав і свобод людини, її правового статусу [2, с. 31].

Розуміння поняття та сутності людської гідності викликає чимало наукових підходів: людська гідність розглядається як одна багатьох свобод людини; гідність є позитивним правом; право людини на гідність розуміється як засадниче щодо інших її прав, оскільки воно реалізується через одночасне застосування разом з іншими правами і свободами громадян; право на людську гідність розглядається як абсолютне, тобто таке, що охороняється від усіх інших суб'єктів права, які у зв'язку з цим співіснують у певному правовому режимі [3]. П. Рабінович вказує, що гідність людини – це її достоїнство, тобто цінність людини як такої, самої по собі (самоцінність) – незалежно від будь-яких її біологічних чи соціальних властивостей. Із цього випливає й засада рівності всіх людей з огляду на їх гідність. Вчений наголошує, що гідність – це моральна риса, яка відображає унікальну природу людини. Від народження кожної людини її гідність є однаковою – рівною – з гідністю всіх інших людей [4, с. 29]. О.В. Грищук вважає, що гідність людини треба розуміти у двох значеннях: в об'єктивному - як визнання і повагу до особи з боку оточуючих, та в суб'єктивному - як усвідомлення особою свого суспільного становища [5, с. 43]. Врешті, В. М. Якубенко пише, що «головною метою соціальної держави є гарантування людської гідності у всій її багатоаспектності, а тому саме принцип людської гідності слід вважати визначальним. Цей принцип є

найабстрактнішим виразом решти принципів соціальної держави, тому що тільки соціальна держава веде до утвердження людської гідності в повному обсязі» [6, с.11].

Узагальнюючи наведені концепції, В.В. Кожан виділяє найпоширеніші дефініції досліджуваного феномена: комплексний інститут (суспільні відносини, що складаються з приводу охорони гідності особи, які в тому чи іншому обсязі є предметом регулювання кримінального, цивільного, сімейного, адміністративного та інших галузей права за домінуючої ролі конституційних положень); принцип (основа правового статусу особи, яка є сполучною ланкою всієї системи конституційних прав і свобод людини та громадянина); суб'єктивне право (особистість є повноправним суб'єктом, який може захищати свої права всіма способами і від посягань третіх осіб, і держави, зокрема оскаржуючи рішення і дії останньої) [7, с.140]. Отже, більшість вчених підтримує подвійну природу людської гідності: як явища об'єктивного і загального для всіх людей (цінність, принцип, джерело прав людини, їх мета чи зміст) та як суб'єктивного права чи інтересу конкретної людини (гідність людини). Відповідно виділяють теологічний, філософський та правовий підхід до розуміння сутності людської гідності. Правовий підхід розглядає людську гідність подвійно: як явище об'єктивне (антропна гідність, гідність як цінність, принцип, джерело прав людини, їх мета чи зміст) та як явище суб'єктивне (право людини) [7, с.143].

Потрібно також розмежовувати поняття «людська гідність» та «гідність людини». Людська гідність через систему соціальних зв'язків є вихідною у взаємовідносинах між людьми і знаходить своє безпосереднє відображення у гідності кожної людини. Варто погодитися з позицією Б.Л. Дучак про те, що феномен людської гідності неможливо розглядати окремо від права, оскільки він прямо впливає на поведінку кожної конкретної людини та суспільства загалом [8, с.49]. Різноманітність наукових концепцій зумовлена багатогранністю, складністю змісту даної категорії, крім того, відсутнє і легальне визначення поняття «людська гідність» у національному законодавстві та міжнародних документах. При цьому людська гідність як один з принципів правової держави закріплюється в Конституції України як найвища соціальна цінність. Згідно статті 28 Основного Закону України кожен має право на повагу до його гідності» [1, с.7]. С. Шевчук вірно нагорлошує, що право на повагу до людської гідності практично в усіх конституційних системах є абсолютним, а людська гідність визнається сутнісним змістом, «ядром кожного конституційного права [9, с.29].

Питання захисту права людини на гідність стали предметом рішень Конституційного Суду України. Зокрема, у Рішенні від 3 лютого Конституційний Суд України поклав на державу обов'язок забезпечувати належні умови для виховання, фізичного, психічного, соціального,

духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності (пункт 3.1 мотивувальної частини), чим фактично підтвердив право на людську гідність дітей, які потребують належного сімейного виховання [10]. Людська цінність лежить в основі соціально зорієнтованої ринкової економіки, конституційної демократії та захисту прав людини, тому прогрес держави неможливий без належного забезпечення гідності людини, а відтак – економічних і демократичних інститутів. Тому природне право на людську гідність як одне з основних конституційних цінностей повинно бути закріплене на конституційному рівні самостійно, зокрема у частині першій статті 1 Основного Закону держави. Таким чином головною метою соціальної держави є гарантування людині гідного рівня життя. Вказане право набуває у контексті соціальної держави особливе системоутворююче значення, адже є фундаментом всього комплексу соціальних прав людини. Від практичної реалізації цих прав залежить забезпечення людині гідного життя. Людська гідність є важливою цінністю кожної людини, джерелом її природного права на соціальний захист. Її варто розглядати як визначальну основу всіх прав і свобод людини, у тому числі соціальних. Вважаємо, що поняття гідність людини у праві соціального захисту доцільно розглядати у кількох взаємопов'язаних аспектах: як фундаментальну цінність, яка навколо якої формуються всі інші цінності (рівність, справедливість, свобода тощо); як абсолютне природне право; як принцип права; як обов'язок не порушувати гідність інших людей; як джерело формування всього комплексу соціальних прав та свобод людини [11, с.132]. Людська гідність як правова цінність є фактором, який об'єднує соціальні права людини в єдине ціле, надаючи їм єдності, змістовності та спрямованості. У праві соціального захисту людську гідність слід розглядати як невід'ємну та визначальну ознаку соціальної держави, що підкреслює її цінність, суспільну значимість та яка обумовлюється існуючими рівнем соціального захисту, і є джерелом всіх соціальних прав та свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-D0%B2%D1%80/> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Грищук О. В., Попов Д. І. Застосування природного права при здійсненні судового угляду: філософсько-правові аспекти: монографія. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2014. 320 с.
3. Розвадовський В. І. Людська гідність як конституційна цінність та принцип правової держави. *Людська гідність і права людини як основа конституційного устрою держави: збірник тез Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 19–20 жовтня 2018 р.)*. Хмельницький :

Хмельницький університет управління та права, 2018. С. 259-266.

4. Рабінович П. М. Право людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків: Право, 1997. 64 с.

5. Якубенко В. М. Принципи соціальної держави: стан і перспективи їх реалізації в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, 2005. 21 с.

6. Кожан В.В. Особисті права т свободи людини: загальнотеоретичне дослідження: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. 229 с.

7. Дучак Б.Л. Людська гідність у праві. *Наукові записки НаУУКМА*. 2017. Том 200. Юридичні науки. С.47-50.

8. Шевчук С. Людська гідність у системі конституційних цінностей. *Право України*. 2018. №9. С. 29-40.

9. Рішення Конституційного Суду України від 03.02.2009. URL : zakon.rada.gov.ua/go/v003p710-09 (дата звернення: 23.10.2023).

10. Рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL : zakon.rada.gov.ua/go/v002p710-12 (дата звернення: 23.10.2023).

11. Орловський О.Я., Боднарук М.І. Людська гідність як фундаментальна цінність та першооснова соціальних прав. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2021. Випуск 67. С.129-133. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/249875/247229> (дата звернення: 23.10.2023).

ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ТРИ, ЧОТИРИ ЧИ БІЛЬШЕ?

Перепьолкін Сергій Михайлович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри міжнародного права
навчально-наукового інституту
права та міжнародно-правових відносин
Університету митної справи та фінансів

Доктринальні обговорення диференціації прав людини на різні покоління, започатковані ще на початку другої половині ХХ ст., тривають дотепер. Серед різноманітних розроблених ученими підходів значної уваги надається обговоренню запропонованої у 70-х рр. ХХ ст. К. Васаком класифікації прав людини на три покоління [1].

Згідно з цією класифікацією, до першого покоління прав людини було віднесено громадянські та політичні права (право на життя, право на свободу, право на повагу людської гідності та ін.).

Другим поколінням прав людини визнавались економічні, соціальні та

культурні права (право на працю, право на відпочинок, право на соціальний захист, право на житло, право на освіту, право на свободу культурної, наукової та творчої діяльності та ін.).

Стосовно третього покоління прав людини, то у зв'язку з тим, що реалізація віднесених до нього прав людини була не можлива окремими індивідами, їм було надано назву «колективні права» або «солідарні права» [2, с. 361].

Правовою основою для формування третього покоління прав людини вчені розглядали різні декларації, прийняті Організацією Об'єднаних Націй (далі – ООН) протягом 50 – 70 рр. ХХ ст. Однак найчастіше їх увага зосереджувалася саме на тих деклараціях, у змісті яких мова йшла про права, реалізація яких була можлива лише спільними зусиллями окремих народів або груп осіб. З огляду на це, з поміж майже 40 прийнятих за відповідний період часу ООН декларацій найчастіше згадувались Декларація про надання незалежності колоніальним країнам і народам від 14 грудня 1960 р., Декларація про принципи міжнародного права щодо дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 24 жовтня 1970 р. та Декларація Конференції ООН з проблем оточуючого людину середовища (Стокгольмська декларація) від 16 червня 1972 р.

У подальшому перелік декларацій, у змісті яких отримували закріплення права людини третього покоління, поступово збільшувався. Не перераховуючи усі такі декларації, згадаємо для прикладу Декларацію про право на розвиток від 4 грудня 1986 р. та Декларацію про довкілля та розвиток від 14 червня 1992 р.

Обов'язкової юридичної сили положення цих декларацій не мали. Однак це не вплинуло на наукове вивчення їх змісту та на обґрунтування різних підходів щодо розуміння третього покоління прав людини. У підсумку від того часу й дотепер серед вчених, що досліджують тематику поколінь прав людини, відсутня однастайність стосовно того, які саме види прав людини є правами третього покоління прав людини.

С. Домарадзькі, М. Хвостова та Д. Пуповац, наприклад, вважають, що незважаючи на те, що це покоління як найновіше отримало визнання в правозахисному дискурсі, воно є нечітким за змістом. Така ситуація склалася завдяки відсутності доктринально узгодженого переліку прав людини третього покоління, а також тому, що серед дослідників сформувалась тенденція вважати солідарними правами всі права, що не підходять до перших двох поколінь. Безпосередньо самі вчені правами людини третього покоління вважають права щодо розвитку, самовизначення, розбудови миру, навколишнього середовища та гуманізму і відповідальності за захист. При цьому вони наголошують на необхідності подальшого вивчення третього покоління прав людини [3, с. 425, 432].

Для порівняння М. Ріссе правами третього покоління називає права на

самовизначення, гуманітарну допомогу, розвиток, чисте довкілля, а також права етнічних, релігійних, сексуальних або мовних меншин [2, с. 361].

На думку інших вчених прикладами прав людини третього покоління, або, як вони їх ще називають, «прав єдності» є: право на мир, право на розвиток, право людини на вибір своєї долі, право на загальне багатство людини, право мати здорове довкілля, право на спілкування, право на благодійну допомогу [4, с. 38].

Отже, від початку обговорення розробленої К. Васаком класифікації трьох поколінь прав людини і дотепер наукові дискусії з приводу різних теоретичних та прикладних питань поділу прав людини на різні покоління тривають.

Серед учених, що визнають цю класифікацію дотепер актуальною, предметом дискусій зазвичай стають різні підходи до розуміння чи реалізації одного й того самого права людини в різних країнах або особливості еволюції певних прав людини в національному праві держав та в міжнародному праві. Водночас є серед цих вчених і такі, що вибудовують власні класифікації прав людини шляхом доповнення трьох поколінь прав людини категорією групових прав (права жінок, дітей, корінних народів, расова дискримінація, права ЛГБТ, торгівля людьми, переміщені особи та контрабанда) і правами, що не належать до жодної з чотирьох попередньо зазначених категорій (права пов'язані з міграцією, безпекою та тероризмом, війнами, санкціями, ідентичністю тощо) [3, с. 438, 440].

Стосовно учених, які вважають, що класифікація К. Васака потребує доопрацювання, то предметом їх наукового дискурсу зазвичай є питання виявлення прав людини, що не належать до жодного з трьох поколінь прав людини та обґрунтування ідеї їх приналежності до четвертого покоління прав людини. Однак в умовах відсутності узгоджених ученими концепцій третього та четвертого поколінь прав людини, кількість підходів щодо розуміння останніх, а також наступних поколінь прав людини поступово збільшується. З огляду на це, уніфіковане доктринальне розуміння третього, четвертого та наступних поколінь прав людини та нормативне закріплення в праві держав і в міжнародному праві узгодженого переліку прав, що їх формують, дотепер відсутні.

Список використаних джерел:

1. Vašák K. Human Rights: A Thirty-Year Struggle: the Sustained Efforts to give Force of law to the Universal Declaration of Human Rights. *UNESCO Courier*. 1977. Vol. 11. P. 29–32.
2. Risse, M. The Fourth Generation of Human Rights: Epistemic Rights in Digital Lifeworlds. *Moral Philosophy and Politics*. 2021. Vol. 8. № 2. P. 351–378.
3. Domaradzki S., Khvostova M., Pupovac D. Karel Vasak's Generations of Rights and the Contemporary Human Rights Discourse. *Human Rights*

Quarterly. 2019. Vol. 20. P. 423–443.

4. Sarani M. R., Sadeghi S. H., Ravandeh H. The Concept of “Right” and its Three Generations. *International Journal of Scientific Study*. 2017. Vol. 5. № 4. P. 37–41.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСНОВ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ В КОНТЕКСТІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Псьота Тетяна Володимирівна,
аспірантка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Сучасні тенденції поступу людства та посилення глобальних соціальних, економічних та політичних викликів на міжнародному рівні свідчать про нагальну потребу у визначенні плану дій світової спільноти стосовно відповідального прогресу. Балансування між задоволенням нинішніх потреб людства та захистом інтересів прийдешніх поколінь є завданням цілей сталого розвитку – концепції ключових кроків міжнародного співтовариства для покращення якості життя на планеті та підтримки прогресу в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

Необхідно зазначити, що глобальна парадигма сталого розвитку розвивалася протягом багатьох років та налічує спроби врахування проблем щодо економічного розвитку, охорони навколишнього середовища та соціального поступу, включаючи забезпечення прав та свобод людини [3, с. 613].

Прийнята у 2015 році резолюція Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» містить 17 цілей сталого розвитку, однією з яких є встановлення миру та справедливості. Ухвалення Порядку стало підтвердженням існування тісних зв'язків між правами людини та цілями учасників глобального розвитку [5, с. 2]. Дійсно, сталий розвиток людства є неможливим без забезпечення доступу до правосуддя кожного члена суспільства та ефективного функціонування інституцій на національному та міжнародному рівнях.

Згідно з переліком цілей сталого розвитку до 2030 року, ключовими завданнями країн-учасниць ООН є сприяння утвердженню прав та свобод людини, припинення всіх форм насильства та тортур, забезпечення наявності в осіб законних посвідчень тощо [7].

Слід наголосити, що гарантування основ міжнародно-правового статусу особи складає підґрунтя зазначених вище завдань та важливу частину міжнародної співпраці на глобальному рівні. У свою чергу, права

та свободи, якими володіє індивід як отримувач міжнародно-правового захисту, виступають ядром правового статусу людини. Права і свободи особи є базовою складовою сучасної системи загальнолюдських цінностей, основним критерієм глобального соціально-правового та політичного розвитку [1, с. 12].

Захист зазначених ключових елементів міжнародно-правового статусу індивіда становить одне з першочергових завдань світової спільноти, адже досягнення цілей сталого розвитку невіддільне від заходів із забезпечення прав та свобод людини. Установлення стійкого миру та справедливості ґрунтується на неухильному дотриманні міжнародних стандартів прав людини, зокрема на універсальному рівні.

Так, положення Загальної декларації прав людини 1948 р., Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. та протоколів до них – так званого Міжнародного білля про права людини – встановлюють обов'язки підписантів щодо гарантування, охорони та захисту закріплених у них універсальних елементів міжнародно-правового статусу особи [2, с. 177]. На основі принципів, викладених у Хартії, виникла розгалужена система глобальних та регіональних угод, правозахисних інструментів та механізмів нагляду за дотриманням окремих прав індивідів.

Забезпечення основ міжнародно-правового статусу особи згідно з Цілями сталого розвитку на період до 2030 року ґрунтується на міжнародній співпраці у галузі прав людини з метою ефективної реалізації особами-правовласниками своїх громадянських, політичних, соціальних, економічних та культурних прав, а також результативної роботи універсальних та регіональних правозахисних механізмів [6, с. 23].

Тим не менш, наразі процеси міжнародного захисту прав людини позначені антагоністичними тенденціями: з одного боку, можна відмітити зростання кількості договорів стосовно прав та свобод людини, вдосконалення міжнародно-правових інструментів та процедур їхнього захисту; з іншого ж, права людини продовжують порушуватися в усіх регіонах світу, а популістська риторика щодо непотрібності міжнародної співпраці для всеохопної охорони прав особи впливає на загальне ставлення до ідеї міжнародно-правового захисту індивідів [4, с. 11–13].

Посилення верховенства права і зміцнення прав людини є ключовими факторами відповідального прогресу людства. Досягнення Цілей сталого розвитку, пов'язаних із гарантуванням основ міжнародно-правового статусу індивідів, має забезпечити повне дотримання прав та свобод людини згідно з міжнародними домовленостями та сприяти вдосконаленню наявних інструментів їхнього захисту, зміцненню універсальної та регіональних систем захисту прав людини.

Таким чином, сучасна концепція сталого розвитку включає в себе

обов'язок неухильного виконання зобов'язань із дотримання міжнародних стандартів прав людини задля досягнення миру та справедливості. Глобальні виклики XXI століття вимагають усебічного підходу до забезпечення прав та свобод людини – основних складових міжнародно-правового статусу особи. Нинішній та майбутній рівень життя міжнародної спільноти базується на успішному виконанні поставлених цілей сталого розвитку, у тому числі й із захисту прав та свобод індивідів.

Список використаних джерел:

1. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]. Харків: ООО «Планета-Принт», 2021. 404 с.

2. Шамраєва В. М. Права людини у сучасних міжнародних відносинах: еволюція розвитку, проблеми та перспективи. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. Випуск 30. С. 173–182.

3. Magraw M. B., Hawke L. D. Sustainable Development. The Oxford Handbook of International Environmental Law. 1st ed. / ed. by D. Bodansky, J. Brunnée, E. Hey. *Oxford Handbooks in Law*. Oxford, 2008. P. 613–638.

4. Peters A., Askin E. Der internationale Menschenrechtsschutz in Zeiten von Postglobalismus und Populismus. *Max Planck Institute for Comparative Public Law & International Law. MPIL Research Paper Series*. № 2020-13. 14 p.

5. Sustainable Development Goals and Human Rights / ed. by M. Kaltenborn, M. Krajewski, H. Kuhn. *Interdisciplinary Studies in Human Rights*. Springer Open. 2020. Volume 5. 237 p.

6. Sustainable Development Goals and Human Rights: an Indivisible Bond. No. 110, May 2019. *Advisory Council on International Affairs*. URL: <https://www.asser.nl/media/5625/advisory-report-110.pdf> (last accessed: 21.10.2023).

7. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. A/RES/70/1. *UN General Assembly*. 21 October 2015. URL: <https://www.refworld.org/docid/57b6e3e44.html> (last accessed: 21.10.2023).

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ВИБОРЧОГО ПРАВА ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Радченко Олександр Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного і
міжнародного права факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Серед палітри політичних прав громадянина чільне місце посідає виборче право або право голосу. Його наявність є безпосереднім відображенням конституційного принципу народного суверенітету або ж народовладдя, який становить одну із фундаментальних засад конституційного ладу сучасної цивілізованої держави. За допомогою виборчого права носій суверенітету має можливість безпосередньо впливати на процес формування представницьких органів державної влади, а опосередковано на процес прийняття та зміст нормативних рішень органів публічної влади.

В умовах мирного часу механізм реалізації зазначеного права в нашій державі було відлагоджено на пристойному рівні, зокрема в частині законодавчого визначення підстав та порядку призначення загальнодержавних і місцевих виборів. Проте, неспровоковане й абсолютно протиправне вторгнення військ російської федерації 24 лютого 2022 року на суверенну територію України, поставило перед нашим суспільством і державою нові, досі невідомі, виклики. Адже Україна вперше у своїй новітній історії стикнулася з подібною ситуацією, яку можна охарактеризувати відсутністю майже всіх належних (за мирного часу) умов організації і проведення загальнонаціональних чи місцевих виборів: юридичних, організаційних, матеріально-технічних та фінансових. І якщо з останніми трьома умовами все більш-менш зрозуміло, то з юридичні аспекти певного науково-експертного уточнення і тлумачення.

Аналіз змісту ч. 2 ст. 64 Конституції України дає підстави стверджувати, що виборче право громадянина (право голосу) є одним із прав, що можуть бути обмежені, зокрема в умовах дії спеціальних правових режимів, наприклад воєнного стану. Такий висновок випливає з того, що серед переліку прав і свобод людини, які не підлягають обмеженню за жодних обставин, у тому числі в умовах дії правового режиму воєнного стану, відсутнє зазначене вище суб'єктивне право громадянина України. Власне, обмеження конституційних (основних) прав і свобод людини і громадянина в Україні може встановлюватися лише тоді, коли воно безпосередньо передбачене Конституцією України (ч. 1 ст. 64).

Проте, парадокс ситуації полягає у тому, що ст. 38 Основного Закону, яка закріплює право громадян вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, не встановлює жодних обмежень цього права. Відтак, можемо наразі з упевненістю зробити висновок про відсутність будь-яких конституційних підстав обмежувати виборче право громадян під час дії правового режиму воєнного стану і, як наслідок, констатувати відсутність формально-юридичних перепон для проведення загальнонаціональних та/або місцевих виборів в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Законодавець, приймаючи у 1996 році чинний нині Основний Закон України, чи то не міг передбачити подібного розвитку подій, а саме війну в Україні, чи просто упустив цей важливий, як наразі з'ясувалося, момент під час бурхливого обговорення тоді ще проекту Конституції України та нічного голосування за нього у парламенті. Відповідно, актуальне питання реалізації виборчого права громадян в Основному Законі в умовах дії правового режиму воєнного стану (війни) не знайшло свого логічного і вкрай потрібного нині відображення. Таким чином, законодавець відклав його вирішення на потім. І дійсно, до питання проведення виборів в Україні в таких специфічних умовах законодавець повернувся лише за дев'ятнадцять років. Проте унормував він його не на конституційному, а на законодавчому рівні, що загалом, на нашу думку, не відповідає його рівню екстенсивності стосовно функціонування основних владних інститутів та Української держави загалом. Так, лише у 2015 році, з ухваленням Закону України «Про правовий режим воєнного стану» було нормативно урегульовано питання проведення/непроведення загальнонаціональних і місцевих виборів в Україні в умовах дії правового режиму воєнного стану (війни). Так, ч. 1 ст. 19 зазначеного Закону містить пряму заборону на проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування, а відтак, по суті, запроваджує не передбачене Конституцією України обмеження суб'єктивного виборчого права громадян України. У зв'язку з цією обставиною виникає певна правова колізія, яку можна сформулювати у вигляді наступного питання: чи можна законом де-юре заборонити проводити вибори в Україні, коли Конституція України безпосередньої заборони на вчинення подібних дій не містить? Відповідь є очевидною – ні. У цій частині вищезгаданий Закон суперечить Конституції України. Законодавець, ухвалюючи його у 2015 році на хвилі певного юридичного хаосу, який панував у країні на той час, пов'язаного, передусім, з втечею тодішнього Президента України В. Януковича до росії, неоголошеним гібридним вторгненням регулярних підрозділів збройних сил російської федерації та її парамілітарних формувань на територію України з подальшою окупацією та анексією частини нашої території, посягнув на

об'єкти конституційного регулювання, перетворивши їх на предмет законодавчого регулювання. Зрештою, оцінюємо такі дії українського законодавця як хибні, що певним чином порушують конституційний правопорядок в нашій державі. Адже є цілком зрозумілим, що помінати закон, запровадивши зазначене обмеження або згодом скасувавши відповідну норму набагато легше, ніж внести відповідні зміни до Конституції України в частині запровадження обмеження виборчих прав громадян України під час дії правового режиму воєнного стану і таким чином запровадити юридичну заборону на вчинення дій державними органами і посадовими особами, спрямованими на підготовку і проведення загальнонаціональних та/або місцевих виборів.

Однак, питання щодо встановлення конституційного обмеження виборчого права громадянина та прямої заборони на проведення будь-яких виборів в Україні під час дії на всій її території правового режиму воєнного стану, вочевидь, наразі залишається нагальним, актуальним і навіть болючим, яке потребує негайного, якнайшвидшого юридичного розв'язання. З одного боку, відсутність у Основному Законі прямої заборони на реалізацію громадянами України своїх виборчих прав в умовах дії правового режиму воєнного стану, може поставити під сумнів легітимність і легальність, так би мовити, «автоматичного» продовження повноважень чинного складу Верховної Ради України, Президента України, органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб, обраних, ще на довоєнних виборах, коли їхня каденція, визначене Конституцією України, добігла кінця. З іншого боку, проведення виборів зазначених органів публічної влади в умовах дії правового режиму воєнного стану, коли значна частина виборців, насамперед чоловічої статі (призваних до лав Збройних Сил України та інших військових формувань за загальною мобілізацією), що безпосередньо залучені до участі у бойових зіткненнях на фронті, вочевидь, навіть чисто технічно не зможуть скористатися належним їм правом голосу. Так само неможливим видається й підготовка та проведення виборів в зоні ведення активних бойових дій та на окупованих ворогом українських територіях. Ця обставина, у свою чергу, знову ж таки цілком ймовірно може поставити під сумнів легітимність обраних у таких надзвичайних з правової точки зору умовах персонального складу парламенту та глави держави у більшій мірі, органів і посадових осіб місцевого самоврядування в меншій мірі. Таким чином, вищезазначені обставини можуть ще більше посилити рівень турбулентності всього державного механізму під час повномасштабної війни, нанести болючий удар по єдності українського суспільства у протистоянні ворогові, і, зрештою поставити під загрозу власне існування незалежної, суверенної і соборної Української держави. А цього допустити за жодних обставин ми не можемо і не маємо права.

ЩОДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ

Реньов Євген Владиславович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Питання захисту прав дітей є вкрай важливим для нашої держави, зважаючи на жахливу статистику сьогодення. Управління Верховного комісара ООН з прав людини інформує, що жертвою трагічних воєнних подій в Україні протягом останніх дев'ятнадцяти місяців стала 1741 дитина – 555 загиблих і 1186 поранених [1]. Тому доцільно звернутися до фундаментальних міжнародних документів універсального характеру, метою яких є захист прав дитини, а саме до розкриття передумов прийняття і аналізу змісту Женевської декларації прав дитини 1924 р. Декларація заслуговує на особливу увагу як перший міжнародно-правовий акт з охорони прав та інтересів дітей. Показовим є той факт, що вона суттєво випередила Загальну декларацію прав людини, яка була прийнята вже в рамках Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 р.

Історія Декларації нерозривно пов'язана з постаттю британки Еглантайн Джебб, яка присвятила своє життя захисту прав та інтересів дітей. Маючи досвід викладання у початковій школі та благодійницької діяльності у часи Першої світової війни, Джебб у 1919 р. визначила дітей як найбільш вразливу категорію суспільства, а тому разом із своєю сестрою Дороті створила у Великій Британії Save the Children Fund (Фонд «Врятуйте дітей») – першу у Європі благодійну організацію для допомоги дітям, що постраждали під час війни. А вже наступного року було створено Save the Children International Union (Міжнародний союз «Врятуйте дітей»), що засвідчило загальносвітову підтримку зазначеної ініціативи.

«Єдиною міжнародною мовою у світі є дитячий плач», – цей відомий вислів Еглантайн Джебб фактично став девізом благодійної ініціативи з допомоги дітям [2]. Втім, для більш чіткої та структурованої діяльності постала потреба у прийнятті статутного документу, який міг би отримати належну підтримку на міжнародному рівні. Це спонукало британську діячку розробити проект Декларації прав дитини. Він був затверджений у 1923 р. в рамках Save the Children International Union та переданий до Ліги Націй. На підставі вищезазначеного проекту наступного року Генеральна Асамблея Ліги Націй прийняла Декларацію прав дитини.

Декларація складається з преамбули та п'яти статей. У преамбулі

наголошується на тому, що людство (а не сім'я, суспільство чи окрема держава) зобов'язано надати дитині найкраще з того, що має. Після цього у статтях перелічуються конкретні обов'язки: голодна дитина має бути нагодована; хвора дитина має отримати допомогу; сироті або безпритульній дитині повинен бути наданий притулок і забезпечений належний догляд. Також передбачається забезпечення дитини всім необхідним для її духовного й фізичного розвитку, гарантування надання першочергової допомоги під час лиха, а також захист дитини від усіх форм експлуатації [3].

Таким чином, у тексті Декларації був зроблений акцент на обов'язках, які мають бути виконані людством для щастя дитини – незалежно від її расової, національної чи релігійної приналежності. Дитина, як зазначають вітчизняні науковці, стала об'єктом міжнародно-правового захисту [4, с. 32]. В цьому контексті вона залишилася залежною від дорослих у користуванні своїми правами [5, с. 72].

Про особливе значення Женевської декларації свідчить той факт, що у 1934 р. Генеральна Асамблея Ліги Націй повторно затвердила Декларацію, а країни – члени Ліги Націй пообіцяли інкорпорувати її норми у своє національне законодавство, однак без прийняття юридичних зобов'язань [6, с. 43].

І хоча Женевська декларація не мала обов'язкового характеру для держав-учасниць, а з розпадом Ліги Націй втратила свою юридичну силу, вона все одно зіграла важливу історичну роль у формуванні та розбудові міжнародних стандартів захисту прав дітей. Наприклад, посилення на Женевську декларацію міститься у преамбулі Декларації прав дитини 1959 р.: «Дитина, зважаючи на її фізичну та розумову незрілість, потребує спеціальної охорони та турботи... Необхідність у такій спеціальній охороні була вказана в Женевській декларації прав дитини 1924 року» [7]. Також згадка Декларації прав дитини 1924 р. наявна й у преамбулі Конвенції про права дитини 1989 р., де Женевську декларацію, відповідно до хронологічного порядку, було згадано першою серед інших міжнародно-правових документів: Загальної декларації прав людини 1948 р., Декларації прав дитини 1959 р., Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р. [8].

Зважаючи на історичні передумови прийняття Женевської декларації прав дитини 1924 р., а також її зміст і вагомий вплив на подальші профільні міжнародно-правові акти, можемо зробити висновок, що саме Женевська декларація заклала фундамент сучасного міжнародно-правового регулювання захисту прав дитини.

Список використаних джерел:

1. Ukraine: civilian casualty update 24 September 2023. UN Office of the High Commissioner for Human Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/>

news/2023/09/ukraine-civilian-casualty-update-24-september-2023 (date of access: 06.10.2023).

2. Every war is a war against children. Save the Children International. URL: <https://www.stopwaronchildren.org/charter/> (date of access: 06.10.2023).

3. Geneva Declaration of the Rights of the Child, 1924. Humanium. URL: <https://www.humanium.org/en/text-2/> (date of access: 06.10.2023).

4. Шевченко-Бітенська О.В. Правові механізми Ради Європи у сфері захисту дітей від насильства: дис. канд. юрид. наук: спец.: 12.00.11. Одеса, 2015. 210 с.

5. Юшкевич О.Г. Женевська декларація прав дитини 1924 року. *Приватно-правові та публічно-правові відносини: проблеми теорії та практики*: матеріали Міжнародної конференції (м. Маріуполь, 24 вересня 2021 р.). Маріуполь, ДонДУВС. 2021. С. 71-73.

6. Стешенко В.М. Правовий захист прав дітей та підлітків і безпечний інформаційний простір: навч. посіб. 2-ге вид., змінене. Харків: Право, 2019. 392 с.

7. Declaration of the Rights of the Child. UN General Assembly. 20 November 1959, A/RES/1386(XIV). UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/195831> (date of access: 06.10.2023).

8. Convention on the Rights of the Child: resolution. UN General Assembly. 20 November 1989, A/RES/44/25. UN Digital Library. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/84670> (date of access: 06.10.2023).

ПРАВА, СВОБОДИ ТА ІНТЕРЕСИ ЛЮДИНИ: СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ТА ВЕКТОРИ ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ

Самбор Микола Анатолійович,
кандидат юридичних наук,
член-кореспондент Національної
академії наук вищої освіти України,
начальник сектору моніторингу
Прилуцького районного відділу поліції
Головного управління Національної
поліції в Чернігівській області,
депутат Прилуцької районної ради

Нинішній період розвитку людства зумовлює активність соціальних процесів, оновлене сприйняття та зміну світоглядних орієнтирів у взаємодіях соціальних суб'єктів: від окремої особистості та малої соціальної групи до великих соціальних груп та соціетальної спільноти. Соціальне середовище зазнає суттєвих змін, темпи яких постійно зростають, про що свідчить історія людства. Не є винятком право, як

відповідний соціальний регулятор, соціальний продукт, створений людиною для людини. змінюються умови і обставини, об'єкти правового впливу, які є елементами соціальної структури та соціальних процесів, які відбуваються у соціумі. Виникають і припиняють своє існування одні соціальні відносини, виникають інші, які можуть мати кардинально інше середовище, наприклад, цифровізація та виникнення і активний розвиток цифрового буття людства.

Право, як продукт соціальної активності і діяльності людини, на сьогодні має певні консервативні елементи, які не дозволяють таким функціям права, як пізнавальна, онтологічна, аксіологічна та прогностична крокувати поряд із соціальними процесами, які відбуваються, тим самим забезпечуючи їх упорядкування відповідно до наявних культурологічних, ідеологічних та світоглядних потреб людини і соціуму.

Сучасні наукові пошуки у теоретичній юридичній науці у більшій своїй мірі відтворюють ретроспективну функцію, оскільки піддаються дослідженню юридичні факти, що мали місце, при цьому пропонуються лише окремі заходи із вдосконалення системи права або законодавства, поряд з цим не втілюється у життя прогностична функція права, не проводяться дослідження, які можуть розкрити онтологію права у майбутньому, не формуються наукові доктрини з урегулювання не лише існуючих суспільних відносин, а доктрина прогностики розвитку суспільних відносин та їх урегулювання за допомогою норм права.

Наприклад, на сьогодні відсутні ефективні правові інструменти урегулювання цифрового буття соціуму, яке невпинно активно розвивається, ефективне регулювання суспільних відносин в умовах правового режиму воєнного стану, господарських відносин, свідченням чого, є, зокрема, питання декодифікації господарського законодавства тощо. Право у всьому його спектрі можливостей володіє надзвичайно потужним потенціалом, використання якого забезпечує прогностично-перспективний вплив на суспільні відносини для забезпечення їх своєчасного урегулювання відповідно до запитів суспільства. Разом із цим суб'єкти дослідження правових явищ не схильні до кардинально нового, оскільки такі кроки можуть не бути схваленими середовищем науковців або практиків.

У всьому спектрі об'єкта та предмета правової науки беззаперечним лідером і предметом наукових пошуків були і залишаються права і свободи людини. саме права і свободи людини виступають стрижнем навколо якого відбуваються інші правові процеси, пов'язані із якістю правових норм та їх здатністю ефективно впливати та регулювати відповідні суспільні відносини відповідно до запитів суспільства, використовуючи для цього правові та неправові засоби.

Процеси глобалізації, активний розвиток технологій, а також ряд інших регресивних ознак, які демонструють представники окремих країн

та їх лідери, зокрема російська федерація, змушують істотно переглядати усталені доктрини правового розуміння та правового регулювання поведінки учасників суспільних відносин.

Організація Об'єднаних Націй на саміті у 2015 році схвалила підсумковий документ, «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», котрий містив 17 цілей Сталого Розвитку, серед яких подолання бідності, міцне здоров'я і благополуччя, якісна освіта, гендерна рівність, чиста вода, гідна праця, захист та відновлення екосистем, сталий розвиток міст і громад, мир, справедливість та сильні інститути, партнерство заради сталого розвитку. Переважна більшість охоплює собою соціальні процеси, які слід ефективно унормувати для збереження умов безпечного життя. Не дивлячись на те, що безпосередньо питання права і його норм не стали предметом цілей Сталого Розвитку, однак саме право, якісні його норми, прийняті своєчасно відповідно до викликів суспільств, гарантують утвердження задекларованих цілей та можливостей усунення більшості перепон, які є наслідком діяльності людини на планеті і у соціумі.

Очевидно, що будь які зміни, пов'язані із діяльністю людини, мають у собі першопричини ефективності правового регулювання, створення дієвих процесів, алгоритмів дій учасників суспільних відносин, незалежно від того чи це індивідуальний, чи колективний суб'єкт. Таке правове регулювання повинно сприяти ініціативам, прогресивним змінам, а не навпаки – утримувати суспільство та його членів від розвитку, від змін.

Реалізація цілей Сталого Розвитку задекларованих міжнародним співтовариством та підтримані Україною, переконані, можлива винятково за умов ефективного правового регулювання, яке крокуватиме разом із суспільними запитами, не відстаючи а ні на крок. Упевнені, що досягнення запланованих цілей Сталого Розвитку можливе за умови удосконалення наявного позитивного права, формування його структурних елементів, від галузі до окремої норми, винятково відповідно до запитів суспільства. Звідси, вважаємо, що існує потреба перегляду особливостей побудови Конституції України, у напрямку не лише систематизації її норм, а й формування перспективних правових ідей гуманізму, утвердження прав і свобод людини, яким слугуватимуть положення Основного Закону України.

З огляду на сказане, чи не найважливішим та найвідповідальнішим кроком має стати крок вдосконалення розуміння та системи прав, свобод та інтересів людини. на наш погляд, доцільно конституційні права, свободи та інтереси систематизувати у відповідні параграфи залежно від їх видів (класифікаційних ознак) та виключити із норм оціночні поняття, які використовуються у якості обмежувачів у їх використанні та здійсненні суб'єктами. Переконані, що застосування як індивідуальних підстав та умов обмеження прав, свобод та інтересів, так і колективних підстав мають бути абсолютно визначені у нормах позитивного права та не мати жодних

підстав для розширеного тлумачення у бік збільшення сфери та об'єму обмеження прав, свобод та інтересів людини.

Подекуди слід усунути надто широкий адміністративний розсуд суб'єктів публічної адміністрації, який останні можуть застосовувати під час вирішення питання про обмеження чи заборону здійснення прав, свобод та інтересів людини, наприклад, права на свободу мирних зібрань.

Не менш важливим, є включення до конституційного переліку такої суб'єктивної можливості, як інтерес. Безперечно, з точки зору природно-правової концепції останній існує, однак, у разі виникнення спору, зокрема й такого, що має публічно-правове підґрунтя, доведення змісту та існування інтересу вкрай складно. Інтерес сприймається як усвідомлену спрямованість суб'єкта, обумовлену його внутрішнім переконанням в оволодінні певним благом матеріального чи нематеріального характеру, що являє задоволення потреби, здійснення та реалізація якого відбувається в межах загальноприйнятих правил поведінки, визначених у нормах права, що відповідає відсутності прямої заборони у досягненні такого блага, так і бажаним для нього способом, а також спирається на забезпечення компетентними органами у разі наявності перешкоди на шляху можливості його задоволення [1, с. 14].

Безперечно, що чи не найважливішим кроком є формування відповідних правових позицій – як інтелектуально-вольової, дослідницько-пошукової діяльності суб'єкта права, пов'язаної з формуванням та викладенням мотивованої та обґрунтованої думки на основі дослідження обставин справи, кваліфікації діянь учасників правовідносин, а також обрання на власний розсуд і за власною інтерпретацією норм позитивного права, які слід використовувати як засіб урегулювання (унормування) конкретних суспільних відносин та їхнього обґрунтування. Правова позиція є емпіричною реальністю застосування суб'єктом ідеально-теоретичної абстрактної конструкції (моделі) норми права в повсякденному житті [2, с. 83], розуміння і сприйняття правових явищ і процесів, які стануть основою цілісної правової доктрини.

Соціальна, політична і правова дійсності активно спонукають до перегляду усталених розумінь прав, свобод та інтересів людини. Водночас, в умовах соціальних загострень не слід ухвалювати рішення про видозміни розуміння цих фундаментальних правових категорій, а от напрацьовувати варіанти змісту та форм прав, свобод та інтересів, які у подальшому можуть знайти своє логічне втілення у відповідних доктринах природного права, а також у нормах позитивного права не лише доцільно, а й необхідно.

Не дивлячись на наявні загострення соціально-політичної ситуації у державі, юридична наука повинна продовжувати свій прогресивний розвиток, безперервний рух якої у напрямку пошуку досконалих моделей поведінки учасників соціальних відносин з урахуванням суспільних змін та

запитів суспільства із використання та здійснення прав, свобод та інтересів, як похідних розуміння цих правових категорій, забезпечить задоволення відповідних потреб людини, громадського суспільства, окремої держави і наддержавних утворень у майбутньому. У контексті сказаного відмітимо, що важливим є не лише формування усталеного розуміння прав, свобод та інтересів людини, а й побудова правових алгоритмів використання, здійснення суб'єктом його правових можливостей, забезпечення представниками публічної адміністрації відповідних умов для свободи їх використання і здійснення на засадах рівності та справедливості, відобразивши цінність згаданих категорій.

Список використаних джерел:

1. Самбор М.А. Інтерес в праві: загальнотеоретичні аспекти розуміння та реалізації: автореф. дис... канд. юрид. наук за спец.: 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.
2. Самбор М. А. Правова позиція в українській правовій доктрині. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2018. № 2 (107). С. 80-84.

**ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ПРАВОТВОРЧІСТЬ» В АСПЕКТІ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ
УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

Сердюк Ігор Анатолійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії
та історії держави і права
факультету підготовки фахівців
для підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Як обґрунтовано наголошує П. Рабінович, у державі соціально-демократичної орієнтації (саме такою де-факто і є Україна на сучасному етапі свого розвитку – авт. І. Сердюк) в процесі її правотворчості мають бути вироблені такі юридичні норми, які максимально відповідатимуть загальнолюдським, основоположним принципам права [5, с. 138-139]. І хоча у наведеному вченим переліку принципів юридичної правотворчості відсутня основоположна ідея верховенства права [5, с. 139], зазначена імперативна вимога знайшла своє закріплення в Законі України «Про правотворчу діяльність» від 24.08.2023 № 3354-IX [4, с. 139]. Її практична реалізація в правомірній поведінці суб'єктів правотворчої діяльності

дозволяє ухвалити нормативно-правові акти, які слугуватимуть ефективним юридичним засобом здійснення необхідних Україні реформ, а також забезпечать сталий прогресивний розвиток нашої держави.

При підготовці тез цієї доповіді автор визначив за мету запропонувати такий концепт правотворчості, який враховує не лише різні аспекти досліджуваного явища правової дійсності, але й потреби юридичної практики.

Досягнення визначеної автором дослідницької мети зумовило необхідність використання загальнонаукових методів аналізу та синтезу, а також спеціально-юридичного методу пізнання.

Аналіз відображених у юридичній літературі, а також національному законодавстві дефініцій категорії «правотворчість» [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], дає підстави для таких висновків, що мають методологічне значення:

1) по-перше, правотворчість як цілісний динамічний елемент правової системи з погляду філософських категорій «змісту» та «форми» можна розглядати і як діяльність (зміст правотворчості), і як правову форму діяльності (власне форма правотворчості);

2) по-друге, в умовах формування громадянського суспільства та розбудови України як правової держави, вважаємо неприпустимим обмеження кола суб'єктів правотворчості лише державними органами (або компетентними органами, або уповноваженими органами), адже роль правової держави в цьому процесі зводиться до виявлення та формального закріплення створених суспільством правил поведінки та їх захисту, на чому слушно наголошував один із фундаторів концепції правової держави, Роберт фон Моль;

3) по-третє, об'єктивованим результатом правотворчості є не лише закон як різновид нормативно-правового акта, але й інші джерела об'єктивного права;

4) по-четверте, підґрунтям для функціонування правотворчості, як різновиду юридично-значущої діяльності, є накопичений попередніми поколіннями соціально-правовий досвід. Зважаючи на зміст закону заперечення заперечення, вважаємо небезпідставним судження про правотворчість як діяльність, що ґрунтується на соціально-правовому досвіді.

Особливо важливим у плані об'єктивованого результату правотворчості, на нашу думку, є техніко-юридичний аспект соціально-правового досвіду, пов'язаний із правилами та прийомами підготовки, оформлення й оприлюднення нормативно-правових актів або інших джерел права. Отже, є підстави вважати, що вказана теза відображає одну з суттєвих ознак загальнотеоретичної категорії, що складає предмет дослідження.

Аналіз поглядів науковців щодо розуміння досліджуваного нами

поняття дозволяє стверджувати, що правотворчість є складним багатогранним явищем правової дійсності, а тому комплексне уявлення про означений феномен може бути отримано лише в результаті його багатоаспектного розгляду:

- у гносеологічному плані правотворчість являє собою кризний пізнавальний процес, спрямований на виявлення потреб і інтересів суспільства, закономірностей його розвитку та їх переведення на мову юридичних принципів і норм; своє завершення він отримує в зовнішній об'єктивації результатів інтелектуальної діяльності суб'єктів правотворчості;

- в аспекті теорії правовідносин правотворчість необхідно розглядати як реальні дії уповноваженої сторони управлінських правовідносин (переважно органів публічної влади, їх посадових осіб) із реалізації належних їй державно-владних повноважень щодо створення, зміни чи скасування юридичних норм;

- із погляду теорії юридичних фактів об'єктивованій у нормативно-правовому акті результат правотворчості є правовим актом, що слугує фактичною підставою для виникнення, зміни чи припинення правовідносин;

- в аспекті взаємозв'язку із процесом правового регулювання правотворчість необхідно розглядати як його основну стадію (йдеться про моделювання поведінки право-дієдатних суб'єктів права);

- із погляду взаємозв'язку з функціями держави правотворчість є правовою формою здійснення функцій держави, тобто однорідним за своїми суттєвими ознаками видом діяльності органів публічної влади, їх посадових осіб, який пов'язаний із ухваленням правового акта, що в теорії права отримав назву нормативно-правового.

Зважаючи на вищевикладене, можна виокремити такі суттєві ознаки поняття, що розглядається нами:

- 1) вона ґрунтується на накопиченому соціально-правовому досвіді;
- 2) має творчий, інтелектуальний характер і спрямована на виявлення потреб і інтересів суспільства, закономірностей його розвитку та їх переведення на мову юридичних принципів і норм;
- 3) має владний характер, проте владно-організуюча діяльність суб'єкта правотворчості здійснюється лише в межах наданих йому повноважень;
- 4) носить загальний характер, оскільки її результати розраховані не на один, а на кількісно невизначене коло життєвих випадків;
- 5) має процедурно-процесуальний характер, тому що являє собою своєрідний процес – офіційний порядок дій, що складається з низки послідовних стадій;
- 6) здійснюється на основі норм процесуального права, що регулюють суспільні відносини за участю суб'єктів правотворчості;

7) має юридично-оформлений характер – завершується ухваленням нормативно-правового акта чи іншого письмового джерела права;

8) є основною стадією процесу правового регулювання, що полягає в моделюванні поведінки право-дієздатних суб'єктів;

9) являє собою юридичний факт, який спричиняє юридичні наслідки: виникнення, зміну чи припинення правовідносин.

Висновки. Враховуючи наведені вище аспекти досліджуваного нами явища правової дійсності, а також його риси, запропонуємо таку дефініцію категорії «**правотворчість**» – *це заснована на соціально-правовому досвіді пізнавальна за змістом та правова за формою юридично-значуща діяльність уповноважених суб'єктів права (переважно органів публічної влади, їх посадових осіб), що носить вольовий характер, плин якої проходить у процедурно-процесуальному порядку, спрямована на виявлення потреб і інтересів суспільства, закономірностей його розвитку та їх переведення на мову юридичних принципів і норм, які отримують своє зовнішнє вираження і закріплення в нормативно-правовому акті чи іншому джерелі об'єктивного права.*

Список використаних джерел:

1. Дія права: інтегративний аспект: Монографія / кол. авторів; відп. ред. Н. М. Оніщенко. Київ : Юридична думка, 2010. С. 217-240.

2. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2016. С. 189-193.

3. Ковальський В. С., Козінцев І. П. Правотворчість: теоретичні та логічні засади. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 192 с.

4. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text> (дата звернення 27.08.2023).

5. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права : навч. посібник. Львів : Медицина і право, 2021. С. 137-140.

6. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. С. 354-356.

7. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2002. С. 189-190.

8. Теорія держави і права : підручник / кер. авт. кол. Ю. А. Ведерніков. Дніпро Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. С. 192-197.

РОЗВ'ЯЗАННЯ ПИТАННЯ ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА КРАЇНАМИ-ЧЛЕНАМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Склярова Аліна Володимирівна,
аспірантка Харківського національного
університету внутрішніх справ

Обсяг прав, свобод і обов'язків кожної людини, якими вона наділяється в конкретній державі, напряму залежать від наявності або відсутності у неї громадянства цієї держави. Але як бути, якщо людини має два громадянства? Адже у сучасному світі подвійне (множинне) громадянство стає поширеним явищем.

Після підписання угоди про асоціацію між Європейським Союзом і Україною в нашій державі все активніше ведуться дискусії щодо запровадження подвійного громадянства, адже євроінтеграційні процеси в Україні передбачають зближення з ЄС на рівні законів. А за останні двадцять років у демократичних країнах ЄС спостерігається збільшення толерантності до подвійного (множинного) громадянства, оскільки збільшується мобільність самих громадян. Водночас, зважаючи на те, що питання подвійного громадянства стосується усіх сфер життя: політичної, економічної, соціальної, воно є дуже суперечливим та таким, до вирішення якого не існує єдиного підходу серед країн-членів ЄС. Тож вивчення практики врегулювання питань громадянства країнами Європейського Союзу щодо подвійного громадянства та виявлення спільних та окремих рис є вкрай актуальним.

Подвійне (множинне) громадянство – це статус, при якому особа має громадянство двох країн одночасно. Множинне громадянство є похідним від громадянства як громадянського (правового) стану особистості. Тож очевидно, що сутність множинного громадянства як політико-правового явища нерозривно пов'язана із сутністю громадянства. Для цього є об'єктивні передумови, основна з яких – суверенне право держав самостійно здійснювати нормативне регулювання питань громадянства. Водночас «самостійне врегулювання кожною окремою державою питань громадянства об'єктивно не може забезпечити узгодженості законів про громадянство різних держав» [1, с. 17].

Більшості країн світу у 1960-х роках була притаманна тенденція закріплення на рівні законодавства у сфері громадянства принципу, відповідно до якого якщо громадянин держави набуває громадянства іншої держави за власним бажанням, то первинне громадянство він автоматично втрачає. Науковці у своїх роботах висвітлювали такий принцип як такий, що негативно впливає на права людини і громадянства загалом. З часом така тенденція змінилась на більш лояльну, тому на сьогодні більшість країн світу (понад 70%) дозволяють своїм громадянам за власним

бажанням набувати громадянства альтернативної держави, не втрачаючи первинного громадянства [2].

Європейські країни, у своїй більшості, негативно ставились до подвійного громадянства особи, набутого нею за власним волевиявленням у зв'язку із натуралізацією через побоювання за безпеку держави. Адже у випадку добровільного набуття особою громадянства альтернативної держави, порушувався принцип вічної вірності (*perpetual allegiance*), зміст якого полягає у тому, що особа, яка «одного разу стала громадянином – назавжди ним залишиться» [3, р. 179].

По завершенню Другої світової війни на міжнародному рівні виникло багато колізій, що стосувались розв'язання питання подвійного громадянства. З метою вирішення таких колізій Радою Європи було прийнято низку документів, серед яких найважливішу роль відіграла Конвенція про скорочення випадків множинного громадянства та про військову повинність у випадках множинного громадянства 1963 року, яка набула чинності 28 березня 1968 року.

Як зазначає І. Софінська, «... Серед 47 держав-членів Ради Європи дотепер лише 15 підписали, ратифікували її і для них вона стала чинною (Австрія, Бельгія, Данія, Ірландія, Іспанія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Об'єднане Королівство, Франція та Швеція)» [4, с. 72].

У 1997 році прийнято Європейську конвенцію про громадянство, яка допускає можливість подвійного громадянства. Внаслідок колізій законодавства країн Європейського Союзу ця конвенція не призвела до усунення випадків біпатризму та залишається досить поширеною практикою. Це пов'язано насамперед із посиленою міграцією населення, а також із розходженнями у законодавстві різних держав у питаннях про порядок набуття і втрати громадянства [5]. Тож, на сьогодні серед держав Європейського Союзу немає єдиного підходу до розв'язання питання про подвійне (множинне) громадянство.

У деяких країнах, наприклад, у Німеччині, точилися запеклі дискусії щодо запровадження подвійного громадянства. Це пов'язано з тим, що одні політики розглядають подвійне громадянство як загалом послаблення інституту громадянства та / або лояльність до Німеччини. Їх опоненти наголошують, що подвійне громадянство іммігрантів сприятиме їх інтеграції у громаду, яка їх приймає, та заохочуватиме іммігрантів до натуралізації. Деяка інша ситуація склалася в Нідерландах, де органи державної влади на подвійне (множинне) громадянство просто не звертають увагу – закон його не дозволяє, але водночас і не забороняє.

Іспанія дозволяє своїм громадянам мати «додаткове» громадянство лише деяких держав. Згідно зі статтею 11 Конституції Іспанії від 7 грудня 1978 року, іспанське громадянство набувають, зберігають і втрачають згідно із законом. Причому «жоден іспанець за походженням не може бути

позбавлений свого громадянства» [6]. Держава має можливість укласти договори про подвійне громадянство з іberoамериканськими державами, а також із державами, які мають або мали особливі зв'язки з Іспанією. Досить цікавим є той факт, що у цих державах іспанці можуть отримати громадянство внаслідок натуралізації без втрати свого іспанського громадянства за народженням, хоча за своїми громадянами такого права ці країни на взаємній основі не визнають. Попри свою форму державного правління, Іспанія все-таки закріплює на рівні Конституції демократичні положення з питань громадянства та надає можливість набувати громадянство інших країн. Як й інші країни ЄС, Іспанія має виняткову компетенцію регулювання у сфері громадянства, імміграції та еміграції, визначення статусу іноземців і надання притулку [6].

У Латвії існує свій підхід щодо врегулювання подвійного громадянства, згідно з яким дозволено мати, крім латвійського, громадянство країн Європейського Союзу й інших країн у разі наявності двостороннього міжнародного договору.

Загалом, до держав, які дозволяють подвійне громадянство за певних умов, належать переважно ті країни, які здійснюють процес інтенсифікації зв'язків із власною діаспорою. Тому подвійне громадянство там можуть отримати здебільшого особи певної етнічної приналежності [7].

У Республіці Польща множинне громадянство на законодавчому рівні дозволено з 15 серпня 2012 року. У Французькій Республіці та Італії також дозволено подвійне громадянство. У таких європейських країнах, як Австрія та Естонія наразі подвійне громадянство заборонене.

Для врегулювання питання подвійного громадянства, країнами підписуються двосторонні договори про існування подвійного громадянства або про шляхи попередження такого явища.

Таким чином, питання громадянства є на сьогодні одним із найбільш важливих та принципових для кожної держави. Країни-члени Європейського Союзу, хоча і об'єднані на основі спільних людських і демократичних цінностей для досягнення стабільності, миру та процвітання, проте мають власний, багатогранний підхід до вирішення питання стосовно подвійного громадянства. Проаналізувавши множинність підходів у межах Європейського Союзу до інституту подвійного громадянства, можна виокремити 3 основних: дозволу, обмеження за певних умов або заборони взагалі. При цьому, обмеження стосовно можливості мати подвійне (множинне) громадянство можуть стосуватись як етнічної приналежності, так і віку; наявності громадянства лише країни, яка є членом ЄС чи НАТО; строку проживання на території певної країни тощо.

Список використаних джерел:

1. Великоречанін П. О. Множинне громадянство: конституційно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2015.

201 с.

2. Vink M. P., De Groot G.-R., Luk Ngo Chun. MACIMIDE Global Expatriate Dual Citizenship Dataset. DOI: 10.7910/DVN/TTMZ08, Harvard Dataverse, V5 [2020].

3. Spiro P. J. Citizenship Overreach. *Michigan Journal of International Law*. 2017. Vol. 38, Iss. 2. P. 167–191.

4. Софінська І. Д. Подвійне громадянство, принцип вірності і публічне врядування: мати не можна позбавити. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 71–76. DOI: 10.36695/2219-5521.2.2021.13.

5. Ткаля О. В. Теоретичні та практичні проблеми множинного громадянства. *Людина, суспільство, держава: публічно-правовий аспект* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. «VIII Прибузькі юридичні читання» / відп. ред. О. В. Козаченко. Миколаїв: Іліон, 2012. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3241/Tkalya%20O.V.%20Teoretichni%20ta%20praktichni%20problem....pdf?sequence=1> (дата звернення: 23.10.2023).

6. Конституція Іспанії від 06.12.1978 (із змін.). URL: <https://www.lamoncloa.gob.es/espana/leyfundamental/Paginas/index.aspx> (дата звернення: 23.10.2023).

7. Сподинський О. О. Конституційно-правові підстави набуття та припинення громадянства в Україні та країнах Європейського Союзу: порівняльний аналіз : дис. ... PhD. 081 – Право. Київ, 2021. 214 с.

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СПОРТ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Ткалич Максим Олегович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права

юридичного факультету

Запорізького національного університету

Підступний напад російської федерації на Україну 24 лютого 2022 року відзначився як початок найбільш трагічного етапу в сучасній історії нашої країни. Ця подія докорінно змінила долю мільйонів наших співвітчизників. Незважаючи на жахливі обставини, наш народ стоїть на захисті своєї країни та робить все можливе для збереження її економіки. Сучасний спорт також є важливою складовою суспільного життя країни і впливовим галузевим сектором економіки. Після початку російської агресії, тисячі спортсменів встали на захист України, тримаючи зброю в руках, тоді як інші представники спорту відстоюють гідність нашої країни на міжнародній арені.

При цьому, держава зберігає можливість проведення спортивних заходів у період воєнного стану. Зокрема, відповідно до наказу Міністерства молоді та спорту України «Про деякі питання проведення всеукраїнських спортивних заходів в умовах воєнного стану» №1587 від 28 травня 2022 [1], яким дозволено організацію проведення в окремих місцевостях України з дотриманням умов безпеки, передбачених законодавством про воєнний стан:

1) Всеукраїнських спортивних змагань, передбачених Єдиним календарним планом фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів на 2022 рік, серед дорослих спортсменів та спортсменів найближчої до дорослих вікової групи, у тому числі спортсменів з видів спорту осіб з інвалідністю, без присутності глядачів;

2) навчально-тренувальних зборів національних збірних команд України серед спортсменів різних вікових груп, у тому числі спортсменів з видів спорту осіб з інвалідністю, без залучення спортсменів віком до 16 років, які до місця проведення заходу згідно з вимогами законодавства потребують супроводження дорослою особою.

Розуміючи важливість перемог України не тільки на полі бою, а й на будь-яких інших майданчиках, держава сприяє виступам українських спортсменів на міжнародних змаганнях. Наприклад, спортсменам дозволено покидати територію України на період проведення змагань або підготовки до них. Зокрема, Правила перетинання кордону громадянами України, затверджені постановою КМУ № 57 від 03.03.1995 р. [2] у п. 2-11 передбачають наступне: у разі введення в Україні воєнного стану пропуск спортсменів, які включені до складу національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю; тренерів із складу національних збірних команд України, які забезпечують підготовку спортсменів, включених до складу національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю; спортивних суддів та інших фахівців, що забезпечують, зокрема, організаційне, науково-методичне, медичне супроводження, антидопінговий контроль тощо підготовки спортсменів, які включені до складу національних збірних команд України з олімпійських, неолімпійських видів спорту та видів спорту осіб з інвалідністю, через державний кордон здійснюється уповноваженими службовими особами Держприкордонслужби за умови виконання правил перетину державного кордону України та наявності підтвердних документів щодо участі в офіційних міжнародних спортивних змаганнях та навчально-тренувальних зборах, що проводяться за кордоном.

Підтвердними документами є рішення Мінмолодьспорту щодо включення до складу учасників спортивного заходу.

Спортсмени та інші особи, перелічені в постанові КМУ, можуть безперервно перебувати за кордоном не більше 30 календарних днів з дня

перетину державного кордону, але не менше строку проведення заходу, визначеного в Єдиному календарному плані фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів України на відповідний рік. Строк перебування за кордоном може бути збільшений у разі, коли зазначені особи братимуть участь в іншому спортивному заході в іншій країні, визначеній Єдиним календарним планом фізкультурно-оздоровчих та спортивних заходів України на відповідний рік, який починається протягом 10 робочих днів з дня завершення попереднього спортивного заходу.

У разі непідтвердження мети поїздки уповноважені службові особи Держприкордонслужби відмовляють у перетинанні державного кордону.

Таким чином, незважаючи на запровадження воєнного стану, держава подбала про можливість реалізації права на заняття спортом, але з певними обмеженнями, що обумовлені об'єктивними обставинами.

Список використаних джерел:

1. Про деякі питання проведення всеукраїнських спортивних заходів в умовах воєнного стану : Наказ Міністерства молоді та спорту України від 28.05.2022 № 1587. URL: https://www.kayaking.com.ua/news/news_16.html (дата звернення: 23.10.2023).

2. Про затвердження Правил перетинання державного кордону громадянами України : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.01.1995 № 57. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/57-95-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ, ЗНИКЛОЇ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН

Устименко Олена Анатоліївна,
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Сучасні вітчизняні реалії, зумовлені повномасштабним вторгненням країни-агресора, мають логічним наслідком зміщення у правовій площині вектору уваги на правовідношення, зумовлені введенням воєнного стану в країні, у тому числі й у приватноправовій сфері. Наведене, зокрема, стосується інституту визнання фізичної особи безвісно відсутньою. Відповідно до інформації, розміщеної на Урядовому порталі, станом на жовтень 2023 року в Україні обліковується 28 тисяч осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [1]. Факт зникнення людини безвісти, безумовно, є

як важким та трагічним в плані його сприйняття в моральному аспекті, так і тягне за собою зміни в правовому статусі такої людини як фізичної особи.

Згідно положень цивільного законодавства України, фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування (ст. 43 Цивільного кодексу України) [2]. Втім, ст. 44 Цивільного кодексу України містить норму про такий правовий статус фізичної особи як «фізична особа, яка зникла безвісти за особливих обставин», фактично розмежовуючи ці дві категорії осіб та зазначаючи, що опіка над майном особи, зниклої безвісти за особливих обставин, може бути встановлена до ухвалення судом рішення про визнання її безвісно відсутньою. Тобто, попередньо можна дійти висновку про те, що набуття правового статусу фізичної особи, зниклої безвісти за особливих обставин, передуює набуттю такою особою статусу безвісно відсутньою.

Окрім Цивільного кодексу України, правовий статус фізичної особи, зниклої безвісти за особливих обставин, врегульовується спеціалізованим нормативно-правовим актом: Законом України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [3]. Відповідно до положень цього закону, в унісон з кодифікованим актом, також розмежовуються категорії «особа, зникла безвісти», яка визначається як фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук, та «особа, зникла безвісти за особливих обставин», тобто особа, яка зникла безвісти у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру. Законодавець також додатково виокремлює такі категорії осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, як особи, уповноважені на виконання функцій держави, які зникли безвісти за особливих обставин, та особи, які зникли безвісти за особливих обставин під час проходження військової служби. За таких обставин, визначення «особа, зникла безвісти», можна вважати родовим по відношенню до визначення «особа, зникла безвісти за особливих обставин», оскільки окрім перелічених особливих обставин особа може бути, наприклад, дезорієнтована та піти у невідомому напрямку внаслідок загострення психічної хвороби, що не може охоплюватись визначенням «особливі обставини». Відповідно, попередній висновок про передуювання статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, статусу особи, визнаної безвісно відсутньою, підлягає корегуванню.

Перелік підстав, за яких фізична особа набуває статусу зниклої безвісти за особливих обставин, є вичерпним. До них віднесено: збройний конфлікт – збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за

підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт) [4]; воєнні дії – організоване застосування сил оборони та сил безпеки для виконання завдань з оборони України [5]; тимчасову окупацію частини території України – мова йде про частину території України, в межах яких збройні формування Російської Федерації та окупаційна адміністрація Російської Федерації встановили та здійснюють фактичний контроль або в межах яких збройні формування Російської Федерації встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації Російської Федерації [6]; надзвичайні ситуації природного чи техногенного характеру – обстановку на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинену катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності [7]. Доречним тут буде також зауважити, що у травні 2022 року в Україні було ліквідовано Комісію з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, яка діяла при Кабінеті Міністрів України, та запроваджено посаду Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (наразі в структурі МВС України).

Моментом набуття статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, є внесення відомостей до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, моментом припинення такого статусу – припинення розшуку особи. Відповідно до закону, надання особі статусу зниклої безвісти за особливих обставин не позбавляє зацікавлених осіб права звернення до суду із заявою про визнання такої особи безвісно відсутньою. Тобто, в правовому статусі особи, зниклої безвісти за особливих обставин, така особа може перебувати невизначений період часу, поки триває її розшук. Відповідно, як вже було зазначено, над майном такої особи може бути встановлена опіка (до набуття статусу безвісно відсутньої особи), але при цьому положення Цивільного кодексу України фактично позбавляють такої можливості особу, яка зникла безвісти не за особливих обставин.

Отже, підсумовуючи наведене, можна вести мову про наявність трихотомії правового статусу суб'єктів інституту визнання фізичної особи безвісно відсутньою: 1) особа визнається зниклою безвісти; 2) особа визнається зниклою безвісти за особливих обставин – на підставі внесення відомостей про це до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин; 3) особа визнається безвісно відсутньою – на підставі набуття законної сили рішення суду про це.

Список використаних джерел:

1. Леонід Тимченко провів зустріч із представниками Міжнародної комісії з питань зниклих безвісти, - МВС. *Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/leonid-tymchenko-proviv-zustrich-iz-predstavnykamy-mizhnarodnoi-komisii-z-putan-znyklykh-bezvisty-mvs> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2023 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#top> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2505-19#Text> (дата звернення: 23.10.2023).
4. Про національну безпеку: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2469-19#n15> (дата звернення: 23.10.2023).
5. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 23.10.2023).
6. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 23.10.2023).
7. Кодекс Цивільного захисту України від 02.10.2012 № 5403-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ІДЕЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Хабарова Тетяна Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Верховенство права – одна з визначальних рис сучасної правової держави, в якій право підкорює собі публічну владу, права людини визначають зміст та спрямованість діяльності держави, а утвердження й забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави.

Згідно ст. 8 Конституції України, в країні встановлюється і діє принцип верховенства права, він є визначальним в усіх сферах діяльності держави та суспільства. Саме тому, з огляду на сутність та ідею принципу верховенства права, ідеологія правової держави має ґрунтуватися на

загальнолюдських цінностях та визнавати пріоритет основних прав людини.

Важливо відзначити, що питання змісту, сутності та інших особливостей принципу верховенства права є доволі визначеним. Принцип верховенства права був об'єктом дослідження багатьох вітчизняних науковців, зокрема, значний внесок у розвиток ідеї верховенства права здійснили С. П. Головатий, Ю. П. Битяк, М. І. Козюбра, А. М. Колодій, В. В. Лемак, Л. Р. Наливайко, Н. М. Оніщенко, А. А. Пухтецька, Ю. М. Тодика та ін. Та незважаючи на існування значної уваги науковців до запропонованої проблематики, через надзвичайну важливість принципу верховенства права у правовій державі, дослідження його окремих аспектів не втрачає своєї актуальності.

Можна впевнено стверджувати, що дотримання принципу верховенства права є першоумовою існування правової держави. Адже правовою є держава, в якій всі без виключення інституції функціонують на засадах верховенства права та закону, в якій існують реальні механізми забезпечення прав та свобод людини, наявні узгоджені механізми взаємодії органів публічної влади, високоякісне законодавство, належно функціонують інститути юридичної відповідальності та контролю, а правова культура та правова свідомість населення характеризується високим рівнем [4, С. 75-76]. На нашу думку, саме існування і виконання всієї сукупності зазначених ознак правової держави визначають і одночасно забезпечують реалізацію в ній верховенства права. Це доводить той факт, що верховенство права – не просто визначена в теорії права категорія або ознака правової держави, що існує сама по собі. Верховенство права – це ідея, зміст правової держави і, як зазначають окремі науковці, йому передують панування національної моралі, загальнолюдських цінностей, воно зумовлене природно-історичними правами людини та ґрунтується на духовних й моральних засадах суспільства [2, С. 58–59].

Щодо змісту верховенства права також маємо зазначити, що в науковій літературі до його складових елементів включають: законність, як загальну засаду регулювання суспільних відносин; юридичну визначеність, як принцип, що попереджає неправомірне обмеження прав та свобод людини; заборону свавілля, що проявляється у встановленні меж дискреційних повноважень, наданих органам виконавчої влади; забезпечення права на доступ до правосуддя, права на справедливий суд; заборону у будь-який спосіб дискримінації та забезпечення рівності кожного перед законом [1, С. 201].

З огляду на зазначене, можемо зробити висновок про те, що верховенство права як засада та ідея існування правової держави має абсолютний характер, є базовою, найбільш значущою засадою. Проте, верховенство права не може бути протиставлене іншим засадам, на які спирається правова держава, адже принцип верховенства права може бути

забезпечений виключно при дотриманні інших засад права, таких як законність, правова визначеність тощо. Через це існують думки, що реалізація лише верховенства права без дотримання верховенства Конституції та законів – це шлях до беззаконня та уседозволеності, а визнання виключно принципу верховенства закону поза системним розумінням принципу верховенства права – це шлях до прийняття антигуманних, антисправедливих, антидемократичних законів та інших нормативно-правових актів, що порушуватимуть та обмежуватимуть права людини [3, с. 186].

Тож, значення принципу верховенства права в правовій державі є безумовним. Неухильне додержання принципу верховенства права у поєднанні з іншими засадами функціонування правової держави покликані забезпечити права та свободи людини у всіх сферах суспільного життя.

Список використаних джерел:

1. Копча В. В Верховенство права як принцип сучасної держави. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 3 (108). С. 198-212.

2. Сливка С. С. Юридична деонтологія: підручник. Вид. 3-тє, перероб. і доп. Київ : Атіка, 2010. 296 с.

3. Чепульченко Т. О. Верховенство права як основоположний принцип сучасного правотворення. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2012. № 3. С. 185-188.

4. Шемшученко Ю. С. Теоретичні проблеми формування правової держави. *Шемшученко Ю. С. Вибране*. Київ: Юридична думка, 2005. С. 75-79.

СЕКЦІЯ 2
РІВНІСТЬ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ЯК ЗАПОРУКА
СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ ПРАВ ПРЕДСТАВНИКІВ І
ПРЕДСТАВНИЦЬ ЛГБТ+ СПІЛЬНОТИ У ПРИЗМІ ЦІЛЕЙ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ**

Барчук Анжеліка Борисівна,
аспірант кафедри
загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року, на якому було затверджено нові орієнтири розвитку. Підсумковим документом Саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» було затверджено 17 Цілей Сталого Розвитку та 169 завдань. Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 року на засадах принципу «Нікого не залишити осторонь» було започатковано інклюзивний процес адаптації Цілей сталого розвитку [1].

Цілі сталого розвитку спрямовані на реалізацію прав людини для всіх, досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей всіх жінок і дівчат. Вони мають комплексний та неподільний характер і забезпечують зрівноваження трьох вимірів сталого розвитку: економічного, соціального та екологічного [2].

На підтримку проголошених резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року та результати їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, було прийнято Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». П'ятою ціллю у цьому документі було визначено: «забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат» [3].

Слід зазначити, що проблема гендерної рівності не обмежується досягненням рівності між чоловіками та жінками, а носить більш глобальний характер. Пояснюючи власну позицію, зауважимо, що поняття «гендер» походить від англійського слова gender – «стать» і латинського

genus – «рід». Воно вживається для позначення соціальної статі людини, що може як збігатися, так і не збігатися з біологічними характеристиками. При цьому такі сучасні дослідники, як філософ і соціолог Джудіт Батлер, говорять про гендер як спектр, зважаючи на те, що немає 100-відсоткового чоловіка чи 100-відсоткової жінки, а кожен індивід має певний відсоток характеристик тієї чи іншої статі. У свою чергу, «гендерна ідентичність» – це внутрішнє самовідчуття приналежності людини до того чи іншого гендеру [4, с. 14].

Важливо наголосити також на тому, що у бінарній гендерній системі може бути чотири ідентичності: жіноча, чоловіча, бігендерна (жіноча і чоловіча по чергово) і агендерна (ні жіноча, ні чоловіча). У гендерно-небінарному суспільстві може існувати більше гендерних ідентичностей. Люди, які заперечують гендерні бінарності, часто ідентифікують себе як гендер-квіри [5]. Виходячи з викладеного, проблема забезпечення гендерної рівності має торкатися не лише досягнення рівності між чоловіками та жінками, а й створення рівного суспільства для усіх його членів.

Повертаючись до проблеми забезпечення рівності прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні, слід зазначити про наявність численних фактів порушення прав зазначеної категорії осіб. Причому в період воєнного стану зазначені факти набувають ще більшого поширення, а загрози стають більш відчутними.

Дійсно, необхідно визнати факт того, що забезпечення рівності прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні є важливою умовою для сталого розвитку демократичного суспільства. Крім того, саме на державу покладається обов'язок побудови справедливого і рівного суспільства для всіх його членів і членкинь. Вирішення незадовільного стану справ із забезпеченням прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні вимагає комплексних заходів за багатьма напрямками.

Так, за законодавчим напрямом важливим є оновлення національного законодавства, шляхом внесення до нього недискримінаційних положень. Зокрема, 01 червня 2023 року Європейський суд з прав людини визнав Україну винною у порушенні Європейської конвенції з прав людини щодо заборони дискримінації та права на особисте й сімейне життя. Своім рішенням ЄСПЛ зобов'язав Україну визнати стосунки ЛГБТ+ партнерів. У контексті європейської інтеграції, яка передбачає забезпечення рівноправ'я та захисту прав ЛГБТ+ осіб, Україна має вжити відповідні заходи. Це може включати легалізацію одностатевих шлюбів або реєстрації партнерства, впровадження антидискримінаційного законодавства щодо сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, а також захист від ненависті на підставі сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності [6].

Удосконалення інструментів забезпечення захисту від насильства і ворожнечі для представників ЛГБТ+ спільноти в Україні. Зазначений

напрям тісно пов'язаний з попереднім і стосується ефективності правозастосування щодо таких осіб. Це може включати у себе проведення додаткових занять для суб'єктів владних повноважень, проведення освітніх кампаній, реалізацію програм для виховання культури толерантності.

Третім напрямом нами визначено підтримку представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні в умовах воєнного стану. Після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну, велика частина ЛГБТ+ осіб долучилася до захисту Батьківщини, інша – зайнялася волонтерською і гуманітарною підтримкою постраждалих від війни, але й досі не знайшла належного визнання свого становища на рівні держави. Досвід зарубіжних держав свідчить про те, що захист прав ЛГБТ+ осіб полягає не лише у прийнятті законів, а й постійній боротьбі за суспільне прийняття і рівність. Такі виклики, зокрема гомофобія, лесбофобія, біфобія, трансфобія, бінарний погляд на гендер, висока кількість самогубств серед ЛГБТ-молоді, все ще актуальні і потребують подальшої значної уваги. Це підкреслює важливість неперервної роботи у цьому напрямку, адже боротьба за права не закінчується ніколи, це постійний процес.

Як підсумок, слід зазначити, що забезпечення рівності прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти в Україні є важливою складовою для створення сучасного демократичного суспільства. Рівність прав і свобод має виступати не декларативною, а реально захищеною цінністю для кожного. Саме завдяки цьому може бути досягнута стратегічна ціль сталого розвитку, яка полягає у забезпеченні гендерної рівності.

Список використаних джерел:

1. Наша робота над досягненням Цілей сталого розвитку в Україні. Організація Об'єднаних Націй Україна. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення 24.10.2023).

2. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/publications/перетворення-нашого-світу-порядок-денний-у-сфері-сталого-розвитку-до-2030-року> (дата звернення 24.10.2023).

3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення 24.10.2023).

4. Як писати про ЛГБТ: курс для журналістів. https://www.insight-ukraine.org/wp-content/uploads/2021/11/on-line_kurs_ukr_web.pdf (дата звернення 24.10.2023).

5. Термінологія трансгендерності: непатологізуючий небінарний підхід. URL: <https://www.insight-ukraine.org/uk/blog/terminolohiia->

transhendernosti-nepatolohizuiuchyuy-nebinarnyy-pidkhid/ (дата звернення 24.10.2023).

6. Як влада має захистити права ЛГБТ-військових, що боронять Україну нарівні з іншими. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3721853-ak-vlada-mae-zahistiti-prava-lgbtvijskovih-so-boronat-ukrainu-narivni-z-insimi.html> (дата звернення 24.10.2023).

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Білокурска Олена Валеріївна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Федорчук Марина Дмитрівна,
асистент кафедри публічного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Проголошуючи людину як найвищу соціальну цінність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини головним обов'язком держави, Україна визнала рівність прав жінки і чоловіка. Так, відповідно до статті 24 Конституції України, рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям.

Гендерна рівність означає справедливе ставлення до жінок і чоловіків відповідно до їхніх інтересів та потреб. Це може включати рівне ставлення або ставлення, яке є різним, але яке вважається еквівалентним з точки зору прав, переваг, обов'язків і можливостей. Тобто гендерна рівність – це процес справедливого розподілу ресурсів, програм і прийняття рішень як для чоловіків, так і для жінок. Гендерна рівність є питанням, яке завжди на часі у кожній правовій, демократичній державі. Обрання Україною шляху забезпечення гендерної рівності відповідає

міжнародним зобов'язанням.

Резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 (далі – Резолюція) визначено глобальні цілі сталого розвитку до 2030 року. Відповідно на підтримку Резолюції та на основі Національної доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 постановлено Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Однією із цілей сталого розвитку, яку зобов'язується забезпечувати держава є забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат. Окрім того, забезпечення гендерної рівності неможливе без її закріплення у нормативно-правових актах.

Науковці сталий розвиток розглядають у трьох площинах: екологічній, економічній і соціальній, трактуючи дану концепцію, як таку, що включає співмірні можливості розвитку для різних народів, груп осіб, окремих людей, людства загалом, а також майбутніх поколінь [1, с. 85]. Натомість цілі сталого розвитку являються міжнародним механізмом співпраці, який сприяє забезпечення сталого розвитку. Відповідно цілі сталого розвитку, які визначаються конкретною державою виступають орієнтирами для розроблення нормативно-правових актів та різних програмних документів.

Однією із 17 цілей сталого розвитку, закріплених у Резолюції є ціль № 5 «Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчаток». Гендерна рівність є одним з ключових факторів сталого розвитку, адже сталий розвиток неможливий без надання рівних можливостей для жінки та чоловіка. Гендерна рівність як ціль сталого розвитку може забезпечуватися шляхом розширення участі жінок у політичному житті та розширенні економічних можливостей. Крім цього важливо враховувати потреби жінок під час затвердження бюджетів всіх рівнів. Не менш важливим фактором для забезпечення гендерної рівності є залучення чоловіків до популяризації гендерної рівності.

Щодо забезпечення гендерної рівності у політичному житті, зокрема у парламентах, існує позитивна тенденція до збільшення жінок у парламентах. У Верховній Раді Україна позитивним поштовхом до збільшення представництва жінок стали гендерні квоти. Значення квот полягає у збільшенні участі жінок та створення можливості представництва жінок у сферах, де раніше таке представництво було або відсутнім, або мінімальним. Забезпечення гендерної рівності у парламенті має істотний вплив на соціальний, економічний та політичний розвиток суспільства та сприяє справедливому і збалансованому прийняттю рішень [2, с. 131].

Отже, гендерна рівність є однією із суттєвих векторів розвитку у світі, є пріоритетом не лише ООН, що знайшов відображення у Цілях сталого розвитку, а й залишається актуальним на національному рівні.

Незважаючи на те, що світ впродовж останніх десятиліть досяг істотного розвитку у забезпеченні гендерної рівності, залишається низка проблем, які потребують вирішення. Причиною цих проблем є досі гендерні упередження, які глибоко укорінені в культурі, економіці, різних політичних та соціальних інститутах, як в Україні, так і в інших країнах. Адже досі жінки стикаються з дискримінацією, несправедливим ставленням та насильством, що стає перешкодою для їхньої повноцінної участі у прийнятті рішень. Таким чином, для забезпечення гендерної рівності як запоруки сталого розвитку необхідно в подальшому переосмислити ставлення до жінок, до реалізації їхніх прав на всіх рівнях. Забезпечення гендерної рівності як цілі сталого розвитку повинно виступати головним чинником всіх країн для досягнення спільної мети – Цілей сталого розвитку до 2030 року.

Список використаних джерел:

1. Іванків І. Б. Права людства : монографія. Київ : Ваіте, 2020. 158 с.
2. Білоскурська О. В. Утвердження гендерної рівності в парламентах світу та України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2023. Вип. 79. Ч. 1. С. 128-132.

ПРИНЦИП РІВНОСТІ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ У ТРУДОВИХ ВІДНОСИНАХ

Гетьманцева Ніна Дмитрівна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри приватного права
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

На сьогодні, принцип рівності прав і можливостей є одним з основних принципів трудового права, який базується на загальноновизнаних принципах і нормах міжнародного права, що засновані насамперед на таких ідеях природного права як свобода, справедливість, рівність та поширює свою дію на всі норми трудового права. Необхідно відзначити, що принцип рівності прав і свобод людини знаходить своє текстuale закріплення насамперед у міжнародно-правових актах.

Принцип рівності прав і можливостей та заборона дискримінації як фундаментальний принцип у сфері праці знайшов закріплення у національному законодавстві. Конституція України закріплює конституційно-правові норми загального характеру, що є основоположними для конституційно-правового регулювання. А тому принцип рівності прав і свобод, закріплений Основним Законом України, є основоположним для формування всієї системи правового статусу

особистості. Крім того, конституційний рівень передбачає універсальність принципу рівності (рівноправності) для всієї правової системи, його обов'язкову конкретизацію у галузевому законодавстві. Необхідно зауважити, що дія даного принципу поширюється на всі без винятку правові галузі, але «в трудовому праві цей принцип фактично конкретизується в усіх інститутах трудового права України і наочно підтверджує самостійність цієї галузі права» [3,с. 204].

Сутність принципу рівності полягає насамперед у тому, що рівне повинно регулюватися рівними засобами, способами. Неприпустимі будь-які необґрунтовані відмінності між працівниками, а відтак роботодавцями, якщо тільки такі відмінності не пов'язані зі специфікою окремих сфер трудових правовідносин або з особливостями їх правового статусу, особливим характером їх діяльності, соціальної або економічної доцільності. Так, доцільність законодавчого встановлення граничного віку перебування на державній службі обумовлена завданнями і функціями цих органів, особливим характером їх діяльності. А тому встановлення законодавцем граничних вікових обмежень на зайняття посад державними службовцями у межах реалізації своїх повноважень не може розцінюватися як порушення принципу рівності. Є очевидною відмінність у правовому статусі фізичної особи роботодавця і роботодавця (керівника) підприємства, що є у загальнодержавній власності, в першу чергу різняться навіть коло повноважень кожного із них, що обумовлено в деякій мірі різними формами власності. Але кожен із вказаних суб'єктів має право на гідну заробітну плату, час відпочинку, охорону праці, охорону від безробіття. А це, (мається на увазі реалізацію принципу рівності) в свою чергу, повинна гарантувати, забезпечити держава шляхом спрямованості способів правового регулювання (методу), що поєднують(є) у собі спеціальні і загальні норми, тобто через реалізацію принципу єдності і диференціації та інші засоби забезпечення.

Можливості працівників завжди відображені трудовими правами, навіть більше – їх реалізацією. Наскільки великий творчий потенціал, здібності, досвід працівника, наскільки й реалізується обсяг його прав. Адже рівність можливостей не можна звести до простого розподілу усіх однаковими особистими засобами, забезпечення майном, знаряддями праці тощо. А тому суть рівності можливостей правового регулювання виражається в його загальності, у встановленні однакових зовнішніх меж самореалізації кожного працівника, незалежно від його правового статусу. Усередині цих меж головною залишається особиста праця, досвід, талант, здібності й енергія працівників. Але оскільки фактичні відмінності між працівниками все ж таки є істотними (особи з пониженою працездатністю, вагітні жінки, неповнолітні, особи, що поєднують роботу з навчанням тощо) і не усі із них у силу об'єктивних причин у повній мірі можуть реалізувати свої здібності, професійний досвід, то норми права

встановлюють для окремих категорій працівників певні «поправочні коефіцієнти», як у вигляді надання певних пільг, переваг, наприклад, при прийнятті на роботу, при звільненні за скороченням чисельності працівників [1, с.192]. За допомогою встановлення, прийняття таких пільг і переваг, як на державному, так і на колективно-договірному (локальному) рівні підтягуються можливості таких працівників до загального рівня, на якому діє принцип формальної рівності, тим самим забезпечується єдність правового регулювання. При цьому роль держави у встановленні можливостей для працівників є значною. Держава, в особі своїх органів, повинна створювати передумови для того, щоб працівники мали рівні можливості щодо обсягу засобів, умов для забезпечення і реалізації своїх трудових прав, здібностей, існував об'єктивний, а не зрівнялівський підхід до оцінки результатів кожного працівника чи роботодавця на підприємстві, установі, організації. При цьому звуження змісту та обсягу відповідних засобів, умов для забезпечення і реалізації трудових прав працівників, а відтак і роботодавців, не повинно допускатися.

Метою трудового права, як галузі права, є не державне втручання, а державне сприяння, гарантування, створення передумов для ефективної реалізації працівниками своїх можливостей, здібностей, свободи, таланту, енергії, завзятості ну і, звісно, бажання самого працівника. Адже як зауважує С. І. Максимов, «право – це не просто набір норм. Для свого існування і дії воно потребує постійного зусилля з боку своїх носіїв, які утверджують безумовність правових установок. При цьому, продовжує вчений, слід усвідомлювати, що навіть найдосконаліший стан права тільки як однієї сторони суспільного життя не вдосконалить усі сфери суспільного життя, не приведе його до «земного раю». Роль права в житті людини швидше є аналогічною ролі страхівки в альпіністів, яка жодним чином не може підняти людину вгору, тобто не є чинником його «вдосконалення», але вона запобігає його падінню і в такий спосіб робить свій внесок у його «сходження до реалізації здібностей» [2, с.39]. Держава повинна гарантувати створення умов для реалізації людям-праці своїх можливостей і здібностей, за яких би вони почувалися як повноцінні учасники соціального обміну, звісно, на основі принципу формальної рівності.

Отже, зміст рівності прав працівників, роботодавців складають: певні умови і засоби, які становлять можливості сторін трудових відносин, що необхідні для задоволення їх потреб та інтересів. Зміст рівності обсягу прав працівників, роботодавців становлять кількісні показники їх можливостей, які відображені відповідними правами, що в рамках певних груп працівників, роботодавців не є однорідними і загальними, але стають такими завдяки засобам забезпечення рівності прав працівників, роботодавців. Зміст рівності можливостей працівників складають рівний обсяг засобів, умов, які забезпечують стартові можливості і реалізацію

загальних трудових прав для всіх працівників, незалежно від їх правового статусу. Зміст рівності можливостей роботодавців складають рівний обсяг засобів, умов, які забезпечують можливості і реалізацію загальних трудових прав для всіх роботодавців, незалежно від їх правового статусу [1, с. 213].

Засобами забезпечення принципу рівності прав і можливостей виступають, насамперед, такі юридичні явища, які, як правило, втілюються у нормах права, нормативно-правових актах завдяки спрямованості способів правового регулювання: гарантії реалізації даного принципу, в тому числі як ті, що безпосередньо відносяться до реалізації даного принципу: різного роду способи, засоби, умови, завдяки яким принцип рівності прав і можливостей втілюється у життя, так і загальні гарантії: економічного, політичного характеру; принципи, які обумовлюють реалізацію принципу рівності прав і можливостей – принцип єдності і диференціації, заборони дискримінації, принцип поєднання (співвідношення) державного (централізованого), колективно-договірного (локального) та індивідуально-договірного регулювання трудових відносин, в яких закріплені засоби забезпечення принципу рівності; належне виконання обов'язків одного суб'єкта перед іншим; встановлення юридичної відповідальності за недотримання або грубе порушення принципу рівності прав і можливостей. Результатом функціонування і використання вказаних засобів забезпечення принципу рівності є реалізація його на практиці [1, с. 216]. А для того, щоб така реалізація принципу відбулася, необхідні юридично значущі дії, що засновані, як правило, на нормах права та направлені на забезпечення рівності прав і можливостей працівників, ну й звісно, роботодавців.

Список використаних джерел:

1. Гетьманцева Н. Д. Особливості правового регулювання трудових відносин. Монографія: Чернівці: Технодрук, 2015. 592 с.
2. Максимов С. Дуальність права. *Право України*. 2010. №4. С.36-43.
3. Процевський О. І. Методологічні засади трудового права: монографія. Харків: ХНАДУ, 2014. 260с.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНИХ ПРАВ І МОЖЛИВОСТЕЙ ГРОМАДЯН ЩОДО ЗВЕРНЕННЯ ДО ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Євтушенко Дар'я Сергіївна,
доктор філософії (PhD) зі спеціальності Право,
старший викладач кафедри
конституційного та адміністративного права
Запорізького національного університету

Впровадження правового режиму воєнного стану як такого, який створює особливі умови існування держави, мало і продовжує мати вплив на вже існуючі та на створення нових правових інститутів, на більшість процесів, які за звичайних умов існування держави знайшли своє законодавче закріплення і розроблену роками процедуру здійснення. Виконуючи завдання щодо забезпечення територіальної цілісності, суверенності, безпеки держави та суспільства, в сучасних складних умовах існування держави, пов'язаних із повномасштабним вторгненням та впровадженням в результаті особливого правового режиму, залишаються актуальними питання збереження рівня розвитку держави та забезпечення досягнення цілей сталого розвитку, визначених на Саміті ООН на період до 2030 року, адаптації останніх до особливостей держави. Так, відповідно до Указу Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», визначено перелік останніх для забезпечення їх досягнення, серед яких і скорочення нерівності.

Скорочення нерівності, як одна із пріоритетних цілей, поставлених перед державою, є надзвичайно важливою для досягнення забезпечення прав людини і громадянина в повному обсязі у правовій державі. З огляду на це пропонується розглянути процедуру звернення громадян до правоохоронних органів, з акцентом на форми такого звернення, в т.ч. з урахуванням особливостей форм за умов впровадження правового режиму воєнного стану, та реакцію на такі звернення з боку суб'єкта розгляду звернень як запоруку забезпечення рівних прав і можливостей громадян щодо звернення до правоохоронних органів в Україні у період дії правового режиму воєнного стану.

В Україні існує законодавчо закріплена модель відносин між громадянами та правоохоронними органами, в т.ч. й в частині, що стосується звернень громадян до останніх, при цьому кожен із суб'єктів таких правовідносин має свої права та обов'язки один перед одним. До нормативно-правової бази, що закріплює право громадян на звернення до будь-якого органу (посадової особи), в т.ч. правоохоронного органу (посадової особи), можна віднести Основний Закон держави –

Конституцію України (ст. 26 (передбачає користування іноземцями та особами без громадянства правами і свободами, а також виконання ними обов'язків таких, як для громадян України, з урахуванням винятків, визначених Конституцією, законами чи міжнародними договорами України), ст. 40 (передбачає право на звернення (індивідуальне чи колективне) в порядку особистого прийому громадян або направлення такого звернення до компетентного органу та отримання на нього відповіді в установленому законом порядку та в установлені законом строки), ст. 64 (передбачає неможливість обмеження права на звернення (індивідуального чи колективного) в порядку особистого прийому громадян або направлення такого звернення до компетентного органу та отримання на нього відповіді в умовах воєнного або надзвичайного стану), Закон України «Про звернення громадян» (визначає порядок практичної реалізації права громадян на звернення до компетентних органів, до повноваження яких віднесено розгляд скарг, пропозицій, зауважень, заяв, клопотань, що надаються заявниками), Рішення Конституційного Суду України від 25.12.1997 р. № 9-зп [1, с. 141] тощо

Так, відповідно до Закону України «Про звернення громадян» громадяни мають право звертатися до будь-якого органу (посадової особи), в т.ч. правоохоронного органу (посадової особи), в двох формах, з огляду на зручність для суб'єкта звернення: усній або письмовій, при цьому види звернень громадян будуть варіюватися з огляду на зміст самого звернення: а) пропозиція (зауваження); б) заява (клопотання); в) скарга (ст. 3 Закону України «Про звернення громадян»).

Варто звернути увагу саме на форму звернення до правоохоронного органу, що набуває особливого значення у період дії правового режиму воєнного стану. Зручність варіацій форм звернення, які були нормою для звичайних умов існування держави, за особливих умов такого існування стає необхідністю та запорукою забезпечення рівних прав і можливостей громадян щодо звернення до правоохоронних органів в Україні. Відповідно до вимог до звернення громадян (ст. 3 Закону України «Про звернення громадян»), як зазначалося вище, існує дві форми звернення громадян: усна та письмова, кожна з яких має свої особливості реалізації. Усна форма звернення громадян реалізується шляхом усного викладення змісту звернення, що реєструється посадовою особою органу, до якого особа звертається. В такому випадку є, в свою чергу, декілька варіантів викладення змісту звернення усно: а) викладення змісту на особистому прийомі; б) скориставшись засобами телефонного зв'язку (наприклад, зв'язок із контактними центрами, звернення за контактом «гарячої лінії»). Друга форма, письмове звернення, реалізується шляхом надання такого звернення особою особисто до компетентного органу або через: а) користування послугами пошти; б) використання мережі Інтернет, електронних звернень (через засоби електронного зв'язку); в) передачу

звернення уповноваженою на те особою. Обидві форми звернення громадян передбачають забезпечення зручності звернення до будь-якого органу (посадової особи), в т.ч. правоохоронного органу (посадової особи), для осіб, які мають потребу звернення до таких органів із пропозицією (зауваженням), заявою (клопотанням) або скаргою і отримання відповіді на звернення у порядку та строки, передбачені законом. При цьому державою забезпечується врахування індивідуальних особливостей та обставин, за яких особа не має можливості звернутися до компетентного органу шляхом надання звернення на особистому прийомі громадян, що за звичайних умов існування держави є зручним, а для умов існування держави під час дії правового режиму воєнного стану є необхідністю, з огляду на потреби та проблеми, які виникли у громадян з початком таких особливих умов існування держави.

Враховуючи вищезазначене, можна зробити висновок про те, що держава як за звичайних умов свого існування, так і під час дії правового режиму воєнного стану забезпечує рівність прав і можливостей громадян щодо звернення до правоохоронних органів, водночас із реакцією на нові виклики та проблеми, які виникли перед державою та громадянами в результаті появи загрози територіальній цілісності, безпеки держави, остання, в свою чергу, через впровадження нових ефективних інституцій, нових інструментів та перегляду вже існуючих, створення та вдосконалення вже наявних правових засад існування таких інструментів та моделей, перегляду наявних процедур та вдосконалення їх, впевнено крокує до забезпечення досягнення «Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року», а забезпечення рівних прав і можливостей громадян щодо звернення до правоохоронних органів в Україні в звичайних умовах існування держави, у період дії правового режиму воєнного стану, за якого це питання набуває особливого значення, та в період повоєнної відбудови держави є одним із шляхів досягнення скорочення нерівності в межах Цілей сталого розвитку, досягнення яких стоїть перед державою.

Список використаних джерел:

1. Сопілко І. М., Рябченко О. П. Адміністративна діяльність правоохоронних органів : навчальний посібник. Київ – Одеса : Фенікс, 2022. 226 с.

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ТА БОРОТЬБА З ДИСКРИМІНАЦІЄЮ ЯК ЦІЛЬ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ АСПЕКТИ

Карвацька Світлана Богданівна,
доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри міжнародного
права та порівняльного правознавства
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Строїч Марія Іванівна,
асистент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Гендерна рівність є однією з ключових цілей, без досягнення якої неможливо досягти сталого розвитку. У затвердженій резолюції ГА ООН від 25 вересня 2015 р. «Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development» («Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року») п'ятою ціллю визначено забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей жінок та дівчат. У п. 20 Резолюції також зазначається: «Досягнення гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок та дівчат зроблять вирішальний внесок у просування до досягнення всіх цілей та завдань...» та що «неможливо повною мірою розкрити людський потенціал і забезпечити сталий розвиток, якщо половині людства буде, як і раніше, відмовлено в усіх правах людини та можливостях» [4]. Відповідно до вказаної цілі, належить повсюдно ліквідувати всі форми дискримінації жінок і дівчаток, як то: викоринити всі форми насильства, забезпечити належне представництво жінок на рівні прийняття рішень, ліквідувати всі форми дискримінації жінок на ринку праці, а також забезпечити належний доступ до репродуктивних послуг [4].

Питання – яким є рух до цієї цілі? Наскільки ми до неї наблизилися, особливо за умов війни РФ проти України? Які конкретні виклики та завдання стоять перед українською державою у контексті досягнення гендерної рівності та подолання дискримінації?

Незважаючи на прогрес у процесі вступу України до ЄС, а також той факт, що Конституція України, національне законодавство гарантують жінкам повні соціальні, економічні та політичні права, оцінка прогресу

напрямку гендерної рівності є досить стриманою. Це пов'язано не тільки з традиційними гендерними стереотипами, що призводить до відносно уповільненої реалізації політики, відсутності фінансової підтримки відповідних державних установ, а й воєнним станом, запровадженим в Україні з початком повномасштабного вторгнення рф в Україну.

Очевидно, що повномасштабна війна рф проти України лише загострила проблему. Вже в умовах воєнного стану, у 2022 році за офіційними даними Національної поліції України, надійшло 244 381 звернення з приводу фактів домашнього насильства, що є на 40% більше, ніж у попередньому році (144 394) та на 15% більше, ніж у 2020 році (208 748) і на 41% більше, ніж у 2019 році (141 814). 2020 р. [1], а Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем» наводить дані, що у цей період «прокуратурою було відкрито лише 3 037 кримінальних проваджень» [2].

Принцип гендерної рівності та недискримінації є прописаним у національному законодавстві (Ст. 2 Кодексу законів про працю України), у ЗУ «Про зайнятість», ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 8 вересня 2005 року, та ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 6 вересня 2012 року). Але на сьогодні можна впевнено говорити про очевидні проблеми у контексті у сфері протидії домашньому та гендерно зумовленому насильству, передовсім, у площині реагування на факти домашнього та гендерно зумовленого насильства з боку правоохоронних органів та соціальних служб, доступу постраждалих від домашнього чи сексуального насильства жінок до отримання якісної правової допомоги та справедливого ефективного правосуддя, а також проблем дискримінації жінок у сфері реалізації права на працю (розмір оплати праці, зменшення розриву в оплаті праці жінок і чоловіків тощо), права на відпочинок, щодо охорони здоров'я.

21 листопада 2022 року в Страсбурзі Європейською Асоціацією Європейська асоціація місцевої демократії (European Association for Local Democracy) було прийнято Політику гендерної рівності та боротьби з дискримінацією, яка має на меті окреслити цінності та стандарти, керувати стратегічним процесом, спрямованим на просування програми гендерної рівності відповідно до міжнародних рамок (ЄС та ООН). Ця політика відповідає політичному пріоритету Європейської Комісії: комунікація щодо «Союзу рівності: Стратегія гендерної рівності на 2020-2025» та дії МОП. Конкретними цілями Політики гендерної рівності та боротьби з дискримінацією є зміцнення спроможності, удосконалення механізмів і прогресивна політика у сферах щодо насильство над жінками та домашнє насильство, розширення політичних прав і можливостей жінок, посилення управління та підзвітності щодо прав людини та гендерної рівності шляхом удосконалення стратегічних і політичних рамок, розвиток

людського капіталу для досягнення гендерної рівності за допомогою спеціальних навчальних програм тощо. Варто наголосити, що у цьому контексті Україна здійснила ряд важливих кроків, як то: приєдналася до Міжнародної коаліції за рівну оплату праці, сформувала Національну економічну стратегію України на період до 2030 р. (щодо питання зменшення гендерного розриву в оплаті праці жінок та чоловіків). Політика також включає захист рівних прав жінок і дівчат, боротьбу з дискримінаційною практикою та боротьбу з ролями та стереотипами, які впливають на нерівність та відчуження.

Окремим блоком питань Політики є розробка правових та інституційних рамок для забезпечення правового захисту та запровадження системи підтримки жертв насильства в сім'ї, посилення багатогалузевого підходу до боротьби з насильством щодо жінок і насильством у сім'ї. Статистика демонструє, що домашнє насильство під час воєнного стану в Україні не втратило своєї актуальності, ба більше – нові умови життя в умовах війни трансформувалися у чинники, які породжують нові форми домашнього насильства. Масові випадки вчинення військовослужбовцями рф насильства щодо цивільного населення на території України вимагають відповідної правової кваліфікації, неможливості звільнення від відповідальності у випадку вчинення сексуального насильства та притягнення винних до кримінальної відповідальності. Тому факт ратифікації Стамбульської конвенції є важливим сигналом про готовність України взяти на себе відповідальність за виявлення, розслідування та запобігання сексуального насильства та домашнім насильством.

Підсумовуючи, варто наголосити, що Україна рухається у напрямку гендерної рівності, боротьби з дискримінацією та досягнення цілей сталого розвитку. Але важливо також актуалізувати застосування практики Європейського суду з прав людини та міжнародних договорів України, що стосуються захисту постраждалих від насильства гендерної дискримінації.

Список використаних джерел:

1. Змисла М. Чи втратило домашнє насильство свою актуальність в умовах воєнного стану? *Юридична газета Online*. 14 березня 2023. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/chi-vtratilo-domashne-nasilstvo-svoyu-aktualnist-v-umovah-voennogo-stanu-.html> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Кіт Х. Чи можна досягти цілей сталого розвитку без гендерної рівності? *Юридична газета Online*. 21 січня 2022. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/chi-mozhna-dosyagti-ciley-stalogo-rozvitku-bez-gendernoyi-rivnosti.html> (дата звернення: 23.10.2023).
3. ALDA. Gender Equality & Anti-Discrimination Policy. Strasbourg, 21st of November 2022 URL: <https://www.alda-europe.eu/wp-content/uploads/2022/12/GEAD-Policy.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).

4. United Nations. Department of Economic and Social Affairs. Sustainable Development. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (дата звернення: 23.10.2023).

ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Процьків Наалія Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Ю. Федьковича

Гендерна рівність стосується рівних прав, можливостей та обов'язків жінок та чоловіків. Забезпечення гендерної рівності - одне з основних завдань суспільства, а забезпечення принципу гендерної рівності залежить від політичних процесів, економічного розвитку, міжнародних зобов'язань держави.

Рівність між жінками та чоловіками є фундаментальною цінністю Європейського Союзу. Україна прагне стати членом ЄС, а тому приводить законодавчу базу України у відповідність з *acquis communautaire*. Стаття 24 Конституції України закріпила рівні права та можливості чоловіків та жінок у всіх сферах суспільної життєдіяльності. Детальніший механізм реалізації такого права розкривається в Законі України про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [1].

У промислово розвинених країнах гендерна революція йде швидкими темпами, зокрема жінки очолюють країни, мають досягнення в бізнесі, науці. Однак, в сімейних відносинах змін набагато менше. Жінки і надалі беруть на себе більшу частину обов'язків.

На сьогодні жодна країна світу не досягла гендерної рівності. Як зазначено в звіті Всесвітнього економічного форуму про глобальні гендерні розриви за 2021 рік, для досягнення рівності з точки зору розширення економічних можливостей жінок знадобиться 132 роки. Через наслідки пандемії необхідний час для усунення такого розриву збільшився. У 2022 році глобальний гендерний розрив досяг 68,1% [2, с.5]. Організація вимірює рівність за чотирма критеріями: економічна участь та можливості, рівень освіти, здоров'я та виживання, розширення політичних прав та можливостей.

Згідно доповіді Всесвітнього банку «Жінки, бізнес та закон», біля 2,4 мільярда жінок працездатного віку не мають рівних економічних прав, у

178 країнах світу зберігаються правові бар'єри, а 95 країн не гарантують рівну оплату праці [3]. Всесвітній банк також представив пілотне дослідження за новим напрямком – правове середовище для послуг по догляду за дітьми, зокрема, щоб визнати та надати статусу такій безоплатній праці жінки. Без виконання робіт, пов'язаних з доглядом за дітьми, іншими членами сім'ї зупинився б розвиток економіки та суспільства в цілому. Для гендерної рівності, економічного розвитку сімей необхідно більшу увагу приділяти розвитку доступних та якісних послуг по догляду. В 2019 році Кабінет Міністрів прийняв Постанову «Деякі питання надання послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня», якою затвердив Порядок відшкодування вартості послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня». З 1 січня 2023 р. відшкодування вартості послуги з догляду за дитиною до трьох років “муніципальна няня” здійснюється у розмірі однієї мінімальної заробітної плати, встановленої станом на 1 січня відповідного року [4]. Запроваджена урядом програма надала змогу матерям, які мають малолітніх дітей, працювати, навчатися, бути активним учасником суспільного життя. Ще одним кроком до подолання гендерної нерівності є положення чинного законодавства, яке передбачає захист трудових та соціальних прав жінки, а саме час догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку зараховується до страхового стажу матері, якщо вона отримувала відповідну допомогу, за даними системи персоніфікованого обліку, незалежно від того, чи працювала жінка до виходу у відпустку по догляду за дитиною до трьох років чи ні, оскільки нарахування та сплата страхових внесків за неї здійснюється за рахунок коштів державного бюджету.

У сім'ях з невисоким доходом час, який витрачається жінками на домашнє господарство та догляд за дітьми, набагато більший ніж в сім'ях з середнім та високим доходом. Тому важливо передбачити способи та механізми, які захистили б права жінки в майнових відносинах, коли вона не має можливості заробляти кошти, отримувати освіту або підвищувати свою кваліфікацію.

Позитивним моментом в даному випадку є презумпція встановлена статтею 60 Сімейного кодексу, яка передбачає, що майно, придбане за час шлюбу є спільною сумісною власністю подружжя незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (ведення домашнього господарства, догляд за дітьми) самостійного заробітку (доходу). Таке положення законодавства дозволяє гарантувати жінкам, які не мають можливості працювати і отримувати дохід у зв'язку з доглядом за дитиною, захист їх майнових інтересів в сімейних правовідносинах.

Однак, послідовна та системна реалізація програм, заходів, проектів щодо покращення становища жінки в суспільстві повинна бути спрямована на забезпечення гендерної рівності не лише де-юре, але і де-факто. В 2023

році Україна розробила Національну стратегію щодо подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року, один з меседжів якої передбачає створення умов для поєднання професійних та сімейних обов'язків.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Глобальний Звіт Всесвітнього економічного форуму про гендерний розрив – 2022. URL: https://hromady.org/wp-content/uploads/2022/08/WEF_GGGR_2022.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

2. Доповідь Всесвітнього банку «Жінки, бізнес та закон 2022». URL: <File:///c:/users/home/downloads/9781464818172.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).

3. Деякі питання надання послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня»: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.01.2019 № 68. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68-2019-%D0%BF#n13> (дата звернення: 23.10.2023).

СЕКЦІЯ 3
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

**НЕОБХІДНІСТЬ НОРМАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОБЛЕМИ
ПОДВІЙНОГО ОПОДАТКУВАННЯ**

Вдовічена Лідія Іванівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Ю.Федьковича

Юридичне визнання та нормативне закріплення певного виду суспільних відносин надає їм особливого значення, сприяє їх зміцненню, розвитку та адекватного реагування на сьогодення. В той же час, результативне правове регулювання діяльності держави в сфері уникнення подвійного оподаткування можливе за рахунок системності, раціоналізації та спеціалізації правових норм, об'єднання їх в характерні однорідні групи – тобто мова йде про створення та функціонування системи правового регулювання даної групи відносин – відносин в сфері уникнення подвійного оподаткування. Правила поведінки, що виражаються в нормах права, і які закріплюються у нормативно-правових актах та регулюють відносини у даній сфері діяльності держави, утворюють систему правового регулювання діяльності держави в сфері уникнення подвійного оподаткування. Дана система регулює лише об'єктивно утворену та відносно відокремлену частину взаємопов'язаних податкових відносин, тобто відносин в області усунення подвійного оподаткування. Природно, що в цій ситуації дана система, маючи своєрідну специфіку, повинна визначатися стійкістю та єдністю, адже включає в себе не тільки національне законодавства, але й міжнародні акти. Тому, враховуючи інтенсивний розвиток податкових відносин, їх динамічну властивість і адаптивність до умов сьогодення (воєнного стану) і, відповідно, системи податкового законодавства, є всі підстави вважати такий підхід перспективним. Елементами системи правового регулювання діяльності держави в сфері уникнення подвійного оподаткування виступають: міжнародно-правові договори про уникнення подвійного оподаткування [1]; Податковий кодекс України та інші закони України [2], що регулюють діяльність держави в сфері уникнення подвійного оподаткування; підзаконні нормативно-правові акти в сфері регулювання діяльності держави в сфері уникнення подвійного оподаткування [3].

В ідеальному вигляді, проблему подвійного оподаткування можна врегулювати наступним чином: по-перше, усі країни повинні створити нормативну основу для існування презумпції ідентичності відповідних національних податкових режимів щодо конкретних об'єктів та суб'єктів оподаткування. Звичайно, що на практиці цього досягти важко, бо кожна держава, користуючись своїм податковим суверенітетом, старається отримати додаткові податкові надходження до власного бюджету за рахунок усіх допустимих джерел доходів, тому і застосовує різні (усі можливі) принципи поширення податкової юрисдикції. І тут варто погодитися з твердженням, що «якби в кожній країні існували однакові правила проживання, вони все одно збігалися б, що призвело б до подвійного оподаткування»[4]; по-друге, врегулювання проблеми подвійного оподаткування шляхом укладення міжнародних податкових угод; по-третє, прийняття державою власне внутрішніх законодавчих актів щодо врегулювання ситуації подвійного оподаткування в односторонньому порядку, з метою забезпечення власних фінансових інтересів, що виражалось б у створенні механізму виконання положень угод (конвенцій) про уникнення подвійного оподаткування. Однак, як відзначають науковці, подвійне оподаткування має трансграничний і транснаціональний характер, тому розв'язати його шляхом гармонізації національного податкового законодавства неможливо [5, с. 136]. Крім того, на перший погляд, усунення подвійного оподаткування шляхом одностороннього порядку є найбільш оптимальним і швидким варіантом його уникнення, оскільки вимагається тільки внесення змін до податкового законодавства країни без укладення довготривалих міжнародних угод. Однак, в такому разі усунення подвійного оподаткування шляхом одностороннього врегулювання може призвести до невинуватих втрат бюджету такої держави та різного роду махінацій з боку недобросовісних платників податку [6, с. 145].

На практиці, правове регулювання уникнення подвійного оподаткування вимагає співпраці та координації національних податкових політик держав на міжнародному рівні, тому, як правило, другий (непрямий) та третій (прямий) способи застосовуються в поєднанні – національне законодавство держави встановлює свої пільги, а в міжнародних податкових угодах (конвенціях) регулюються окремі випадки подвійного оподаткування. Визначені елементи системи правового регулювання діяльності держави в сфері уникнення подвійного оподаткування демонструють основні акценти, зокрема: висловлюють погодженість між рівноправними суб'єктами (державами) в сфері здійснення податкового зобов'язання (повного, часткового) громадянами цих держав на їх території; є обов'язковими для визначеного кола суб'єктів податкових відносин, зокрема в частині уникнення подвійного оподаткування; визначаються імперативною природою (в тому числі і по

відношенню до міжнародних договорів, що після ратифікації стають частиною національного законодавства, і у випадку невиконання якого можливе застосування державного примусу); встановлюються, гарантуються та забезпечуються як державою в цілому, так і податковими та іншими органами, які здійснюють свої повноваження в сфері запобігання подвійному оподаткуванню.

Отже, створення ефективного правового регулювання у цій сфері є важливим для забезпечення сталого розвитку економіки та підтримки фінансової стабільності в країні: регулювання прав та обов'язків платників податків, що створює чіткість та надійність в системі оподаткування; укладання податкових угод, що сприяє зменшенню конфліктів у сфері оподаткування; створення сприятливих умов для підприємств та фізичних осіб, які розглядають можливість інвестування; є необхідністю для сталого розвитку національного та міжнародного правопорядку, що сприяє прозорості в податковій системі.

Список використаних джерел:

1. Конвенція між Урядом України і Урядом Республіки Польща про уникнення подвійного оподаткування доходів і майна та попередження податкових ухилень від 11.03.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_168#Text (дата звернення: 23.10.2023).

2. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

3. Про затвердження форми довідки-підтвердження та Порядку підтвердження статусу податкового резидента України для уникнення подвійного оподаткування відповідно до норм міжнародних договорів: Наказ Міністерства фінансів України від 19.08.2022 № 248 в ред. від 04.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1195-22#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

4. Georg W. Kofler, Ruth Mason. Double taxation: a European «switch in time?» *Columbia journal of European law*. 2007. Vol. 14. P. 63-98. URL: <http://ssrn.com/abstract=979750> (дата звернення: 23.10.2023).

5. Олендер І. Причини виникнення подвійного оподаткування: теоретичний і практичний аспекти. *Публічне право*. 2020. № 3. С. 135-139 <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-39-14>

6. Зубицька І. В. Щодо деяких питань усунення проблеми подвійного оподаткування. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2021. №13. С.143-147.

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ КРИПТОВАЛЮТ В УКРАЇНІ

Мічурін Євген Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н.Каразіна

Досягнення сталого розвитку економіки України напряму пов'язано із правовим регулюванням нових її сфер. До таких належить ринок криптовалют, що набуває свого розвитку й має бути належним чином врегульований законом. Цей процес наразі триває. При цьому купівля-продаж криптовалют активно відбувається суб'єктами цивільного права. За статистичними даними Україна посідає провідне місце серед країн за обсягом купівлі криптовалют. Тут криптовалюта наявна в 12,7% (5,6 млн) осіб [1].

Стаття 6 ЦК України встановлює, що сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства. Криптовалюта не належить до майна, обмеженого чи вилученого з цивільного обігу згідно до законодавства. Купівля-продаж криптовалют не суперечить загальним засадам цивілістики. Отже, правочини з криптовалютами можуть бути укладеними у існуючому правовому полі.

Раніше вже були освітлені проблеми криптовалюти як об'єкта цивільних прав [2, с. 46-53]. Законодавче регулювання ринку криптовалют дозволить уникнути проблем правозастосування, встановити зрозумілі та виважені правила для усіх його учасників.

У літературі зазначено, що нова криптовалюта у вигляді токенів первісно розміщується у ICO Initial Coin Offering – криптобіржі. Це визначає її подальшу цінність на ринку [2, с. 47].

Однією з проблем є захист прав набувачів криптовалюти. Так, для суду може бути утрудненим захист прав осіб на криптовалюту через неправильний спосіб захисту порушеного права, оскільки не можна вимагати передачі віртуальних речей, що не мають ознак матеріального світу. Відтак потрібною є їхня правова регламентація. Адже суд як правозастосовний орган має спиратися на розроблену законодавчу базу.

Проблемною за недостатнього правового регулювання є стягнення криптовалюти з боржника. Оскільки криптовалюта є оборотоздатним об'єктом і має економічну цінність, вона потенційно може задовольняти інтереси кредиторів через її примусове вилучення у боржника згідно із законом. Утім існують проблеми щодо стягнення криптовалюти з

боржника через неврегульованість цього у законодавстві. Мають бути вдосконалені механізми блокування криптовалютних рахунків виконавчою службою для забезпечення позовів майнового характеру та інших вимог згідно із законодавством.

Попри те, що у світі регулювання діяльності на ринку криптовалют знаходиться у процесі формування через відносну їхню новизну, у розвинутих країнах світу вказані процеси відбуваються під державним контролем. Так, у США права, які надають токени, регулюються законодавством про акції. З 2017 року Комісія з торгівлі товарними ф'ючерсами США офіційно дозволила торгівлю ф'ючерсами на біткоїн під її жорстким контролем [3, с. 754].

Ліцензування криптовалютних бірж в Україні наблизить до вирішення вказаних вище проблем. Ліцензуванню мають підлягати брокерські посередницькі операції з криптовалютою, які мають здійснюватися виключно суб'єктами підприємницької діяльності, що одержать відповідну ліцензію на таку діяльність. Ліцензованою діяльністю має стати надання онлайн-сервісів обміну та купівлі цифрових валют в системі блокчейн, посередницька діяльність з обміну криптовалют, зокрема, через Cryptomat (біткоїн банкомати) в Україні. Ліцензування цієї діяльності має здійснювати Національний банк України за аналогією із банківською діяльністю, яка традиційно є ліцензованою в Україні.

Крім доходів до бюджету із надходжень за видачу ліцензій такий підхід дозволить здійснювати у необхідних випадках згідно до закону блокування криптовалютних рахунків щоб забезпечувати цивільні позови майнового характеру, звертати стягнення на криптовалюту. Через дію цього механізму державна виконавча служба чи приватні виконавці зможуть отримати доступ до інформації про криптовалютні біржі. Останні будуть мати відповідну ліцензію й це додатково дозволить їх ідентифікувати. Відповідно, запрацює механізм запитів до таких бірж щодо наявності криптовалютних рахунків в певних осіб – боржників по виконавчих провадженнях. Криптовалютна біржа згідно для закону за запитом державної виконавчої служби буде блокувати відповідні суми криптовалют на рахунку для забезпечення виконавчого провадження і задоволення вимог кредиторів.

Вказане вище унормування діяльності учасників ринку криптовалют надасть можливість стягнення криптовалют з боржників у примусовому порядку, забезпечить цивілізований обіг криптовалют в Україні. Крім того, для учасників правочинів з криптовалютами – фізичних осіб буде створено надійний механізм дотримання їхніх прав через участь на ринку фахових суб'єктів підприємницької діяльності, які займаються посередництвом на ринку криптовалют за наявності відповідної ліцензії.

Список використаних джерел:

1. Частка власників криптовалюти в Україні – найбільша у світі.

Фінанси. 2021. 13 жовтня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/10/13/infografika/finansy/chastka-vlasnykiv-kryptovalyuty-ukrayini-najbilsha-sviti> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Мічурін Є. О., Мічурін І. Є. Криптовалюта в Україні: проблеми визнання, визначення правової природи та обмежень. *Форум Права*. 2021. Вип. 2(67). С. 46–53. URL: <http://doi.org/10.5281/zenodo.4650275>.

3. Архірейська Н.В. Державне регулювання ринку криптовалют в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 22. С. 753-757.

ПОНЯТТЯ МЕЖ СВОБОДИ ДОГОВОРУ ЯК ЗАСОБУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОСТІ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Никифорак Володимир Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Свобода договору є розумним суспільним ідеалом лише в тій мірі, в якій можливо припустити рівність сил при укладенні угод контрагентами, за умови, що не завдається шкода економічним інтересам суспільства в цілому. Водночас є очевидним, що економічної рівності між сторонами у прямому розумінні часто не існує і що індивідуальні інтереси все ж таки повинні підкорятися інтересам суспільства. Отже, саме для забезпечення балансу інтересів усіх учасників цивільного обігу, захисту інтересів держави та суспільства законотворювачем встановлюються межі договірної свободи [1, с.275].

Вчені відзначають, що свобода договорів могла би стати абсолютною тільки за умови, якби сам Цивільний кодекс та всі видані на його підставі нормативно-правові акти склалися виключно з диспозитивних і факультативних норм. Але не важко передбачити, що такий шлях потяг би за собою негайну загибель економіки країни, її соціальних програм, а з ними разом повалити в хаос і саме суспільство. Невипадково законодавство жодної з існуючих в історії країн не пішла цим шляхом.

Відзначимо, що в сучасній ринковій економіці не може бути абсолютної, безмежної свободи договору, як і не може бути безмежної волі (сваволі) власника під час реалізації ним свого права власності. Як ідеальний стан свобода договору допустима лише в умовах реальної економічної рівності суб'єктів, а не тільки формально-правової.

Якщо говорити про саму свободу договору, то на нашу думку, її слід розглядати не як певне суб'єктивне право (адже йому повинен протистояти відповідний обов'язок, якого насправді нема), а як прояв правоздатності особи або як охоронюваний законом інтерес. Саме в такому розумінні свобода договору може бути обмежена законодавцем певними рамками.

Перш за все, незважаючи на те, що свобода договору є одним із фундаментальних принципів приватноправових відносин, зазначена свобода завжди в певному обсязі є обмеженою. Зокрема межі дії цього принципу завжди визначаються критеріями справедливості, добросовісності, пропорційності, розумності [3, с.134].

Межі свободи договору як дослідницька проблема, на нашу думку, повинна розглядатися щонайменше з двох сторін. З одного боку визнаємо, що свобода договору не може бути безмежною, оскільки її обмеження запроваджується з метою захисту публічних інтересів, інтересів слабкої сторони договору, інтересів кредиторів тощо. З іншого боку, практика свідчить, що «суди часто формально застосовують норми зобов'язального права і тим самим необґрунтовано зазіхають на свободу договору, а також на такий принцип (формально не проголошений Цивільним кодексом України, але міститься в багатьох нормах), як принцип стабільності цивільного обороту, цивільних правовідносин. З цим пов'язана практика визнання договорів неукладеними або визнання окремих умов договорів незаконними з причин невідповідності їх певним імперативним нормам права» [4, с.104].

Якщо ж більш ґрунтовно прослідкувати реалізацію свободи договору в цивільному праві як основній приватно-правовій галузі, якій даний принцип властивий, то можна з'ясувати, що винятками із загального принципу свободи договору, як слушно зазначають В.В.Сергієнко та Д.П.Півоар, є випадки, коли [5, с.22]:

1) укладення договору є обов'язковим (публічний договір, основний договір, укладений у виконання попереднього, договір з особою, що виграла торги, договори соціальної оренди житлових приміщень, при виконанні оборонного замовлення тощо);

2) укладення договору певного типу може бути заборонено тим або іншим суб'єктам, що впливає, як правило, з природи діяльності, що оформляється відповідними договорами. Так, до прикладу, гарантом правочину про видачу банківської гарантії може бути кредитна або страхова організація; фінансовим агентом за договором фінансування певного проекту може бути виключно спеціалізована організація; приймати грошові внески та укладати договір банківського вкладу вправі лише банки; в якості страховиків за договорами страхування можуть виступати виключно страхові компанії. Укладання цих договорів іншими суб'єктами тягне за собою визнання їх недійсними;

3) будь-яка із сторін договору позбавлена можливості брати участь у

формуванні його умов (на основі типових договорів, договору приєднання, попереднього договору, договору на користь третіх осіб).

Якщо говорити конкретніше, то межі та ступінь законодавчих обмежень принципу свободи договору завжди залежать від економічної ситуації в державі. Так, до прикладу, під час дії економічних криз держава проводить більш жорстку законодавчу політику стосовно обмеження договірної свободи, що пояснюється нагальною необхідністю усунення передумов або наслідків таких криз. Тобто, у такому випадку діє примат колективних інтересів над індивідуальними. І навпаки, якщо негативні фактори відсутні, а економіка є стабільною, то на перший план виходить ідеологія особистої свободи та індивідуалізму, що тягне за собою зменшення законодавчих обмежень договірної свободи [2, с.66].

Таким чином, перш за все треба враховувати, що обмеження свободи договору залежить від пріоритету колективних або індивідуальних цінностей у певному суспільстві. При цьому слід розуміти, що боротьба вказаних цінностей має безкінечний характер, та й історичний досвід не дозволяє припустити повну та остаточну перемогу тієї чи іншої соціальної цінності.

Слід додати, що в доктрині цивільного права існує думка про те, що принцип свободи договору необхідно розглядати в якості спростовної презумпції, доказування необхідності відступу від якої покладається на того, хто її спростовує. Як приклад, до державних обмежень принципу свободи договору можна віднести прийняття законів з метою обмеження монополізації ринку (зокрема, закони України «Про антимонопольний комітет України», «Про захист економічної конкуренції», «Про захист від недобросовісної конкуренції») або з метою зменшення негативних наслідків економічних криз (Закон України «Про заходи, спрямовані на забезпечення сталого функціонування підприємств паливно-енергетичного комплексу»).

Одним із яскравих і справедливо допустимих обмежень принципу свободи договору є законодавчий захист «слабкої сторони» від завідомо неправомірних (кабальних) умов правочинів. До речі такі обмеження допускаються у всіх типах правових систем. Дослідивши норми вітчизняного законодавства, приходимо до висновку, що держава забезпечує особливий захист більш слабого суб'єкта економічних відносин, а також фактичну, а не формальну рівність сторін у цивільно-правових відносинах, шляхом визначення особливостей договірних правовідносин у сфері споживчого кредитування та обмеження дії принципу свободи договору. Це здійснюється через встановлення особливого порядку укладення цивільних договорів споживчого кредиту, їх оспорювання, контролю за змістом та розподілу відповідальності між сторонами договору, чим самим держава одночасно убезпечує добросовісного продавця товарів (робіт, послуг) від можливих зловживань

з боку споживачів [3, с.133].

Підсумовуючи все вище викладене, можна стверджувати, що існує кілька причин, що спонукали законодавця встановити обмеження дії принципу свободи договору. Всі ці причини пов'язані з необхідністю дотримання балансу інтересів окремих осіб і всього суспільства в цілому, метою обмежень принципу свободи договору в кінцевому рахунку є нормальне функціонування економіки, безперебійний розподіл товарів, робіт і послуг серед суб'єктів цивільних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Басай О.В. Принципи цивільного права України: теорія і практика: монографія. Нац. ун-т "Одес. юрид. акад.". Івано-Франківськ: Сімик, 2013. 427 с.
2. Василенко М.Є. Свобода договору, обмежена публічним порядком та моральними засадами суспільства, у континентальному цивільному законодавстві. *Порівняльно аналітичне право*. 2014. № 8. С.63-68.
3. Воловик О.А. Еволюція мети договірної права крізь призму економічного підходу: (історія та сучасні тенденції). *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. №2. С.125-138.
4. Никифорак В.М. Межі свободи договору через призму розумності, добросовісності та справедливості. *Юридичний вісник*. 2019. №4. С.104-111.
5. Сергієнко В.В., Півовар Д.П. Порухення принципів цивільного права при регулюванні відносин укладених типовими угодами. *East European Scientific Journal Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe*. Warsaw, Poland, 2015. №4. Т.4. С.20-23.

ЗАХОДИ ОХОРОНИ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Одовічена Яна Анатоліївна,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри приватного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Кожен суб'єкт господарювання володіє інформацією, яка є основою для його діяльності, забезпечує винятковість й особливість продукту чи послуги, що ним надається та є недоступною для третіх осіб. Забезпечення інформаційної безпеки на підприємстві – один із найважливіших аспектів, оскільки надає перевагу на ринку та робить підприємство конкурентоздатним. Законодавство дозволяє захистити таку інформацію

шляхом надання її володільцем статусу «комерційної таємниці». Так ст.505 Цивільного кодексу України до комерційної таємниці відносить інформацію, яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з цим має комерційну цінність та була предметом адекватним існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію.

Комерційною таємницею можуть бути відомості технічного, організаційного, комерційного, виробничого та іншого характеру, за винятком тих, які відповідно до закону не можуть бути віднесені до комерційної таємниці [1].

Подібний перелік міститься в ст.36 Господарського кодексу України: комерційною таємницею є відомості, пов'язані з виробництвом, технологією, управлінням, фінансовою та іншою діяльністю суб'єкта господарювання, що не є державною таємницею, розголошення яких може завдати шкоди інтересам суб'єкта господарювання [2].

Разом з тим, Верховний Суд у справі №910/1759/19 деталізував способи захисту комерційної таємниці, вказавши: «Склад та обсяг відомостей, що становлять комерційну таємницю, порядок їх захисту визначаються самостійно власником або керівником підприємства з дотриманням чинного законодавства. Елементи та складові системи правового захисту комерційної таємниці мають бути задіяні та використані в повній єдності та взаємодії для можливості уникнення витоку відомостей, які складають комерційну таємницю».

Знаючи головні джерела інформації, яка носить характер комерційної таємниці, можливо запровадити систему заходів з її захисту, яка повинна відрізнятися ефективністю, простотою, керованістю та носити всеохоплюючий характер.

По-перше, для створення системи із забезпечення інформаційної безпеки суб'єкта господарювання необхідно: виявити інформацію, яка буде носити характер комерційної таємниці; встановити місця її накопичення; визначити найбільш вірогідні канали та джерела її витікання; оцінити ефективність заходів з її захисту; закріпити співробітників суб'єкта господарювання, відповідальних за різні напрями забезпечення захисту інформації; розробити систему контролю за здійсненням вказаних заходів.

По-друге, створення системи захисту інформації від несанкціонованого доступу потребує особливо кропіткої роботи з кадровим потенціалом суб'єкта господарювання. Важливе місце в проведенні попереднього тестування, вивченні анкетних даних щойно прийнятих співробітників, аналізі їхнього вміння зберігати необхідну інформацію, в розробленні та підписанні зобов'язань про нерозголошення

комерційної таємниці по праву належить менеджерам із персоналу суб'єкта господарювання, працівникам служби безпеки [3, с.11].

Отож для захисту комерційної таємниці власник повинен здійснити заходи, які б унеможливили, без його згоди, розголошення, збирання або використання комерційної таємниці.

До основних заходів збереження комерційної таємниці на підприємстві можна віднести наступні:

1. Наявність на підприємстві локальних актів, в яких вказується перелік інформації, що становить комерційну таємницю.

Наразі законодавство чітко не врегульовує, який саме документ є основою для охорони секретної інформації на підприємстві. Найчастіше локальним актом, що захищає комерційну таємницю є Положення про комерційну таємницю, у якому зазначається: перелік відомостей, що становлять комерційну таємницю; порядок захисту комерційної таємниці; механізм забезпечення доступу сторонніх осіб до комерційної інформації; відповідальність за розголошення відомостей, що становлять комерційну таємницю; порядок видачі працівникам документів, відомостей, передання інформації, яка становить комерційну таємницю підприємства, контрагентам, клієнтам і державним органам; правила доступу до інформації, яка є комерційною таємницею; конкретний строк, на який інформація набуває статусу комерційної таємниці, і порядок виключення інформації із складу комерційної таємниці тощо.

Керівник підприємства в обов'язковому порядку має затвердити перелік посад, які матимуть доступ до комерційної таємниці. Вказаний перелік визначається або у тексті Положення, або в окремому додатку до нього. Працівники ознайомлюються з Положенням під підпис.

2. Договори з працівниками про нерозголошення інформації.

Основними умовами, за яких працівник вважатиметься таким, якому комерційна таємниця відома на законних підставах є наступні:

а) він є керівником підприємства або виконує його обов'язки. У такому разі керівнику за статутом належить бути обізнаним в інформації з обмеженим доступом;

б) працівник створив на підставі трудового договору інформацію, яка є комерційною таємницею підприємства;

в) виконання трудових обов'язків працівника потребує його обізнаності в інформації з обмеженим доступом (з певного питання, в частині або в цілому), виходячи з чого його допущено до комерційної таємниці, про що є розпорядження керівника підприємства, а від працівника отримано зобов'язання про нерозголошення комерційної таємниці.

Система захисту комерційної таємниці в трудових правовідносинах має бути спрямована на таке:

– працівники, яким довірено комерційну таємницю, не мають

розголошувати її третім особам;

– працівники, яким не довірено комерційну таємницю, але відомо про її існування, не повинні збирати відповідну інформацію з метою її неправомірною використання.

Зважаючи на зазначене рекомендується включати норму про нерозголошення комерційної таємниці в трудовий договір (контракт) як керівника підприємства, так й інших працівників.

3. Умови про конфіденційність в договорах з контрагентом.

При співпраці з контрагентами суб'єкту господарювання також важливо захистити комерційну таємницю. Це здійснюється за допомогою внесення спеціального розділу про нерозголошення в господарські договори або шляхом укладення окремого договору (угоди) про нерозголошення – Non-disclosure agreement (NDA).

NDA є звичним договором для країн англосаксонської системи права. За останнє десятиріччя даний вид договору застосовується й в Україні, особливо популярним є для ІТ-бізнесу. Договори про нерозголошення можуть укладатися в будь-якій сфері цивільних чи господарських правовідносин, на будь-якій стадії переговорів. Зобов'язання про нерозголошення можуть включатися в розділ до основного договору або укладатися окремим договором.

NDA – угода, за якою одна сторона зобов'язується здійснити всі необхідні та належні дії, спрямовані на нерозголошення інформації, яка є предметом договору, отриманої від іншої сторони. NDA базується на загальних положеннях про свободу договору та може впроваджувати будь-які способи захисту, обрані сторонами, які не суперечать закону.

У договорі зазначаються особи, які безпосередньо отримують інформацію, а також встановлюється порядок доступу для третіх осіб (наприклад, для субпідрядників чи співробітників контрагента). Слід передбачити перелік інформації, яка відноситься до комерційної таємниці за кожним конкретним договором. У випадку, коли вичерпний перелік комерційної таємниці вписати неможливо, то цінну інформацію можна пов'язати зі способом її передачі. Наприклад, сторони можуть визначити, що комерційною інформацією є інформація, надіслана зі спеціально визначених поштових адрес.

Відповідальність за розголошення комерційної таємниці передбачається в договорі. Як правило, це відповідальність у вигляді штрафу або зобов'язання відшкодувати збитки завдані розголошенням.

4. Тренінги з працівниками.

Саме собою визначення статусу комерційної таємниці та конфіденційності та підписання документів ще не гарантує, що працівники усвідомили свої обов'язки з інформаційної безпеки. Адже достатньо часто працівники можуть підписати угоду, але так і не зрозуміти, про що можна говорити, а про що ні. Тому варто провести для них тренінг-консультацію

та пояснити, що саме працівники підписують та про які «робочі питання» не варто говорити з іншими особами.

Отож, охорона комерційної таємниці на підприємстві забезпечується шляхом комплексних заходів, кожен з яких направлений на збереження цілісності та секретності цінної інформації суб'єкта господарювання.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

3. Колобов А., Колеснікова І. Комерційна таємниця та питання захисту комерційної таємниці. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 5. С.8-13.

**ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВЧОГО ЗАСІДАННЯ СУДУ
В ПРОЦЕДУРІ БАНКРУТСТВА (НЕСПРОМОЖНОСТІ)
ЗА ПРАВОМ АНГЛІЇ, ФРАНЦІЇ ТА НІМЕЧЧИНИ**

Поляков Родіон Борисович,
доктор філософії (PhD) в галузі права,
докторант Запорізького
національного університету

Підготовче засідання саме собою являє дуже важливий етап у кожній процедурі неспроможності. За своєю природою воно передує відкриттю такої процедури, а отже, на такому засіданні суд має запевнитись у тому, що ситуація яка склалась навколо фінансового стану боржника дійсно потребує застосування спеціальних та особливих засобів і заходів, притаманних конкурсному процесу. Звичайно, що у кожній країні таке засідання буде наділено своїми унікальними особливостями.

Так, говорячи про питання підготовчого засідання у справі про неспроможність в *Англії*, слід визначити наступні важливі аспекти.

По-перше, при аналізі слід саме брати до уваги ліквідаційну процедуру, здійснювану судом (winding up by the court), адже саме вона характеризується, серед іншого, неплатоспроможністю боржника. Регулюванню даної процедури англійський законодавець присвячує Главу IV Частини IV Insolvency Act 1986 (надалі – Акт неспроможності) [1].

По-друге, не дивлячись на розділення підготовчого засідання на два різних типи залежно від того, чи зареєстровано боржника-юридичну особу згідно з Актом про компанії 2006 (Companies Act 2006) [2], насправді

різниця між ліквідаційною процедурою, здійснюваною судом внутрішніх (zareєстрованих) боржників, та ліквідаційною процедурою іноземних (неzareєстрованих) боржників, de-facto відсутня.

Слід констатувати наявність багатьох спільних рис у випадку ініціювання процедури банкрутства самим боржником чи, до прикладу його кредиторами.

Відтак, спільним є наступна вимога щодо наявності ЦОІ (центр основних інтересів) боржника. Згідно із ч. (1) статті 263І Акту Неспроможності арбітр у процедурі банкрутства може розглядати лише у випадку, якщо ЦОІ боржника знаходиться (чи знаходився протягом 3 років, як стає зрозумілим із наявного тесту ч. 2 даної норми) в Англії чи Уельсі, або ж в іншій країні члені ЄС, окрім Данії, і має у такому випадку місце заснування в Англії та Уельсі. Аналогічне регулювання віднаходимо і в статті 265 Акту Неспроможності, а отже, аналогічна вимога перевірятиметься і судом у випадку відкриття провадження у справі про банкрутство за ініціативою кредитора. Варто зазначити, що іноземці також можуть бути суб'єктами процедури банкрутства в Англії, однак лише за умови наявності ЦОІ.

Також частково подібною є вимога щодо неплатоспроможності боржника. У випадку ініціювання процедури банкрутства боржником. Така вимога міститься у ч. (2) статті 263Н Акту Неспроможності, де зазначено, що боржник фізична особа може ініціювати процедуру банкрутства щодо себе лише за умови власної неплатоспроможності. При цьому будь-яких інших додаткових умов/обмежень стосовно розміру заборгованості чи її терміну англійський законодавець у даному випадку не наводить.

Деяка інша ситуація у випадку ініціювання процедури банкрутства в Англії кредитором боржника.

У даному випадку положення Акту неспроможності не містять по суті прямої згадки про неплатоспроможність боржника, однак наявність такої умови стає більш ніж очевидною з системного аналізу як положень п. (с) ч. 2 статті 267 Акту неспроможності, якими зазначається необхідність того факту, що боржник не може виплатити борг або не зможе ймовірно цього зробити у майбутньому, так і положень статті 268 Акту неспроможності, яка називається «визначення неплатоспроможності».

Більше того, у випадку ініціювання провадження у справі про банкрутство англійський законодавець встановлює додаткові критерії для визначення неплатоспроможності боржника.

По-перше, розмір боргу при зверненні кредитора встановлюється на рівні 5000 фунтів стерлінгів (ч. 4 статті 267 Акту Неспроможності). Що можемо пояснити бажанням законодавця унеможливити відкриття процедури банкрутства стосовно боржників фізичних осіб із незначної заборгованістю.

По-друге, згадана стаття 268 Акту неспроможності наводить

трактування поняття неплатоспроможності боржника. Відтак, відбувається диференціація у залежності від типу наявного боргу – борг, час виконання якого настав, та відповідно борг, час виконання якого настане у майбутньому. Для кожного випадку типу заборгованості англійський законодавець передбачає особливі умови для ініціювання процедури банкрутства.

Якщо ж мова йде про процедуру банкрутства за позовом боржника, то у даному випадку підготовче засідання буде наділено абсолютно іншою природою. По-перше, це відсутність спору. По-друге – зацікавленість з боку боржника. По-третє – потенційна відсутність зловживань з боку боржника.

Що стосується підготовчого засідання в Англії саме у процедурі судової ліквідації внутрішніх компаній, то першочергово слід звернути увагу на таку особливість, як тест на коронавірус, який у загальному полягає в тому, що коронавірус не мав фінансового впливу на виникнення неплатоспроможності боржника, або ж вона виникла незалежно від коронавірусу.

Окрім іншого, слід виокремити такий проблемний аспект підготовчого засідання за правом Англії, як виключна юрисдикція суду у справі про неспроможність, а саме її відсутність.

Стаття 122 Акту неспроможності, в свою чергу, присвячена визначенню умов, дотримання яких є необхідним для відкриття процедури неспроможності судом. Зокрема, однією з таких умов є спеціальне рішення компанії про її ліквідацію, або ж компанія не здійснювала підприємницьку діяльність протягом року з моменту її заснування чи припинила здійснювати таку діяльність терміном на один рік. Звичайно англійський законодавець серед іншого визначає таку підставу для відкриття провадження у справі про неспроможність в Англії, як неплатоспроможність компанії, а також залишає місце для дискреції суду, зазначивши у п. (g) ч. (1) статті 122 Акту неспроможності, що на думку суду здійснення процедури неспроможності щодо компанії є справедливим та виправданим.

Стосовно визначення поняття неплатоспроможності, англійський законодавець наводить спеціальну статтю 123 Акту неспроможності. Загалом можна розділити вимоги на 4 види: 1) встановлюється мінімальний розмір заборгованості на рівні 750£, а також вимагається при цьому надсилання встановленої законом вимоги до боржника. Кредитор може звернутись до суду лише у випадку, якщо протягом 3 тижнів з моменту отримання вимоги боржник не задовільнив вимоги кредитора чи не забезпечив їх; 2) наявність виконавчого провадження; 3) доведення суду, що боржник не зможе сплатити борг кредитору, коли настане час виконання зобов'язання; 4) доведення суду неоплатності боржника, тобто домінування пасиву над активом останнього.

Правовий статус підготовчого засідання у Франції являє собою дуже цікавий предмет для дослідження, оскільки як відомо, положеннями Книги 6 Комерційного кодексу (Code de Commerce) [3] передбачається існування 3 різних процедур у процедурі неспроможності la sauvegarde (дослівно порятунок, процедура санація за клопотанням платоспроможного боржника), le redressement judiciaire (звичайна процедура санації), la liquidation judiciaire (процедура ліквідації). Таким чином вважаємо за необхідне вивести новий термін, а саме тріада процедур у французькій процедурі неспроможності.

Відповідно, у кожному випадку існуватиме своє особливе підготовче засідання суду (у розумінні засідання, на якому суд перевірятиме наявність підстав для відкриття провадження), і залежно від якого підготовче засідання матиме власні особливості.

Важливою спільною рисою зазначених процедур виступатиме факт можливості їхнього застосування як до юридичних, так і до фізичних осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність.

Так, згідно із положеннями статті L620-1 Комерційного кодексу процедура санація за клопотанням платоспроможного боржника, зрозуміло можлива лише за ініціативою боржника, та за умови, що останній ще не припинив виплати. У такому випадку боржник має довести суду неможливість подолання фінансових труднощів.

Якщо ж на думку суду боржник в змозі подолати такі труднощі, то в силу положень абз. 3 статті L621-1 він пропонує боржнику ініціювати мирову процедуру (procédure de conciliation), яка є певним аналогом української процедури досудової санації. Після цього суд висловлюється тільки про процедуру санації за позовом платоспроможного боржника. І як вказано у процесуальній частині регулювання (Partie réglementaire) Книги 6 Комерційного кодексу, а саме у статті R621-5, суд відмовляє у відкритті провадження, якщо видається що боржник не виконує встановлених вимог для відкриття процедури санації платоспроможного боржника.

Що стосується підготовчого засідання у процедурі звичної санації за **французьким** законодавством, то у даному випадку, в силу положень статті L631-1 Комерційного кодексу, вимагається припинення платежів, а також неможливість погашення пасиву боржником наявним у нього активом. Інакше кажучи вимагається наявність неплатоспроможності боржника, адже про неоплатність у даному випадку говорити зарано, оскільки законодавець робить уточнення щодо наявного активу боржника.

Стаття L631-4 встановлює обов'язок для боржника подати клопотання про відкриття провадження у справі про звичайну санацію протягом 45 днів з моменту припинення платежів, або ж він має ініціювати мирову процедуру. L631-5 уповноважує прокуратуру та кредиторів на ініціацію процедури звичайної санації, причому французький законодавець дозволяє відкриття такої процедури за будь-якою природою боргу.

Будь-яких інших вимог щодо розміру заборгованості чи тривалості невиконання зобов'язання французький законодавець не наводить, що звісно має бути оцінено критично.

Стосовно підготовчого засідання в ліквідаційній процедурі, то як стає зрозуміло з положень статті L640-1 Комерційного кодексу, вона застосовується у випадках, коли боржник припинив виплати, а проведення процедури звичайної санації відверто неможливо.

Відтак в цілому, за своїм правовим статусом підготовче засідання у справі про ліквідацію у Франції по суті є тотожним із підготовчим засіданням у справі про звичайну санацію. Звісно, із певними відмінностями, безпосередньо пов'язаними із різною правовою природою даних процедур.

Зокрема зберігається обов'язок для боржника ініціювати ліквідаційне провадження протягом 45 днів з моменту припинення платежів (стаття L640-4 Комерційного кодексу), можливість ініціювання прокуратурою та кредиторами (стаття L640-5 Комерційного кодексу), кредитор має так само довести лише докази зупинення платежів боржником (стаття R640-1 із процесуальної частини регулювання Книги 6 Комерційного кодексу передбачає можливість застосування статті R631-2 із процесуальної частини регулювання Книги 6 Комерційного кодексу) тощо.

Таким чином, завдяки детальному аналізу, підготовчого засідання у справі про звичайну санацію та у справі про ліквідацію за французьким законодавством стає зрозумілим, що їхня лінійність скоріше є штучним явищем, яке призводить до правової плутаниці, яка у свою чергу неодмінно виливається у зайві процесуальні затрати. По суті, такої розгалуженості процедури неспроможності можливо легко уникнути, шляхом дотримання принципу *judicium universale* та природного об'єднання двох процедур (звичайної санації та ліквідації) в одне провадження у справі про неспроможність, де суд самостійно вирішуватиме, маючи при тому в арсеналі повноцінний доступ до фінансового стану боржника, а не обмежений інструментарій, наданий інститутом тимчасового судді комісара, яку процедуру до боржника доцільніше застосувати.

Говорячи про підготовче засідання у процедурі неспроможності за правом **Німеччини**, вже на самому початку слід зазначити про певну подібність даного типу засідання з українським аналогом. Річ у тім, що у Німеччині законодавець, як і в Україні, наводить назву для такого типу засідання, а саме *Eröffnungsverfahren*, тобто процедура відкриття. Сама назва нам стає зрозумілою із назви першого розділу другої частини Статуту Неспроможності [4]. Перший розділ другої частини Статуту Неспроможності саме і присвячений, окрім іншого, ще й умовам відкриття провадження. Відтак, процедура неспроможності у Німеччині може бути відкрита як щодо фізичної, так і щодо юридичної особи (ч. 1 § 11 Статуту

Неспроможності), та за позовом як боржника, так і кредиторів (ч. § 13 Статуту Неспроможності).

Щодо підстав для відкриття провадження у справі про неспроможність у Німеччині, то відповідно до положення §16 Статуту провадження у справі про неспроможність має бути відкрите лише за існування певних підстав. Таких підстав у Статуті наведено три, вони містяться у § 17, 18 та 19 Статуту. Це неплатоспроможність, загроза неплатоспроможності та перезаборгованість [5, с. 234].

При цьому, як і у Франції, та на відміну від Англії, в Німеччині відсутній мінімальний розмір заборгованості.

Привертає увагу така підстава для відкриття провадження у справі про неспроможність у Німеччині як неплатоспроможність (Zahlungsunfähigkeit), визначена у § 17 Статуту Неспроможності. По-перше, простежується подібність із французьким регулюванням у другому реченні ч. 2 § 17 Статуту Неспроможності, адже німецький законодавець вказує, що неплатоспроможністю вважається припинення платежів. По-друге, для ініціювання провадження у справі про неспроможність у Німеччині необхідна наявність дефіциту платоспроможності боржника на рівні не більше 10% протягом трьох тижнів.

Деяко подібною ситуація є і з такими підставами для відкриття провадження у справі про неспроможність в Німеччині, як загроза неплатоспроможності (Drohende Zahlungsunfähigkeit, § 18 Статуту Неспроможності), що подібна із французькою процедурою санації платоспроможного боржника у Франції, а також така підстава, як неоплатність (Überschuldung, § 19 Статуту Неспроможності), що подібна із ліквідаційною процедурою у Франції. Адже у випадку загрози неплатоспроможності, як і в процедурі санації платоспроможного боржника у Франції, ініціатором може бути виключно суб'єкт - боржник. У випадку ж такої підстави як неоплатність, тобто перевищення пасиву над активом, у Франції така умова є підставою для відкриття ліквідаційної процедури, щоправда у Німеччині така підстава як неоплатність, на відміну від Франції, стосується юридичних осіб.

Таким чином, у Німеччині законодавець групує усі підстави воедино і передбачає відкриття процедури неспроможності, замість того, щоб встановлювати триаду процедур, як це зроблено у Франції.

Список використаних джерел:

1. Insolvency Act 1986. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1986/45/contents> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Companies Act 2006. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Code de commerce. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000005634379/ (дата звернення: 23.10.2023).
4. Insolvenzordnung. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/inso/>

index.html (дата звернення: 23.10.2023).

5. Поляков Р.Б. Інститут банкрутства (неспроможності) в Україні та Німеччині: порівняльно-правове дослідження : монографія. Київ : Право України, 2023. 472 с.

КОНСТИТУЦІЯ ЯК ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Пустовалова Інна Сергіївна,
аспірантка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

У переліку основних елементів сталого розвитку (а це, які відомо, економічне зростання, соціальний розвиток і збереження навколишнього середовища), економічній складовій традиційно відводиться перше місце. І це є цілком закономірним, оскільки будь-які соціальні перетворення й екологічна політика мають спиратися на міцний економічний базис. Іншими словами, сталий розвиток вимагає, передусім, сталої економіки.

Економічна сталість стосується практик, які підтримують довгострокове економічне зростання без негативного впливу на соціальні, екологічні та духовно-культурні аспекти суспільства. Економічна сталість спрямована на рівномірне економічне зростання, яке створює багатство для всіх; це практика збереження природних, трудових і фінансових ресурсів для створення довгострокової економічної стабільності, регулярне й релевантне надходження інвестицій та рівний розподіл економічних ресурсів. Врешті-решт, економічна сталість має забезпечувати викорінення бідності в усіх її формах і проявах. Як наслідок, така економічна система може проіснувати тривалий час у майбутньому з мінімальними негативними наслідками для наступних поколінь.

Важливу роль політичних інститутів, у тому числі конституції та конституційних органів влади, у просуванні сталого економічного розвитку неможливо переоцінити. Конституційний дизайн, який включає форму правління та вибір інститутів, а також часто визначає відносини між державою та економікою, впливає на економічні показники та конкурентоспроможність. Відомий політичний філософ Юн Ельстер (1994) стверджував, що «конституції мають значення для економічної діяльності тією мірою, якою вони сприяють стабільності, підзвітності та довірі» [1]. Крім того, конституція має гарантувати, що політики нестимуть відповідальність за свої дії, і що існуватиме юридичний механізм їхнього усунення з посади. Підзвітність і відповідальність впливають як на економічну ефективність, так і на економічну безпеку. Щодо сталості,

конституція має забезпечити нормативну та інституційну основу, яка буде відносно стабільною та нечутливою до стратегічних маніпуляцій.

Забезпечуючи стабільність базової структури суспільства, конституція перешкоджає марнотратному пошуку ренти. Щодо передбачуваності, конституції мають полегшувати та заохочувати довгострокове планування громадян, захищаючи їх від швидкозмінюваного законодавства та оподаткування, а також від експропріації без попередньої й повної компенсації.

Зміст конституції відображає те, як певні ідеї виникли та поширилися з часом. Наприклад, у другій половині ХХ століття у багатьох конституціях згадувалося про соціалістичну планову економіку, тоді як сьогодні дедалі більше конституцій закріплюють ринкову економіку. «Ринкові» конституції впливають на економіку в багатьох аспектах, але здебільшого побіжно, забезпечуючи основу ринкової діяльності та розширюючи можливості ринку.

Конституції є основою для розробки урядами своєї економічної політики та прийняття рішень, і це впливає на економіку. Деякі конституції вимагають, щоб уряди склали докладні економічні плани, визначають основи національного бюджетного процесу, вимагають створення незалежного центрального банку, а також містять низку інших вимог, що визначають економічну політику та економічні інститути. Власне, конституції, в такий спосіб забезпечують основу ринкової діяльності. Конституції не створюють багатство власними силами, а програмують і структурують політичні результати, які, у свою чергу, впливають на зростання ринку і конкурентоспроможність.

Конституції повинні мати змогу встановлювати обмеження на дії уряду. Вони роблять це, зменшуючи «політичні ставки», наприклад, роблячи так, щоб кожний новий уряд не міг запроваджувати власну ідеологію чи радикально змінювати стратегічний курс країни. Це – важлива концепція, зокрема щодо прав власності; якби кожен уряд міг встановлювати і змінювати «правила гри», ніхто б не став інвестувати, оскільки економічна діяльність була б небезпечною. Таким чином, базова стабільність прав власності має основоположне значення для ринкової економіки.

Конституції також стимулюють інвестиції шляхом захисту інших основних інтересів людей; наприклад, через забезпечення недискримінації в угодах і невтручання уряду в забезпечення виконання контрактів. Це лише деякі загальні принципи, котрі обмежують владу уряду таким чином, аби забезпечити ринкову економіку. Таким чином, завдання полягає в тому, щоб спроектувати, створити і використати належні інститути для застосування цих принципів. І конституція теж здатна відігравати тут важливу роль.

Загалом, коли ми розмірковуємо про роль конституції у забезпеченні

основи для дій уряду щодо розширення можливостей ринків, стабільність є дуже важливою. Замість того, щоб розглядати, які конкретні правила діють (наприклад, високі чи низькі ставки оподаткування), інвестори досить часто схильні шукати місця, де не відбуваються часті фундаментальні зміни в державній системі, які вказують на нестабільність.

Справді, аналітичні дані свідчать про те, що конституційна стабільність (довговічність) є вкрай корисною для зростання інвестицій в економіку. Середні рівні різноманітних характеристик, які корелюють із «віком» конституції, переконливо демонструють, що там, де зберігаються старі конституційні порядки, також присутні більш високий добробут, більш висока стабільність і більш глибока демократія [2, с. 4]. Це демонструє той факт, що стабільна основа, відображена в міцному конституційному правопорядку, може слугувати гарною передумовою для економічного зростання.

Конституції також мають забезпечувати основу для надання та розподілу суспільних благ. Суспільні блага – це речі, забезпечення яких через ринкові механізми розраховувати не варто. Класичним прикладом є національна оборона: вона не може формуватися в ринковий спосіб, і, якщо залишити її на розсуд ринку, вона, ймовірно, не буде забезпечена достатньою мірою. Суспільні блага також включають підтримання громадських місць, охорону навколишнього середовища, надання соціальних і комунальних послуг. Ці блага можуть вироблятися на різних рівнях управління, тож виникає питання: який саме рівень виробництва та забезпечення суспільних благ є правильним? Таким чином, забезпечення суспільних благ пов'язане як з рішеннями про те, яким чином розподіляються урядові повноваження між центром та іншими рівнями врядування, так і з рішеннями щодо вибору тих чи інших форм правління. Поділ державних повноважень може відбуватися за різними напрямками, а саме по вертикалі (між рівнями влади) і по горизонталі (між гілками влади). Це суттєві питання конституційного проектування, які вимагають розгляду шляхів розподілу влади, фінансових ресурсів та інформації, а також розуміння ризиків та зовнішніх ефектів, пов'язаних із цим. Незалежно від прийнятого рішення, те, як розподіляються повноваження, неминуче вплине на надання суспільних благ, що, своєю чергою, вплине на економіку та перспективи економічного зростання.

Конституції є основою та вершиною всіх правових рамок у країнах, що дотримуються конституційної демократії. Закони та дії, що не відповідають конституції в таких країнах, зазвичай класифікуються як неконституційні і часто оголошуються судами недійсними через їхню невідповідність положенням конституції. Таким чином, економічні та соціально-політичні зусилля порівнюються з принципами конституції, щоб досягти їх дійсності. Відповідно, здатність країн забезпечити сталий розвиток незмінно закладено у силі їхньої конституції. З огляду на це

економісти та інші фахівці в галузі розвитку продовжують оцінювати взаємодію різних економічних змінних і те, як вони виявляються у правових та квазіправових рамках.

Цілі сталого розвитку, ухвалені на Саміті ООН наприкінці 2015 року, пропонують вичерпний і загальноприйнятій підсумок найважливіших соціально-економічних та екологічних проблем сучасного світу. Таким чином, названі цілі можуть допомогти нам оцінити корисність різних економічних альтернатив. Погляд крізь призму цілей сталого розвитку може допомогти нам зрозуміти слабкі сторони наших поточних конституційних структур і дати нам уявлення про те, як ми можемо реагувати на виклики нашого часу.

Список використаних джерел:

1. Elster J. The Impact of Constitutions on Economic Performance. *Proceedings of the World Bank Annual Conference on Development Economics 1994*. Washington, DC: The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, 1995. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/614651468765582440/pdf/multi0page.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Constitutional Design and the Promotion of Economic Growth and Competitiveness. *Charter Change Issues Brief No. 4*. November 2019. 13 p. URL: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/constitutional-design-and-promotion-of-economic-growth.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).

ОПОДАТКУВАННЯ ІТ-ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Солодан Катерина Володимирівна,
доктор філософії (PhD),
асистентка кафедри публічного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується вражаючими змінами в усіх сферах життєдіяльності індивідів. Ці зміни є взаємопов'язаними і динамічними, а їх наслідки непередбачувані. Багато таких трендів є загрозами для подальшого розвитку суспільства. Сталий розвиток – це раціональний вектор розвитку сучасного світу [2].

Термін «сталий розвиток» (англ. sustainable development) був закріплений на Конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку, де його було визначено як розвиток суспільства, що задовольняє існуючі потреби без нанесення шкоди майбутнім поколінням [2]. Основою

сталого розвитку є економічні та екологічні інтереси суспільства. Порушення рівноваги між ними впливає на погіршення якості життя [4]. Сучасні умови вимагають від всіх скорочувати споживання ресурсів, переходити на інші види матеріалів та джерел енергії, впроваджувати прогресивні ресурсонемісткі безвідходні технології, зменшуючи навантаження на довкілля та здоров'я людини [4]. Серед 17 цілей сталого розвитку, на нашу думку, необхідно виділити Ціль 8. Сприяти тривалому, інклюзивному та збалансованому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній роботі для всіх; Ціль 9. Створити життєстійку інфраструктуру, сприяти інклюзивній і збалансованій індустріалізації та заохочувати інновації; Ціль 17. Зміцнити засоби впровадження та активізувати Глобальне партнерство для реалізації цілей збалансованого розвитку.

30 вересня 2019 року Президент України підписав Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [5]. Відтак сталий розвиток – єдиний можливий шлях для розвитку економіки, громадянського суспільства і держави в напрямі зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини [7].

Варто погодитись із Федуловою Л.І. в тому, що масштабний вплив сучасних технологій на розвиток усіх процесів життєдіяльності дає підстави констатувати, що впродовж останніх років набуває все більшого поступального характеру ключовий глобальний універсальний тренд – цифровізація, який згідно з прогнозами суттєво змінить у майбутньому всі сфери суспільного життя [6]. Сучасна епоха характеризується інноваціями, коли передові технології (хмарні, розвиток засобів збору й аналізу «Big Data», краудсорсинг, біотехнології, безпілотні автомобілі, 3D-друк, криптовалюти «Bitcoin», технології «Blockchain» та ін.) радикально змінюють різні сфери економіки й суспільство в цілому. Нове промислове виробництво ґрунтується на великих масивах даних та їх аналізі, повній автоматизації виробництва, технологіях доповненої реальності, Інтернеті речей, що в комплексі сприяє досягненню цілей сталого розвитку [6]. Цифрова трансформація виступає як чинник підтримки сталого екологічного, соціального та економічного розвитку.

Як влучно зазначають Нікітенко В.О., Метеленко Н.Г., Шапуров О.О., цілі розвитку спрямовані на розвиток, який відповідає потребам нинішніх поколінь і гарантує, що майбутні покоління матимуть можливість задовольнити свої потреби. Наприклад, кластер сталого розвитку включає теми, пов'язані з цифровізацією, ІКТ, цифровою трансформацією, цифровою економікою, цифровими технологіями та цифровою трансформацією [1].

Україна займає передові позиції у світі за темпами розвитку сучасних технологій та цифровізацією економіки. При цьому, варто звернути увагу на правове регулювання оподаткування цієї сфери діяльності. Так,

суб'єкти підприємницької діяльності в сфері ІТ досить часто уникають оподаткування, використовуючи прогалини в законодавстві. Такі питання, як податкові втрати та ухилення від сплати податків, є дуже відчутними для країн. Такі явища, як правова невизначеність, подвійне оподаткування та неоподаткування, розмивання податкової бази та переміщення прибутків в юрисдикції з низьким податковим навантаженням негативно впливають на надходження до державних бюджетів [3].

Неоподаткування податком на додану вартість операцій з постачання нерезидентами електронних послуг фізичним особам є порушенням права людини на податки, адже надаючи такі послуги на території України, нерезиденти користуються інфраструктурою та суспільними благами, створеними за рахунок платників податків, при цьому, не беручи участь у їх створенні [3]. Правове регулювання оподаткування ІТ-діяльності повинно здійснюватися на основі відходу від концепції фізичної присутності суб'єкта на території певної держави для його оподаткування [3]. Оподаткування суб'єктів ІТ-діяльності за місцем надання послуг дозволить вирішити проблему реєстрації таких підприємців в юрисдикціях із низьким податковим навантаженням та збільшить надходження до бюджетів тих територій, де знаходяться споживачі ІТ-послуг. Це, на нашу думку, є передумовою досягнення цілей сталого розвитку, адже великі цифрові компанії на сучасному етапі охоплюють значну частину фінансових потоків та значно впливають на економічну ситуацію як в Україні, так і в інших державах. Належне оподаткування цифрових компаній впливає на конкурентоздатність традиційних суб'єктів підприємницької діяльності, які вимушені стикатися із значним податковим навантаженням, на відміну від згаданих цифрових компаній. Крім того, сплата податків суб'єктами ІТ-діяльності забезпечить грошові надходження до публічних фондів коштів і, як наслідок, дозволить належним чином фінансувати задоволення публічних потреб громадян, що, в свою чергу, є основоположною умовою для досягнення таких цілей сталого розвитку, як подолання бідності, сприяння безперервному, всеохопному і сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх, створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям, скорочення нерівності всередині країн і між ними, сприяння розбудові миролюбного і всеохопного суспільства задля сталого розвитку, зміцнення засобів реалізації Глобального партнерства в інтересах сталого розвитку та активізація його діяльності.

Таким чином, розвиток цифрових технологій на сучасному етапі, безумовно, сприяє економічному зростанню у всьому світі. Проте, для досягнення ключових економічних цілей сталого розвитку необхідно забезпечити належне правове регулювання оподаткування суб'єктів цифрової економіки.

Список використаних джерел:

1. Нікітенко В.О., Метеленко Н.Г., Шапуров О.О. Концепція цифрової трансформації як чинник підтримки сталого екологічного, соціального та економічного розвитку. *Humanities Studies*. 2022. № 12(89). С. 142-152. URL: <http://humstudies.com.ua/article/view/266503/262516> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Руда М. В., Мазурик М. М. Співпраця України та ЄС у сфері сталого розвитку: огляд перспектив. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2021. № 1. Вип. 3. С. 204–211. DOI: <https://doi.org/10.23939/smeu2021.01.204> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Солодан К.В. Правове регулювання оподаткування ІТ-діяльності: порівняльно-правове дослідження: дис. д-ра філософії: 081. Чернівці, 2022. 242 с. URL: <https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4674/D0%B4%D0%B8%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%A1%D0%B%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BD%20%D0%9A.%20pdfa.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 23.10.2023).
4. Сталій розвиток. URL: <https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok> (дата звернення: 23.10.2023).
5. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 23.10.2023).
6. Федулова Л.І. Тенденції розвитку та впровадження цифрових технологій для реалізації цілей сталого розвитку. *Економіка природокористування і сталій розвиток*. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2020. № 7 (26). С. 6-14. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/166840/4-Fedulova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 23.10.2023).
7. Як діяти: державним службовцям про сталій розвиток. URL: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+SDG101+2020_T2 (дата звернення: 23.10.2023).

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОВЕРНЕННЯ ПРИМУСОВО ВІДЧУЖЕНОГО МАЙНА В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО ЧИ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Цибань Артем Андрійович,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

В умовах постійної боротьби за свою незалежність, кожна країна постає перед питанням щодо необхідності забезпечення високої правової культури, дотримання та забезпечення прав і свобод людини. Не виключенням стала й Україна, яка у такій парадигмі і по сей день продовжує боротьбу за своє місце у цивілізованому світі. Зважаючи на гостроту питання конкуренції між приватним та публічним інтересом, особливо у такий важкий для держави час, важливим завжди буде залишатися необхідність у дотриманні справедливого балансу між ними. Зокрема, у випадку застосування такої підстави припинення права власності як – реквізіція.

Внаслідок широкомасштабного вторгнення та збройної агресії проти України, на всій території з 24.02.2022 року було введено в дію правовий режим воєнного стану, який регулюється Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Внаслідок цього, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану. Таким окремим заходом правового режиму є можливість примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка (п. 4 ст. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [2].

Законодавець у перших двох частинах ст. 353 Цивільного кодексу України закріпив, що у разі стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії та за інших надзвичайних обставин, з метою суспільної необхідності майно може бути примусово відчужене у власника на підставі та в порядку,

встановлених законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості (реквізиція), тоді як в умовах воєнного або надзвичайного стану майно може бути примусово відчужене у власника з наступним повним відшкодуванням його вартості.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану», позбавлення власника права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості має назву примусового відчуження майна [3]. Вищезазначений закон не тільки визначає поняття примусового відчуження майна, а й регулює відповідну процедуру та визначає її механізм. У цьому контексті, вартим уваги є порядок повернення примусово відчуженого майна, що збереглося, та надання взамін іншого майна.

Так, вітчизняний правник та суддя Верховного Суду, Крат В.І. справедливо стверджує, що право вимагати повернення майна обумовлюється наявністю в особі статусу «колишнього» власника. У такому випадку, повернення майна можливе за наявності наступних умов: - припинення надзвичайних обставин, тобто стихійного лиха, аварії, епідемії, епізоотії, воєнного або надзвичайного стану та ін.; - збереження майна; - заявлення власником позовної вимоги про його повернення до органу, що проводив його реквізицію або якому передано відповідне майно; - встановлення можливості повернення [4].

Можливість повернення майна яке збереглося після припинення надзвичайної обставини гарантується ч. 6 ст. 353 Цивільного кодексу України та уточнюється у ст. 12 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану». Так, зазначений спеціальний закон передбачає, що у разі якщо після скасування правового режиму воєнного чи надзвичайного стану майно, яке було примусово відчужене, збереглося, а колишній власник або уповноважена ним особа наполягає на поверненні майна, таке повернення здійснюється в судовому порядку. У разі повернення майна особі у неї поновлюється право власності на це майно. Одночасно особа зобов'язується повернути грошову суму, яка була нею одержана у зв'язку з відчуженням майна, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна [3]. Тобто, вказана законодавча норма по-суті передбачає, що власник буде повертати менше грошових коштів (з урахуванням розумної плати за використання майна) отриманих ним у якості компенсації як попереднього і повного відшкодування вартості відчуженого майна зробленої на підставі оцінки вартості майна відповідно до ст. 8 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в

умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану» та Постанови КМУ «Деякі питання здійснення повної компенсації за майно примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного стану чи надзвичайного стану» № 998 від 31.10.2012 р.

Така можливість прямо передбачена лише для примусового відчуження майна з попереднім та повним відшкодуванням вартості такого. Відтак виникає питання, чи може «колишній» власник наполягаючи на поверненні свого майна яке збереглося та відмовляючись від наступного та повного відшкодування, після скасування правового режиму воєнного/надзвичайного стану, розраховувати на розумну плату за використання майна під час його дії?

Так, аналізуючи правові норми вищезазначених нормативно-правових актів, можна прийти до висновку, що компенсація як при попередньому, так і при наступному повному відшкодуванні здійснюється на підставі висновку про вартість майна на дату його оцінки. У такому разі, при застосуванні попереднього та повного відшкодування, у випадку якщо «колишній» власник наполягає на поверненні майна і при цьому повертає суму наданої та прописаної в акті про примусове відчуження майна компенсації, вирахувати розумну плату за використання цього майна є цілком логічним та можливим. В іншому випадку, якщо особа не бажає отримувати наступне повне відшкодування майна, а наполягає саме на його поверненні, щодо можливості отримання розумної плати за використання майна може виникати ситуація правової невизначеності обумовлена відсутністю законодавчого закріплення такого права або його заборони. Отже, співвідносячи вказані два випадки можемо прийти до висновку, що при однотипності суб'єктного та об'єктного складу правовідношення пов'язаного із застосуванням реквізиції, рівень суб'єктивних цивільних прав (юридичних можливостей) «колишнього» власника примусово відчуженого майна при попередньому-повному та при наступному-повному відшкодуванні не є збалансованими.

Крім необхідності законодавчого закріплення такої можливості, варто підкреслити, що визначення розміру розумної плати за використання майна може мати договірний характер із використанням цивільно-правового інструментарію договірного права. Такий висновок цілком логічно корелюється із позицією вітчизняного науковця Гриняка А.Б., щодо можливість існування договірних правовідносин між суб'єктами примусового відчуження майна, що у свою чергу підтверджується законодавчо визначеною можливістю укладення договору міни у випадку правової вимоги колишнього власника майна, яке було примусово відчужене, щодо надання взамін йому іншого майна, якщо це можливо [5, с. 25].

Таким чином, вбачається цілком справедливим та виправданим забезпечення можливості отримання такої розумної плати за використання

майна в період дії правового режиму воєнного чи надзвичайного стану у тому числі особі якій передбачена наступна повна компенсація та яка відмовляється від неї на користь повернення свого майна.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

3. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

8. Крат В.І. Інститут реквізиції в цивільному праві. Офіційний веб-сайт Верховного Суду. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/presentation/news/1263315> (дата звернення: 23.10.2023).

4. Гриняк А.Б. Примусове відчуження майна в умовах воєнного стану в Україні. *Нове українське право*. 2022. № 2. С. 21-28.

**ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ЄС ЯК ОСНОВА ДЛЯ УНІФІКАЦІЇ
ЗАКОНОДАВСТВА З ПИТАНЬ ОПОДАТКУВАННЯ
У КРАЇНАХ-УЧАСНИЦЯХ**

Шовгенюк Софія Юріївна,
аспірантка юридичного факультету
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Податкова політика сучасної України перебуває у стані постійного динамічного розвитку. Характерною рисою такого розвитку є відповідні зміни у законодавстві, яке регламентує сплату податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Необхідність внесення змін до національного податкового законодавства та його гармонізації з європейським правом зумовлена євроінтеграційним курсом України з метою. Податкова система Європейського Союзу - це не просто сукупність податків і зборів, які надходять до бюджету, а складна багатоланкова система, що забезпечує необхідними коштами дохідної частини національного бюджету кожну країну-учасницю, при цьому із уникненням диспропорцій у рівні податкових надходжень.

У країн, що входять до ЄС, нема єдиної податкової системи, але проводиться систематична робота щодо гармонізації податкової політики,

якщо це стосується непрямих податків, та політику зближення законів, якщо це стосується прямих податків [1, с. 44].

Гармонізація податкової політики країн-членів ЄС розпочалась у 1967 році, коли було вирішено, що всі країни-члени повинні запровадити уніфіковану систему податку на додану вартість (ПДВ) як частину програми створення єдиного ринку. Звіт Кокфілда 1985 року заохочував подальші кроки з метою охоплення всіх видів непрямих оподаткування. У 1991 році було прийнято єдиний акцизний збір, а в 1992 році було встановлено стандартну базу ставок ПДВ на рівні вище 15% по всьому ЄС. Це певною мірою сприяло інтеграції на європейському ринку купівлі-продажу товарів. Однак для того, щоб мати справжній єдиний ринок, всі країни повинні були б мати однакову ставку податку на прибуток підприємств. Цього не було зроблено. У 1997 році прийнято Кодекс поведінки щодо податку на прибуток підприємств, який мав рекомендаційний характер та містив положення щодо уніфікації податкових ставок країн-учасниць ЄС. Тому, деякі країни-учасниці, зокрема Ірландія, Іспанія та країни Балтії, намагаються залучити бізнес до своїх країн шляхом зниження податків [3].

Формування єдиних засад і законодавчих норм щодо оподаткування споживання товарів і послуг та гармонізацію податкових ставок з ПДВ в європейських країнах було розпочато ще у 1977 році. На сьогоднішній день різниця у основних ставках ПДВ між різними країнами-учасницями ЄС є невеликою. Середня ставка ПДВ в ЄС складає 21,5%, в країнах Єврозони – 20,8%. Найвища ставка податку характерна для скандинавських країн (25% у Данії та Швеції, 24% у Фінляндії), а також для Угорщини, Хорватії, Греції (27%, 25% та 24%). Найнижчий рівень оподаткування в Люксембурзі (17%), на Мальті (18%), в Німеччині та на Кіпрі (19%). У практиці деяких країн ЄС, зокрема у Бельгії, Данії, Ірландії, Італії, Фінляндії, Швеції та на Мальті, застосовуються нульові ставки ПДВ, які дозволяють постачальникам відповідних товарів і послуг суттєво зменшувати свої податкові зобов'язання і навіть отримувати відшкодування суми ПДВ з бюджету. Можливість застосування цієї норми зазначеними країнами передбачена положеннями Директиви Ради ЄС 77/388/ЕЕС від 17 травня 1977 р. з ПДВ. В інших країнах також можуть застосовуватися пільгові нульові ставки ПДВ, але лише до обмеженого переліку товарів і послуг, визначених в Директиві з ПДВ [4].

З кінця 1990-х років більшість країн ЄС скористалися стрімким зростанням доходів для зниження податкових ставок. Деякі з цих податкових заходів передбачали скорочення непрямих податків та мали незначний вплив на економіку. Деякі ж призвели до позитивних результатів – збільшення можливостей для працевлаштування та підвищення продуктивності праці. Скорочення здебільшого торкнулись внесків на соціальне страхування та податку на доходи фізичних осіб

(наприклад, у Німеччині, Фінляндії, Франції, Ірландії, Італії, Нідерландах, Іспанії, Швеції та Сполученому Королівстві). Це зумовило незначне зменшення податкового тиску на оплату праці, яке найвідчутніше торкнулося низькооплачуваних працівників.

Крім того, деякі країни ЄС також запровадили заходи, спрямовані на загальне зниження податків на прибуток підприємств та покращення функціонування ринків капіталу (наприклад, Німеччина, Ірландія, Італія) [2,с.7]. Країни ЄС запровадили широкий спектр податкових заходів для посилення стимулів до працевлаштування або посилення трудових зусиль. Зниження граничних ставок на трудові доходи було ключовим інструментом, спрямованим на зростання ринку праці, як для всіх соціальних груп (Австрія, Німеччина, Ірландія, Нідерланди, Іспанія, Швеція та Велика Британія), так і для груп населення з низькими доходами (Данія, Франція, Фінляндія, Італія, Португалія та Фінляндія) [2,с.13].

У квітні 1967 р. було ухвалено Першу Директиву Ради 67/227/ЄЕС4 про перехід учасників євроінтеграції до 1 січня 1970 р. до спільної системи податку на додану вартість, який став основним непрямим податком в межах Європейської економічної спільноти (ЄЕС). Згідно з цією Директивою, країни, які мали намір приєднатися до спільного ринку, повинні були запровадити ПДВ. Ухвалення Першої Директиви стало важливим кроком на шляху усунення податкових бар'єрів економічного співробітництва країн ЄЕС і гармонізації непрямого оподаткування. Утім, процес податкової уніфікації далі відбувався з доволі серйозними ускладненнями. Зокрема, в 1972 р. було розроблено перші пропозиції щодо уніфікації акцизів на пиво, вино і алкогольні напої, але реалізувати їх так і не вдалося [5, с. 9]. Після 2004 р. було ухвалено низку директив щодо ПДВ і акцизів з метою подальшого усунення податкових бар'єрів вільного руху товарів та послуг на території ЄС [6,с.213].

У сфері акцизів було здійснено уніфікацію законодавства країн-учасниць щодо елементів податку (визначено перелік продукції, ставки, звільнення та пільги); для забезпечення ефективного оподаткування підакцизної продукції було розроблено ряд скоординованих процедур, що базуються на основі існуючих національних правил. Вони передбачають положення щодо:

- формування системи спеціальних складів для зберігання та руху підакцизних товарів, сплату акцизу з яких було відстрочено;
- врегулювання статусу власників складів, які уповноважуються національною владою та несуть відповідальність за сплату податків і мають надають фінансову гарантію;
- офіційний облік продукції на складі, який ведеться його працівниками;
- обов'язок видачі спеціального адміністративного документу на товар та супровід товару його відправником [8, с.23].

У 2006 р. ухвалено Директиву Ради 2006/112/ЄС (добре відому як 112 Директиву) про спільну систему податку на додану вартість, котра замінила раніше чинну Шосту Директиву Ради 77/388/ЄЕС від 17 травня 1977 р. (остання стала об'єктом численних поправок та суттєвих доповнень, що виправляли виявлені в процесі її застосування прогалини та вади) [6, с. 248]. У 2008 р. набрала чинності Директива Ради 2007/74/ЄС від 20 грудня 2007 р. стосовно звільнення від ПДВ і акцизів товарів, які імпортуються особами, що прибувають з третіх країн (було встановлено обмеження на звільнення від оподаткування) [7]. Окремий комплекс проблем становили і надалі становлять платежі, здійснювані в рамках європейської аграрної політики. У законодавстві більшості країн – членів ЄС закріплено положення про те, що податки можуть переслідувати інші, окрім фіскальних, цілі, тобто використовуватися при здійсненні державного регулювання економіки. Так, при ввезенні сільськогосподарської продукції з третіх країн на територію ЄС у разі, якщо світові ціни нижче європейських, імпорт оподатковується митом, яке дорівнює за своїм розміром цій різниці. При вивозі власної продукції європейський виробник отримує відповідну компенсацію, рівну різниці між світовою ціною і ціною, за якою він міг би (хоч би теоретично) здійснити продаж на території ЄС [8, с. 93-94].

Отже, податкова система України потребує узгодження з нормами законодавства Європейського Союзу для максимального спрощення процедури оподаткування та належного становища українських підприємств на європейському ринку. Досвід ЄС стане неабияким поштовхом до створення сприятливих умов для реалізації завдань європейської інтеграції та утвердження в Україні соціально орієнтованої моделі розвитку економіки.

Список використаних джерел:

1. Податкове право країн ЄС: посібник / М. Г. Волощук, О. О. Петріченко, О. В. Білаш, Т. О. Карабін, М. В. Менджул. Ужгород, 2021. 136 с.
2. Isabelle Joumard. Tax Systems in European Union Countries. *OECD Economics Department Working Papers*. No. 301. P.4-50
3. Taxation and the EU. *Civitas: Institute for the Study of Civil Society Taxation and the EU*. URL: <https://civitas.org.uk/eu-facts/eu-overview/taxation-and-the-eu/> (дата звернення: 23.10.2023)
4. Пахненко О. М., Семенов А. Ю. Основні засади податкової політики в країнах ЄС на сучасному етапі. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5317>.
5. Крисоватий А. І., Мельник В. М., Кощук Т. В. Податкові трансформації в ЄС та податкова політика України в контексті євроінтеграції: монографія / С. В. Захарін; Н. С. Прокопенко; С. О. Якубовський. Тернопіль, 2014. 236 с.

6. Соколовська А. М. Основи теорії податків : Навч. посіб. / А. М. Соколовська. Київ: Кондор, 2010. 236 с.

7. Council Directive 2007/74/EC of 20 December 2007 on the exemption from value added tax and excise duty of goods imported by persons travelling from third countries. URL: <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:346:0006:0012:EN:PDF> (дата звернення 23.10.2023).

8. Демиденко Л. М. Податкова політика Європейського Союзу. *Наукові праці НДФІ*. 2007. № 3 (40). С.87-95.

НОВОВВЕДЕННЯ У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Шпак Назар Романович,
аспірант юридичного факультету
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Держава, для виконання своїх функцій, в будь-яких умовах, повинна мати певний дохід у вигляді податків, які зобов'язані сплачувати фізичні та юридичні особи. Саме завдяки податковим надходженням формується основна частина державного бюджету.

Збройна агресія Російської Федерації проти України, вплинула на всі сфери суспільного життя, а особливо на економіку країни. Так, частина підприємств, де велися чи досі ведуться активні бойові дії вже фізично ніяк не може працювати, інша ж частина бізнесу потерпіла через виїзд своїх працівників за кордон або у місця, де не ведуться активні бойові дії. І для всіх цих підприємців, держава намагалася створити сприятливі умови для відновлення та підтримання існуючого бізнесу в таких надскладних умовах, як війна.

Так, з цією метою, Президент України підписав ряд законодавчих актів, про внесення змін до податкового законодавства. Зокрема, 04 березня 2022 року Закон № 2115-IX «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни», 03 березня 2022 року Закон № 2118-IX "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану", 15 березня 2022 року Закон №2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів щодо дії норм на період дії воєнного стану».

Останній Закон передбачав зміни, що стосувалися: пільг для платників єдиного податку, проведення податкових перевірок, звільнення від відповідальності за деякі порушення у сфері податкового

законодавства, зміну ставок сплати податку на додану вартість, звільнення від сплати плати за землю, податку на майно, екологічного податку та ряд інших змін [1].

Аналізуючи Закон №2120-ІХ, можна виділити найбільш важливі зміни для українського бізнесу. Серед яких, надання можливості не тільки фізичним, а й юридичним особам сплачувати єдиний податок за ставкою 2 % від обороту, а не 5 % єдиного податку, як було у довоєнний період. Крім того, граничний оборот для таких юридичних осіб збільшився до 2 млрд гривень. Тому, завдяки підприємствам на загальній системі оподаткування, які перейшли на спрощену систему оподаткування, держава спростила облік та почала отримувати кошти від податків щомісячно, а не в кінці року після подання такими юридичними особами звітності. Такі зміни позитивно вплинули на економіку держави, адже за рахунок цього багато підприємців показали свої реальні прибутки під 2 %, через що держава отримала більше коштів, ніж планувала.

Ще одним нововведенням є зміна ставки ПДВ на пальне – 7 % замість 20 %. Проте, тут слід враховувати, що якщо внаслідок операцій із паливом, до якого було застосовано пільгову ставку, виникне від'ємне значення з ПДВ, такі платники втрачають право на бюджетне відшкодування ПДВ, а таке від'ємне значення може бути зараховане лише до податкового кредиту наступного звітного періоду [2].

За Законом №2120-ІХ, від сплати єдиного соціального внеску на період дії воєнного стану звільняються фізичні особи-підприємці, самозайняті особи та члени фермерського господарства [1].

Зміни торкнулися і платників податку на прибуток, які займаються благодійною діяльністю. Під час дії воєнного стану сума благодійної допомоги, виплачена на користь Збройних Сил України, Національної гвардії України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби та ряду інших військових формувань не включається до розрахунку загального місячного (річного) оподаткованого доходу [1].

Такі нововведення після запровадження воєнного стану, однозначно позитивно вплинули на бізнес в Україні, не дозволили їм припинити свою діяльність, а навпаки – заохотили тримати економіку на тому рівні, який був найбільш можливим в тих умовах.

Проте, після року дії таких змін, деякі підприємці почали користуватися наданими пільгами не на користь держави. Тому, 01 серпня 2023 року набрав чинності Закон № 3219-ІХ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану». Цей Закон, скасував можливість бути платником єдиного податку III групи із застосуванням ставки єдиного податку у розмірі 2 % від суми доходу; скасував мораторій на застосування ЄСВ-штрафів та пені [3].

З огляду на вищезазначене, бачимо, що держава не дозволила малому,

середньому та великому бізнесу після введення воєнного стану «впасти у відчай» та створила сприятливі умови для продовження його функціонування та створення нових робочих місць. Проте, другий рік війни показує, що подальше користування такими пільгами може негативно впливати на подальший розвиток бізнесу та розбудову економіки після закінчення війни. Саме тому, уряд країни поступово вводить систему оподаткування, яка існувала до 24 лютого 2022 року, скасувавши пільгові умови для бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Багнюк Б. Зміни в податковій сфері у зв'язку з воєнним станом. *Юрист & Закон*. 2022. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA015645 (дата звернення: 23.10.2023).

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану : Закон України від 30.06.2023. № 3219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-IX#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

СЕКЦІЯ 4
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАВ ОСОБИ В КОНТЕКСТІ
ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

**EUROPEAN AND NORTH AMERICAN APPROACHES TO THE
PROTECTION OF HUMAN RIGHTS THROUGH SOCIAL
STANDARDS: INTERACTIONS AND CHALLENGES**

Nalyvaiko Ihor,
postgraduate student
of the Department of General Legal Sciences
of the Donetsk State University of Internal Affairs

Socio-political transformations in Europe and North America create challenges and opportunities for protecting human rights through social standards. These regions, which play a crucial role in ensuring global stability, have distinctive approaches to protecting human rights that reflect their unique cultural, historical, and political contexts. In the context of European countries, the emphasis is on the development of integrated systems of social protection and the approval of legal acts that guarantee human rights. Along with this, North America has an active debate about the state's role in ensuring social justice and equality, which forms the basis for protecting human rights.

However, the disparity of approaches and the diversity of challenges these regions face make exploring opportunities for interaction and cooperation necessary to ensure the adequate protection of human rights through social standards. This article offers a deeper analysis of the main differences in approaches and tries to identify ways to overcome the challenges facing Europe and North America in the context of the protection of human rights through social standards.

In today's world, where globalization and technological progress are rapidly changing living conditions, protecting human rights through social standards is becoming one of the main issues on the agenda. During this period of global change, European and North American countries are defining new ways to ensure social justice and protect human rights, taking into account the contemporary challenges facing society.

In this context, studying the different approaches and mechanisms used by these two regions is crucial for understanding and solving the significant problems concerning protecting human rights through social standards. This article aims to explore the relationship between European and North American approaches, their interactions, and common challenges and identify ways to improve cooperation to improve the effectiveness of human rights protection in these regions.

In Europe, the protection of human rights through social standards is determined by a complex system of normative acts and political commitments designed to ensure a high level of social security and justice. The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, adopted in 1950, recognizes every person's fundamental rights and freedoms and provides protection mechanisms such as the European Court of Human Rights. This agreement is the cornerstone of protecting human rights in Europe and creates a legal framework for protecting social, economic, and cultural rights [1].

In addition, the European Union has established a series of social standards related to labor rights, occupational safety and health, gender equality, and social protection. For example, the European Union's Working Time Directive regulates working hours, rest, and breaks, protecting workers' rights. In addition, the European Social Charter defines social and economic rights, such as the right to work, fair working conditions, and social and financial protection, creating a sustainable human rights protection system in Europe [2].

Moreover, the European Union actively supports initiatives to combat discrimination and promote equality. For example, the European Union's Equal Opportunities and Non-Discrimination Directive protects any form of discrimination in the workplace, including on the grounds of sex, racial or ethnic origin, age, disability, or religious belief.

The European approach is also reflected in pragmatic measures in the social policy field, which aim to ensure a sufficient standard of living for all citizens. For example, many countries in the European Union have implemented a broad social security system that includes health insurance, pension programs, and support for the poor.

This combined approach, including legal mechanisms, anti-discrimination measures, and social programs, creates a sustainable system that ensures high protection of human rights and social justice in Europe.

This approach also actively promotes the development of social solidarity and interaction, which forms the basis for a stable social climate in Europe. The introduction and strengthening of social standards has become a vital element of the protection of human rights and a strategic step in supporting the sustainable development and prosperity of European societies.

This European approach to protecting human rights through social standards creates an example for other world regions. It emphasizes the importance of a systemic and integrated approach to protecting human rights in the modern world.

In the North American context, the United States and Canada identify different strategies and mechanisms to protect human rights through social standards. For example, Canada is actively developing a universal medical care system, which guarantees access to quality medical services for all citizens of the country. In addition, Canada defines social insurance programs that include

pension and medical programs that provide social protection and support for low-income populations [3].

In the United States, approaches to protecting human rights through social standards are defined by various programs and laws to combat inequality and ensure social justice. For example, the Affordable Care Act in the United States plays a key role in providing access to health services for a wide range of the population and ensuring health insurance for all citizens.

Approaches to protecting human rights through social standards in North America reflect strong support for social programs and initiatives to ensure equality, justice, and social protection for all citizens of these countries.

In the United States, in addition to health insurance programs, laws aim to combat discrimination at various levels, including the workplace and public spaces. For example, the Equal Employment Opportunity Act protects against employment discrimination based on race, gender, age, disability, and other categories [4].

In addition, in the North American context, much attention is paid to issues of gender equality and the protection of women's rights, which is confirmed by the adoption of laws and programs to ensure gender equality in society. For example, in Canada, a number of programs and initiatives aimed at supporting women in the fields of work, politics, and education have been introduced, which helps ensure equal opportunities for all citizens [5].

This comprehensive approach to protecting human rights through social standards in North America reflects the obligations of states to their citizens and their willingness to create a just and inclusive society for all.

Given the complex challenges facing Europe and North America in protecting human rights through social standards, it is essential to recognize the substantial achievements of these regions in building sustainable mechanisms for the protection of rights and social justice. The European approach, focused on legislative and regulatory acts, promotes the development of integrated social protection systems and guarantees a high level of human rights protection in this region. The North American approach, in turn, is designed to provide a wide range of social programs and measures to ensure equality and protect citizens' rights.

However, it is worth noting that challenges need attention, such as ensuring access to education and health services for all sections of society, combating stereotypes and discrimination, and ensuring sustainable economic growth that supports social protection. Given these factors, future success in promoting human rights through social standards in Europe and North America will depend on the concerted efforts of governments, civil society organizations, and international partners to address these challenges and ensure sustainable social justice.

References:

1. Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental

Freedoms: Council of Europe Convention dated November 4, 1950, as of August 1, 2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (date of application: 10/27/2023).

2. European Social Charter (revised): Charter of the Council of Europe dated May 3, 1996: as of September 7. 2016 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (access date: 10/27/2023).

3. Zajacova, Anna, and Arjumand Siddiqi. "A comparison of health and socioeconomic gradients in health between the United States and Canada." *Social Science & Medicine* 306 (2022): 115099.

4. Sape, George P., and Thomas J. Hart. "Title vii reconsidered: The Equal Employment of 1972." *Geo. Wash. L. Rev.* 40 (1971): 824.

5. Weir, Margaret, Ann Shola Orloff, and Theda Skocpol, eds. *The politics of social policy in the United States*. Vol. 2. Princeton University Press, 1988.

ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ

Боднарук Микола Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри приватного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Бурка Альона Валентинівна,
доктор філософії,
доцент кафедри приватного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Проблеми сирітства, належного та достатнього соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, завжди були актуальними для України, а з початком повномасштабного вторгнення лише набули більш глобального характеру.

У 2019 році загальна кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, становила 69, 3 тис., у 2020 – 68,5 тис., у 2021 – 67,7 тис., у 2022 – 59,7 тис., а за уточненою інформацією Національної соціальної сервісної служби України – 66 552 тис. [1]. Щоправда, в останніх статистичних даних не враховано інформацію стосовно тих регіонів України, території яких тимчасово були окуповані станом на 2022

р., а тому достовірна інформація щодо точної кількості таких дітей відсутня.

За матеріалами аналітичного звіту, зробленого в рамках проєкту Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) «Моніторинг потреб та підтримка дітей в умовах війни», на початок війни в Україні було 67586 тисяч дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [2], а за даними Національної соціальної сервісної служби України лише за період з 24 лютого 2023 року по 01 березня 2023 року 4304 дитини отримали статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування [3].

В Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (далі Закон) зазначено: «діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, віком до вісімнадцяти років та особи з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, при продовженні навчання до 23 років або до закінчення відповідних навчальних закладів мають право на повне державне забезпечення» – отримання соціальних стипендій, посадових окладів у розмірі не менше 150 відсотків прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку, а після досягнення такими дітьми 18 років – у розмірі не меншому 150 відсотків розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб; отримання щорічної допомоги для придбання навчальної літератури в розмірі не менше трьох місячних соціальних стипендій, посадових окладів; забезпечення одягом, взуттям, а також одноразовою грошовою допомогою в розмірі не менше шести прожиткових мінімумів для осіб відповідного віку (для випускників навчальних закладів у випадку їх працевлаштування) [4].

Постановою Кабінету Міністрів України «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» від 5 квітня 1994 року № 226, а саме у пункті 13, додатково визначено, що «дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, особам з їх числа, при вступі на навчання до закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти видається безоплатно за рахунок коштів тих закладів, які вони закінчили, комплект нового одягу і взуття на суму не менш як 12 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також грошова допомога в розмірі не менш як 2,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян» [5].

Так само «учням, студентам з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, а також учням, студентам, які в період навчання у віці від 18 до 23 років залишились без батьків, щорічно надається матеріальна допомога за рахунок стипендіального фонду, а також коштів, передбачених на утримання зазначених закладів, у розмірі не менш як 8 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян». При

працевлаштуванні такої категорії осіб їм видається одяг, взуття, м'який інвентар і обладнання на суму, не менш як 40 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. А дітям-сиротам, дітям, позбавлених батьківського піклування, що перебувають під опікою (піклуванням), при працевлаштуванні видається одяг і взуття на суму не менш як 16 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Пунктом 5 підрозділу 1 розділу XX Податкового кодексу України визначено: «якщо норми інших законів містять посилення на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства...». Таким чином, якщо вище зазначені неоподатковані мінімуми перевести у гривневий еквівалент, то виходить, що на комплект нового одягу і взуття передбачена сума не менше як 204 грн., грошова допомога в розмірі не менш як 42.5 грн./136 грн.; при працевлаштуванні видається одяг, взуття, м'який інвентар і обладнання на суму, не менш як 680/272 грн. Такі цифри свідчать, що станом на сьогодні вказані грошові суми абсолютно відірвані від реальності, та потребують перегляду у сторону збільшення, оскільки на такому рівні вони, мабуть, були актуальними на момент прийняття постанови (1994 рік), проте не станом на 2023 рік.

Крім того, нині проблематичним є процес реалізації права на отримання одноразової грошової допомоги в розмірі не менше шести прожиткових мінімумів після закінчення навчального закладу, зокрема через неузгодженість між собою норм права. З метою усунення цієї суперечності, із врахуванням існуючої ситуації на ринку праці, правових висновків Верховного Суду у справах від 18 вересня 2018 року № 493/407/16-а, від 03 жовтня 2019 року № 303/5849/16-а, від 20 травня 2020 року №303/5848/16-а, було розроблено два законопроекти, які передбачають внесення змін до статті 8 Закону та викладення її в новій редакції. Зокрема, пропонується здійснювати виплату одноразової грошової допомоги в розмірі шести прожиткових мінімумів здобувачам освіти з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування після завершення здобуття ними повної загальної середньої освіти незалежно від подальшого працевлаштування [6],[7].

Отже, можна зробити висновок, що існує необхідність в перегляді та внесенні відповідних змін до окремих положень нормативних актів, які закріплюють право на деякі види соціального забезпечення чи визначають розміри допомог, компенсацій дітям-сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування під час їх навчання, при закінченні навчальних закладів та працевлаштуванні.

Список використаних джерел:

1. Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики звернеться до Прем'єр-міністра України з проханням особисто втрутитись

у проблемну ситуацію із захистом дітей, які залишились без батьківської опіки. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/235378.html (дата звернення: 21.10.2023).

2. Діти і війна в Україні. Звіт про становище дітей із сімейних форм виховання та інституційних закладів за результатами моніторингу за лютий – червень 2022. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/02-06-2022-CiAC-monitoring-report> (дата звернення: 22.10.2023).

3. Нацсоцслужба за підтримки проєкту «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe) з 24 лютого 2022 року здійснює моніторинг переміщення (евакуації) дітей, які перебувають у закладах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та приватних закладів. *Національна соціальна сервісна служба України : веб-сайт.* URL: <https://nssu.gov.ua/news/natssotssluzhba-za-pidtrymky-proiektu-suprovid-uriadovykh-reform-v-ukraini-surge-z-24-liutoho-2022-roku-zdiisniuie-monitorynh-peremishchennia-evakuatsii-ditei-i-aki-perebuvaiut-u-zakladakh-osvity-okhorony-zdorovia-sotsialnoho-zakhystu-ta-pryvatnykh-zakladiv> (дата звернення: 21.10.2023).

4. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 № 2342-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (дата звернення: 22.10.2023).

5. Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.1994 № 226. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/226-94-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

6. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо врегулювання деяких питань здійснення державного забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування при закінченні навчальних закладів: проєкт Закону України від 13.03.2023 № 9100. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41520> (дата звернення: 21.10.2023).

7. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо виплати одноразової допомоги здобувачам освіти з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування осіб»: проєкт Закону України. *Міністерство освіти і науки України : веб-сайт.* URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-zu-pro-vnesennya-zmin-do-zakonu-ukrayini-pro-zabezpechennya-organizacijno-pravovih-umov-socialnogo-zahistu-ditej-sirit-ta-ditej-pozbavlenih-batkivskogo-pikluvannya> (дата звернення: 21.10.2023).

СТАЛИЙ РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ПРАВОВИХ ЗАСАДАХ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ

Божко Дар'я Валеріївна,
кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри
державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Дослідженню проблем соціального захисту населення як однієї з комплексних систем розвинутої ринкової економіки належить важливе місце у працях багатьох учених і практиків країн світу, в діяльності Міжнародної організації праці (далі – МОП), Європейського Союзу, Ради Європи, міжнародних фінансових організацій [1, с 7].

Світова національна система в своєму історичному формуванні соціального захисту врахувала як соціальний, економічний так і культурний розвиток. Але попри відмінності в шляхах самого розвитку та в особливостях організації, якості й обсязі послуг, у методах фінансування, всі системи соціального захисту функціонують на основі єдиних принципів.

Проблема державного контролю за системою соціального захисту населення знайшла своє відображення у працях послідовників неокласичного напрямку А. Маршалла, А. Пігу. Модель соціального маневрування доходами населення й активного втручання держави у процеси регулювання соціального захисту розкрита в дослідженнях Дж. Кейнса. Співвідношення соціальної справедливості та категорій рівності й свободи досліджувались М. Фрідменом і Дж. Роулзом.

Категорія «захист» має універсальне значення. Відомі тлумачні видання пояснюють зміст цього слова як «заступництво», «охорона», «підтримка», «убезпечення», «запобігання», «попередження» та деякі інші. Поряд з цим терміном застосовується поняття «соціальне забезпечення» («*sécurité sociale*», фр.), що являє собою обов'язкову державну національну і професійну систему соціального забезпечення.

Визначення, що дають учені поняттю «соціальне забезпечення», досить різноманітні. Однак основне значення і мету соціального забезпечення вони вбачають у реалізації права особи на гідне існування через забезпечення мінімального рівня життя. Один зі «стовпів» теорії соціального захисту населення – професор Оксфордського університету, державний і політичний діяч У. Беверідж – у своїй доповіді (1942 р.) визначив соціальне забезпечення саме як «забезпечення мінімального доходу у випадках безробіття, хвороби, аварій, звільнення через старість,

запобігання збиткам від утримання інших людей, а також розв'язання проблеми особливих витрат, що виникають у разі народження, смерті, шлюбу». В міжнародному досвіді поняття «соціальний захист» отримало офіційне закріплення в 40-х рр. ХХ ст., далі поширювалося в нормативних актах об'єднаної Європи [1, с. 8].

На прикладі однієї з країн ЄС, а саме Бельгії, зауважимо, що міжнародний досвід в системі соціального забезпечення є позитивним для аналізу та подальшого розвитку нашої держави в зазначеній сфері. Саме ця країна вважається однією з найбільш соціально захищених і економічно розвинутих країн світу, тому є доцільним виділити позитивний міжнародний досвід проаналізувавши основні моменти сталого розвитку соціального забезпечення та порівняти його з вітчизняним.

Система соціального захисту Бельгії має два напрями: так званий класичний сектор соціального забезпечення - "sécurité sociale" і сектор соціальної допомоги - "l'aide sociale".

У соціальному захисті Бельгії при класичному тлумаченні виокремлено такі гілки:

- допомога, що надається у випадку безробіття;
- пенсійне забезпечення по старості і надання допомоги у деяких випадках;
- страхування проти нещасних випадків на виробництві;
- страхування від непрацездатності та інвалідності;
- виплати, пов'язані зі щорічною відпусткою;
- страхування від професійних захворювань;
- сімейні виплати.

Одразу відзначимо, що на відміну від українського законодавства, що регулює систему відносин у сфері нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань в рамках єдиного правового інституту, бельгійська система права передбачає розмежування, включаючи особові вимоги до випадків що виникли.

Для працівників, які забезпечують себе роботою самостійно існує соціальне страхування на випадок банкрутства і режим виплати допомоги по соціальному страхуванню на випадок пологів або усиновлення дитини.

Наступний напрямок – режим соціальної допомоги, встановлює види допомоги за залишковим принципом, який містити в собі: 1) виплати громадянам, які не мають загальних засобів для існування; виплати для забезпечення прожиткового мінімуму (так звані доходи «le revenu d'integration»); 2) гарантовані виплати людям похилого віку; 3) гарантовані сімейні допомоги; 4) допомоги громадянам з інвалідністю.

Єдина система класичного соціального забезпечення розподілена на режими, призначені для реалізації своїх прав у рамках відносин: 1) найманих працівників, які отримують заробітну плату від роботодавця; 2) незалежних працівників, які самостійно забезпечують себе роботою;

3) посадових осіб, державних службовців, чиновників [2].

Формуючись під впливом реформ канцлера Бісмарка, з одного боку, і лорда У. Г. Беверіджа з іншого, системи соціального захисту Бельгії та сусідніх із Бельгією країн сприйняли положення двох варіантів одночасно.

Так, відповідно до варіантів, передбачених Бісмарком, був створений механізм фінансування системи соціального забезпечення за рахунок відрахувань, які виробляються працівниками і роботодавцями, за участю держави в системі виплати пенсій. Отримання соціальних виплат було пов'язано, перш за все, із заробітною платою, цей зв'язок визначав гарантію підтримання життя на належному рівні, якщо настають зазначені ризики. Також до заслуг Бісмарка у визначенні місця у системі соціального захисту Бельгії можна зарахувати основні засади солідарності трудящих громадян.

Фонд соціального забезпечення Бельгії наповнюється за рахунок відрахувань працюючих (13,7 %), роботодавців (24,7 %), держави. Кошти надходять на рахунок Національної служби соціального захисту.

Роль напрямку запровадженого лордом Беверіджем полягає в розширенні сфери участі в системі соціального забезпечення громадян, не обмежуючись тільки громадянами, що отримують зарплату. За рахунок податків з'явилася можливість надати допомогу всім громадянам, незалежно від зайнятості у разі хвороби, безробіття, старості та інших ризиків. І тому саме поєднання ознак двох систем визначає силу та ефективність системи соціального забезпечення Бельгії.

Бельгія країна, що відома своїми високими податками й, водночас, о днією з найкращих у Європі системою соціального захисту. Хоча це лунає дивно, але саме система оподаткування забезпечує пересічному бельгійцеві і порівняно високі стандарти життя, благоустрій та соціальний комфорт. «Щоб тут, у Бельгії, жити, треба платити», – така загальна думка місцевого населення країни враховуючи пенсіонерів. «Більше ви заробляєте – більше будете платити податків». Нинішній робітник у Бельгії половину свого заробітку залишає державі. Всі нарікають, що це забагато, але не забуваймо: щоб жити в Бельгії, треба платити, бо це є охорона для ваших старших років. Ви маєте соціальний захист, сюди включена пенсія, ваші ліки, медична допомога – всі ті органи, «мютюелів», страхувань та іншої соціальної забезпеченості.

Попри те, що Бельгія вважається однією з найбільш успішних країн Західної Європи, вона ще й «найбагатша на різного роду податки». Справді, коли зібрати разом усі податки, то вийде доволі довгий список, а по дохідне оподаткування тут може сягати аж 50 відсотків і більше. Основний принцип бельгійської та й, зрештою, кожної країни – система нарахування податків полягає в організації державою добробуту її платників, як у сенсі соціального захисту, медицини й освіти, так і щодо забезпечення громадян пристойними автомобільними шляхами,

освітленням та очищенням вулиць, навчальними закладами та лікарнями. Як пояснює бельгійський експерт із податкової політики Філіп Дойкерте, мета оподаткування – це збір коштів від громадян, щоб розподілити це багатство в іншій формі і щоб усі могли скористатися ефективною системою соціального захисту. Внески на соціальне забезпечення оподатковуються: внески робітників і службовців обкладаються персональним прибутковим податком; внески роботодавців обкладаються корпоративним прибутковим податком.

Великий розвиток у бельгійському законодавстві отримали сімейні виплати як соціальний захист для родин що опинились у скрутному становищі.

Сімейні виплати дуже різноманітні і охоплюють звичайні сімейні посібники, посібники для сиріт, фіксовані сімейні посібники для дітей, що мають одного годувальника, додаткові посібники (соціальні посібники для дітей з розладами здоров'я або інвалідністю, виплат у зв'язку з досягненням віку, у зв'язку з втратою одного годувальника), допомоги у зв'язку з народженням і період адаптації після народження.

Право на сімейні виплати зазвичай пов'язано з знедоленістю, вдовством, також виплати надаються студентам, учасникам, молодим громадянам, які шукають роботу, громадянам, які вступили у відносини з підприємством у зв'язку з отриманням освіти, не здатним до праці громадянам.

Всі види соціального забезпечення, об'єднані в упорядковану систему відносин, що реалізуються на всіх рівнях за територіальною ознакою, а також добробут мешканців Бельгії дозволяють говорити про правильний вибір державою соціального забезпечення.

Таким чином підходячи до питання об'єктивно, можна зробити висновок, що не треба нехтувати міжнародним досвідом для подальшого реформування, врегулювання недоліків і білих плям які виявляються в сфері соціального забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Баранник Л.Б. Соціальний захист громадян: навч. посібник.- Вид. 2-ге, доп. і перероблене. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2017. 246 с.

9. 2. Indicateurs de protection sociale en Belgique. Decembre 2009 / SPF Sécurité sociale, Direction générale Appui Stratégique. Bruxelles, 2009. 75 p. URL : <https://socialsecurity.belgium.be/sites/default/files/indicateurs-protection-sociale-12-2009-fr.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).

**ПРОБЛЕМАТИКА ПРОЦЕДУРИ ЗДОБУТТЯ
НАУКОВОГО СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ:
ПОШУК ОПТИМАЛЬНИХ РІШЕНЬ**

Болдіжар Сандра Олександрівна,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права,
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

Пішта Вадим Іванович,
доктор філософії,
викладач кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права,
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

Станом на сьогодні активно удосконалюється процедура здобуття наукового ступеня доктора філософії, що підвищує її прозорість, зокрема через використання інформаційної системи Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти.

Попри поступові зміни залишаються дискусійні аспекти, які свідчать про необхідність подальших кроків з боку Уряду України та Міністерства освіти і науки України для спрощення самої процедури здобуття наукового ступеня доктора філософії.

У цьому дослідженні ми хочемо звернути увагу окремі моменти, які, на нашу думку, потребують наукового обговорення. Попри це мова не буде йти про ті аспекти, які можуть безпосередньо вплинути на вимоги щодо необхідного рівня наукових досліджень здобувачів.

Компетентність членів разової спеціалізованої вченої ради

Відповідно до абзацу 2 пункту 14 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (далі – Порядок) «*Компетентність членів разової ради за тематикою дослідження здобувача визначається наявністю не менше трьох наукових публікацій за тематикою дослідження здобувача за умови їх опублікування протягом останніх п'яти років до дня утворення разової ради...*» [1]. Така норма із визначенням п'ятирічного строку звужує можливість наукового-педагогічного/наукового працівника брати участь у діяльності разових спеціалізованих вчених рад (далі – разова рада) у ролі голови, рецензента чи офіційного опонента. Напевно, її наявність у Порядку мала б свідчити про відбір таких науково-педагогічних/наукових

працівників, які слідкують за сучасними тенденціями щодо розвитку наукової проблематики дослідження здобувача наукового ступеня доктора філософії. Однак тут виникає цілком логічне питання: чи можна науково-педагогічного/наукового працівника некомпетентним вченим за тематикою дослідження здобувача, якщо він має не менше трьох наукових публікацій за тематикою дослідження здобувача, але за умови, що такі публікації були опубліковані протягом останніх семи років до дня утворення разової ради? На нашу думку, відповідь на це питання негативна, оскільки віддаленість у часі досліджень науково-педагогічного/наукового працівника понад п'ять років від дня утворення разової ради не свідчить про автоматичну втрату компетентності. Саме тому ми пропонуємо змінити норму, закріплену в абзаці 2 пункту 14 Порядку та замість п'ятирічного строку визначити десятирічний строк.

Окремо зауважимо, що труднощі можуть виникати також із питанням визначення меж цього п'ятирічного строку. Тут ми наведемо приклад, щоб краще проілюструвати, що мається на увазі. *Рішення про утворення разової ради прийнято 23 жовтня 2023 року. При цьому рішення Вченої ради університету про рекомендацію до друку наукового фахового видання, у якому опубліковано одну із наукових статей члена разової ради було прийнято 19 жовтня 2018 року. Однак це наукове фахове видання було підписано до друку 24 жовтня 2018 року. У цьому разі виникає питання про те, на що слід орієнтуватись, визначаючи межі цього п'ятирічного строку. У цьому випадку ми також вбачаємо необхідність внесення відповідних уточнень до Порядку, що унеможливило б випадки подвійного тлумачення.*

Початок фактичної процедури здобуття наукового ступеня доктора філософії

Під початком фактичної процедури здобуття наукового ступеня доктора філософії ми розуміємо момент, коли здобувач має отримати (1) академічну довідку про виконання освітньо-наукової програми і висновок наукового керівника та (2) звертається до структурного підрозділу закладу вищої освіти з письмовою заявою щодо отримання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації. Відповідно до Порядку здобувач може зробити це «після завершення навчання за акредитованою освітньо-науковою програмою» [1].

Також варто звернути увагу ще на такі положення:

1. У разі наявності поважних причин здобувач має право на отримання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації та проведення захисту дисертації в разовій раді протягом двох років після відрахування з аспірантури.

2. Період дії воєнного стану, а також наступні три місяці після його припинення або скасування, не враховуються під час обчислення строків, визначених Порядком [1].

Однак Постановою Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів» від 19 травня 2023 року № 502 було внесено зміни до Порядку та до Постанови Кабінету Міністрів України від «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» від 23 березня 2016 року № 261. Таким чином було виключено пункти 10-12 з Порядку, а відповідно й положення про дію воєнного стану вже не охоплюватиме строки, які були визначені вказаними пунктами.

Зміни (які набудуть чинності з 01 січня 2024 року) також передбачають, що здобувач має почати фактичну процедуру *«не пізніше ніж протягом дев'яти місяців до завершення нормативного строку навчання за акредитованою освітньо-науковою програмою»* [2]. Такий стан справ зумовлює ряд питань. По-перше, що робити здобувачам, які, перебуваючи на четвертому році навчання, пішли у відпустку для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку у момент, коли до закінчення нормативного строку навчання залишалось три місяці (наприклад, ця відпустка почалась 30 червня 2023 року), оскільки у момент, коли вони повернуться з такої відпустки до завершення нормативного строку навчання буде менше необхідних дев'яти місяців? По-друге, що робити у тих випадках, коли дослідження здобувача потребує більше часу, ніж це передбачено нормативним строком навчання, тому що ситуації, коли неможливо провести експериментальну частину дослідження через відсутність певного обладнання або його несправність є непоодинокими? По-третє, яким чином можуть реалізувати своє право на здобуття наукового ступеня військовослужбовці та інші представники силових структур, які беруть участь у відбитті збройної агресії РФ проти України та які призупинили своє навчання в аспірантурі на період їхнього перебування у складі Збройних сил України чи інших силових структур, якщо нормативний строк їхнього навчання менший дев'яти місяців або їхнє навчання завершилось, але при цьому вони виконали дисертаційне дослідження і за звичайних обставин могли звернутись до закладу вищої освіти щодо отримання висновку про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації?

Ці та ряд інших питань потребують відповідей та необхідних змін, щоб не обмежувати право здобувачів здобути науковий ступінь доктора філософії. Саме тому потрібно й надалі приділяти увагу означеній проблематиці з метою надання пропозицій, які допоможуть покращити процедуру здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Список використаних джерел:

1. Порядок присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти,

наукової установи про присудження ступеня доктора філософії: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2023).

2. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України з питань підготовки та атестації здобувачів наукових ступенів: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.05.2023 № 502. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/502-2023-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2023).

ДО ПИТАННЯ ОХОРОНИ ПРАЦІ ТА ПІДТРИМКИ ЗДОРОВ'Я ДИСТАНЦІЙНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Вакарюк Людмила Василівна,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри приватного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Україна швидкими темпами рухається по шляху цифровізації всіх сфер суспільного життя. Сьогодення характеризується активним розвитком інформаційних процесів, посиленням цифровізації економіки та соціальних відносин, що призвело до переформатування ринка праці, зміни характеру і умов праці. Як наслідок, цілі галузі економіки та характеристика зайнятості зазнали радикальних змін. Згідно досліджень, проведених західними науковцями, «найближчим часом в світі піде в минуле або буде докорінно трансформовано більше половини нинішніх видів трудової діяльності [1; 2]. Сучасна праця, опосередкована інформаційними технологіями, набагато більш самостійна за своїм характером з точки зору того, як саме виконується робота. При цьому працівники, зайняті у виконанні такої праці, потребують посиленого захисту. Останні роки відзначаються бурхливим бумом дистанційних технологій. Відповідно питання охорони здоров'я працівників, раціональної організації робочого часу та часу відпочинку в умовах дистанційної роботи набувають особливої актуальності.

Повсюдне використання Інтернету, комп'ютерної техніки вимагає адекватної відповіді законодавства на виклики. Розвиток законодавства має враховувати ті зміни, які відбуваються в економіці країни. На жаль доводиться констатувати той факт, що національне законодавство поки що не завжди вчасно та якісно відповідає на нові загрози. Найменш захищеними в цих умовах стають дистанційні працівники. Реформування

правового регулювання дистанційної праці в нашій країні розпочалося в період пандемії COVID-19. Зокрема 30 березня 2020 року відповідним законом [3] внесені зміни до КЗпП України і легально визначено поняття «дистанційна робота». Пізніше законодавець переглянув визначення «дистанційної (надомної) роботи» і оновив норми КЗпП, Закону України «Про охорону праці» [4] в розрізі регулювання питань дистанційної, надомної роботи та гнучкого режиму робочого часу. Зокрема не тільки розмежував дистанційну, надомну роботу та гнучкий режим робочого часу, а й осучаснив відповідне правове регулювання відповідно до реально існуючих потреб.

Дистанційний режим роботи зарекомендував себе, як такий, що в умовах будь-якої кризи створює нові можливості як для працівника, так і роботодавця працювати, отримувати доходи, забезпечувати функціонування підприємств. В той же час практика його застосування свідчить про низку негативних моментів і проблем, пов'язаних з виконанням роботи дистанційно. Негативний вплив на здоров'я дистанційного працівника спричиняє те, що фактично він постійно включений у роботу. Причин цьому багато: звісно це і бажання більше заробити, різниця в часових поясах, необхідність підтримки безперервного функціонування он-лайн сервісів тощо. Незалежно від причин факт залишається фактом - у цифровій економіці стираються межі між робочим часом та часом відпочинку, між роботою і сімейним життям. Найбільше це відчувають жінки, які виконують дистанційну роботу. В цих умовах роботи «жінкам доволі важко відокремити оплачувану професійну роботу від особистого життя, оскільки вони зазвичай беруть на себе організацію побуту. Виконання більшої частини домашньої роботи, догляд за членами сім'ї в поєднанні з виконанням професійних обов'язків в дистанційному режимі – все це повноцінна робота, яка потребує великих затрат робочого часу» [5, с.74].

Дистанційна робота може не тільки подовжувати робочий час, а й викликати відчуття ізоляції. Як застерігає ВООЗ «можливість визначати час роботи може перетворитися на нескінченну роботу без перерви навіть на ніч, що тягне за собою ризик безсоння» [6] і призведе до проблем зі здоров'ям працівника. У зв'язку з цим вважаємо доцільною пропозицію, що «у працівників повинна бути можливість домовитися про те, щоб, як і раніше поєднувати цей режим робочого часу з іншими обов'язками, такими як догляд за дітьми, хворими чи особами похилого віку - і, зрозуміло, за самими собою» [7].

На дистанційних працівників мало поширюються загальні гарантії, встановлені КЗпП України (до прикладу щодо роботи у нічний час, дотримання права на відпочинок, оплати понаднормової роботи тощо). Незважаючи на те, що частиною 2 статті 158 КЗпП України на роботодавця покладається обов'язок «вживати заходів для забезпечення безпеки і

захисту фізичного та психічного здоров'я працівників, здійснювати профілактику ризиків та напруги на робочому місці...», на практиці спеціальна оцінка умов праці щодо дистанційних працівників не проводиться. Законом України «Про охорону праці» це питання також не врегульовано. Відповідно до статті 14 Закону «при виконанні роботи за трудовим договором про дистанційну роботу, відповідальність за забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці на робочому місці покладається на працівника, роботодавець несе відповідальність лише за безпечність і належний технічний стан обладнання та засобів виробництва, що передаються працівнику для виконання дистанційної або надомної роботи» [8]. Тобто, фактично контроль у сфері охорони праці дистанційних працівників відсутній.

Не менш важливим питанням є захист працівника від психосоціальних ризиків на робочому місці і їх впливу на його здоров'я. Особливу увагу слід звернути на проблему емоційного вигорання. Адже цю недугу, спричинену хронічним стресом на роботі, ВООЗ включила до міжнародного каталогу захворювань з 2022 року. Відповідно до даних спільного дослідження агентства Eurofound і МОП, проведеного в 15 країнах, внаслідок збільшення робочого навантаження, «41% працюючих дистанційно на дому відчують підвищений стрес в порівнянні з 25% працюючих поза домом» [6]. На жаль, в Україні, на відміну від багатьох європейських країн, відсутнє належне правове регулювання цього питання. Працівники не захищені законом від наслідків, пов'язаних із стресом на робочому місці. Роботодавець не несе відповідальності за шкоду, заподіяну працівникові стресами, пов'язаними з трудовою діяльністю.

Вище наведені та інші проблеми, зумовлені впливом цифрових технологій на працю, підкреслюють те, що в цифрову епоху охорона праці залишається головним активом, покликаним захищати здоров'я працівників. У подальшому при реформуванні національного законодавства про працю, законодавства про охорону здоров'я, локальних актів та їх адаптації до цифрової економіки необхідно враховувати, що підвищеної уваги потребують питання, пов'язані з умовами та охороною праці дистанційних працівників, їх захистом від надмірних навантажень. Враховуючи сучасний досвід правового регулювання дистанційної праці, один із напрямів змін має стосуватися раціональної організації періодів робочого часу та часу відпочинку при виконанні дистанційної роботи.

Список використаних джерел:

1. PricewaterhouseCoopers. The long view: How will the global economic order change by 2050? London, 2017. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/world-2050/assets/pwc-world-in-2050-summary-report-feb-2017.pdf> (дата звернення: 09.10.2023)

2. Chang J.-H., Huynh P. ASEAN in transformation: The future of jobs at risk of automation // Bureau for Employers' Activities. Working Paper No 9.

Bangkok: ILO Regional Office for Asia and the Pacific, 2016. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---act_emp/documents/publication/wcms_579554.pdf (дата звернення: 09.10.2023)

3. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» від 30.03.2020 № 540-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (дата звернення: 09.10.2023)

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення правового регулювання дистанційної, надомної роботи та роботи із застосуванням гнучкого режиму робочого часу: Закон України від 04.02.2021 1213-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-20#Text> (дата звернення: 09.10.2023)

5. Вакарюк Л.В. Охорона праці жінок у режимі дистанційної роботи під час пандемії Covid-19. *Публічне право*. № 4 (44) / 2021. С. 72-79.

6. WHO. 2019 (March 11). Middle East respiratory syndrome coronavirus (MERS-CoV). URL: [https://www.who.int/newsroom/fact-sheets/detail/middle-east-respiratory-syndrome-coronavirus-\(mers-cov\)](https://www.who.int/newsroom/fact-sheets/detail/middle-east-respiratory-syndrome-coronavirus-(mers-cov)) (дата звернення: 10.10.2023)

7. Ryder, G. (2020, March). COVID-19 has exposed the fragility of our economies. International Labour Organization. URL: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_739961/lang--en/index.htm (дата звернення: 10.10.2023)

8. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 10.10.2023)

ДО ПИТАННЯ ЩОДО СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА ПРИРОДНОГО ТА ПОЗИТИВНОГО В РЕАЛІЯХ СЬОГОДЕННЯ

Донченко Олена Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових
дисциплін та міжнародного права
економіко-правового факультету
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

Правовий позитивізм і теорія природного права представляють собою традиційно основні конкуруючі типи праворозуміння та філософські способи осмислення права. Ідеї про те, що норми діючого права в суспільстві встановлюються державою і мають відповідати природному

праву з'явилися ще в Античності, коли домінуючою була думка, що природне право йде від природи, є первинним і незмінним, а позитивне – йде від держави, є вторинним і має властивість змінюватися.

Вимоги природного права категоричні і ототожнюються з вищою, абсолютною справедливістю, вони не завжди відповідають «життєвим інтересам, кон'юктурним розумінням соціальних суб'єктів, між якими постійно виникають загострення та суперечності» [1, с. 39], а позитивне право, як продукт державної влади у вигляді нормативно-правових актів, створюється для визначення юридично дозволеного та забороненого, і має максимально відповідати природно-правовим принципам. Отже, природне право має стати орієнтиром для позитивного права, яке в свою чергу «формулює ісконні права людини (наприклад, право на життя, право на все те, що необхідно для збереження та продовження життя) та права, що з нього випливають» [2, с. 62]. До природних прав відносяться також право на свободу, як можливість діяти на власний розсуд без тиску з боку інших; «свобода – вільний вибір, а також існування певних можливостей, які забезпечують здійснення такого вибору [2, с. 63]. Далі природні, «ісконні» права мають бути формалізовані, втілені в конкретних законах, в реальному позитивному праві.

Серед безлічі геополітичних, економічних та екологічних проблем в сучасних суспільствах, звертаємо увагу на проблему прав людини, зокрема таке актуальне практичне питання, як право на одностатевий шлюб.

Практика сучасних демократичних держав свідчить про визнання природно-правової доктрини походження прав людини з позитивним оформленням, коли весь цивілізований світ прагне до максимального їх поєднання, але ж не всі природні права переходять в категорію позитивне право.

Це пов'язано з тим, що природних прав немає, а є природні можливості, які набувають статусу природних прав тільки в соціумі, коли більшість членів суспільства погоджується на реалізацію конкретного природного права. Такий соціальний механізм передбачає процедуру визнання більшістю суб'єктів такої можливості як свій обов'язок гарантувати її реалізацію, тобто не заважати іншому суб'єкту використовувати свою можливість. Історія людства знає приклад з рабовласницького періоду, коли у раба не було права на життя і власність. Цими правами його наділило суспільство пізніше. Право на життя є там, де є суб'єкт, який сприймає таку можливість як обов'язок не позбавляти життя іншого. Отже, не природа, а соціальний механізм трансформує природні можливості в статус природні права.

Далі, така конструкція «природні можливості» – «природні права» за допомогою держави переходить на рівень позитивного права, тобто через державу відбувається регламентація зазначених прав як міри свободи одного суб'єкта і несвободи іншого, як міри належної поведінки одного і

міри можливої поведінки іншого, а також захист такого права.

Таким чином, для того, щоб природні можливості перейшли в категорію природних прав (вічних, незмінних, що визначаються самою природою), а потім набули статусу позитивного права вони мають пройти спочатку через соціальний механізм, а потім через державний механізм. Природне право не є правом в суто юридичному значенні, а лише підставою, орієнтиром позитивного права. Поза позитивного права природне право – це регулятивна ідея, моральний ідеал від природи. Природні права є у людини як біологічної істоти, але як у істоти розумної ці права з'являються тільки тоді, коли цими правами наділяє його соціум, а держава має лише забезпечити недоторканність цих прав.

Проте природне і позитивне право не є якимись різними правами, це стани розвитку одного єдиного права на тому чи іншому етапі історичного розвитку [3, с. 88]. Права людини – явище мінливе, яке постійно еволюціонує разом з суспільством і державою. В теорії прав людини поряд з трьома поколіннями прав людини, які сформувалися в процесі довготривалої боротьби людства, водночас набуває вагомого значення проблематика еволюції четвертого покоління прав людини, і питання регламентації таких прав гостро стоїть перед сучасними державами, зокрема і в Україні [4, с. 41].

Погоджуємося, що на сьогоднішній день існують три аспекти проблеми прав людини: а) визнання природних прав, виведених із концептуального розуміння людини як біологічного і соціального явища; б) відображення природних прав у позитивному, а значить набуття суб'єктами юридичних прав та обов'язків; в) реальні можливості держави і суспільства щодо забезпечення прав людини [5, с. 74].

У деяких країнах питання легалізації одностатевих шлюбів вже вирішено на законодавчому рівні, а в українському суспільстві щодо цього питання погляди різняться. Деякі вважають це доцільним, а інші вбачають в цьому моральний розпад суспільства та неприродність [6, с. 39], проте вже зараз можемо констатувати певні кроки на цьому шляху. Мова йде про інститут реєстрованих партнерств, як надання рівних можливостей для одностатевих пар та альтернативу для різностатевих пар, які не бажають укласти шлюб з різних причин.

На сьогодні до Верховної Ради України подано законопроект щодо впровадження можливості реєстрації цивільних партнерств. У пояснювальній записці до проекту Закону «Про інститут реєстрованих партнерств» акцентовано, що даний законопроект ініціюється в рамках євроінтеграційних процесів, а також передбачений Національною стратегією у сфері прав людини, на виконання якої «було затверджено План дій на 2021-2023 роки, де закріплено зобов'язання запровадити інститут зареєстрованого цивільного партнерства до грудня 2023 року» [7].

Також у пояснювальній записці зазначено, що запровадження

інституту реєстрованих партнерств забезпечить належний захист прав, в тому числі права на рівність, усіх громадян, зменшить рівень дискримінації окремих вразливих груп в Україні, зменшить сегрегацію на основі сексуальної орієнтації, позитивно вплине на імідж України в міжнародному співтоваристві в контексті євроінтеграційних процесів, оскільки інститут реєстрованих партнерств є проявом розвитку громадянського суспільства та забезпечення рівності прав та свобод усіх громадян [7].

Далі зазначається, що «повномасштабне вторгнення росії в Україну актуалізувало впровадження інституту реєстрованих партнерств», воно є нагальним питанням, «зважаючи на постійну загрозу життю і здоров'ю людей через проведення бойових дій» [7], і насамперед це стосується права військових, оскільки не всі можуть офіційно оформити свої стосунки, бо їхні партнери чи партнерки однієї з ними статі. У випадках поранення, зникнення безвісти чи загибелі, їхні сім'ї та вони самі не мають достатнього юридичного захисту з боку держави. Крім того, захисту потребують і цивільні, «життя яких є під постійною загрозою через постійні ракетні обстріли рф» [7].

Міністерство оборони та Міністерство юстиції підтримали законопроект, пояснюючи це виконанням своїх зобов'язань статті 8 Конвенції прав людини, якою передбачено право кожного на повагу до свого приватного і сімейного життя. На думку авторів даного законопроекту, це є першим прогресивним кроком до конструктивного діалогу з суспільством, метою якого є створення правового механізму захисту прав людини та її основоположних свобод.

Отже, право на одностатевий шлюб, як одне з новітніх людських прав і як право четвертого покоління – вперше в історії людства має реальний шанс на нормативне закріплення. Проте в українському суспільстві зберігаються гучні дискусії щодо цього питання і різний ступінь узгодженості. Одна сторона апелює до того, що дане право людини служить благу, захищає людину, сприяє боротьбі із приниженнями особи та зловживаннями, інша сторона сприймає це як образу релігійних та національних цінностей, порушення традиційних моральних уявлень про людину, але і є третя сторона – це люди абсолютно байдужі до усяких ідей. Тепер на часі українська держава має докласти зусиль до розвитку правового регулювання відповідного права, оскільки зміни глобалізованого суспільства неможливо ігнорувати через появу нових видів суспільних стосунків, що потребує нормативної регламентації на рівні законів та Конституції [4, с. 44].

Список використаних джерел:

1. Луцький Р. П. Позитивне право та природне право: опозиція категорій. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 4. С. 38-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2011_4_11 (дата звернення:

23.10.2023).

2. Ткач О. В. Право особи на таємницю про стан здоров'я як природне та позитивне право. *Web of science and Academic Researcher*. 2019. № 1. С. 61-64. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/wsar_2019_1_12 (дата звернення: 23.10.2023).

3. Клім С. І. Природне та позитивне право: реальність чи ілюзорність аналогії? *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Вип. 56. С. 84-90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2010_56_16 (дата звернення: 23.10.2023).

4. Маложон О.І. Четверте покоління прав людини в контексті української сучасності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 41-44. URL: http://www.lsej.org.ua/12_2021/7.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

5. Дзівідзінський В. Є. Природне та позитивне право: компаративний аналіз. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Філософія. Соціологія. Політологія*. 2012. Т. 20, вип. 22(2). С. 71-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdufsp_2012_20_22%282%29__17 (дата звернення: 23.10.2023).

6. Миронець О. М. Легалізація одностатевих шлюбів в Україні. *Інтернаука: міжнародний науковий журнал*. 2017. № 16(2). С. 56-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_16%282%29__14 (дата звернення: 23.10.2023).

7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про інститут реєстрованих партнерств». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1681896> (дата звернення: 23.10.2023).

ДЕРЖАВНА МОВА ЯК ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Коломієць Юрій Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри фундаментальних
та юридичних дисциплін факультету № 6
Харківського національного
Університету внутрішніх справ

Вільне використання мови є однією з основних свобод людини, і ця свобода визнається важливою не лише для самого індивіда, а й для суспільства загалом. Ця свобода дозволяє кожній особі вільно виражати свої думки, погляди, ідеї та переконання без обмежень чи цензури, зберігати та розвивати різноманітні культури, мови та традиції. Свобода мови гарантує доступ до інформації та знань, що є важливим для освіти,

розвитку та свідомого прийняття рішень; стимулює діалог, обговорення та обмін ідеями, перетворюючись у такий спосіб в основу для соціального розвитку, реформ та інновацій. Свобода мови є важливою для захисту мовних прав меншин, гарантуючи їм можливість вільно виражати себе та зберігати свою мовну спадщину. Використання мови є суттєвою частиною збереження культурної спадщини та національної ідентичності, що виявляється у важливій меті сталого розвитку – підтримці культурної різноманітності.

Розвиток української мови, традицій, культури і звичаїв є невід'ємною складовою формування національної єдності. «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України», – йдеться у статті 11 Конституції України [1].

Відповідно до статті 10 Конституції України «державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України» [1]. Отже, українська мова може розглядатися один із символів державності, одночасно з державними символами: Державним Гербом, Державним Гімном і Державним Прапором України. А повноправне функціонування української мови, носіями якої є представники титульної нації, має бути забезпечене державою, яка відповідає перед людиною за свою діяльність.

З метою консолідації української нації, ще у 2016 році Президентом України було підписано Указ № 534/2016 «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері» [2], в якому йшлося про розширення сфери застосування української мови як одного з найважливіших чинників національної самобутності Українського народу, гарантії його національно-державної суверенності.

Продовженням консолідації українського суспільства навколо української мови як державної стало ухвалення у 2019 році Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (далі – Закон), який мав посилити державотворчі та консолідаційні функції української мови, підвищити її роль у забезпеченні територіальної цілісності та національної безпеки України. Крім того, Закон мав зміцнити національну ідентичність, сприяти збереженню національної культури, звичаїв, традицій, історичної пам'яті та забезпечити подальше функціонування української мови як державотворчого чинника української нації.

Законом передбачено, що українською мовою повинні володіти усі громадяни України, хоча б на базовому рівні. При цьому існує чіткий перелік осіб, які зобов'язані володіти та використовувати державну мову

під час виконання своїх службових обов'язків (ст. 9 Закону) [3].

Втілення в життя положень цього Закону призвело до того, що українська мова почала переважати у державно-суспільних відносинах: у сфері освіти й науки, кіно та театрі, у ЗМІ, сфері послуг тощо.

Водночас з'явилися і певні проблеми, які негативно впливали на збереження ідентичності української нації, єдності України, оскільки призводили до деформації національного мовно-культурного та мовно-інформаційного простору, знижували престиж української мови. Не достатньою була підтримка української мови й з боку пересічних громадян, що пов'язано з наслідками тривалої асиміляції українців за часів існування СРСР. Не зважаючи на понад тридцять років незалежності України, більшість наших співгромадян усе ще не до кінця усвідомлювали, що українська мова виступає як інструмент комунікації та вираження інтелектуальних аспектів особистості, а також відтворює унікальні риси багатомільйонного українського народу, є необхідною складовою його духовності та історичної пам'яті.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну 24 лютого 2022 року змінило ситуацію: воно сприяло активізації процесу українізації. Державна мова України, українська мова, стала маркером «свій-чужий» [4], символом національного опору та відданості країні. У ці складні часи вона відіграє важливу роль у консолідації суспільства, об'єднуючи громадян навколо загальних цінностей та патріотичного духу. Ця мова втілює у собі не лише слова, але й спадок, історію та долю Українського народу.

Уміння спілкуватися українською мовою стає важливим засобом вираження підтримки для власної країни в умовах воєнної агресії. Вона об'єднує громадян у боротьбі за свої права та незалежність, сприяє формуванню єдиного фронту відстоювання національних інтересів.

Проте, використання української мови в умовах російської агресії стикається з численними проблемами та викликами. Однією з таких проблем є спроби дестабілізації ситуації через сприяння розпалюванню мовних конфліктів. Ворожі сили намагаються використовувати питання мови як інструмент для розділення суспільства та створення напруженості серед населення.

Крім того, умови війни призводять до обмежень щодо вільного використання мови, зокрема через цензуру чи репресії щодо активістів, які виступають за право користуватися українською мовою, особливо на тимчасово окупованих територіях. Це, своєю чергою, порушує право людини на свободу слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право на освіту рідною мовою тощо.

Отже, державна мова є невід'ємною частиною історії, культури та традицій країни, громадянами якої ми є, і яку ми повинні захищати. Підвищення престижу української мови, виховання української мовної

свідомості та національної гідності допоможе нам зберегти ту українську самобутність, яка необхідна для подальшого розвитку і процвітання України.

В умовах війни державна мова стає не лише засобом спілкування, але й основою національної єдності та самоідентифікації громадян. Вимоги до неї виростають, оскільки вона несе на собі важливу місію об'єднання, збереження національної ідентичності та вираження протесту відносно агресора.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері : Указ Президента України від 01.12.2016 № 534/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534/2016#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

3. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> (дата звернення: 23.10.2023).

10. Українська мова під час війни: ключові тенденції розвитку / Національний інститут стратегічних досліджень : сайт. 20.03.2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayinska-mova-pid-chas-viyny-klyuchovi-tendentsiyi-rozvytku> (дата звернення: 23.10.2023).

ПРОГРАМА ГІДНОЇ ПРАЦІ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Кулачок-Тітова Людмила Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Цілі сталого розвитку до 2030 року (далі – ЦСР), як глобальний план дій, стали логічним продовженням Декларації тисячоліття ООН, розрахованої на період до 2015 року, що містила вісім Цілей розвитку тисячоліття. Декларація була прийнята у 2000 році на Саміті тисячоліття, її підписали 189 країни-учасниці ООН, серед них і Україна, а також 23 міжнародних організації. Цілі, які людство поставило перед собою на початок нового тисячоліття, в інтерпретації України (Національні цілі сталого розвитку) звучали так: 1. подолання бідності; 2. забезпечення

якісної освіти впродовж життя; 3. забезпечення гендерної рівності; 4. зменшення дитячої смертності; 5. поліпшення здоров'я матерів; 6. обмеження поширення ВІЛ-інфекції/ СНІДу та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їх масштабів; 7. сталий розвиток довкілля [1].

У 2015 році було прийнято новий глобальний план дій, розрахований на наступні 15 років - Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25 вересня 2015 року, носить назву «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». Цей документ також називають «Глобальними цілями», його кінцева мета – скорочення бідності, захист планети, щоб до 2030 року всі люди жили у мирі та достатку. ЦСР містила вже не 8, а 17 цілей, що були конкретизовані у 169 завданнях. Лишилися незмінними такі цілі як подолання бідності та забезпечення якісної освіти чи гендерної рівності. Додатково збільшився перелік цілей, які умовно можна віднести до екологічних, а саме: загальний доступ та раціональне управління водними ресурсами та джерелами енергії; відкритість, безпека, життєстійкість та екологічна стійкість населених пунктів; раціональне споживання і виробництво; боротьба зі змінами клімату та з його наслідками; окремо виділені задачі раціонального використання та збереження океанів, морів та морських ресурсів; збереження та захист екосистем суші.

Варто також підкреслити появу серед ЦСР цілі 8, що сформульована як «сприяння безперервному, всеохопному і сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх», яка була конкретизована в 12 завданнях та, переважно, відповідає сфері діяльності спеціалізованої установи ООН – Міжнародної організації праці (далі – МОП). Серед інших, до завдань, якими конкретизуються напрямки досягнення зазначеної цілі, належать такі: «...8.3 проведення орієнтованої на розвиток політики, що сприяє продуктивній діяльності, створенню гідних робочих місць, підприємництву, творчості й інноваційній діяльності, заохочувати офіційне визнання й розвиток мікро-, малих і середніх підприємств; ... 8.5 до 2030 року забезпечити повну та продуктивну зайнятість та гідну працю для всіх жінок і чоловіків, зокрема молодих людей та осіб з інвалідністю, а також рівну оплату за рівноцінну працю. 8.6 до 2020 року суттєво скоротити частку молоді, яка не працює, не вчиться і не набуває професійних навичок; 8.7 викоринити примусову працю, покінчити з сучасним рабством і торгівлею людьми та забезпечити заборону й ліквідацію найгірших форм дитячої праці, а до 2025 року покінчити з дитячою працею у всіх її формах; 8.8 захищати трудові права і сприяти забезпеченню надійних і безпечних умов праці для всіх трудящих, включаючи трудящих-мігрантів, особливо жінок-мігрантів, та осіб, які не мають стабільної зайнятості тощо [2].

МОП почала співпрацювати з Україною щодо роботи над програмою

гідної праці ще у 2006-2007 роках, у 2008 р. був підписаний Меморандум про взаємодію на період 2009-2011 рр., з часом були представлені програми гідної праці для України на періоди 2012-2015 та на 2016-2019 рр., в яких, на підставі ґрунтовного багатовекторного аналізу соціально-економічної ситуації в країні визначались напрямки, в яких потрібно провести зміни, - від реформ законодавства до реалізації політики, спрямованої на посилення соціального діалогу.

Програма гідної праці МОП для України на період з 2020 по 2024 роки, окрім звичайних формулювань пріоритетів та кінцевих результатів, включала також і визначення тих конкретних ЦСР, досягненню яких будуть сприяти заплановані зміни [3]. Так, на думку експертів МОП, реформування Національної та територіальних тристоронніх соціально-економічних рад повинно сприяти ефективності соціального діалогу стосовно поліпшення умов праці й підвищення рівня життя та, в свою чергу, сприятиме досягненню Україною завдань ЦСР 8.3, 8.5 і 8.8. Розширення участі соціальних партнерів у формуванні економічної та соціальної політики сприятиме досягненню Україною завдань ЦСР 8.3 і 8.8. Вже досить тривалий час експерти МОП пропонують підвищити увагу до проведення колективних переговорів на галузевому рівні, який дає можливість ідентифікувати та використовувати необхідні економічні дані про ринок праці, запровадити зворотній зв'язок для кращого врахування потреб членів та, в результаті, забезпечить справедливі та продуктивні умови праці та гармонійні виробничі відносини. Виконання цього пріоритету Програми гідної праці повинно сприяти виконанню ЦСР 8.8.

В сфері зайнятості пріоритетними є завдання щодо навчання фахівців Державної служби зайнятості новим методикам надання сучасних і адаптованих послуг різним категоріям клієнтів, вдосконалення управління ринком праці, опанування досвіду розвинутих країн задля зростання зайнятості населення (сприятиме виконанню завдання 8.5), а також скорочення невідповідності кваліфікації потребам ринку праці, насамперед, серед молоді, що повинно призвести до покращення можливостей зайнятості підготовленої молоді, кращій інтеграції на ринку праці та зростанню рівня зайнятості українців (ЦСР 8.5).

За умови забезпечення навчання та консультацій з боку МОП місцевим постачальникам послуг щодо організації навчання з питань підприємництва та управління малими та середніми підприємствами та налагодженні зв'язків між представниками підприємств та постачальниками фінансових послуг, то існуючі та потенційні підприємства вдосконалять свої навички ведення господарської діяльності, налагодять кращу ділову практику та нададуть кращі бізнес-плани для банків, що призведе до покращення роботи, збільшення доходу і створенню робочих місць та, відповідно, сприятиме досягненню Україною завдань ЦСР 8.3 (сприяння продуктивній діяльності, створенню гідних

робочих місць, підприємництву, творчості й інноваційній діяльності, заохочення офіційного визнання й розвитку мікро-, малих і середніх підприємств, 4.4 (істотне збільшення кількості молодих і дорослих людей, що володіють затребуваними навичками для працевлаштування, отримання гідної роботи та ведення підприємницької діяльності) та 9.3 (розширення доступу малих промислових та інших підприємств до фінансових послуг та посилити їх інтеграцію до виробничо-збутових ланцюжків і ринків).

Ще одним пріоритетом для України МОП визначила боротьбу з незадекларованою працею (як перехід до формальної економіки) та покращення відповідності міжнародним стандартам безпеки та гігієни праці, що буде підкріплено наданням допомоги суб'єктам законодавчої ініціативи у розробці нормативних актів, наближених до відповідних Директив ЄС, проведенні навчання, консультацій та адвокації для соціальних партнерів, в результаті призведе до організації більш здорових та безпечних умов праці та до збільшення частки задекларованої праці та тим самим сприятиме досягненню ЦСР 8.8.

Досягненню Україною завдань ЦСР 10.4 (відповідна політик, особливо бюджетно-податкова політика, політика у сфері заробітної плати та соціального захисту, що сприятиме забезпеченню більшої рівності), 8.5 (забезпечення повної та продуктивної зайнятості і гідної праці для всіх) та 5.2 (викорінення всіх форм насильства щодо всіх жінок і дівчат у публічній та приватній сферах, зокрема торгівлі людьми, сексуальної та інших форми експлуатації.) в межах виконання Програми гідної праці повинен сприяти перегляд законодавства на підставі фактологічного аналізу відповідних проблем з боку МОП, опанування кращих практик країн Східної Європи – членів ЄС, розбудова спроможності соціальних партнерів та тристороннє обговорення можливого пакету заходів, спрямованих на усунення недоліків, що призведе до кращого дотримання трудових прав, поліпшення умов праці та підвищення рівня життя.

Слід зауважити, що з метою реалізації ЦСР в Україні була розроблена система індикаторів їхнього виконання [4]. За результатами цього моніторингу Держстатом України представлено звіт за 2020 та за 2021 роки щодо досягнення ЦСР, а у 2021 році нашою державою також був представлений Добровільний національний огляд щодо ЦСР в Україні, в якому щодо дотичних до Програми гідної праці завдань було, зокрема, відмічено: прогрес у рівні зайнятого населення та скорочення частки молоді, яка не навчається і не працює; незначна позитивна динаміка, що потребує суттєвого прискорення, у індексі продуктивності праці та у кількості постраждалих на виробництві; від'ємна динаміка кількості загиблих від нещасного випадку на виробництві (всі показники у порівнянні із 2015 роком) [5]. У листопаді минулого року, незважаючи на війну, Урядом були висловлені плани щодо подання аналогічного

добровільного огляду щодо досягнення ЦСР за 2023 рік.

Не дивлячись на війну, українська держава все ж цілеспрямовано працює над покращеннями в соціально-економічній сфері. Одним із завдань, що стоять перед багатьма країнами у сучасному світі, зокрема, і перед Україною, є подолання гендерного розриву в оплаті праці. Нещодавно Урядом було схвалено Національну стратегію подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2023-2025 роки [6]. Реалізація цих планів позитивно вплине на досягнення таких ЦСР та завдань Програми гідної праці, як: подолання бідності, гендерної нерівності та забезпечення гідної праці в Україні. Варто також згадати такі важливі інструменти вирішення соціально-економічних проблем як посилення соціального діалогу, зокрема, через відновлення діяльності тристоронніх соціально-економічних рад, роботу відповідних державних інституцій в напрямку скорочення рівня незадекларованої праці, приведення законодавства до міжнародних стандартів, зокрема, стандартів ЄС тощо.

Список використаних джерел:

1. Декларація тисячоліття Організації Об'єднаних Націй, прийнята Резолюцією Генеральної асамблеї 55/2 від 08.09.2000. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml (дата звернення: 21.10.2023).

2. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. Резолюція, прийнята Генеральною Асамблеєю 25.09.2015 70/1. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Agenda2030_UA.pdf (дата звернення: 20.10.2023).

3. Програма гідної праці 2020-2024 Україна. URL: https://www.ilo.org/budapest/what-we-do/decent-work-country-programmes/WCMS_774455/lang--uk/index.htm. (дата звернення: 23.10.2023).

4. Питання збору даних для моніторингу реалізації цілей сталого розвитку: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.08.2019 № 686-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/686-2019-%D1%80#Text>. (дата звернення: 22.10.2023).

5. Добровільний національний огляд щодо ЦСР в Україні 2020. URL: <https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=a0fc2a99-ada3-4a6d-b65b-cb542c3d5b77&title=DobrovilniiNatsionalniiOgliadSchodoTsileiStalogoRozvitkuVUkraini> (дата звернення 23.10.2023).

6. Про схвалення Національної стратегії подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2023-2025 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15.09.2023 № 815-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/815-2023-%D1%80#Text> (дата звернення 20.10.2023).

ПРАВО ЛЮДИНИ НА ДОСТУП ДО МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ЯК СКЛADOVA ПРАВА НА ДОСТАТНІЙ ЖИТТЄВИЙ РІВЕНЬ

Мальцев Вадим Віталійович,
викладач кафедри
конституційного і міжнародного права
факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Достатній рівень життя, який гарантує свободу від бідності, визнається як одне з основних і невід'ємних прав людини. Це право, що має універсальний характер, отримало своє закріплення у низці ключових міжнародних документів. Зокрема, Загальна декларація прав людини 1948 року (далі – Загальна декларація, Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року, а також Конвенція про права дитини 1989 року визначають основні параметри та гарантії цього права.

Згідно із Загальною декларацією, кожна людина має право на такий рівень життя, який забезпечує її фізичне, соціальне та психологічне благополуччя. Це включає в себе не лише базові потреби, такі як їжа, одяг та житло, але й доступ до медичного догляду, соціального обслуговування та інших благ, необхідних для підтримання здоров'я та добробуту. Крім того, Загальна декларація визнає право людини на соціальний захист у випадках, коли вона стикається з обставинами, які позбавляють її засобів до існування, такими як безробіття, хвороба або інвалідність [1].

Важливо підкреслити, що забезпечення права на достатній рівень життя є не лише моральним обов'язком, а й юридичною відповідальністю кожної держави перед своїми громадянами. Кожна держава, яка підписала вищезазначені міжнародні документи, зобов'язана створювати умови для реалізації цього права на національному рівні.

У сучасному цивілізованому суспільстві підтримка осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах та втратили джерело засобів існування з причин, що виходять за межі їхнього контролю, визнається як одна з ключових загальнолюдських цінностей. Ця концепція отримала своє закріплення у важливих міжнародних правових документах, що регулюють права людини.

Зокрема, Загальна декларація визнає необхідність забезпечення гідного рівня життя для кожної людини. Але ще більш детальне осмислення цього права міститься у Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права. Згідно зі статтею 11 Пакту, держави-учасниці підтверджують своє зобов'язання визнавати право кожної людини на гідний рівень життя, який включає в себе необхідні умови для забезпечення фізичного та соціального благополуччя, такі як достатнє

харчування, одяг та житло. Стаття 12 Пакту, у свою чергу, акцентує на забезпеченні права кожної людини на найвищий можливий рівень фізичного та психічного здоров'я. Для реалізації цього права держави зобов'язані вживати конкретних заходів, спрямованих на підвищення якості медичного обслуговування, профілактику захворювань та покращення умов життя, які сприяють збереженню здоров'я громадян [2].

Конституція України, яка у своїй статті 1 визначає Україну як соціальну державу, «надає пріоритетний статус вирішенню питань, пов'язаних з умовами та рівнем життя людини» [3, с. 100]. Стаття 48 Основного Закону конкретизує це право, зазначаючи, що кожен громадянин має право на достатній життєвий рівень, який включає в себе не лише матеріальне благополуччя, але й забезпечення основних потреб, таких як харчування, одяг та житло [4]. Це положення відображає загальноприйняті стандарти, зокрема вимоги статті 25 Загальної декларації, яка акцентує на необхідності забезпечення високої якості життя на принципах соціальної справедливості.

Держава, відповідно до конституції, має не лише визнавати, але й активно захищати та гарантувати права своїх громадян. Отже, органи державної влади мають вживати всіх необхідних заходів для того, щоб забезпечити реалізацію права кожного громадянина на достатній рівень життя, включаючи доступ до основних благ та послуг.

У цьому контексті одним із ключових елементів сучасного гідного рівня життя стає доступ до інтернету. Як вказує В. Татарова, завдяки стрімкому розвитку, інтернет призводить до революційних змін у всіх сферах суспільного життя. Він відіграє роль потужного інструменту соціального, освітнього та культурного прогресу, надаючи нові можливості як державним органам, так і звичайним громадянам. Однак, поряд із безліччю переваг, інтернет може містити і потенційні загрози, які не можна ігнорувати. Тому, важливо, щоб держава також взяла на себе обов'язок забезпечення безпечного та якісного доступу своїх громадян до цифрових ресурсів [5, с. 106].

У практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) питання доступу до інтернету вже ставало предметом розгляду. Особливої уваги заслуговує рішення ЄСПЛ за справою «Ахмет Юлдірім проти Туреччини», у якому Суд визнав, що право на безперешкодний доступ до інтернету є фундаментальним. Суд вказав на те, що заходи, прийняті Туреччиною, які призвели до блокування всіх сайтів, що надавались через хостинг «Google Sites», були надмірними. Це блокування не могло бути обґрунтоване лише потребою обмежити доступ до одного спірного сайту. Більше того, національне законодавство Туреччини не надавало достатніх гарантій проти зловживань такими заходами, що підкреслює важливість правового регулювання в цій сфері [6].

Декларування на міжнародному рівні права людини на доступ до

інтернету як фундаментального права, вимагає аналізу економічного аспекту його реалізації. Адже сучасний світ переживає перехід до цифрової економіки, де інтернет стає ключовим інструментом для бізнесу, освіти, культури та інших сфер життя. Ця тенденція підтверджується численними дослідженнями та науковими роботами.

Науковці Н. Краус та О. Голобородько акцентують на тому, що цифрова епоха радикально змінює підходи до ведення бізнесу. Вони вказують на важливість адаптації до нових інформаційних технологій, таких як системи управління маркетингом, продажами, сервісом, телефонією, месенджерами, системами документообігу, управління персоналом та обліковими системами. Ці інструменти стають невід'ємною частиною успішного бізнесу в умовах цифровізації. Крім того, автори виокремлюють низку інноваційних технологій та напрямків, які визначають тренди сучасного соціально-економічного розвитку, серед них – BioTech, NanoTech, RetailTech, FinTech, LegalTech, InsurTech, GovTech, BlockChain, Digital marketing, CRM&BPM. Ці напрямки підкреслюють, наскільки широкими є можливості для використання інтернету в економіці, і як важливо забезпечити доступ до нього для всіх громадян, адже частка обігу товарів та послуг через мережу інтернет неухильно зростає [7].

Законодавче закріплення права на доступ до інтернету відіграє ключову роль у реалізації громадянами права на достатній рівень життя в умовах сучасної цифрової економіки. Інтернет, як інструмент комунікації та доступу до інформації, стає невід'ємною частиною економічного життя людини. Він відкриває нові горизонти для професійного розвитку, дозволяючи отримувати актуальні знання, навички та компетенції, що безпосередньо впливають на конкурентоспроможність особи на ринку праці.

Останніми роками значна частина вакансій на ринку праці пов'язана з інтернетом, а безліч компаній пропонує віддалену роботу, що робить доступ до мережі вирішальним фактором у забезпеченні зайнятості. Це особливо актуально для представників молодшого покоління, які виростають в епоху цифровізації та шукають можливості для самореалізації в глобальному інтернет-просторі.

Крім того, інтернет відіграє ключову роль у процесі загального розвитку особистості. Доступ до мережі дозволяє громадянам отримувати актуальні знання, вивчати нові наукові дослідження, користуватися електронними бібліотеками та іншими освітніми ресурсами. Це підвищує інтелектуальний потенціал нації, сприяє формуванню освіченого громадянина, готового до викликів сучасного світу.

Підсумовуючи слід зазначити, що право на доступ до мережі інтернет останнім часом розглядається як один із ключових елементів забезпечення права на достатній життєвий рівень, оскільки воно впливає на багато

аспектів життя людини, включаючи освіту, працю, участь у політичному житті та економічний розвиток. Враховуючи стрімке розширення цифрового простору та його вплив на економічну, соціальну та культурну сфери життя, законодавче закріплення права на доступ до інтернету стає однією з ключових умов для забезпечення громадянами своїх конституційних прав і свобод.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини : прийн. і проголош. резолюцією 217 А (III) Ген. Асамблеї ООН від 10.12.1948. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 18.10.2023).

2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 . URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgiBin/Laws/main.cgi?nreg=995_042 (дата звернення: 18.10.2023).

3. Гудзь Т. І., Мальцев В. В. Міжнародні стандарти права на достатній життєвий рівень та їх вплив на законодавство України. *Право і безпека*. 2022. № 4 (87). С. 94–107. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.4.08>.

4. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 19.10.2023).

5. Татарова В. С. Особливості правового регулювання мережі «Інтернет». *Управління розвитком*. 2014. № 6. С. 105–108 (дата звернення: 19.10.2023).

6. Рішення Європейського суду з прав людини від 18.12.2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-126863&filename=001-126863.pdf&TID=ihgdqbxnfi> (дата звернення: 20.10.2023).

7. Краус Н., Голобородько О., Краус К. Цифрова економіка: тренди та перспективи авангардного характеру розвитку. *Ефективна економіка*. 2018. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2018/8.pdf (дата звернення: 20.10.2023).

ЯКІСТЬ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВІЙНИ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Ольшевський Іван Петрович,

аспірант Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Якісна освіта визначена однією з цілей сталого розвитку на Саміті ООН на період до 2030 року. Наразі освіта в Україні переживає найскладніший період за часи незалежності. Велика війна стала випробуванням, з яким українські вчителі та учні, викладачі та студенти

стикаються щодня. Зруйнована та пошкоджена інфраструктура закладів освіти та установ, недосконала безпекова інфраструктура вже існуючих закладів освіти, відсутність у багатьох учасників освітнього процесу доступу до комп'ютерного обладнання, програмного забезпечення та якісного Інтернету, що погіршує доступ до дистанційного навчання, і найголовніше - людські жертви, міграція за кордон, переміщення у межах країни як педагогічних та наукових кадрів, так і учнів, - це реалії українців сьогодні. У зв'язку з вищезазначеним надзвичайно актуальним постає питання можливості підтримання якості освіти під час війни у надзвичайно складних умовах. Якими б складними часи не були, та якісна освіта не лише дітей, молоді, але і дорослих, – це інвестиція в майбутнє держави.

Відповідно до ч. 2 ст. 41 Закону України «Про освіту» [1], складовими системи забезпечення якості освіти є система забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти), система зовнішнього забезпечення якості освіти, система забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти.

Систему забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти) слід розглядати як взаємопов'язану сукупність процедур, практик і механізмів, які визначаються та реалізуються в межах самого навчального закладу, щоб забезпечити високу якість освіти та постійно її покращувати. Ця система, відповідно до ст. 41 Закону України «Про освіту», може включати: стратегію (політику) та процедури забезпечення якості освіти; систему та механізми забезпечення академічної доброчесності; оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання здобувачів освіти; оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання педагогічної (науково-педагогічної) діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників; оприлюднені критерії, правила і процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти; забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, в тому числі для самостійної роботи здобувачів освіти; забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління закладом освіти; створення в закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування; інші процедури та заходи, що визначаються спеціальними законами або документами закладу освіти.

Надзвичайно актуальною, на нашу думку, є позиція Анненкової І.П., яка розглядаючи питання якості освіти зазначила, що якість процесу закономірно призводить до високої якості результату, а зміна вимог до якості результату відповідно обумовлює необхідність адекватних змін у вимогах до якості процесу [2]. На наше переконання, тим компонентом, який значно гальмує підвищення якості освіти (не лише під час воєнного стану, а і в мирні часи), є недоліки в організації освітнього процесу, що

мають місце на всіх рівнях освіти в Україні. Не применшуючи значення інших проблем, як то академічна недоброчесність чи застарілість деяких навчальних програм, слід констатувати, що проблеми освіти в областях значно примітивніші – відсутність нормального зв'язку та з'єднання з мережею Інтернет, матеріально-технічна база з минулого століття – це ті проблеми і питання, які потребують першочергового вирішення.

Попри введений воєнний стан, та карантин, що йому передував, слід відмітити ряд позитивних зрушень в напрямку розробки та впровадження інформаційних систем для функціонування закладу освіти. На сьогодні дедалі більше професій потребують набуття високого рівня цифрових компетентностей і володіння новітніми технологіями задля забезпечення прав людей на якісну освіту. В умовах російської агресії більшість закладів вищої освіти були змушені працювати в дистанційному (онлайн) або змішаному форматах. Тому електронні інструменти та платформи дистанційного навчання відіграють важливу роль в освітньому процесі, змушують прилаштовуватися навчальним закладам і науково-педагогічним працівникам до вимог сьогодення [3, с. 107].

Таком чином, школи та вчителі можуть розвивати творчі методи та підходи для забезпечення навчання під час війни, наприклад, використовуючи онлайн-ресурси або адаптовані навчальні програми. Окрім загальнодоступних ресурсів, як то Google Classroom, Google Meet, Zoom, Viber, WhatsApp і Facebook Messenger, які забезпечують комунікацію між викладачами та учнями, слід згадати про існування національної платформи для дистанційного навчання «Всеукраїнська школа онлайн», що надає можливість дітям опанувати українську програму в зручний для них час. Зокрема, функціонал «Кабінет учителя» Всеукраїнської школи онлайн надає можливість влаштовувати дискусії для обговорення окремих тем, відстежувати прогрес у навчанні кожного учня, створювати віртуальні класи, запрошувати учнів до перегляду курсів.

Таким чином, безсумнівно творчий підхід викладачів має надзвичайне значення для здійснення освітнього процесу навіть під час війни. В той же час, погоджуємося з думкою про те, що не варто сприймати дистанційне навчання як вирішення всіх проблем, оскільки, як і будь-яка форма навчання, воно має власні плюси та мінуси. З одного боку, безсумнівно мінімалізуючи ризики фізичної небезпеки для дітей, така форма навчання може погіршити якість освіти.

Втрати в освітньому процесі – зміна форми здобуття освіти, переведення закладів з очного на дистанційне та змішане навчання, нестабільні умови організації освітнього процесу (повітряні тривоги, відключення електроенергії, перебої з інтернетом) – вплинули на результати навчання учнів/учениць. За спостереженнями вчителів початкових класів, результати навчання учнів/учениць погіршилися з таких навчальних предметів, як українська мова, іноземна мова,

математика, літературне читання, та не змінилися з таких навчальних предметів та курсів: мистецтво, дизайн і технології, фізкультура, інформатика, «Я досліджую світ» [4, с. 8]. Розмірковуючи ж над тим, що може допомогти стабілізувати освітній процес в умовах війни, третина керівників вказують на потребу у психологічній підтримці вчителів та учнів, а також на забезпечення умов для навчання: укриття, доступу до електроенергії та інтернету. Відповіді директорів співвідносяться із запитом третини вчителів про психологічну підтримку, про нестабільні умови як головну перешкоду навчання [4, с. 60].

Погоджуємося з позицією Продана В.І., що до ключових пріоритетів освітньої політики в умовах воєнного стану слід віднести впровадження психологічної підтримки суб'єктів освітнього процесу, які постраждали внаслідок агресивних військових дій та внутрішньо-переміщених осіб; інтенсифікація інновацій у сфері освіти; організація змішаної форми навчання задля забезпечення доступності освітнього процесу; перегляд цифрової компетентності викладацького складу згідно модернізованої освітньої програми; перегляд державної освітньої політики із орієнтації на суб'єктів освітнього процесу та їх потреби [5, с. 3].

Вирішення більшості із вищезазначених проблем безсумнівно лежить, в першу чергу, в матеріальній площині. По-перше, активні дії мають бути спрямовані на пошук інвестицій та спонсорів, які покриють витрати, перш за все, для будівництва та реконструкції, ремонту укриттів та забезпечення технікою та підключенням до швидкісної мережі Інтернет як навчальних закладів, так і учнів. Результатом буде створення безпечного та комфортного середовища для учасників освітнього процесу, в тому числі і цифрового середовища. Фінансування дошкільної та шкільної освіти є нічим іншим, як інвестицією в майбутній потенціал країни.

Розробка сучасної, якісної моделі освіти неможлива без налагодження співпраці між державними органами, органами місцевого самоврядування, та громадськими організаціями і бізнесом. Важливо залучати учнів, батьків, вчителів та інших зацікавлених сторін до процесу забезпечення якості. Їхні погляди та відгук можуть бути цінними джерелами інформації для покращення освітнього процесу. Важливим напрямком підтримки якості освіти в умовах війни є удосконалення системи фінансового заохочення педагогічних працівників; забезпечення їх базовими потребами в житлі, як то надання пільгових кредитів на його придбання, та забезпечення працівників закладів освіти сільської місцевості службовим житлом.

Переконані, що зазначені вище заходи цілком реально поступово впроваджувати і в період введеного воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Анненкова І.П. Критерії і показники якості освіти у ВНЗ. URL: http://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2011/8_2011/1.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

3. Павлиш Т., Басараб В., Терещенко В., Рогів М. Цифровізація освітнього процесу в закладах вищої освіти в умовах воєнного стану. Освітні обрії. № 1(56), 2023. URL: <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/obrii/article/view/7090/7336> (дата звернення: 23.10.2023).

4. Дослідження якості організації освітнього процесу в умовах війни у 2022/2023 навчальному році. URL: <https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/yakist-osvity-v-umovah-viyny-web-3.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).

5. Продан В. І. Пріоритети освітньої політики в умовах війни. Право в умовах війни: пріоритети, завдання, функції: матеріали міжнародного круглого столу (м. Ужгород, 14 жовтня 2022 р.). Ужгород, 2022. С. 1-4

КАТЕГОРІЯ «ІНТЕРЕС» У ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Осадчук Тетяна Володимирівна,
асистентка кафедри приватного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

В умовах розвитку та вдосконалення сучасного правового регулювання трудових відносин неможливо оминати важливий аспект, який відіграє вирішальну роль у формуванні, розвитку та збереженні справедливих та ефективних трудових правовідносин. Таким важливим аспектом є категорія «інтерес».

Характеристику змісту «інтерес» розпочнемо із загальноприйнятого визначення поняття, оскільки «інтерес» – категорія багатоаспектна і багатогранна, дослідженню якої приділяють увагу не тільки юридичні, а й багато інших гуманітарних наук. Тому для вичерпної відповіді категорії «інтерес» насамперед необхідно узагальнити результати досліджень цієї проблеми у філософії, соціології, економічній та юридичній теорії, оскільки кожна категорія має свій власний контекст і значення, які відіграють важливу роль у формуванні та регулюванні трудових відносин.

Той факт, що інтерес є предметом дослідження в різних суспільних науках, свідчить насамперед про те, що ця категорія сама по собі є загальнонауковою. Однак, практично кожна наука, виходячи зі своїх завдань, предмета, методу дослідження, виробила власне поняття. Так, з точки зору філософської науки, яку представляли І. Кант і Г. Гегель, значення категорії «інтерес» (лат. «interes» - мати сенс, бути важливим) розглядається, як справжня причина дій, подій, досягнень, за якою стоять

безпосередні спонукання (думки, мотиви, ідеї, наміри тощо) у діях окремих осіб, класів, соціальних груп [1, с. 16].

В економічній теорії категорія «інтерес» розглядається як вигода, якої досягають у процесі реалізації економічних відносин [2, с. 63]. Дана категорія, у співвідношенні до трудового права, належить передусім до фінансових аспектів трудових відносин та включає в себе питання заробітної плати, компенсації, бонусів та іншої фінансової вигоди, які працівники отримують при виконанні своїх трудових обов'язків. З боку роботодавців вона проявляється в забезпеченні ефективності робочого процесу та рентабельності власного бізнесу.

Якщо вести мову про значення категорії «інтерес» із соціальної точки зору, то важливо підкреслити, що це поняття відноситься до аспектів, пов'язаних із питаннями соціального добробуту та якості життя працівників (безпека, рівність та недопущення дискримінації, право на відпочинок та відпустки тощо). Так, А. Адлер визначав: «соціальний інтерес – це орієнтація на кооперацію між індивідами або як стиль життя, який передбачає цінування спільного блага більшою мірою, ніж індивідуальні інтереси та бажання» [3, с. 13].

Не менш цікавим є розгляд категорії правового інтересу через призму соціального інтересу, бо, як стверджує С.В. Солдатенко, «правовий інтерес – це соціальний інтерес, який генетично пов'язаний з правом - він знаходить своє втілення у праві; прояв у правовому статусі суб'єктів права, нормах права, правовій культурі та свідомості, правотворчій та правозастосовній формі, інтегрує існуючі взаємозв'язки, тобто на рівні основних компонентів статистичних і динамічних підсистем правової системи» [4, с. 9]. Загалом, як бачимо, правовий інтерес виникає в контексті встановлених норм і стандартів права, є складним і має багато різних складових, що впливає на розвиток та функціонування правової системи в цілому.

Тим не менш, як відзначають науковці, - «правові інтереси є одноплановими з економічними, політичними, духовними та іншими інтересами, оскільки формуються відповідними умовами суспільного життя і мають свою специфіку задоволення» [5, с. 96]. У трудових відносинах, категорія правового інтересу передбачає наявність чіткого правового регулювання, а також механізмів правового захисту для вирішення спорів та конфліктів між сторонами.

Важливо відзначити, що інтереси працівників і роботодавців у трудових правовідносинах проявляються по-різному, Тому для кращого розуміння висвітлимо їх у таблиці 1.

З огляду на табл. 1, важливо відзначити той факт, що в даному випадку інтереси не є вичерпними, але ми вважаємо їх одними з основних у сфері трудових правовідносин. Зазначені інтереси є різними, а роль трудового права полягає у забезпеченні балансу та їх врегулюванні. Таким

чином, трудове право, як самостійна галузь права, відіграє важливу роль у забезпеченні справедливості та стабільності, а також сприяє ефективному функціонуванню ринку праці.

Таблиця 1

Інтерес працівника та роботодавця у трудових правовідносинах

№	Інтерес працівника	Інтерес роботодавця
1.	Отримання справедливої оплати праці та забезпечення гідних умов праці	Забезпечення прибутковості підприємства та збільшенні конкурентоспроможності
2.	Забезпечення безпеки життя та здоров'я на робочому місці	Ефективність та продуктивність працівників у виконанні трудових обов'язків
3.	Розвиток професійних навичок та можливість кар'єрного зростання	Забезпечення законності та правової стабільності

Примітка: складено автором самостійно

Отже, категорія «інтерес» є багатоаспектною і досліджується в різних гуманітарних науках, включаючи філософську, економічну, соціальну та правову. Інтереси впливають на різні аспекти трудових правовідносин, зокрема: отримання справедливої оплати праці, забезпечення гідних умов праці, правовий захист від дискримінації, належної організації умов праці, бажання забезпечити стабільність і безпеку на робочому місці тощо. Значення категорії «інтерес» розкриває не тільки її фундаментальну роль у формуванні та розвитку трудових відносин, але й сприяє вдосконаленню її правового регулювання. У свою чергу, трудове право, як самостійна галузь права, відіграє важливу роль у забезпеченні балансу і врегулюванні зазначених інтересів, захищаючи права обох сторін і сприяючи ефективному функціонуванню ринку праці.

Список використаних джерел:

1. Люта Л. Інтереси як психологічний чинник соціальних змін. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*, 2019. №1(5). С. 16-19.
2. Гальчинський А. С., Єщенко П. С., Палкін Ю. І. Основи економічних знань. Київ, 1999. 544 с.
3. Сидоркіна М. Соціальний інтерес як передумова розвитку громадянської компетентності. *Освіта і суспільство*, 2020. № 11-12. URL: <https://naps.gov.ua/ua/press/method/2205/>
4. Солдатенко С. В. Правовий інтерес: загальнотеоретична характеристика. автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2014. 20 с.
5. Сокол М., Ходачинський В., Поняття та ознаки законного інтересу у трудовому праві. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2 (12). С. 95-99.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОВНОЇ ТА ПРОДУКТИВНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ В УКРАЇНІ

Парпан Тетяна Валеріївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри соціального права
юридичного факультету
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Не зважаючи на виклики сьогодення, актуальними залишаються визначені у 2019 році Указом Президента України цілі сталого розвитку України на період до 2030 року [1]. Однією з них є сприяння сталому економічному зростанню, повній та продуктивній зайнятості. Її досягнення повинно допомогти забезпечити поступальне зростання рівня та якості життя населення в Україні.

Забезпечення якомога повнішої зайнятості населення та створення максимальних можливостей для отримання роботи, не залежно від того у яких формах і на яких підставах відбувається залучення до праці, вже давно є домінуючою тенденцією в європейських країнах [2, с.5]. Нині, будь-яка держава, яка взяла на себе зобов'язання сприяти повній зайнятості населення, повинна враховувати сучасні вимоги ринку праці та якомога оперативніше реагувати на виклики часу, шукаючи нові правові інструменти модернізації законодавства, а насамперед, трудового. Як слушно зауважив П.Д. Пилипенко, саме трудовому праву у системі права України, з огляду на формування права зайнятості, буде відведено визначальну роль [3, с.36-43].

Вітчизняне трудове законодавство за останні роки зазнало чимало змін, які, зокрема, підсилили гарантії реалізації трудових прав працівників (наприклад, у питаннях протидії дискримінації), а також привнесли елементи гнучкості у трудові відносини. Йдеться не лише про роботу на умовах гнучкого режиму робочого часу (ст. 60 КЗпП України), але й про нові види трудових договорів (зокрема, про дистанційну роботу, роботу з нефіксованим робочим часом), праця на підставі яких відрізняється більшою гнучкістю, порівняно з роботою, яка виконується за звичайним трудовим договором. Проте, значна частина норм трудового законодавства «застарілі» та неспроможні не лише належним чином регулювати сучасні трудові відносини, але й гальмують закріплені у законодавстві нові можливості залучення до праці на умовах нових (нетипових) трудових договорів.

Серед нормативно-правових актів, які, як видається, у першу чергу, мали би бути кардинально оновлені, оскільки формують правові засади сприяння досягненню повної зайнятості, Закон України «Про зайнятість населення» від 5 липня 2012 року (далі – Закон). Відповідно до п.7 ст.1

Закону, зайнятість визначається як не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їх власності, у тому числі безоплатно [4]. З наведеного визначення можемо виокремити основну вимогу, яку ставить законодавець до такої діяльності: вона не може бути заборонена законом.

Згідно з положеннями Закону, стати зайнятою особою можна уклавши трудовий договір або зайнятися провадженням підприємницької та інших видів діяльності (ч.3 ст.3 Закону). Щодо повної зайнятості, то Законом вона представлена як зайнятість за нормою робочого часу, яка закріплена законодавством, колективним або трудовим договором. Аналізуючи наведене визначення, ми вже не знаходимо «інших незаборонених видів діяльності», залучення до яких, припускаємо, також мали би сприяти забезпеченню повної та продуктивної зайнятості. Тут йдеться лише про відносини, які виникають на підставі укладення трудового договору. А отже, напрашується висновок, що досягнути повної зайнятості населення можна лише шляхом укладення трудових договорів на умовах повного робочого часу.

Не заперечуючи та у жодному разі не ставлячи під сумнів пріоритет залучення особи до праці на підставі трудового договору, вважаємо, що держава у своєму прагненні досягнути повної зайнятості, все ж має показати свою зацікавленість у залученні до праці не лише на підставі трудового договору. А тому варто переглянути та внести відповідні зміни до Закону України «Про зайнятість населення».

Поряд з проголошеною ціллю сталого розвитку України, сприяти досягненню повної зайнятості, також, наголошується на тому, що така зайнятість має бути «продуктивною». Згідно з п. 17 ст. 1 Закону, «продуктивною зайнятістю» вважається зайнятість, яка дає змогу забезпечити ефективне виробництво та задовольнити потреби працівника на рівні не менше встановлених законодавством гарантій. Як бачимо, у цьому визначенні знову йдеться лише про трудові відносини працівника та роботодавця, які виникають внаслідок укладення трудового договору. І хоча, роботодавцем може бути не лише юридична, але й фізична особа, поняття «забезпечення ефективного виробництва» не варто трактувати як можливість фізичної особи реалізувати своє право на працю набувши статусу роботодавця. Це положення, насамперед, вказує на важливість досягнення ефективності економічної складової у відносинах праці.

На сьогодні, в умовах війни, Україні як ніколи потрібні нові підходи до вирішення проблем, пов'язаних з забезпеченням економічної стабільності та соціальних потреби громадян. Тому, не варто боятися нових, прогресивних можливостей, які з'являються в суспільні, що

пов'язані з реалізацією особою своєї здатності до праці та водночас, створюють передумови сталого розвитку економіки та соціального прогресу. З цього приводу, хотілося б згадати так звані «гібридні моделі роботи», які вже давно стали популярними не лише за кордоном, а також і в Україні. Це трудова діяльність пов'язана з застосуванням цифрових онлайн-платформ (наприклад, Uber, Glovo, Google). Ці платформи (компанії) наполягають визнати осіб, яких вони залучають до роботи, «рівноправними партнерами», що дає змогу «заощаджувати» на заробітній платі, сплаті податків, адміністративних витрат тощо. Поряд з цим, частина «працівників» також може бути зацікавлена в такому статусі або навіть у відсутності будь-якого, у неформальних відносинах [5, с.131]. По суті, найнявши на роботу кур'єра, платформа забезпечує його доступом до цифрового додатку, як засобом (інструментом) для роботи, за допомогою якого він зможе її виконувати. Поряд з цим, компанія ознайомлює його з умовами виконання роботи та, у подальшому, контролює їх дотриманням «працівником». Як бачимо, така трудова діяльність має ознаки як цивільно-правових відносин щодо надання послуг, так і трудових, які регулюються трудовим законодавством.

Нині, ці відносини праці знаходяться поза сферою регулювання трудовим законодавством. Разом з тим, в інших галузях також немає норм, які б враховували особливості роботи таких «працівників». З цього приводу, варто прислухатися до науковців, які пропонують використати світовий досвід врегулювання таких відносин, а саме: сформувати нову категорію працівників, долучивши їх до сфери регулювання трудовим законодавством, із створенням для них специфічних норм права з урахуванням характеру роботи, або наділи інтернет-платформи можливістю розробляти власні правила використання найманої праці на основі базових засад цивільного законодавства [6, с.223].

Підсумовуючи викладене, відзначимо, що забезпечення високого рівня зайнятості та її продуктивності залежить не лише від ефективності законодавства, яке регулюватиме відносини зайнятості. Важливим тут є симбіоз: підсилення гарантій трудових прав працівників та лібералізація трудового законодавства. Це, своєю чергою, допоможе зробити трудові відносини більш привабливими як для працівника, так і для роботодавця. При цьому, особа не може бути позбавлена права обирати найбільш прийнятну для себе форму залучення до праці.

Список використаних джерел:

1. Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Пилипенко П.Д. Глобалізація ринку праці та правове забезпечення повної, продуктивної і вільно обраної зайнятості. *Правові, економічні та*

організаційні засади реалізації державної політики зайнятості: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. Львів, 2015. С.3-7.

3. Пилипенко П.Д. Про систему права України. *Право України*. 2017. Вип. 5. С. 36-43.

4. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 №5067-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

5. Алексєєнко І. До питання про правове регулювання трудових відносин в гіг-економіці України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. №3. С.129-135.

6. Новіков Д., Лук'янчиков О. Про перспективи трудового права в гіг-економіці. Проблеми реалізації прав громадян в сфері праці та соціального забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. Харків: Право, 2019. С. 220–224.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА БЕЗПЕЧНІ І ЗДОРОВІ УМОВИ ПРАЦІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Потопахіна Ольга Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
економіко-правового факультету
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова

Право на належні, безпечні і здорові умови праці проголошується в основоположних актах ООН як одне з основних прав людини (Загальній декларації прав людини, схваленій Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року [1], Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 року), це право є основною складовою гідної праці) [2].

Важливе значення у прийнятті і застосуванні міжнародних трудових норм відіграє Міжнародна організація праці (далі - МОП), яка сприяє соціально-економічному прогресу, досягнення миру і соціальної справедливості, покращенню умов праці та життя людей, захисту прав людини. МОП є єдиним утворенням у системі ООН, в якій представники роботодавців і працівників - соціальні партнери мають однакове з представниками уряду право голосу у формуванні її політики та програм діяльності. МОП приймає конвенції та рекомендації щодо різних аспектів праці. Конвенції та рекомендації МОП складають Міжнародний трудовий кодекс, який об'єднує 14 розділів [3]. У конвенціях та рекомендаціях МОП міститься основний масив міжнародних трудових норм про безпеку і гігієну праці. Питанням безпеки і гігієни праці були у центрі уваги МОП з часу її створення у 1919 році та продовжують залишатися

основоположною вимогою відносно досягнення цілей Програми гідної праці у сучасний період – створення робочих місць, соціальний захист, права у сфері праці та соціальний діалог. Ці напрямки є невід’ємними елементами нового Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року. Основним покликом діяльності МОП є в першу чергу сприяння стійкому, інклюзивному та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці. Також 18 червня 1998 року в Женеві на 86й сесії Міжнародної конференції праці ухвалено Декларацію МОП основних принципів та прав у світі праці, у якій визначаються принципи: а) свобода асоціації та реальне визнання права на ведення колективних переговорів; б) скасування усіх форм примусової чи обов'язкової праці; с) реальна заборона дитячої праці; та д) недопущення дискримінації в області праці та занять [4]. Зверніть увагу понад 80% розроблених стандартів МОП мають пряме відношення до забезпечення права на безпечні і здорові умови праці або містять положення, що стосуються питань професійної безпеки та здоров'я працівників.

Нормативному забезпеченню права на безпечні та здорові умови праці приділяється значна увага в актах Ради Європи та Європейського Союзу. Право на безпечні та здорові умови праці закріплене у ст.3 Європейської соціальної хартії (переглянутої), яка визначає обов'язок держави розробити, здійснювати і періодично переглядати послідовну національну політику в галузі охорони праці, виробничої гігієни і виробничого середовища, головною метою якої є поліпшення охорони праці і виробничої гігієни, а також запобігання нещасним випадкам та травматизму, що виникають внаслідок виробничої діяльності, пов'язані з нею або мають місце в процесі її здійснення, зокрема, шляхом мінімізації причин виникнення ризиків, властивих виробничому середовищу[5].

Велику роль у нормативному забезпечення права на безпечні і здорові умови праці відіграють директиви ЄС, які в свою чергу, мотивують держави розвивати та удосконалювати нормативну базу в сфері забезпечення права на безпечні та здорові умови праці та привести внутрішньодержавне законодавство у відповідність як мінімум до основних директив ЄС. Основною директивою в сфері забезпечення здорових і безпечних умов праці є Директива №89/391 від 12 червня 1989 р. [6], чисельні додаткові директиви до неї та багато інших директив (понад 100). Уніфікація правових норм у межах ЄС найповніше запроваджена саме у сфері професійної безпеки та здоров'я працівників. Згідно щорічним планам заходів щодо виконання Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС [7] у сфері охорони праці повинні бути розроблені відповідні національні нормативно-правові акти, що стосуються додержання загальних вимог охорони праці особливих категорій працівників (жінок, неповнолітніх, осіб з інвалідністю) та безпеки умов роботи працівників, наприклад, в

гірничодобувній галузі промисловості та в інших галузях народного господарства.

Конституція України [8] відтворює основні трудові права відповідно до пактів ООН про права людини. У статтях 36, 43, 44, 45 закріплені найважливіші трудові права людини і громадянина та гарантії їх реалізації. Положення Загальної декларації прав людини і Міжнародних пактів про громадянські та політичні, економічні, соціальні та культурні права віддзеркалюються у тексті Конституції України. В Основному Законі нашої держави визначаються гарантії щодо забезпечення права на працю. Так, у ч.1 ст.43 закріплюється право на працю як можливість заробляти собі на життя працею, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується, сформульовано відповідно до ст.6 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права та інші гарантії. У цій же статті (ч.4) проголошується право кожного на належні, безпечні і здорові умови праці та багато інших прав.

Право працівника на належні, безпечні і здорові умови праці є одним з основних трудових прав людини та забезпечується комплексом правових норм, які традиційно належать до основного правового інституту трудового права - охорони праці та містяться у главі XI «Охорона праці» чинного Кодексу законів про працю України, у главі XII "Праця жінок", главі XIII "Праця молоді" [9]. Найважливіші норми щодо забезпечення безпечних та здорових умов праці також закріплені в Законі України "Про охорону праці" від 14 жовтня 1992р. [10]. У 2018 році розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Концепцію реформування системи управління охороною праці в Україні та затверджено план заходів щодо її реалізації. На виконання цієї Концепції у 2021 році підготовлено проект Закону України «Про безпеку та здоров'я працівників на роботі» [11]. Закон України «Про систему громадського здоров'я» від 6 вересня 2022 року № 2573-IX [12] визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади функціонування системи громадського здоров'я в Україні. У ст. 6 Основ законодавства України про охорону здоров'я визначається право на охорону здоров'я [13], що передбачає серед інших право на безпечні й здорові умови праці. Право на безпечні та здорові умови праці забезпечується й іншими законодавчими актами, а також визначається у підзаконних актах - положеннях, правилах, інструкціях, актах соціального діалогу, локальних нормативно-правових актах. Крім вищезазначеного, забезпечення безпечних і здорових умов праці слід розглядати як одну з основних умов трудового договору.

В умовах воєнного стану відбувається процес реформування трудового законодавства, констатуємо тенденцію звуження трудових прав працівників. У цей період прийнято низку законодавчих актів в сфері трудового права та охорони праці, деякі з них втратять чинність з дня припинення або скасування воєнного стану, а деякі діятимуть і у

післявоєнний час. Так, наприклад, одним з перших законів, прийнятих у період воєнного стану, є Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року №2136-IX [14], який дещо змінює порядок залучення до роботи деяких категорій працівників. За цим законом дозволяється застосування праці жінок (крім вагітних жінок і жінок, які мають дитину віком до одного року) за їхньою згодою на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах (ст.9), тощо.

Отже, досліджуючи питання забезпечення права на безпечні та здорові умови праці в актах ООН та МОП, в актах Ради Європи та Європейському Союзі, у нормативно-правових актах національного законодавства, можна констатувати, що взагалі державна політика в Україні відповідає основним положенням основоположним актам ООН та МОП, актам Ради Європи та Європейського Союзу. Разом з тим, правова база у сфері забезпечення безпечних і здорових умов праці потребує змін і чіткого приведення у відповідність до європейських стандартів задля комплексного вирішення задач охорони праці, а також необхідна потужна матеріальна база для реалізації цих задач. Понятійно-категоріальний апарат в сфері охорони праці також заслуговує уваги вітчизняного законодавця з приводу приведення основних термінів і понять у відповідність до міжнародного та європейського законодавства в сфері професійної безпеки та здоров'я, саме за цих та багатьох інших обставин існує потреба в прийнятті нового законодавчого акту про безпеку та здоров'я працівників на роботі, з урахуванням вимог Конституції України та реалій сьогодення. Крім цього, забезпечення безпечних і здорових умов праці є одним із основних трудових обов'язків роботодавця, від належного виконання якого залежить здійснення всього комплексу трудових прав, реалізація програми гідної праці. Чинне національне законодавство про працю та охорону праці задля забезпечення права на безпечні та здорові умови праці повинно направляти роботодавця на вжиття певних заходів, а не на досягнення визначеного результату, орієнтувати роботодавця на забезпечення пріоритету життя і здоров'я найманих працівників по відношенню до економічних результатів і результатів виробничої діяльності підприємства, установи, організації незалежно від форми власності та видів діяльності, вимагати створення безпечних і здорових умов праці.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 19.10.2023).

2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 20.10.2023).

3. Конвенції та рекомендації, ухвалені Міжнародною конференцією праці. 1919-1964. Т.І. 1965-1999. Т.ІІ. Женева: Міжнародне бюро праці, 1999.1560с.

4. Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці (ухвалена Міжнародною конференцією праці на її вісімдесят шостій сесії в Женеві, 18.06.1998). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_260#Text (дата звернення: 18.10.2023).

5. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text (дата звернення: 18.10.2023).

6. Council Directive 89/391/EEC of 12 June 1989 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health of workers at work (OB L 183, 29.06.1989, с.1) URL: https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.1989.183.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A1989%3A183%3ATOC (дата звернення: 18.10.2023).

7. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>(дата звернення: 18.10.2023).

8. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

9. Кодекс законів про працю України: Затв. Законом УРСР від 10.12.1971 №322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> (дата звернення: 18.10.2023).

10. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 №2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

11. Про безпеку та здоров'я працівників на роботі: проект Закону України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=e92bda49-ed1d-4bf7-98ca-8b2632531efa&title=ProektZakonuUkrainiproBezpekuTaZdoroviaPratsivnikivNaRoboti> (дата звернення: 20.10.2023).

12. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

13. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

14. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 №2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 19.10.2023).

ЛІКВІДАЦІЯ КРАЙНЬОЇ БІДНОСТІ У ДОСЯГНЕННІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Фомін Павло Вікторович,
доктор філософії,
доцент кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Стан крайньої бідності визнано на глобальному рівні як багатоаспектне явище, межі якого простягаються від браку коштів до відсутності базових можливостей для гідного існування [1]. Крайня бідність є найефективнішим і найбезжальнішим у світі вбивцею і катом, вона забрала більше життів, ніж лиха війни, а також є основною причиною страждань. Темпи збільшення розриву між тими, хто є здоровими, і бідними, а також між бідними й найбіднішими, збільшується не лише від одного регіону чи країни до іншого, але й в окремих країнах [2].

Як зазначив Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав у недавньому минулому крайню бідність нерідко визначали як відсутність доходів у розмірах, достатніх для придбання мінімального набору товарів та послуг. Наразі термін, зазвичай, тлумачиться у ширшому значенні як відсутність елементарних можливостей вести гідне життя. Це визначення відносить до поняття злиднів ширше коло явищ, як-от: голод, низький рівень освіти, дискримінацію, вразливість і соціальну ізоляцію. У світлі Міжнародного білля про права Комітет визначив крайню бідність як «стан людини, що характеризується постійним або хронічним позбавленням доступу до ресурсів, можливостей, вибору, безпеки та влади, необхідним для того, щоб мати достатній рівень життя та користуватися іншими громадянськими, культурними, економічними, політичними та соціальними правами» [3].

Незалежний експерт з питань прав людини та крайньої бідності Арджун Сенгупта у своїй доповіді 2008 охарактеризував крайню бідність як «комбінацію крайньої бідності, обумовленої гострою нестачею доходів, крайньої бідності, обумовленої низьким рівнем розвитку людини, та соціального відчуження» [4].

Багатоаспектний характер злиднів підкреслюється й інших визначеннях. Відповідно до Програми дій Всесвітньої зустрічі на найвищому рівні на користь соціального розвитку 1995 року, абсолютна бідність є «станом, який характеризується крайньою обмеженістю можливості задовольняти основні людські потреби, у тому числі у продовольстві, безпечній питній воді, санітарно-гігієнічних послугах,

медичному обслуговуванні, житлі, освіті та інформації, що залежить не тільки від доходу, а й від доступу до соціального обслуговування» (п. 19) [5].

Варто зазначити, що серйозність цього питання та стрімке зростання кількості людей, які перебувають у стані крайньої бідності мало своїм наслідком включення до Цілей сталого розвитку ліквідації крайньої бідності. Ліквідація крайньої бідності є першою з 17 цілей, викладених у Порядку денному у сфері сталого розвитку на період до 2030 року. Зокрема, її досягнення передбачає забезпечення мобілізації значних ресурсів з різних джерел, у тому числі на основі активізації співпраці з метою розвитку, з тим щоб надати країнам, які розвиваються, особливо найменш розвиненим, достатні та передбачувані засоби для здійснення програм і стратегій з ліквідації бідності у всіх її формах [6].

Досягнення цілі передбачає виконання низки завдань, серед яких: ліквідація до 2030 року крайньої бідності для всіх людей у всьому світі (нині крайня бідність визначається як проживання на суму менш ніж 1,25 дол. США на день); скорочення до 2030 року частки чоловіків, жінок і дітей різного віку, які живуть у крайній бідності у всіх її проявах, згідно з національними визначеннями, принаймні наполовину; впровадження на національному рівні належних систем та заходів соціального захисту для всіх, включаючи встановлення мінімальних рівнів, та досягнення до 2030 року суттєвого охоплення бідних та вразливих верств населення; забезпечення до 2030 року, щоб усі чоловіки та жінки, особливо незаможні та вразливі, мали рівні права на економічні ресурси, а також доступ до базових послуг, володіння та розпорядження землею та іншими формами власності, успадкованого майна, природних ресурсів, що відповідають новим технологіям та фінансам послуг, включаючи мікрофінансування; підвищення до 2030 року життєстійкості малозабезпечених та осіб, що перебувають у вразливому становищі, та зменшення їх незахищеності та вразливості перед викликаними зміною клімату екстремальними явищами та іншими економічними, соціальними та екологічними потрясіннями та лихами тощо [6].

У 2019 році було опубліковано доповідь Генерального секретаря ООН «Спеціальне видання: хід досягнення цілей у сфері сталого розвитку» (E/2019/68), в якій увага була зосереджена на досягнутому прогресі за останні чотири роки в реалізації низки цілей та пов'язаних з ними завдань у сфері сталого розвитку і вжитих заходах з боку урядів та інших заінтересованих сторін [7].

У доповіді було констатовано, що незважаючи на позитивні тенденції і широту дій та ініціатив відповідно до Порядку денного на період до 2030 року, перехід на траєкторії розвитку, що дозволяють здійснити перетворення, необхідні для досягнення цілей у сфері сталого розвитку до 2030 року, на сьогоднішній день це не відбувається у необхідних

масштабах та з потрібною швидкістю. Щодо досягнення Цілі 1 було зазначено, що скорочення масштабів крайньої бідності у світі продовжується, але його темпи сповільнилися. Це уповільнення вказує на те, що світовій спільноті не вдасться досягти до 2030 року цільового показника частки світового населення, яке живе в умовах крайньої бідності, на рівні нижче 3 відсотків. Люди, які продовжують жити в умовах крайньої бідності, стикаються з хронічними поневіряннями, які глибоко вкоренилися, які часто посилюються конфліктами із застосуванням насильства і вразливістю до лих. послуг необхідно розширити [7].

Варто зазначити, що у 2020 році було представлено перший добровільний національний огляд щодо Цілей сталого розвитку в Україні (далі – Огляд), присвячений питанням трансформаційних перетворень суспільства на шляху до досягнення Цілей сталого розвитку. Ціль 1 була вказана як ключове завдання суспільного розвитку. Було констатовано певний прогрес у ліквідації крайньої бідності. Разом з тим, причинами недостатнього прогресу щодо скорочення бідності було визначено: обмеженість фінансових можливостей бюджету, який не дозволяє забезпечити відповідне підвищення розмірів соціальних стандартів; недостатній рівень охоплення бідних громадян допомогою, оскільки не всі громадяни, які є бідними, звертаються за державною соціальною допомогою; обмеженість фінансового ресурсу пенсійної системи (зумовлена високим демографічним навантаженням і тіньовою зайнятістю); недостатність соціальних послуг за місцем проживання громадян, які б задовольняли їхню потребу; хронічне недофінансування галузей соціальної інфраструктури (насамперед, охорони здоров'я), що змушує населення витратити більше коштів на необхідні послуги тощо [8].

Крім того, було визначено низку заходів, необхідних для прискорення прогресу у досягненні Цілі 1, як-от: реформування системи соціальних стандартів і гарантій з метою встановлення економічно обґрунтованих співвідношень між основними державними гарантіями та, відповідно, досягнення розумного балансу між основними джерелами доходів населення; подальше реформування пенсійної системи з метою дотримання принципів соціальної справедливості та стимулювання молодих поколінь до офіційного працевлаштування; започаткування диференційованого підходу в системі доступу до послуг соціальної сфери з метою покращення доступу до безоплатних чи частково безоплатних послуг вразливих категорій населення, насамперед, з числа дітей; розробка нового стратегічного документу, який має враховувати виклики сьогодення тощо.

Таким чином, можемо дійти висновку, що питання ліквідації бідності не втрачає своєї актуальності протягом тривалого часу. Включення до Цілей сталого розвитку цього питання свідчить про масштабність та серйозність цієї проблеми як для окремих держав, так і для міжнародної

спільноти. Разом із тим, незважаючи на досягнутий прогрес у цій сфері, темпи змін уповільнюються, і криза у зв'язку з COVID-19, загостренням збройних конфліктів та стихійними лихами ризикує звести нанівець десятиліття прогресу у боротьбі з бідністю.

Список використаних джерел:

1. Report of the independent expert on the question of human rights and extreme poverty, Magdalena Sepúlveda Carmona, on the draft guiding principles on extreme poverty and human rights A/HRC/15/41. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/153/04/PDF/G1015304.pdf?OpenElement> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Final report on human rights and extreme poverty, submitted by the Special Rapporteur, Mr. Leandro Despouy E/CN.4/Sub.2/1996/13. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G96/130/26/PDF/G9613026.pdf?OpenElement> (дата звернення: 23.10.2023).

3. Substantive issues arising in the implementation of the International Covenant on economic, social and cultural rights: poverty and the International Covenant on economic, social and cultural rights statement adopted by the Committee on economic, social and cultural rights E/C.12/2001/10. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4slQ6QSmlBEDzFEovLCuW1AVC1NkPsgUedPIF1vfPMJt%2FYsEtrcMsxdSJSennOy721MaDtij0x2Lks3cVYVkfS4X6%2Fu7pwJbEdZwky19IYYvRFkAn9MREIKQY1wgywuU> (дата звернення: 23.10.2023).

4. Report of the independent expert on the question of human rights and extreme poverty, Arjun Sengupta A/HRC/7/15. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/111/56/PDF/G0811156.pdf?OpenElement>.

5. Report of the World Summit for Social Development Copenhagen, 6-12 March 1995. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/116/51/IMG/N9511651.pdf?OpenElement> (дата звернення: 23.10.2023).

6. The UN General Assembly Resolution 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement> (дата звернення: 23.10.2023).

7. Report of the UN Secretary-General (Special edition: progress towards the Sustainable Development Goals) E/2019/68. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/134/95/PDF/N1913495.pdf?OpenElement> (дата звернення: 23.10.2023).

8. Цілі сталого розвитку Україна: добровільний національний огляд 2020. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-10/VNR%20SDG%20Ukraine%202020.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).

ДО ПИТАННЯ ЩОДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ПРАВА НА ВОДУ

Фоміна Ліна Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Забезпечення доступу до чистої питної води нерозривно пов'язане із дотриманням прав і свобод людини, гарантованих міжнародними угодами з прав людини. Наявність безпечної, доступної та надійної питної води і санітарних послуг – це одне з основних прав людини. Вода та санітарні послуги необхідні для підтримки здоров'я у домогосподарствах та збереження людської гідності. Права людини на воду та санітарні послуги відіграють важливу роль у викоріненні злиднів, побудові мирних та процвітаючих суспільств, забезпеченні того, щоб «не залишити нікого позаду» на шляху до сталого розвитку [1].

Право на воду передбачає забезпечення кожній людині достатньої кількості нешкідливої та доступної в економічному і фізичному плані питної води для задоволення її повсякденних потреб. Адекватна кількість нешкідливої води є необхідною умовою для попередження смерті від зневоднення, скорочення ризику захворювань, пов'язаних з неякісною водою, та повсякденного її споживання та з метою приготування їжі, особистої гігієни та господарських санітарно-гігієнічних потреб [2].

Разом з тим, незважаючи на критичну важливість цього питання, станом на 2022 рік 2,2 мільярда людей все ще не мали безпечної питної води [3, с. viii]. Крім того, 3,6 мільярда людей стикаються з проблемою недостатнього доступу до води хоча б один місяць на рік, і, за даними механізму «ООН – Вода», очікується, що до 2050 року ця цифра збільшиться до більш ніж 5 мільярдів людей [4].

Слід зазначити, що незважаючи на те, що безпечна питна вода та санітарія є необхідними для підтримки життя і здоров'я та мають фундаментальне значення для гідності кожного, вода не була чітко визнана самостійним правом людини в міжнародних договорах, хоча міжнародне право прав людини передбачає конкретні зобов'язання щодо доступу до безпечної питної води.

Право людини на воду вважається таким, що охоплює відповідно право на достатній життєвий рівень і право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я, закріплені у статтях 11 і 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р.

(далі – МПЕСК). Відповідно до ст. 11 (1) МПЕСК гарантується право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї. Означене положення не перераховує безпосередньо «воду» як складову права на достатній життєвий рівень, разом з тим, як було підтверджено Комітетом з економічних соціальних і культурних прав, «у пункті 1 статті 11 Пакту конкретно вказується низка прав, що впливають із права на достатній життєвий рівень та необхідні для здійснення цього права, включаючи «достатнє харчування, одяг та житло». Слово «включаючи» свідчить про те, що цей перелік не є вичерпним. Право на воду, безумовно, відноситься до категорії гарантій, необхідних для забезпечення достатнього життєвого рівня, особливо з огляду на те, що вода є найважливішою передумовою виживання» [2].

Крім того, в Зауваженні загального порядку № 6 1995 року, розглядаючи права людей похилого віку у зв'язку з положеннями МПЕСК 1966 р., Комітет акцентував увагу на вкрай важливому значенні принципу 1 Принципів ООН щодо осіб похилого віку, положення якого передбачають наділення літніх людей правами, закріпленими у статті 11 Пакту. Означений принцип, зокрема, передбачає, що «люди похилого віку повинні мати доступ до відповідних вимог продовольства, води, житла, одягу та медичного обслуговування ...» [5].

У 2002 році Комітетом з економічних соціальних і культурних прав було прийнято Зауваження загального порядку №15 щодо права на воду в контексті статей 11 та 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права [2].

28 липня 2010 року Генеральна Асамблея ООН прийняла історичну резолюцію, в якій право на безпечну та чисту питну воду і санітарію було визнано правом людини, необхідним для повноцінного життя та повного здійснення всіх інших прав людини» (A/RES/64/292, п. 1). У жовтні 2010 року Рада ООН з прав людини ухвалила резолюцію 15/9, в якій підтвердила, «що право людини на безпечну питну воду та санітарію впливає з права на достатній життєвий рівень і нерозривно пов'язане з правом на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я, а також із правом на життя та людську гідність» (A/HRC/RES/15/9, п. 3).

Слід вказати, що право на воду також визнається у положеннях низки міжнародних актів, як-от договори з прав людини, декларації, резолюції тощо. Так, відповідно до п. 2 ст. 14 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок на держави-учасниці покладається зобов'язання забезпечити право жінок користуватися належними умовами життя, особливо водопостачанням.... Пункт 2 статті 24 Конвенції про права дитини зобов'язує держави-учасниці вживати заходів для боротьби з хворобами та недоїданням шляхом... надання достатньо поживного продовольства та чистої питної води.

Крім того, в 1999 р. було прийнято Протокол про воду та здоров'я до

Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 р. [6]. Протокол є першою міжнародною угодою, спеціально прийнятою для забезпечення зв'язку між управлінням водними ресурсами і проблемами здоров'я, відповідним постачанням питної води та забезпеченням адекватних санітарно-гігієнічних умов для кожного.

Відповідно до Протоколу 1999 р. сторони зобов'язуються вживати всіх відповідних заходів для забезпечення: адекватного постачання питної води хорошої якості, що не містить будь-яких мікроорганізмів, паразитів і речовин, які через їх кількість або концентрацію є потенційною загрозою для здоров'я людини; адекватних санітарно-профілактичних заходів, що відповідають такому стандарту, що забезпечує достатній рівень охорони здоров'я людини та довкілля; ефективної охорони водних ресурсів, що використовуються як джерела питної води, та їх відповідних водних екосистем від забруднення з інших джерел, включаючи сільське господарство, промисловість та інші скиди та викиди небезпечних речовин; достатніх заходів щодо охорони здоров'я людини від пов'язаних з водою захворювань, що виникають внаслідок використання води для рекреаційних цілей використання води для аквакультури, використання води для виробництва та збору моллюсків та ракоподібних, використання стічних вод для іригації або використання відходів обробки стічних вод у сільському господарстві чи аквакультури; ефективних систем для відстеження ситуацій, які можуть призводити до спалахів або випадків виникнення захворювань, пов'язаних з водою, та для реагування на такі спалахи і випадки та на їхню загрозу [6].

Протокол забезпечує надійну основу для реалізації на практиці прав людини на воду та санітарію. На відміну від звичайного правового інструменту у галузі прав людини, в якому право буває безпосередньо виражене, а зобов'язання лише мають на увазі, Протокол вимагає від сторін встановлювати цільові показники та вживати спеціальних заходів для забезпечення поступового здійснення прав на воду та санітарію.

Слід також зазначити, що у 2015 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року, що включає сімнадцять цілей у сфері сталого розвитку та 169 завдань, які мають комплексний і неподільний характер та забезпечують збалансованість усіх трьох компонентів сталого розвитку: економічного, соціального та екологічного [7]. Ціль 6 безпосередньо направлена на забезпечення наявності та раціонального використання водних ресурсів та санітарії для всіх. Її досягнення передбачає, зокрема, забезпечення загального та рівноправного доступу до безпечної та недорогої питної води для всіх та належних санітарно-гігієнічних засобів; підвищення якості води через зменшення забруднення, ліквідацію скидання відходів та мінімізацію викидів небезпечних хімічних речовин та матеріалів скорочення удвічі частки неочищених стічних вод; підвищення ефективності

водокористування у всіх секторах та забезпечення стійкого забору та подачі прісної води для вирішення проблеми нестачі води та значного скорочення кількості людей, які страждають від нестачі води; розширення міжнародного співробітництва та підтримки у справі зміцнення потенціалу країн, що розвиваються, у здійсненні діяльності та програм у галузі водопостачання та санітарії тощо [7].

Таким чином, належний рівень водопостачання та санітарії відіграє ключову роль у досягненні цілей у сфері сталого розвитку, у тому числі пов'язаних зі здоровим способом життя. Разом з тим, незважаючи на значний прогрес, досягнутий у плані розширення доступу до чистої питної води та санітарії, мільярди людей як і раніше позбавлені цих основних послуг та стикаються з труднощами при спробі отримати доступ навіть до базових послуг. І хоча право на воду не було чітко визнано самостійним правом людини в міжнародних договорах, міжнародне право прав людини передбачає конкретні зобов'язання щодо доступу до безпечної питної води, які вимагають від держав забезпечення доступу кожного до достатньої кількості безпечної питної води для особистого та домашнього використання.

Список використаних джерел:

1. UN: OHCHR and the rights to water and sanitation. URL: <https://www.ohchr.org/en/water-and-sanitation> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Committee on Economic, Social and Cultural Rights General Comment No. 15 (2002) The right to water (arts. 11 and 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) E/C.12/2002/11. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/402/29/PDF/G0340229.pdf?OpenElement> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Progress on household drinking water, sanitation and hygiene 2000–2022: special focus on gender. United Nations Children's Fund (UNICEF) and World Health Organization (WHO), 2023. 156 p. URL: https://www.unwater.org/sites/default/files/2023-07/jmp-2023-wash-households-launch-version_0.pdf (дата звернення: 23.10.2023).
4. UN News: WMO: Global stocktake of water resources needed. URL: <https://news.un.org/en/story/2023/10/1142227> (дата звернення: 23.10.2023)..
5. CESCR General Comment No. 6: The Economic, Social and Cultural Rights of Older Persons. URL: <https://www.refworld.org/pdfid/4538838f11.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).
6. Протокол про воду та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_030#Text.
7. The UN General Assembly Resolution 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement> (дата звернення: 23.10.2023).

СЕКЦІЯ 5
ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В АСПЕКТІ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

**SOME APPROACHES TO UNDERSTANDING THE CONCEPT OF
"VULNERABILITY" IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL
HUMAN RIGHTS PROTECTION**

Voievodin Ihor,
PhD Student of Legal School,
V.N. Karazin Kharkiv National University

As a rule, the concept "vulnerability" is used to describe subjects or situations in the absence of adequate protection. It indicates an exposure to injuries, damage, openness to attack, exploitation, criticism or temptation, has features of weakness, dependence and burden, notes T. O'Donnell [1, p. 573].

The approach, based on the vulnerability of individuals and groups, has been widely used in the activities of international organizations and research programs dealing with poverty alleviation and the promotion of sustainable development, such as the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), the International Red Cross and Red Crescent Movement, the United Nations Environment Program (UNEP), the United Nations Development Program (UNDP), the World Bank, etc., which carry out vulnerability assessments to determine the places and people who will be most affected by the negative consequences of natural and anthropogenic changes [2, p. 18].

Despite its sociological basis, the concept of vulnerability is inextricably intertwined with international human rights law, as the susceptibility of individuals to harm is the starting point of the entire international human rights movement. It is worth noting that the term "vulnerability" has not found its clear definition in any binding international legal act. This is due to the complexity of the mentioned phenomenon and the heterogeneity of the situations in which it can be used. According to A. Timmer et al., vulnerability is a chameleon concept that changes depending on the subject and the context of its use [3, p. 195].

The term "vulnerable categories/groups of persons" usually includes women, children, people living in poverty, members of indigenous and traditional communities, the elderly, people with disabilities, ethnic, racial or other minorities and displaced persons [4]. Their vulnerability is determined by their special characteristics, which put them at greater risk of violation of their rights, the need to receive humanitarian aid or exclusion from financial and social services. During environmental crises, such groups will require additional measures to be taken against them, which should be provided as part of the

emergency phase of combating the consequences of disasters [5].

The main goal of protecting vulnerable groups, particularly in the environmental sphere, is to ensure their ability to fully develop their potential (including physical, mental and spiritual aspects of the development). An undeniable risk of the concept of vulnerability is that it stigmatizes and creates stereotypes about members of such groups. The common use of the term "vulnerable" is generally seen as something that makes a person weak and something to be avoided. The result is a "patronizing" attitude toward these individuals, in which vulnerability is equated with a need for greater protection rather than empowerment or participation in decision-making [3, p. 195].

According to N. Edger, only in the field of relations between human and the environment is the term "vulnerability" used in its general, albeit controversial, meaning [6, p. 269]. Thus, within the framework of the Sendai Framework Program for Disaster Risk Reduction, established by United Nations General Assembly Resolution A/RES/69/283 in 2015, the concept of "vulnerability" is interpreted as conditions, determined by physical, social, economic and environmental factors or processes that increase the susceptibility of an individual, community, asset or system to exposure to hazards. This includes, in particular, the reduced ability of an individual or a group to anticipate, cope with, resist and recover from the effects of natural or man-made disasters or conflicts [7].

The sixth report of the Intergovernmental Panel on Climate Change "Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability", provides a more concise definition of vulnerability – susceptibility to adverse impact, which encompasses a variety of concepts and elements, including sensitivity or susceptibility to harm and lack of capacity to cope and adapt [8, p. 2927]. A similar view was expressed by the International Organization for Migration, which defines vulnerability as a limited ability to avoid, resist, cope or recover from harm, which is the result of a unique interaction of individual, household, community and structural characteristics and conditions [9, p. 229].

M. Pelling defines vulnerability as the propensity to risk and the inability to avoid or absorb potential harm, while distinguishing the physical vulnerability of the environment, the social vulnerability of people and their social, economic and political systems, and human vulnerability as a combination of the first two forms [10, p. 5].

Thus, three structural components of vulnerability can be distinguished:

1. Impact (external threat caused by emergencies, socio-economic situation etc.);
2. Sensitivity (degree of susceptibility to influence, proximity to threat);
3. Resilience (ability to adapt and recover).

The UNEP emphasizes, that the above mentioned elements can vary significantly for different social communities, groups and individuals, which makes their vulnerability unequal, particularly in the environmental sphere. In

addition, UNEP's Global Environmental Outlook 3 identified that vulnerability to environmental damage reflects the relationship between the impact of physical threats to human well-being and the ability of people and communities to cope with those threats. Vulnerability criteria can be extreme susceptibility to certain types of environmental damage, refusal to protect certain rights, or a combination of these two elements [11, p. 302]. Thus, ecological vulnerability arises from complex interactions between biophysical phenomena, governmental structures, and socio-economic conditions.

References:

1. O'Donnell T. Vulnerability and the International Law Commission's Draft Articles on the Protection of Persons in the Event of Disasters. *International & Comparative Law Quarterly*, 2019. Volume 68. Issue 3. Pp. 573-610.
2. Kok M. et al. Vulnerability of people and the environment – Challenges and opportunities. *Background Report on Chapter 7 of the Fourth Global Environment Outlook (GEO-4)*. Netherlands Environmental Assessment Agency, 2009. 98 p. URL: <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/7751> (date of access: 19.10.2023).
3. Timmer A., Baumgärtel M., Kotzé L., Slingenbergh, L. The potential and pitfalls of the vulnerability concept for human rights. *Netherlands Quarterly of Human Rights*. 2021. Vol. 39. Issue 3. Pp. 190-197.
4. Report of the Special Rapporteur on the Issue of Human Rights Obligations Relating to the Enjoyment of a Safe, Clean, Healthy and Sustainable Environment A/HRC/37/59. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/1474985?ln=en> (date of access: 20.10.23).
5. European Commission, Joint Research Centre, Marin-Ferrer M., Poljanšek K., Vernaccini L. Index for risk management – INFORM – Concept and methodology, version 2017/. Publications Office, 2017. URL: <https://data.europa.eu/doi/10.2760/094023> (date of access: 21.10.2023).
6. Adger W. N. Vulnerability. *Global Environmental Change*. Volume 16. Issue 3. 2006. P. 268-281.
7. Sendai Framework Terminology On Disaster Risk Reduction: Vulnerability. <https://www.undrr.org/terminology/vulnerability> (date of access: 22.10.2023).
8. IPCC: Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change / (H.-O. Pörtner et al. (Eds). Cambridge; New York: Cambridge University Press, 2023. 3056 p.
9. International Migration Law No. 34 – Glossary on Migration. 2019. 248 p. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/IML_34_Glossary.pdf (date of access: 22.10.2023).
10. Pelling, M. The Vulnerability of Cities: Natural Disasters and Social Resilience (1st ed.). London: Routledge, 2023. 224 p.

11. United Nations Environment Programme. Global Environment Outlook 3 (GEO-3): Past, Present and Future Perspectives. Earthscan Publications Ltd, 2003. 466 p. URL: <https://wedocs.unep.org/20.500.11822/8609> (date of access: 23.10.2023).

12. Johnson D. E. Fisher K., Parsons M. Diversifying Indigenous Vulnerability and Adaptation: An Intersectional Reading of Māori Women's Experiences of Health, Wellbeing, and Climate Change. *Sustainability*. 2022, Vol. 14 (9). URL: <https://doi.org/10.3390/su14095452> (date of access: 23.10.2023).

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ У СТРАТЕГІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Ващишин Марія Ярославівна,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри соціального права
юридичного факультету
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Основи концепції «сталого (екологічно і соціально збалансованого) розвитку» заклала Доповідь Римського клубу «Межі зростання» (Limits to Growth) 1972 року. У ній було висунуто дві принципові тези: 1) якщо існуючі світові тенденції зростання населення, обсягів виробництва, виснаження ресурсів та забруднення довкілля залишаться незмінними, то всередині XXI ст. буде досягнута фізична межа зростання на планеті Земля з подальшим різким і неконтрольованим зменшенням населення та економічним занепадом і деградацією екосистем; 2) можливості зміни цих тенденцій фізичного зростання з подальшим переходом до стану економічної, соціальної та екологічної стабільності (сталого розвитку) полягають у зміні свідомості людей та засвоєнні ними системного мислення [1].

Згодом у Парижі було опубліковане спільне дослідження Сенді Кофлера та Рене Калоза «Only one Earth» 1973 року, виконане на замовлення ООН, у якому справедливо наголошено, що природні кордони Землі обмежують трансформаційні можливості людства. Однак зараз людство живе за межею своїх можливостей, що зумовлює кліматичну кризу та критичні втрати життєво важливого біорізноманіття. Саме «Only one Earth» вперше порушив питання взаємозв'язку між охороною навколишнього середовища та розвитком і охарактеризував потребу

охорони довкілля як проблему глобального рівня [1].

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» 1991 року відразу підхопив концепцію сталого розвитку, адже у своїй преамбулі визначив сферою правового регулювання правові, економічні та соціальні основи організації охорони навколишнього природного середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. У ньому охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини визнається невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України. Однак таке трактування подає екологічний компонент передумовою, а не складовою сталого розвитку, що дисонує з усталеним підходом до його розуміння.

Зауважимо, що концепція сталого розвитку має відобразитися в тих сферах, що пов'язані з природокористуванням та антропогенним впливом господарської діяльності на довкілля. На цьому також наголошує А. С. Євстігнєєв, визначаючи поняття концепції сталого розвитку як «загально визнаного світовим співтовариством принципу, домінантної ідеології сучасної цивілізації, що дозволяє здійснювати розвиток людства у XXI столітті шляхом діалектичної єдності екологічної, економічної та соціальної складових життєдіяльності суспільства та яка найповніше проявляється у правовідносинах спеціального природокористування» [2, с.7].

З метою забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку економіки, громадянського суспільства і держави для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина Президент України у своєму Указі №7222/2019 від 30 вересня 2019 року «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» запевнив про підтримку проголошених резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року № 70/1 глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року та результатів їх адаптації з урахуванням специфіки розвитку України, викладених у Національній доповіді "Цілі сталого розвитку: Україна". У цьому Указі проголошено необхідність забезпечувати дотримання сімнадцяти цілей сталого розвитку, серед яких безпосередній екологічний контекст мають такі: забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією; забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх; вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками; збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку; захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, процесом деградації земель та втратами біорізноманіття [3].

Позаяк сучасне правове регулювання відносин у сфері охорони довкілля здійснюється в контексті вимог сталого розвитку і «дозволяє ефективно поєднувати вирішення соціально-економічних та екологічних проблем завдяки зваженій екологічній політиці, що полягає в організаційній та регуляторно-контрольній діяльності суспільства і держави, спрямованій на охорону та оздоровлення довкілля, ефективне поєднання функцій природокористування, охорони природи й забезпечення нормальної життєдіяльності» [4, с.167], то варто згадати ті стратегічні документи нашої держави, які спрямовані на реалізацію відповідної екологічної політики України.

У Державній стратегії регіонального розвитку України на 2021–2027 роки зазначено, що основними екологічними проблемами, які загрожують національній безпеці нашої держави та гальмують процеси економічного зростання і соціального добробуту на засадах сталого розвитку, є аграрне перетворення значної частини екосистем, масове вирубування лісів, необґрунтоване видобування корисних копалин, надмірне використання водних біоресурсів, що призводить до масштабного порушення степових екосистем, розбалансування структури лісів, зменшення їхньої продуктивності, забруднення водних ресурсів, послаблення біологічної стійкості до кліматичних змін [5]. Саме подолання цих проблем в Україні безпосередньо корелюється із досягненням екологічних цілей сталого розвитку і на їх вирішення спрямовано низку національних Стратегій, схвалених Урядом України.

Так, Державна стратегія управління лісами України до 2035 року проголошує необхідність забезпечення балансу між екологічними, економічними та соціальними функціями ведення лісового господарства [6], що є основою сталого розвитку. Водна стратегія України на період до 2050 року є документом, що визначає основні засади державної політики у галузі використання і охорони вод та відтворення водних ресурсів та спрямована на досягнення взаємної узгодженості, пов'язаної з їх використанням, підвищення рівня водної безпеки та скорочення до прийняттого рівня ризиків з управління водними ресурсами на засадах сталого інтегрованого управління водними ресурсами [7].

Місією Енергетичної стратегії України до 2050 року є створення умов для сталого розвитку національної економіки через забезпечення доступу до надійних, стійких і сучасних джерел енергії. До 2050 року енергетичний сектор має бути максимально наближений до кліматичної нейтральності. Це означатиме наявність чистої енергії та подолання енергетичної бідності. Ключовими принципами Енергетичної стратегії України є економічна обґрунтованість, екологічність, доступність та соціальна справедливість. Енергетична стратегія базуватиметься на цільових показниках розвитку економіки у відповідності до Національної економічної стратегії на період до 2030 року, а також на міжнародних зобов'язаннях України, насамперед,

Угоди про Асоціацію України з ЄС та Паризької кліматичної угоди [8].

Серед основних завдань у сфері охорони довкілля є збереження і відтворення біорізноманіття, а основний фактор, що цьому сприяє - мінімізація негативного антропогенного впливу на довкілля та раціональне використання природних ресурсів на засадах сталого розвитку. Такі тенденції відображено в глобальних Цілях з біорізноманіття, в Цілях сталого розвитку ООН та інших міжнародних документах та конвенціях. Мінімізація шкідливого впливу на довкілля повинна при цьому визначатися за принципом «настільки низький, наскільки можливий у рамках розумного» [9, с.123]. Яскравим прикладом втілення цього принципу у практиці природокористування є застосування процедури ОВД відповідно до вимог Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті 1991 року та Законів України «Про оцінку впливу на довкілля» 2017 року та «Про стратегічну екологічну оцінку» 2018 року.

Концепція невиснажливого використання природних ресурсів була поглиблена на Міжнародній конференції ООН з навколишнього середовища й розвитку 1992 року в Ріо-де-Жанейро, де було прийнято Стратегію сталого й збалансованого розвитку, що визначила сучасні вектори глобальної екологічної політики, а також Конвенцію про охорону біологічного різноманіття (1992), ратифіковану Україною 29 листопада 1994 року. У межах реалізації Програми «Rio+5» Україна задекларувала розробку національної стратегії, а також програми збереження і сталого використання біологічного різноманіття. Щоби забезпечити виконання зобов'язань України у цій сфері, Концепцією Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005-2025 роки було окреслено заходи щодо систематизації нормативно-правових документів та їхньої гармонізації з міжнародно-правовими актами, а також активізації міжнародної співпраці щодо збереження біорізноманіття [10].

Всі ці стратегічні документи у секторальних сферах екологічної політики засвідчують дотримання Україною загальної концепції сталого розвитку як неодмінної умови соціальної рівноваги, збалансованої економіки та раціонального природокористування, що повинно лягти в основу повоєнної відбудови нашої держави на засадах кліматичної нейтральності та обраного євроінтеграційного курсу. Відновлення зруйнованої інфраструктури повинно відбуватися не за принципом реконструкції до довоєнного стану, а передбачати глибоку модернізацію із застосуванням новітніх енергоощадливих технологій та впровадженням екосистемного підходу в регіональному плануванні.

Список використаних джерел:

1. Межі зростання. *Wikipedia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/межі_зростання (дата звернення: 23.10.2023)..
2. Євстігнєєв А. С. Проблеми правового забезпечення екологічної

безпеки у сфері спеціального природокористування в Україні: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. : 12.00.06. Київ, 2019. 20 с.

3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 7222/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

4. Микієвич М. М., Андрусевич Н. І., Будякова Т. О. Європейське право навколишнього середовища : навч. посіб. Львів, 2004. 256 с.

5. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

6. Державна стратегія управління лісами України до 2035 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1777-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

7. Водна стратегія України на період до 2050 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12. 2022 № 1134-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

8. Енергетична стратегія України на період до 2050 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.04.2023 № 373-р. Енергетична стратегія. URL: <https://www.mev.gov.ua/reforma/enerhetychna-stratehiya> (дата звернення: 23.10.2023).

9. Lattemann S. Development of an Environmental Impact Assessment and Decision Support System for Seawater Desalination Plants. Boca Raton: CRC Press, 2010. 288 p.

10. Концепція Загальнодержавної програми збереження біорізноманіття на 2005–2025 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2004 № 675-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/9110364> (дата звернення: 23.10.2023).

ВОДНІ ОБ'ЄКТИ, ЛІСИ, ТА ҐРУНТИ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

Пейчев Костянтин Прокофійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Компонентами земельної ділянки як складної юридичної одиниці є наступні елементи: поверхневий шар (ґрунт), що покриває ділянку, водні об'єкти, такі як річки, озера, ставки тощо, що можуть знаходитися на земельній ділянці, ліси та природна рослинність, які виступають частиною земельної ділянки, багаторічні насадження, такі як сади, виноградники та інші види рослин.

Земельна ділянка може також включати компоненти, які забезпечують її функціональну цілісність: територію під будівлями та спорудами, які розміщені на ділянці, господарські та інші майданчики, які можуть використовуватися для різних господарських цілей, шляхи, проїзди та тротуари, що забезпечують доступ та зв'язок на ділянці. Озеленені території та інші архітектурні компоненти.

Розглянемо елементи окремо.

Поверхневий шар (ґрунт) земельної ділянки є невід'ємною компонентою землі.

Ґрунт є природно-історичним та органо-мінеральним утворенням, яке склалося на поверхні земної кори і є осередком найбільшої концентрації поживних речовин. Це є основою для життя та розвитку людства, завдяки найціннішій його властивості – родючості.

Ґрунтовий покрив земельних ділянок визначається як верхній шар ґрунту, що виділяється особливою родючістю. Ґрунти, які покривають земельні ділянки, належать до об'єктів особливого природоохоронного значення.

Власники земельних ділянок та особи, які використовують ці ділянки, не мають права проводити виймання чи переміщення ґрунтового покриву земельних ділянок без отримання спеціального дозволу від органів, що земель.

Водні об'єкти є складовою земельних ділянок та їх правового статусу. Згідно земельного та цивільного законодавства право власності на земельну ділянку розповсюджується на водні об'єкти, які знаходяться на цій ділянці (ст. 373 ЦК України, ст. 79 ЗК України) [1, 2].

Згідно з Водним законодавством, під водним об'єктом розглядається природний або штучно створений елемент природного середовища, де

зосереджуються води, такі як моря, річки, озера, водосховища, ставки, канали та водоносні горизонти.

Водний кодекс України говорить, що води (водні об'єкти) є виключною власністю народу України та надаються лише в користування.

Однак, важливо враховувати, що земельні, гірничі, лісові відносини, а також відносини щодо використання та охорони природного середовища, що виникають під час користування водними об'єктами, регулюються відповідним законодавством України.

Земельний кодекс України зазначає, що водний об'єкт може вважатися частиною земельної ділянки лише за умови, якщо це визначено безпосередньо законом. З іншого боку, Водний кодекс України стверджує, що всі водні об'єкти належать до об'єктів права власності народу України.

Таким чином, водні об'єкти, як частина земельних ділянок, підпадають під однаковий правовий режим, лише коли мова йде про державну чи комунальну форму власності на землю.

Однак, щодо земель приватної власності, відповідно статті 59 Земельного кодексу України, фізичні та юридичні особи можуть отримати власність на замкнуті природні водні об'єкти (суцільною площею до 3 гектарів) на безоплатній основі шляхом винесення рішення відповідними органами владних повноважень. У інших випадках, водні об'єкти можуть бути передані лише в користування приватним власникам.

Важливо відзначити, що це обмеження не поширюється на штучні водойми, оскільки та ж стаття Земельного кодексу говорить, що власники земельних ділянок мають право створювати рибогосподарські, протиерозійні та інші штучні водойми на своїх земельних ділянках.

Ліси.

Лісовий кодекс України визначає ліс як складний природний комплекс, який включає в себе в основному рослинність (деревну і чагарникову), зосереджує ґрунти, трав'яну рослинність, тваринний світ, мікроорганізми та інші природні деталі. Ці компоненти взаємодіють між собою і впливають на навколишнє природне середовище.

Ліси, розташовані на території України, є об'єктами власності Українського народу. Права власника лісів від імені Українського народу здійснюються органами владних повноважень.

Згідно з лісовим законодавством, ліси можуть перебувати в приватній, державній або комунальній власності. Ліси в державній власності охоплюють усі ліси на території України, за винятком лісів, що належать до приватної або комунальної власності.

Ліси в комунальній власності розташовані в межах населених пунктів, за винятком лісів, що перебувають в приватній та державній власності.

Фізичні та юридичні особи України мають право набувати у власність лісні ділянки на безоплатній основі, якщо загальна площа таких ділянок не перевищує 5 гектарів. Ця площа може збільшуватися в разі успадкування

лісних ділянок відповідно до закону. Фізичні та юридичні особи можуть також мати власність на ліси, створені ними на земельних ділянках, які належать їм на праві власності, без обмежень щодо площі.

Згідно з викладеним, ліси є складовою земельної ділянки як об'єкта права власності лише відносно державної та комунальної форм власності. Відносно приватної власності площа лісів може бути обмежена 5 гектарами.

Багаторічні насадження

У чинному законодавстві України відсутнє безпосереднє визначення поняття «багаторічні насадження». Однак, аналізуючи положення Земельного та Цивільного кодексів України, можна зробити висновок, що право власності на земельну ділянку охоплює всі багаторічні насадження, розташовані на цій ділянці.

Площа багаторічних насаджень стає важливою характеристикою земельної ділянки. Ці два елементи становлять єдиний природний об'єкт,

Треба відзначити, що багаторічні насадження не є нерухомим майном, і право власності на них не потребує окремої державної реєстрації відповідно до чинного законодавства. Це відрізняє їх від іншого рухомого майна.

Критерієм для визначення майна як об'єкта нерухомості є можливість втрати якостей та функціональних характеристик при його переміщенні в інше місце. Багаторічні насадження, такі наприклад як плодові кущі, зберігають свої характеристики при переміщенні та не підпадають під державну реєстрацію як окремий об'єкт власності. Такий підхід визначає їхній статус в рамках земельної ділянки.

Узагальнюючи наведене вище, можна зробити висновок, що при передачі прав на земельну ділянку як складний об'єкт власності, набувач отримує право на поверхневий шар (грунт) та наявні багаторічні насадження, розташовані на ділянці, без обмеження їх кількісних показників. Щодо водних об'єктів та лісів, набувач має право на них лише в розмірах, встановлених відповідним водним та лісовим законодавством.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

ПРАВОВА МОЖЛИВІСТЬ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГО-МІСТОБУДІВНОГО МОНІТОРИНГУ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Петрецька Наталія Іванівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

Машіка Павло Юрійович,

аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський
національний університет»

Гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина, забезпечення екологічно та техногенно-безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів визначено у числі пріоритетів національних інтересів України згідно Закону України «Про основи національної безпеки України». Національна безпека визначається як захищеність життєво-важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах, зокрема *захисту екології і навколишнього природного середовища*. Як зазначають Н. Петрецька та П.Ставичний, національні інтереси є конституційно-правовою категорією, оскільки закріплені в Основному Законі держави та сформовані суспільством. Національні інтереси в індуктивному та дедуктивному розумінні забезпечуються шляхом співвідношення цінностей та вибору засобів і способів їх забезпечення. У випадку загрози національним інтересам необхідно зважити які цінності будуть в пріоритеті захисту, а якими можна пожертвувати у випадку крайньої необхідності. Та навпаки, слід врахувати які цінності виноситимуться на перше місце у випадку відсутності будь яких загроз, а які зміняться на другорядні [1. с.45].

У 2015 році ООН підготувала «Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» яким було визначено основні цілі, серед яких: подолання бідності, якісна охорона здоров'я та освіта, сталий розвиток

міст і спільнот, чиста вода, відновлювальна енергія, боротьба зі змінами клімату, збереження екосистем та інші.

Перешкодами забезпечення збалансованого сталого розвитку населених пунктів і територій є, в першу чергу, не стільки нестабільність соціально-економічних умов, скільки наявність політичних причин, які їх зумовлюють. Зокрема, це відсутність політичної волі щодо реформування економіки та прийняття важливих нормативно-правових актів у сфері забезпечення екологічних вимог при здійсненні містобудівної діяльності. Організація безпечного життєвого простору для людини та населення є конституційною парадигмою права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Надмірний антропогенний вплив і високий рівень техногенного навантаження, а також наслідки воєнних дій, інкримінованих як екоцид за національним законодавством, є показником низької правової культури та екологічної правосвідомості як загарбників так і тих осіб, що їм сприяють у вчиненні подібних злочинів.

Підіймаючи питання про відбудову країни, особливо гостро постає питання забезпечення сталого розвитку. Адже *sustainable development* це як синонім екологічно сприятливого середовища, з чистим повітрям і водою, достатньою кількістю зелених насаджень, розвиненою інфраструктурою та раціональним використанням природних ресурсів тощо. В доповнення до «сталого» міста, на початку ХХІ ст. набуло популярності бачення міського середовища як такого, що має бути стійким до «стресів» – раптових і непередбачуваних негативних впливів – повеней, пожеж, землетрусів тощо. В англійській науковій спільноті для визначення таких якостей міського середовища вживається слово «*resilience*» – екологічне поняття, що визначає здатність екосистем зберігати свою структуру в несприятливих умовах, і швидко відновлюватись від шкідливих впливів. Вважається, що сучасні міста мають бути адаптивними до невизначених майбутніх впливів, а планувальна і ландшафтна організація міського середовища має бути гнучкою для збереження життєдіяльності міста в разі вразливих подій [2, с.52].

Динамічне зростання процесу урбанізації – проблема, що випереджає час. На прикладі України, особливо цей процес прискорився шляхом розселення у безпечні регіони країни осіб, постраждалих від війни через російську агресію. Урбанізація у соціальному плані позитивне явище, яке сприяє розвитку міст, але з точки зору екології цей процес є негативним явищем і повинен зазнавати стримування, зокрема постійного аналізу та своєчасного реагування на всіх стадіях підготовки містобудівної документації, особливо щодо планування та зонування території для майбутніх забудов. Саме тому, актуальним є питання пошуку сучасних методів і підходів для вдосконалення екологічного

законодавства у містобудівній сфері для забезпечення сталого розвитку.

Контроль досягнення цілей сталого розвитку, керування цим процесом, прийняття рішень, оцінювання ефективності використовуваних засобів і рівня досягнення поставлених цілей вимагають розроблення відповідних критеріїв та показників. Цікавим є досвід ряду колективів на локальному, регіональному й глобальному рівнях щодо створення системи індикаторів – моніторингу сталого розвитку суспільства [3,с.30]. Для прикладу, світовою спільнотою активно розробляються і вже впроваджені декілька варіантів оцінки показників сталого розвитку, серед яких є:

1. Система еколого-економічного обліку (СЕЕУ) (A System for Integrated Environmental and Economic Accounting), метою якої є врахування екологічного чинника у національних статистиках.

2. Розрахунки інтегральних агрегованих індексів, що базуються перш за все на екологічних параметрах, тісно взаємопов'язані зі збереженням біорізноманіття. До таких спроб належить агрегований індекс «живої планети» (Living Planet Index), який використовується для оцінювання стану природних екосистем планети та обчислюється в рамках щорічної доповіді Всесвітнього фонду дикої природи (World Wild Fund).

3. Показник «екологічний слід» (ЕС, тиск на природу) (The Ecological Footprint). Цей метод дозволяє порівняти фактичний тиск суспільства на природу і можливий з точки зору потенційних запасів природних ресурсів і асиміляційних процесів.

4. Індекс екологічної сталості, запропонований групою вчених з Єльського і Колумбійського університетів (2005 Environmental Sustainability Index). Автори вважають, що індекс дозволяє порівнювати країни за рівнем екологічної сталості, оцінювати результати природоохоронної політики, оприлюднювати кращі результати, виявляти країни, яким загрожує екологічна криза, зіставляти економічне зростання та охорону природи. [3,с.31]

При здійсненні планування території очевидна необхідність запровадження еколого-містобудівного моніторингу, як на стадії підготовки проектів, так і після затвердження відповідних містобудівних документів. Такий моніторинг повинен передбачати такі умови, зокрема:

- на стадії проектування: чіткий перелік показників, статистичних даних та індикаторів для оцінювання поточної екологічної ситуації; моделювання та прогнозування стану навколишнього середовища після відповідної реалізації проекту;

- на стадії реалізації: контроль за виконанням всіх екологічних вимог передбачених проектом; аналіз системності, комплексності та повноти виконання планованих робіт екологічного розвитку;

- на стадії пост реалізації: регулярний моніторинг для своєчасного

раціонального реагування і у разі необхідності внесення змін до відповідних містобудівних документів.

Отже, для впровадження концепції сталого розвитку необхідно методологічно вирішити цілу низку питань пов'язаних з розробкою та дотриманням екологічних вимог містобудування. Одним з таких першочергових питань є необхідність створення системи якісного моніторингу та оцінювання складного процесу містобудування та розробкою містобудівної документації. Таким чином, назріла необхідність розроблення відповідних нормативно-правових актів щодо врахування екологічної складової містобудівної діяльності для забезпечення сталого розвитку та вирішення практичних завдань на державному, регіональному та місцевому рівнях.

Список використаних джерел:

1. Петрецька Н. І., Ставичний П. І. Категорія «національні інтереси» крізь призму забезпечення індивідуальних та колективних прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право.* 2021. № 68. С. 41-45.

2. В'язовська А.В. Актуальні тенденції концепції «сталого розвитку» в містобудуванні. *Стан, проблеми та перспективи розвитку сучасних міст: збірка тез доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 23-24 вересня 2021 р.).* Одеса, 2021. С. 51-53.

3. Ільченко В.М., Гулейко Ю.О. Аналіз застосування індексів та індикаторів сталого розвитку. *Економіка і регіон.* 2012. № 6 (37). С. 30-34.

ВДОСКОНАЛЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ЩОДО ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ

Садова Тетяна Сергіївна,

аспірантка економіко-правового факультету
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

Надзвичайно важливе теоретичне та практичне значення мають питання, що стосуються вдосконалення норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту довкілля. Довкілля, як зазначає Міжнародним комітетом червоного хресту, користується як загальним захистом як цивільний об'єкт, так і особливим захистом. Норми міжнародного гуманітарного права захищають довкілля від «масштабної, довгострокової та серйозної шкоди». Зокрема, договірне та звичаєве право забороняють застосування під час міжнародних збройних конфліктів методів та засобів ведення війни, які мають на меті заподіяти або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу [1, с. 81].

Загалом, основними міжнародними багатосторонніми угодами у галузі законів і звичаїв війни є Женевські конвенції [2] і протоколи до них. Доречно розглянути варіант внесення змін до цих джерел міжнародного права щодо захисту довкілля, тим паче, що Женевські конвенції взагалі не містять положень щодо захисту довкілля, подібне положення міститься у Протоколі I, який стосується лише міжнародних збройних конфліктів. Женевські конвенції сфокусовані саме на захисті прав окремих груп людей, залучених до збройного конфлікту. Отже, додавши нове положення щодо захисту довкілля під час збройного конфлікту до Протоколу I, ми тим самим залишимо без захисту довкілля у випадках збройного конфлікту неміжнародного характеру. До того ж кількість норм, пов'язаних із захистом довкілля у Протоколі I досить мала, і тому буде необхідність у внесення великого об'єму нових положень. Слід звернути увагу на те, що усі Гаазькі конвенції 1899 і 1907 років, Женевські конвенції, і протоколи до них, є антропоцентричними, тобто такими, в яких довкілля захищається не само по собі, а воно захищається через призму потреб людини, коли людина вважається основною цінністю. Тим не менш, на сьогоднішній день не існує навіть міжнародного договору або механізму боротьби із злочинами проти довкілля, які можуть мати транснаціональні наслідки [3, с. 188].

В тих випадках, коли людина не страждає, потреби у захисті довкілля нібито не виникає. Наразі треба відмовлятися від такого антропоцентричного підходу до довкілля, оскільки воно є само по собі цінністю, незалежно від людини. Як наслідок, щоб змінити подібний підхід до захисту довкілля, треба вносити досить серйозні корективи. І тому, на нашу думку, щоб відійти від антропоцентричного підходу і сфокусуватися на довкіллі як на самостійному об'єкті захисту, який має бути захищений не обов'язково із прив'язкою до людини, необхідно розглянути варіант прийняття окремої Женевської конвенції.

Оскільки довкілля є об'єктом, який потребує особливого захисту, доцільно розглянути можливість прийняття П'ятої Женевської конвенції щодо захисту довкілля під час збройних конфліктів. У випадку, коли є правила ведення війни та існує певна систематизація норм міжнародного гуманітарного права з питань захисту довкілля, це дозволить конкретизувати склад міжнародного воєнного злочину проти довкілля. Зауважимо, що ця дисертаційна робота не направлена на розробку повного змісту П'ятої Женевської конвенції, а лише на ті положення вказаної конвенції, які впливають на удосконалення норм РС з питання захисту довкілля під час збройних конфліктів. Тому, на наш погляд, прийняття П'ятої Женевської конвенції посприє удосконаленню міжнародного кримінального права.

У 2020 році МКЧХ прийняв Керівні принципи захисту довкілля під час збройних конфліктів, вони встановлюють правила та рекомендації

щодо захисту довкілля відповідно до міжнародного гуманітарного права. Керівні принципи є довідковим посібником для держав загалом та сторін збройних конфліктів зокрема. Керівні принципи захисту довкілля під час збройних конфліктів складаються з чотирьох частин. Перша частина включає в себе правила міжнародного гуманітарного права, які забезпечують захист довкілля як такого, друга частина охоплює загальні правила міжнародного гуманітарного права, третя частина містить правила щодо конкретних видів зброї, четверта частина охоплює правила міжнародного гуманітарного права по відношенню поваги та розповсюдження правил захисту довкілля. Вони призначені для полегшення використання конкретних заходів щодо зменшення впливу збройних конфліктів на довкілля та частково можуть бути включені до П'ятої Женевської конвенції.

У такому ж дусі вчена С. М. Дюрант закликає уряди включити чіткі гарантії для біорізноманіття та використати рекомендації Комісії з міжнародного права, щоб нарешті прийняти П'яту Женевську конвенцію для захисту довкілля під час таких протистоянь. Незважаючи на заклики до П'ятої Женевської конвенції два десятиліття тому, збройні конфлікти продовжують знищувати мегафауну, підштовхувати види до вимирання та отруювати водні ресурси. Неконтрольований обіг зброї погіршує ситуацію, наприклад, через нестійке полювання на диких тварин. П'ята Женевська конвенція може бути багатосторонньою угодою, яка включатиме правові інструменти для захисту важливих природних ресурсів. С. М. Дюрант підкреслює важливість співпраці товариств та урядів задля урегулювання, зокрема, передачі зброї, наголошуючи на тому, що військова промисловість має нести більшу відповідальність за вплив своєї діяльності [4].

Таким чином, зростання шкоди довкіллю внаслідок збройних конфліктів, наявність спеціального документу, який би містив правила поведінки щодо довкілля під час війни була б незайвою. На нашу думку, зміст конвенції міг би охоплювати наступні питання: сфера застосування положень цієї конвенції повинна стосуватися захисту довкілля під час збройного конфлікту; захист довкілля як в умовах міжнародного збройного конфлікту, так і збройного конфлікту неміжнародного характеру також; характеристика зон, що охороняються та мають велике екологічне і культурне значення тощо.

Список використаних джерел:

1. ICRC. International Humanitarian Law, We Answer Your Questions. Geneva: ICRC, 2016. 109 p.

2. Про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі : Конвенція від 12.08.1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 24.10.2023).

3. Садова Т. С. Захист довкілля під час збройних конфліктів у перспективі ухвалення П'ятої Женевської конвенції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 73(1). С. 186 – 190

4. Durant S. M. Stop military conflicts from trashing environment. Correspondence. 23.07.2019. URL: <https://www.nature.com/articles/d41586-019-02248-6> (дата звернення: 24.10.2023).

МОРСЬКА БЕЗПЕКА ТА СТАЛИЙ РОЗВИТОК: ЩОДО ПЕРСПЕКТИВ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА ЄС

Стрельцова Євдокія Джонівна,
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри загальноправових
дисциплін та міжнародного права
економіко-правового факультету
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова

Морський транспорт, який відіграє важливу роль в економіці ЄС (за даними, 75% зовнішньої торгівлі ЄС припадає на морський транспорт) є одним з найбільш енергоефективних видів транспорту, водночас є великим джерелом викидів парникових газів, що зростає. У 2018 році глобальні викиди від судноплавства становили 1 076 мільйонів тонн CO₂ і становили близько 2,9% глобальних викидів, спричинених діяльністю людини. Прогнози показують, що до 2050 ці викиди можуть збільшитися на 130% порівняно з викидами 2008 [1]. На рівні ЄС на морський транспорт припадає від 3 до 4% загальних викидів CO₂ до ЄС, або понад 124 мільйони тонн CO₂ у 2021 році [2].

З метою значного скорочення викидів парникових газів у процесі міжнародного судноплавства світова спільнота вживає заходів на глобальному рівні. Зокрема, у липні 2023 року Міжнародна морська організація (далі - ІМО) зробила відповідні дії, взявши на себе зобов'язання щодо встановлення нових цілей щодо скорочення викидів парникових газів, а також щодо розробки та вжиття до 2025 у зв'язку з цим комплексу заходів. З боку ЄС, на регіональному рівні, також робляться важливі кроки для забезпечення досягнення кліматичної нейтральності при експлуатації морського транспорту в Європі до 2050 року, у зв'язку з чим Європейська комісія подала влітку 2023 року п'ять законодавчих пропозицій щодо модернізації правил ЄС з безпеки на морі та запобігання забруднення води з суден, незважаючи на те, що в цілому безпека на морі у водах ЄС нині перебуває на досить високому рівні [3].

Ці пропозиції мають на меті привести правила ЄС у відповідність до

міжнародних норм, забезпечуючи рівні умови для всіх учасників галузі за рахунок цифровізації та розширення співробітництва з ЄС. У зв'язку з цим варто зазначити, що ЄС, який свого часу не приділяв питанню безпеки на морі належної уваги, з роками розвинув морську культуру та сприйняв позицію ІМО щодо протоколів безпеки [4, с. 2].

Отже, Європейська комісія запропонувала переглянути п'ять законодавчих актів з метою модернізації правил ЄС щодо морської безпеки та сталого розвитку та надати ЄС інструменти для підтримки чистого та сучасного судноплавства. Йдеться про Директиву 2009/21/ЄС щодо відповідності вимогам держави прапора; Директиву 2009/16/ЄС про контроль держави порту; Директиву 2009/18/ЄС про розслідування пригод на морському транспорті; Директиву 2005/35/ЄС про забруднення з суден та запровадження штрафів; Регламент (ЄС) № 1406/2002 про створення Європейського агентства з безпеки на морі. Провідну роль у впровадженні нових вимог відіграватиме Європейське агентство морської безпеки (далі – EMSA) – одне з децентралізованих агентств ЄС, створене у 2002 році Регламентом (ЄС) № 1406/2002.1. [5].

Частина пропозицій спрямована на модернізацію правил безпеки на морі, на посилення контролю з боку держави порту та розслідування морських пригод, з метою скорочення кількості інцидентів та аварій, що, зрештою, запобігатиме загибелі людей та забруднення навколишнього середовища. Вони включають, зокрема, чіткі вимоги до інспекцій держави прапора, в основі яких лежать міжнародні правила, а також спеціальні тренінги EMSA для національних адміністрацій з метою посилення контролю держав-членів над своїм флотом, що також підвищить безпеку на морі і знизить ризики забруднення довкілля. Ця пропозиція полегшує обмін інформацією між державами прапора про результати проведених ними інспекцій та питання дотримання вимог загалом. EMSA підтримуватиме цю співпрацю через переглянуту програму професійного розвитку та навчання для інспекторів держави прапора [6]. При здійсненні контролю держави порту враховуватимуться додаткові міжнародні правила, зокрема, Конвенція про контроль суднових баластових вод та опадів та управління ними, а також Найробіська міжнародна конвенція про видалення затонулих суден. У пропозиції також передбачено удосконалення способу перевірки судів з акцентом на екологічні характеристики судів.

Обсяг контролю з боку держави порту та розслідування пригод буде розширено для рибальських суден, які є підвищеним джерелом небезпеки. Операції з контролю держави прапора та держави порту будуть переведені у цифровий формат, та заохочуватиметься впровадження електронних сертифікатів. Це стане можливим, зокрема, завдяки ІТ-системам та базам даних EMSA. Національні органи з розслідування подій отримають додаткову підтримку від EMSA з наданням експертів різних профілів,

спеціалізованих інструментів та обладнання [7].

Крім модернізації правил безпеки, пропозиції Єврокомісії також спрямовані на запобігання будь-яким видам незаконних скидів у європейські моря, що важливо для зниження впливу діяльності морського транспорту на навколишнє середовище та збереження морської екосистеми. Для досягнення цієї мети поставлено завдання виявляти незаконні скидання, переслідувати порушення та карати винних у незаконній діяльності. Для цього пропонується привести правила ЄС у відповідність до міжнародних норм і розширити сферу їх дії, включивши, крім незаконних скидів нафти та шкідливих рідких речовин, скидання шкідливих речовин, що перевозяться в упакованому вигляді, стічних вод, сміття, а також скидання вод та залишків із систем очищення вихлопних газів. Запропоновано оптимізувати CleanSeaNet — базу даних спостереження та обміну інформацією EMSA, а також забезпечити обмін інформацією та подальші зобов'язання національних органів, відповідальних за виявлення та перевірку потенційного забруднення. Удосконалена система сприятиме своєчасному забезпеченню дотримання вимог, а також співробітництву між державами-членами у разі транскордонних інцидентів, пов'язаних із забрудненням із суден. Передбачено також посилену правову основу для покарань та їх застосування, що дозволяє національній владі вживати адекватних заходів у разі незаконного скидання та накладати покарання, такі, як штрафи.

Нововведення торкнуться і мандату EMSA з тим, щоб краще відобразити його зростаючу роль у багатьох галузях морського транспорту, включаючи безпеку, запобігання забруднення та захист навколишнього середовища, боротьбу зі зміною клімату, безпеку, спостереження та кризове управління, а також цифровізацію, включаючи нові завдання безпеки та сталого розвитку, що впливають із нового законодавчого пакету.

Підсумовуючи, зазначимо, що в сукупності зазначені пропозиції є основою зусиль щодо забезпечення ефективного, стійкого та безпечного судноплавства у водах ЄС та за його межами на благо здорового морського середовища. Паралельно з цією міцною правовою базою ЄС прагне працювати в рамках ІМО з метою встановлення високої планки з питань безпеки, цифровізації, а також екологізації та декарбонізації судноплавства.

Список використаних джерел:

1. Fourth Greenhouse Gas Study 2020. International Maritime Organization. URL: <https://www.imo.org/en/OurWork/Environment/Pages/Fourth-IMO-Greenhouse-Gas-Study-2020.aspx> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Fourth Annual Report from the European Commission on CO2 Emissions from Maritime Transport (period 2018-2021). Brussels, 13.3.2023 SWD(2023) 54 final. U.R.L: <https://climate.ec.europa.eu/system/files/2023->

03/swd_2023_54_en.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

3. European Maritime Safety Report 2022. EMSA. URL://emsa.europa.eu/emsafe (дата звернення: 23.10.2023).

4. Thebault L. Maritime safety culture in Europe. Managerial Law. 2004. Vol. 46. № 1. P. 1-59.

5. Regulation (EC) No 1406/2002 of the European Parliament and of the Council of 27 June 2002 establishing a European Maritime Safety Agency [2002] L 208/1, as amended by Regulations 1644/2003; 724/2004; 2038/2006; and 100/2013. URL:<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32002R1406> (дата звернення: 23.10.2023).

6. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2009/21/EC on compliance with flag State requirement. Brussels, 1.6.2023 COM(2023) 272 final 2023/0172 (COD). URL: https://transport.ec.europa.eu/system/files/202306/COM_2023_272_Flag_State.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

7. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive /16/EC on port State control Brussels, 1.6.2023 COM(2023) 271 final 2023/0165 (COD). URL: https://transport.ec.europa.eu/system/files/2023-06/COM_2023_271_Port_State_Control.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

8. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2005/35/EC on ship-source pollution and on the introduction of penalties, including criminal penalties, for pollution offences. Brussels, 1.6.2023 COM(2023) 273 final 2023/0171 (COD). URL: https://transport.ec.europa.eu/system/files/2023-06/COM_2023_273_Ship-source_pollution.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
МІНЕРАЛЬНИХ ВОД В УКРАЇНІ З ОГЛЯДУ НА
ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ, СХВАЛЕНІ НА
САМІТІ ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН 2015 РОКУ**

Толкаченко Олена Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
економіко-правового факультету
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова

У документі «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», який було прийнято на Саміті Генеральної Асамблеї ООН у 2015 році, затверджено нові цілі всесвітньої політики сталого розвитку. Всього було схвалено 17 цілей Сталого Розвитку, серед

яких: «подолання бідності; подолання голоду; міцне здоров'я і благополуччя; сталий розвиток міст і громад; доступна та чиста енергія; якісна освіта; гендерна рівність; гідна праця та економічне зростання; чиста вода та належні санітарні умови; промисловість, інновації та інфраструктура; скорочення нерівності; відповідальне споживання і виробництво; пом'якшення наслідків зміни клімату; збереження морських ресурсів; захист екосистем суші; мир, справедливість та сильні інститути; партнерство заради сталого розвитку» [1].

На підставі принципу «Нікого не залишити осторонь» країни-члени ООН, у тому числі й Україна, об'єдналися до глобального процесу заради забезпечення сталого розвитку. Це означає, що кожна країна, після проведення національних та регіональних консультацій, візьме курс на виконання затверджених цілей, які спрямовані на забезпечення економічного розвитку, раціонального природокористування, захисту прав людини, в тому числі і екологічних прав, тощо.

Однією з найважливіших цілей сталого розвитку залишається забезпечення доступу до води. Це завдання тісно пов'язане з іншою ціллю, схваленою на Саміті – «Міцне здоров'я і благополуччя». Виходячи з цього, хочеться звернути увагу на наявність в Україні природних лікувальних ресурсів, до числа яких входять мінеральні води, котрі мають важливе значення для забезпечення екологічних прав людини, а саме право на воду, як на джерело життя та здоров'я.

Відповідно до закону України «Про курорти» «мінеральні води, наряду з озокеритом, бішофітом, ропою тощо, відносяться до природно-лікувальних ресурсів і ціллю їх використання є лікування, медична реабілітація та профілактика захворювань» [2, ст. 6]. Ці ресурси мають певні ознаки: природне походження, застосування для лікування та медичної профілактики в суто природному стані, використання в курортних умовах або на лікувально-оздоровчих територіях. Треба зазначити, що усі перелічені ресурси є надрами і згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення» усі вони є корисними копалинами загальнодержавного значення. Тобто до цієї групи відносяться і підземні мінеральні води: «Води. Підземні води. Мінеральні (лікувальні, лікувально-столові, природні столові)» [3], які представляють собою «підземні (іноді поверхневі) води з підвищеним вмістом певних хімічних елементів і сполук, а також газів, із специфічними фізико-хімічними властивостями (температура, радіоактивність та ін.), що справляють цілющий вплив на організм людини» [4, с. 339].

Слід зазначити, що розподіл мінеральних вод на три групи (лікувальні, лікувально-столові, природні столові) міститься не тільки в законодавстві про надра.

Аналіз Наказу МОЗ України від 2 червня 2003 року № 243 «Про

затвердження Порядку здійснення медико-біологічної оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання» вказує, що «залежно від рівня мінералізації, специфічних фізіо- та біологічно активних компонентів та дії цих вод на організм людини, мінеральні природні ресурси поділяють на: столові, лікувально-столові та лікувальні» [5]. Тобто «столові води – це фасовані природні підземні мінеральні води з мінералізацією менше 1,0 г/л, які застосовуються як столовий освіжаючий напій; лікувально-столові – фасовані природні підземні мінеральні води з мінералізацією від 1,0 до 8,0 г/л усіх хімічних груп, які містять біологічно активні мікроелементи і сполуки в кількості, не нижчій від бальнеологічних норм, встановлених для питних мінеральних вод і які застосовуються як лікувальні за призначенням лікаря та як столові напої при несистематичному споживанні; лікувальні – нативні природні підземні мінеральні води, які застосовуються за призначенням лікаря та можуть використовуватись для внутрішнього і зовнішнього застосування за спеціальними медичними методиками» [6, с. 17; 7]. Тобто це положення у частині розподілу мінеральних вод на певні групи, загалом, збігається з вищевказаним положенням постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення». Але ДСТУ 878-93 «Води мінеральні фасовані. Технічні умови. Зі змінами та поправками» закріплює, що «питні мінеральні води призначені для використання з лікувальною метою і як столові напої» та розподіляє їх в «залежності від мінералізації, наявності специфічних (біологічно активних) компонентів, застосування на: природні столові; лікувально-столові; лікувально-столові змішаного складу» з дозволом «застосовувати столові води, як столовий освіжаючий напій» [7]. Тобто ми бачимо певну неузгодженість положень закону «Про курорти» («до природних лікувальних ресурсів належать усі мінеральні води» [2, ст. 6]) та ДСТУ 878-93 «Води мінеральні фасовані. Технічні умови» («до природних столових вод відносяться води з мінералізацією не менше 1,0 г/дм³. Застосовуються як столовий освіжаючий напій» [7]). На наш погляд, правове регулювання використання та охорони мінеральних лікувальних вод та столових освіжаючих напоїв повинно здійснюватися за різними підставами.

Що стосується водного законодавства, то Водний кодекс не містить визначення мінеральних чи лікувальних вод, а лише закріплює норму, за якою «води, що мають природні лікувальні властивості належать до категорії лікувальних» [8, ст. 62], але не за своїми властивостями, а якщо вони включені до спеціального переліку. В даному випадку, внесення до цього переліку має встановлювати якість та специфічні особливості води.

Також Водний кодекс закріплює норми, які містять імперативні приписи щодо використання таких вод: «Водні об'єкти, віднесені у

встановленому порядку до категорії лікувальних, використовуються виключно у лікувальних і оздоровчих цілях» [8, ст. 63] та охоронні положення: «Охорона водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних, здійснюється в порядку, встановленому для санітарної охорони курортів. З метою охорони водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних, встановлюються округи санітарної охорони курортів з особливим режимом у порядку, передбаченому законодавством про охорону здоров'я. Скидання будь-яких зворотних вод у водні об'єкти, що віднесені до категорії лікувальних, забороняється» [8, ст. 104].

Чинний Водний кодекс встановлює імперативні приписи щодо використання і охорони водних об'єктів, віднесених до лікувальних, тоді як Кодекс України про надра не містить ні одного положення щодо спеціального режиму використання та охорони мінеральних вод.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що правовий режим мінеральних вод забезпечується нормами водного законодавства, законодавства України про надра та курортним законодавством в частині віднесення мінеральних вод до природних лікувальних ресурсів. На сьогоднішній день існує наявність деяких неузгоджень і недоліків національного законодавства в цій частині.

Разом з цим хочеться ще раз наголосити, що раціональне використання та правова охорона мінеральних вод є запорукою досягнення цілей сталого розвитку, що орієнтуються на доступність до води, яка є джерелом життя, лікування та реабілітації.

Список використаних джерел:

1. Глобальний договір ООН в Україні. URL: <https://globalcompact.org.ua/gd-oon-v-ukraini> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Про курорти: Закон України від 05.10.2000 № 2026-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text>.
3. Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.1994 № 827-94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/827-94-%D0%BF?find=1&text=%> (дата звернення: 23.10.2023).
4. Медичне і фармацевтичне товарознавство: навч посіб. [для вищ. навч. закл.] / Б. П. Громовик, Н. Б. Ярмо, І. Я. Городецька, О. М. Корнієнко, Н. Л. Ханік ; за ред. Б. П. Громовика. Вінниця: Нова Книга, 2011. 496 с.
5. Про затвердження Порядку здійснення медико-біологічної оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання: Наказ МОЗ України від 02.06.2003 № 243 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0752-03?find=1&text=%> (дата звернення: 23.10.2023).
6. Природні лікувальні ресурси: абетка користувача: інформаційно-аналітичний довідник / за заг. ред. Бабова К.Д., Безверхнюк Т.М., Кисилевської А.Ю.: Державна установа «Український науково-дослідний

інститут медичної реабілітації та курортології МОЗ України». «Поліграф»: Одеса, 2021. 76 с. URL: https://kurort.gov.ua/wp-content/uploads/2016/11/dovidnyk_plr_sajt.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

7. ДСТУ 878-93. Води мінеральні фасовані. Технічні умови. Зі змінами та поправками від 12.11.1993. URL: http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=82545 (дата звернення: 23.10.2023).

8. Водний кодекс України від 06.06.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95> (дата звернення: 23.10.2023).

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ЗАПОДІЯННЯ ШКОДИ ВОДНИМ ОБ'ЄКТАМ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ РОСІЙСЬКІ ВІЙСЬКОВІ В УКРАЇНІ

Хашев Вадим Георгійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
та кримінології
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Сталий розвиток нашої країни, як і будь-якої іншої розвиненої держави світу, передбачає, зокрема, забезпечення чистоти водних об'єктів та їх належної санітарії. Водночас, повномасштабна агресія російської федерації проти України призвела до значних, а іноді невідновних руйнувань критичної інфраструктури централізованого водопостачання та водовідведення міст, гідротехнічних споруд, що мали протипаводкове призначення та використовувалися для боротьби із шкідливою дією вод, а також об'єктів гідротехнічної мережі систем зрошення і дренажу [1]. Це пов'язано із тим, що під час ведення бойових дій російські військові використовують такі методи, що завдають катастрофічних збитків навколишньому природному середовищу: атмосферному повітрю, землям, об'єктам рослинного та тваринного світу, а також водним об'єктам. Українські річки, озера та інші поверхневі води у зоні ведення бойових дій зазнали засмічення залишками військової техніки та побутовими відходами від життєдіяльності окупантів, забруднення води паливно-мастильними матеріалами, органікою, небезпечними речовинами тощо.

Наприклад, через обстріл росіянами Херсонського порту 29.01.2023 р. зазнали пошкодження два судна, що належать іноземним компаніям. Російським снарядом було пробито корпус та місце зберігання палива на одному з кораблів. Через це стався витік нафтопродуктів у річку Дніпро. Вилив нафтопродуктів вдалося локалізувати силами екіпажу судна. При потраплянні нафти у водойму, утворюється тонка плівка, що обмежує доступ кисню у воду і викликає задуху у риб та інших водних

організмів [2]. Більше того, внаслідок підриву росіянами Каховської ГЕС від руйнівної хвилі води нижче за його течією постраждало, зокрема, 150 тис га природоохоронних територій загальноєвропейського значення. Підтоплено чи пошкоджено 64 тис. га лісу, 17 мисливських угідь площею 403 тис. га [3]. Негативна ситуація склалася і на землях колишнього Каховського водосховища, особливо на території Дніпропетровської та Запорізької областей, внаслідок його повного спрацювання та оголення понад 200 тис. га землі.

Постає питання щодо правової оцінки зазначених суспільно небезпечних діянь, котрі вчиняють російські військові проти водних об'єктів в Україні. При першому погляді може здатись, що їх можливо кваліфікувати, зокрема, й за ст.242 Кримінального кодексу України (далі – КК) як порушення правил охорони вод, у разі створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля. Об'єктивна сторона зазначеного кримінального правопорушення являє собою сукупність трьох наступних ознак: 1) діяння – порушення правил охорони вод; 2) наслідки у вигляді забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел, що створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля; 3) причинний зв'язок між діянням та його наслідками [4, с.821].

Проте випадки заподіяння шкоди водним об'єктам підлягають кваліфікації за ст.438 КК як порушення законів та звичаїв війни, оскільки з боку російських військових відбувається застосування заборонених методів ведення воєнних дій, тобто грубе порушення норм міжнародного права. А це, у свою чергу, являє собою діяння, передбачене у диспозиції вищеназваної статті, а саме: «застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» [5]. Тобто для доведення наявності складу зазначеного злочину слід вказати на норму міжнародного права, яку порушено.

Так, відповідно до п. 1 ст. 55 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р., який Україна ратифікувала 12 грудня 1977 р., збройні сили під час ведення військових дій мають виявляти турботу про захист природного середовища від широкої, довгочасної і серйозної шкоди. Такий захист включає заборону використання методів або засобів ведення війни, що мають на меті завдати або, як можна очікувати, завдадуть такої шкоди природному середовищу й тим самим заподіють шкоду здоров'ю або виживанню населення [6].

Таким чином, умисне скидання у водні об'єкти різних предметів, відходів, зливання забруднюючих речовин, та інші подібні дії, що

вчиняють російські військові, у разі створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля, за своєю суттю є порушенням правил охорони вод, але підлягає кваліфікації за ст.438 КК, оскільки відбувається грубе порушення норм міжнародного права, а саме п. 1 ст. 55 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р.

Не виключається також кваліфікація діянь, що призвели до забруднення вод у великих масштабах і за ст. 441 КК як екоцид, під яким розуміється масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу [5].

Проаналізуємо деякі шкідливі наслідки, що завдають водним об'єктам російські військові.

Забруднення вод – це надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин, тобто речовин, які привносяться у водний об'єкт в результаті господарської діяльності людини (ст.1 Водного кодексу України)[7]. Таке забруднення спричиняє погіршення якості води. Станом на 24.10.2023 р. внаслідок російської агресії маса забруднюючих речовин, що потрапили у водні об'єкти України становить 1 682 227 тон[8].

Різновидом забруднення є *засмічення вод* тобто привнесення у водні об'єкти сторонніх предметів і матеріалів, що шкідливо впливають на стан вод (ст.1 Водного кодексу України)[7]. Такими предметами можуть бути, зокрема, залишки військової техніки, боєприпасів, спорядження, що скидають у водні об'єкти російські військові. Станом на 24.10.2023 р. внаслідок російської агресії маса сторонніх предметів, матеріалів, відходів та/або інших речовин у водних об'єктах нашої держави складає 20 755 704 040 кг[8].

Зміна природних властивостей вод – зміна природних характеристик відповідних водних об'єктів у результаті діяльності людини, що має негативний характер. Такі зміни можуть полягати у зміні біологічних (наприклад, зникнення у водному об'єкті притаманних видів риб або ракоподібних, поява невластивих водних рослин або шкідливих мікроорганізмів тощо), радіаційних (наприклад, збільшення кількості природних радіонуклідів), фізичних (наприклад, зміна температурного режиму), хімічних (наприклад, втрата лікувальних здібностей) та інших характеристик.

Виснаження водних джерел – це стійке, тобто таке, що не може бути подолане природним шляхом, скорочення запасів і погіршення якості вод, втрата ними здатності до самоочищення. Виснаження характеризується незворотним зменшенням мінімально допустимого стоку вод, що має наслідком їх повну або часткову непридатність для певних видів водокористування. До виснаження водних об'єктів можуть призводити, наприклад, такі діяння, як розорювання поверхні водоскиду, вирубування

водоохоронних лісів, надмірне знищення боліт, забори води у розмірах, що перевищують природне поновлення, безсистемне розташування водозабірних свердловин, гідротехнічне та гідромеліоративне будівництво[4, с.823]. Скидання вод р. Дніпро крізь зруйновану рашистами греблю Каховської ГЕС, за своєю суттю також є виснаженням водного джерела, а саме Каховського водосховища. Такі дії грубо порушили норми міжнародного права, а саме п. 1 ст. 55 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. та ст. 55. «Положення про закони і звичаї війни на суходолі», що є додатком до цієї Конвенції IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18 жовтня 1907 р. (м. Гаага), спричинили екологічну катастрофу, а тому підлягають кваліфікації за ст.ст. 438 та 441 КК.

Крім того, згідно з п. 1 ст. 55 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. військам забороняється спричиняти шкоду довкіллю у відплату. Наприклад, якщо особа, яка бере участь у збройній агресії проти України, умисно забруднить водний об'єкт шкідливими речовинами з метою помсти за невдалі військові дії, то такі діяння, у разі створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля або заподіяння тяжких наслідків, підлягають кваліфікації за ст.438 КК.

При визначенні шкоди, що завдано російськими окупантами, внаслідок заподіяння шкоди водним об'єктам тяжкими наслідками, слід використовувати, зокрема, положення наступних нормативних актів: *Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації*, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України 20 березня 2022 р. № 326 та *Методики визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами*, затвердженої наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 21 липня 2022 р. № 252. Мінімального розміру матеріальних збитків, що завдаються водним об'єктам, для визнання їх тяжкими наслідками, законодавчо не передбачено, тому їх визнання такими віднесено до компетенції органів досудового слідства та суду.

Список використаних джерел:

1. Водна стратегія України на період до 2050 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 09.12.2022 р. № 1134-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 24.10.2023).

2. Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 26 січня – 1 лютого 2023 року. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів: офіційний веб-портал*. Повідомлення від 03.02.2023. URL: <https://mepr.gov.ua/news/41304.html> (дата звернення

24.10.2023).

3. Підрив греблі Каховської ГЕС – найбільша техногенна катастрофа світу за останні десятиліття. *Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів: офіційний веб-портал*. Повідомлення від 23.10.2023. URL: <https://mepr.gov.ua/pidryv-damby-kahovskoyi-ges-najbilsha-tehnogenna-katastrofa-svitu-za-ostanni-desyatylittya/> (дата звернення 24.10.2023).

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

5. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 24.10.2023).

6. Додатковий протокол до Женевських конвенцій про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення 24.10.2023).

7. Водний кодекс України від 06.06.1995. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 24.10.2023).

8. Завдані збитки. Водні ресурси. *ЕкоЗагроза: Офіційний ресурс Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України*. URL: <https://ecozagroza.gov.ua/damage/water> (дата звернення 24.10.2023).

СЕКЦІЯ 6.
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
МІСТ І ГРОМАД

**ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ОПОДАТКУВАННЯ ВЛАСНИКІВ СОБАК
В РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА**

Бабін Ігор Іванович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри публічного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Досить незвичним обов'язковим публічним платежем в польській податковій системі є податок, або сьогодні плата з власників собак, яка зараз регулюється Законом “Про місцеві податки і збори” від 12 січня 1991 року. Однак історія цього податку налічує кілька століть. Вперше в світовій практиці оподаткування цей податок було запроваджено імператором Фрідріхом Вільгельмом III, який 28 жовтня 1810 року підписав едикт “Про нове споживання та розкіш” поширивши податок з власників собак в Пруссії, а відтак і на західних польських землях[1; р.157]. Повернення до справляння даного податку відбулось аж в Польській Народній Республіці з набранням чинності Закону “Про деякі місцеві та муніципальні податки і збори” від 19 грудня 1975 року [2]. Відповідно до статті 18 цього Закону сільські та міські народні ради були уповноважені приймати рішення про запровадження або скасування податку з власників собак на власній території. Слід зазначити, що податок на той час був факультативним, а його розмір залежав від кількості утримуваних собак. Закон передбачав суттєвий перелік звільнень, зокрема податок не сплачувався з собак, що належали: дипломатичним чи консульським працівникам іноземних держав; інвалідам, які використовували їх для допомоги у повсякденному житті; фермерам для охорони господарств. В останніх двох випадках пільга поширювалась лише на одну собаку, з більшої кількості податок необхідно було сплачувати. Крім того, при запровадженні даного податку місцеві народні ради були зобов'язані передбачити пільгу у розмірі не менше 50% встановленої ставки податку у зв'язку з наявністю однієї собаки у осіб пенсійного віку та осіб з інвалідністю, які самотійно вели домашнє господарство [3; р. 189-191].

Суттєві зміни в податок на власників собак було внесено Законом

“Про місцеві податки і збори” від 14 березня 1985 року, який замінив факультативний характер податку на обов’язковий [4]. До нововведень Закону також належало чітке визначення особи платника податку, вказувалось, що це фізична особа, яка є власником собаки. У попередньому податковому акті такої норми не містилось. Перелік та обсяг пільг було повністю збережено у порівнянні з попереднім законодавством. Істотним моментом було також те, що Закон визначав виключне право власності гміни чи міста на доходи від цього податку. Перетворення податку з факультативного на обов’язковий, викликало значну хвилю критики. В якості аргументів наводились незначні надходження та труднощі організації ефективного адміністрування [5; р. 479]. Деякі науковці вважали цей податок “ганьбою всієї податкової системи, і надані фіскальні та нефіскальні аргументи для виправдання цілеспрямованості цього податку абсолютно жалюгідними” [3; р. 190].

Основною причиною, чому місцеві ради не виявляли бажання вводити податок, були проблеми з ефективним стягненням дебіторської заборгованості з суб’єктів, що зобов’язані були його сплачувати. Платники податку не завжди виконували свій обов’язок добровільно, тому органам місцевої влади доводилось запроваджувати додатковий контроль, що збільшувало витрати на адміністрування. Це призводило до відносно великих витрат при низьких доходах і стало просто не вигідним для місцевих рад. Протягом тривалого часу пропонувались різноманітні ідеї, що мали на меті удосконалити процедуру адміністрування податку з власників собак. Одним з найцікавіших рішень було покладення обов’язку стягувати податок на ветеринарів, які вакцинували собак, а у випадку сільської місцевості, покладення такого обов’язку на сільських голів. Деякі громади навіть проводили кампанії з безкоштовної вакцинації собак з метою адміністрування податку [5; р. 479-480].

Подальші зміни відбулись після набрання чинності Закону “Про доходи органів місцевого самоврядування” від 26 листопада 1998 року [6]. Стаття 57 Закону дозволяла місцевим радам звільняти всіх жителів громади від податку, а також дозволяла запроваджувати інші пільги. Таке формулювання законодавця породжувало дискусії серед науковців, оскільки відповідно до усталеної судової практики запроваджене звільнення мало носити категоричний характер [7; р. 31]. Кінець дискусії була покладена Законом “Про внесення змін до Закону “Про місцеві податки і збори” та про внесення змін до деяких інших законів”, яким було повернуто обов’язковий характер податку та скасована можливість надання пільг всім мешканцям громади [8].

Переломним моментом в історії податку з власників собак стало його скасування з 1 січня 2008 року. Це було зроблено на підставі Закону “Про внесення змін до Закону “Про місцеві податки і збори” та внесення змін до деяких інших законів” від 7 грудня 2006 року [9]. Важливо, що

законодавець не повністю відмовився від податку з власників собак, а перетворив його на необов'язковий збір у формі плати, що було врегульовано статтею 18а Закону “Про місцеві податки і збори ” від 12 січня 1991 року [10]. Незважаючи на такі зміни, більшість польських науковців вважає, що за своєю суттю цей платіж відповідає всім ознакам податку [11; р. 29; 6; р. 480].

Відповідно до положень статті 18а Закону “Про місцеві податки і збори ” від 12 січня 1991 року, органи місцевого самоврядування можуть запроваджувати плату з власників собак на своїй території. Суб'єктом плати є фізична особа, яка є власником хоча б однієї собаки. Однак, якщо собака належить юридичній особі чи організації без статусу юридичної особи, обов'язку сплачувати даний платіж немає [5; р. 481]. Предметом оподаткування є перебування собаки на території відповідної громади. Розмір плати визначають органи місцевого самоврядування шляхом застосування обмежень, прийнятих законодавцем. У разі не встановлення ставки плати з власників собак місцевою радою, застосовуються ставки, що діяли протягом попереднього податкового року. Максимальні межі ставок оголошуються щорічно міністром фінансів публічно у вигляді повідомлення, а потім ця інформація публікується в Офіційному віснику Республіки Польща. Першопочатково максимальна річна ставка плати з власників собак не могла перевищувати 100 злотих за собаку. Починаючи з 2008 року розмір максимальної ставки постійно зростає і в 2023 році складає 150 злотих. Перелік пільг зі сплати практично залишився незмінним у порівнянні з попереднім законодавством. На додаток до обов'язкових пільг, прийнятих законодавцем, місцева рада має право розширювати перелік визначений Законом, за умови, що нові пільги мають виключно об'єктивний характер. Порядок адміністрування та строки сплати визначаються постановою органу місцевого самоврядування про введення плати з власників собак. Як передбачено статтею 19 Закону “Про місцеві податки і збори ” місцева рада щодо зборів передбачених цим Законом володіє правом: управляти збором публічних платежів шляхом інкасації; обирати колекторів для збору платежів; визначати розмір винагороди колекторів. Вищим адміністративним судом від 21 вересня 2007 року щодо даного положення зазначено наступне: “Статус стягувача, зобов'язаного справляти податки і збори, що є доходом бюджету органів місцевого самоврядування, має впливати безпосередньо з акта місцевого законодавства, яким є відповідне рішення місцевої ради, видане на підставі дозволу закону. Розпорядження про стягнення відповідного збору шляхом інкасації не є еквівалентним визначенню винагороди за стягнення в ситуації, коли постанова місцевої ради не містить відповідної згадки про це” [7; р.39].

Підсумовуючи вище викладене необхідно зазначити, що на практиці місцеві збори, в тому числі плата з власників собак, становлять незначний

дохід, тому приймаючи рішення про їх запровадження, органи місцевого самоврядування більше враховують адміністративно-порядкові функції, а отримання фінансових ресурсів стає другорядним питанням. Однак не повинна створюватись ситуація, коли фіскальна функція зборів повністю забувається, оскільки вона є основою їхнього існування та функціонування. Податок (плата) з власників собак постійно викликала хвилю критики, як з боку громадськості, так і органів місцевого самоврядування, які, приймаючи відповідну постанову, зобов'язуються її забезпечити. Ключовою проблемою виявляються труднощі з адмініструванням, що зрештою призводить до відмови від зборів, які просто стають неефективними. Після відмови законодавця від обов'язковості податку з власників собак, чимало польських міст вирішили його не запроваджувати, а ті, які запровадили, поступово відмовляються від його використання.

Список використаних джерел:

1. Kosikowski C., Matuszewski J. *Opodatkowanie posiadania psów czyli płacz ze śmiechu wokół buty*. Warszawa: Dom Wydawniczy ABC, 2002.
2. Ustawa “O niektórych podatkach i opłatach terenowych” z dnia 19 grudnia 1975 r. *Dz. U.* z 1975 r., Nr 45, poz. 229 z późn. zm.
3. Kosikowski C., Ruśkowski E., *Finanse i prawo finansowe*, Wyd. 3 z aneksem, Warszawa 1994.
4. Ustawa “O podatkach i opłatach lokalnych” z dnia 14 marca 1985 roku. *Dz. U.* z 1985 r., Nr 12, poz. 849 z późn. zm.
5. Brzezicki T., Lasiński-Sulecki K., Morawski W., Wantoch-Rekowski J. *Ustawa o podatkach i opłatach lokalnych. Komentarz*, ODDK Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością Spółka komandytowa, Gdańsk 2013.
6. Ustawa “O dochodach jednostek samorządu terytorialnego” z dnia 26 listopada 1998 roku. *Dz. U.* z 1998r., Nr 150, poz. 983 z późn. zm.
7. Kwaśniewski Robert, Jarczuk Magdalena. *O psach i podatkach – historia i współczesność*. *Rozprawy Humanistyczne XVII* (2). 2016.
8. Ustawa “O zmianie ustawy o podatkach i opłatach lokalnych oraz zmianie niektórych innych ustaw” z dnia 30 października 2002 r. *Dz. U.* z 2002 r., Nr 200, poz. 1683.
9. Ustawa “O zmianie ustawy o podatkach i opłatach lokalnych oraz zmianie niektórych innych ustaw” z dnia 7 grudnia 2006 r. *Dz. U.* z 2006 r., Nr 249, poz. 1828.
10. Ustawa “O podatkach i opłatach lokalnych” z dnia 12 stycznia 1991 r. *Dz. U.* z 2023 r., poz. 70.
11. Brzeziński B. *Wprowadzenie do prawa podatkowego*. Toruń: TNOiK Dom Organizatora, 2008.

МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО У ФОКУСІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Батанов Олександр Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
провідний науковий співробітник відділу
конституційного права та місцевого
самоврядування Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України

Проблема прав людини, їх розвиток, якісне і гідне життя стають постійним предметом уваги законодавців, політиків, науковців, фахівців різних галузей і спрямувань. Світоглядний принцип, який актуалізує гуманістичні і антропологічні тенденції сучасного періоду, за яким людина є найвищою конституційною цінністю, здатною до необмеженого розвитку і самовдосконалення, реалізації всіх своїх сутнісних сил, здібностей та потенціалу, втілюється в новий тип світогляду – людиноцентризм. На принципах людиноцентризму відбуваються всі реформаторські зміни конституційно-правового розвитку України, у тому числі й у сфері децентралізації публічної влади.

У силу цього, філософія людиноцентризму стала основою реформування не лише державної влади, а й місцевого самоврядування, яке є одним з визначальних рівнів забезпечення, охорони і захисту прав людини, оскільки повсякденна реалізація більшості з них, а також багатьох завдань підвищення якості життя населення здійснюється, в першу чергу, на муніципальному рівні – в конкретних територіальних громадах. Саме на цьому територіально-просторовому рівні функціонування соціуму людина продукує так звані локальні інтереси, що торкаються широкого розмаїття індивідуальних та групових, колективних прав і свобод та знаходять своє відображення і виступають саме як муніципальні права людини, які вона здійснює в різних сферах місцевого життя.

Відповідні тенденції суспільного розвитку, розчиняючись у муніципально-правовій матерії, виявляються у перманентних процесах глобалізації та інтернаціоналізації муніципального права. Вони спостерігаються передусім у зближенні національного муніципального права кожної демократичної країни з міжнародним публічним правом, внаслідок чого між ними іноді зникає чітка межа. Перспективи становлення «наднаціонального» муніципального права пов'язані з формуванням регіонального муніципального права (загальне муніципальне право ЄС), яке має риси як міжнародного, так і наддержавного права, а у подальшому – з поступовим формуванням міжнародного муніципального

права. Такі тенденції обумовлені активізацією інформаційної кореляції інститутів сучасного суспільства, в результаті чого досягнення муніципального права окремих країн узагальнюються на міжнародному рівні та включаються до актів міжнародного права – хартій, конвенцій, декларацій та ін., які зобов'язують держави-учасниці внести до свого національного законодавства відповідні демократичні муніципальні принципи та інститути (децентралізація, субсидіарність тощо).

У зв'язку з цим, звертаємо увагу на гносеологічні аспекти децентралізаційних процесів у демократичній державі, що свідчать про чинники особливої уваги до них з боку суспільства та держави, далекосяжні наслідки визнання і становлення муніципалізму та інститутів локальної демократії, їх перманентного розвитку в окремих європейських державах, європейському континенті в цілому та загальноцивілізаційному значенні з точки зору формування українського, європейського та світового конституціоналізму, процесів демократизації глобалізації та європейської міждержавної інтеграції. У цьому аспекті і варто розуміти зафіксований у преамбулі Європейської Хартії про місцеве самоврядування [1] мотив її прийняття: «охорона і посилення місцевого самоврядування в різних країнах Європи є важливим внеском у розбудову Європи на принципах демократії і децентралізації влади».

Так, наприклад, доволі знаковою у цьому аспекті була Копенгагенська декларація про соціальний розвиток 1995 р. [2], учасниками якої були глави держав і урядів, які вперше в історії на запрошення ООН зібралися для того, щоб «визнати значення соціального розвитку та добробуту людей і висунути ці цілі на перший план» як в ХХ, так і в ХХІ столітті. Висловлюючи глибоке переконання в тому, що «демократія та транспарентне і гласне керівництво й управління у всіх секторах суспільства є необхідними основами для забезпечення соціального та орієнтованого на людину сталого розвитку», підписанти Декларації взяли на себе зобов'язання «створити такі економічні, політичні, соціальні, культурні та правові умови, які будуть сприяти соціальному розвитку людей», в тому числі шляхом «розширення, в разі необхідності, форм і можливостей участі людей в розробці та здійсненні соціальної і економічної політики і програм шляхом децентралізації, гласного управління державними інститутами і зміцнення потенціалу та можливостей громадянського суспільства і місцевих громад створювати свої власні організації, мобілізувати ресурси та розвивати діяльність».

Прикладом тому є і положення Варшавської декларації 2005 р. [3], у рамках якої було розроблено План дій, в якому визначені основні задачі Ради Європи на шляху до загальноєвропейської єдності та просуванні вперед в будівництві Європи без розділових ліній. Зокрема, зазначається, що Конгрес місцевих і регіональних влад Ради Європи повинен і надалі сприяти розвитку місцевої демократії та децентралізації влади, приймаючи

до уваги внутрішню організацію зацікавлених країн для того, щоб охопити всі рівні європейського співтовариства. Зазначається, що у політичному діалозі слід використовувати потенціал Організації для поглиблення взаєморозуміння між державами-членами, тим самим зміцнюючи єдність в Європі та забезпечуючи зобов'язання по будівництву Європи без розділових ліній.

У сучасних міжнародно-правових стандартах локальної демократії доволі рельєфно відображене її значення в умовах глобалізації та міждержавної інтеграції, зокрема безпосередньо зазначається, що міждержавні угоди, які укладаються у сфері місцевого самоврядування, прямо обумовлені прагненням до досягнення «більш сильної єдності» між державами (Преамбула Європейської Хартії місцевого самоврядування [1]); стверджується, що вони приймаються зі спеціальною метою – «бути для всіх націй стандартом, до якого слід прагнути, намагаючись досягти більш демократичного процесу, поліпшуючи, таким чином, добробут свого населення» (Преамбула Всесвітньої Декларації місцевого самоврядування [4]) або зазначається, що метою їх ухвалення є «сприяння економічному та соціальному прогресу прикордонних регіонів і зміцненню солідарності, яка об'єднує народи Європи» (Преамбула Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями [5]).

У преамбулі Декларації щодо забезпечення доброго врядування на місцевому і регіональному рівнях [6], зазначається, що «завдання, які сьогодні постали перед Європою, не є завданнями виключно для європейських країн – вони є глобальними та мають паралельно вирішуватись як на міжнародному, так і на місцевому рівнях».

У вступній частині проекту Всесвітньої хартії місцевого самоврядування зазначалося, що «цей документ є початком важливого та амбітного партнерського проекту між ООН та місцевими рівнями влади. Його метою є не що інше, як розробка погоджених на міжнародному рівні адаптованих рамок для практики місцевої демократії як життєво важливого внеску в покращення умов життя людей на всіх континентах і в регіонах» [7].

У контексті включення України в євроінтеграційні процеси заслуговує на особливу увагу впровадження політики територіального/просторового розвитку країн ЄС, яка ґрунтується на таких тематичних осях, як політика міського розвитку, згуртованості, просторового планування. Формування цієї політики відбувається з урахуванням глобальних викликів та ініціатив, спрямованих на пошук відповідей, – Порядку денного на XXI століття, Цілей сталого розвитку до 2030 року, конвенцій щодо навколишнього середовища та розвитку, прийнятих на Конференції ООН у Ріо-де-Жанейро [8]. Крім того, слід підкреслити наявність та стимулювання взаємодії політики просторового розвитку з іншими секторальними

політиками. Тому, у здійсненні децентралізаційних реформ в державах сучасної Європи, у т.ч. й в Україні, вагоме значення має Європейська перспектива просторового розвитку (European Spatial Development Perspective – ESDP) [9], прийнята в ЄС у 1999 р. Вона проголошує три цілі європейської політики: економічна та соціальна згуртованість, збереження та управління природними ресурсами і культурною спадщиною, більш збалансована конкурентоспроможність європейської території. Надалі зміст цілей розкривається ширше: досягнення поліцентричного та збалансованого просторового розвитку з відповідною увагою до розвитку урбанізованих та сільських територій і забезпечення партнерства між ними; рівномірний доступ до інфраструктури та знань; розумний менеджмент природної та культурної спадщини, зокрема культурних ландшафтів. Для досягнення цілей сформульовано 60 параметрів, відносно рівномірно розподілених за напрямками.

Серед основних аспектів просторового розвитку ЄС у контексті сучасних викликів та тенденцій – міський розвиток, що включає питання появи міських мереж, зміни європейської міської системи та економічних можливостей міст, субурбанізації, зростаючої соціальної сегрегації в містах, поліпшення якості міського середовища. Крім того, розглядаються тенденції розвитку сільських територій, зміни їх ролі і функції, зміни у сільському й лісовому господарстві та відповідні наслідки для економіки і землекористування, транспортні мережі та проблеми їх інтеграції, зростаючі транспортні потоки та навантаження, диспропорції у поширенні знань та інновацій, ризики для водних ресурсів, зростаючий тиск на культурні ландшафти і спадщину тощо.

У фокусі формування кадастру муніципальних прав людини можна розглядати принципи Декларації щодо забезпечення доброго врядування на місцевому і регіональному рівнях 2005 р. [10], з поміж яких, насамперед, принцип інноваційності та відкритості до змін, який дозволить територіальними громадам знаходити ефективні шляхи вирішення проблем та використовувати сучасні методи надання послуг, реалізовувати пілотні та випробовувати нові програми і вивчати досвід інших, створювати сприятливий клімат для змін задля досягнення кращих результатів.

Закладений у цьому документі принцип сталого розвитку та стратегічної орієнтації передбачає врахування інтересів майбутніх поколінь. Потреби майбутніх поколінь беруться до уваги в поточній діяльності місцевого самоврядування. Рішення на місцевому рівні мають прийматися з урахуванням усіх видів витрат, як то екологічні, структурні, фінансові, економічні чи соціальні, з метою запобігання передачі проблем та напруги наступним поколінням. Має існувати розгорнуте та стратегічне бачення майбутнього місцевої громади з розумінням того, що є необхідним для такого розвитку. Як зазначається у Декларації, ефективна демократія

та добре врядування на місцевому і регіональному рівнях є важливими для забезпечення високого рівня надання послуг населенню та, як наслідок, створення громад «сталого розвитку». Такі громади – це території, де люди бажають жити і працювати як сьогодні, так і в майбутньому. Вони відповідають різноманітним вимогам існуючих та потенційних резидентів, здійснюють охорону природного середовища та роблять відповідний внесок у підвищення якості життя громадян. Ці громади є безпечними та самодостатніми. Вони забезпечують високий рівень якості послуг, які надаються громадянам. У цьому контексті особливе звучання має рішення учасників цієї Декларації вважати «забезпечення доброго місцевого і регіонального врядування» глобальним завданням, яке має бути досягнуто країнами-членами Ради Європи з метою реагування на виклики, які постали перед європейським співтовариством, та забезпечення законних інтересів громадян.

Таким чином муніципалізація публічної влади та права, передусім маючи вихід на локальний рівень, торкається усіх процесів трансформації та модифікації влади в умовах демократизації держави та суспільства. Властивостями влади у таких умовах є, по-перше, її «гуманізація», обумовлена як визнанням самостійним суб'єктом владних відносин громадянина держави, так і наявністю спеціальних суб'єктів – територіальних колективів. По-друге, диверсифікація влади, визнання рівноправним партнером державної влади місцевого самоврядування переводить публічну владу переважно у сферу приватного права, сферу функціонування індивідів – жителів певних територій та їх асоціацій, яка переважно є вільною від державно-правового регулювання, у сферу «правосвободного» простору. Саме у цій сфері можливий вільний прояв та реалізація інтересів як самих територіальних колективів, так і їх членів – жителів певних територій. По-третє, муніципальна влада знаходить свою правову регламентацію у рамках конституційного права, яке хоча і є «класичним» публічним правом, однак під її багатовекторним впливом піддається суттєвій «приватизації» в умовах демократичних змін.

Ці та інші проблеми мають визначальне значення у процесах розроблення та реалізації політики просторового розвитку, формування територіального капіталу, оцінки впливів на навколишнє середовище для забезпечення сталого (збалансованого) розвитку територіальних громад, регіонів та держави в цілому, а також децентралізації влади та самоврядування територіальних громад [11].

Такого роду гуманістична спрямованість місцевого самоврядування та його людиновимірний характер вказує на колосальне значення муніципального права та муніципальної демократії в аспекті реалізації принципів сталого розвитку, формування громадянського суспільства та його взаємодії з державою як з точки зору вирішення питань місцевого значення, так і, особливо, реалізації прав людини. Останні у сучасному

світі є органічним компонентом демократичного політичного простору, інструментом гуманізації суспільних відносин, формування творчої особистості та становлення постіндустріального людства.

Список використаних джерел:

1. Європейська Хартія місцевого самоврядування. Страсбург, 15.10.1985. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036 (дата звернення: 23.10.2023).

2. Копенгагенская декларация о социальном развитии (ООН, 01.01.1995). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_505?find=1&text=%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB#w1_1 (дата звернення: 23.10.2023).

3. Варшавская декларация. Итоговая декларация саммита (Варшава, 16–17 мая 2005 г.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_716?find=1&text=%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB#w1_1 (дата звернення: 23.10.2023).

4. Всесвітня декларація місцевого самоврядування 1985 р. Ріо-де-Жанейро, 23-26 вересня 1985 р. / переклад з англ. І.Дроздовської. *Місцева та регіональне самоврядування України*. Вип. 1–2 (6–7). К., 1994. С. 65–69.

5. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями. Мадрид, 21.05.1980. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_106 (дата звернення: 23.10.2023).

6. Декларація щодо забезпечення доброго врядування на місцевому і регіональному рівнях, ухвалена на 14-й сесії Європейської Конференції міністрів держав-членів Ради Європи, відповідальних за регіональне та місцеве врядування (м. Будапешт, Угорська Республіка, 24-25 лютого 2005 р.). *«Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах»*: збірник / В. С. Куйбіда, В. В. Толкованов. Київ: Крамар, 2010. С. 11.

7. Towards a World Charter of Local Self-government. Nairobi, 25 May 1998. *The Global Development Research Center*. URL: <https://www.gdrc.org/u-gov/charter.html> (дата звернення: 23.10.2023).

8. Сталий розвиток для України. Базові документи. URL: <https://sd4ua.org/shho-take-stalij-rozvitok/bazovi-dokumenty/> (дата звернення: 23.10.2023).

9. European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/sum_en.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

10. Декларація щодо забезпечення доброго врядування на місцевому і регіональному рівнях, ухвалена на 14-й сесії Європейської Конференції міністрів держав-членів Ради Європи, відповідальних за регіональне та місцеве врядування (м. Будапешт, Угорська Республіка, 24-25 лютого

2005 р.). *Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах*: збірник; В. С. Куйбіда, В. В. Толкованов. Київ: Крамар, 2010. С. 11.

11. Маруняк Є. О. Територіальний розвиток України в контексті виконання Угоди про асоціацію України з ЄС. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 9. С. 21–28.

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЯК СКЛАДОВОЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Бедрій Руслан Богданович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
юридичного факультету
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Законодавство провідних демократичних країн уже не перше десятиліття спрямоване на формування нормативної бази для врегулювання суспільних відносин з урахуванням принципу сталого (збалансованого) розвитку. Зазначений принцип стосується основоположних засад майбутнього розвитку кожної людини, локальної спільноти, людства в цілому. Він істотно впливає на еволюцію системи прав та свобод людини і громадянина, механізму їх забезпечення, стосуючись трьох дуже важливих сфер життєдіяльності особи – економічної, соціальної та екологічної. По-суті, йдеться про пошук та запровадження оптимальної моделі ефективної реалізації людьми своїх можливостей, забезпечення потреб сьогодення з одночасним урахуванням потреб майбутніх поколінь [1, с. 203].

Про приєднання України до глобального процесу забезпечення концепції стійкого (збалансованого) розвитку свідчить той факт, що наша держава підписала Декларацію конференції в Ріо-де-Жанейро у 1992 році та Програму дій «Порядок денний на 21 століття», задекларувавши своє бажання слідувати ідеям та принципам сталого розвитку.

Крім того, у підсумковому документі Саміту ООН зі стійкого розвитку, що відбувся у Нью-Йорку у вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН під назвою «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері стійкого розвитку до 2030 року» [2], було закріплено 17 Цілей сталого розвитку, які, фактично, можна вважати загальноцивілізаційними орієнтирами на період до 2030 року.

Про підтримку глобальних цілей сталого розвитку, проголошених

вищевказаною резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, з урахуванням специфіки національного розвитку, свідчить прийняття Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року № №722/2019, який містить відповідні Цілі в економічній, соціальній та екологічній сферах для нашої держави, викладені у 17 пунктах [3].

У даному указі серед інших були, зокрема, визначені такі цілі сталого розвитку України в економічній сфері, як “сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх”; а також – “створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям”.

Також у відповідності до положень вказаного вище Указу, сталий розвиток визначається як єдино можливий шлях розвитку вітчизняної економіки та суспільних інститутів задля забезпечення зростання рівня та якості життя громадян, а також додержання конституційних прав і свобод людини [3]. Тобто нормативно закріплено взаємозв'язок між концепцією сталого (збалансованого) розвитку та економічним розвитком країни.

У цьому контексті слід наголосити, що актуальність аналізу проблемних питань стійкого розвитку в сфері економіки зумовлена і новими економічними та безпековими викликами для України, що виникли внаслідок повномасштабного збройного вторгнення РФ - у лютому 2022 року. Уже на теперішньому етапі необхідно вивчати та шукати шляхи вирішення проблем, пов'язаних із здійсненням системних заходів з повоєнного відновлення країни. При цьому, як слушно зазначає О. В. Батанов, дуже важливим вбачається напрацювання пропозицій відносно пріоритетних реформ, здійснення яких є першочерговим завданням у воєнний і післявоєнний періоди, серед яких особливе значення матиме підготовка стратегічних ініціатив щодо економічного відновлення держави [4, с. 140].

Поза сумнівом, загальний успіх реформ у сфері економіки в загальнодержавному масштабі напряму залежатиме від ефективності місцевого економічного розвитку. Нагадаємо, що одним з головних завдань реформи децентралізації влади, яка триває в Україні з 2014 року, є формування самодостатніх, економічно-спроможних громад. Особливої актуальності проблеми економічного зростання у територіальних громадах набули у сучасних умовах, коли поряд із завданнями забезпечення сталого розвитку території перед органами місцевого самоврядування постають складні виклики воєнного часу.

Вбачається, що місцевий економічний розвиток можна визначити, як процес взаємодії органів місцевого самоврядування, бізнесових структур, інститутів громадянського суспільства та активних членів територіальної громади, який спрямований на забезпечення ефективного функціонування

комунального сектора економіки та підвищення рівня життя місцевих жителів[5, с. 117].

Серед основних факторів впливу на місцевий економічний розвиток виокремлюють:

по-перше, нормативно-правове забезпечення функціонування територіальних громад;

по-друге, організаційне забезпечення діяльності територіальних громад, а саме: розробка стратегії розвитку громади, цілей та методів управління; організація структури управлінського апарату, його повноважень; співробітництво з іншими громадами; налагодження комунікації з населенням щодо вирішення питань місцевого значення; формування, раціональне використання, та пошук нових джерел залучення ресурсів громади;

по-третє, економічне забезпечення функціонування територіальних громад, що включає ресурси громади: комунальне майно, місцевий бюджет, природні, земельні, трудові ресурси. [6, с. 65].

У цьому контексті варто зазначити, що важливим документом територіальної громади у даній сфері повинна стати Програма місцевого економічного розвитку, яка включатиме перелік конкретних проєктів на середньострокову перспективу (2-4 роки).

У процесі розробки Програми має відбуватися аналіз та вибір інструментів місцевого економічного розвитку територіальної громади, практична реалізація яких обумовить ефективне функціонування місцевої економіки. При цьому підбір інструментів місцевого економічного розвитку слід здійснювати з огляду на їх ефективність в умовах воєнного та післявоєнного періодів.

До антикризових інструментів місцевого економічного розвитку, які можуть стимулювати розвиток економіки у територіальних громадах в умовах війни, фахівці, зокрема, відносять: фінансовий лізинг, аутсорсинг, індустріальні парки, агенції місцевого економічного розвитку, центри залучення інвестицій, кооперативи, кластери, соціальне підприємництво та інші [7, с. 9].

До прикладу, індустріальні парки в умовах воєнного часу можуть бути ефективним інструментом стимулювання релокації (переміщення) підприємств із зони ведення бойових дій та прифронтових територій у безпечні регіони країни. Так, відповідно до останніх законодавчих змін, підприємства, розташовані в індустріальному парку, отримують податкові та митні пільги, а саме: можливість звільнення на 10 років від податку на прибуток [8]; звільнення від ПДВ та мита при імпорті обладнання для виробництва без права відчуження цього обладнання протягом 5 років [9]. Також, для залучення підприємств до індустріального парку органи місцевого самоврядування можуть встановлювати пільги з податку на нерухомість, знижені ставки орендної плати за землю та земельного

податку, чи навіть звільнити учасників індустріального парку від сплати земельного податку.

Переконані, що належне забезпечення місцевого економічного розвитку у територіальних громадах, на сучасному етапі, буде запорукою сталого (збалансованого) розвитку економіки у масштабах усієї країни в умовах непростих викликів воєнного часу та післявоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Стрільчук В. А. Особливості розвитку муніципальних прав особистості під впливом процесів глобалізації та міждержавної інтеграції / Децентралізація публічної влади в Україні у контексті зарубіжного досвіду та євроінтеграційних процесів: колективна монографія / за наук. ред. О.В. Батанова, Р.Б. Бедрія; передмова Ю. С. Шемшученка. Львів: СПОЛОМ, 2021. 388 с.

2. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL:<https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.

3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

4. Батанов О. В. Тенденції розвитку конституційного права та проблеми трансформації Конституції України у вимірі конституційної економіки. *Альманах права*. 2023. Вип. 14. С. 139-144.

5. Бедрій Р.Б. Організаційно-правове забезпечення місцевого економічного розвитку в умовах війни в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2023. Вип. 76. С. 115–124.

6. Сахно Т. А. Економічні засади формування територіальних громад у розвитку регіону: дис. ...доктора філософії. Черкаси, 2023. 272 с.

7. Сторонянська І., Патицька Х., Дуб А. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: антикризові інструменти у воєнний і післявоєнний період. Посібник для органів місцевого самоврядування. Львів, 2022. 71 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf>

8. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні: Закон України від 21.06.2022 № 2330-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2330-20#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

9. Про внесення зміни до статті 287 Митного кодексу України щодо створення сприятливих умов для діяльності індустріальних парків в Україні: Закон України від 21.06.2022 № 2331-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2331-20#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

ДОКТРИНАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПРИНЦИПУ ПІДЗВІТНОСТІ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПЕРЕД ТЕРИТОРІАЛЬНИМИ ГРОМАДАМИ ЇХ ОРГАНІВ ТА ПОСАДОВИХ ОСІБ В АСПЕКТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЦИХ ГРОМАД

Боняк Валентина Олексіївна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії
та історії держави і права
факультету підготовки фахівців для
підрозділів превентивної діяльності
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Метою даного дослідження є розгляд існуючих підходів вітчизняних учених до визначення змісту принципу підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб.

Обраний нами принцип законодавець разом із іншими вимогами закріпив у ст. 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Хоча суб'єкт законотворчості не включив цю ідею до першої статті під назвою «Основні терміни, використані в цьому Законі», однак декілька разів звертається до принципу підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб, підтвердженням чому слугують такі положення вказаного нормативно-правового акта:

- при здійсненні наданих повноважень сільський, селищний, міський голова є *підзвітним*, підконтрольним і *відповідальним* перед територіальною громадою, *відповідальним* – перед відповідною радою.... (ч. 6 ст. 42);

- постійні комісії є *підзвітними* раді та *відповідальними* перед нею (ч. 15 ст. 47);

- при здійсненні наданих повноважень староста є *відповідальним* і *підзвітним* сільській, селищній, міській раді... (ч. 6 ст. 54⁻¹);

- органи та посадові особи місцевого самоврядування є *підзвітними*, підконтрольними і *відповідальними* перед територіальними громадами – вони періодично, але не менш як два рази на рік, інформують населення про виконання програм соціально-економічного та культурного розвитку, місцевого бюджету, з інших питань місцевого значення, *звітують* перед територіальними громадами про свою діяльність (ч. 1 ст. 75 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») [1]. Такий підхід законодавця до досліджуваної вимоги свідчить про неабияку її значущість та важливість.

Висвітлюючи проблеми функціонування місцевих рад та їх виконавчих органів, Ю. Тодика характеризує принципи місцевого самоврядування як вихідні засади, відповідно до яких здійснюється

організація і функціонування місцевого самоврядування в нашій державі [2, с. 14].

Учений не обмежується лише вказаним визначенням, але й окремо акцентує увагу на принципі підзвітності та відповідальності органів та посадових осіб перед їх територіальними громадами. Науковець характеризує цю ідею як: а) основоположний і універсальний принцип, який визначає демократичний характер взаємовідносин між населенням і обраними ними органами; б) як принцип світового конституціоналізму, що мав би бути включеним до тексту Основного Закону держави [2, с. 14–15].

Інший вітчизняний правник, В. Федоренко у своїй праці, присвяченій системі принципів місцевого самоврядування в Україні, наголошує, що саме вони у своїй єдності визначають сутність і зміст місцевого самоврядування в Україні. Дослідник характеризує принципи у такий спосіб: це основні світоглядні ідеали та цінності, що лежать в основі ефективної організації, здійснення та розвитку місцевого самоврядування [3, с. 43].

Науковець хоча й не надає визначення поняття «принцип підзвітності та відповідальності органів і посадових осіб перед їх територіальними громадами», однак характеризує його як визначальний організаційно-правовий принцип місцевого самоврядування, який вимагає щоб діяльність представницьких органів і посадових осіб місцевого самоврядування підлягала громадському контролю з боку територіальних громад, зокрема, у формі громадських слухань [3, 45].

Автори підручника «Конституційне право України» за редакцією В. Колісника та Ю. Барабаша також приділяють увагу принципам місцевого самоврядування, які визначають як основоположні засади, ідеї, що лежать в основі організації і діяльності муніципального самоврядування та його органів. Вчені наголошують, що останні не мають права порушувати ці принципи.

Досліджуваний нами принцип підзвітності та відповідальності перед територіальним громадами органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб правники відносять до загальних принципів організації місцевого самоврядування в Україні, які: а) слугують «правовим каркасом» демократичної концепції місцевого самоврядування; б) у своїй сукупності відображають сутність такої форми організації публічної влади [4, с. 388–389].

Дослідник П. Любченко конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування висвітлює як інститут громадянського суспільства [5], а В. Моргун характеризує конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні як можливості та умови, що об'єктивно склалися в суспільстві, і сукупність яких створила/повинна створити підґрунтя для всієї системи муніципального самоврядування. Він визначає їх у такий спосіб: це сукупність правових норм, що містяться в

Конституції України, законах, які закріплюють найпринциповіші норми, важливі, загальні для всіх територіальних громад, що стосуються діяльності населення з вирішення завдань місцевого значення [6].

Інший правник, О. Фролов аналізує підходи вітчизняних та зарубіжних учених до тлумачення поняття принципів місцевого самоврядування. У своїй науковій праці учений:

- акцентує увагу на природі принципів муніципального самоврядування та відносить їх до сфери правової ідеології;

- визначає їх як певну систему базових політико-правових ідей концептуального характеру, що стосуються цієї підсистеми публічної влади;

- обґрунтовано наголошує, що вони є узагальненням орієнтиру муніципально-правової ідеології, мають установчий характер (покликані створити умови для функціонування й розвитку всіх суб'єктів місцевого самоврядування);

- визначає їх як вимоги, що інтегрують, об'єднують і уможливають існування інших муніципально-правових інститутів [7].

М. Грищук принципи місцевого самоврядування характеризує як сформовані в процесі еволюції місцевого самоврядування основоположні ідеї та правила, які є основою діяльності територіальних громад та обраних ними органів і посадових осіб для самостійного вирішення місцевих питань. Науковець поділяє їх на:

- а) загальноправові (ті, що застосовуються як до організації та діяльності будь-якого органу демократичної влади, так і до держави в цілому (наприклад, народовладдя, законність, гласність);

- б) спеціалізовані принципи місцевого самоврядування. До них, поряд із ідеєю колегіальності, поєднання місцевих і державних інтересів, виборності та ін. автор відносить і принцип підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб.

Правник хоча й не розкриває змісту досліджуваного нами принципу, однак наголошує, що ця ідея регламентується в частині 1 статті 75 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [8, с. 267, 269].

Інший учений, Б. Калиновський у своїй праці, присвяченій конституційно-правовим засадам функціонування та розвитку місцевої публічної влади в Україні пропонує удосконалене визначення терміно-поняття «принципи місцевої публічної влади в Україні» й характеризує їх як обумовлену природою місцевого самоврядування та місцевої державної виконавчої влади систему основоположних, нормативно-правових, свідомо-вольових правил поведінки, які закріплені чи впливають зі змісту Конституції та законів України і визначають організацію та діяльність місцевих органів публічної влади щодо реалізації їхніх повноважень в інтересах держави та територіальних громад, демонструють сутність і

соціальне призначення місцевої публічної влади в Україні [9, с. 7].

Отже, огляд доктринальних джерел, предметом дослідження яких є основні принципи місцевого самоврядування, включно і принцип підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб, свідчить, що різні інтерпретації досліджуваної категорії сформульовані в руслі одного методологічного підходу до розуміння принципу і враховують вихідне семантичне значення слова «принцип» як основоположної ідеї, основного світоглядного ідеалу та цінності, на чому нами наголошувалося й раніше [10, с. 117].

Здебільше погоджуючись із вищенаведеними судженнями вчених, дозволимо зробити деякі уточнення, а саме:

1) принцип підзвітності та відповідальності, поряд із народовладдям, законністю, гласністю, не є засадою: для цього суб'єкт законотворчості мав би конституювати її у Розділі I Конституції України «Загальні засади», що підтверджується самою назвою цього розділу. Тобто, ідеї, закріплені у Розділі I можна назвати принципами першого порядку, тобто, засадами або основами конституційного ладу. Всі інші основоположні ідеї, закріплені у розділах II – XV Основного Закону та законах України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про службу в органах місцевого самоврядування» коректно називати принципами (не всі конституційно-правові засади місцевого самоврядування є конституційними принципами, так само як і не всі конституційно-правові принципи є конституційними засадами муніципального самоврядування);

2) логічно хибно визначати поняття «принцип» через правила чи правила поведінки (а по суті, норми права). При ототожненні вказаних категорій одне з досліджуваних понять – або ж «принципи», або ж «правила поведінки (норми)» втрачають право на самостійне існування;

3) з огляду на значення принципу підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб для здійснення народовладдя, підтримуємо тих учених, які вважають, що принципи місцевого самоврядування необхідно включити до тексту Основного Закону держави. Виходом із ситуації, що склалася може бути доповнення ст. 140 новою частиною, у якій би містився перелік принципів місцевого самоврядування, закріплених суб'єктом законотворчості у ст. 4 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Такий підхід забезпечить конституювання принципів муніципального самоврядування та їх підвищену стабільність.

Список використаних джерел:

1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80/print> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Проблеми функціонування місцевих рад та їх виконавчих органів:

монографія / за ред. Ю.М. Тодики. Харків: Право, 2009. 540 с.

3. Федоренко В.Л. Принципи місцевого самоврядування в Україні: поняття, зміст і система. *Історико-правовий часопис*. 2017. №2 (10). С. 43-49.

4. Конституційне право України: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків: Право, 2008. 416 с.

5. Любченко П.М. Конституційно-правові основи розвитку місцевого самоврядування як інститут громадянського суспільства. Харків: Одісей, 2006. 352 с.

6. Моргун В. В. Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_11_2018/pdf/28.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

7. Фролов О.О. Сутність принципів місцевого самоврядування. *Право та інновації*. 2015. № 4 (12). С. 164-168.

8. Грищук М.В. Принципи місцевого самоврядування як основні засади організації та функціонування місцевого самоврядування: політико-правовий аналіз. URL. http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/263/app-37_Grischuk_M_V_%28266-270%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 23.10.2023).

9. Калиновський Б. В. Місцева публічна влада в Україні: конституційно-правові засади функціонування та розвитку: автореф. дис.. д. ю. н.: 12.00.02. Київ, 2017. 39 с.

10. Боняк В. О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2015. 372 с.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗГУРТОВАНOSTІ В УКРАЇНІ

Гришко Лілія Миколаївна,
кандидат юридичних наук,
завідуюча науковим сектором
муніципального права та
місцевого самоврядування
НДІ державного будівництва
та місцевого самоврядування
НАПрН України

Сьогодні Україна потребує суспільної, державної, територіальної, соціально-економічної згуртованості для забезпечення територіальної цілісності, національної безпеки та гарантування демократичного конституційного ладу.

Євроінтеграція потребує перегляду конституційно-правових норм, у тому числі, в аспекті згуртованості. Децентралізація та завершення муніципальної реформи теж має відбуватися з урахуванням досвіду Європейського Союзу (далі - ЄС) щодо політики згуртованості. Безумовно, європейська політика згуртованості починалася зі згуртованості держав і продовжилася згуртованістю регіонів.

Одразу слід зробити застереження, що політика згуртованості ЄС еволюціонує. Прояви політики згуртованості бачимо через конкретні плани, програми, проекти та ін. Сьогодні ЄС використовує приблизно одну третину свого бюджету для реалізації політики згуртованості з метою сприяння загальному гармонійному розвитку Союзу та, зокрема, зменшенню диспропорцій між рівнями розвитку різних регіонів і відсталістю найменш сприятливих регіонів (ст. 174 Договору про функціонування Європейського Союзу). Для України поки не доступні фінансові переваги політики згуртованості. До прикладу, у своєму виступі 8 лютого 2023 року єврокомісарка з питань згуртованості та реформ Е. Феррейри відзначила офіційне прийняття нового раунду європейських програм згуртування. Загальна сума інвестицій для Польщі становить 76 мільярдів євро. Тобто в середньому 2000 євро на кожну людину в Польщі. Відзначається, що Польща стикається зі значними проблемами, включаючи великі диспропорції, які все ще існують між регіонами та місцевостями. Комісіонерка виділила 3 основні пріоритети: підвищення інноваційності Польщі (13 мільярдів євро буде інвестовано в науково-дослідницьку та інноваційну діяльність університетів, а також інновації); «зеленіша Польща»; спільний пріоритет – справедливіша Польща. Старіння населення створює підвищений попит на медичні та соціальні послуги, особливо в сільській місцевості (17 мільярдів євро на соціальні послуги, соціальне житло та, зокрема, на охорону здоров'я). Понад 2100 центрів охорони здоров'я та лікарень отримають підтримку для створення інфраструктури та обладнання [1]. Іншим прикладом є Угода Комісії ЄС з Німеччиною. Так, Комісія прийняла Угоду про партнерство з Німеччиною, яка встановлює інвестиційну стратегію Німеччини для фінансування згуртованості на суму понад 20 мільярдів євро на період 2021-2027 рр. для підтримки німецьких регіонів у просуванні економічної, соціальної та територіальної згуртованості відповідно до ключових пріоритетів ЄС, таких як зелений і цифровий перехід. Відповідно до політики згуртованості та у співпраці з Комісією кожна держава-член готує Угоду про партнерство, стратегічний документ для програмування інвестицій із фондів політики згуртованості. Однак, згуртованість на рівні ЄС не розглядається в аспекті безпеки, тоді як для України сьогодні це питання є ключовим.

У тексті Основного Закону можна відзначити ряд положень, які направлені на досягнення згуртованості. Перш за все, це засади

конституційного ладу та конституційні цінності навколо яких згуртувався Український народ, а також європейська ідентичність, яка проголошена на рівні Преамбули. Важливими орієнтирами згуртованості є принципи територіального устрою держави, передбачені ст. 132 Конституції України. Однак збалансованість соціально-економічного розвитку з урахуванням зазначених традицій прямо не свідчить що метою є саме зменшення диспропорції в розвитку територіальних громад. Підтримка балансу без попередньої згуртованості має ризики залишити громади на рівні виживання. Необхідно перегляну систему принципів територіального устрою України, а також інших статей Конституції України в межах муніципальної реформи.

Відповідно до статті третьої Закону України «Про засади державної регіональної політики», принцип згуртованості — забезпечення просторової, політичної, економічної, соціальної, гуманітарної єдності України. Для України важливо забезпечити завершення конституційної реформи та розширити форми участі громад, сприяти їх співробітництву. Усе це можливе лише в умовах згуртованої демократизації. Має бути визначено чіткі внутрішні цілі політики згуртованості, які запобігатимуть сепаратизму, сприятимуть довірі до органів публічної влади.

Згідно Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, відзначається низька мобільність населення впливає на формування згуртованості населення: взаємне відчуження між жителями різних регіонів множиться, а горизонтальні зв'язки слабнуть. Чинниками, які призвели до такого становища, є недосконалість транспортного сполучення, зокрема залізничного. Мета, що зазначена у цьому документі розкриває зміст політики згуртованості в межах ЄС. Так, Державна регіональна політика сприяє кожному регіону та територіальній громаді в ефективному використанні їх потенціалу, переваг, ресурсів та можливостей для розвитку та підвищення якості життя людини та відповідно на користь розвитку всієї України - економічно та екологічно стабільної, політично та соціально згуртованої держави [2].

Водночас, О. Дейнеко вважає, що недоліком державних стратегій є невизначення належним чином змісту соціокультурного виміру соціальної згуртованості (спільні цінності, почуття приналежності, солідарності та довіри), що не дозволяє нам визнати цілі сталого розвитку України до 2030 р. такими, що повноцінно конструюватимуть соціальну згуртованість українського суспільства [3, с. 199, 201-203].

У межах ЄС, партнерство, децентралізація та нова форма управління заохочуються як частина нового підходу до структурної політики. Третій звіт про згуртованість містить пропозиції щодо спрощеного і децентралізованого методу управління, заснованому на партнерстві між ЄС, державами-членами та регіонами, а також шляхом мобілізації ресурсів регіонів і громадян. У четвертому звіті про згуртованість наголошено, що

регіональний розвиток і зближення найкраще сприяють багаторівневому врядуванню. Відзначається передача все більше відповідальності за державні інвестиції на регіональний та місцевий рівні [4, с. 817]. Отже, представникам держави та місцевого самоврядування треба чітко усвідомлювати, що децентралізація публічної влади є однією з опорних настанов, основоположних засад та пріоритетних завдань демократичної правової державності. Що саме дає для України муніципальна реформа детально описує М. Баймуратов окремо підкреслюючи, що реформа децентралізації є системною та комплексною і реалізується також в рамках муніципальної реформи [5, с. 20-24]. Без завершення муніципальної реформи забезпечити належне впровадження принципу згуртованості буде практично неможливо.

Отже, згуртованість України є важливою складовою подальшого розвитку української державності, існування держави, євроінтеграції. Україна вже розпочала ключові реформи щодо децентралізації, регіоналізації та впровадження принципу згуртованості. Однак, значна частина реформ ще не завершена і такі ключові питання, як реформування районного та обласного рівнів публічної влади, є предметом політичних дискусій. Проголошення європейської ідентичності ще не означає достатнє зближення з державами ЄС в аспекті регіоналізації, децентралізації та згуртованості.

Список використаних джерел:

1. Speech by Commissioner Elisa Ferreira at the Launch Event of the 2021-2027 Cohesion Policy's programmes in Poland Warsaw: 8 February 2023. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/speech_23_702/SPEECH_23_702_EN.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

2. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF> (дата звернення: 23.10.2023).

3. Дейнеко О. Соціальна згуртованість як категорія державної політики: особливості конструювання в українському законодавстві. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2021. № 2 (49). С. 198-2014. URL: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.49.229332>

4. Madanipour A., Shucksmith M. & Brooks E. The concept of spatial justice and the European Union's territorial cohesion. *European Planning Studies.* 2022. № 30:5. P. 807-824. URL: <https://doi.org/10.1080/09654313.2021.1928040>

5. Баймуратов М. Конституційно-правовий простір місцевого самоврядування як простір формування, реалізації конституційно-правового статусу людини (особистості) і громадянина, охорони та захисту прав людини. *Соціальний Калейдоскоп.* 2022. № 2 (1). С. 8-26.

ІННОВАЦІЙНЕ ЛІДЕРСТВО ЯК КЛЮЧОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ НА ШЛЯХУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Мунько Анна Юріївна,

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри менеджменту,
публічного управління та адміністрування
Дніпровського державного
аграрно-економічного університету

В умовах впровадження інноваційних технологій та інноваційної діяльності роль публічних управлінців, насамперед, як лідерів інноваційного прогресу, однозначно зростає. Їхні якості, поведінка, переконання, здібності та кваліфікація стають суттєвим чинником, який впливає на трансформацію державного управління в цілому. Інноваційна діяльність та її результат залежить від публічного службовця як індивідуальної особистості, від вміння поводити себе в непередбачуваних обставинах, адаптувати тип поведінки, від прагнень навчатися та розвиватися.

Очевидно, що у світі динамічної зміни тенденцій та впровадження інновацій вміння швидко адаптуватися та бути гнучким набувають неабиякого значення. Лідерські якості керівника є вагомими у формуванні та організації злагодженої та результативної роботи. А отже, головну роль можна призначити інноваційним управлінцям, керівникам, менеджерам, які є прогресивними лідерами, що здатні оволодіти сучасними управлінськими технологіями і можуть створити умови для якісного функціонування такої масштабної системи, як держава і розв'язання поставлених задач.

Соціальний та економічний успіх територій безпосередньо пов'язаний із інноваційним лідерством в органах місцевого самоврядування. Розвинені країни впроваджують механізми, які сприяють розвитку інноваційного лідерства, використовуючи потенціал громад у всіх сферах.

Якщо звернути увагу на сучасний стан інноваційного лідерства в Україні, можна зробити висновок, що посадовим особам органів місцевого самоврядування недостатньо бути просто професіоналом своєї справи, а важливо застосовувати новітні управлінські технології.

Звертаємо увагу, що процес глобалізації слугує додатковим джерелом розвитку інноваційних процесів. І огляду на рівень наукового потенціалу у різних сферах, у тому числі у сфері управління, Україна цілком може стати претендентом на перші щаблі інноваційного процесу.

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року докорінно змінило українське суспільство та владний сектор, змусивши формувати нову суспільну угоду. Сучасна суспільна угода в

Україні насамперед фіксує право вільних людей не лише творити власне майбутнє, а й обороняти свій вибір від посягань незгодних з ним. Саме ця угода закріплює справжню Незалежність українського суспільства, підтверджуючи самобутність українського народу та, зрештою, самовизначеність на міжнародній політичній арені, а не абстрактну свободу [5, с. 89].

Саме в цей період, почалися формуватися трансформація лідерських якостей, і почалася вона із звичайних людей, а потім почала поширюватися поміж інших, а також дійшла до рівня територіальних громад.

Умови війна характеризуються перманентною кризою та непередбачуваними обставинами, тому роль лідера полягає у тому, щоб оперативно реагувати у кризових ситуаціях. Війна кинула виклик посадовим особам органів місцевого самоврядування, лідерські якості яких нині проходять потужну трансформацію.

В умовах науково-технічної революції, посилення інформаційного потоку зростає напруженість, а особливо на керівних посадах. Впроваджуються інновації, змінюються вимоги до роботи управлінців. Відомо, що робота керівників ґрунтується на посиленій відповідальності та на неабиякій масштабності прийнятих рішень. Ще з часів становлення України як незалежної держави професійність керівників є важливою складовою сталого розвитку суспільства.

Інновації в публічному управлінні можуть варіюватися у доволі великому діапазоні, наприклад новітні чи трансформовані організаційні структури, правові, інформаційні механізми управління громадськістю та її розвитком, процеси знаходження певного підходу публічної влади з суспільством або ж навіть з бізнесом тощо.

Перехід від традиційної управлінської парадигми до інноваційного типу публічного управління передбачає заміну жорстко бюрократичного складника на інноваційну, що цілком відповідатиме завданню адаптації діяльності органів місцевого самоврядування до кризового середовища його функціонування в умовах війни.

Якщо проаналізувати систему розвитку державного управління в Україні, то можна помітити низку негативних тенденцій, вирішенням яких, в першу чергу може бути зміна її системи на більш інноваційний лад: невідповідність інституціональної структури апарату органів державного управління потребам суспільству, бізнесу, внутрішнім та зовнішнім пріоритетам громади; недостатня якість і прозорість надання публічних послуг; сучасна структура органів публічної влади обмежує можливості для економічного, соціального та людського розвитку; дефіцит висококваліфікованих фахівців в органах місцевого самоврядування; недостатнє застосування результатів наукових досліджень під час вироблення та реалізації кадрової політики; високий рівень корупції в органах публічної влади; низький рівень задоволеності громадян

діяльністю органів публічної влади тощо [3, с. 126].

Тож, інноваційний фактор є необхідним складником управління, що має забезпечувати вдосконалення вже існуючих механізмів публічного впливу та підвищення ефективності та якості управлінської діяльності.

Соціальна детермінація інновацій в управлінській сфері сучасної України визначається не лише потребами соціальних трансформацій суспільства, а і наявними можливостями системи публічного управління. Інноваційний потенціал державотворчих процесів є фактором ресурсного лімітування управлінських реформ у даній сфері, який включає організаційну, кадрову, ціннісно орієнтаційну складову [2, с. 141].

Можна стверджувати, що указаний потенціал неодмінно пов'язаний з розвитком інновацій в українському середовищі. Аналізуючи характеристики впровадження інноваційних складових у цілому об'ємі, можна прийти до висновку, що це і є першоосновою процесу здійснення інновацій, а особливо у сфері державного управління. Негативним варіантом може стати тільки планування впровадження реформ, які пов'язані із інноваційними технологіями, шляхом ставлення задач, не зважаючи на ресурсні обмеження.

Розвиток в Україні управлінських інновацій не стоїть на одному місці і деякі прояви активного впровадження можна помітити навіть сьогодні. Серед таких новітніх підходів: сучасні технології, що застосовуються під час оцінювання публічних службовців та виявлення відповідності займаній посаді; електронне урядування як форма організації управлінської діяльності, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості функціонування органів публічного управління; проєктний менеджмент та стратегічне планування; реінжиніринг і фундаментальне перепроекування діяльності органів публічного управління [1; 2]; смартизація розвитку громад [4]; цифровізація публічного управління.

Отже, для ефективного здійснення функцій публічне управління в Україні повинно зазнати якісних змін, шляхом впровадження новітніх стратегій інноваційного характеру, які орієнтовані на врахування суспільних інтересів. Розвиток інновацій пов'язаний з ефективністю та результативністю публічного управління та підвищення відповідальності органів влади. Впроваджуватись це повинно шляхом використання розширеного спектру новітніх технологій, стратегій та інструментів управління.

Список використаних джерел:

1. Корнута Л. Інновації в публічному управлінні: зарубіжний досвід та перспективи розвитку в Україні. *Наукові перспективи*. 2021. № 1 (7). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/119>.
2. Кудріна О., Масляк М. Інновації та інноваційна діяльність в системі публічного управління: елементи теорії, логіки та понятійного апарату. *Актуальні питання у сфері державного управління*. 2020. Вип. 19.

С. 139-143.

3. Луциків І.В., Сороківська, О.А., Котовська І.В. Дослідження особливостей інноваційного розвитку системи публічного управління в Україні. *Економіка та суспільство*. 2017. № 12. С. 124-128.

4. Матвеева О.Ю., Мунько А.Ю. Упровадження концепції розумного міста у процесі цифрової трансформації України заради сталого розвитку. *Науковий вісник: державне управління*. 2023. № 1 (13). С. 138-162. URL : [https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-1\(13\)-138-162](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2023-1(13)-138-162).

5. Мунько А.Ю., Хохба О.Т. Суспільна угода як основа взаємодії органів публічної влади та громадськості в Україні: інтеграція європейських цінностей. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. Спецвипуск, присвячений євроінтеграційній тематиці. С. 87-92.

ОСНОВНІ ЗАСАДИ МІЖНАРОДНОГО ПАРТНЕРСТВА ЧЕРЕЗ РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОГРАМ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТЕРИТОРІЛЬНОЇ СПІВПРАЦІ

Петрецька Наталія Іванівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Гурчумелія Уляна Іванівна,
аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Сьогодні транскордонне співробітництво – це не просто партнерство між місцевими владами, засіб для подолання природних, політичних і культурних кордонів, але й також для подолання психологічних кордонів і зниження їх здатності до відділення. При цьому транскордонна співпраця так само, як і європейська інтеграція доповнюючи один одного мають на меті одне: захистити мир у Європі та наблизити її народи один до одного.

Процеси глобалізації, європейської інтеграції та транскордонної співпраці, визначення їх ролі та місця у історичному минулому і сьогоденні, знайшли своє відображення у численних дослідженнях таких вітчизняних і зарубіжних вчених, як П. Бєленький, М. Коваленко, В. Костицький, А. Новак, І. Лукашук, В. Стрільчук, Н. Мікула, М. Марченко, С. Тимченко, Т. Левітт, С. Рік, Ф.Д ж. Тернер,

М. Баглай, Д. Зотті, Н. Левран, Ф. Бродель, А. Порк.

Якщо говорити про глобальне партнерство європейських країн у рамках програм територіальної співпраці, то 16 та 17 цілі із ключових напрямків розвитку країн, що були ухвалені на Саміті ООН зі сталого розвитку та набули чинності 1 січня 2016 року, є в певній мірі взаємопов'язані [1, с.14]. Зокрема, це стосується вироблення спільних рішень між державними органами та громадами щодо покращення безпеки. Саме це питання сьогодні є одним із найбільш актуальних, адже в умовах російської збройної агресії проти України для нашої держави є важливим посилення позицій у міжнародній спільноті та в геополітичному просторі. Сьогодні, як ніколи, Україна потребує консолідованої підтримки демократичного світу та міжнародних фінансових організацій, при цьому залишаючись повноцінним учасником транскордонного та міжтериторіального співробітництва. В той же час, з метою подолання збитків, завданих повномасштабною війною, Україна повинна забезпечити законодавче врегулювання нових викликів у цій сфері.

Незважаючи на те, що сьогодні активно розвивається міжтериторіальне, міжрегіональне та міжмуніципальне співробітництво, визначення цих положень відсутні у Законі України «Про транскордонне співробітництво» [2, с.499]. І в принципі це логічно, оскільки у самій назві закону згадується співпраця тільки між сусідніми країнами, які мають спільний кордон: транскордонна. Тому доцільним є як внести зміни до самого формулювання закону, доповнивши назву терміном «міжтериторіальне співробітництво», так і дати цьому терміну визначення, одночасно зафіксувавши поняття міжмуніципального та міжрегіонального співробітництва.

Україна має європейський вектор розвитку, який необхідно всебічно підтримувати, при цьому транскордонне та міжтериторіальне співробітництво повинно залишатись одним із важливих напрямків реалізації євроінтеграційної стратегії держави на регіональному рівні. Транскордонні регіони Європи ще у 60-х роках започаткували свої ініціативи щодо співпраці на підході, який був простішим і більш прагматичним ніж підходи прихильників створення «найбільш тіснішого союзу між народами Європи» згідно з Декларацією Роберта Шумана 1950 року [3]. Регіони шукали практичних рішень своїх прикордонних проблем, які виникали під час перетину державного кордону в повсякденному житті, що і стало основою створення теперішнього ефективного механізму співпраці держав-членів ЄС у вигляді політики згуртованості. Що ж стосується зовнішніх кордонів ЄС, то таке співробітництво сьогодні будується на основі цілей Європейського територіального співробітництва (Interreg) і фінансується за рахунок Інструменту розвитку сусідства та міжнародного співробітництва (NDICI) та Європейського фонду регіонального розвитку (ERDF). При цьому співпраця ЄС з країнами-

партнерами є унікальним виміром зі своїми особливостями. Зокрема, програми Interreg NEXТ зобов'язані сприяти розвитку транскордонних і транснаціональних територій, які вони охоплюють, а також сприяти співробітництву між людьми як на регіональному так і місцевому рівні по обидва боки кордону [4].

У період 2021 – 2027 років Україна може брати участь у наступних програмах співпраці: Interreg NEXТ «Румунія – Україна», Interreg NEXТ «Басейн Чорного моря», Interreg NEXТ «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна», Interreg NEXТ «Польща – Україна», Interreg Дунайська транснаціональна програма, Interreg Європа, Urbact. Наразі вже розпочато реалізацію низки європейських проєктів, як на національному рівні за участі центральних органів влади, так і на регіональному за участі громад і муніципалітетів. Зокрема, крім програм Interreg NEXТ важливим поступом для України є те, що запрацював інструмент Connecting Europe Facility (CEF) – фонд ЄС створений для інвестування в інфраструктуру, який є одним із механізмів фінансування проєктів, спрямованих на покращення сполучення з Європою. Так, уже з наступного року в Україні розпочнуть реалізацію проєкти з розбудови пунктів пропуску, прикордонної інфраструктури та залізниці з метою створення так званих шляхів солідарності з ЄС. Сьогодні такі проєкти є пріоритетом міжтериторіального і транскордонного співробітництва, оскільки спрямовані на послаблення або ліквідацію негативних наслідків, спричинених наявністю кордонів. Кордони, які встановлюються у договірному порядку внаслідок політичних, економічних, територіальних змін, стали частиною повсякденного життя багатьох людей як фактори, які не можна ігнорувати. Відмінності, які існують між національними системами, пропонують багато можливостей, і вони тим більше важливі для людей, коли немає на кордоні перешкод для мобільності.

Отже, одним із ключових напрямків з реалізації завдань ефективної державної зовнішньої політики є удосконалення нормативно-правової бази. Спроби зміни законодавства у сфері транскордонного співробітництва уже неодноразово відбувались упродовж останніх років, однак вони вносили лише фрагментарність у регулювання співпраці між місцевими і регіональними органами влади. З огляду на це залишається актуальною необхідність вдосконалення Закону України «Про транскордонне співробітництво» і в цілому наближення його до законодавства ЄС, що є першочерговим завданням на шляху до вступу в Європейський Союз.

Водночас, сьогодні актуальним є планування яким чином та чи інша громада буде працювати після прийняття змін до закону України «Про місцеве самоврядування», який вступить у дію відразу після закінчення воєнного стану, щоб залучати європейські кошти для допомоги Україні, інтегруватись та змінюватись, досягаючи рівня найбільш успішних країн

ЄС [5, с. 170]. Місцевим громадам потрібно вже тепер вчитись як співпрацювати із такими структурами як Єврокомісія та реалізовувати проекти на порядок вищого рівня ніж у програмах Interreg. Цілком зрозуміло, що будь які зміни у законодавстві зорієнтовані на їх впровадження у післявоєнний період, однак надзвичайно важливим є готувати підґрунтя саме сьогодні, на етапі її перебування у статусі кандидата у члени ЄС, для забезпечення подальшого ефективного функціонування усіх елементів нашої держави - території, публічної влади і населення [6, с. 37–44, 7, с. 52-65].

У липні 2023 року на розгляд 9 сесії ІХ скликання Верховної Ради України Комітетом Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування було винесено законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення участі місцевого самоврядування у міжтериторіальному та транскордонному співробітництві» (реєстраційний номер 9450). Закон покликаний розширити можливості органів місцевого самоврядування брати участь у міжнародних програмах фінансової підтримки. Це зумовлено тим, що окрім сьогодні існуючого інструменту залучення коштів у громади за рахунок програм Interreg, очікується із 2024 року отримання можливості для України стати учасником програм Interreg Europe. Це унікальна можливість для так званої третьої країни, брати участь у таких фінансових інструментах, які використовують сьогодні лише країни – члени ЄС. Тому очікується, що згаданий законопроект створить необхідні умови для об'єднання усіх зусиль громад, регіонів та держави у єдину стратегію з метою формування чіткого бачення для розвитку того чи іншого регіону у синергії із стратегічною політикою держави.

Список використаних джерел:

1. Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution of the United Nations General Assembly № 70/1 of 25 September, 2015. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Про транскордонне співробітництво: Закон України від 24.06.2004 № 1861-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-15#Text> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Schuman declaration. May 1950. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en (дата звернення: 23.10.2023).
4. Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України: матеріали 17 регіон. наук.-практ. конф. 14 травня 2020 р. м. Дніпро. ДРІДУ НАДУ. 2020. URL: http://www.dridu.dp.ua/konf/konf_dridu/2020_05_14_pei_material.pdf (дата звернення: 23.10.2023).
5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від

21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 23.10.2023)..

6. Греченко В. А., Брусакова О. В. Погляди дореволюційних вчених-юристів щодо виникнення права у давніх східних слов'ян. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2018. № 2. С. 37–44. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_2_7.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

7. Нестеренко, К.О., Богатирьова, М.О. Реформування публічного управління в Україні у контексті євроінтеграції. *Lex Portus.* 2019. Вип. 6. С. 52-65. URL: <https://doi.org/10.26886/2524-101X.6.2019.4> (дата звернення: 23.10.2023).

РОЛЬ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Серьогіна Світлана Григорівна,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України,
директор НДІ державного будівництва і
місцевого самоврядування НАПрН України

Роль місцевого самоврядування нерозривно пов'язана із загальнодержавним розвитком. У цьому сенсі питання більше не в тому, чи віримо ми, що місцеве самоврядування готове чи ні взяти на себе більше обов'язків і повноважень – хоча є голоси, які вважають, що ні – а ЯК саме їх взяти. Таким чином, місцеві пріоритети, визначені через органи місцевого самоврядування, і загальнодержавні цілі повинні знайти резонанс один в одному. Можна сказати, що національні цілі формуються шляхом консолідації місцевих пріоритетів. Однак є також приклади нескінченних зборів жителів громад, які насправді не приводять до жодних змін. Це відбувається тоді, коли зберігається формалізм в їх роботі, коли місцеві жителі долучаються до місцевих справ тільки до ознайомлення та орієнтації, а не через будь-яке прагнення змін.

Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджені Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, є орієнтирами для розроблення проектів прогнозних і програмних документів, проектів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України [1]. У межах завдання 16.7. «Підвищити ефективність діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування» передбачається довести частку населення, задоволеного останнім досвідом користування державними послугами, з 40% у 2020 році до 80% у 2030-му [2]. Істотну роль у виконанні даного завдання відіграють

органи місцевого самоврядування, лівову частку повноважень яких становлять делеговані повноваження.

Загальною метою реформування територіальної організації влади в Україні є створення справедливого, гармонійного та сталого суспільства шляхом посилення децентралізації. При цьому стале суспільство традиційно розглядається як суспільство, здатне задовольнити свої потреби соціального, економічного та екологічного розвитку без шкоди для інтересів майбутніх поколінь. Це узгоджується з духом Цілей сталого розвитку (ЦСР), які спрямовані на подолання бідності в її різних формах у спосіб, який є інклюзивним і захищає нашу планету зараз і в майбутньому. Те, як перенести цей процес туди, де він має значення, стосується роботи місцевого самоврядування; чи то через планування місцевого соціально-економічного розвитку, стійке управління природними ресурсами, запровадження кліматично розумного сільського господарства чи пошук шляхів залучення осіб похилого віку, молоді, жінок та інвалідів до спільного процвітання.

Місцеве самоврядування в Україні було запроваджене, щоб сприяти безпосередній участі людей у власному розвитку. Від органів місцевої влади також очікується планування та ефективно надання послуг. Вони також зобов'язані зберігати культуру та традиції та сприяти згоді в суспільстві. Тому розгляд місцевого самоврядування як виконавця лише тієї чи іншої ролі представляє неповну картину. Незалежно від того, яку роль вони виконують, система місцевого самоврядування покликана приносити людям розвиток. Це означає не лише тісну фізичну близькість комунальних служб, а й демократичні рішення та активну участь місцевих жителів у вирішенні питань місцевого значення.

Органи місцевого самоврядування не мають законодавчих функцій, але можуть приймати місцеві нормативні акти в рамках національного законодавства. У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» 1997 року конкретно згадується роль органів муніципальної влади в нормативному регулюванні та реалізації нормативних приписів щодо використання природних ресурсів та соціально-економічного розвитку території. Цей приклад демонструє децентралізацію функцій сталого розвитку на різних рівнях управління. Центральний рівень розробляє закони, пов'язані з екологічною та соціально-економічною стійкістю; натомість органи місцевого самоврядування формують правила їх виконання, контролюють їх застосування та застосовують санкції у разі невиконання. Виконуючи цю роль, пам'ятаючи про те, як органи місцевого самоврядування зазвичай ставляться до громад, вони можуть сприяти сталому (або несталому) розвитку та впливати на поведінку громадян.

Наведена вище роль місцевого самоврядування нагадує цікаву аналогію з човном, яка іноді використовується в дискусіях про нові підходи до управління. Місцева влада не просто веслує човен, але й керує

ним; використання інших рівнів уряду або інших суб'єктів для повсякденної роботи, одночасно надаючи вказівки та політику. Різні рівні уряду можна перевести за рамки повсякденної ролі «веслування» до «керування» через ініціативи, які втілюють у життя політику та керівні принципи.

Досі Україна має коротку історію децентралізації повноважень до органів місцевого самоврядування. Сьогодні органи місцевого самоврядування беруть на себе все більше відповідальності за веслування, але вони також беруть на себе більше керівних функцій у межах своєї юрисдикції. Місцеві пріоритети формуються через місцеве самоврядування. Рішення про те, куди виділяти відповідні обсяги фінансових ресурсів, також делегуються їм.

Можливо, більш важливим є виконання стратегічних ролей місцевого самоврядування, таких як надання стратегічного бачення розвитку громад, керівництво їх загальним розвитком, прийняття рішень на основі їхньої здатності розуміти, слухати та формулювати пріоритети людей. І тут виникає проблема. Дуже часто, «покращуючи» місцеве самоврядування, ми зосереджуємося на тому, як правильно заповнити форми планування та звітності, на тому, як складати бюджет і звітувати про витрати, а також на процедурах закупівель. Усе це важливо, але ми можемо упустити демократичну роль місцевого самоврядування, надто зосередившись на його функціональних ролях (у своїй останній ролі, в ідеалі/технічно, вони вже повинні підтримуватися адекватними «веслярами»).

Незалежно від того, які ролі вони можуть взяти на себе, органи місцевого самоврядування знаходяться на тому рівні управління, на якому вони можуть конкретно впроваджувати цілі сталого розвитку в місцеві програми і плани. Вони можуть керувати такими інтеграційними процесами. Сільська, селищна, міська рада є, фактично, найвищим органом, що приймає рішення в громаді. Це означає, що цей орган затверджує п'ятирічні та річні плани соціально-економічного та культурного розвитку громади в межах свого бюджету. Таким чином, під час сесій ради місцеві депутати обговорюють шлях розвитку своїх сіл, селищ і міст. Вони визначають кількість і довжину сільськогосподарських доріг або зрошувальних каналів; вони визначають та завершують схеми захисту берегів річок або схеми питного водопостачання; вони обговорюють і діходять консенсусу щодо всіх подробиць життя на своїй території.

Однак місцеві керівники повинні спочатку зрозуміти ці національні та міжнародні цілі та повірити в них. Часто ми схильні дивитися на місцеве самоврядування як на «лише» виконавців рішень і планів, які підписуються на міжнародному рівні та формулюються парламентом і урядом країни. Однак у всьому демократичному світі формулювання Цілей сталого розвитку відбувалося за участю громадськості, існували

можливості для участі окремих осіб і груп з усього світу.

Коли Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу досягнення Цілей сталого розвитку було започатковано інклюзивний процес їх досягнення в Україні. Кожна глобальна ціль була розглянута з урахуванням специфіки національного розвитку, у результаті чого постала національна система, яка складається із 86 завдань. Ці завдання національного розвитку, індикатори для моніторингу їх виконання та цільові орієнтири для досягнення до 2030 року було відображено в Національній доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна» [3]. Фактично ця система є базою для подальшого комплексного моніторингу країни.

За сприяння місцевих органів влади ці цілі тепер мають знайти своє місце в місцевих програмах і планах. Їх потрібно обговорювати на зборах громадян за місцевим проживанням, щоб такі цілі, як «нейтральність викидів вуглецю, розвиток і підвищення стійкості до клімату та катастроф» були більше, ніж просто словами.

Обговорення сталого розвитку призводить до обговорення різних аспектів розвитку, головним чином соціальних, економічних та екологічних (хоча деякі також додають політичні та культурні). Загальні повноваження та ролі органів місцевого самоврядування відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» узгоджуються із цими параметрами.

Існують, звісно, й додаткові ролі для місцевого самоврядування, як письмові, так і неписані. Вони можуть варіюватися від планування та визначення пріоритетів щорічних заходів щодо розвитку до розробки та забезпечення дотримання відповідних норм і посередництва у спорах щодо спільного використання природних ресурсів у відповідній громаді.

Різні, але взаємопов'язані виміри сталого розвитку означають, що потрібні різні рівні уряду, різні сектори нашого суспільства (наприклад, приватний сектор і громадянське суспільство), а також індивідуальні та колективні зусилля. Цінність місцевого самоврядування полягає в його близькості до того, де цілі сталого розвитку можна перетворити на пріоритети та дії. Зрештою, варто завжди пам'ятати, що місцеве самоврядування – це не «найнижчий» рівень управління, а найбільш наближений до людей.

Список використаних джерел:

1. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Цілі Сталого Розвитку: Україна. Завдання та індикатори. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/SDG-leaflet-ukr_F.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

3. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).

АКТУАЛІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО ФОНДУ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Трещов Мирослав Миколайович,
доктор наук з державного управління, доцент,
т.в.о. завідувача кафедри управління
та адміністрування
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх прав

Реформування державних фінансів передбачає забезпечення розвитку складових частин системи управління державними фінансами, зокрема за напрямом підвищення ефективності розподілу ресурсів на рівні формування державної політики: стратегічне планування; програмно-цільовий метод; міжбюджетні відносини та фіскальна децентралізація. У структурі міжбюджетних відносин чи не основне місце посідають трансферти з державного бюджету місцевим бюджетам, а також між різними рівнями місцевих бюджетів.

Міжбюджетні трансферти є невід'ємною частиною системи ресурсного забезпечення місцевих бюджетів, адже дохідна частина останніх майже на 50% складається з трансфертів із державного бюджету. Проте чим більша частка податків і зборів над трансфертами в доходах місцевих бюджетів, тим більшою є відповідальність органів місцевого самоврядування за фіскальну дисципліну, ефективне використання зібраних податків та, відповідно, зацікавленість у розвитку підприємництва як основної ресурсної бази місцевих бюджетів [3, с. 68].

Одним з основних інструментів модернізації системи міжбюджетних трансфертів є державний фонд регіонального розвитку (ДФРР), який функціонує з 2012 року. Передбачалося використання фонду з метою законодавчого врегулювання створення сучасного механізму фінансового забезпечення регіонального розвитку [2, с. 153]. Проте на поточний момент ДФРР має низку недоліків, усунення яких, дозволило б цьому інструменту стати провідним в національній практиці.

Головними передумовами модернізації ДФРР вбачаємо, що при розподілі трансфертів між бюджетами різних рівнів в більшості випадків присутній фактор «ручного керування», коли враховується радше політична доцільність, аніж реальна необхідність в ресурсній підтримці

розвитку територій. При цьому питома вага бюджету розвитку в загальному обсязі дохідної частини місцевих бюджетів складає мізерну частину і в багатьох випадках не перевищує 3%, чого очевидно недостатньо для проведення ефективних заходів. Своєю чергою, розподіл субвенцій з державного бюджету на соціально-економічний розвиток та інвестиційних субвенцій здійснюється із застосуванням непрозорих схем і не забезпечує цілей, на які спрямовуються зазначені субвенції та, власне, задекларовані у їх назвах. У цьому контексті вважаємо за необхідне розглянути існуючий державний фонд регіонального розвитку в якості інструмента модернізації системи розподілу міжбюджетних трансфертів [4, с. 422].

Бюджетним кодексом визначено, що ДФРР є складовою частиною загального фонду державного бюджету та передбачається в обсязі не менше 1,5% прогнозного обсягу доходів загального фонду проекту Державного бюджету [1]. Однак, дія цієї норми систематично призупиняється згідно із законами про Державний бюджет на відповідний рік. При цьому проекти, які фінансувалися за рахунок коштів ДФРР, засвідчують його фактичне спрямування не на всебічний та інноваційний розвиток регіонів, а використання в якості додаткового джерела покриття нестачі капітальних видатків місцевих бюджетів, адже за рахунок цього ресурсу фінансувалися будівництво, реконструкція, капітальні ремонти об'єктів соціальної інфраструктури та житлово-комунального господарства.

Враховуючи вищезазначене та успішний європейський досвід вважаємо за доцільне в рамках правового механізму ДФРР впровадити в українську практику розподіл регіонів згідно з практикою ЄС на три групи: найменш розвинені регіони (ВРП на 1 особу нижче за 75% від середнього показника по Україні), перехідні регіони (ВРП на 1 особу коливається в межах 75-90% від середнього показника по Україні), розвинені регіони (ВРП на 1 особу вище за 90% від середнього показника по Україні) і відповідно, здійснювати розподіл коштів ДФРР на основі цього групування регіонів.

Крім того пропонуємо внести зміни до чинної редакції статті 24¹ Бюджетного кодексу України з частині методики розподілу коштів ДФРР.

– основною умовою для проектів, які фінансуються з ДФРР, визначити відповідність пріоритетам затвердженим у Державній стратегії регіонального розвитку та відповідних стратегіях розвитку регіонів незалежно від того, чи є ці проекти проектами співробітництва чи проектами об'єднання територіальних громад;

– зменшити частку коштів ДФРР, яка розподіляється відповідно до чисельності населення, яке проживає у відповідному регіоні;

– збільшити частку коштів ДФРР, яка розподіляється з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку регіонів відповідно до показника

ВРП в розрахунку на 1 особу.

– Зокрема пропонуємо здійснювати розподіл коштів ДФРР між областями України у межах індикативного прогнозного обсягу коштів ДФРР з дотриманням таких критеріїв розподілу між Автономною Республікою Крим, областями та містами Києвом і Севастополем:

– 20% коштів – відповідно до чисельності населення, яке проживає у відповідному регіоні;

– 80% коштів – з урахуванням з урахуванням рівня соціально-економічного розвитку регіонів відповідно до показника ВРП продукту в розрахунку на 1 особу, з них:

– 50% коштів – для регіонів, у яких ВРП на 1 особу менше 75% середнього показника по Україні;

– 30% коштів – для регіонів, у яких ВРП на 1 особу знаходиться в діапазоні від 75% до 90% середнього показника по Україні;

– 20% коштів – для регіонів, у яких ВРП на 1 особу більше 90% середнього показника по Україні.

На підставі вищенаведеного зазначаємо, що законодавчо визначена низька питома вага ДФРР у видатковій частині державного бюджету України не здатна стимулювати розвиток територій та хоча б, як мінімум, вирішити найбільш важливі проблемні питання. Він створений скоріше для проформи, ніж для виконання покладених на нього функцій щодо фінансування: державної стратегії регіонального розвитку і регіональних стратегій розвитку; державних цільових програм та інвестиційних програм (проектів) у частині заходів регіонального розвитку; угод щодо регіонального розвитку та програм подолання депресивності територій; програм і заходів соціально-економічного розвитку регіонів, включаючи програми формування спроможних територіальних громад, а тому потребує докорінної зміни законодавчо затвердженого механізму його формування та розподілу з метою перетворення на реальний інструмент фінансового забезпечення регіонального розвитку.

Список використаних джерел:

1. Бюджетний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

2. Мунько А.Ю. Регіональні фонди розвитку як складова системи управління місцевими фінансами. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 1 (28). С. 150–156.

3. Трещов М. М. Концептуальні засади стратегічного управління ресурсним забезпеченням місцевих бюджетів. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 4 (33). С. 67–75.

4. Трещов М. М. Фонди регіонального розвитку: європейський досвід та необхідність його впровадження в Україні. *Ефективність державного управління*. 2014. Вип. 39. С. 420–426.

УТВОРЕННЯ ТА ЛІКВІДАЦІЯ РАЙОНІВ В УКРАЇНІ: ШЛЯХ ДО РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ ЧИ ЗМІНА ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ

Щербанюк Оксана Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри процесуального права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Ю.Федьковича

Концепція регіоналізації зазвичай розуміється у вузькому інституційному значенні, оскільки контрастує з регіоналізмом, який є політичним чи ідеологічним рухом. Регіоналізацію прийнято розуміти як створення нового територіального рівня організації держави; нові інституції можуть значно відрізнитися за органами, обов'язками та повноваженнями, але вони завжди накладаються на існуючі місцеві установи. Регіоналізація відповідає новому тлумаченню територіального устрою держави на середньому рівні. Економічна мета присутня практично в усіх формах регіоналізації, включаючи ті, які не мають передбачає створення додаткового адміністративного рівня або нових установ. Європейська регіональна політика є потужним фактором регіоналізації, оскільки легітимізує рівень територіальної організації. У Швеції основною причиною дискусій щодо нових кордонів округів було усвідомлення того, що існуючі втратили сенс.

Перешкодами регіоналізації як правило називають, загрозу єдності держави; страх позбавити державу засобів здійснення своєї політики; страх з боку місцевої влади, що буже зменшена їх автономія.

17 липня 2020 року була прийнята Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» № 897-ІХ. 49 народних депутатів звернулися до Конституційного Суду України з клопотанням щодо її відповідності Конституції України (конституційності), оскільки на думку суб'єкта права на конституційне подання, прийнявши Постанову Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» від 17 липня 2020 року № 807-ІХ, Верховна Рада України встановила нові засади територіального устрою на середньому (субрегіональному) рівні та фактично змінила територіальний устрій України.

Зі змісту частини першої ст. 132 Конституції України випливає, що територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Водночас, відповідно до ст. 133 Конституції України, систему

адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

Незважаючи на те, що поняття району як адміністративно-територіальної одиниці в Україні використовується вже майже століття, все ще залишається відкритим питання щодо його етимології. Дефініція «район» відсутня у законодавстві України. Тому це поняття розглядається лише на доктринальному рівні.

Категорії населених пунктів, їхні межі та інші важливі речі досі визначаються указом президії Верховної Ради УРСР від 1981 року «Про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР, яким затверджено «Положення про порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою Української РСР» (окрім п. 14-19, які втратили чинність). Чинне положення залишає основні питання життя-буття населеного пункту на розсуд Верховної Ради, її президії, виконавчих комітетів місцевих рад. Наприклад, межі міста чи селища, об'єднання населених пунктів, роз'єднання тощо.

Проте, як відомо, нормативно-правові акти є чинними лише в тій частині, в якій вони не суперечать Конституції України. Що ж до регулювання цих питань чинною Конституцією України, то в п. 29 ст. 85 зазначено, що утворення і ліквідація районів, встановлення і зміна меж районів і міст, віднесення населених пунктів до категорії міст, найменування і перейменування населених пунктів і районів належить до компетенції Верховної Ради України.

Концепція реформи адміністративно-територіального устрою України район називає адміністративно-територіальною одиницею субрегіонального рівня. Постановою Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» від 17 липня 2020 № 807-ІХ були укрупнені, а не ліквідовані райони. Конституція України визначає конституційно-правовий статус областей шляхом закріплення їх назв в Конституції України. Відповідно до п. 13 частини 1 статті 92 Конституції України, виключно законами визначається територіальний устрій. Укрупнення районів не є зміною територіального устрою, адже поділ на райони зберігся і не суперечить нормам Конституції України та сприяє ефективності публічного врядування.

В Україні загалом було 490 районів. Отже – стільки ж районних рад та районних державних адміністрацій. Функціонал у всіх них був однаковий, проте навантаження дуже різнилося через різний розмір і кількість населення районів. Наприклад, в Україні було 6 районів з населенням до 10 тисяч людей, у 9 районах проживало більше 100 тисяч людей, у 3 районах – понад 150 тисяч. При однакових функціях – обсяг роботи різний. Також 26 районів були вже повністю покриті спроможними громадами, 173 райони на 50% і більше були покриті громадами. Переважна більшість повноважень перейшла саме до громад від органів влади районного рівня.

Тобто система була не збалансована. Тому Постанова Верховної Ради України «Про утворення та ліквідацію районів» від 17 липня 2020 № 807-ІХ вирішила питання реорганізації влади на районному рівні.

Постановою визначено, що межі районів встановлюються по зовнішній межі території сільських, селищних, міських територіальних громад, які входять до складу відповідного району. Вибори депутатів районних рад ліквідованих районів, як йдеться в документі, не проводяться. А повноваження депутатів районних рад у ліквідованих районах, припиняються в день набуття повноважень депутатів районних рад, обраних на перших виборах до районних рад у нових районах.

Центральна виборча комісія, відповідно до Постанови, має забезпечити формування виборчих округів та проведення місцевих виборів з врахуванням новоутворених районів. Частина четверта статті 203 Виборчого кодексу України, пунктом 6 частини першої статті 21 Закону України «Про Центральну виборчу комісію» на Центральну виборчу комісію покладено повноваження щодо утворення та формування складу обласних, районних (крім районів в Автономній Республіці Крим), міських (крім міст в Автономній Республіці Крим), районних у містах Києві, Севастополі виборчих комісій, які здійснюють підготовку та проведення місцевих виборів.

Постановою Центральної виборчої комісії від 10 серпня 2020 року № 172 «Про утворення та формування складу обласних, районних (крім районів в Автономній Республіці Крим), міських (крім міст в Автономній Республіці Крим), районних у місті Києві територіальних виборчих комісій» утворено та сформовано склади ТВК, що здійснюють підготовку та проведення місцевих виборів. Постановою ЦВК від 10 серпня 2020 року № 172 «Про внесення змін до постанови Центральної виборчої комісії» були внесені зміни.

Процес із утворенням нових районів абсолютно нічого не змінює сьогодні у тих правовідносинах, у тих повноваженнях, які сьогодні продовжують здійснювати і районні ради, і районні державні адміністрації, і відповідні установи, засновниками яких є, наприклад, обласні ради. Районні ради, районні адміністрації проводять спільно з громадами відповідну роботу і вирішують, які об'єкти спільної власності територіальних громад мають бути передані у територіальні громади. Оскільки це за Конституцією є спільним майном територіальних громад. Відповідним рішенням Уряду повинно бути визначено порядок, щодо розмежування і передачі цього майна. Щодо майна, яке не буде затребуване, буде вирішуватися, або воно залишається на субрегіональному рівні, або передається в управління, наприклад, обласної гілки влади. Обласна рада, яка представляє спільні інтереси територіальних громад має повноваження по управлінню спільною власністю територіальних громад.

Субрегіональний рівень є насамперед необхідним для утворення і функціонування виконавчої влади. В основу бралися також критерії з європейської практики, зокрема критерій NUTS-3, який запроваджений в країнах Європейського Союзу для оцінки економічної ефективності чи статистичної звітності. В принципі, це економічні регіони, які дають можливість оцінити ефективність роботи і влади в цілому, і розвитку субрегіонального рівня. Є ряд інших критеріїв, але я ще раз хочу наголосити, що це питання організації виконавчої влади. На цій територіальній матриці формуються територіальні підрозділи органів виконавчої влади і їхні структурні підрозділи.

Сам по собі стандарт NUTS, створений для статистичних і фінансових цілей, не «скасовує» адміністративно-територіального поділу в будь-яких країнах ЄС і не містить однакового, обов'язкового для всіх держав-членів, адміністративно-територіального устрою, а лише стосується створення регіональних адміністративно-територіальних одиниць, що відповідають класифікації NUTS. Система NUTS служить базою для порівняння рівнів соціально-економічного розвитку різних територій.

В Україні існувало 490 районів (465 – на підконтрольній Україні території). У деяких районах – Поліський (Київська область), Коломацький (Харківська область), Розівський (Запорізька область) – кількість жителів – менше 10 тисяч осіб. Ці райони неефективні ні з економічної, ні з управлінської точки зору. Не відповідає це і європейській практиці: згідно з Директивою № 1059/2003 Європейського Парламенту і Ради «Про створення загальної класифікації територіальних одиниць для статистики (NUTS)» від 26 травня 2003 р., кількість населення територіальної одиниці рівня NUTS-3 (в Україні це рівень районів) має складати від 150 до 800 тис. осіб. Відповідно до статті 132 Конституції, територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій. Загальними принципами адміністративно-територіального устрою є єдність та цілісність державної території, принцип поєднання державної території (оптимальне співвідношення між централізацією та децентралізацією функцій державного регулювання самоврядних територій), принцип збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів. Спеціальними принципами адміністративно-територіального устрою є субсидіарність, правова самостійність, наступність, організаційна самостійність, гнучкість, оптимального географічного розташування адміністративно-територіальних одиниць та інші. Після ліквідації 490 районів та 136 районів адміністративно територіальний устрій України відповідає засадам територіального устрою.

СЕКЦІЯ 7.**ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ, ПІДЗВІТНИХ ТА ІНКЛЮЗИВНИХ ІНСТИТУЦІЙ НА ВСІХ РІВНЯХ ВРЯДУВАННЯ****АДМІНІСТРАТИВНО – ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПІДВИЩЕННЯ ДОСТУПНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ПОСЛУГ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ ЗАЙНЯТОСТІ**

Безденєжна Дарина Олександрівна,
аспірантка юридичного факультету
Харківського національного
університету ім. В. Н. Каразіна

Сьогодні Україна стикається з рядом викликів, таких як економічна нестабільність, демографічні зміни, розвиток технологій та глобалізація. Ці фактори суттєво впливають на ринок праці та вимагають від Державної служби зайнятості адаптації та вдосконалення її діяльності. У сучасних умовах державна служба зайнятості відіграє важливу роль у забезпеченні робочих місць для населення, регулюванні ринку праці та соціальній підтримці безробітних та працівників. У контексті стратегічного розвитку суспільства, ключовим завданням є підвищення доступності та ефективності послуг, які надає Державна служба зайнятості. Це вимагає не лише вдосконалення функціонування самої служби, але й змін у її адміністративно-правовому середовищі. Доступність та ефективність послуг Державної служби зайнятості безпосередньо впливають на якість життя громадян, рівень безробіття, а також конкурентоспроможність економіки країни. У цьому контексті розгляд адміністративно-правових аспектів стає невід'ємною частиною стратегічного розвитку суспільства, спрямованого на створення справедливих, ефективних та доступних механізмів забезпечення зайнятості та підтримки працівників.

Державна служба зайнятості, як провідний суб'єкт органів виконавчої влади у сфері зайнятості, відіграє важливу роль у координації та забезпеченні доступності різноманітних соціальних та працевлаштувальних послуг для громадян. Її функції включають в себе сприяння працевлаштуванню, підтримку безробітних, створення сприятливих умов для розвитку ринку праці та соціальної стабільності.

Для Державної служби зайнятості, забезпечення максимальної доступності та високої ефективності надання послуг становить основний принцип та першочергове завдання в її діяльності. Реформування Державної служби зайнятості відзначається як важливий крок у пристосуванні цієї служби до нових вимог, з якими стикається наше суспільство та держава. Це реформування є відображенням готовності служби адаптуватися до сучасних викликів та відповідати потребам

громадян, спрямовуючи свою увагу на забезпечення надання ефективних та інноваційних послуг. Ефективність - це складний і всебічний показник, який включає в себе різні аспекти та виміри., таким чином, намагання створити один загальний і простий кількісний показник ефективності залишаються надзвичайно складною задачею. За нашою думкою, досягнення ефективності в роботі Державної служби зайнятості на ринку праці визначається адміністративно-правовими факторами. Ці фактори включають удосконалення адміністративних процедур.

Адміністративна процедура є важливим показником ефективності послуг Державної служби зайнятості. Вона визначає, наскільки швидко, легко та ефективно громадяни можуть отримати необхідну допомогу та послуги у сфері зайнятості. До ключових факторів, що відображають значення адміністративної процедури як показника ефективності пропонуємо віднести наступні:

По-перше, часовий фактор, тобто швидкість, з якою можна отримати потрібну допомогу чи консультацію, визначає, наскільки ефективно ДСЗ виконує свої функції. Чим швидше громадяни можуть отримати необхідну допомогу, тим більше вона відповідає їхнім потребам. Протягом останніх трьох років Державна служба зайнятості (ДСЗ) активно впроваджувала автоматизацію та сучасні інформаційні технології, що сприяло покращенню доступу до її послуг. Зокрема, впроваджено можливість електронного звернення, реєстрації безробітних через портал «Дія», онлайн-реєстрації та електронні чергові системи. Ці інновації значно скоротили час, необхідний для отримання послуг ДСЗ та сприяли покращенню доступності для громадян. Незважаючи на значний прогрес у цифровій трансформації послуг Державної служби зайнятості, існують деякі, які все ще вимагають особистого відвідування громадянами офісів служби та забирають велику кількість їхнього особистого часу. Для покращення ситуації можливо розглянути такі заходи: 1) розширення онлайн-сервісів: продовжувати розвивати та розширювати доступність онлайн-сервісів для громадян, щоб вони могли вирішувати більше питань в мережі без особистого візиту. 2) Віртуальні консультації: розробити систему віртуальних консультацій, яка дозволить громадянам отримувати консультації та інформаційну підтримку в онлайн-режимі. 3) Застосування інноваційних технологій: досліджувати можливості використання новітніх технологій, таких як розширена реальність або віртуальна реальність, для вирішення певних завдань. Ці заходи допоможуть зробити доступ до послуг ДСЗ більш зручним і швидким, зменшуючи необхідність особистого відвідування та ефективно використовуючи технології для полегшення життя громадян.

По-друге, зменшення бюрократичних перешкод, що є ключовим аспектом покращення ефективності діяльності Державної служби зайнятості. Бюрократія може ускладнювати та сповільнювати процеси

надання послуг, що негативно впливає на громадян та роботодавців. Бюрократія проявляється у складності та заплутаності процедури, заповненні великої кількості форм та наданні багатої кількості документів, що збільшує адміністративне навантаження негативно впливає на ефективність отримання послуг Державній службі зайнятості. Бюрократизм особливо стає проблемою у взаємодії роботодавців із Державною службою зайнятості. Наприклад, для реєстрації вакансій у служби зайнятості потрібно витратити багато часу на заповнення численних документів і форм. Одна з таких форм - "Інформація про попит на робочу силу (вакансії)"[1], часто сприймається як надто складною та бюрократичною вимогою. Додатково, якщо роботодавець планує використовувати іноземців на роботі, процес отримання дозволу може включати низку документів та формальностей, які значно сповільнюють працевлаштування. Це може призвести до того, що деякі роботодавці навіть уникають реєстрації вакансій через надмірну бюрократію. Отже, бюрократичне навантаження може стати серйозною перешкодою для співпраці роботодавців із ДСЗ та вплинути на можливість працевлаштування. Для полегшення співпраці між Державною службою зайнятості (ДСЗ) та роботодавцями, можна запропонувати створення робочої групи, в яку входили б консультанти з числа роботодавців та самі роботодавці. Головною метою цієї групи було б переглянути та вдосконалити форми та процедури, які використовуються ДСЗ і які вимагаються від роботодавців. Ця ініціатива спрямована на адаптацію форм та процедур до реальних потреб ДСЗ та роботодавців і має на меті зменшення бюрократії та полегшення процесів взаємодії між ними.

По-третє, правове регулювання відіграє важливу роль у підвищенні ефективності послуг Державної служби зайнятості. Велика кількість законів, нормативно-правових актів, постанов та інструкцій, які містять положення про послуги Державної служби зайнятості, може створювати складнощі для громадян та роботодавців у зрозумінні їхніх прав та обов'язків. Це може свідчити про те, що у цих осіб відсутнє чітке розуміння їхнього становища та статусу у контексті послуг Державної служби зайнятості. Це непорозуміння може негативно впливати на задоволеність клієнтів роботою служби зайнятості, оскільки громадяни та роботодавці можуть відчувати себе втраченими або неувімкненими в системі. У результаті це може позначатися на ефективності та якості наданих послуг. З метою полегшення розуміння прав та обов'язків громадянами та роботодавцями, може бути корисним спростити та узгодити нормативно-правовий фреймворк, надати чіткі та доступні пояснення щодо прав та можливостей. Такий підхід може покращити якість обслуговування та підвищити задоволеність клієнтів послугами Державної служби зайнятості.

Надзвичайно важливим аспектом в ефективності послуг Державної

служби зайнятості є якість обслуговування. Цей аспект впливає на задоволеність та задоволення потреб клієнтів, які звертаються до ДСЗ. Задоволення клієнтів є ключовим показником ефективності. Якщо клієнти отримують від ДСЗ якісні та своєчасні послуги, вони більш схильні використовувати ці послуги та рекомендувати їх іншим. Розвиток довіри між клієнтами і ДСЗ є важливим фактором. Довіра веде до більшої лояльності клієнтів, що може позитивно вплинути на їхню взаємодію з організацією та збереження ними у випадку подальших потреб. Позитивна репутація ДСЗ як організації, яка надає високоякісні послуги, може залучати більше клієнтів та партнерів. Це може сприяти розширенню співпраці та отриманню додаткових ресурсів. Якісне обслуговування може допомогти уникнути конфліктів та скарг з боку клієнтів. Це зменшує витрати часу та ресурсів на вирішення конфліктів та дозволяє більше уваги приділити наданню послуг. Таким чином задоволення клієнтів, довіра та лояльність, покращення репутації, зменшення конфліктів та скарг допоможе ДСЗ досягти більшої ефективності в своїй діяльності. Це може включати в себе вдосконалення процесів обслуговування, збільшення доступності інформації для клієнтів, навчання персоналу у навичках комунікації та роботі зі скаргами, а також збільшення транспарентності та відкритості в роботі організації.

Вважаємо за необхідне додати до аспектів підвищення ефективності активну взаємодію з громадянами, що зможе забезпечити більшу відповідність послуг потребам та очікуванням громадян. Здійснення такої активної взаємодії можливе шляхом врахування потреб громадян, їхньої участі у процесі ухвалення рішень, відповіді на запити та вивчення побажань, а також шляхом розповсюдження інформації про послуги Державної служби зайнятості. Ця активна взаємодія сприяє створенню послуг, що відповідають реальним потребам та сприяють підвищенню їхньої ефективності. Крім того, ця взаємодія сприяє побудові довіри між Державною службою зайнятості та громадянами, що може позитивно вплинути на рівень співпраці та досягнення позитивних результатів.

Адміністративно-правові аспекти підвищення доступності послуг ДСЗ мають свій прояв у: 1) спрощенні процедур та правил, тобто зменшення бюрократичних перешкод та реформування законодавства, що може зробити отримання послуг більш доступними та зрозумілими для громадян; 2) рівності доступу, тобто забезпеченні рівних можливостей доступу до послуг ДСЗ для всіх громадян, незалежно від їхнього соціального стану, регіону проживання, віку, інвалідності та інших критеріїв; 3) розробці спеціальних програм та підходів для підтримки уразливих груп на ринку праці, таких як молодь, інваліди, довготермінові безробітні тощо; 4) розширенні можливостей отримання послуг ДСЗ через інтернет та розвиток електронних платформ для реєстрації та взаємодії з ДСЗ можуть значно полегшити доступність послуг. Підвищення

доступності послуг ДСЗ важливо для того, щоб максимально багато громадян могли скористатися цими послугами і покращити своє становище на ринку праці.

Таким чином, усі вище перелічені фактори підкреслюють важливість роботи над підвищенням ефективності та доступності послуг Державної служби зайнятості, яка має вплив, як на економічний, так і на соціальний розвиток країни та задоволення потреб громадян.

Список використаних джерел:

1. Про затвердження форми звітності № 3-ПН «Інформація про попит на робочу силу (вакансії) та Порядок її подання: наказ Міністерства економіки України від 12.04.2022 № 827-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0565-22#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Поширені питання щодо отримання дозволів на застосування праці іноземців та осіб без громадянства. URL: <https://www.dcz.gov.ua/povyna-poshyreni-pytannya-shchodo-otrymannya-dozvoliv-na-zastosuvannya-praci-inozemciv-ta-osib-bez> (дата звернення: 23.10.2023).

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВА ОЦІНКА ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ, ЯК НОВОЇ ЯКІСНОЇ ФОРМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Білик Павло Петрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
та господарського права
економіко-правового факультету
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова

Останніми роками попри всі позитивні зрушення в питаннях побудови дієвого надійного внутрішньо несуперечливого організаційно-правового механізму державно-владного впливу на суспільство та суспільні відносини, досягнення мети у вигляді наближення країни до статусу правової та соціальної все ще знаходиться в перспективі.

Введення до наукового обігу в адміністративно-правовій науці і частково в адміністративному і похідному законодавстві терміну «публічне адміністрування», як і намагання певним чином його ідеалізувати, нажаль, не є панацеєю від незадовільного стану суспільних відносин в цій галузі. Не можна не помітити, що зусилля, які докладаються аби подолати спадок минулої доби існування системи державного управління і уникнути його вад в умовах сьогодення і в майбутньому, є вагомими, втім, нажаль, не приводять до встановлення такого стану

суспільних відносин, який окреслений, як перспектива і обов'язкова умова існування України, як демократичної, правової та соціальної держави Конституцією України 1996 року.

Вбачається, що коріння проблем міститься не в тому, яким чином іменувати державно-владний вплив на суспільні відносини – чи «державне управління», чи «публічне управління», чи «публічний менеджмент», чи «публічне адміністрування» - а, переважно в тому, на яких засадах така державно-владна діяльність реалізується, які форми та методи впливу переважно використовуються для вирішення управлінських проблем і, зрештою, враховуючи широку сферу застосування адміністративного розсуду та дискреційних повноважень в галузі державного управління, в тому, хто таку діяльність від імені держави реалізує, виконуючи її функції і завдання. Зі свого боку зауважимо, що попри активні та вагомі наукові суперечки щодо переваг системи публічного адміністрування над державним управлінням, на сьогодні спектр розмаїття поглядів науковців та окреслене питання є досить широким.

Так, до прикладу, В. Я. Малиновський пропонує сутність державного управління вбачати в здійсненні «...організуючого впливу з використанням повноважень виконавчої влади через організацію виконання законів, з метою забезпечення комплексного соціально-економічного та культурного розвитку держави, її окремих територій, а також реалізації державної політики у відповідних сферах суспільного життя, в тому числі і у секторі безпеки» [1, с.161]. В. Б. Авер'янов свого часу вказував на необхідність «...створення умов для реалізації громадянами їхніх прав і свобод, надання державних послуг громадянам, у чому також виявляється сутність державного управління» [2, с.8-9] Н. Нижник та С. Мосов звертають увагу на те, що «...державне управління включає вироблення та здійснення регулюючих, організуючих і координуючих впливів на всі сфери суспільства» [3, с.13].

Всі наявні в науковій літературі уявлення про сутність та зміст державного управління в той чи інший лінгвістичний спосіб зводять його до ототожнення з певним механізмом, завдяки якому, через реалізацію виконавчо-розпорядчої діяльності норми права, які на початку є статичними перетворюються в конкретні правовідносини із деталізованими щодо конкретних учасників і об'єкта правами та обов'язками.

Характерними ознаками державного управління в науковій літературі, виходячи з такого його бачення є «...підпорядкованість об'єкта управління (який при цьому є цілком самостійним учасником правовідносин і суб'єктом державно-владних повноважень) суб'єкту управління, в особі якого виступають органи виконавчої влади, посадові особи, службовці, вповноважені недержавні суб'єкти. Суб'єкт державного управління наділений державно-владними повноваженнями, за допомогою яких

реалізує волю держави, її завдання та функції. Для об'єкта управлінських відносин (ними виступають окремі сфери та галузі суспільного життя, а також різні організації) веління суб'єкта є обов'язковими. Таким чином, державне управління передбачає безпосередній владний вплив на об'єкти управління» [4, с.52-53].

Відповідно, державне управління, як і соціальне загалом, різновидом якого воно є, складається із чотирьох взаємопов'язаних елементів: суб'єкта, об'єкта, самої впливової управлінської діяльності та норм права, за допомогою яких відповідний владний вплив здійснюється.

Здається, в такому розумінні державного управління не міститься жодного деструктивного елемента, втім на сучасному етапі розвитку адміністративно-правової науки, як зазначає О.І.Миколенко, «...категорія “державне управління” була у всіх сферах, у всіх значеннях і з усіма недоліками автоматично замінена категорією “публічне адміністрування”. Тобто замість державного управління у широкому і вузькому значеннях з'явилося публічне адміністрування у широкому і вузькому значеннях» [5, с. 103]. Така автозаміна вбачається цілком закономірно автоматичною, адже власне крім декларативних, статутних ознак, які відрізняють публічне адміністрування від державного управління науковці не наводять.

Так, наприклад «...публічне адміністрування у найбільш широкому значенні розуміється як відкрита, гласна та прозора діяльність органів управління (передусім, органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування) та їх посадових осіб стосовно вирішення проблем суспільства у цілому. Сфера публічного адміністрування характеризується тим, що воно здійснюється як у межах діяльності органів виконавчої влади та діяльності органів місцевого самоврядування під час реалізації ними повноважень зовнішнього і внутрішньоорганізаційного характеру, так і поза межами діяльності цих органів (наприклад, всередині апаратів інших державних органів. Публічне адміністрування – це регламентована законами та іншими нормативно-правовими актами діяльність суб'єктів публічного адміністрування, спрямована на здійснення законів та інших нормативноправових актів шляхом прийняття адміністративних рішень, надання встановлених законами адміністративних послуг» [6, с. 8,9,10]. Всі ці ознаки можуть бути характерні і державному управлінню, переформатованому у форму, відповідну вимогам Конституції.

Із цього визначення випливає єдино можливий висновок, публічне адміністрування – це здійснюване дещо в інший, більш наближений до публічно-сервісного, спосіб державне управління. Насправді нові публічно-сервісні складові, розширення сфери договірної регулювання, залучення певного кола недержавних організацій до його реалізації перетворює державне управління на публічне адміністрування. Сутнісно – це той самий виконавчо-розпорядчий вплив (правове управління), метою якого є створення умов для практичної реалізації законодавчих положень. І хоча в

наукових розробках вказується, що «...публічне адміністрування є насамперед способом задовольнити інтереси фізичних та юридичних осіб, за допомогою наявного у публічної адміністрації потенціалу, що публічне адміністрування є деполітизованим технократичним процесом виконання публічною адміністрацією своїх завдань, необхідних для забезпечення потреб та інтересів суспільства і громадян, а держава і громадянин постають як рівноправні учасники суспільних відносин, спрямованих на забезпечення життєдіяльності суспільства, забезпечення прав та інтересів фізичних та юридичних осіб» [7, с.140], все ж за своєю сутністю публічне адміністрування, як і державне управління, є виконавчо-розпорядчою, заснованою на державно-владних повноваженнях, заснованою на законі та спрямованою на організацію його виконання управлінською діяльністю впорядковуючого спрямування, аби створити належні умови для реалізації людиною її прав і свобод.

Втім публічне адміністрування має низку наявних переваг – «людиноцентристське» спрямування, публічно-сервісний характер, належне правове регулювання адміністративних процедур, можливість судового оскарження рішень та дій посадових осіб органів публічного адміністрування, договірне регулювання адміністративних правовідносин, розширення дискреційних повноважень і адміністративного розсуду.

Список використаних джерел:

1. Малиновський В.Я. Державне управління: навчальний посібник. Київ. 2009. 608 с.
2. Державне управління: теорія і практика / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ. 1998. 432 с.
3. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади : навчальний посібник. / за заг. ред. Н.Р. Нижник, В.М. Олуйка. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2002. 352 с.
4. Ільницька Н.Ф. Співвідношення понять «державне управління», «державне регулювання», «публічне адміністрування»: сучасні тенденції. Правова реальність у трансформаційних умовах розвитку сучасної держави. Київ, 2018. С.52-55.
5. Миколенко О. І. Поняття «державне управління» і «публічне адміністрування» в категоріальному апараті адміністративного права. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 101-107.
6. Основи публічного адміністрування : навч. посіб. / [Ю. П. Битяк, Н. П. Матюхіна, М. С. Ковтун та ін.] ; за заг. ред. Н. П. Матюхіної. Харків: Право, 2021. 238 с.
7. Жукова Є.О. Публічне адміністрування та державне управління: особливості співвідношення. *Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове видання*. 2022. №2. С.137-140. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/261777/258187>.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ ТА ВИКОНАННЯ АРБІТРАЖНИХ РІШЕНЬ У РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

Валько Леся Андріївна,
аспірантка юридичного факультету
Львівського національного
університету імені Івана Франка

Визнання та виконання іноземних арбітражних рішень в Республіці Польща ґрунтується на Нью-Йоркській конвенції про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень 1958 року [1], а також на цивільному процесуальному законодавстві цієї держави [2]. Важливо зауважити, що польські суди не мають юрисдикції щодо суті арбітражного рішення. Ст. 1197 Цивільного процесуального кодексу лише визначає умови, яким має відповідати арбітражне рішення [2]. Визнання та виконання арбітражних рішень мають свої особливості, які можна виявити аналізуючи наступні справи.

Постановою Верховного Суду Польщі (Справа № V CSK 66/16) встановлено наступне. Угода про франшизу була підписана в 2008 році між франчайзером S. BV, голландською компанією, яка була європейською дочірньою компанією американської мережі магазинів та польськими приватними особами як франчайзі. Угода про франшизу, яка є формою контракту, регулювалась законодавством Ліхтенштейну і включала пункт, що вимагає арбітражу в арбітражному центрі в Нью-Йорку. У 2011 році франчайзер отримав рішення арбітражу проти франчайзі, який визнав їх порушення франчайзингової угоди, розірвав договір франшизи та вимагав від них сплати певних зборів. Франчайзер звернувся до регіонального суду в Польщі з проханням визнати та виконати рішення, в чому було відмовлено у травні 2015 року. Апеляційний суд задовольнив апеляцію франчайзера, видавши в липні 2015 року наказ про визнання та виконання рішення у Польщі і зобов'язання франчайзі сплатити франчайзеру близько 40 000 злотих (15 000 доларів США) [3].

Розглядаючи касаційну скаргу франчайзі, Верховний суд Польщі встановив, що низка європейських судів, зокрема у Німеччині, визнали, що арбітражне застереження, про яке йдеться в стандартній угоді між S. BV та його європейськими франчайзі, є однобічним і «сильно шкодить» франчайзі відповідно до §879 (3) Австрійського цивільного кодексу [4] (застосовується відповідно до закону Ліхтенштейну), оскільки не виправдано обтяжливо вимагати від франчайзі захисту своїх прав перед третейським судом у США, який не мав розумного зв'язку з франчайзинговими угодами між голландською компанією та європейськими франчайзі поза тим фактом, що материнська компанія франчайзера базується в США. Польські франчайзі зустрічаються з

додатковим бар'єром, який не застосовується в Західній Європі, оскільки їм потрібно було отримати американську візу, перш ніж вони зможуть з'явитися в Нью-Йорку для захисту своїх прав.

Суд відхилив аргумент франчайзера, згідно з яким франчайзі, як респонденти у заяві про визнання та виконання арбітражного рішення, не виконали свій тягар доказування згідно з Нью-Йоркською конвенцією про те, що арбітражна угода була недійсною. Недійсність арбітражної угоди (відповідно до чинного законодавства) була очевидною з сукупності доказів перед судом, включаючи докази, представлені франчайзером у заяві про визнання та виконання рішення. Суд також відхилив заперечення франчайзера щодо того, що касаційна скарга є неприпустимою, оскільки сума суперечки була нижчою за 50 000 злотих, оскільки наявність касаційної скарги під час провадження щодо визнання та виконання арбітражних рішень регулюється різними нормами. З уваги на викладене, Верховний Суд Польщі прийняв рішення щодо видачі розпорядження про скасування рішення апеляційного суду. При цьому, Суд визнав необгрунтованою касаційну скаргу, оскільки вона, на його переконання, не відповідає нормі, встановленій п.1 ст. 982 Цивільного процесуального кодексу Республіки Польщі [2] і вимога щодо суми, зазначена у касаційній скарзі, на думку Суду, є безпідставною. Позиція, викладена в цьому положенні, не поширюється на касаційну скаргу в процесі про визнання та виконання рішення арбітражу чи угоди, укладеної перед третейським судом (Ст. 1215 ЦПК), оскільки допустимість касації регулюється у кожному провадженні певним чином і це означає, що посилення, передбачене Цивільним процесуальним кодексом ст. 13 §2 не застосовується до питання про допустимість цього інструменту перегляду в інших провадженнях, окрім цивільного судового розгляду [2].

У контексті аналізованого мною питання заслуговує на увагу і наступний приклад із судової практики Республіки Польща. Так, виходячи із Постанови апеляційного суду Варшави від 31 березня 2015 року (Справа № ACz 358/15) встановлено наступне. Під час арбітражу в Польщі за правилами арбітражу UNCITRAL між польським підрядником та Генеральним директором Головного управління з питань національних доріг та автомагістралей (GDDKiA) (для Державного казначейства Польщі) було видано арбітражне рішення, яке передбачає невизначену негрошову компенсацію в чотирьох пунктах та присудження витрат у п'ятому пункті, який передбачав лише те, що підрядник несе відповідальність за 25% витрат на арбітраж (включаючи гонорари арбітрів), а GDDKiA відповідає за 75% витрат. Обгрунтування рішення включало пункт із зазначенням та загальною сумою витрат (понад 567 000 євро). Сторони не оскаржували ці суми. Сторони обмінялися листуванням щодо витрат, і GDDKiA зобов'язався сплатити свою частину витрат після виконання рішення. Компанія звернулася до Варшавського апеляційного

суду з клопотанням про визнання арбітражного рішення у пунктах 1–4 та про примусове виконання арбітражного рішення у пункті 5 шляхом видачі виконавчого застереження щодо суми витрат, що підлягають сплаті GDDKiA. Суд визнав положення, викладені в арбітражному рішенні в пунктах 1–4, але відмовив у виконанні арбітражного рішення у пункті 5, оскільки в арбітражному рішенні не було зазначено суми, що підлягає сплаті, таким чином вимагаючи від суду інтерпретації арбітражного рішення, щоб визначити суму, а суд не мав права робити це у провадженні, що вимагає видачі виконавчого застереження.

Варшавський апеляційний суд, встановивши, що арбітражне рішення в цілому було чітким і беззаперечним, а визначення суми, що підлягає виконанню, вимагало простого математичного розрахунку. Тому Апеляційний суд визначив суму, про яку йдеться та вніс зміни до наказу, наведеного нижче, для видання пункту про виконання до пункту 5 арбітражного рішення на суму понад 141 000 євро, що дорівнює залишку 25% гонорарів та витрат арбітрів, за які GDDKiA несла відповідальність перед підрядником [5].

З уваги на викладене, вбачається, що практика визнання та виконання арбітражних рішень у Республіці Польща - свідчить про особливу роль арбітражу як інструмента вирішення спорів у цій державі. Судовий розгляд справи відповідно до Нью-Йоркської конвенції та цивільного процесуального кодексу Республіки Польща демонструє важливі аспекти цієї практики, вказуючи на доцільність чіткості та обґрунтованості арбітражних угод, а також на перегляд арбітражного рішення відповідно до норм законодавства. Це демонструє неухильне виконання судом Польщі норм чинного законодавства цієї держави і можливість вирішення питання визнання та виконання арбітражних рішень, навіть у випадках, коли деталі арбітражного рішення потребують уточнення.

Як вбачається з вище викладеного, Республіка Польща в особливий спосіб демонструє свій підхід до визнання та виконання арбітражних рішень, базований на принципах Нью-Йоркської конвенції та власного законодавства, де чіткість, обґрунтованість та вимогливість є ключовими факторами вирішення спорів через арбітраж. Сама ж практика визнання та виконання арбітражних рішень в Польщі свідчить про важливу роль арбітражу як інструмента вирішення спорів у цій країні.

Список використаних джерел:

1. United Nations Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards. New York Arbitration Convention (New York, 10 June 1958). URL: <https://www.newyorkconvention.org/english> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Kodeks postępowania cywilnego. Dz.U.2023.1550 t.j. Akt obowiązujący. Wersja od: 1 października 2023 r. do: 14 listopada 2023 r. Wolters Kluwer. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/>

kodeks-postepowania-cywilnego-16786199 (дата звернення: 23.10.2023).

3. Sygn. akt V CSK 66/16 POSTANOWIENIE. Dnia 27 października 2016 r. Sąd Najwyższy. URL: <https://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/OrzeczeniaHTML/v%20csk%2066-16-1.docx.html> (дата звернення: 23.10.2023).

4. Bundesrecht konsolidiert: Gesamte Rechtsvorschrift für Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, Fassung vom 24.10.2023. Rechtsinformationssystem des Bundes. URL: <https://www.ris.bka.gv.at/Gesamtabfrage/> (дата звернення: 23.10.2023).

5. Postanowienie Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 31 marca 2015 roku I ACz 358/15. Arbitraz Laszczuk. URL: https://arbitraz.laszczuk.pl/orzecznictwo/455,postanowienie_sadu_apelacyjnego_w_warszawie__z_dnia_31_marca_2015_roku__i_acz_358_15.html (дата звернення: 23.10.2023).

ГАРАНТІЙНИЙ ХАРАКТЕР УЧАСТІ ПРОКУРОРА ТА ОМБУДСМЕНІВ У ПРОВАДЖЕННІ ПРО ВИЗНАННЯ ОСОБИ НЕДІЄЗДАТНОЮ В ПОЛЬСЬКОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Врубель Олександр,

кандидат юридичних наук, LL.M.,
доцент кафедри цивільного процесу
факультету права та адміністрації,
керівник Школи українського права
Ягеллонського університету в Кракові

Провадження про визнання особи недієздатною у польському законодавстві є одним з найменш актуалізованих проваджень. Аналогічно, подібна ситуація і в літературі предмету. Такий стан справ дивує, хоча б з огляду на вагоме значення цього провадження для життя осіб яким потрібна допомога та рівень обмежень прав та свобод громадян, які можуть бути результатом такого провадження. Тому автор вирішив вибрати саме цю тематику.

В останні роки цікавим аспектом функціонування цього провадження є суб'єкти, які зобов'язані реагувати на його недоліки. Без сумніву до цього списку слід зарахувати прокурора, Омбудсмена та Омбудсмена у справах дітей. Мають вони виняткову позицію у польській системі, яку особливо видно у провадженні про визнання особи недієздатною [1, с. 327-341]. Зважаючи на їх унікальність слід проаналізувати їх участь у провадженні біля інших учасників такого провадження яке іншими словами можна описати як провадження про визнання цивільної смерті особи.

На самому початку слід зазначити, що участь вказаних органів може

мати двоякий характер. З одної сторони, це органи які за певних умов можуть на підставі § 1 ст. 545 закону від 17 листопада 1964 р. Цивільний процесуальний кодекс Польщі (далі: ЦПК), подати заяву про відкриття провадження у справі про визнання недієздатною. З другої сторони вони можуть також брати участь у вже відкритому провадженні.

Прокурор може подати заяву про визнання особи недієздатною згідно зі ст. 7 ЦПК. Стаття ця вказує, що прокурор має за завдання діяти у цивільному провадженні з метою захисту громадян, які не можуть відстояти свої права хоча б через свою незграбність [2, с. 25]. Варто наголосити, що прокурор бере участь у провадженні і може подати заяву лише у випадку, якщо вважає свою участь доцільною [3, с. 587]. Обсяг повноважень прокурора більш детально врегульований в пункті 2 § 1 ст. 3 закону від 28 січня 2016 р. про прокуратуру (далі: ЗПП). Оскільки ЦПК, вказує, що прокурор може в різних формах брати участь у провадженні в рамках ЦПК, остільки ЗПП встановлює коли прокурор зобов'язаний брати участь у провадженні в рамках ЦПК. Згідно з пунктом 2 § 1 ст. 3 ЗПП до обов'язків прокурора входить, серед іншого: подання заяв та участь у судовому розгляді цивільних справ. Згідно зі ст. 359 положення про внутрішній апарат прокуратури Міністра юстиції від 7 квітня 2016 р., прокурор може складати заяви у справах про визнання особи недієздатної, якщо немає осіб, зазначених у § 1 ст. 545 ЦПК або коли ці суб'єкти невинуватно ухиляються від складення заяви або ж не можуть самостійно подати таку заяву [4]. Прокурором властивим територіально у тих справах, буде прокурор підрозділу прокуратури, на території якого знаходиться суд якому підсудна справа про визнання особи недієздатною. З заявою може звернутися прокурор окружної прокуратури оскільки справи про визнання особи недієздатною розглядає окружний суд. У виняткових ситуаціях, таку заяву може скласти також прокурор районної прокуратури [4].

Крім прокурора, брати участь у провадженні про визнання особи за недієздатну та складати заяву про визнання особи недієздатною, має також Омбудсмен та Омбудсмен у справах дітей. Положення ст. 7 ЦПК щодо повноважень прокурора поширюються також на омбудсмена та омбудсмена у справах дітей, у тому числі в межах повноважень в рамках провадження про визнання особи недієздатною [5, с. 371].

Омбудсмен уповноважений подавати заяву про відкриття провадження про визнання особи недієздатною відповідно до ст. 7 ЦПК у зв'язку зі ч. 2 ст. 2 та пункт 4 ст. 14 Закону від 15 липня 1987 року про омбудсмена (ЗО). Відповідно до ст. 14 п. 4 ЗО, Уповноважений з прав людини може, серед іншого: вимагати відкриття провадження у цивільних справах на тих же умовах, що й прокурор [6]. При чому, слід зазначити, що Омбудсмен не зобов'язаний складати таку заяву або ж брати участь у провадженні [7, с. 63].

Вищезгадано ще один суб'єкт, уповноважений до подання заяви про

відкриття провадження щодо визнання особи недієздатною, це Уповноважений у справах дітей. Згідно з пунктом 3 ч. 1 ст. 10 Закону від 6 січня 2000 року про омбудсмена у справах дітей, серед іншого, може: скласти позовну заяву про відкриття провадження у цивільних справах, а також і заяву про відкриття провадження у справах про визнання недієздатним на тих же умовах, що й прокурор.

У рамках вказаних суб'єктів, слід вказати також суд. В польській системі суд не може *ex officio* відкрити провадження про визнання особи недієздатною. Натомість характер участі прокурора, які і згаданих Омбудсменів дає додатковий інструмент в руках суду. Для прикладу, якщо суд під час розгляду справи дійде висновку, що сторона через, стан психічного здоров'я не може висловлювати своєї волі і перебуває в стані, який виключає можливість прийняття рішень. ЦПК в такому випадку суд зобов'язаний згідно зі ст. 59 ЦПК повідомити прокурора про необхідність участі у справі [8, с. 355]. Своєю чергою, прокурор може відповідно до ст. 7 ЦПК подати заяву про відкриття провадження у справі про визнання недієздатним. Тим самим, це єдиний інструмент з якого може скористати суддя у випадку потреби реакції на стан здоров'я однієї зі сторін, котрий призведе до відкриття провадження про визнання особи недієздатною.

Можливість складення заяви щодо відкриття провадження про визнання особи недієздатною, прокурором та вказаними омбудсменами є інструментом додаткових гарантій в рамках провадження яке може призвести до, як заведено описувати в польській літературі – цивільної смерті. Каталог суб'єктів які можуть скласти заяву про визнання особи недієздатною не передбачає самої особи у відношенні до якої таке провадження повинно бути відкритим для того, щоб забезпечення її інтересів. У зв'язку з цим вагомість можливої участі прокурора і Омбудсменів, має між іншим гарантійний характер. У випадках коли близькі особи або ж інші суб'єкти які можуть скласти заяву про відкриття провадження про визнання особи недієздатною, важливою є активність прокурора та омбудсменів. У таких випадках сама зацікавлена особа, може звернутися до цих суб'єктів, щоб вони подали заяву до суду про відкриття провадження, яке призведе до юридичної безпеки особи.

Звісно, вказані органи мають особливий статус у цивільному провадженні і тому слід інтерпретувати їх функції в рамках провадження про визнання особи недієздатною, як виняток із правил. Ці суб'єкти мають реагувати на ситуації, в яких права громадян вимагають їх реакції. З точки зору польської системи, цей підхід є традиційним і, як правило, не піддається критиці.

Слід згадати, що саме поняття недієздатності та провадження про визнання особи недієздатною згідно з Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю від 2006 р., яку Польща ратифікувала, повинні бути скасовані і замінені інструментами допомоги для осіб які її вимагають. При нагоді

впровадження змін, про які в Польщі ведуться розмови вже понад 10 років змінить характер участі прокурора і омбудсменів і новому провадженні. На сьогодні їх функції потрібні у польській системі, хоча відповідні зміни чинного закону повинні їх фактично обмежити даючи більше прав хоча б самій особі у відношенні до якої ведеться провадження про визнання її недієздатною. На практиці сам факт наявності проблем які можуть призвести до визнання особи недієздатною є суспільно стигматизуючим, а потреба звернення до прокурора і омбудсменів за допомогою, створює додаткові перешкоди. Тому слід опрацювати нову систему допомоги особам, які з огляду на свій стан здоров'я повинні отримати відповідну підтримку.

Список використаних джерел:

1. Wróbel A. Katalog podmiotów uprawnionych do złożenia wniosku o ubezwłasnowolnienie w prawie polskim oraz ukraińskim. *Dostęp do ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym* / red. K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ. Warszawa 2021. S. 327-342.
2. Misztal-Konecka J. Wzięcie udziału przez prokuratora w postępowaniu cywilnym jako gwarancja zapewnienia efektywności ochrony prawnej. *Zeszyty Naukowe KUL*. 2017. Tom 60. № 3 (239). S. 21-41.
3. Grzegorzczak P. Komenatrz do art. 59. *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom I. Postępowanie rozpoznawcze. Artykuły 1-124* / red. T. Ereciński. Warszawa 2023. S. 587-588.
4. Feliga P. Kometarz do art. 7. *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 1-458 16. TOM I*. Legalis online. URL: <https://legalis.pl/zawartosc-systemu-legalis/struktura-systemu-legalis/moduly-tematyczne/postepowanie-cywilne/> (дата звернення: 25.10.2023).
5. Gajda-Roszczyńska K. Udział podmiotów innych niż materialnie uprawnione jako stron w procesie cywilnym a kryterium interesu prawnego – zagadnienia wybrane. *Polski Proces Cywilny*. 2015. № 3. S. 356-382.
6. Trociuk S. Ustawa o Rzeczniku Praw Obywatelskich. Komentarz. komentarz do art. 14. *Lex/el*, 2020. URL: <https://sip.lex.pl/komentarze-i-publicacje/komentarze/ustawa-o-rzeczniku-praw-obywatelskich-komentarz-wyd-ii-587231890> (дата звернення: 25.10.2023).
7. Świeca J. Ustawa o Rzeczniku Praw Obywatelskich. Komentarz. Warszawa: C.H. Beck, 2010. 300 s.
8. Gil I. Rozdział 18. Ograniczenia zdolności procesowej w sprawach cywilnych wynikające z chorób psychicznych. *Problematyka osób z zaburzeniami psychicznymi. Aspekty medyczne i prawne* / red. K. Flaga-Gieruszyńska, B. Karakiewicz, A. Klich. Sopot, 2017. S. 349-372.

РОЛЬ ПРИНЦИПУ РОЗУМНОСТІ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ МЕЖ СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ

Галкевич Сергій Вікторович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри приватного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Ефективне правове регулювання суспільних відносин передбачає використання певних техніко-юридичних засобів, які б змогли забезпечити його гнучкість та точність. Мова йде про юридичні засоби, що дозволяють максимально точно розрахувати дію правового припису. Одним з таких засобів є принцип розумності.

Найбільш затребуваною розумність є в цивільному праві, що обумовлюється особливим змістом цивільно-правових відносин. При цьому унікальність розумності як принципу проявляється не лише в тому, що вона є засобом досягнення гнучкості правового регулювання (іншими словами носить оціночно-регулятивний характер), але й водночас є внутрішньою межею розсуду правозастосовника при визначенні змісту оціночного поняття, а також виступає в якості масштабу суддівського розсуду при зовнішній оцінці поведінки учасника цивільного правовідношення при реалізації норми з оціночним поняттям. В останньому аспекті розкривається саме дискреційний характер суб'єктивної розумності, оскільки суду, як правозастосовному органу, необхідно не лише механічно аналізувати конкретні юридичні документи (акти), але й осмислювати принципи й цілі, що лежать у підґрунті їх прийняття [9, С. 9].

Загальноприйнятого поняття суддівського розсуду в правовій науці поки що не сформовано, оскільки дискреційні повноваження суду є «динамічною категорією, яка зазнає змін не лише у зв'язку із розвитком соціальної, політичної та правової сфери життя суспільства та держави, але й залежно від рівня дотримання базових принципів права суб'єктами таких повноважень, тобто власне суддями, а також громадянами, яких вони стосуються» [2, С. 159]. Разом з тим, аналіз змісту доктринальних визначень суддівського розсуду дозволяє виділити загальновизнані властивості вказаного явища. По-перше, суддівський розсуд здійснюється особливим суб'єктом – суддею; по-друге, суддівський розсуд зводиться до відносної свободи вибору з ряду можливих рішень; по-третє, суддівський розсуд обмежується правом і межами реалізації судом своїх повноважень.

З наведених властивостей, найскладнішим на практиці видається встановлення чітких законодавчих та моральних меж реалізації

суддівського розсуду (дискреції). В юридичній літературі традиційною є позиція стосовно того, що межі суддівського розсуду мають бути чіткими, жорстко встановленими межами вибору, вийти за які суддя не має права, щоб не порушувати вимоги чинного законодавства. Водночас немає чіткого уявлення з приводу видів меж суддівського розсуду та критеріїв для їх визначення. Так, до прикладу, С.В.Шевчук вважає, що обмеження на суддівську дискрецію під час тлумачення можуть бути двох видів: процесуальні та органічні. Процесуальні обмеження гарантують справедливість під час здійснення судової дискреції у судовому процесі (суддя повинен рівно ставитися до сторін у процесі, своє рішення приймати на підставі фактів та доказів, представлених до суду, власне рішення він має обґрунтовувати та вмотивовувати, суддя повинен бути незалежним та безстороннім, не мати особистої зацікавленості у результатах розгляду справи та бути неупередженим тощо). Органічні обмеження означатимуть, що здійснення дискреції має бути раціональним, послідовним та узгодженим, суддя також повинен діяти розумно, беручи до уваги ті обмеження, що накладаються правовою системою [10, С. 262]. На думку О.А.Панасюка, межі суддівського розсуду поділяються на: 1) об'єктивні (які складаються з: а) фактичних (тобто, коли наявні фактичні обставини справи, підтверджені сукупністю доказів по справі, що зумовлюють вибір суддею саме такого, а не іншого рішення); б) юридичних (коли існують норми процесуального права, причому лише ті з них, що допускають можливість розсуду суду); 2) суб'єктивні [5, С. 255]. В свою чергу А.С.Петрова, обґрунтовуючи тезу про те, що суддівська дискреція не існує без меж, класифікує їх на: 1) ті, що визначаються нормативними приписами закону (умовно їх можна назвати правові), та 2) ті, які залежать від моральних характеристик, культури судді тощо (морально-правові) [6, С. 161].

Отже, межі суддівського розсуду можна виявити та згрупувати за видами діяльності суду. Зокрема, процесами розсуду суду вчені вважають: тлумачення принципів і норм права; подолання колізій між принципами і нормами права; застосування альтернативних та факультативних норм права; застосування відносно визначених принципів і норм права; подолання прогалин в нормативних правових актах та інших формах права. Виходячи з наведеного, можна зробити висновок, що межі суддівського розсуду виявляються в процесі використання судом аналогії права, при подоланні колізій норм права, а також в процесі застосування судом принципів права (в тому числі й тих, які мають оціночний характер).

Розкриваючи особливості дискреційного характеру розумності, варто наголосити на тому, що суди розглядають цей принцип у цивільному процесі не тільки, і не стільки з позиції поведінки учасників процесу, а радше з позиції застосування правової конструкції суддівського розсуду. Таким чином, принцип розумності в цивільному праві та процесі,

поєднуючи у собі об'єктивні та суб'єктивні риси, виступає оціночною категорією, яка з одного боку залежить від розсуду судді, а з іншого, від сукупності юридичних і фактичних обставин розгляду конкретної цивільної справи цим же суддею. Тому є доцільним законодавче закріплення категорії розумності в загальних процесуальних нормах, які стосуються правового статусу суду. Це сприятиме забезпеченню одноманітного розуміння суддями при реалізації своїх дискреційних повноважень.

Попри очевидну об'єктивну необхідність застосування до суддівського розсуду загальних засад цивільного законодавства (в першу чергу розумності та справедливості), спостерігається побоювання значної частини цивілістів стосовно можливості розвитку так званого «судового свавілля» [8, С. 82] при необмеженому (широкому) тлумаченні судами оціночних понять (в першу чергу розумності, справедливості), що може привести до ситуації, коли будь-яке суб'єктивне право можна буде «законно» порушити (знехтувати ним) виключно формальним посиланням на те, що суб'єкт права здійснював його недобросовісно або нерозумно. На противагу наведеному, Л.М.Ніколенко стверджує, що доля суб'єктивізму судді при визначенні дій учасників спору зводиться до можливого мінімуму завдяки тому, що дискреційні повноваження реалізуються публічно [3, С. 32]. Із погляду Н.А.Гураленко, гарантіями проти суддівської сваволі є насамперед морально-правова позиція та солідна наукова освіта суддів. Надалі автор слушно наголошує на тому, що «ухвалення законів, моральних за своєю суттю, ще не гарантує їх «правильну» реалізацію, яка також повинна відповідати моральним основам і принципам. Моральний зміст будь-якого юридичного процесу і насамперед такого, що містить елемент розсуду, визначається не тільки етичними початками законодавства, а й моральними вимогами, які ставляться до осіб, котрі здійснюють процесуальну діяльність» [1, С. 300].

Саме тому, особливо актуальним сьогодні постає питання оптимізації меж суддівського розсуду, щоб, з одного боку, «кваліфікований та добросовісний суддя мав якомога ширші можливості щодо максимального врахування обставин конкретної справи, а з іншого – некваліфікований чи недобросовісний суддя не міг би неналежно реалізовувати або зловживати наданим йому розсудом» [1, С. 298]. Однак суддя будь-якого рівня кваліфікації під час реалізації своїх дискреційних повноважень повинен застосовувати свій розсуд розумно.

Список використаних джерел:

1. Гураленко Н.А. Свобода вибору як атрибутивна ознака суддівського розсуду. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. №4. С.292-304.
2. Крижова О.Г. Дискреційні повноваження суду в контексті дотримання принципу верховенства права. *Вісник Національного*

університету «Львівська політехніка». *Юридичні науки*. 2015. №827. С.159-162. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_827_28

3. Ніколенко Л.М. Дискреційні повноваження господарського суду: межі та умови їх реалізації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. №6-2. Том 2. С.32-36.

4. Отраднава О. Реалізація принципу справедливості у цивільно-правових зобов'язаннях із завдання недоговорної шкоди. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2007. №74-76. С.120-123.

5. Панасюк О. Дискреційні повноваження суду в кримінальному судочинстві України: теоретичні аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 4. С.248-258.

6. Петрова А.С. Дискреційні повноваження судді у кримінальному судочинстві як один із видів корупційних ризиків судової системи України. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. №1. С.156-163.

7. Примак В.Д. Справедливість цивільно-правової відповідальності у співвідношенні з принципами розумності, добросовісності, верховенства права, юридичної рівності та пропорційності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2014. Випуск 24. Том 2. С.85-89.

8. Рісний М.Б. Правозастосовний розсуд (загальнотеоретичні аспекти): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Л., 2006. 189 с.

9. Цивільний кодекс України: Наук.-практ. коментар / За ред. розроб. проекту ЦК України. Київ: Істина, 2005. 928 с.

10. Шевчук С. В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні. Київ: Реферат, 2007. 640 с.

11. Шимон С.І. Відшкодування моральної (немайнової) шкоди як спосіб захисту цивільних прав. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О.В.Дзери, Н.С.Кузнєцової, Р.А.Майданчика. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.

СУДОВА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК БАЗИС ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНОЇ МОДЕЛІ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Гетманцев Олександр Валентинович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри процесуального права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Судова практика у сучасному значенні розглядається у якості важливого і визначального орієнтиру в правовій системі цивілізованого та демократичного суспільства, як правова гарантія реалізації прав, свобод та інтересів особи, держави і суспільства та можливостей їх захисту [1, с. 41].

Якість і стабільність правосуддя у державі визначаються такими критеріями як «рівень захищеності особи, держави і суспільства», «стабільність розвитку правової системи держави», «єдність судової практики».

На сучасному етапі спрограмовані орієнтири на реалізацію у цивільному судочинстві ідеї соціальної справедливості, забезпеченні захисту прав і свобод людини за допомогою справедливого суду. Саме професійний, неупереджений та об'єктивний суд буде гарантом справедливості та стабільності держави в її зовнішніх і внутрішніх функціях.

Бажання держави мати такий суд, як правову основу своєї правової і соціальної політики, механізму практичного запровадження людських цінностей намагається досягти і Україна. Для цього проводяться судово-правові реформи, які на жаль, не завжди приводять до очікуваних результатів.

Покращенням ситуації у цивільному судочинстві України стало офіційне визнання практики Європейського суду з прав людини джерелом цивільного процесуального права і це закріплено у частині 4 статті 10 Цивільного процесуального кодексу України (далі ЦПК) [2].

В умовах реформування правової системи в Україні національні суди були поставлені в умови за яких вони, з однієї сторони, не мали права відмовити в розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини (ч. 10 ст. 10 ЦПК), а з іншої, для вирішення цивільної справи судам необхідно було або самостійно відшукувати потрібну норму права або формулювати (обґрунтовувати, мотивувати) відповідь з варіантом вирішення справи виходячи з принципу верховенства права на основі судового розсуду який повинен ґрунтуватися на встановлених життєвих обставинах справи

(предмет доказування) та досліджених для їх доведення доказами, а висновки у рішенні викладалися за допомогою законів формальної логіки з орієнтуванням на судову об'єктивність та справедливість, правові звичаї, соціальні норми, правову доктрину.

Конкретна життєва ситуація повинна розглядатися судом з огляду на її справедливе вирішення і дотримання сучасних та поширених у цивілізованому світі ідеалів загальноновизнаних людських цінностей.

Цивільне судочинство у судах загальної юрисдикції урегульоване сукупністю сформульованих у цивільному процесуальному кодексі процесуальних правил, які лише містять письмово зафіксовану нормативну модель розгляду і вирішення «абстрактної справи». Само по собі правосуддя у цивільних справах, навіть при наявності суду як правозастосовного органу, не завжди спроможне забезпечити функціонування механізму судового захисту в конкретній справі.

Свій вагомий внесок в судову практику здійснює Європейський Суд з прав людини (далі ЄСПЛ), який у своїй діяльності застосовує положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, які відповідно до статті 10 ЦПК відносяться до джерел права.

Нижчестоящі суди для досягнення функцій правосуддя, мети і завдань цивільного судочинства повинні слідувати судовій практиці ЄСПЛ.

В останні часи в юридичній літературі достатньо часто з'являються наукові роботи в яких розглядаються та аналізуються питання справедливості судового розгляду і вирішення справи в цивільному судочинстві. Як правило такі питання аналізуються з позиції вимог Конвенції 1950 року[3] і з процесуальної точки зору стосовно справедливого судового захисту прав людини і основних свобод.

Юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється і на Україну. Правовою основою для цього є Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року[4]. Це дає можливість розглядати його рішення як складову частину судової практики України [5, с. 46]. Також значимість прийнятого нормативно-правового акту полягає у тому, що в Україні поступово будуть відбуватися реформаційні процеси у сфері цивільного судочинства, які спрямовані на підвищення ефективності на основі рішень ЄСПЛ діяльності національних судів із вирішення цивільних справ.

Стає очевидним необхідність збільшення «пропускної здатності» ЄСПЛ з розгляду скарг, тобто збільшення кількості вирішуваних ним справ і скорочення строків їх розгляду.

Перед ЄСПЛ стоять ряд важливих основних завдань: зміцнення і розвиток стандартів судового захисту проголошених у Конвенції; створення умов для того щоб Європа продовжувала залишатися єдиним цілим із загальним для усіх країн членів ЄС ідеалів прав і свобод людини

та їх забезпечення на національному рівні. Для реалізації цих завдань, урахувавши свою юрисдикцію, ЄСПЛ поступово встановлює єдині правила процесуально-правового порядку провадження в цивільному судочинстві для держав-учасниць Конвенції та майбутніх держав-претендентів до вступу в ЄС. Європейська Конвенція стала невід'ємним елементом правової системи України. Процес вrostання і поширення Конвенції у національному праві України здійснюється поступово. Це відбувається завдяки нормам прецедентного права, створюваного на основі розгляду індивідуальних заяв і скарг громадян України.

На сучасному етапі стоїть завдання перед ЄСПЛ – підвищити ефективність роботи ЄСПЛ у зв'язку із збільшенням кількості справ у зв'язку з розширенням меж Євросоюзу і зростанням кількості звернень громадян за захистом, що у свою чергу буде впливати на зростання судової практики ЄСПЛ. Це буде створювати нові моделі прецедентної практики вирішення справ, які будуть уключені до джерел цивільного процесуального права України і виконувати роль правового орієнтиру у вирішенні цивільних справ національними судами.

Також одним з напрямків діяльності ЄСПЛ є функція з тлумачення положень Конвенції і формування стандартів у сфері прав і свобод людини та здійснення контролю за дотримання державами-членами Ради Європи прав людини.

Отже, ЄСПЛ відіграє важливу роль у формуванні єдиної судової практики і створення на підставі цього прецедентної моделі вирішення тотожних справ національними судами і це відіграє важливу роль у втіленні в життя і судову діяльність з розгляду справ у порядку цивільного судочинства ідеалів та принципів поваги прав людини, верховенства права. Також, це є підґрунтям умов для забезпечення єдиної національної судової практики з вирішення цивільних справ, що сприятиме підвищенню ефективності судового захисту на національному рівні.

Національна правозастосовна судова практика, як результат процесуальної діяльності загальних судів, поступово спрямовується по шляху використання правил, сформульованих у рішеннях Європейського суду з прав людини, як обов'язкових правил поведінки у типових ситуаціях.

В Україні суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права (ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р.). У частині 4 статті 10 ЦПК також наголошується про застосування у судовій діяльності з розгляду і вирішення цивільних справ практики ЄСПЛ. Завдяки цьому буде забезпечуватися гармонізація права ЄС і національного законодавства України.

Європейський суд неодноразово зазначав у своїх рішеннях про те, що

тлумачення внутрішнього права покладається на національні суди. Дійсно, без правильного розуміння і застосування положень національного законодавства є неможливим без встановлення їх справжнього змісту. Тлумачення цивільних процесуальних норм - це важливий і необхідний елемент у механізмі цивільного процесуального регулювання поведінки суду та учасників цивільної справи.

Звичайно, що ЄСПЛ приймає різні за юридичним змістом рішення, а отже їх вплив на національне судочинство різне. Рішення ЄСПЛ повинні бути доступними і у цьому важливим є їх правильний переклад, що надалі впливатиме на їх правильне розуміння.

Маючи спільні корені, судова практика створює прецедентний «зразок», «модель» для вирішення в подальшому аналогічних справ судами.

Отже, цивільне судочинство під впливом судової практики формує у своїй системі джерел новий і ефективний, динамічний та результативний вид – судову практику, яка спроможна позитивно і результативно вплинути на виконання мети і завдань цивільного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Солоткий С. Рішення Європейського суду з прав людини: місце і роль у правовій системі України. *Український часопис конституційного права*. № 1. 2018. С. 40-48.

2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

3. Європейська Конвенція з прав людини 1950 р. Ратифікована Україною 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 23.10.2023).

4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

5. Цивільне процесуальне право України (Загальна частина): підруч. / О.В. Гетманцев, Л.А. Кондрат'єва, Л.А. Остафійчук, А.Л. Паскар, І.Ю. Татулич; за ред. О.В. Гетманцева. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, 2022, 408 с.

ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Григоренко Артем Сергійович,
аспірант Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

«Декларація тисячоліття» ООН, прийнята у 2000 році 189-ма країнами на Саміті тисячоліття ООН, визначила Цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ), тобто всеосяжні рамки цінностей, принципів і ключових чинників розвитку. Після розроблення універсальних рамок ЦРТ у багатьох країнах світу було здійснено адаптацію цілей та встановлено показники розвитку з урахуванням специфіки національної ситуації. Цілі сталого розвитку (ЦСР) є набором із 17 глобальних цілей — планом дій для людей, планети та процвітання. Вони встановлені Генеральною Асамблеєю ООН та є частиною Порядку денного сталого розвитку до 2030 року [1].

Ціль 16 ЦСР *особливо* зосереджена на сприянні мирним та інклюзивним суспільствам для сталого розвитку, забезпеченні доступу до правосуддя для всіх і розбудові ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях [2]. Цілі сталого розвитку, адаптовані для України, мають чималий рівень диференціації, забезпечують міцну основу для подальшого планування розвитку України та моніторингу стану досягнень. На нашу думку, інституційний розвиток правових інститутів та забезпечення рівного доступу до правосуддя є чи найголовнішим завданням у сфері зміцнення національного правопорядку, адже згідно низки досліджень довіра українців до влади, зокрема судової гілки, залишається однією із найнижчих у Європі.

Юридичний інституційний розвиток є достатньо актуальною темою обговорення останнім часом в нашій країні. Було докладено чимало зусиль для зміцнення інститутів, що відповідальні за дотримання верховенства права, серед них: судова система, правоохоронні та інші органи. Ініціативи з розбудови потенціалу були реалізовані для підвищення ефективності цих установ, нижче наведемо кілька ключових моментів даного процесу:

Судова реформа. Україна працює над впровадженням судової реформи для підвищення ефективності та прозорості судової системи. Це заходи щодо посилення доброчесності суддів, спрощення судових процедур і забезпечення чесного та неупередженого розгляду справ. Створено Вищу раду правосуддя та Вищу кваліфікаційну комісію суддів для забезпечення незалежності та доброчесності судової влади.

Правова база та законодавство. Україна працює над оновленням та модернізацією своєї законодавчої бази, щоб привести її у відповідність з міжнародними стандартами та найкращою практикою, зокрема ЄС. Це включає розробку та впровадження законів, які підтримують справедливість, захищають основні права особи та забезпечують належне

функціонування правових інститутів.

Антикорупційні заходи. Були докладені узгоджені зусилля для боротьби з корупцією, сприяння прозорості та підзвітності як у державному, так і в приватному секторах. Це передбачає створення антикорупційних органів, ухвалення антикорупційного законодавства та притягнення до відповідальності корупціонерів. Варто зазначити, що створення ключових антикорупційних установ, таких як Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) та Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), стало значним кроком у розв'язанні проблеми корупції [3].

Захист прав людини. Україна зосереджується на захисті прав людини та сприянні рівності, недопущенні дискримінації. Були здійснені заходи щодо захисту прав меншин, покращення умов утримання під вартою та зміцнення загальної системи прав людини.

Інституційне зміцнення «зсередини». Було організовано навчальні програми для суддів, прокурорів та інших юристів, щоб підвищити їхні знання та продуктивність у здійсненні правосуддя та підтриманні верховенства права.

Реформа державного управління. Наша держава працює над підвищенням прозорості державних установ за допомогою адміністративних реформ. Ці заходи включають модернізацію адміністративних процедур, професіоналізацію державної служби та просування практики належного управління на різних рівнях влади. Тут доречним буде згадати про реформу оплати праці державних службовців, яка має статися на початку 2024 року [4].

Тож, зважаючи на важливість Цілей сталого розвитку та сильних інститутів, чимало безпосередніх заходів знайшли своє реальне втілення, але деякі залишаються лише на папері. Наприклад, можемо пригадати, що ще у 2019 році розпочалися процедури відбору і створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, але ці процеси не були завершені, і на сьогодні цього суду як дієвого правового механізму, на жаль, не існує. Також на порядку денному знаходиться Проект Закону про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, який є однією з умов співпраці з Міжнародним валютним фондом [5]. Іншими дотичними завданнями для досягнення мети інституційної зміцненості правової держави можуть слугувати такі дії, як скорочення поширеності насильства, забезпечення рівного доступу до правосуддя, зміцнення системи запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, скорочення масштабів корупції, підвищення ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, зміцнення соціальної стійкості, сприяння розбудові миру та громадської безпеки.

Список використаних джерел:

1. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).
2. UN. Department of Economic and Social Affairs Sustainable Development. The 17 Goals. URL: <https://sdgs.un.org/goals> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text> (дата звернення: 23.10.2023).
4. Національне агентство України з питань державної служби. Оплата праці державних службовців. URL: <https://nads.gov.ua/oplata-praci-derzhavnih-sluzhbovciv> (дата звернення: 23.10.2023).
5. Верховна Рада України. Картка законопроекту №10060-2 від 29.09.2023. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=76914 (дата звернення: 23.10.2023).

РОЛЬ І МІСЦЕ ВІЙСЬКОВОГО ПРАВА В НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРЯДКУ УКРАЇНИ

Григоренко Євген Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін

юридичного факультету Харківського

національного університету імені В. Н. Каразіна,

консультант Комітету Верховної Ради України

з питань національної безпеки, оборони та розвідки

1. Військове право як комплексна та інтегрована галузь права являє собою сукупність правових норм, що спрямовані на регулювання суспільних відносин у сфері забезпечення національної безпеки та оборони як пріоритетного напрямку діяльності держави та справи всього Українського народу. Такий підхід до розуміння військового права базується на положеннях чинної Конституції України. Так, відповідно до частини першої статті 17 Основного Закону України [1], захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Крім того, слід ураховувати питання співвідношення забезпечення національної безпеки та оборони, за якого військове право у першу чергу стосується питань обороноздатності та саме через це впливає на забезпечення національної безпеки. Отже, предмет військового права у першу чергу стосується

питань оборони, а через них йдеться і про вплив на забезпечення національної безпеки. Хоча варто вказати і на те, що військове право регулює і питання суто пов'язані із забезпечення національної безпеки.

2. Становлення та подальший розвиток військового права як відносно нової галузі права стало можливим на базі вже сформованої відповідної галузі законодавства – військового. У той же час, безпекове законодавство, що активно формується теж є підґрунтям для розвитку військового права. Цим військове право відрізняється від деяких галузей права, що, як правило, навпаки самі дають поштовх та сприяють розвитку відповідних галузей законодавства.

3. Військове право у силу своєї специфіки може бути охарактеризоване як комплексна, інтегрована та спеціалізована галузь права.

Як комплексна галузь права вона виступає сукупністю різних за своєю юридичною природою правових норм, що спрямовані на регулювання якісно різних правовідносин (конституційних, адміністративних, трудових, господарських тощо), але при цьому таких, що пов'язані зі сферою забезпечення національної безпеки і оборони України.

Як інтегрована галузь права військове право виступає як правова база для врегулювання діяльності різних за юридичною природою суб'єктів права: органи публічної влади (органи державної влади та місцевого самоврядування), сектор безпеки і оборони України, Збройні Сили України та інші військові формування, правоохоронні органи, громадські організації, суб'єкти підприємницької діяльності, громадяни, іноземці та особи без громадянства. Військове право як галузь права інтегрує всіх названих суб'єктів, об'єднує та спрямовує їх на виконання конкретизованих задач у сфері забезпечення національної безпеки і оборони України.

Як спеціалізована галузь права військове право впливає на унормування специфічної та складної діяльності держави та громадянського суспільства щодо забезпечення національної безпеки та оборони України як доволі специфічного результату, що не завжди піддається точному вимірові. При цьому особливість військового права полягає у тому, що воно органічно відповідає окремому виду діяльності. Йдеться про військову діяльність, що, як уже зазначалось, може здійснюватися державою, суспільством та окремими особами. У той же час, це не свідчить про вузькоспрямований характер військового права та нешироке й уніфіковане коло питань, що регулюються цією галуззю права. Адже військова діяльність у першу чергу спрямована на забезпечення оборони, на захист суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності держави. Відповідно до абзацу другого статті 1 Закону України “Про оборону України” [2], оборона України — це система

політичних, економічних, соціальних, воєнних, наукових, науково-технічних, інформаційних, правових, організаційних, інших заходів держави щодо підготовки до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту. Оскільки, як видно, оборона охоплює широкий спектр найрізноманітніших питань (політичних, економічних, інформаційних тощо), то відповідно всі ці питання входять до предмету правового регулювання військового права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
2. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991 № 1932-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст.106.

**КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У СФЕРІ УПРАВЛІННЯ
ДЕРЖАВНОЮ СЛУЖБОЮ**

Гришина Наталія Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Термін «компетенція» походить від латинського «kompetentia», що означає «уповноважений висловлювати судження», а також «той, що має право говорити» або коло питань, в яких людина гарно орієнтується, володіє пізнаннями та досвідом. Компетенція у найбільш широкому розумінні ілюструється як здатність застосовувати знання, уміння й успішно діяти на основі практичного досвіду під час вирішення завдань загального характеру, а також у певній широкій галузі [1, с. 128].

У науці публічного управління та адміністрування компетентність набуває своєї специфіки, має ширше визначення і розглядається, як: 1) визначений обсяг знань про предмет діяльності, умінь, навичок, що дозволяють державному службовцеві успішно виконувати свої посадові обов'язки, адекватно реагувати на проблеми, що виникають в управлінській системі та адміністративному середовищі; 2) глибоке професійне знання основ і технологій управлінської діяльності, сукупність отриманих професійних знань та уміння їх реалізовувати при виконанні управлінських функцій і завдань, використання ефективних методів і засобів досягнення цілей; 3) сукупність вимог до тих, хто займає конкретну посаду в конкретному органі державної влади, державній установі, організації з точки зору відповідності професійних управлінських

здібностей, особистісних психологічних властивостей, управлінських знань, умінь та навичок компетенції за посадою [2, с. 37-38].

Найпоширенішим є науковий підхід до визначення професійних компетентностей через такі складові як знання, уміння та навички. Для позначення яких, наприклад, американські фахівці використовують аббревіатуру KSAO: а) знання (knowledge); б) уміння (skills); в) здібності (abilities); г) інші характеристики (other). Водночас, існують й інші точки зору, відповідно до яких: компетентність державних службовців вимагає від них не лише наявності спеціальних знань, умінь і навичок, а й психологічної готовності для їх комплексного застосування в роботі; компетенція включає знання, мотиви, особливості, навички, бачення себе і соціальну роль [1, с. 38].

Рамка компетентності для культури демократії, що прийнята Комітетом Міністрів Ради Європи на конференції у Копенгагені «Демократична культура – від слів до дій» (23-24 квітня 2018 р.), встановлює такі чотири компоненти компетентності: цінності (загальні переконання людей про бажані цілі, яких потрібно прагнути в житті. Вони мотивують і слугують дороговказами під час ухвалення рішень про те, як діяти), ставлення (загальна психологічна орієнтація, яку особа приймає щодо когось або чогось, наприклад, людини, групи, інституції, питання, події, символу), вміння (здатність виконувати складну мисленнєву діяльність або поведінку для досягнення певного результату або мети), знання та критичне розуміння (знання – це масив інформації, яким володіє людина, у той час як розуміння – усвідомлення смислів) [3].

Окремо варто відзначити важливі міжнародні правові акти у цій сфері, як-от: Європейська рамка ключових компетентностей для навчання протягом життя, Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти в галузі прав людини, Рекомендація Ради Європи CM/Res (2012) 13 щодо забезпечення якісної освіти, Рамка компетентностей для культури демократії, а також низка міжнародних стандартів якості ISO.

Ефективність впровадження компетентнісного підходу на державній службі, у першу чергу, залежить від якості його реалізації суб'єктами управління державною службою під час виконання своїх повноважень. Йдеться про усвідомлення кожним уповноваженим суб'єктом (Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ), Національним агентством з питань державної служби (далі – НАДС), Комісією з питань вищого корпусу державної служби (далі – Комісія), керівниками державної служби та службами управління персоналом державних органів) змісту та значення цього підходу, а також здійснення пріоритетних дій щодо його впровадження як у системі державної служби загалом, так і у відношенні кожного конкретного державного службовця.

Так, аналіз чинного законодавства у сфері державної служби дає

можливість виділити дві групи повноважень суб'єктів управління державною службою, у ході реалізації яких впроваджується компетентнісний підхід на державній службі України:

- перша група повноважень – це повноваження, пов'язані з визначенням та нормативним закріпленням вимог до компетентності державних службовців різних категорій (нормотворчі). У Законі України вони визначаються через категорії «вимоги до осіб, які претендують на вступ на державну службу», «вимоги до професійної компетентності кандидата на зайняття посади державної служби». Відповідно до п. 2 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби» від 25.03.2016 р. вимоги до професійної компетентності кандидата на зайняття посади включають кваліфікаційні вимоги, вимоги до компетентності та вимоги до професійних знань [4];

- іншу групу повноважень складають функціональні повноваження щодо фактичного застосування вимог на різних складових проходження державної служби. Наприклад, проведення конкурсу на зайняття посад державної служби здійснюється з урахуванням рівня професійних компетентностей, особистих якостей і досягнень кандидатів на зайняття посади (ч. 2 ст. 22); вимоги до професійної компетентності враховуються під час планування службової кар'єри, планового заміщення посад державної служби підготовленими фахівцями (п. 2 ч. 2 ст. 17), просування державного службовця по службі та переведення державних службовців також вимагає урахування професійної компетентності державних службовців (ч. 1 ст. 40, ч. 1 ст. 41), підвищення рівня професійної компетентності державних службовців шляхом їх професійного навчання (ч. 1 ст. 48), у тому числі, розробка індивідуальних програм підвищення рівня професійної компетентності державних службовців за результатами оцінювання їх службової діяльності (ч. 1 ст. 49) [5].

Сучасний стан управління персоналом на державній службі характеризується застосуванням компетентнісного підходу, що знаходить своє відображення у Законі України «Про державну службу» та підзаконних правових актах у сфері державної служби. Впровадження компетентнісного підходу на державній службі України зумовлюється вимогами низки міжнародних правових актів, у відповідності до яких має здійснюватися подальший розвиток такого підходу. Запровадження засад управління персоналом на державній службі, базованого на компетентності, потребує наявності у суб'єктів управління державною службою спеціальних знань у цій сфері і системної роботи з розробки, запровадження і, при необхідності, оновлення відповідної нормативної бази (вимог до компетентності державних службовців) та подальшого функціонального застосування цих вимог під час проходження державної служби.

Список використаних джерел:

1. Клименко І.В. Сучасні моделі компетенцій державних службовців: монографія. Київ: ЦУЛ, 2016. 176 с.
2. Кушнір С. П. Професійна компетентність державного службовця: сутнісно-понятійна характеристика та правове регулювання: дис. д-ра філософії за спец. 081 - Право. Одеса, 2021. 214 с.
3. Рамка компетентностей для культури демократії. Том 1. Контекст, концепції та модель. URL: https://www.schools-for-democracy.org/images/documents/88/ramka_kompetentnosti_dlya_kultury_demokratiyi_ua.pdf (дата звернення: 11.10.2023).
4. Про затвердження Порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби: постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 № 246. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.10.2023).
5. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. Дата оновлення: 28.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 11.10.2023).

**ПРИМИРНІ ПРОЦЕДУРИ ЯК ОСНОВНА ТЕНДЕНЦІЯ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА**

Гут Сергій Федорович,
аспірант економіко-правового факультету
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова

Загальновідомо, що ідея поживлення застосування в судовому процесі примирних процедур прийшла до нас із західної та американської культур. Зазвичай у судах мирові угоди укладалися дуже рідко, оскільки вважалося, що у разі, якщо сторони прийняли рішення звернутися до органів правосуддя для розв'язання виниклого між ними конфлікту, то шляхи мирного врегулювання спору було вичерпано. Однак практика показала, що не завжди цей підхід є доречним.

По-перше, взаємовідносини між учасниками спору динамічні, і з часом актуальність вимог та взагалі доцільність розгляду спору в суді може змінюватися.

По-друге, безпосередньо в ході участі сторін у справі ознайомлення з позицією іншої сторони може призвести сторони до висновку про доцільність домовитися, не покладаючи це повністю на суд.

По-третє, сам суд може запропонувати сторонам скористатися такими можливостями, як врегулювання спору за участю судді або укладення мирової угоди з подальшим його затвердженням судом.

По-четверте, сторони можуть вважати доцільним використання таких

способів врегулювання, які не встановлені законодавством, проте влаштовують обидві сторони.

Видається безпідставною позиція, що примирні процедури є інститутом виключно процесуального права будь-якої держави або міжнародного процесуального права. Насамперед, це міждисциплінарне явище, яке може бути врегульоване правом лише в певному невеликому секторі. Більшість підходів та методів щодо врегулювання спору між сторонами, проведення переговорів між ними лежить в площині психології, соціології, педагогіки, а іноді, в залежності від суб'єктів спору, і політології і міжнародного права (наприклад, якщо це міжнародний спір або спір між певними етнічними групами, де необхідно налагодження діалогу між сторонами конфлікту).

Постійні суперечки неможливі; рано чи пізно сторони спору мають знайти точки дотику і вирішити конфлікт, який виник між ними. У протилежному випадку існування ефективних правовідносин, розвиток економіки в цілому та\або життєдіяльності окремих суб'єктів не видається можливим.

У бізнесі конфлікти зазвичай вирішуються значно швидше, оскільки підприємці дуже добре розуміють, що гроші і час взаємозалежні. В побутовому житті (сімейні, спадкові спори) строки вирішення конфліктів можуть бути значно довшими, оскільки психологічні та інші особливості учасників спору можуть суттєво впливати на розвиток і вирішення конфлікту. У міжетнічних спорах примирні процедури часто залежать від готовності сторін піти на компроміси, тому в деяких випадках міждержавні та міжетнічні конфлікти також можуть тривати дуже довго.

Проте в будь-якому випадку рано чи пізно сторони намагаються досягти згоди, стабілізувати ситуацію, яка виникла, і тоді на допомогу їм приходять примирні процедури. Розгалуженість таких процедур дозволяє обрати найбільш ефективні заходи для вирішення чи стабілізації конфлікту. І в цих випадках для закріплення домовленостей, до яких дійшли сторони, буває доцільно залучати правника. Крім того, якщо конфлікт суто правовий і прив'язаний до певних правових наслідків, які необхідно закріпити між сторонами, фахівець-правник також відіграє значну роль в проведенні примирних процедур і закріпленні їх результатів.

Примирні процедури можна розглядати в двох аспектах.

З одного боку, примирні процедури лежать в основі врегулювання будь-яких непорозумінь між різними верствами населення, органами влади тощо, оскільки вони є сучасною важливою та актуальною тенденцією сталого розвитку будь-якої держави. Можливо, саме тому в Європі та Америці цей інститут дуже розвинений і розповсюджений. Одночасно слід зауважити, що не треба ідеалізувати це явище, розуміючи межі ефективності застосування примирних процедур в тих чи інших ситуаціях.

З іншого боку, примірні процедури можна розглядати як тенденцію сталого розвитку процесуального права загалом, оскільки активне спонукання сторін до мирного врегулювання спорів призводить до розвантаження судів, підвищення рівня довіри до судової влади і збільшення кількості рішень, які виконуються добровільно в найкоротші строки. Дійсно, сторони, які навіть в ході розгляду справи в суді домовилися між собою про умови, які задовольняють обидві сторони, часто взагалі не звертаються для примусового виконання даного рішення, оскільки виконують його добровільно.

Для сталого розвитку судових процедур це є безперечним позитивом і впровадженням європейських цінностей в українське судочинство.

Одночасно вважаємо, що обов'язок проходити стадію примирних процедур врегулювання спору за участі судді або примусову медіацію не видається доцільним. Сторони самі мають дійти згоди щодо необхідності використання таких засобів для врегулювання конфлікту між ними. Розповсюдження даного явища із застосуванням сили, державного примусу спотворює основну ідею примирних процедур і змінює відношення сторін конфлікту до нього. Одним з найгірших може бути варіант, який свого часу був розповсюджений в Казахстані, де по певних категоріях справ було встановлено обов'язкове врегулювання спору за допомогою медіатора. Там склалася така ситуація, коли довідки про те, що сторони звернулися до медіатора, але не змогли домовитися, сторони спору просто купували у цього медіатора, спотворюючи ідею медіації як таку.

Тому доцільним вважаємо розширення роз'яснювальної роботи відносно позитивів примирних процедур та закріплення у вітчизняних процесуальних кодексах обов'язку судді в ході розгляду справи повідомляти про можливість використання даного альтернативного способу вирішення спорів на будь-якій стадії процесу до вирішення справи.

На жаль, практика показує, що пересічні громадяни дотепер не знають про існування різних видів примирних процедур, про прийняття в Україні Закону України «Про медіацію» [1], про інститут врегулювання спору за участю судді, який встановлений вітчизняними процесуальними кодексами. Ці прогалини необхідно ліквідувати у «м'який» спосіб, шляхом роз'яснювальної роботи, з наочним поясненням ефективності даного інституту і пришвидшення закінчення конфлікту між сторонами у випадку, якщо вони звертаються до даного інституту з розумінням його особливостей.

Крім того, вважаємо за доцільне закріпити в процесуальних кодексах, що розгляд справи у разі, якщо між сторонами до цього було проведено примирну процедуру, наприклад, медіацію, за підсумками якої укладено медіаційну угоду, то такі справи можуть розглядатися в спрощеному

порядку (наприклад, в наказному провадженні).

Зокрема, в господарському судочинстві відповідно до частини другої ст.12 Господарського процесуального кодексу України «наказне провадження призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо» [2].

Тобто якщо одна з сторін вже визнала фактично позовні вимоги в ході примирних процедур, то справа може бути розглянута дуже швидко протягом п'яти днів, подача позову здійснюватиметься в спрощеному порядку, а сплата судового збору в декілька разів менше, ніж за загальним позовним провадженням. Тому медіаційні угоди, укладені до судового розгляду, можуть значно спростити і пришвидшити розгляд справи в суді. Таке нововведення значно розвантажувало би судову систему і наочно доводило ефективність проведення примирних процедур і досягнення результату, до якого домовилися обидві сторони в ході медіації, переговорів або застосування інших примирних процедур.

Вказане розкриває важливу проблему, яка на сьогоднішній день склалася в сфері застосування примирних процедур і яка потребує подальшого дослідження на теоретичному рівні та застосування різних способів впровадження даного інституту в життя суспільства для сталого розвитку України.

Список використаних джерел:

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

ОСОБЛИВОСТІ МЕМОРАНДУМУ ЯК ФОРМИ ДОГОВІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ПУБЛІЧНОЇ СФЕРИ

Завальна Жанна Вікторівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Однією із цілей сталого розвитку є партнерство, яке має забезпечити інтеграцію зусиль щодо економічного зростання, прагнення до соціальної справедливості і раціонального природокористування в Україні, що потребує глибоких соціально-економічних перетворень та нових підходів

до можливостей державного та недержавного партнерства як на рівні держави, так і на місцевому рівні – міст та територіальних громад. Для забезпечення втілення та розвитку такого партнерства застосовуються різні правові механізми та інструменти. Останнім часом, в оформленні такого партнерства набула поширення одна із форм договірною регулювання відносин – меморандум.

Дослідження матеріалів теорії, наукової доктрини, судової практики та практики публічних органів дало можливість здійснити аналіз застосування меморандуму в партнерських відносинах публічних органів та організацій на місцях та зробити висновки, які викладені в нижченаведених тезах.

1. Дослідження наукових джерел та практики застосування такої договірної форми регулювання відносин як меморандум дає можливість констатувати наявність двох протилежних позицій. Вітчизняні науковці в більшості своїй відстоюють точку зору за якою, меморандум має силу правового регулятора і породжує зобов'язання. Прибічники другої точки зору вважають, що меморандум юридичної сили не має і породжує тільки політичні чи інші неюридичні наслідки. Так, відповідно, першу точку зору відстоюють: П. Гай–Нижник [8, С. 367], В. Гусаров [10], М. Дурдинець [11, С. 105-107], І. Лоссовський [13]. Вітчизняна судова практика також ототожнює договір, угоду і меморандум [22]. В результаті, в юридичній практиці панує необґрунтована точка зору, що меморандум викликає такі самі за юридичною силою зобов'язання, які виникають на основі такої договірної форми регулювання відносин як договір.

Інша частина вітчизняних науковців разом із іноземними колегами [1, 2, 3, 6, 7] відстоює позицію неюридичної природи меморандуму. Так, автор даного матеріалу [12, С. 56; 13, С. 52], а також К. Гурін [9, С. 184], О. Святун та О. Святун, [23, С. 17], Л. Чекаленко [24, С. 28-29] справедливо розглядають меморандум в публічних відносинах як політичну чи організаційну домовленість, що більше відповідає як самій природі даної договірної форми, так і семантичному походженню самого поняття, що використовується для назви. Меморандум (з лат. *Memorandum* – те, про що необхідно пам'ятати, те, що варто уваги; документ, в якому фіксуються деталі юридичної домовленості до її офіційного прийняття [4, 5].

2. Справедливість другої точки зору підтверджується аналізом функцій меморандуму. Меморандум виконує функцію інформування загалом, фіксації цілей та фактів за для забезпечення прозорості; закріплює наміри сторін на майбутнє, закріплює основні положення майбутнього співробітництва, партнерства чи інших видів співпраці та є основою для оформлення правових відносин в подальшому. Таким чином, меморандум втілює свою семантичну природу в повному сенсі слова стає пам'яткою та основою для підготовки юридичних домовленостей та виконує «доправову функцію» [7, р. 3-5]. Більш того, меморандум може визначати ті умови, які

згодом в договорі конкретизуються в обов'язки та заборони.

3. Вивчення сучасної практики застосування меморандумів у сфері регулювання публічних відносин в середині держави показує, що меморандуми доволі широко застосовуються для оформлення відносин в публічній сфері співпраці між: органами публічної влади на місцях [15]; публічними органами влади і бізнесом [16, 17]; місцевими органами влади та установами (закладами) освіти [19]; правоохоронними органами на місцях та професійними громадськими організаціями (об'єднаннями) [18]; державними органами на місцях та місцевими органами публічної влади [20]; місцевими органами та іншими організаціями в різних сферах [21]. Метою, що вказується в меморандумах зазвичай є загальні засади та цілі направлені на сталий розвиток міст та/або територіальних громад шляхом обрання напрямку співпраці та партнерства. Обсяги та напрямки цілей сталого розвитку міст та територіальних громад вражає. Серед них: розвиток національної та регіональної економіки; інтеграція у світову господарську систему налагодження науково-технічних та торговельних зв'язків із зарубіжними країнами; сприяння розвитку бізнес середовища; об'єднання та координація зусиль сторін щодо оптимальної організації здійснення енергоефективних заходів та підвищення енергоефективності у будинках бюджетних установ та ОСББ/ЖБК шляхом сприяння укладення енергосервісних договорів; ефективна співпраця і залучення наукового потенціалу освітніх закладів до розвитку економіки та гуманітарної сфери громади; реалізація міжнародних та вітчизняних проектів та програм у різних сферах; організація та розвиток співпраці експертних груп в різних галузях народного господарства; та інше.

4. Аналіз текстів меморандумів, укладених представниками органів місцевої влади, органів публічної влади на місцях, правоохоронних органів, громадських об'єднань різних сфер показав, що в більшості випадків (близько 70 %) меморандум сприймається як один із видів договорів, які викликають юридичні права та обов'язки, за невиконання яких сторонами встановлюється юридична відповідальність.

На загальному фоні приписування юридичних функцій меморандуму виявляються поодинокі випадки цілком справедливого ставлення до меморандуму як до документу початкової доюридичної стадії встановлення відносин, які стали управлінською та організаційною основою для подальшого юридичного оформлення прав та обов'язків сторін у нових відносинах [19, 20].

Таким чином, проведений аналіз цілей та напрямків діючих меморандумів, дає можливість говорити, що меморандум як одна із договірних форм запозичених із сфери міжнародного права придатний для оформлення партнерських відносин за для сталого розвитку в середині країни. Але підчас застосування даної договірної форми необхідно пам'ятати про природу та призначення меморандуму. Вірне розуміння

природи окремих договірних форм регулювання відносин, зокрема меморандуму, має підвищити ефективність правового регулювання відносин партнерства як одного із інструментів сталого розвитку міст і громад в Україні. Дані висновки є проміжними і вимагають подальшої розробки даної проблематики.

Список використаних джерел:

1. Hollis Duncan B. Binding and Non-Binding Agreements: Sixth Report, 96th Regular Session, 2-6 March 2020, Rio de Janeiro, Brazil, OEA/Ser.Q, CJI/doc. 600/20, 3 February 2020, Annex II: Draft OAS Guidelines for Binding and Non-Binding Agreements (With Commentary), p. 57. URL: http://www.oas.org/en/sla/iajc/docs/themes_recently_concluded_Binding_and_Non-Binding_Agreements_CJI-doc_600-20.pdf (дата звернення: 20.10.2023).
2. Hollis Duncan B. Defining Treaties. The Oxford Guide to Treaties, 2nd edn / Hollis (ed). OUP, 2020. P. 11-45. URL: http://www.oas.org/en/sla/iajc/docs/themes_recently_concluded_Binding_and_Non-Binding_Agreements_CJI-doc_600-20.pdf (дата звернення: 20.10.2023).
3. Hollis Duncan B. Preliminary Report on Binding and Non-Binding Agreements, 91st Regular Session, August 7-16, 2017, Rio de Janeiro, Brazil, OEA/Ser.Q, CJI/doc.542/17corr.1, 30 August 2017, para. 32. URL: http://www.oas.org/en/sla/iajc/docs/themes_recently_concluded_Binding_and_Non-Binding_Agreements_CJI-doc_542-17_corr1.pdf (дата звернення: 20.10.2023).
4. Memorandum. *Dictionary of the British*. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/memorandum> (дата звернення: 20.10.2023).
5. Memorandum. *Oxford Learner's dictionary*. URL: https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/american_english/memorandum. (дата звернення: 20.10.2023).
6. Wouters J. International Law, Informal Law-Making, and Global Governance in Times of Anti-Globalism and Populism, in: Krieger/Nolte/Zimmermann (eds), *The International Rule of Law: Rise or Decline?* OUP. 2019. P. 242-264.
7. Zimmermann A. Possible indirect legal effects of non-legally binding instruments. Strasbourg. March, 26th 2021. P. URL: <https://rm.coe.int/1-2-zimmermann-indirect-legal-effects-of-mous-statement/1680a23584> (дата звернення: 20.10.2023).
8. Гай–Нижник П. П. Будапештський меморандум: передумови і наслідки (не)гарантії національної безпеки України. *Збірник наукових праць Гілея: Науковий вісник*. 2016. Випуск 114. С. 366-378.
9. Гурін К.С. Будапештський меморандум 1994 р.: договір чи домовленість? *Публічне право*. 2016. № 2. С. 182-188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_2_26 (дата звернення: 20.10.2023).
10. Гусаров В. Нереалізований Будапештський меморандум і нові

світові загрози URL: <https://tinyurl.com/y2dhmxgz> (дата звернення: 20.10.2023).

11. Дурдинець М. Правовий статус Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1. С. 104-111. URL: <https://doi.org/10.33270/01211181.104> (дата звернення: 20.10.2023).

12. Завальна Ж.В. Договір чи меморендум: бути чи здаватись? *Форум права*. 2015. № 2. С. 52–57. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_2_10.pdf. (дата звернення: 15.10.2023).

13. Завальна Ж.В. Меморандум у відносинах із органами публічної влади в Україні. *Адміністративне та фінансове право України: теорія і практика в умовах сьогодення*: Зб. наук. праць. Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, листопад 2022 р. / за заг. О.Ф. Андрійко. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2022. С. 50-54.

14. Лоссовський І. Міжнародно–правовий статус Будапештського меморандуму: договір, обов'язковий для виконання всіма його сторонами. Київ, 2015. 124 с.

15. Меморандум про взаємодію від 10.06.2021. Сумське регіональне (обласне) відділення асоціації органів місцевого самоврядування «Асоціація об'єднаних територіальних громад» та Сумська обласна державна адміністрація та Сумська обласна рада. URL: <https://sorada.gov.ua/actual/actual/21599-memorandum-pro-vzajemodiju-ridpysaly-na-sumshchyni.html> (дата звернення: 20.10.2023).

16. Меморандум про партнерство від 11.09.2017. Рада бізнес-омбудсмена та Служба безпеки України (СБУ). URL: <https://boi.org.ua/cooperation/> (дата звернення: 20.10.2023).

17. Меморандум про партнерство та співпрацю. Рада бізнес-омбудсмена та Національне агентство із запобігання корупції (НАЗК) від 22.09.2016. URL: <https://boi.org.ua/cooperation/> (дата звернення: 20.10.2023).

18. Меморандум про співпрацю (волонтерську діяльність у Вишгородському районному суді Київської області) від 08.04.2021. Вишгородський районний суд Київської області та Рада адвокатів Київської області. URL: https://vsh.ko.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/sud1009/sud1009/memorandum_1.pdf (дата звернення: 20.10.2023).

19. Меморандум про співпрацю від 21.11.2021. Нововолинська міська рада та Волинський національний університет імені Лесі Українки. URL: <https://nov-rada.gov.ua/memorandumy-pro-spivpratsiu-u-ramkakh-proiektiv/> (дата звернення: 20.10.2023).

20. Меморандум про співробітництво між Управлінням державної міграційної служби у Сумській області і Вільшанською сільською радою від 05.02.2021. URL: https://dmsu.gov.ua/assets/files/doc/n_2021_25.pdf (дата

звернення: 20.10.2023).

21. Меморандум про співробітництво між в рамках проекту «Механізм підтримки послуг з підвищення енергоефективності в громадських будівлях» від 16.04.2019. Асоціація «Енергоефективні міста України» та Нововолинська міська рада. URL: <https://nov-rada.gov.ua/memorandumy-pro-spiivpratsiu-u-ramkakh-proiektiv/> (дата звернення: 20.10.2023).

22. Постанова Вишого господарського суду від 15.03.2011 № 50/151. URL: http://www.arbitr.gov.ua/docs/28_3182017.html (дата звернення: 20.10.2023).

23. Святун О., Святун О. Будапештський меморандум та його співвідношення з Договором про нерозповсюдження ядерної зброї. *Віче*. 2014. № 20. С. 15-20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2014_20_5 (дата звернення: 20.10.2023).

24. Чекаленко Л. Ядерні гарантії Україні: лише на папері. *Віче*. 2014. № 7. С. 28–29. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/4134/> (дата звернення: 20.10.2023).

МЕХАНІЗМ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Закриницька Вікторія Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Плотнікова Катерина Олексіївна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Проблематика обраного питання обумовлена тим, що з 24 лютого 2022 року в Україні відбулось багато кардинальних змін, проте ситуація з корупційними ризиками залишилась незмінною. Якщо дозволити корупції залишитися неконтрольованою, відбудова України принесе масову перемогу підірваній клептократичній війні, яку ворог веде з моменту здобуття Україною незалежності, аби підірвати державність країни. Тому ефективні антикорупційні системи важливі не тільки для боротьби з корупцією, а й для забезпечення серйозного захисту у війні проти

клетократії, яка тісно пов'язана з фізичною війною.

Це не нове явище для України, і питання корупції завжди було важливим. Індекс сприйняття корупції показує, що Україна повільно, але стабільно покращувала свої позиції за останні десять років. Це одна з 25 із 180 країн, які статистично значущо покращили свої показники за останні 10 років. Угода про асоціацію та План дій щодо лібералізації візового режиму з ЄС, зокрема, а також співпраця з іншими міжнародними партнерами значною мірою сприяли цьому успіху. Позитивно на боротьбу з корупцією вплине і рекомендація Єврокомісії щодо надання Україні статусу кандидата на вступ.

Джерела корупції в Україні включають фінансову систему, державні закупівлі, державні підприємства, неконкурентні та надмірно зарегульовані ринки, нецільове використання державних активів, тіньову торгівлю, ухилення від податків і шахрайство. Крім того, дрібна корупція поширена в установах, які надають державні послуги.

Україна з 2014 року проводить антикорупційні реформи, створюючи нові інституції, ухвалюючи нові закони та цифровізує державні послуги. Це такі інституції, як: Національне антикорупційне бюро (НАБУ), Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), Вищий антикорупційний суд (ВАКС) та Агентство з розшуку та менеджменту активів (АРМА). Всі ці державні інституції націлені на викорінення проявів корупції та притягнення винних до відповідальності, особливо у военний час.

Крім створення нових інституцій, антикорупційні зусилля України зосереджуються на прозорості. Нинішня влада України робить наголос на цифровізації державних послуг, яку представляє Міністерство цифрової трансформації. Прикладом цифровізації з України, який отримав міжнародне визнання, є електронна система публічних закупівель ProZorro. З метою запобігання відмиванню коштів та підвищення рівня прозорості міжнародних операцій в Україні ведеться національна база політично важливих осіб, яка нараховує 48 тис. державних службовців та членів їхніх сімей.

З початком відновлення очікуються масштабні надходження іноземних коштів в Україну, тому антикорупційна робота має бути підтримана на найвищому рівні українського уряду, президента та міжнародних партнерів. Отже, проект Плану відновлення [1] передбачає структуру управління, в якій український уряд і демократична система України несуть виключну відповідальність за процес відновлення, доповнену спеціальною пов'язаною з ЄС інституцією, яка координує роботу донорів і забезпечує прозорість і підзвітність. Ця інституція має брати участь у генеральному плануванні, визначення пріоритетності великих проектів реконструкції, які потребують міжнародної підтримки. Використання міжнародних коштів у процесі відновлення повинно

здійснюватися за умови дотримання суворих антикорупційних умов. Серед цих умов має бути підтримка антикорупційних інституцій та реформ, які впроваджуються в Україні з 2014 року, а також особливий акцент на максимально ефективному використанні коштів, передбачених на благо всього українського суспільства.

Одним із важливих кроків механізму протидії корупції є Державна антикорупційна програма на 2023–2025 рр. як один з небагатьох комплексних документів, що дають відповідь на питання про те, як налаштувати державу бути ефективною [2]. Виконання Державної антикорупційної програми дозволить забезпечити системність і скоординованість державної антикорупційної політики, адже навіть корисними, але епізодичними і безсистемними законодавчими ініціативами не можна забезпечити ефективність держави в цілому. Стійкі демократичні інституції – це необхідна умова перемоги над зовнішнім ворогом. Виконання Державної антикорупційної програми допоможе ліквідувати причини корупції, а не лише боротись з її наслідками.

Тому ми вважаємо, що практична реалізація заходів, передбачених Державною антикорупційною програмою, дасть змогу очистити державний апарат від недобросовісних чиновників, викоринити корупційні схеми в ключових сферах державної політики та суттєво зменшити кількість факторів корупції в законодавстві.

Отже, одним із ключових компонентів антикорупційної політики під час відбудови України має стати прозора установа із якісним врядуванням, до складу якої входитимуть представники основних донорів та українського уряду, яка не лише розподілятиме кошти, але й проводитиме моніторинг використання цих коштів постфактум.

Варто посилювати систему публічних закупівель; при цьому не можна жертвувати прозорістю та моніторингом заради швидкості процесу відбудови, оскільки цей процес довгостроковий. Після закінчення війни рекапіталізація банків має здійснюватися прозоро, а розвиток фінансової системи має загалом зменшити можливості для нецільового використання державних коштів.

Державні підприємства потрібно реформувати в кілька етапів, щоб обмежити можливості для корупції та підвищити прозорість. Це також стосується інших напрямків діяльності уряду, зокрема регулювання ринків, податків, ліцензування та управління державними активами. Крім того, підтримати антикорупційні зусилля можна за допомогою інформування про вступ до ЄС, сильної залученості громадянського суспільства, створення умов для роботи незалежних ЗМІ та забезпечення освіти на всіх рівнях. Хоча вступ до ЄС може сприяти боротьбі з корупцією, основну роботу має виконувати сама Україна, починаючи з найвищого політичного рівня і закінчуючи громадянським суспільством і громадянами.

Підсумовуючи, варто зазначити, що боротьба з корупцією в процесі

відбудови України базуватиметься на чотирьох принципах. Це – інституційна структура на макрорівні; завершення антикорупційних реформ, розпочатих до війни; усунення джерел корупції, пов'язаних з особливостями функціонування економіки (закупівлі, державні підприємства, регулювання, ліцензії, податки тощо); і, мабуть, найголовніше, твердий намір українського суспільства будувати разом краще майбутнє. Усе це разом, за належної підтримки з боку ЄС та решти демократичного світу, дає Україні чудовий шанс стати процвітаючим затишком для своїх громадян.

Список використаних джерел:

1. Проект Плану відновлення України. Липень 2022 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/justice.pdf>.
2. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-п#n485>.

**ЩОДО НЕДОЦІЛЬНОСТІ УТВОРЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ
КОМІСІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ**

Зозуля Олександр Ігорович,
доктор юридичних наук, доцент,
завідуючий науковим сектором
порівняльного конституційного
та муніципального права
НДІ державного будівництва та
місцевого самоврядування
НАПрН України

Ефективне здійснення повноважень народних депутатів України першочергово потребує наявності достатніх і необхідних юридичних гарантій, однією з яких виступає реальна відповідальність за невиконання законних вимог народного депутата України. У цьому контексті слід загалом із позитивного боку відзначити активізацію законопроектної роботи щодо вдосконалення правових засад, підстав і порядку притягнення до такої відповідальності. Зокрема йдеться й про законопроект від 08.09.2023 р. реєстр. № 10022 [1], яким пропонується створити Адміністративну комісію Верховної Ради України, як орган уповноважений розглядати справи про адміністративні правопорушення, передбачені ч.1, 2 ст.188-19 Кодексу України про адміністративні правопорушення [2] (невиконання законних вимог народного депутата України). З огляду на це та в контексті вдосконалення правових засад діяльності Верховної Ради України та її органів нами й вбачаються

актуальними питання доцільності (недоцільності) утворення Адміністративної комісії Верховної Ради України крізь призму переваг і недоліків законопроекту від 08.09.2023 р. реєстр. № 10022.

Передусім, відмітимо, що відповідно до Конституції України [3] органами Верховної Ради України визначені її комітети та тимчасові комісії. Проте відсутність згадки у Конституції України формально не перешкоджає утворенню Адміністративної комісії Верховної Ради України, подібно до також конституційно непоіменованих Погоджувальної ради депутатських фракцій (депутатських груп) та міжфракційних депутатських об'єднань.

За своїм правовим статусом зазначена Адміністративна комісія, утворюючись відповідно до законопроекту з числа народних депутатів України, може бути визначена як один із органів Верховної Ради України. Таким чином, організаційне співвідношення парламенту та його Адміністративної комісії як цілого та частини так само потребує повної відповідності повноважень Адміністративної комісії повноваженням самої Верховної Ради України.

Адже за загальним правилом повноваження органів парламенту мають бути похідними від його власних повноважень, ґрунтуватись на них і визначатись ними. На підтвердження цього слід зауважити послідовну позицію Конституційного Суду України, викладену у його Рішеннях від 05.03.2003 р. № 5-рп/2003, від 27.05.2009 р. № 12-рп/2009, від 10.06.2010 р. № 16-рп/2010 та Висновку від 14.03.2001 р. № 1-в/2001. Так, на думку Конституційного Суду України комітети Верховної Ради України є органами, які забезпечують здійснення парламентом його повноважень. Конституція України не наділяє комітети самостійними повноваженнями, вони можуть лише сприяти Верховній Раді України у здійсненні повноважень, виконуючи певні дії допоміжного (інформаційного, експертного, аналітичного тощо) характеру. Вважаємо, що вищевказане, безпосередньо стосуючись комітетів як органів парламенту, цілком може бути екстрапольоване й щодо інших органів Верховної Ради України, зокрема передбаченої законопроектом Адміністративної комісії.

Стаття 85 Конституції України містить вичерпний перелік повноважень Верховної Ради України, до яких ані прямо, ані опосередковано не віднесено розгляд будь-яких категорій справ про адміністративні правопорушення. З огляду на це сьогодні таких повноважень не може мати та здійснювати й новостворювана Адміністративна комісія Верховної Ради України.

Крім того, ч.2 ст.85 Конституції України закріплює принцип, згідно якого парламент може здійснювати тільки ті повноваження, які віднесені до його відання Конституцією України. Таким чином, Верховна Рада України та її Адміністративна комісія формально могли би наділятися повноваженнями з розгляду певних справ про адміністративні

правопорушення не законом, а через внесення відповідних змін до Конституції України.

Відповідно до ч.1 ст.6 Конституції України державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Як зазначає Конституційний Суд України у своїх Рішеннях від 24.06.1999 р. № 6-рп/1999 і від 08.07.2016 р. № 5-рп/2016, метою такого функціонального поділу державної влади є розмежування повноважень між різними органами державної влади та недопущення привласнення повноти державної влади однією з гілок влади. А суміщення не належних певним органам державної влади функцій є порушенням принципу поділу влади та гарантій прав і свобод людини і громадянина (Висновок Конституційного Суду України від 16.12.2019 р. № 7-в/2019 [4]).

Згідно ст.75 Конституції України Верховна Рада України є єдиним органом законодавчої влади в Україні. Відповідно до Рішення Конституційного Суду України від 17.10.2002 р. № 17-рп/2002 [5] Верховна Рада України за своєю природою є представницьким органом державної влади і здійснює законодавчу владу. А, виходячи з конституційно визначених повноважень Верховної Ради України, можна виділити наступні її основні функції – законодавчу, представницьку, установчу, контрольну, бюджетно-фінансову та зовнішньополітичну.

Разом із тим, розгляд справ про адміністративні правопорушення є одним із різновидів адміністративних проваджень, що регулюється адміністративно-процесуальними нормами та має правозастосовний, виконавчо-розпорядчий характер. Така діяльність, маючи відмінну правову природу, не пов'язана із здійсненням законодавчої влади чи жодної з функцій Верховної Ради України.

Отже, покладення на Верховну Раду України, у тому числі в особі її Адміністративної комісії, повноважень з розгляду певних справ про адміністративні правопорушення не відповідає конституційному принципу поділу державної влади.

Сьогодні згідно ст.221 КУпАП відповідні справи про адміністративні правопорушення за ст.188-19 КУпАП уповноважені розглядати судді районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів. Як вбачається, більш неупереджений і професійний розгляд справ про адміністративні правопорушення можуть забезпечити саме професійні судді, які мають необхідний рівень кваліфікації та наділені гарантіями незалежності, тоді як народні депутати України насамперед є державними політичними діячами. До народних депутатів України не висуваються жодні вимоги щодо рівня їх кваліфікації чи наявності професійного досвіду. Тому не можна виключати участь у розгляді справ про адміністративні правопорушення народних депутатів України, які не матимуть не тільки вищої юридичної освіти та досвіду роботи у галузі права, але й взагалі жодної іншої вищої освіти. Адже законопроект

передбачає утворення Адміністративної комісії Верховної Ради України суто лише «з числа народних депутатів, які дали на це згоду».

Крім того, передбачене законопроектом покладення на Адміністративну комісію Верховної Ради України розгляду справ про адміністративні правопорушення, передбачені ч.1, 2 ст.188-19 КУпАП, чомусь не поєднується з вилученням таких повноважень у суддів районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів. Це створило би неоднозначність у питанні належного суб'єкта розгляду даної категорії справ про адміністративні правопорушення.

Також звертає увагу, що згідно законопроекту Адміністративна комісія мала би подавати до Верховної Ради України звіт у визначений термін, але «не пізніш як через шість місяців з дня її утворення». Оскільки ж така Адміністративна комісія мала би діяти не півроку, а протягом усього терміну повноважень Верховної Ради України, слід було би закріпити її регулярне періодичне звітування не менше одного разу протягом кожних шести місяців із дня її утворення.

Таким чином, підвищення ефективності діяльності народних депутатів України потребує розширення та посилення юридичних гарантій забезпечення реальної відповідальності за невиконання законних вимог народного депутата України. Проте передбачене законопроектом від 08.09.2023 р. реєстр. № 10022 утворення Адміністративної комісії Верховної Ради України для розгляду нею відповідних справ про адміністративні правопорушення недоцільне, оскільки не відповідає конституційному принципу поділу державної влади та не ґрунтується на конституційних повноваженнях Верховної Ради України. Покладення розгляду певних справ про адміністративні правопорушення не на суд, а на утворену з числа народних депутатів України Адміністративну комісію Верховної Ради України очікувано матиме менш неупереджений та професійний характер.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо діяльності Адміністративної комісії Верховної Ради України, як органу уповноваженого розглядати справи про окремі адміністративні правопорушення: проект Закону України від 08.09.2023 № 10022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1961232> (дата звернення: 11.10.2023).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 11.10.2023).

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 11.10.2023).

4. Висновок Конституційного Суду України від 16.12.2019 № 7-

в/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007v710-19> (дата звернення: 11.10.2023).

5. Рішення Конституційного Суду України від 17.10.2002 № 17-рп/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-02> (дата звернення: 11.10.2023).

РОЗВИТОК АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА У США: ЦІЛІ РОЗВИТКУ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Кахнич Володимир Степанович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного
та фінансового права
юридичного факультету
Львівського національного
університету імені Івана Франка

П'ять із половиною тисячоліть тому людство вступило в державно-правову дійсність. На сьогодні майже не залишилося людей, які живуть поза межами цих феноменів. Тим самим держава і право характеризуються соціальним прогресом, в іншому разі вони б не утвердилися майже на всій території Землі та не охопили б своїм впливом усіх людей. Тому право відіграє важливу складову людського повсякдення, а адміністративне право займає особливе місце. Кожного дня, майже всі громадяни перебувають у адміністративних відносинах між собою. Тому досвід який сьогодні є у Сполучених Штатах Америки (далі США) є надзвичайно корисним та потрібний для України.

Одним з важливих висловлювань є думка професора адміністративного права Школи права Джорджа Вашингтона Річарда Дж. Пірса молодшого, автора «Трактату про адміністративне право» [1, с. 8-32], який поділяє розвиток адміністративного права на чотири окремі фази у США: 1) історичний розвиток до 1946 року; 2) історичний розвиток з 1946 по 1970 рр.; 3) історичний розвиток у 1970-х роках; 4) історичний розвиток у 1980-1990-х роках. Цим поділом автор дає нам можливість зрозуміти, як виокремлювалася і одночасно історично впливало на розвиток адміністративного права США ті чи інші події у світі та в США одночасно.

А передувала цим важливим аспектам подія, коли 31 липня 1789 року Конгресом було створене перше федеральне адміністративне агентство і Міністерство закордонних справ, для «оцінки мит, що підлягають сплаті» на імпорту та для виконання інших пов'язаних обов'язків. Пізніше того ж року Конгрес перейменував Департамент закордонних справ на штат

відомства та створив відділи скаргу та війни. Це показує що змінювалися назви структури, кадри, все робилося для того, щоб знайти ту надійну та оптимальну структуру, яка б змогла показати цілі роботи і їх розвивати. Такий варіант розвитку та формування певних структур впроваджується і в нас сьогодні. Показує що Україна у формуванні органів державної влади бере приклади для наслідування з передових країн світу, чим підкреслює своє бажання розвитку [7].

У той час, як Конгрес продовжував створювати федеральні адміністративні органи, включаючи Міністерство військово-морських сил, Офіс генерального прокурора, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство юстиції та Департамент пошти, адміністративне право розвивалося до того, як його фактично визнали юридичною сферою [2]. Тим самим створення цих органів сьогодні є і в Україні, вони теж мають подібні не тільки назви, але й внутрішню структуру.

У 1893 році професор адміністративного права Колумбійського університету Френк Дж. Гуднау опублікував першу відому американську книгу з адміністративного права «Порівняльне адміністративне право» [2]. Ця праця є корисною і повчальною тим, що зуміла у собі структурувати ту важливу для розвитку суспільства інформацію, яка допомогла в майбутньому конкретизувати права та обов'язки всіх членів суспільства і цим налагодити сталий поступ розвитку держави.

У 1828 році Сполучені Штати імпортували парові двигуни з Великої Британії та почали будувати власні залізниці. Пересилання товарів залізницею було дешевшим видом. Однак швидке розширення залізниць у деяких штатах призвело до економічних проблем, таких як монополії та банкрутства. У відповідь, починаючи з 1840-х і 1850-х років, деякі штати намагалися регулювати залізниці шляхом прийняття законів, які регулюють управління залізницями, контроль і експлуатацію. Однак такі закони були здебільшого неефективними, оскільки законодавці, які їх розробляли, не мали спеціальних знань, необхідних для ефективного законодавства. Ці законодавчі невдачі спонукали Штати до створення адміністративних органів. Відомі як комісії, агентства досліджували залізниці та застосовували свої спеціальні знання для розробки законодавства[3]. Ця подія з регулюванням та контролем і експлуатацією залізниць показувала той факт, що завдяки тим нормам та принципам, які встановлювало та продовжує робити адміністративне право, суспільство могло та може чітко зрозуміти послідовність тих дій та подій, які відбувалися та адекватно на них впливати.

Однак через те, що окремі штати були не в змозі належним чином регулювати залізниці, Конгрес прийняв Закон «Про міжштатну торгівлю» 1887 року для усунення зловживань залізниць, таких як високі тарифи [4, с. 11].

Незважаючи на те, що вони дешевші, ніж інші види доставки,

залізниці стягували з фермерів надмірні ставки за доставку товарів. Закон «Про міжштатну торгівлю» створив Міжштатну торговельну комісію, яка була першою незалежною федеральною регулюючою комісією. До 1940 року Міжштатна торговельна комісія регулювала більшість звичайних перевізників, включаючи автобуси, таксі, вантажні перевезення між штатами, пасажирські поїзди та круїзні судна. Міжштатна торговельна комісія встановлювала ставки, консолідувала залізничні системи та керувала трудовими спорами. У 1950-х і 1960-х роках Міжштатна торговельна комісія вимагала виконання рішень Верховного суду, які передбачали десегрегацію об'єктів пасажирських терміналів[3]. Ці події сьогодні є надзвичайно близькими і Україні, адже залізничний транспорт і його регулювання є надзвичайно важливою сферою для держави. Ця галузь впливає на стан економіки в державі, вона дає потенціал та впевненість. Тому ті хто сьогодні може та прагне розвивати економіку держави, може розраховувати на допомогу залізничного транспорту і пропозиції до вдосконалення можна подавати і їх буде розглянуто.

Незважаючи на регулювання федерального агентства, штати продовжували регулювати залізниці. У 1907 році перший законодавчий орган Оклахоми сформував перше державне агентство Оклахоми, Комісію корпорації Оклахоми. Ця комісія регулювала телефонні та телеграфні компанії, а також залізничні тарифи та маршрути. Можливо сьогоднішнє молоде покоління про телеграфи та деякі інші речі, які вже відійшли чи відходять у небуття, не знають що це за прилади. Через появу нових, зручних та комфортніших способів комунікації. Але як це було, як воно формувалося, має важливу складову того, що розвиток суспільства та всіх своїх етапах відбувався та відбувається дуже швидко [5]. Але як показала історія, їм це не вдалося, оскільки адміністративне право має своє важливе місце у суспільстві.

У 1933 році, після створення більшої кількості федеральних адміністративних агентств, Американська асоціація юристів призначила спеціальний комітет з адміністративного права. А у 1934 році спеціальний комітет американської асоціації юристів почав видавати щорічні звіти. Американська асоціація юристів дуже критично поставилася до адміністративного права і хотіла його скоротити [1]. Але як показує історія їм це не вдалося, оскільки адміністративне право має свою структуру та важливі завдання у розвитку та функціонування суспільства.

У 1939 році президент Франклін Д. Рузвельт звернувся до генерального прокурора США з проханням сформувати комітет для дослідження того, чи потрібна процесуальна реформа адміністративного права. До складу комітету увійшли видатні судді, практикуючі юристи та професори. Адміністративне право критикувалося і досі критикується як незаконна четверта гілка влади, яка не відповідає конституційному ідеалу поділу влади між законодавчою, судовою та виконавчою гілками влади [6,

с. 1-2].

Конгрес прийняв федеральний Закон про адміністративну процедуру, щоб усунути занепокоєння щодо адміністративного права. 11 червня 1946 року президент Гаррі Трумен підписав Закон «Про адміністративну процедуру». Це стало результатом компромісу між Американською асоціацією юристів та адміністрацією Трумена, в тому числі комітетом генерального прокурора. Це нам нагадує той факт, що питання нормативного урегулювання адміністративної процедури в Україні бере свій початок ще з далекого 1998 року, коли Указом Президента України від 22 липня 1998 р. № 810 була затверджена Концепція адміністративної реформи в Україні. Вперше проект Адміністративно-процедурного кодексу було винесено на розгляд ще у 2004 році. Декілька спроб розробити й затвердити Адміністративно-процедурний кодекс закінчилися пропозицією Міністерства юстиції України обговорити проект Закону України «Про адміністративну процедуру». 15 червня 2022 року цей закон був підписаний президентом. Сподіваємося, він допомагатиме Україні разом з усім цивілізованим світом творити норми права для людей та на їх благо [7, с. 11-13].

Список використаних джерел:

1. Pierce R. J. Jr. *Administrative Law Treatise*. 4th ed. Aspen Law & Business, 2002. 1818 p.
2. Ricketts J. A Very Brief History of Federal Administrative Law. *Oklahoma Bar Journal*. 2017. Vol. 88. URL: <https://www.okbar.org/barjournal/nov2017/obj8830ricketts/> (дата звернення: 11.10.2023).
3. Early American Railroads. *US History: From Pre-Columbian to the New Millenium*. URL: <https://www.ushistory.org/us/25b.asp>.
4. Davis K. C. *Administrative Law and Government*. 2nd ed. Eagan, Minnesota: West Publishing Co, 1975. 391 p.
5. Oklahoma Corporation Commission History. URL: <https://oklahoma.gov/occ/about/history.html#:~:text=The%20Corporation%20Commission%20was%20established,essential%20to%20the%20public%20we%20Ifare> (дата звернення: 11.10.2023).
6. Hamburger Ph. *Is Administrative Law Unlawful?* Chicago: University of Chicago Press, 2015. 648 p.
7. Закон «Про адміністративну процедуру»: загальні прозорі правила взаємодії між державою та громадянами та бізнесом. Посібник для публічних службовців / В.Тимощук, І.Бойко, А.Школик, Є.Школьний. Київ, 2022. 76 с. URL: <https://pravo.org.ua/books/strong-zakon-pro-administratyvnu-protseduru-nbsp-strong-strong-zagalni-prozori-pravyla-vzayemodiyi-mizh-derzhavoyu-br-ta-gromadyanamy-j-biznesom-strong/> (дата звернення: 11.10.2023)

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ РАД В УКРАЇНІ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Крайній Павло Іванович,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри публічного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Вирішення глобальних проблем людства після Другої світової війни не передбачало тієї кількості безпрецедентних викликів з якими зіткнулись країни в останню декаду ХХ століття. Існувала думка про те що будь-яке питання підлягало вирішенню шляхом його обговорення та визначення основних пунктів що допоможуть її розв'язати. Два протилежні полюси – Сполучені Штати Америки та Радянський Союз перебуваючи у протистоянні під назвою «холодна війна» вплинули на глибше укорінення думки про те що людина з її потребами є ключовою фігурою задля якої держави існують. Приклад тоталітарних країн та країн пост-радянського простору стали наочним підтвердженням утопічності ідеї про «світле майбутнє» через побудову комунізму. Все таки вплив етатистської парадигми не залишав місця для реалізації можливостей окремого індивіда в будь-якій обраній ним сфері життя. Держава разом із апаратом управління отримували необмежене поле для тотального контролю та уявного захисту своїх громадян. Це сформувало протистояння країн які пропагували та захищали права людини як окремих індивідів та країн, де здійснювався тотальний контроль та придушувались будь-які спроби зростання демократії.

Під час протистояння двох цивілізаційних шляхів розвитку людської цивілізації виникло чимало проблем які стосувались мешканців усіх без винятку країн: бідність, продовольча безпека, гендерна нерівність, забезпечення доступу до водних ресурсів, формування миролюбного суспільства тощо. Все це стало підставою для широкого обговорення на рівні міжнародних організацій шляхів подолання таких серйозних викликів. Світове співтовариство зайнялось вирішенням цих проблем. Не вдаючись до детального історичного екскурсу зазначимо, що на саміті Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) у 2015 році було сформовано 17 цілей сталого розвитку що знайшли відображення у документі під назвою: «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» [1]. З-поміж двохсот країн які погодили даний документ була й Україна. Для коректного висвітлення положень

нашого дослідження ми використовуватимемо визначення «сталий розвиток» що його пропонує Міжнародна комісія ООН з навколишнього середовища і розвитку як такий що «задовольняє потреби сьогодення без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольнити свої» [2, с. 286]. Такий спосіб дає змогу передбачати напрямок розвитку суспільств у довгостроковій перспективі що передбачатиме забезпечення відповідних умов соціальної та економічної справедливості. Забезпечення такого стану розвитку суспільства не можливо уявити без забезпечення належного та ефективного, реального та доступного захисту прав і свобод людини. У свою чергу це створило підґрунтя для переосмислення основ функціонування механізму влади який має підтримувати функціонування публічної влади шляхом прийняття відповідних юридичних актів. З іншої сторони, для досягнення балансу при вирішенні різноманітних питань суспільного життя невід'ємним учасником такого процесу є громадянське суспільство. Відповідне рішення по реалізації вказаних цілей сталого розвитку прийнято й Президентом України [3].

Серед основних цілей які передбачені у Проєкті Стратегії сталого розвитку України до 2030 року та Національному плані дій до 2020 року серед керівних принципів визначено кілька фундаментальних напрямків які безпосередньо стосуються правничої науки: захист прав людини, верховенство права, належне врядування, участь громадськості [1]. Зважаючи на важливість кожного із вказаних векторів забезпечення нашою державою цілей сталого розвитку хочемо привернути увагу до стану правового регулювання забезпечення участі інституцій громадянського суспільства у здійсненні управління державними справами як одним із ефективних способів налагодження взаємодії між суспільством та державою.

Проблематикою залучення громадськості під час прийняття відповідних рішень органами публічної влади в Україні займаються представники конституційного та адміністративного права. Перші розглядають таке право через призму конституційної норми що передбачена в Конституції України. Другі намагаються визначити у який спосіб залучення інституцій громадянського суспільства буде максимально дієвим. Крім цього, наукові дослідження останніх років дають підстави стверджувати що така участь поступово набуває чіткого нормативного закріплення яким передбачається можливість утворення в нашій державі консультативно-дорадчих органів. Метою їх діяльності являється забезпечення належного рівня контролю зі сторони громадськості за діяльністю відповідних органів влади та надання фахової допомоги щодо виконання такими органами повноважень. Вони наділені власним адміністративно-правовим статусом, власною адміністративною правосуб'єктністю що дає змогу бути учасниками адміністративних правовідносин. Наприклад, громадська рада доброчесності (далі – ГРД)

виступала у якості відповідча у справах які стосувались оскарження її висновків під час проведення конкурсів з добору кандидатів на посади суддів до Верховного Суду [4]. Наявні судові рішення свідчать про те що з-поміж інших суб'єктів адміністративних правовідносин з'явився такий який формується відповідними інституціями громадянського суспільства та забезпечує реалізацію відповідного права на участь у здійсненні управління державними справами.

Базовим нормативно-правовим актом яким визначається адміністративно-правовий статус громадських рад як одного із видів консультативно-дорадчих органів в Україні є Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 03.11.2010 р. № 996 яка створюється з метою «сприяння участі громадськості у формуванні та реалізації державної, регіональної політики» [5]. На сьогоднішній день такі ради утворені при переважній більшості органів виконавчої влади.

Однак, громадські ради на сьогоднішній день не можуть бути утворені при органах місцевого самоврядування (далі – ОМС) що негативно впливає на можливість участі мешканців громади у здійсненні місцевого самоврядування. Більше того, утворення таких органів саме на цьому рівні є одним із напрямків прийнятої Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки. Нею окремо передбачено право для органів місцевого самоврядування утворювати відповідні консультативно-дорадчі органи. Нормативно-правовим актом, який регулює адміністративно-правовий статус органів місцевого самоврядування є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» згідно якого система органів місцевого самоврядування включає територіальну громаду; сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення [6].

Кожен зі згаданих вище елементів системи місцевого самоврядування є окремим суб'єктом публічного управління, який наділений конкретними повноваженнями у сфері владної діяльності, які реалізуються на виконання завдань, функцій та мети створення. ОМС здійснюють свою діяльність у різноманітних сферах – економічній, соціальній, культурній – у межах конкретної адміністративно-територіальної одиниці. За результатами здійснення такої діяльності вони можуть нести юридичну відповідальність. Ним можуть делегуватись відповідні повноваження [7, с. 96]. Можливість створення громадських рад при ОМС забезпечуватиме належний рівень контролю за виконанням їх власних або делегованих повноважень, сприятиме у здійсненні ефективного забезпечення прав і свобод осіб які проживають на відповідній території що допомагатиме у досягненні

відповідних цілей сталого розвитку.

На нашу думку необхідно передбачити можливість утворення громадських рад при ОМС що дало б змогу передбачити їх адміністративно-правовий статус. Можливо слід дещо спростити їх процедуру формування на відміну від рад що утворюються при органах виконавчої влади. Вказані пропозиції бути втілені шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про місцеве самоврядування». Це створить належну правову основу що забезпечуватиме участь громадськості у діяльності відповідних органів публічної влади що впливатиме значною мірою на досягнення цілей сталого розвитку в нашій державі.

Список використаних джерел:

1. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року / United Nations Development Programme. *UNDP*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/перетворення-нашого-світу-порядок-денний-у-сфері-сталого-розвитку-до-2030-року> (дата звернення: 24.10.2023).

2. Butlin J. Our common future. By World commission on environment and development. *Journal of International Development*. 1989. Vol. 1, no. 2. P. 284–287. URL: <https://doi.org/10.1002/jid.3380010208> (date of access: 24.10.2023).

3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 24.10.2023).

4. Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 14.12.2017, судова справа № 826/8530/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/71055630> (дата звернення: 24.10.2023).

5. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-п#Text> (дата звернення: 24.10.2023).

6. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text> (дата звернення: 24.10.2023).

7. Крайній П. І. Громадські ради в Україні: адміністративно-правове дослідження : монографія. Одеса : Видавн. дім «Гельветика», 2022. 160 с.

ПРОЦЕДУРА ДОБОРУ НА ПОСАДУ СУДДІ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕФОРМУВАННЯ

Левенець Анжела Вікторівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного
права та правосуддя
економіко-правового факультету
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

Основоположним принципом демократичної держави є принцип верховенства права, який проявляється у реальному визнанні та забезпеченні прав людини. Судова гілка влади відіграє чи не найважливішу роль у реалізації принципу верховенства права, оскільки саме на неї покладено функцію здійснення правосуддя та поновлення справедливості в усіх випадках порушення цих прав. В аспекті зазначеного логічним є підвищена увага до якості суддівських кадрів як безпосередніх носіїв судової влади, визначення критеріїв їх професіоналізму та добросовісності, чітке правове регулювання процедури добору, підготовки та призначення на посади. Вимога громадськості до забезпечення незалежного та об'єктивного правосуддя постала однією з перших під час Революції Гідності 2013-2014 років, що знайшло своє втілення у прийнятті цілої низки законодавчих актів, направлених на поновлення довіри до судової влади, проведення кваліфікаційного оцінювання на відповідність займаним посадам діючих на той час суддів, запровадження нових суб'єктів, уповноважених забезпечити об'єктивність та прозорість процедури обрання та призначення на посади суддів, які відповідатимуть окресленим високим вимогам.

Фактично існуюча сьогодні система послідовних заходів, направлених на обрання, підготовку та призначення суддів на посади, була закладена ще Законом України «Про судоустрій та статус суддів» від 7 липня 2010 року, а потім несуттєво змінена положеннями Закону України у редакції 2016 року. Основними суб'єктами, відповідальними за добір на посаду судді в Україні, згідно закону, є Вища рада правосуддя (далі - ВРП) та допоміжний при ній орган – Вища кваліфікаційна комісія суддів (даної – ВККС). Відповідно процедура обрання та призначення на посаду судді визначається ст.70 Закону та складається з 15-ти стадій: «1) рішення ВККС України про оголошення добору кандидатів на посаду судді ...; 2) розміщення ... оголошення про проведення добору кандидатів на посаду судді; 3) подання особами, які виявили намір стати суддею, .. заяви та документів...; 4) здійснення ... перевірки відповідності осіб ...; 5) допуск ВККС ... до участі у доборі та складенні відбіркового іспиту; 6) складення

... відбіркового іспиту; 7) встановлення ... результатів відбіркового іспиту та їх оприлюднення ...; 8) проведення ... спеціальної перевірки ...; 9) проходження ... спеціальної підготовки у Національній школі суддів; отримання свідоцтва ...; 10) складення ... кваліфікаційного іспиту та встановлення його результатів; 11) зарахування ... до резерву на заміщення вакантних посад судді, визначення їх рейтингу, ...; 12) оголошення ... конкурсу на заміщення таких посад; 13) проведення ... конкурсу на заміщення вакантної посади судді на основі рейтингу кандидатів ...; 14) розгляд ВРП рекомендації ВККС України та ухвалення рішення щодо кандидата на посаду судді; 15) видання указу Президента України про призначення на посаду судді - у разі внесення ВРП подання про призначення судді на посаду» [1, ст.70].

Такий ускладнений шлях до отримання суддівської посади можна було б вважати позитивним та таким, який направлений на відбір найбільш компетентних, професійних та чесних суддів, якби не певні моменти. Перш за все, окремі із зазначених стадій мають скоріш формальний, ніж процедурний характер, але фактично можуть становити додаткові бар'єри у процесі призначення кандидатів на посади суддів, які до того ж не мають стосунку до дій самих кандидатів. По-друге, положення діючого законодавства не встановлюють конкретних часових термінів щодо проведення відповідних етапів, що у свою чергу має наслідком той факт, що середня тривалість процедури добору та призначення на посаду судді може тривати від 30 до 42 місяців. Якщо до цього додати той факт, що протягом більше трьох років була заблокована робота ВККС, а майже протягом всього 2022 року – ще й робота ВРП, українська держава опинилась у стані, коли нестача суддів у судах першої та апеляційної інстанцій станом на середину 2023 року сягнула більше 2000 штатних одиниць. За такої ситуації погоджуємось з авторами законопроекту «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри», які у пояснювальній записці до нього зазначають: «кадровий дефіцит призводить до підвищеного навантаження на діючих суддів, що своєю чергою затягує розгляд судових справ і ускладнює доступ громадян до правосуддя» [2]. Саме в аспекті порушення доступу до правосуддя як важливої складової права на справедливий суд постає проблема неукомплектованості суддівських кадрів та завантаженість судової системи.

Отже, станом на зараз перед нашою державою постала необхідність оперативно вирішити проблему наповнення місцевих та апеляційних судів невивантаженими кадрами, забезпечуючи при цьому їх відповідність високим морально-етичним та професійним якостям. Проаналізуємо окремі законодавчі пропозиції, направлені на вирішення даної проблеми.

Згаданим вище законопроектом про внесення змін до Закону України

«Про судоустрій та статус суддів», окрім іншого, пропонується врегулювати процедуру добору на посаду судді місцевого суду, яка з 15 стадій має скоротитись до 8. Із принципів відмінностей такі:

1) замість двох іспитів, які передбачені зараз (перший – на визначення загального рівня теоретичної підготовки, другий – після спеціальної підготовки – на визначення рівня практичних навичок), пропонується встановити один кваліфікаційний іспит, який кандидат на посаду судді має здати «з метою виявлення належних теоретичних знань, рівня підготовки та здатності здійснювати правосуддя у відповідному суді» [2];

2) після іспиту та встановлення переліку кандидатів, які набрали прохідний бал, щодо них має бути проведена спеціальна перевірка;

3) у випадках коли ВККС вважатиме за потрібне, може також проводитись додатково перевірка особистих морально-психологічних якостей, при цьому заборонено призначати таку додаткову перевірку щодо окремих кандидатів чи груп кандидатів;

4) протягом 10-ти днів з дня визначення результатів спеціальної перевірки ВККС має оприлюднити рейтинг кандидатів, які пройшли спеціальну перевірку та рейтинг кандидатів, які взяли участь у кваліфікаційному іспиті;

5) після погодження кандидатури на посаду судді, яку ВККС подає за результатами конкурсу до ВРП, остання вносить подання Президенту України про призначення кандидата на посаду судді, який відповідно у межах подання виносить наказ про таке призначення.

Отже, за задумом законодавців, один з найбільш затяжних та витратних періодів у процедурі відбору та призначення на посаду судді – направлення для спеціальної підготовки до Національної школи суддів, яка триває 12 місяців – має бути скасовано. Передбачається, що після призначення на посаду, кожен новопризначений суддя буде проходити практичну підготовку (протягом 2-х місяців) у Національній школі суддів, вже безпосередньо за спеціалізацією суду, до якого його було призначено.

Враховуючи всі запропоновані зміни, звісно при умові, що вони будуть прийняті, можна зазначити наступне:

- позитивним вважаємо сам підхід до виокремлення полегшеного доступу до посади судді місцевого суду, порівняно з вищими інстанціями, що загалом відповідає світовій практиці;

- також позитивними вважаємо пропозиції щодо проведення спеціальної перевірки кандидатів на посаду судді після проходження ними кваліфікаційного іспиту і визначення його результатів; за такого підходу члени ВККС, так само як і ГРД (Громадської ради доброчесності) як допоміжного при ній органу, здатні будуть зосередитись тільки на тих особах, які вже склали іспит, а не на всіх претендентах, яких може бути велика кількість, що зекономить і сили, і час;

- підхід щодо скасування спеціальної підготовки до призначення на посаду судді та заміни його на практичну підготовку після такого призначення – при тому, що багато скептиків вважають, що цей крок значно знизить рівень професіоналізму новопризначених суддів, з нашої точки зору, істотно зекономить не тільки час, але й кошти державного бюджету, оскільки сьогодні виходить так, що велика кількість осіб, які проходять таку спеціальну підготовку, отримують стипендію протягом року, у цей час за ними зберігається робоче місце (що також не зовсім врегульовано у діючому законодавстві з позиції захисту інтересів роботодавця) – і це все без всякої упевненості, що у майбутньому така особа здасть іспит та займе посаду судді.

При окреслених вище позитивних аспектах запропонованих до закону змін, слід зазначити й певні недоліки, які залишаються невирішеними у законопроекті:

- залишаються невизначеними чіткі часові межі кожного з етапів процедури обрання та призначення на посаду судді, зокрема – граничний період встановлення результатів кваліфікаційного іспиту, призначення конкурсу та проведення конкурсного відбору з наявного рейтингу і т.д.;

- залишення певних дискреційних повноважень за ВККС, як-то право призначати, після спеціальної підготовки, додаткової перевірки морально-психологічних якостей кандидатів (якщо таке право надано, слід було чітко визначити, у яких випадках і з якою метою має бути призначена така додаткова перевірка).

Окремо слід відзначити положення законопроекту, відповідно до яких підвищується роль висновків ГРД щодо невідповідності кандидата на посаду судді вимогам професійної етики та доброчесності: якщо зараз такі висновки ВККС може подолати більшістю голосів, то надалі пропонується, щоб при розгляді кандидатури на засіданні ВРП, при наявності негативних висновків ГРД, щодо такого кандидата призначалась та проводилась процедура психофізіологічного опитування із застосування поліграфу. Звісно, така процедура може бути проведена тільки за згодою самого кандидата і при відсутності медичних протипоказань, але сам підхід вважаємо вірним.

Отже, загалом запропоновані законодавчі зміни до процедури обрання та призначення на посаду судді місцевого суду, вважаємо нагальними та вкрай необхідними, які здатні будуть у максимально прийнятні строки вирішити проблему істотного кадрового голоду судової гілки влади. Однак, враховуючи довготривалий характер судової реформи в Україні, кожне з питань має бути максимально чітко визначеним з метою уникнення прогалин та неоднозначних тлумачень, які до того ж часто виступають основою для корупції ат інших негативних явищ.

Список використаних джерел:

1. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р.

№ 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 25.10.2023).

2. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/2014386> (дата звернення: 25.10.2023).

ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЗАКОНОДАВЧИХ ПРОГАЛИН У КОМПЛЕКСНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ НОРМ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Менів Ярослава Олександрівна,
кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри цивільно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Становлення України як демократичної та правової держави, гарантування прав та свобод людини в умовах масштабного розвитку інтеграційних процесів вимагає суттєвого оновлення національного законодавства, уніфікації та гармонізації правових норм, пристосування національної системи права до стандартів та вимог міжнародних правових актів та втілюється у правотворчій і правозастосовчій діяльності держави. Саме тому результатом нормотворення має виступати несуперечлива, чітко сформульована та передбачувана норма права, що дозволить уникнути колізій у її подальшому застосуванні та тлумаченні, сприятиме ефективній реалізації фундаментальних прав та свобод людини, вдосконаленню державного механізму та, як наслідок, утверджуватиме довіру суспільства до основних інститутів держави. Вказані вище вимоги до правотворчої діяльності є проявом реалізації принципу правової визначеності, додержання якого є необхідною умовою для формування правової та демократичної держави, що і зумовлює актуальність обраної теми для дослідження.

Принцип правової визначеності можна визначати обов'язковим елементом принципу верховенства права та містить у собі вимоги щодо доступності тексту закону, передбачуваності та логічної послідовності у його застосуванні, чіткості та точності правових норм, а також додержання принципу остаточності судових рішень – *res judicata*, про що зазначається у доповіді «Верховенство права» Європейської комісії «За демократію

через право» (Венеційської комісії) [1, с. 178-179]. Крім того, низка рішень Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини вміщують положення, що стосуються реалізації даного принципу, зокрема відповідно до рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України, недотримання принципу правової визначеності не може забезпечувати однаковість застосування норми, приводить до необмеженого трактування та сваволі [2, п.3].

Саме необхідність узгодити норми певних галузей права з вимогами принципу правової визначеності спричиняють активні процеси їх рекодифікації, зокрема і норм цивільного законодавства [3]. Проте на даний момент цивільне законодавство, зокрема правові приписи Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року не позбавлені певних правових неточностей та не відповідають в повній мірі принципу правової визначеності, що зумовлює виникнення та існування прогалин в регулюванні цивільно-правових відносин, наслідком чого неоднозначність у праворозумінні та правозастосуванні цивільної норми.

Проблемам законодавчих прогалин у застосуванні принципу правової визначеності у нормах цивільного законодавства належну увагу приділяли багато науковців, зокрема Шишка Н.В., Шишка О.Р., які у своїй статті розкрили питання щодо застосування принципу правової визначеності у нормах, що регулюють волездатність юридичної особи. Відповідно до частин 1 та 2 статті 92 Цивільного кодексу України, юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків та здійснює їх через свої органи, а у випадках встановлених законом – через своїх учасників, тобто правові норми регламентують лише опосередковану участь юридичної особи як учасника цивільних правовідносин [4, ст. 92]. Проте виникає питання в тому, чому юридична особа як наділений відповідно до ч.1 ст. 80 Цивільного Кодексу України учасник цивільних правовідносин не здатна брати участь у таких відносинах самостійно, тобто при співставленні норм статей 1, 2, 80 та 92 Цивільного кодексу України виникають певні розбіжності: участь юридичної особи у цивільно-правових відносинах має реальний чи номінальний характер. Таким чином, науковці звертають увагу на наявну прогалину у формулюванні статті 92 та її розбіжність зі статтею 1 Цивільного кодексу України, що є проявом правової невизначеності [5, с. 148].

Принцип правової визначеності знаходить свій вияв через змістовні, системні та структурні складові Цивільного кодексу України та може проявлятися через такі аспекти як: якість та структурна логічність норми права, чіткість та передбачуваність, а також належне розташування цивільної норми в нормативно-правовому акті [6, с. 9].

Деякими науковцями також висувається думка про невідповідність

принципу правової визначеності Книги 2 Цивільного кодексу України, яка регулює особисті немайнові права фізичної особи. Вважається, що порушення такого принципу суттєво обмежує можливості фізичних осіб щодо здійснення особистих немайнових прав та їх захисту. Саме відсутність у кодифікованому нормативно-правовому акті визначення основних категорій, таких як недоторканність житла, особисте життя тощо, спричиняє певну неоднозначність у розумінні сутності особистих немайнових прав та змушує вдаватись до їх особистого тлумачення, адже відсутня офіційна позиція законодавця з приводу тієї чи іншої категорії прав. Крім того, вищезазначене спричиняє необхідність звертатись за роз'ясненням до судової практики, наприклад до постанови Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27.02.2009 р., щоб забезпечити однакове застосування законодавства у сфері захисту честі та гідності фізичної особи та ділової репутації, або ж до практики Європейського суду з прав людини, проте у таких рішеннях не завжди міститься понятійний апарат щодо особистих немайнових прав [7, с. 30].

Враховуючи вищезазначене, порушення принципу правової визначеності у нормах цивільного законодавства обмежує у застосуванні правової норми, а в деяких випадках взагалі унеможлиблює її застосування. Саме тому, оскільки не всі норми цивільного права на даний момент є послідовними, передбачуваними та однозначними, належну увагу слід приділити саме процесу оновлення цивільного законодавства, адже від цього залежить чи буде стабільним правове регулювання та передбачувана практика у сфері правозастосування.

Список використаних джерел:

1. Верховенство права: доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні, Венеція, 25–26 берез. 2011 р. *Право України*. 2011. № 10. С. 168–184.
2. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368 – 2 Кримінального кодексу України: рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019 № 1-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text> (дата звернення: 11.10.2023).
3. Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.10.2023).
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 11.10.2023).
5. Шишка О. Р., Шишка Н. В. Волездатність юридичної особи: аномалії правової визначеності ЦК України. *Юридичний науковий*

електронний журнал. 2021. № 3. С. 146–149. URL: http://lsej.org.ua/3_2021/38.pdf (дата звернення: 11.10.2023).

6. Шишка О. Р. Принцип правової визначеності в цивільному праві України. *Форум права*. 2021. № 5. С. 6-17. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ae996214-1fbf-4588-8277-2a994f7ce0bd/content> (дата звернення: 11.10.2023).

7. Горобець Н.О. Визначеність понятійного апарату особистих немайнових прав фізичної особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 3. С. 28-30. URL: http://lsej.org.ua/3_2014/7.pdf (дата звернення: 11.10.2023).

АНТИКОРУПЦІЙНА БЕЗПЕКА В СТРУКТУРІ ДЕРЖАВНОЇ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Передерій Олександр Сергійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Правова політика притаманна кожній державі світу і характеризується національно обумовленими змістовними рисами та функціональними особливостями. У сучасній юридичній науці України категорія «правова політика» як явище визначається науковцями узагальнено як система ідей стратегічного характеру, що вироблені органами державної влади та органами місцевого самоврядування за участі інститутів громадянського суспільства і втілені у конкретні програми розвитку правового життя суспільства та держави [1, с. 50].

Доцільним буде зауважити, що аналіз спеціальної юридичної літератури та фахових наукових публікацій з проблем права дозволяє констатувати, що більшість дослідників у процесі виокремлення пріоритетів правової політики держави не надавали важливості антикорупційній її складовій, або взагалі не згадували її. Поряд із цим, деякі науковці все ж звертали на це увагу. Так, ще у 2009 р. О. Ф. Скакун відстоювала позицію про те, що одним із первинних завдань правової політики України має бути «створення системи правових засобів, спрямованих на боротьбу з корупцією» [2, с. 200]. О. Ярмиш та О. Руднева в 2012 р. також зазначали, що всеохоплююча корупція (особливо в державному апараті) вже на той час стала найсерйознішою проблемою і викликом для правової політики [3, с. 11]. Час довів, що такий погляд на речі був правильним і залишається виправданим і сьогодні.

Тривалий час у новітній історії України антикорупційна складова правової політики залишалася «ординарним» компонентом державної владної діяльності. Народ України за тридцять два роки державної незалежності більш ніж двадцять років жив без ефективного антикорупційного законодавства, без чіткого інституційно-владного механізму реагування на прояви і ризики корупції, без чітких правових форм убезпечення громадян від корупційних проявів. Пізніше, починаючи з 2014 р. у правовій системі України антикорупційна політика все більше набувала статусу окремого різновиду державної правової політики, форми її здійснення ставали чим далі більше конкретизованими і формалізувалися у законодавстві, закріплювалася не лише політична, але й правова відповідальність конкретних органів влади за її здійснення. У відповідності до Закону України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» від 20.06.2022 року № 2322-IX засади державної антикорупційної політики на відповідний період визначаються Верховною Радою України в Антикорупційній стратегії, яка затверджується законом (далі – Антикорупційна стратегія) [4].

Змістовне наповнення Антикорупційної стратегії як базового нормативному акту, що регламентує політику протидії корупції у державі, не дозволяє створити повноцінні правові умови для убезпечення суспільства від небезпеки корупції. Однією з причин цього є певні недосконалості документа. Їх наявність суттєво нівелює загальносуспільну зацікавленість у подоланні корупції, знижує рівень регуляторної ефективності документу у правовій системі, а також не відповідає параметрам убезпечування національних інтересів від потенційних ризиків і проявів корупції.

Зміст ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України» № 2469-VIII від 21.06.2018 р. визначає національну безпеку України як захищеність національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [5]. У свою чергу, національні інтереси України визначено як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян. Будь-який прояв корупції безпосередньо чи опосередковано посягає на зазначені цінності.

Підсилює висловлювану нами позицію і те, що на підзаконному рівні Стратегія національної безпеки України, яку введено в дію Указом Президента України № 392/2020 від 14.09.2020 р. дублює конституційне положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю в Україні, а реалізація цього постулату є головною ціллю державної політики щодо забезпечення національної безпеки [6]. Поряд із цим, Стратегія закріплює, що захист суспільства від корупційних правопорушень є основою розвитку

людського капіталу. У пункті 46 документа визначено, що однією із гарантій того, що громадянин має відчувати себе у безпеці є утвердження принципу нульової толерантності до корупції, забезпечення ефективної діяльності органів, які запобігають корупції та протидіють корупційним правопорушенням. Беручи до уваги зазначене, вважаємо, що формулювання мети Антикорупційної стратегії слід змінити і підпорядкувати цілям та інтересам убезпечення національних інтересів від корупційних ризиків і проявів на основі приведення у відповідність з нормами законодавства про національну безпеку України. Це цілком вкладається у зміст нового інституту, що термінологічно позначимо як «антикорупційна безпека». Відповідно, доцільним є оновлення мети Антикорупційної стратегії як «забезпечення антикорупційної безпеки України». Зазначена категорія є нормативно не визначеною і потребує формалізації. Ми пропонуємо антикорупційну безпеку України визначити як стан захищеності національних інтересів України від використання визначеним антикорупційним законодавством колом суб'єктів наданих їм службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки (пропозиції) такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка (пропозиція) чи надання неправомірної вигоди визначеному антикорупційним законодавством колу суб'єктів, або на їх вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей.

Забезпечення антикорупційної безпеки України складно назвати первинним пріоритетом правової політики держави, є нормативно визначений алгоритм втілення Антикорупційної стратегії. У світлі практичної реалізації такий алгоритм є багатоступеневим і організаційно перевантаженим. На це вказує те, що задля реалізації Антикорупційної стратегії розробляється «допоміжний» документ — державна антикорупційна програма. У відповідності до ст. 18 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. № 1700-VII програма є окремим документом, що готується Національним агентством з питань запобігання корупції з урахуванням особливостей, встановлених самою стратегією та затверджується Кабінетом Міністрів України у шестимісячний строк з дня набрання чинності законом, яким затверджено Антикорупційну стратегію [7]. Тобто уряд є політично відповідальним за реалізацію антикорупційної програми, хоча саму програму не розробляє. Поряд із цим, передбачено здійснення координації самого процесу реалізації Антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програми з виконання Антикорупційної стратегії. Координація здійснюється спеціальною координаційною робочою групою з питань антикорупційної політики, співголовами якої за посадами є Голова Національного агентства та

Міністр Кабінету Міністрів України. Окрім зазначеного, передбачено ще здійснення моніторингу та оцінки ефективності реалізації Антикорупційної стратегії та державної антикорупційної програми з виконання Антикорупційної стратегії Національним агентством з питань запобігання корупції. Більш того, галузеві антикорупційні програми приймаються на рівні значної кількості органів державної влади конкретної відомчої спеціалізації, які підпорядковані уряду.

На наш погляд, наведена організаційно-правова модальність є складною і може негативно позначитись на якості дії юридичних норм Антикорупційної стратегії. Річ у тім, що, у кінцевому рахунку, реалізація положень Антикорупційної стратегії розрахована на якісні зміни (покращення) суспільних відносин, тобто на утвердження необхідного правового порядку, при якому корупційні ризики у всьому соціумі мінімізуються, а конкретна особа убезпечується від негативних корупційних наслідків.

Отже, правова регламентація антикорупційної діяльності держави є невід'ємною складовою правової політики держави. Аналіз положень чинного законодавства України з питань антикорупційної політики і національної безпеки дає підстави відзначити невідповідність змісту правових конструкцій, якими регламентуються питання антикорупційної політики держави, реальним потребам кожного громадянина в убезпеченні від загроз і ризиків від корупційних правопорушень. У зв'язку з цим, перспективним напрямом удосконалення системи правового регулювання протидії корупції в Україні є впровадження у систему законодавства інституту антикорупційної безпеки. Тому актуальним завданням державної правової політики є створення системи юридичного забезпечення інституту антикорупційної безпеки. Втілення інституту антикорупційної безпеки стане не лише передумовою оптимізації організаційно-правового механізму протидії корупції, а й чинником створення реальних умов для та декорпоративізації владних відносин всіх рівнів та припинення деградації та деформації системи правових регуляторів шляхом викорінення протиправних практик. Впровадження інституту антикорупційної безпеки потребує попереднього невідкладного наукового аналізу, широкого обговорення та, в кінцевому рахунку, прийняття консолідованого політичного рішення вищими владними інституціями щодо розробки і прийняття законодавчого поля для реалізації інституту антикорупційної безпеки.

Список використаних джерел:

1. Тарнавська В. М. Категорія «Правова політика» (історико-правовий аналіз). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 52. С. 48-51.

2. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. Київ. Алерта; КНТ; ЦУЛ. 2009. 520 с.

3. О. М. Руднева, О. Н. Ярмиш *Правова політика України: стан, проблеми концептуалізації та підвищення ефективності. Аналітична доповідь. Правова політика України: концептуальні засади та механізми формування* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 5 груд. 2012 р.) / за ред. О. М. Рудневої, д. ю. н., проф. Київ. : НІСД, 2013. С. 6 – 26

4. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення: 11.10.2023).

5. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241

6. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 11.10.2023).

7. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст.2056.

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ У КОНТЕКСТІ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: МЕТА ТА ПРАКТИКА

Россіхіна Галина Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри
державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Россіхін Василь Васильович,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України,
проректор Харківського національного
університету радіоелектроніки

Поняття «сталий розвиток» було запроваджено в обіг 1987 р. у доповіді Комісії Брундтланд «Наше спільне майбутнє», де воно було визначено як «розвиток, який відповідає потребам сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби» [1]. Задля подолання сучасних викликів та забезпечення процвітаючого майбутнього у 2015 р. на Саміті зі сталого розвитку було одноголосно прийнято Порядок денний ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року, в якому визначено ЦСР. Цілком зрозуміло, що без розвитку

процесів діджиталізації неможливо викоринити злидні, знизити екологічні ризики та підвищити якість життя людей, а також вирішити інші завдання, що входять до списку ЦСР. В той же час тема діджиталізації майже не отримала відображення у тексті Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року. Хоча саме цифрова трансформація (діджиталізація) розглядається не лише як інструмент досягнення сталого розвитку, а і як важливий драйвер соціально-економічного розвитку та змін світової економіки у XXI ст.

Однак, в останні 3-4 роки проблема діджиталізації в контексті реалізації ЦСР докладно обговорюється в доповіді «Цифрова революція та сталий розвиток: проблеми та перспективи» в рамках ініціативи «Світ у 2050 році» [2], «Доповіді про цифрову економіку 2019» [3] та звіті Групи ООН високого рівня з цифрового співробітництва «Час цифрової взаємозалежності» [4]. Дедалі частіше міжнародні організації, неурядові експертні організації та органи влади держав та місцевого самоврядування ставлять питання, що полягає в тому, як цифрові технології можуть принципово допомогти реалізувати ЦСР [5].

Так, на саміті G20 у м. Осака світові лідери обговорювали питання діджиталізації і визначили такі пріоритети: розвиток інновацій у цілях цифрової економіки; максимальна реалізація потенціалу технологій AI і підвищення суспільної довіри до них; розвиток антропоорієнтованого суспільства 5.0; забезпечення вільного потоку даних з одночасним вирішенням проблем, пов'язаних з інформаційною безпекою та захистом прав інтелектуальної власності; подолання цифрового розриву і сприяння цифровізації мікро-, малих та середніх підприємств; розвиток розумних міст [6]. В свою чергу Європейський Союз спрямовує зусилля на створення до 2025 р. так званого гігабіт-суспільства (гігабітний зв'язок для всіх основних соціально-економічних об'єктів – закладів освіти, транспортних вузлів, постачальників державних послуг та установ, які інтенсивно використовують цифрові технології), розгортання безперебійного 5G покриття для всіх міст і головних наземних транспортних шляхів, розширення можливостей безкоштовного доступу громадян до WI-FI, подальший розвиток конкуренції і захист прав суб'єктів цифрового ринку на основі нового Кодексу електронних комунікацій [7].

Більшість дослідників проблеми вважає, що діджиталізація здатна прискорити процес переходу від екологічно небезпечної моделі господарювання, в рамках якої товари практично не переробляються, до так званої безвідходної економіки (circular economy). В свою чергу це підвищить рівень життя людей в усьому світі, але особливо «позеленювання» глобальної економіки, що дуже прискорюється процесами діджиталізації, має позитивно позначитися на добробуті жителів країн, що розвиваються.

Основні надії на розвиток соціальної інтеграції, зниження нерівності

можливостей, розвиток грамотності та підвищення фінансової інклюзії завдяки діджиталізації експерти пов'язують з подальшим проникненням інтернету в країни, що розвиваються. Особливо важливою бачиться можливість отримання доступу людей, які проживають у країнах, що розвиваються, до фінансових ресурсів за допомогою різних мобільних додатків та застосунків, а також популяризація за допомогою інтернету норм і цінностей, що захищають права людини. Тим не менш, цифрова трансформація також і збільшує нерівність та порушує соціальну згуртованість. Звіт про досягнення ЦСР за 2019 рік показує різницю між країнами, які мають доступ до Інтернету та ні (враховуючи, що понад 80 відсотків населення розвинених країн є онлайн у порівнянні з 20-40 відсотками в країнах, що розвиваються) [8]. На початок 2022 року близько 3 мільярдів людей у світі все ще не мали доступу до інтернету. У цьому контексті не дивно, що одним із найважливіших завдань вченим є скорочення нерівності доступу жителів країн світу до інтернету.

Діджиталізація має забезпечити перехід світової економіки на траєкторію сталого екологічного розвитку. Визнаючи найвищий потенціал цифрових технологій щодо зниження антропогенного впливу на навколишнє середовище, сьогодні навряд чи вони сприяють екологізації глобального господарства. Більше того, у звітах зустрічаються дані, згідно з якими внесок цифрових технологій у глобальну емісію парникового газу до 2025 р. досягне 8% проти 2,5% у 2013 р. Для перетворення цифровізації із загрози на помічника екологічної перебудови світової економіки, на думку вчених потрібно змінити практики регулювання. Поки що експерти з жалем констатують, що регулятори не встигають за темпом розвитку цифрової революції.

Для повного розуміння процесу тотальної діджиталізації необхідно також передбачати та розуміти негативні наслідки та ризики, до яких належать: зростання кількості злочинів у кіберпросторі, зникнення деяких професій та навіть певних галузей економіки, зростання безробіття на ринку праці у зв'язку з роботизацією робочих місць, зниження числа робочих місць низької та середньої кваліфікації, необхідність швидкого та повного перегляду нормативних актів з метою пристосування до швидкої діджиталізації, вироблення загальної нормативної бази та міжнародних стандартів для перспективних технологій тощо.

Перехід до сталого розвитку – це процес тривалий і цілком зрозумілим вже є той факт, що до 2030 року він не завершиться. Тому ЦСР виступають важливим, але проміжним етапом на шляху до сталого та інклюзивного розвитку глобальної економіки. При цьому діджиталізація – найважливіший інструмент досягнення ЦСР, проте зараз позитивні і масштабні ефекти цифрового переходу виявляються в обмеженій кількості країн і сфер діяльності. Тому для перетворення цифрових послуг на блага, що дозволяють запуснути нові бізнес-моделі, здатні вивести світову

економіку на траєкторію інклюзивного економічного зростання, важлива гармонізація трансформацій, пов'язаних із цифровізацією та стійким розвитком, локальна та глобальна правова регламентація цього процесу.

Список використаних джерел:

1. Записка Генерального Секретаря ООН. URL: <https://www.un.org/ru/ga/pdf/brundtland.pdf> (дата звернення: 21.10.2023).

2. TWI 2050. The Digital Revolution and Sustainable Development: Opportunities and Challenges. The World in 2050 Initiative Report, International Institute for Applied Systems Analysis (IIASA). URL: <http://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/15913/1/TWI2050-for-web.pdf> (дата звернення: 21.10.2023).

3. UNCTAD. Value Creation and Capture: Implications for Developing Countries. Digital Economy Report 2019. URL: https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/der2019_en.pdf (дата звернення: 21.10.2023).

4. UN. The Age of Digital Interdependence. Report of the UN Secretary-General's High-Level Panel on Digital Cooperation. URL: <https://digitalcooperation.org/wp-content/uploads/2019/06/DigitalCooperation-report-web-FINAL-1.pdf> (дата звернення: 21.10.2023).

5. Діксон Патрік. Майбутнє (майже) всього. Як зміниться світ протягом наступних ста років. Харків: Віват, 2021. 432 с.

6. Japanese government picks Osaka as venue for 2019 G-20 summit. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2018/02/21/national/japanese-government-picks-osaka-venue-2019-g-20-summit/#.Хej0Dc6xUdV> (дата звернення: 21.10.2023).

7. Communication From the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Connectivity for a Competitive Digital Single Market. Towards a European Gigabit Society. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/communication-connectivity-competitive-digital-single-market-towards-european-gigabit-society> (дата звернення: 21.10.2023).

8. Діамандіс Пітер, Котлер Стівенс. Майбутнє ближче, ніж здається. Як технології змінюють бізнес, промисловість і наше життя. Київ: Лабораторія, 2021. 320 с.

АНАЛІЗ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ДЕРЖАВНА АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА»

Ростовська Карина Валеріївна,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Одним із видів політики в нашій державі є державна антикорупційна політика. Сучасна державна антикорупційна політика формується та реалізується в надзвичайно складних умовах військової агресії, при здійсненні реформування політичної, соціально-економічної сфер життя, в складних умовах становлення нової європейської моделі української державності.

Процеси розвитку українського суспільства формують перед Україною складні виклики, раніше невідомі для нашої держави і суспільства. Окрім боротьби із зовнішньою агресією та подоланням кризи в соціально-економічній і гуманітарній сферах, в Україні запроваджуються системні реформи у сфері державного управління та державної служби, трансформується правоохоронна система. Запобігання корупції в умовах суспільно-політичних трансформацій визначально розуміється як складний адміністративно-правовий процес, що формалізується нормами права, реалізується через норми права й створює соціальне середовище унеможливлення корупційних дій у сфері публічного управління.

Життя сучасного суспільства дуже різноманітне, чинники та фактори, які сприяють корупції, постійно змінюються. Своєрідність антикорупційної політики виявляється у тому, що вона покликана бути засобом регулювання відносин таким чином, щоб зменшувати рівень корупції, впливати на умови, що їй сприяють. Власне, до задач антикорупційної політики належать імпульси антикорупційної діяльності в державі. Засоби антикорупційної політики дають змогу таким чином сконцентрувати державний потенціал (політичний, соціальний, інформаційний, правозахисний тощо) для досягнення її мети.

Державна антикорупційна політика є різновидом політики держави у сфері протидії корупції. Антикорупційній політиці, як різновиду державної політики, притаманні властивості останньої.

На думку українських науковців, одним із ключових чинників неефективного функціонування багатьох сфер правового регулювання, у тому числі й регулювання антикорупційної політики, є недосконале законодавство. Реалізація виконання положень антикорупційного законодавства, положень актів, що є чинними, чи моніторинг та стан

виконання актів, що втратили чинність (для досвіду) забезпечить актуальність та сучасність подолання корупції у діяльності державних органів влади України на всіх рівнях та надасть додаткові умови для залучення громадських інституцій (по всіх сферах зацікавленості) до процесу формування та реалізації антикорупційної політики держави [1].

Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 у ст. 18 «Антикорупційна політика» визначає, що засади антикорупційної політики на відповідний період визначаються Верховною Радою України в Антикорупційній стратегії, яка затверджується законом. [2].

Наведемо декілька наукових концепцій поняття антикорупційної політики, відповідно до яких це поняття визначається як:

– розроблення і постійного вживання різнобічних та послідовних заходів держави і суспільства в межах прийнятих такою державою основ конституційного ладу з метою усунення або мінімізації причин корупції в різних сферах суспільного життя [3, с. 342];

– комплекс правових, економічних, освітніх, виховних, організаційних та інших заходів, спрямованих на створення системи запобігання та протидії корупції й усунення причин її виникнення;

– сукупність послідовних заходів держави та суспільства, через які реалізуються суспільні інтереси щодо обмеження корупції та споріднених з нею злочинів [4, с. 67];

– сукупність мети, цілей, завдань, принципів, а також заходів, рішень і дій щодо запобігання і протидії корупції, які здійснюються через систему державного управління та інститути громадянського суспільства на основі законодавства України і забезпечують зниження рівня корупції у всіх сферах суспільного життя [5];

– постійно здійснювана, систематична, цілеспрямована діяльність держави у тісній співпраці з інститутами громадянського суспільства, що полягає у розробленні, вдосконаленні та реалізації стратегічних засад і тактичних заходів, спрямованих на усунення або блокування причин та умов корупції, вдосконалення юридичної відповідальності за корупційні правопорушення та формування антикорупційної культури [6, с. 17];

– це напрям дій та відповідний комплекс заходів, обраний і здійснюваний органами державної влади та органами місцевого самоврядування за підтримки суспільства та у співпраці з його інститутами для вирішення проблем корупції у всіх сферах суспільного життя.

Зрозуміло, що антикорупційна політика є відповідною реакцією на корупційні процеси, які існують у певний період у державі та/або які прогножуються в майбутньому. До того ж, слід звернути увагу, що саму державну політику слід розуміти як сукупність ціннісних цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державнополітичних рішень (поставлених державною владою цілей) і системи державного управління розвитком країни [7, с. 8].

Отже, поняття «державна антикорупційна політика» науковцями визначається по-різному, має різноманітний зміст та її трактування. Можна зазначити, що державна антикорупційна політика містить такі формулювання: як різностороння діяльність органів публічної влади; як явище мультифункціональне, ідеологічне, багатовекторне; як політико-правова модель; як сукупність засобів та форм і методів діяльності; як розробка та здійснення різноманітних заходів, стратегій, тактик.

Узагальнюючи результати аналізу змісту поняття державна антикорупційна політика, автором запропоновано деякі висновки у контексті науки адміністративного права.

Ознаки державної антикорупційної політики: 1) за змістом – це процес розроблення, вдосконалення, реалізації та аналізу стратегічних засад і тактичних заходів протидії корупції; 2) систематична, цілеспрямована діяльність держави у тісній співпраці з інститутами громадянського суспільства; 3) використовує комплекс правових, економічних, освітніх, виховних, організаційних та інших заходів, спрямованих на створення системи запобігання, протидії корупції, усунення причин її виникнення; 4) реалізує суспільні інтереси щодо обмеження корупції та споріднених з нею злочинів; 5) її зміст визначається у сукупності мети, цілей, завдань, принципів, а також заходів, рішень і дій щодо запобігання і протидії корупції; 6) її цілями є усунення або блокування причин та умов корупції, вдосконалення юридичної відповідальності за корупційні правопорушення, формування антикорупційної культури, забезпечення зниження рівня корупції у всіх сферах суспільного життя.

Державна антикорупційна політика визначає стратегію та ідеологію антикорупційної діяльності держави у таких напрямках: 1) протидія корупції кримінально-правовими та адміністративно-правовими засобами; 2) визначення комплексу заходів організаційно-правового, політичного, економічного, профілактичного, ідеологічного, виховного змісту, які спрямовані на виключення соціально-економічного та політичного підґрунтя корупції.

На нашу думку, державна антикорупційна політика представляє собою передбачений у законодавстві комплекс організаційно-правових, адміністративних, економічних, ідеологічних, освітньо-виховних та інших заходів, що ініціюються, розробляються та реалізуються публічною адміністрацією у взаємодії з громадянським суспільством з метою усунення причин та умов, що сприяють корупції, зниженню рівня корупції у всіх сферах суспільного життя, виявленню та припиненню фактів корупції, відновленню порушених прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, а також держави.

Список використаних джерел:

1. Коломієць Є.В. Удосконалення механізму інформаційно-

аналітичного забезпечення державного управління в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2015. 211 с.

2. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст.2056.

3. Негодченко В.М. Суб'єкти формування та реалізації державної інформаційної політики. Європейські перспективи. 2016. №2. С. 48–57.

4. Новак А. Національна антикорупційна політика: особливості та основні чинники розвитку в умовах сучасного державотворення. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2007. Вип.3. С. 62–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2017_3_11 (дата звернення: 21.10.2023).

5. Новак А. Теоретичні основи дослідження протидії корупційним проявам у системі публічного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 1. С. 29–36.

6. Новак А.М. Теоретико-методологічні засади формування базових принципів національної антикорупційної політики: постановка наукового завдання. *Теорія та історія державного управління*. 2018. № 4. С. 15–19.

7. Новак А.М. Формування та реалізація національної антикорупційної політики на загальнодержавному та регіональному рівнях. *Науковий вісник*. 2017. Вип. 18/19. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnyk (дата звернення: 21.10.2023).

ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ НАСТАНОВИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦІЛІСНОЇ СИСТЕМИ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВИРІШЕННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ ТА КОНФЛІКТІВ

Стебелєв Антон Михайлович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права
Національного аерокосмічного
університету імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»,
адвокат

В аспекті становлення та подальшого розвитку системи альтернативних способів вирішення публічно-правових спорів та конфліктів важливого значення має нормативно-правове підґрунтя. З метою проведення повного, всебічного та неупередженого дослідження такої системи, для надання рекомендацій щодо потреби у подальшому її унормуванні, слід детально проаналізувати чинне правове поле, у межах якого така система функціонує та розвивається на теперішній час, які перспективи її подальшого удосконалення та яка амплітуда маневрів

реформування такої системи існує. Адже, як зауважує Ю. М. Юркевич [1, с. 8], у міру збільшення навантаження на судову систему, зростання витрат на судові процеси та затримок часу, що продовжують супроводжувати їх учасників, дедалі більша кількість держав експериментують із програмами альтернативних способів вирішення спорів. Деякі з цих програм є добровільними, інші ж – обов'язковими [1, с. 8]. Як відомо, будь-який експеримент повинен проводитися в умовах максимальної безпеки як для його ініціаторів та безпосередніх виконавців, так і для інших осіб. При цьому такими умовами щодо запровадження альтернативних способів вирішення правових спорів та конфліктів є врахування існуючих правових норм та відповідних правових вимог й у першу чергу сформульованих на конституційному рівні.

У сучасних умовах розвитку правової системи відповідні соціально значущі суспільні відносини потребують свого правового урегулювання з метою забезпечення стабільності та захищеності суб'єктів, що потрапляють до їх орбіти. А. М. Шульга виділяє основні критерії можливості та необхідності правового регулювання конкретних спільних відносин. Серед них він називає такі: 1) соціальна значущість суспільних відносин, у межах якої йдеться про істотне значення для життєдіяльності суспільства і держави та їхніх інтересів; 2) вольову природу (або ідеологічну природу) суспільних відносин, у межах якої йдеться про можливість здійснення у них свідомої вольової поведінки їх учасниками; 3) здатність суспільних відносин бути об'єктом зовнішнього контролю, тобто контролю як з боку суспільства, так і держави [2, с. 406]. Тобто ті суспільні відносини, які не потрапляють під дію вказаних вище критеріїв не потребують свого правового унормування та не мають перспективи трансформації у правовідносини, а натомість регулюються іншими соціальними регуляторами. У той же час, суспільні відносини, що відповідають таким критеріям можуть бути чи навіть повинні бути урегульовані за допомогою правових норм як особливих соціальних регуляторів та за посередництвом цього стають правовідносинами.

Безперечно, існують різні види суспільних відносин, які потребують різного ступеня правового впливу — від поверхневого регулювання до доволі докладного та глибокого. Традиційно, сфера здійснення правосуддя, урегулювання правових спорів та конфліктів, притягнення до різних видів юридичної відповідальності, вирішення питань матеріальної сатисфакції належить до тих, що потребує свого детального регулювання через те, що у їх межах постає питання про обмеження прав і свобод людини та громадянина, про захист таких прав, про поновлення справедливості та відшкодування шкоди тощо.

Як видно, у цьому випадку породжуються такі суспільні відносини, які є соціально значущими, з ними пов'язується можливість здійснення свідомої вольової поведінки їх учасниками, а також здатність суспільних

відносин бути об'єктом зовнішнього контролю, тобто контролю як з боку суспільства, так і держави. Крім того, вищевказані відносини, їх важливість та соціальна значущість указують на те, що вони повинні регулюватися не на будь-якому рівні правового регулювання, а на рівні актів вищої юридичної сили. У межах національної правової системи такий рівень уособлюється з рівнем юридичної сили законів. Більш того, на такий рівень унормування вказано на конституційному рівні. Ціла низка конституційних приписів, що розміщена у статті 92 Основного Закону України [3] (зокрема, пункт 1-2, 14 частини першої) вказують на це.

Разом із тим, слід говорити і про те, що сфера альтернативного вирішення правових спорів та конфліктів для нашої правової та судової системи є відносно новою та такою, що перебуває в умовах становлення. При цьому стосовно цієї сфери слід брати до уваги і те, що формування нових суспільні відносини та поява нових підходів, способів та технологій явно випереджають можливості вітчизняного законодавця ухвалювати відповідні законодавчі акти для їх унормування.

У зв'язку з цим, сфера вирішення правових спорів та конфліктів у такий спосіб залишається не урегульованою та такою, що потребує подальшого ухвалення відповідних законодавчих актів, або внесення змін до чинних актів у цій сфері. З огляду на те, що у цій сфері, незважаючи на певні поштовхи та зрушення у вигляді ухвалених деяких законодавчих актів, вочевидь не вистачає комплексного та системного нормативно-правового регулювання, то слід детально дослідити відповідне підґрунтя, що виступає першоосновою як для реалізації та використання альтернативних способів вирішення спорів та конфліктів без необхідної законодавчої бази, так і для розробки науково-обґрунтованих пропозицій законодавчого регулювання цієї сфери. При цьому, як ми вже неодноразово зазначали, що наведені вище аспекти конституціоналізації альтернативних способів вирішення публічно-правових спорів та конфліктів набувають особливої актуальності саме у сфері публічно-правових відносин.

Список використаних джерел:

1. Альтернативні способи вирішення цивільних спорів за законодавством України : навчальний посібник / Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б., Грабар Н. М., Дутко А. О., Юркевич Ю. М.; за ред. канд. юрид. наук, доц. О. Б. Верби Сидор. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 416 с.

2. Теорія держави і права : навчальний посібник для студентів, які навчаються за напрямом підготовки 6.030202 - "Міжнародне право" / [А.М. Шульга, Л. В. Новікова, В. І. Сідоров та ін.] ; за ред. А. М. Шульги. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. 464 с.

3. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ ЯК СУБ'ЄКТ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ

Худик Андрій Мирославович,
кандидат юридичних наук,
помічник судді Апеляційної палати
Вищого антикорупційного суду

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю теоретичного та практичного вивчення проблемних питань, пов'язаних з оптимізацією діяльності інститутів публічної адміністрації, військових формувань та інших інституційних утворень, які беруть участь у відверненні загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності.

Мета публікації полягає у вивченні адміністративно-правового статусу військової адміністрації як суб'єкта обмеження прав, свобод та інтересів особи в правових умовах воєнного стану, окресленні напрямків удосконалення діяльності військових адміністрацій в контексті реформування системи публічного адміністрування в правових умовах воєнного стану.

Вітчизняна правова наука поки що не дала відповіді на низку проблемних питань реалізації заходів правового режиму воєнного стану. Зокрема, у юридичній літературі не достатньо висвітлено доцільність існування всіх передбачених законом обмежень прав, свобод та інтересів особи за умов дії правового режиму воєнного стану [8].

Одним із основних чинників, що забезпечує розбудову України як суверенної, незалежної, соціальної, демократичної держави, є всебічне утвердження прав, свобод та інтересів особи. При цьому дуже важливе значення для упорядкування суспільних відносин в державі та здійснення публічного адміністрування відведено місцевим органам публічної адміністрації. Саме ці органи безпосередньо забезпечують реалізацію законодавчих актів, програм соціально-економічного та культурного розвитку, забезпечують законність та порядок на визначеній території. На місцеві органи публічної адміністрації покладено безпосередній обов'язок щодо утвердження і забезпечення прав, свобод та інтересів особи, оскільки ці органи є найближчими до населення й перебувають у постійній взаємодії з ним [3].

Захист прав, свобод та інтересів особи є одним із найбільш актуальних завдань сьогодення, що останнім часом стало пріоритетним для всього міжнародного співтовариства. Водночас, надзвичайні ситуації воєнного характеру, впливаючи на суспільство, створюють особливі умови для діяльності інститутів публічної адміністрації, правоохоронних органів,

військових формувань тощо. Ускладнюючи процес управління, ці умови вимагають спеціального правового, організаційного та матеріально-технічного забезпечення, потребують створення нових нехарактерних для звичайної повсякденної діяльності інститутів публічної адміністрації [5].

Законодавство більшості країн світу містить вказівку на спеціальну правову конструкцію, яка б надавала додаткові повноваження інститутам публічної адміністрації у випадках, коли держава стикається із непередбачуваними ситуаціями, подолання яких вимагає мобілізації всіх наявних ресурсів – так звані надзвичайні режими чи режими воєнного стану [8].

Сучасні дослідження та практика свідчать, що органи публічної адміністрації, які функціонували в умовах мирного часу при виникненні надзвичайних обставин, як правило не можуть швидко діяти у зв'язку з ускладненням завдань і збільшенням їх обсягів. За таких умов виникає потреба в утворенні системи спеціальних/надзвичайних інститутів публічної адміністрації, які б змогли мобілізувати суспільство на боротьбу з небезпекою. При цьому в таких умовах можуть запроваджуватися різноманітні системи адміністрування. Для впровадження заходів правового режиму воєнного стану Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає можливість створення спеціальних/надзвичайних інститутів публічної адміністрації – військових адміністрації [6].

Вихідним положенням, яке характеризує правову природу та місця військових адміністрації в механізмі забезпечення прав, свобод та законних особи є положення статті 3 Конституції України, згідно якого «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1]. Наведене конституційне положення означає, що потреби з реалізації та захисту прав, свобод та законних особи є основним призначенням публічної адміністрації та її органів, оскільки влада є не тільки публічним станом, вона виражає себе через суб'єктів здійснення функцій влади.

Військові адміністрації реалізують законодавчу волю держави та реалізують її основні завдання та функції, при цьому наділені власними повноваженнями, завданнями та функціями. Військові адміністрації представляють державу на територіях проведення військової операції, реалізують її владу, волю та здійснюють захист населення, території та цілісності держави саме за допомогою зазначених завдань, оскільки це є максимально дієвий спосіб, який дає можливість створити максимально можливі умови для життєдіяльності населення, яке проживає на кризовій

території [6]. Водночас, очевидно, що розширення повноважень військових адміністрацій, у свою чергу, тягне за собою звуження обсягу прав та свобод особи [8].

Правовий режим воєнного стану досить тісно пов'язані з правовим статусом особи, адже всі екстремальні режими передбачають обмеження права, свобод та інтересів особи [9].

Статті 64 Конституції України забороняє обмеження прав та свобод людини і громадянина, крім випадків передбачених Конституцією України. У той же час частина 2 цієї статті передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав, свобод та інтересів із зазначенням строку дії цих обмежень [1]. Саме це конституційне положення визначає можливість встановлення та застосування адміністративно-правових режимів, особливо у випадках відхилення системи публічного адміністрування від звичного стану функціонування держави та суспільства [7].

У статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» зазначено, що воєнний стан вводиться «у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності» [2] та передбачає можливість застосування заходів надзвичайного характеру, використанням особливих сил та засобів, наділяє військові адміністрації повноваженнями тимчасово обмеження конституційних права та свободи фізичних та юридичних осіб [3].

Обмеження прав, свобод та інтересів особи в умовах дії правового режиму воєнного стану – це єдина міра, що має відновити нормальну життєдіяльність суспільства та держави. Таке обмеження має легітимний характер, воно передбачене як національною законодавчою базою, так і міжнародним законодавством, при цьому перелік прав та свобод, що підлягають обмеженню, є вичерпним і розширенню не підлягає. Обмеження прав та свобод особи в таких умовах виступає необхідною і змушеною мірою, що має тимчасовий характер, без якої неможливе досягнення цілей, заради яких правовий режим воєнного стану вводиться.

Водночас, становлення, реформування та подальша розбудова законодавства про правовий режим воєнного стану як комплексного правового інституту повинно передбачати створення надійної системи гарантій та засобів забезпечення прав, свобод та інтересів особи, правопорядку і законності в державі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 23.08.2023).

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.07.2023).

3. Боршош І.С. Обласна державна адміністрація у системі суб'єктів забезпечення законності та правопорядку у регіоні: автореф. дис. ... к.ю.н. МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018.

4. Кузніченко С.О. Адміністративно-правовий режим воєнного стану: монографія. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2014. 230 с.

5. Кузніченко С.О. Надзвичайні адміністративно-правові режими: монографія. Крим. юрид. ін-т Одес. держ. ун-ту внутр. справ. Сімферополь. 2010. 272 с.

6. Кузьменко Д.О. Адміністративно-правове регулювання діяльності органів публічної адміністрації в зоні проведення Операції об'єднаних сил. Дис.. к.ю.н. 12.00.07. 2020.

7. Настюк В.Я. Адміністративно-правові режими в Україні: монографія / Настюк В.Я., Белєвцева В.В. Харків: Право, 2009. 128 с.

8. Славко А.С. Обмеження прав і свобод людини і громадянина за умов дії режиму воєнного стану: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2016. Вип. 41(2). С. 74-78. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_41\(2\)__19](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2016_41(2)__19) (дата звернення: 23.08.2023).*

9. Військова адміністрація: навч. посіб. / М.М. Тищенко, В.В. Богуцький, Є.І. Григоренко; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2-ге вид., перероб. та допов. Харків. Право, 2014. 361 с.

АДМІНІСТРАТИВНІ ПРОЦЕДУРИ ЯК ПРАВОВИЙ ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Юрійчук Ілля Васильович,
асистент кафедри публічного права
юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Адміністративні процедури належать до атрибутів права, а значить є явищем історичним, тобто, перемінним у часі. Окрім, того, різні традиції правопізнання тлумачать їх природу, базуючись на різних світоглядних та методологічних установах. Донедавна навіть у цивілізованому світі панувала, а в Україні переважно і понині є домінуючою позитивістська традиція правопізнання. Вона тлумачить адміністративні процедури як складову адміністративного права, а останнє як право державного управління, тобто, як етатистську цінність [1, с. 51-53]. Однак таке розуміння адміністративних процедур уже перебуває в антагонізмі з правовою дійсністю, оскільки у Європі, в цивілізованому світі в цілому ще

з середини ХХ століття стали домінуючими, в тім числі і для держав усіх прогресивних країн, антропосоціокультурні цінності [2, с. 39].

На найвищому конституційному рівні Україна визнала і поширила ці цінності на себе ще у 1996 році. Хоча до їх фактичного домінування у нас вітчизняному соціуму ще належить пройти чималий історичний шлях.

Адміністративні процедури відіграють значну роль для адміністративно правового мислення у двох аспектах: по-перше, вони є конкретними заходами, а по-друге, вони є зразками врегулювання. За першого аспекту йдеться про правильне використання процедурних норм, які у великій кількості містять у собі закони у своїх положеннях про повноваження, співучасть, опублікування тощо. З точки зору систематики важливішим є розгляд адміністративної процедури як зразка врегулювання. Як заходи, кожен із яких є специфічним для певної фази, процедури демонструють вузлові пункти опрацювання інформації, позначають місця, у яких слід упливати на ці процеси, та звертають увагу на потребу врегулювання з метою забезпечення неодмінної нейтральності, ефективності та рівномірності адміністративної діяльності [3, с. 351-352].

Доктрина сучасного адміністративного права особливо формує підхід до місця і ролі людини і громадянина в адміністративному праві. Варто відмітити, що людина в праві має амфотерний характер, виступаючи окремим, самостійним суб'єктом, що реалізує свої приватні інтереси або виступаючи складовою одного живого організму – суспільства, виконуючи спільну мету, з пожертвуванням навіть своїми приватними інтересами. Перша сфера є приватною; друга – публічною. Приватна сфера підпорядковується публічній та одночасно тільки в ній може бути повністю реалізована, але публічна, самим своїм існуванням передбачає існування першої і без неї бути не може, що зумовлено необхідністю людського розвитку. Адже публічній сфері, як і в приватній, в основі розвитку є необхідність задоволення потреб. Самою істотною потребою людини є потреба вдосконалення. Ця потреба і є причиною, що змушує людину входити в суспільство. Людина відчуває свою недостатність для повного розвитку власної особистості та здібностей, а тому відчуває природну непереборну, постійну і універсальну необхідність об'єднуватися з іншими людьми. З особистостей утворюється громадянське або політичне суспільство, всі члени якого пов'язані між собою зобов'язанням здійснювати загальне благо. Природа людини соціальна, так як тільки в громадянському суспільстві вона може розвиватися належним чином, але суспільство є абстракція, а в реальності існують особистості, і першій варто віддати людині, адже метою суспільства є не його власне зростання або зростання його могутності, а благо всіх. Суспільство і людина взаємно скоординовані: людина існує для суспільства, а суспільство – для людини, але людина завжди важливіша суспільства, хоч інколи доводиться обмежувати людину в її правах і свободах в ім'я загального блага [4, с. 137]

Про необхідність запровадження людиноцентристського підходу в адміністративному праві наголошує Є. Курінний, умовами якого повинні виступати наявність громадянського суспільства та правової держави [5, с.48]. Базовою категорією оновленої галузі повинна стати «державна владна політика», зміст якої формується державою в процесі правоутворення на основі об'єктивно існуючих суспільних потреб, які в свою чергу акумулюють відповідні потреби та цінності, права і свободи людини і громадянина [5, с.49]. Проте основною проблемою запровадження такого підходу, на думку Є. Курінного, є недостатній рівень розвитку громадянського суспільства в Україні. На думку С.Петкова, оновлення та реформування сучасного права «є гостра життєва потреба, органічно пов'язана з євроінтеграційним вибором нашої країни» [6, с.36]. Проте далі сучасні адміністративні відносини визначаються як управлінські відносини влади і підпорядкування, які характеризуються нерівністю сторін (особи і держави) та базуються на імперативному методі [7, с. 106].

В ситуації з людиноцентризмом в адміністративному праві ми маємо ситуацію «аномалії», тобто з принципово новими явищами адміністративно-правової дійсності. Тобто, для ефективного реформування галузі необхідна «трансформація сприйняття», з якою, нажаль, проблеми. Зокрема, посилаючись на іноземний досвід, сучасні наукові праці з адміністративного права, тим не менш продовжують традиції патерналізму (державна вже не «суворий пан», а «добрий», який іноді навіть прислужує своїм підданам). Розуміння держави як елементу громадянського суспільства, як однієї із форм його організації, не зустрічається в жодній науковій праці з адміністративного права. В жодній праці не аналізуються спільні моменти в інтересах держави і особи, що і складає основу публічного інтересу (тобто, розуміння громадянином того, що держава – це і є він) [7, с. 108].

Як ми знаємо, Україна стала на правильний шлях розвитку адміністративно-процедурного законодавства, що в свою чергу, наблизить нас до запозичення та укорінення європейських принципів організації діяльності та функціонування органів влади. З 15 грудня 2023 року набуває чинності закон "Про адміністративну процедуру", який значно змінює підходи до взаємодії держави та органів місцевого самоврядування з громадянами та бізнесом у практично всіх галузях відносин.

Цей закон є дійсно переломним. Він робить процедуру ухвалення рішень більш прозорою і зрозумілою для всіх сторін. Будуть запроваджені змагальні правила, які подібні до тих, що діють у судовому процесі, і це вже на етапі попереднього прийняття рішення. Ця ініціатива надає приватним особам реальну можливість активно впливати на вирішення питань, які стосуються їхніх інтересів.

Закон установлює демократичні принципи адміністративної

процедури, і серед найцікавіших положень можна виділити такі:

1. Принцип вигоди особи: Всі сумніви слід розглядати на користь особи. Дії та вимоги особи вважаються правомірними до того часу, поки не буде доведено інше.

2. Принцип стійкості адміністративних рішень: Адміністративний орган не повинен змінювати свої попередні рішення в схожих справах без належного обґрунтування. Зміна позиції має бути належно обґрунтованою. Правові позиції Верховного Суду повинні бути обов'язково враховані.

3. Принцип докладного розслідування: Адміністративний орган зобов'язаний встановити обставини, які мають важливе значення для справи, та за необхідності зібрати докази. Особа має право бути вислуханою і може вимагати представити документи, які стосуються обставин справи.

4. Принцип балансу: Адміністративний акт повинен прийматися з урахуванням балансу між правами особи та цілями, які він спрямований до досягнення. Негативні наслідки для особи та громадських інтересів повинні бути мінімізованими [8].

Висновки. Історія адміністративного права – це історія змін і реформ. Однак сьогодні ми спостерігаємо зміни, які є більш інтенсивними та далекосяжними, ніж ті, що відбувалися в минулому (глобалізація, приватизація, нові способи управління тощо). Адміністративна процедура відіграватиме важливу роль, враховуючи її центральне місце в адміністративному праві та дедалі більшу процесуалізацію права в невизначеному світі.

Ухвалення Закону «Про адміністративну процедуру» – це новий етап у взаємодії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з громадянами та бізнесом. Загальні правила прискорять ухвалення рішення та оптимізують комунікацію людини з публічною адміністрацією. Процедура взаємодії стане уніфікованою, ефективною, орієнтованою на потреби громадян і бізнесу, та прозорою.

Список використаних джерел:

1. Загальне адміністративне право: підручник / І.С. Гриценко, Р.С. Мельник, А.А. Пухтецька та ін.; за заг. ред. І.С. Гриценка. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 568 с

2. Пацурківський П.С, Гаврилюк Р.О. Ціннісні виклики українській юридичній (правничій) освіті. *Право України*. 2017.№ 10. С. 38–55.

3. Шмідт-Ассманн Е. Загальне адміністративне право як ідея врегулювання: основні засади та завдання систематики адміністративного права : пер. з нім. Г. Рижков, І. Соїко, А. Баканов; відп. ред. О. Сироїд. 2-ге вид., перероблене та доповнене. Київ: «К.І.С.», 2009. 552 с.

4. Мацелик Т.О. Суб'єкти адміністративного права: поняття та система : монографія. Держ. податк. служба України, Нац. ун-т держ. податк. служби України. Ірпінь : Вид-во Нац. ун-ту ДПС України, 2013.

341 с.

5. Курінний Є. Об'єкт та предмет українського адміністративного права: змістовна та аксіологічна сутність категорій. *Публічне право*. 2016. № 1 (21). С. 43-51.

6. Петков С. Предмет адміністративного права – константа в процесі трансформації суспільно-політичних відносин. *Публічне право*. 2016. № 1 (21). С. 35-42.

7. Федорук Н.С. Патерналістська природа сучасного адміністративного права України як одна із перешкод його трансформації. *Часопис Київського університету права*. 2017р. №4. С.105-108.

8. Колток О. Нова адміністративна процедура. Що про неї потрібно знати?. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/10/23/705755/> (дата звернення: 23.10.2023).

СЕКЦІЯ 8.
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ ТА
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В КОНТЕКСТІ
ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ДІЛОВОДСТВА
ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ДОСТУП
ДО ПРАВОСУДДЯ

Борщенко Владлена Валеріївна,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри
конституційного права та правосуддя
економіко-правового факультету
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова

Виникнення цифрових технологій і віртуального простору є неухильним результатом наукових і технічних досягнень людства. У сучасний період цифрові технології активно використовуються у сфері юридичної діяльності, включаючи правозастосування. Ці технологічні досягнення та розвиток суспільних відносин вплинули на різновиди та форми реалізації правосуддя. Судочинство, як процес здійснення правосуддя, у контексті цифрової культури та необхідних карантинних обмежень реагувало на виклики сучасності шляхом створення електронних систем судочинства та застосування штучного інтелекту.

Указом Президента України № 231/2021 від 11.06.2021 р. затверджено Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, якою визначено основні напрями розвитку системи правосуддя, зокрема, і його цифровізацію і передбачено «упровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного ведення справ, електронних комунікацій із судом, кабінету судді та кабінету учасника процесу» [1]. У зв'язку з цим збільшились можливості щодо способів подання заяв по суті спору, зокрема, позовних заяв. Як слідство, це вплинуло на рівень доступності правосуддя. Тому викликає схвальну оцінку підхід законодавця щодо виділення в якості одного з ключових напрямів розвитку диджиталізації доступності правосуддя», яка базується на верховенстві права, захисті прав і свобод людини, фізичних та юридичних осіб.

З цього моменту можливості подання заяв по суті справи до суду були значно розширені. Раніше існувало декілька способів подачі позовної заяви до суду: (1) здати позов безпосередньо до канцелярії суду або (2) направити його через національного оператора поштового зв'язку. Із

розвитком цифровизації додалися ще два способи подачі позову: (3) направлення на електронну пошту суду – додавши документ, підписаний електронним цифровим підписом; (4) через систему «Електронний суд».

У результаті нововведень у практиці Верховного Суду сформувалося два підходи щодо допустимості/недопустимості звернення до суду з електронним процесуальним документом:

- звернення до суду з електронним процесуальним документом шляхом направлення його на офіційну електронну адресу суду визнається належним та допускається;

- звернення до суду з процесуальними документами в електронній формі є належним способом у разі направлення їх через підсистему «Електронний суд».

Додатковим обов'язковим реквізитом при поданні позовної заяви слід вважати наявність електронного цифрового підпису. Заяви, що подаються до суду в електронній формі, повинні бути підписані електронним цифровим підписом. Ця вимога знаходить своє відображення у постановках Верховного Суду від 26 травня 2021 року у справі № 565/195/19 (61-2692св20), від 26 квітня 2022 року у справі № 757/6877/21-ц (провадження № 61-15898св21), від 03 лютого 2021 року у справі № 295/12247/19 (61-12247св20), від 22 квітня 2020 року у справі № 360/1789/17 (61-1997св19) [2].

Згідно з ч. 5 ст.5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»: «електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною» [3]. Одночасно в ч.1 ст.8 даного Закону встановлено, що «юридична сила електронного документа не може бути заперечена виключно через те, що він має електронну форму» [3]. Отже, відмова у прийнятті документів в електронному вигляді безпосередньо порушує право на доступ до правосуддя, як одного із фундаментальних принципів судочинства та гарантування права на судовий захист. Зазначене твердження знаходить своє відображення в судовій практиці.

По-перше, будь-яка відмова судів через брак обладнання у прийнятті позовних заяв в електронній формі порушує право на доступ до суду (це підтверджується судовою практикою ЄСПЛ: рішення у справі *Lawyer Partners A. S. V. Slovakia* №№54252/07, 3274/08, 3377/08/3505/08, 3526/08, 3741/08, 3786/08, 3807/08, 3824/08, 15055/08, 29548/08, 29551/08, 29552/08, 29555/08 and 29557/08, 16 June 2009) [2].

По-друге, відмова судів прийняти до розгляду апеляційну скаргу, подану в паперовій формі, замість електронної через неможливість її належним чином заповнити внаслідок недоліків програми, що

використовується для заповнення формуляра, становить надмірний формалізм та підриває справедливість судового розгляду (рішення ЄСПЛ у справі *Xavier Lucas v. France*, № 15567/2, 09 June 2022) [2].

При цьому позовні та інші заяви, скарги та інші передбачені законом процесуальні документи, що подаються до суду і можуть бути предметом судового розгляду, в порядку їх надходження підлягають обов'язковій реєстрації в Єдиній судовій інформаційно-комунікаційній системі (ЄСІТС) в день надходження документів. Вказане є обов'язком працівників суду і знаходить своє відображення у частині другій статті 14 ЦПК України, частині другій статті 6 ГПК України, частині другій статті 18 КАС України.

Реєстрація в ЄСІТС не позбавляє права на подання документів до суду в паперовій формі. Особи, які зареєстрували офіційні електронні адреси в ЄСІТС, можуть подати інші документи, вчинити інші процесуальні дії в електронній формі виключно за допомогою ЄСІТС з використанням власного електронного цифрового підпису, прирівняного до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги», якщо інше не передбачено законом [4]. Дане твердження знаходить своє відображення у ч. 8 статті 14 ЦПК України, ч.8 статті 6 ГПК України, ч.8 статті 18 КАС України. Якщо документи подаються учасниками справи до суду або надсилаються іншим учасникам справи в електронній формі, такі документи скріплюються електронним цифровим підписом учасника справи (його представника). Дане твердження знаходить своє відображення у частині восьмій статті 43 ЦПК України, частині восьмій статті 42 ГПК України, частині десятій статті 44 КАС України.

Пунктами 12 і 32 частини першої статті 1 Закону України «Про електронні довірчі послуги» передбачено, що «електронний підпис – це електронні дані, які додаються підписувачем до інших електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис; підписувачем є фізична особа, яка створює електронний підпис» [4]. А частиною першою і другою статті 6, частиною першою статті 7 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» передбачено, що «для ідентифікації автора електронного документа може використовуватися електронний підпис» [3], який використовується фізичними та юридичними особами – суб'єктами електронного документообігу для ідентифікації підписанта та підтвердження цілісності даних в електронній формі.

На підставі вищевикладеного можливо дійти висновку щодо позитивних аспектів використання електронного документообігу.

По-перше, це зручність та швидкість, оскільки електронний документообіг дозволяє подавати позовні заяви та інші заяви по суті спору в онлайн-режимі, що значно прискорює процес подання.

По-друге, ефективність, оскільки використання електронного документообігу спрощує роботу апарату суду (канцелярії), зменшуючи

паперову роботу та необхідність фізичного обміну документами.

По-третє, зменшення помилок, оскільки електронний документообіг допомагає уникнути помилок при внесенні даних в судові документи, а також гарантує, що документи залишаються недоторканими після підпису.

По-четверте, забезпечення конфіденційності та цілісності, адже електронний підпис забезпечує високий рівень конфіденційності та цілісності документів, оскільки він захищає їх від несанкціонованого доступу та змін.

І, насамкінець, це зменшення витрат, оскільки впровадження електронного документообігу може зменшити витрати на друк, доставку та зберігання паперових документів, що є важливим аспектом для організацій всієї системи правосуддя, зокрема надає можливість перевести роботу архіву з часом повністю в електронну форму.

Таким чином, використання електронного документообігу виводить реалізацію принципу доступу до правосуддя на новий, цифровий рівень. Його використання для подачі позовних заяв до суду допомагає спростити та значно пришвидшити процес судочинства, забезпечуючи більшу зручність та ефективність для всіх учасників судового процесу.

Цифрова трансформація в значній мірі змінила ландшафт традиційних сфер суспільних відносин та призвела до суттєвих змін у сфері правозастосування, включаючи організацію та порядок здійснення правосуддя в Україні. Забезпечення прозорості та інформаційної доступності у судових процедурах через «Електронний суд» однозначно сприятиме підвищенню довіри громадян до судової системи, спрощує доступ до правосуддя та сприяє справедливому та ефективному судочинству.

Список використаних джерел:

1. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента від 11.06.2021 № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Використання ЄСІТС під час розгляду цивільних справ: огляд окремих правових позицій ВС. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_ESITS.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

3. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

4. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

ДОЦІЛЬНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК КОНСТАНТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Вдовічен Віталій Анатолійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного права,
декан юридичного факультету
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Сталість та ефективність адміністративної відповідальності має пропорційну залежність від добре прописаних у законодавстві актуальних, дієвих адміністративних санкцій, правосвідомості членів суспільства та високої правової культури учасників правовідносин. При дотриманні всіх зазначених вище умов, можна стверджувати про актуальність класичного погляду щодо мети адміністративної відповідальності, що розраховано на високоморальне суспільство, де інститут адміністративних стягнень працює за відповідною схемою – за вчинений проступок (адміністративне правопорушення) передбачається стягнення як з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, у дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, так і запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Актуалізація питання «доцільності» адміністративної відповідальності для забезпечення сталого розвитку національного правопорядку пов'язана з тим, що регулювання суспільного життя правовими інструментами доволі часто має своїм підґрунтям саме співвідношення «факт – мета – дія – результат». Тому, враховуючи константу «доцільності» встановлюються та визначаються міри та заходи юридичної відповідальності, покладаються обов'язки чи обмежуються права суб'єктів суспільних відносин. Прикладом доцільності може слугувати термін «трансформація юридичної відповідальності» [1, с. 247], тобто законодавець передбачає, що за наявності достатніх підстав міри юридичної відповідальності більш суворого характеру можуть бути замінені на міри менш суворого характеру, а за інших обставин навіть замінено заходом суспільно-виховного впливу, ще в інших – заходи юридичного впливу зовсім не застосовуються. Завдання кожної юридичної відповідальності переплітаються в системі права, проте кожен вид відповідальності має свою першочергову мету та значення. Можна сказати, що визначальну роль в ефективному і налагодженому механізмі попередження та профілактики правопорушень відіграє такий правовий важіль у суспільстві як присутність адміністративної відповідальності у загальній законодавчій системі захисту публічних інтересів.

Аналіз юридичної літератури дозволяє нам виокремити декілька позицій щодо природи та розуміння «доцільності» як в правозастосуванні, так і в праві вцілому, що переслідує певну мету, яка в свою чергу є чітко визначеною цінністю – права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави: 1) вимога доцільності пояснює загальну спрямованість і мету правозастосування, тому поняття доцільності правозастосовної діяльності має щонайменше два смислових прошарки: в першому випадку доцільність правозастосовної діяльності передбачає цілеспрямованість й ефективність такої діяльності, а у другому поняття доцільності співвідноситься з поняттям оптимальності [2, с. 3]; 2) категорія доцільності є предметом вибору при здійсненні судового розсуду в разі застосування при розгляді та вирішенні конкретної справи відносно-визначеної правової норми або положень постанов Верховного суду, Конституційного суду, що закріплюють зазначену категорію або встановлюють цілі, завдання закону чи іншого нормативного акта. Отже, обов'язок суду знаходити доцільне рішення при застосуванні розсуду за чинним цивільним процесуальним правом і не може розглядатися як вимога, що пред'являється до судових рішень поряд з вимогами законності, обґрунтованості [3, с. 4]; 3) доцільність полягає у відповідності діяльності правозастосовних органів конкретним умовам часу з урахуванням особливостей особи, стосовно якої здійснюється правозастосовна діяльність, та особливостям конкретної ситуації. Основним завданням правозастосовного органу вбачається необхідність обрання у межах відповідної норми того рішення, яке найповніше відображає зміст закону [4, с. 26]; 4) принцип доцільності заснований на потребах держави, суспільства і особистості; реалізується як у правотворчій, так і правозастосовчій діяльності; знаходить безпосереднє вираження у виборі та реалізації найбільш ефективного, оптимального, у кожному конкретному випадку рішення [5, с.19]; 5) доцільність у праві – це завжди щось оптимальне, що відповідає якимсь конкретним умовам, обставинам, без врахування яких норма не буде досягати мети, споконвічно в неї закладеної. Відповідність доцільності означає відповідність загальному духу, ідеї закону [6, с. 167].

Інша сторона константи «доцільності» в адміністративній відповідальності знаходить своє застосування не лише у визначенні правової природи такої відповідальності. Мову можна вести і про механізм реалізації «доцільності» у вузькому значенні, тобто її застосування, так би мовити, всередині самої ж адміністративної відповідальності – під час встановлення особі міри адміністративної відповідальності. Приділення особливої уваги цій засаді саме в сфері призначення адміністративних стягнень пов'язане з тим, що притягнення винного до відповідальності має відповідати легітимній меті. І як відзначається в науковій літературі, що на цей час ця мета відрізняється від мети раннього періоду існування держави

і права, коли в основі відповідальності знаходився принцип таліону. Тобто, наразі метою покарання не є помста або відплата правопорушникові. Натомість мета адміністративної відповідальності (та й юридичної відповідальності загалом) набула більш розгорнутого та гуманного характеру. Так, метою матеріальної відповідальності є компенсація шкоди, заподіяної роботодавцеві діями працівника, що зумовлює її правовідновлювальний характер; мета дисциплінарної відповідальності – це забезпечення дисципліни [7, с. 10]. Що ж стосується вираження доцільності в середині самої ж адміністративної відповідальності, то вона полягає в індивідуалізації заходів стягнення або заходів впливу залежно від тяжкості адміністративного проступку, з урахуванням особистості правопорушника, його матеріального статку, обставин вчинення діяння. Застосування «доцільності» також означає відповідність обраного заходу впливу цілям самої ж відповідальності. Якщо такі цілі можуть бути досягнуті іншим шляхом, то можливим і доцільним буде звільнення правопорушника від стягнення, однак це не означає, що держава не реагуватиме на поведінку такої особи. Наприклад, відповідно до статті 22 Кодексу України про адміністративні правопорушення за малозначності вчиненого адміністративного правопорушення орган (посадова особа), уповноважений вирішувати справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності і обмежитись усним зауваженням [8]. Крім того, варто звернути увагу і на винятковий характер умов притягнення до адміністративної відповідальності неповнолітніх осіб – доцільно враховувати їхні вікові, психологічні, моральні, фізіологічні та інші особливості, а також зважати на умови їхнього соціального виховання та правового захисту. Тому, врахування гуманного ставлення до неповнолітніх (які вчинили проступки) повинно узгоджуватися з доцільністю такої адміністративної відповідальності, і в той же час це має сприяти попередженню та запобіганню вчиненню нових протиправних діянь такими особами.

Отже, в ракурсі забезпечення сталого розвитку національного правопорядку константа доцільності адміністративної відповідальності демонструє останню як правовий наслідок неприйнятної форми поведінки осіб, неприйнятної форми реалізації їхніх прав та неналежного здійснення обов'язків у соціумі і забезпечує варіативність застосування заходів впливу або ж адміністративних стягнень до осіб-правопорушників. Варто зауважити, що «доцільність» забезпечується самою природою санкцій охоронних норм – вони мають відносно визначений та/або альтернативний характер. І, звичайно, що будь-яке адміністративне правопорушення по своїй правовій природі має тягти реакцію з боку держави в особі уповноважених органів. Ця реакція виражається в невідворотності покарання правопорушника і у відновленні порушених суспільних відносин.

Список використаних джерел:

1. Перепелюк А.М. Принципи та вимоги права як основоположні засади правозастосовчої діяльності. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 245-249.
2. Бочаров Д.О. Правозастосовча діяльність: поняття, функції та форми: проблемні лекції. Дніпро : АМСУ, 2006. 73 с.
3. Васильєв С.В. Принцип доцільності у цивільному судочинстві України. *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2015_2_12
4. Борисенко М.О. Ознаки та принципи правозастосовної діяльності: теоретичний аспект. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. № 3. С. 23-29.
5. Борщевський І. В. Доцільність в системі принципів застосування норм права. *Вісник Південного регіонального центру НАПН України*. 2020. № 23. С. 16-20.
6. Балобанова Д. О. Теорія криміналізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2007. 200 с.
7. Прийма С. В. Принцип доцільності тлумачення права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. №8. С. 8-14
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X в редакції від 14.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 19.10.2023).

**ДАЙДЖЕСТ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ, ЯКІ ВИЗНАЧАЮТЬ
ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕХАНІЗМІВ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ
НАСИЛЬСТВУ**

Гаран Ольга Володимирівна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного
та господарського права
економіко-правового факультету
Одеського національного
університету імені І.І. Мечникова

Європейські стандарти подолання домашнього насильства виступають базисом для національного законодавства України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [1], [2, с. 37]. Ці стандарти ґрунтуються на глибокому усвідомленні неприпустимості подібного насильства, яке є грубим порушенням прав людини.

Європейських положення у сфері запобігання та протидії домашньому насильству діють за 5-ма умовними напрямками, кожен із

яких пов'язаний з розробкою та ухваленням ряду документів, які безпосередньо або опосередковано стосуються сфери запобігання та протидії домашньому насильству: 1) визнання рівності прав чоловіків та жінок; 2) боротьба із дискримінацією та насильством по відношенню до жінок; 3) визнання прав дітей та їх захист; 4) визнання домашнього насильства як окремого виду насильства і боротьба з ним [1,с.6]; 5) боротьба із дискримінацією та насильством по відношенню до членів ЛГБТ+ спільноти.

До основних стандартів ООН належать:

1. Загальна декларація прав людини: Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН(1948) - містить загальний принцип гарантування прав і свобод кожній людині без будь-якої форми дискримінації, що включає захист від насильства та жорстокого поводження.

2. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW): Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН (1979) - зобов'язує держави-учасниці приймати заходи для припинення дискримінації жінок у всіх сферах, включаючи захист від насильства.

3. Декларація Організації Об'єднаних Націй про усунення насильства стосовно жінок: Прийнята Генеральною Асамблеєю ООН (1993) - визнає домашнє насильство як серйозне порушення прав людини та закликає держави приймати належні заходи для його запобігання та припинення.

4. Модельний закон ООН про домашнє насильство (02.02. 1996) Комісією ООН з прав людини. Цим законом визначено поняття насильства в сім'ї та сформульовано вимоги до працівників правоохоронних органів, прокуратури і судів та підкреслено важливість безпеки потерпілих під час... судочинства [4, с. 61]. «Домашнє насильство це усі насильницькі дії фізичного, психологічного і сексуального характеру щодо жінок, здійснені на підставі статевої ознаки, особою або особами, які пов'язані з ними родинними і близькими стосунками, від словесних образ і погроз до тяжких фізичних побоїв, викрадання, загрози каліцтвом, залякування, примус, переслідування, словесні образи, насильницьке або незаконне вторгнення в житло, сексуальне насильство, зґвалтування в шлюбі, насильство, пов'язане з викупом нареченої, насильство, пов'язане з експлуатацією через проституцію, насильство щодо хатніх робітниць та спроби здійснити такі дії» [3].

Окреме місце серед європейських імперативів у сфері протидії та боротьби з домашнім насильством відводиться Інструментам Ради Європи. Наведемо перелік деяких: А) Стамбульська конвенція - Конвенція Ради Європи про запобігання і боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством (2011), є ключовим міжнародним документом, що стосується боротьби з домашнім насильством: надає визначення домашнього насильства, встановлює зобов'язання держав-

учасниць щодо запобігання, захисту жертв насильства.

(Б) Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи (CM/Rec(2002)5) щодо захисту жінок від насильства (2002) - наголошує на необхідності захисту жінок від насильства, включаючи домашнє насильство та рекомендує державам-учасницям розробляти законодавство та політики, спрямовані на запобігання та боротьбу з насильством.

(В) Декларація Ради Європи про неприпустимість насильства щодо жінок (2006) закликає держави-учасниці прийняти конкретні заходи для запобігання та припинення насильства щодо жінок, включаючи домашнє насильство.

Основне призначення Інструментів Ради Європи для боротьби з домашнім насильством полягає в створенні нормативно-правового та політичного підґрунтя, спрямованого на запобігання, протидію та припинення домашнього насильства, а також на захист жертв цього насильства. Основні цілі та завдання цих інструментів включають:

По-перше, вони сприяють підвищенню усвідомленню суспільством існування проблеми домашнього насильства, надаючи інформацію, проводячи освітні заходи та тренінги. Це допомагає змінити стереотипи та культурні норми в суспільстві стосовно цього питання.

По-друге, інструменти Ради Європи сприяють створенню ефективної законодавства у сфері боротьби з домашнім насильством: встановлюються стандарти та рекомендації для законодавства, які допомагають державам-членам створити закони та політику, спрямовані на захист жертв та покарання винних.

По-третє, Інструменти Ради Європи для боротьби з домашнім насильством забезпечують розвиток системи підтримки та допомоги для жертв. Це включає в себе надання правової та психологічної підтримки, а також ресурсів для жертв, які дозволяють їм вийти із циклу насильства та відновити своє життя. Тобто, ці інструменти сприяють створенню безпечного та підтримуючого середовища для всіх людей, незалежно від їхньої статі, віку чи соціального статусу. Вони сприяють покращенню якості життя жертв та сприяють боротьбі з домашнім насильством як серйозною соціальною проблемою.

Одним із магістральних завдань, які вирішують Інструменти Ради Європи, є гарантування безпеки та захисту жертв насильства, шляхом закріплення стратегій, законодавчих актів та рекомендацій, спрямованих на запобігання та протидію домашньому насильству.

Серед документів міжнародного рівня слід відзначити: Міжнародний Пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966); Конвенцію про згоду на вступ у шлюб, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів (1962); Декларацію про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів (1974); Конвенцію про мінімальний вік для прийому на роботу № 138 (1976); Загальну рекомендацію №19 Комітету

ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок (1992); Пекінську декларацію та Платформу дій (1995); Факультативний протокол до Конвенції про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок (1999); Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень (2014) [1, с. 6].

Потребують уваги і інші стандарти закріплені в Рекомендаціях Комітету міністрів Ради Європи державам-членам, а саме : Рекомендація № R (85) 4 «Про насильство в сім'ї» (1985); Рекомендація № R (90) 2 «Щодо соціальних заходів стосовно насильства в сім'ї» (1990); Рекомендація № R (91) 9 «Про невідкладні заходи у справах сім'ї» (1991); Резолюція № S-23/3 «Подальші заходи та ініціативи щодо втілення в життя 7 Пекінської декларації і Платформи дій», прийнята на 23-й спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН (2000); Рекомендація № Rec (2002) 5 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про захист жінок від насильства» (2002); Рекомендація № 1582 (2002) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Домашнє насильство щодо жінок» (2002); Рішення Ради міністрів ОБСЄ 15/05 щодо запобігання та протидії насильству щодо жінок (2005); Резолюція № 1512 (2006) Парламентської Асамблеї Ради Європи «Парламентарі об'єдналися для протидії домашньому насильству щодо жінок» (2006); Резолюція №1635 (2008) «Протидія насильству проти жінок над жінками, на шляху до Конвенції Ради Європи» (2008) та інші. «Не дивлячись на те, що багато із зазначених документів мають рекомендаційний характер, вони відіграють важливу роль у формуванні національного законодавства, оскільки визначають напрямки його розвитку [1].

Список використаних джерел:

1. Міжнародні стандарти та національне законодавство у сфері запобігання та протидії домашньому насильству: хрестоматія / уклад. О.В. Ковальова, О.І. Плужник, О.М. Павлютін / під заг. ред. М.В. Корнієнка. Одеса : ОДУВС, 2020. 416 с. URL: <http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/1505/1/2020.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання: навчально-методичний посібник для курсантів вищих навчальних закладів МВС України / уклад.: Запорожцев А.В., Лабунь А.В., Заброда Д.Г., Басиста І.В., Дроздова І.В., Брижик В.О., Мусієнко О.М. Київ, 2012. 246 с.

3. Бакаїм М.В. Досвід зарубіжних країн у подоланні насильства в сім'ї. *Європейські перспективи*. 2021. № 1. С. 60-68. URL: https://ep.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/2021/03/60-_Bakaim.pdf (дата звернення: 23.10.2023).

4. A framework for model legislation on domestic violence: Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, submitted in accordance with

Commission on Human Rights resolution 1995/85. Alternative approaches and ways and means within the united nations system for improving the effective enjoyment of human rights and fundamental freedoms. Further promotion and encouragement of human rights and fundamental freedoms, including the question of the programme and methods of work of the commission / United Nations, Commission on Human Rights. E/CN.4/1996/53/Add.2. URL: <http://hrlibrary.umn.edu/commission/thematic52/53-add2.htm> (дата звернення: 23.10.2023).

ЩОДО ПИТАННЯ ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ В ПЕРІОД ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Даниленко Денис Олександрович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету ім. В.Н. Каразіна

24 лютого 2022 року Указом Президента України, внаслідок повномасштабного вторгнення сусідньої держави, було запроваджено правовий режим воєнного стану [1]. Статтею 67 Кримінального кодексу України (далі – КК України) визначено, що обставиною, яка обтяжує покарання, є «вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій». Таким чином, суд, враховуючи обстановку, в якій вчиняється кримінальне правопорушення, може призначити найсуворіше покарання, що передбачено тією чи іншою санкцією статті КК України.

Крім того, законодавцем було внесено зміни до КК України в частині доповнення деяких статей КК України кваліфікуючими обставинами - використання умов воєнного стану для вчинення кримінального правопорушення, а це в свою чергу збільшило верхню та нижню межу покарання. Втім, ці зміни не стосуються такої суспільно небезпечної категорії кримінальних правопорушень, як кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи, що визначені Розділом IV КК України. Хоча, як показують результати соціальних досліджень та офіційні статистичні дані, кількість статевих кримінальних правопорушень може приховуватися самими потерпілими. Це можливо пояснити тим, що покарання не є надто суворими, а в умовах воєнного стану, потерпілі особи, першочерговою проблемою вважають - перемогу над зовнішнім ворогом. У зв'язку з цим, виникає необхідність визначення можливості посилення кримінальної відповідальності для осіб, які вчинили

кримінальні правопорушення передбачені Розділом IV КК України в умовах воєнного стану на території України.

Україна вже більше ніж півтора роки живе в умовах дії правового режиму воєнного стану. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України “Про правовий режим воєнного стану”, таким станом визнається “особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень”[2].

Майже відразу після оголошення воєнного стану до чинного КК України було внесено, а згодом доповнено, зміни, в частині посилення кримінальної відповідальності за вчинення низки кримінальних правопорушень. Так, Законом України № 2117 було внесено зміни до ст. 185, ст. 186, ст. 187, ст. 189, ст. 191 КК України, з метою підвищення міри кримінальної відповідальності за вчинення вказаних майнових кримінальних правопорушень, котрі вчиняються в умовах воєнного стану [3]. Також було внесено зміни щодо посилення відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки та військових кримінальних правопорушень.

Такі зміни дозволяють перш за все встановити більш справедливу кримінально-правову реакцію держави, в тому числі, що стосується численних задокументованих діянь російських військових, які обкрадають покинуті власниками будинки, грабують магазини тощо.

Умови воєнного стану можуть в собі поєднувати одночасно декілька обставин, котрі значно підвищують ступінь суспільної небезпечності кримінальних правопорушень, що вчиняються. Серед яких особливу увагу необхідно приділити: масовому характеру; наявності багатьох потерпілих; поширення різноманітних форм співучасті; вчинення багатьох діянь з особливою жорстокістю; збіг уразливого стану окремої особи з уразливим станом цивільного населення в цілому; наявність особливих мотивів, які пов’язані з національною нетерпимістю тощо. І їхнє поєднання, цілком очевидно, є більш суспільно небезпечним, ніж кожна ознака окремо [4, с.41].

Важливим аспектом, на що дійсно впливають умови воєнного стану є вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. Так, майже кожного дня з’являються нові

повідомлення та розкриваються жахливі обставини від громадян України, котрі перебувають на окупованих або деокупованих територіях щодо вчинення з особливою жорстокістю згвалтувань, сексуального насильства, статевих зносин з неповнолітніми особами. Число таких звернень постійно зростає та потребує особливої уваги з боку законодавчих та правоохоронних органів.

Так склалося, що під час військових дій на території України сексуальне насильство стало одним із інструментів, використовуючи який намагаються показати силу, принизити та показати національну нетерпимість. Також в умовах воєнного стану сексуальне насильство застосовується для деморалізації мирного населення, залякування. А його наслідки можуть бути жорстокими і полягати у сильному фізичному та психічному впливі на жертв та інших свідків [5].

Таким чином, збройне вторгнення Російської Федерації, крім майнових та людських втрат, обумовлює ще й поширення випадків вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи. У зв'язку з цим, необхідним є посилення кримінальної відповідальності за вчинення вказаних діянь. Одним із таких варіантів може бути формування та прийняття, за аналогією до згаданих в дослідженні нормативно-правових актів, Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за згвалтування та сексуальне насильство». Саме ці два кримінальних правопорушення мають найбільше розповсюдження як у мирний, так і у воєнний час.

Отже, враховуючи чутливість кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи та їхнє зростання в теперішній час, необхідним є внесення змін до: ч. 3 ст. 152 КК України, а саме викладення її в такій редакції: *«Згвалтування, вчинене групою осіб, або згвалтування неповнолітньої особи чи вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, – карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років»*; ч. 3 ст. 153 КК України, а саме викладення її в такій редакції: *«Сексуальне насильство, вчинене групою осіб, або сексуальне насильство щодо неповнолітньої особи чи вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до семи років»*.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 15.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо

посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 07.03.2022 № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 23.10.2023).

4. Оробець К. М. Кримінальні правопорушення, вчинені в умовах воєнного стану: суспільна небезпечність та законодавче закріплення. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Право»*. 2022. № 11 (13). С. 1240-1246. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/237/6374/13410-1?inline=1> (дата звернення: 23.10.2023).

5. Відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи в умовах воєнного стану. *Безоплатна правнича допомога. Секція «Юридичні консультації»*. 2022. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/vidpovidalnist-za-zlochyny-proty-statevoyi-svobody-ta-statevoyi-nedotorkanosti-osoby-v-umovah-voeyennogo-stanu/> (дата звернення: 23.10.2023).

ПРИНЦИП МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: СУЧАСНІСТЬ ТА МАЙБУТНЄ

Житний Олександр Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
член Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів

Діяльність зі створення й застосування норм кримінального права має ґрунтуватися на ідеях, щодо яких хоча б орієнтовно сформувався консенсус у суспільстві та в контингенті правників. Таким «ідеологічним базисом» для галузі в цілому й законодавства, яке її презентує в національній правовій системі, є принципи кримінального права України.

Незважаючи на деякі сумніви у абсолютній ефективності міжнародного права, породжені умовами сьогодення, і наразі, й у майбутньому позиції міжнародної спільноти для національної кримінально-правової системи є й лишатимуться одним із впливових джерел розвитку. Усталеність впливу міжнародного права на кримінальне право України та соціально-політичне значення цього чинника вимагають по-новому поглянути на статус «міжнародного компоненту» кримінально-правової системи України. Утвердження в кримінальному праві на рівні доктрини та на нормативному рівні ідеї обов'язковості його кореляції щодо загально визнаних принципів і норм міжнародного права та міжнародних зобов'язань держави в сфері антикримінальної діяльності дає підстави ставити питання про можливість піднесення до рангу одного із її

галузових принципів відповідність загальноновизнаним міжнародним нормам та стандартам.

Вимогам, які висуваються до визнання певного постулату (ідеї) принципом кримінального права цілком відповідає максима *міжнародно-правової відповідності законодавства України про кримінальну відповідальність*. Наразі вона ґрунтується не лише на теоретичних міркуваннях чи суб'єктивній оцінці певних соціальних процесів, але й має належну нормативну основу. Так, Конституцією України (ст. 9) встановлено, а Законом України «Про міжнародні договори України» (ст. 19) деталізовано положення, згідно із якими чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. Отже, можливість перетворення деяких норм міжнародного права у кримінально-правовий припис допускається на найвищому (конституційному) рівні правотворення. Крім того, в чинному Кримінальному кодексі (далі – КК) України наголошено, що, становлячи законодавство України про кримінальну відповідальність, цей кодекс ґрунтується не лише на Конституції України, а й на загальноновизнаних принципах та нормах міжнародного права (ч. 1 ст. 3 КК України), що закони України про кримінальну відповідальність повинні відповідати положенням, які містяться в чинних міжнародних договорах, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України (ч. 5 ст. 3 КК України)[1]. Таким чином, фактично відбулося визнання принципу міжнародно-правової відповідності в кримінальному праві України.

Зазначений принцип у кримінальному праві України має суттєве практично-прикладне значення, оскільки забезпечує інтеграцію національної політики боротьби зі злочинністю засобами кримінального права й відповідних міжнародних зобов'язань держави, підкреслює імператив узгодження цієї діяльності з принципами й нормами міжнародного права, а отже – визначає пріоритети кримінально-правової охорони й засоби її реалізації, впливаючи на законотворчу практику і правосвідомість законодавця.

На користь визнання в кримінальному праві України міжнародно-правової відповідності галузевого законодавства його окремим принципом свідчить й особливий (специфічний) спосіб врегулювання у КК України питання про його узгодження із міжнародним правом. У інших галузях вітчизняного права законодавець вирішує подібне питання інакше. Визнаючи Віденську конвенцію про право міжнародних договорів, наша держава зобов'язується забезпечувати чинність у внутрішніх правовідносинах норм міжнародного права, що підтверджує у своїй Конституції. Але огляд положень основних галузових кодифікованих законодавчих актів України, в яких розвинуто це зобов'язання (зокрема Митного кодексу України (ч. 3 ст. 1), Повітряного кодексу України (ч. 2 ст. 3), Податкового кодексу України (п. 1 ч. 2 ст. 3), Сімейного кодексу

України (ч. 2 ст. 13), Водного кодексу України (ст. 112), Кодексу України про надра (ст. 69), Лісового кодексу України (ст. 110 тощо) засвідчує, що питання про їх міжнародно-правову відповідність вирішено в них не так, як це зроблено в КК України. Вони містять дуже схожі за змістом норми, в яких визнається: якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені цим кодексом, для регулювання відповідних правовідносин застосовуються правила міжнародного договору. Положення КК України в частині, що стосується визначення місця міжнародних договорів у кримінальному законодавстві держави помітно відрізняється від наведених вище[2].

У перспективі, в процесі розробки нового КК України, ідею, майже тотожну описаній вище, пропонується закріпити у кримінальному законі в самостійному приписі (стаття 1.2.8 Проекта КК України) із назвою «Принцип сумлінного виконання міжнародних зобов'язань» та надати йому такого змісту: 1) КК України має відповідати міжнародним договорам; 2) якщо для надання згоди Верховної Ради України на обов'язковість для України подається міжнародний договір, виконання якого потребує змін до КК України, то проект закону про внесення таких змін подається на розгляд Верховної Ради України разом з проектом закону про ратифікацію (приєднання, прийняття) і ухвалюється безпосередньо перед прийняттям закону про ратифікацію (приєднання, прийняття); 3) КК України застосовується з урахуванням практики Європейського суду з прав людини[3].

Отже, вимога міжнародно-правової відповідності законодавства України про кримінальну відповідальність: а) має об'єктивний характер; б) зумовлена закономірностями розвитку суспільних відносин у сфері боротьби зі злочинністю у внутрішньодержавному та у всесвітньому масштабах; в) закріплена в правових нормах (ч.ч. 1, 5 ст. 3 КК); г) має значне ідеологічне і практично-прикладне значення в галузі кримінального права (реально впливає на національну стратегію боротьби зі злочинністю засобами кримінального права, на визначення пріоритетів кримінально-правової охорони та шляхи її реалізації). Викладене дозволяє констатувати, що склалися передумови для визнання міжнародно-правової відповідності законодавства про кримінальну відповідальність загальною, вихідною правовою ідеєю, відображеною в нормах кримінального права, тобто віднесення її до принципів кримінального права України (поряд із такими ідеями цієї галузі, як законність, рівність осіб перед законом, гуманізм, справедливість, індивідуалізація заходів кримінально-правового впливу та деякими іншими).

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.10.2023).

2. Житний О. О. Принципи кримінального права України у міжнародно-правовому вимірі (загальнотеоретичні аспекти). *Держава та регіони. Серія Право*. 2012. № 3 (37). С. 110–115.

3. Кримінальний Кодекс України (проект). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/09/16/1-kontrolnyj-proektkk-15-09-2020.pdf> (дата звернення: 01.10.2023).

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ НАСИЛЬНИЦЬКІЙ ЗЛОЧИННОСТІ

Орловський Богдан Михайлович,
доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
економіко-правового факультету
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова

У структурі злочинності одним із найбільш розповсюджених різновидів є насильницька злочинність. За своїм обсягом вона охоплює значну кількість кримінальних правопорушень, що передбачені у різних розділах Особливої частини діючого Кримінального кодексу (далі – КК) України. Враховуючи розповсюдженість та багатоманітність насильницької злочинності, важливим та актуальним питанням виступає дослідження кримінологічних заходів її протидії для нейтралізації та зменшення впливу детермінант розповсюдження насильства у сучасному українському суспільстві. Формування єдиної системи запобіжних та профілактичних заходів забезпечує належну кримінологічну профілактику щодо недопущення розвитку насильницької злочинності, відвернення виникнення криміногенно-небезпечних явищ, що є супутніми при такій злочинності. Зазначене обумовлює актуальність та дискусійність теми дослідження та її важливість для сучасної кримінологічної науки.

Початково треба визначитися із структурою насильницької злочинності, яка включає в себе наступний спектр різновидів кримінальних правопорушень:

1) насильницька побутова злочинність – охоплює собою заповідання жертві тілесних ушкоджень (ст.ст. 121, 122, 125 КК України) [1] або вбивство жертви (ст. 115 КК України) на підставі звичайних побутових мотивів (побутових сварок, ревнощів, конфліктів, помсти за образу і т.д.);
2) насильницько-корислива злочинність – охоплює випадки застосування насильства до жертви з метою заволодіння її майном й передбачає кваліфікацію за ст. 186 (грабіж), ст. 187 (розбій) та ч. 3 ст. 189 (вимагання

поєднаного з насильством); 3) насильницька-статева злочинність – пов'язана із застосуванням насильства для задоволення статевих пристрастей особи та охоплює такі діяння як ст. 152 (згвалтування), ст. 153 (сексуальне насильство) КК України [1]; 4) насильницько-службова злочинність – пов'язана із застосуванням насильства у сфері службової діяльності, що пов'язана із перевищенням влади або службових повноважень (наприклад, ст. 365 КК України); 5) насильницько-сімейна злочинність – пов'язана із застосуванням насильства у сім'ї, наприклад ст. 126-1 КК України «домашнє насильство» [2]; 6) насильницька злочинність проти державної безпеки – охоплює собою вчинення насильницьких дій, спрямованих на порушення основ національної безпеки України (наприклад, ст. 113 «диверсія», ст. 112 «посягання на життя державного чи громадського діяча» тощо); 7) насильницька злочинність проти громадського порядку – пов'язана із застосуванням насильства з хуліганських мотивів, наприклад ст. 296 КК України «хуліганство» [1].

Відповідно запобігання насильницьким злочинам передбачає проведення заходів як загальносоціального, так і спеціально-кримінологічного характеру. Загальносоціальні заходи за своїм напрямом повинні спрямовуватися на зміни культурно-виховного й правового характеру, що засуджують насильство як спосіб вирішення побутових, сімейних, службових конфліктів, розтлумачують кримінально-правову відповідальність й невідворотність покарання за незаконне застосування насильства. Загальносоціальні заходи економічного та освітнього спрямування пов'язані із зменшенням кількості безробітних, підвищенням рівня освіченості населення (зокрема проценту отримання вищої освіти), що є ефективними діями у напрямку протидії насильницько-корисливій злочинності (грабежам, розбоям, вимаганням). Високий освітній рівень населення завжди стимулює інтелектуальний спосіб вирішення конфліктів і засудження насильства як неприйняттого способу взаємовідносин між людьми.

Заходи спеціально-кримінологічного характеру стосуються нейтралізації безпосередніх детермінант (причин і умов) насильницьких кримінальних правопорушень і передбачають індивідуально-профілактичний вплив на особу насильницького злочинця.

До заходів спеціально-кримінологічного характеру, пов'язаних із запобіганням насильницької злочинності необхідно відносити наступні:

- 1) своєчасне реагування правоохоронними органами на правопорушення (в тому числі адміністративні), вчинені на побутовому чи сімейному ґрунті, випадки домашнього насильства, задля недопущення переростання їх у злочинні форми поведінки;

- 2) забезпечення контролю за своєчасним внесенням слідчим, прокурором відомостей про незначну насильницьку злочинність до Єдиного реєстру досудових розслідувань у разі подання відповідних заяв

чи повідомлень, недопущення латентності таких випадків (зокрема побоїв і мордування, легких тілесних ушкоджень, погрози насильством або вбивством тощо);

3) постановка на профілактичний облік осіб, які вчинили домашнє насильство або які є рецидивними насильницькими злочинцями, постійне проведення з ними попереджувально-виховної роботи за рахунок залучення працівників поліції, періодичне відвідування їх за місцем проживання та перевірка їх взаємовідносин у родині й з сусідами [2];

4) виявлення та припинення фактів незаконного зберігання, носіння чи поводження зі зброєю (зокрема стрільби із вікна, на вулиці, у парку тощо), бойовими припасами або вибуховими речовинами, пристроями для відстрілу патронів, споряджених гумовими кулями (в тому числі серед осіб, які перебувають на обліку в правоохоронних органах як потенційні насильницькі злочинці), підвищення контролю за дотриманням спеціальних правил придбання і зберігання зброї серед населення;

5) використання широкого інформаційного кола заходів віктимологічної профілактики, зокрема поширення в соціальних мережах, Інтернеті та ЗМІ інформації про те, як поводити себе при спробах сторонніх осіб застосувати насильство, як уникати або зупиняти сімейно-побутові конфлікти, як не стати жертвою статевих посягань тощо;

6) протидія розвитку алкоголізму та пияцтва серед населення (в тому числі серед неповнолітніх) шляхом обмеження чи заборони торгівлі спиртними напоями в певний час доби, у визначених місцях, посилення контролю за реалізацією спиртних напоїв неповнолітнім й тримання на обліку неблагополучних сімей, в яких батьки зловживають спиртними напоями;

7) посилення контролю за незаконним обігом (торгівлею та розповсюдженням) наркотичних засобів як фонового явища, що детермінує насильницьку злочинність, виявлення та припинення діяльності місць розповсюдження наркотичних засобів та психотропних речовин [3];

8) проведення профілактичних правоохоронних заходів, що ускладнюють вчинення насильницьких злочинів у громадських місцях, зокрема, забезпечення цілодобового патрулювання патрульними поліцейськими території обслуговування з метою охорони публічного порядку і безпеки, проведення рейдів на території обслуговування з метою виявлення осіб, що вчиняють грабежі чи розбійні напади;

9) активне застосування превентивних поліцейських заходів до осіб, які підозрюються чи мають відношення до скоєння насильницьких кримінальних правопорушень (перевірка документів, опитування особи, поверхнева перевірка і огляд, поліцейське піклування тощо);

10) забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та покарання за вчинення насильницьких злочинів, недопущення випадків ухилення від кримінальної відповідальності чи покарання за рахунок

особистих чи службових зв'язків, недбалості розслідування, корупційних аспектів тощо;

11) організація взаємодії між різними підрозділами і службами правоохоронних органів, державними органами та громадськістю щодо запобігання розвитку насильницької злочинності, ведення єдиної бази обліку насильницьких сімейних чи рецидивних злочинців [4].

Висновки. Отже за результатами проведеного кримінологічного дослідження заходів протидії насильницької злочинності було виділено ряд заходів спеціально-кримінологічного та загального характеру, які мають впроваджуватися і постійно визначатися як пріоритетні у діяльності державних органів задля недопущення поширення та розвитку такого різновиду злочинності. Адже мінімізація насильницької злочинності є тим важливим фактором, який визначає формування єдиного згуртованого суспільства у державі, яке негативно ставиться до застосування насильства та його проявів як несприйнятної форми поведінки учасника суспільства незалежно від виправдовування підстав, що слугували причиною його застосування.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.

2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Стор. 32. Ст. 35.

3. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15.02.1995 № 62/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 10. Ст. 62.

4. Кримінологія: навчально-методичний посібник для студентів денного (заочного) відділення економіко-правового ф-ту першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081 «Право» / Б.М. Орловський. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2020. 150 с.

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАСИЛЬСТВА

Павлова Тетяна Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права,
кримінального процесу та криміналістики
економіко-правового факультету
Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

Скільки існує людство, стільки існує й насильство як спосіб вирішення конфлікту між людьми та державами. Простежуючи еволюцію людства, слід зазначити, що спочатку його існування насильство виступало як цілком логічна форма, за допомогою якої розширювалися території додержавних суспільств, які за висловом Т. Гоббса існували у стані «війни всіх проти всіх», що у подальшому сприяло виникненню договірної теорії виникнення держави, яка була запропонована Т. Гоббсом, Дж. Локком.

У цивілізованому демократичному світі насильство сприймається як крайня суспільно небезпечна, протиправна поведінка, яка забороняється законом та є проявом певних психологічних проблем на рівні людини, або проявом агресивної диктатури на рівні держави, яка має крайню форму – розв’язування агресивної війни. Розглянемо соціально-правові та психологічні аспекти насильства на рівні антисоціальної поведінки суб’єкта кримінального правопорушення.

Насильство є проявом невігластва (в деяких випадках може бути проявом певного хворобливого стану психіки) людини, показником низької правової та психологічної культури в суспільстві. Перша теза є в тому, що насильство виникає на рівні неконструктивної взаємодії між фізичними особами, тобто є соціальним явищем та виступає, досить часто, як стихійно виникаючий наслідок агресивної комунікації між суб’єктами, та може призвести до крайньої найнебезпечнішої протиправної поведінки – злочину.

25 листопада у всьому світі відоме як Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок, який встановлений резолюцією A/RES/54/134 Генеральної Асамблеї ООН 17 грудня 1999 р., та відзначається щорічно. Домашнє насильство є одним із розповсюджених видів насильства у світі, тому «Домашнє насильство та насильство за ознакою статі до сих пір постають перед суспільством як проблеми, необхідність вирішення яких отримують першочергове значення та потребують реагування з боку суспільства та держави. Одним із засобів такого реагування, спрямованим на вирішення зазначених проблем, є

впровадження взятих державою зобов'язань у національне законодавство, у тому числі і кримінальне, які передбачені Законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12. 2017 р. № 2229-VIII (далі – Закон України від 07.12. 2017 р. № 2229-VIII) та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII (далі – Закон України 06.12.2017 р. № 2227-VIII)» [1].

Визначення домашнього насильства та його форм надається у п. 3 ст. 1 Закону України від 07.12. 2017 р. № 2229-VIII, а саме це «діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [2]. Прийняття цього закону сприяло внесенню змін у Кримінальний кодекс України (далі – КК України), які були внесені Законом України 06.12.2017 р. № 2227-VIII, а саме Загальна частина Кримінального кодексу України була доповнена Розділом XIII-1 – «Обмежувальні заходи» (ст. 91-1), що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство; Особлива частина Кримінального кодексу України була доповнена ст. 126-1, в якій надано визначення домашнього насильства тощо. Отже, «вчинення домашнього насильства щодо дружини (чоловіка) або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, покарання назначається більш суворе, ніж якщо потерпілою була б випадкова, жодним чином не пов'язана з винною особою людина» [1, с. 163].

З правової точки зору насильство виступає, по-перше, у вигляді способу (форми) вчинення кримінального правопорушення та може застосовуватися до будь-якої особи або вчинятися щодо дружини (чоловіка) або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. У Кримінальному кодексі України термін «насильство» згадується 56 разів. Наприклад, в «ст. 91-1; п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України; п. 10 ч. 2 ст. 115 КК України; ст. 126-1 КК України; ч.2, ч. 3 ст. 149 КК України; ст. 153 КК України; ч. 2 ст. 161 КК України; ч. 2 ст. 186 КК України; ст. 187 КК України; ч. 3 ст. 189 КК України; ч. 2, ч. 3 ст. 206 КК України; ч. 2 ст. 206-2 КК України; ч. 3 ст. 262 КК України; ч. 2, ч. 3 ст. 278 КК України; ч. 3 ст. 280 КК України; ч. 2, ч. 3 ст. 289 КК України; ч. 294 КК України; ч. 3 ст. 308 КК України; ч. 3 ст. 312 КК України; ч. 3 ст. 313 КК України; ч. 3 ст. 332-2 КК України; ст. 345 КК

України; ст. 345-1 КК України; ст. 346 КК України; ст. 350 КК України; ч. 2, ч. 3 ст. 355 КК України; ч. 2 ст. 365 КК України; ст. 377 КК України; ст. 386 КК України; ст. 398 КК України; ст. 405 КК України; ч. 4 ст. 410 КК України; ч. 2 ст. 431 КК України; ст. 433 КК України; ст. 435-1 КК України» [3] тощо. По-друге, вчинення злочину з особливою жорстокістю у разі відсутності такої вказівки у диспозиції статті Особливої частини КК України, враховується при призначенні покарання як обставина, що обтяжує покарання (п. 10, ч.1 ст. 67 КК України). По-друге, вчинення злочину з особливою жорстокістю, у разі відсутності такої вказівки у диспозиції статті Особливої частини КК України, враховується при призначенні покарання як обставина, яка обтяжує покарання (п. 10, ч.1 ст. 67 КК України).

З психологічної точки зору насильство розглядається як один із швидких способів вирішення конфлікту, який вважається насправді неефективним, оскільки тільки створює видимість його вирішення та пов'язаний із втратою емоційного контролю розвитку комунікації суб'єктом, який застосовує таке насильство. Наприклад, професор С. О. Гарькавець вважає, що «насильство – це дія або бездіяльність однієї людини стосовно іншої, що завдає шкоди як фізичному, так і психічному здоров'ю, принижує почуття її честі та гідності. Це застосування силових методів або психологічного тиску за допомогою погроз, свідомо спрямованих на слабких або тих, хто не може чинити опір. Виокремлюють: фізичне насилля – побої, нанесення тілесних ушкоджень, примусова ізоляція та утримання тощо; психологічне насилля – погрози, лайка, принизливі висловлювання, тиск тощо; економічне насилля – різновиди силового та шахрайського позбавлення майна (крадіжки, шахрайство тощо). У цивілізованому світі насильницькі практики вирішення конфлікту засуджуються і на рівні суспільних норм, і на рівні законодавства, хоча й досі залишаються поширеними. Застосування сили, примусу, насильства видається нерідко найпростішим, швидким та ефективним способом розв'язання конфлікту» [4, с. 79]. Зворотним боком застосування насильства, з психологічної точки зору, є виникнення психотравмуючої ситуації, яка у подальшому може привести до отримання не тільки фізичних, а й моральних травм.

Таким чином, насильство як соціальне явище є проявом невігластва (в деяких випадках може бути проявом певного хворобливого стану психіки) людини, показником низької правової та психологічної культури в суспільстві. З правової точки зору насильство виступає, по-перше, у вигляді способу (форми) вчинення правопорушення, у тому числі і кримінального, та може застосовуватися до будь-якої особи або вчинятися щодо дружини (чоловіка) або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, по-друге, коли насильство не визначено в якості ознаки певного складу кримінального

правопорушення, воно враховується при призначенні покарання як обставина, яка його обтяжує. Психологічна складова насильства пов'язана із прагненням учасника (суб'єкта) відносин через використання вербальної та невербальної комунікації примусити іншого учасника (суб'єкта) комунікації до якихось дій/бездіяльності з метою контролювати його/її або з метою контролю ситуації, яка виникла. Насильницький спосіб вирішення конфлікту, як правило, формується на протязі життя людини під впливом психотравмуючих життєвих ситуацій та проявляється через нездатність та/або небажання суб'єкта його вирішувати законним та екологічним способом міжлюдської комунікації.

Список використаних джерел:

1. Павлова Т.О., Кривошликова А.С. Правовий аналіз норм Кримінального кодексу України щодо гендерної рівності та протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. *Правова держава*. 2018. № 32. С. 159–168.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.10.2023).
4. Гарькавець С. О. Юридична психологія: словник-довідник. Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2021. 152 с.

СТАН ПРАКТИКИ ВИНЕСЕННЯ ВИПРАВДУВАЛЬНИ ВИРОКІВ В УМОВАХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Паламарчук Галина Вікторівна,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
процесу та криміналістики
Одеського державного університету
внутрішніх справ

На процес сталого розвитку будь-якої країни в умовах глобалізації впливає цілий колейдоскоп різного роду заходів. Кримінально-процесуальне забезпечення сталого розвитку є одним із найважливішою складовою, оскільки відображає внутрішню політику держави, направлену на забезпечення та реалізацію усіх необхідних умов для захисту прав і свобод людини і громадянина. У сьогоденних умовах розвитку України усе кримінально-процесуальне забезпечення безпосередньо залежить від того, яким є вітчизняне кримінальне законодавство і як воно реалізується

на практиці.

Кримінальний процес є однією з найконсервативніших національних галузей права, що продиктовано суспільними відносинами, пов'язаними з втручанням держави у конституційні права та свободи громадян. Це ж стосується усього вирішення справи, оскільки судовий розгляд є стадією кримінального провадження. І тут цікавим є момент, що судовий розгляд справи має найважливіше значення у усьому кримінальному провадженні, оскільки саме суд виносить рішення за результатами проведеного дослідження. Саме судова інстанція, таким чином, є безпосереднім індикатором сталого розвитку у кримінально-процесуальній сфері. Адже суд є певним запобіжником, що захищає людину та громадянина від свавільного втручання держави у приватне життя, гарантує непорушність прав і свобод без законної на те підстави. Тому, показники практики винесення доведених та аргументованих виправдувальних вироків суду і вказують на якому на етапі сталого розвитку наша країна.

Майже відсутність значної кількості виправдувальних вироків у діяльності українських органів кримінальної юстиції – одна з поширених тем для обговорення в наукових та експертних публікаціях.

Як показує практика останніх років в Україні відсоток виправдувальних вироків складає менше 1 відсотка. Відповідно до статистичних даних: у 2019 році – 987 (з 83 311 проваджень – 1,18%); у 2020 році – 735 осіб (з 78 008 проваджень – 0,94%); у 2021 році – 876 осіб (з 81 102 проваджень – 1,12%); у 2022 році – 654 осіб (з 54 228 проваджень – 1,11%) [1].

У той же час, наприклад, в Європі і США майже третину внесених вироків суду складають саме виправдувальні вирки, у Великій Британії цей показник складає 40%. Очевидно, що наша правоохоронна та судова система досі працює на максимально імперативних тоталітарних установах «обов'язково звинуватити». Звісно, ні в якому разі звільняти вину особу від призначення відповідного покарання мова не йде але це тільки у разі, якщо є підстави для реального притягнення особою до кримінальної відповідальності та наявна обгрутовано повноцінно доведена вина обвинуваченого. Але такий малий показник виправдувальних вироків кричить про те, що наша система заточена до максимального звинувачення підозрюваного.

Такий стан виправдувальних вироків можна пояснити поведінкою самих судів, адже саме вони виносять виправдувальні вирки, які відштовхуються від своїх відповідних звичок і власного досвіду. Тож, починати говорити та розвивати реалізацію принципу сталого розвитку в сфері кримінально-процесуальної діяльності потрібно починати із напрацювання нових засад та аспектів практики та досвіду у роботі працівників судових та правоохоронних органів. Адже і для працівників прокуратури та поліції винесення виправдувальний вирок – це

надзвичайна подія, яку вони як фахівці кримінально-процесуальної сфери довго обговорюють, оскільки це ж негативний показник у їх роботі – вина недоведена. Тож, і керівник поліції, і прокурор за потенційної умови винесення виправдувального вироку реагують відразу, шукаючи нові аргументи для доведення тієї самої вини. Тому, очевидно, що при таких обставинах говорити про імплементацію принципу усталеного розвитку в національній кримінально-процесуальній сфері мови йти не може. Адже, пошук усіх можливих доказів саме версії вини особи, не розглядання та доведення версії невинуватості особи, виключає будь-які демократичні принципи суспільства, підтверджує підсвідомо, не викоріненні принципи та засади тоталітарного суспільства та репресивних аспектів в роботі правоохоронних та судових органів.

Демократичне суспільство передбачає наявність такого суттєвого постулату, як презумпція невинуватості, яка передбачає, що будь-яка особа яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення чи злочину, є невинною до того часу, поки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому законодавством, і встановлено вироком суду, який набрав законної сили. Забезпечення максимальної невідворотності покарання є неможливим (ст.17 КПК України) [2]. Презумпція невинуватості закріплена у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, зокрема у п. 2 ст.14: «Кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом» [3]. П. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод говорить: «кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку». Презумпція невинуватості міститься і у інших міжнародно-правових документах.

Всі ці законодавчі норми права направлені на забезпечення права людини, і на її виправдання при наявних обґрунтованих обставинах. А, якщо по факту, порушуються міжнародні норми, то мови про закріплення та просування принципу сталого розвитку у національній правоохоронній та судовій системі йти не може. Адже, таким чином, порушується питання, а чи належним чином ця система працює на забезпечення реалізацію та захист прав людини?

З наведеного можна зробити висновок, що важливим елементом для становлення засад сталого розвитку у правоохоронній та судовій системі є забезпечення винесення обґрунтованих виправдувальних вироків суду. Очевидно, що максимальне дотримання та забезпечення права людини на надійний правовий захист, дотримання презумпції невинуватості і забезпечить високий відсоток виправдувальних вироків. Для забезпечення становлення сталого розвитку в національній кримінально-процесуальній діяльності потрібно максимально відійти від старого, глибоко законсервованого досвіду «обов'язкового» звинувачення підозрюваного.

Список використаних джерел:

1. Кримінальне судочинство: судова статистика. URL: https://sud.ua/ru/news/blog/165153-kriminalne-sudochinstvo-scho-govorit-sudova-statistika?fbclid=IwAR3g0e-Vpa07VfR87w9AO6qnJ9ocn_6wg5cumZpFaj6YMrzNsvNYEn0n7sk (дата звернення: 23.10.2023).
2. Кримінально-процесуальний кодекс: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20995_043#Text.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 23.10.2023).

**ПОКАЗАННЯ АНОНІМНОГО СВІДКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ – ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД**

Рибалко Гліб Сергійович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Показання свідків належать до найбільш розповсюджених джерел доказів у кримінальному процесі будь-якої держави. Важко собі уявити, щоб розгляд справи в суді обійшовся без виклику й допиту свідків. Дослідження особливостей допиту свідка в судовому розгляді має велике значення, оскільки суд може обґрунтовувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання або отримав у порядку, передбаченому ст. 225 Кримінального процесуального кодексу України.

Відповідно до ст. 65 КПК України, свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. Показання свідків суд досліджує безпосередньо в судовому засіданні й отримує усно.

Свідок – це учасник процесу, основна функція якого – дати правдиві показання щодо відомих йому обставин. Свідком може бути лише фізична особа, яка може правильно сприймати обставини, що мають значення для

справи та давати про ці обставини правильні (достовірні) показання.

Також слід звернути увагу на Рекомендацію Res (2005) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям, яка дає визначення декількох важливих понять таких як: свідок – що означає будь-яку особу, що володіє інформацією, істотною для кримінального провадження, про яку вона дала або ж може дати свідчення в його рамках (хоч би як за нормами національного права визначався статус такої особи та форма таких свідчень – прямі чи непрямі, усні чи письмові), і не охоплена визначенням «особа, яка співпрацює з правосуддям»; та «анонімність» - що означає, що ознаки, які уможливають ототожнення особи свідка, як правило, не розголошуються ні протилежній стороні, ні суспільству в цілому.

Зачіпаючи тему анонімності, варто зазначити, що використання таємних джерел інформації (інформаторів, агентів тощо) – досить поширена і прийнятна практика в країнах Європейської Співдружності. І якщо зі свідками, які співпрацюють з правоохоронцями та не потребують анонімності, взагалі ніяких питань не виникає, зрештою, як і в Україні, то використання показань засекречених свідків потребує додаткових гарантій дотримання прав сторони захисту з урахуванням ст. 6 Європейської конвенції з прав людини.

Порядок проведення допиту в судовому засіданні має велике значення для оцінювання показань свідка як достовірних. Такий порядок визначений у ст. 352 КПК України. Достовірність показань залежить від особи свідка, у зв'язку з чим до початку допиту суд установлює відомості про його особу та з'ясовує стосунки свідка з обвинуваченим і потерпілим.

Обставини, які враховуються при оцінці достовірності є характеристика свідка і його поведінки у формі судження або репутації, наведення конкретної поведінки, подання доказів за вчинення злочину. Для доведення недостовірності показань свідка сторона має надати показання, документи, які підтверджують його репутацію. Докази щодо його засудження за завідомо неправдиві покази, шахрайство, обман, або інші діяння що підтверджують нечесність свідка.

Таким чином, негативна репутація свідка, докази якої подаються стороною розглядаються як підстава для поставлення показань під сумнів

Не завжди підлягають установленню дійсні відомості про особу. Так, у деяких випадках допустимими є анонімні свідчення, хоча чинний Кодекс, на відміну від попереднього, не послуговується таким терміном. Відповідно до п. п. 9–10 ч. 2 ст. 65 КПК України, свідки, до яких застосовано заходи безпеки, не можуть бути допитані щодо дійсних даних про їхню особу; інші особи, які мають відомості про дійсні дані осіб, до яких застосовано заходи безпеки, не можуть бути допитані щодо цих даних.

У зв'язку із використанням як джерела доказів «анонімного свідка»

виникають питання щодо:

- визначення форм незаконного впливу на учасників кримінального судочинства, що дає підстави для висновку про необхідність застосування заходів безпеки, зокрема, щодо визначення наявності *реальної* загрози життю та здоров'ю;

- неможливості перевірити законність підстав застосування заходів забезпечення безпеки, обґрунтованості рішення про захист особи;

- обов'язкової перевірки свідчень анонімних свідків у разі виникнення сумнівів у їхній правдивості (свідок може обмовити підсудного; може виявитися ненадійним через причини, пов'язані з його минулим – наявність, зокрема, розумових розладів, галюцинацій, тяги до систематичної брехні); в минулому у нього могли бути невиявлені зв'язки з підозрюваним та інше.

- порушення необхідного балансу прав сторін у випадку застосування заходів безпеки: захист суттєво обмежується в реалізації своїх прав (захисник не може у повному обсязі перевірити показання особи «анонімного свідка», а інколи й мати можливість для участі у допиті такої особи під час судового розгляду);

- ризику, що таємним агентом може виявитись співробітник правоохоронних органів та інші.

Аби запобігти порушенням ст. 6 Європейської конвенції з прав людини, допускаючи анонімних свідків, ЄСПЛ напрацював ряд критеріїв, які забезпечать справедливість судового розгляду.

По-перше, засудження не може ґрунтуватись виключно чи переважною мірою на показаннях, які сторона захисту не може заперечити (рішення ЄСПЛ у справах «Доорсон проти Нідерландів», «Аль-Хавайя і Тахері проти Сполученого Королівства», «Шачашвілі проти Німеччини»).

По-друге, докази мають, як правило, подаватися у відкритому судовому засіданні у присутності обвинуваченого з розрахунку на аргумент у відповідь. З цього правила існують винятки, але вони не можуть порушувати права захисту. Як загальне правило пункти 1 і 3 (d) ст. 6 Європейської конвенції з прав людини вимагають надання підсудному відповідної та належної можливості заперечувати докази свідка обвинувачення і допитати його або під час надання останнім своїх показань, або пізніше (рішення ЄСПЛ у справах «Люді проти Швейцарії», «Аш проти Австрії», «Якуба проти України», «Леас проти Естонії», «Колесник проти України», «Карпюк проти України», «Рудніченко проти України»).

По-третє, анонімність свідка має бути виправдана вагомими причинами. Так, до прикладу, ЄСПЛ визнав порушенням ст. 6 Конвенції Європейської конвенції з прав людини засекречування покупця у справі «Корнев і Карпенко проти України» через те, що обвинувачений знав її зі школи і органи влади не довели, що існувала необхідність забезпечення

балансу інтересів різних осіб, яких це стосувалося, і зокрема свідка-покупця; також суд визнав порушення ст. 6 Конвенції у справі «Люді проти Швейцарії», в якій поліцейський під прикриттям п'ять разів зустрічався із обвинуваченим для закупівлі наркотичних засобів і його зовнішність останньому була добре відома.

НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ДЕРЖАВ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АДАПТАЦІЇ

Ріяко Євген Олександрович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Спроможність української держави як організованого інституту, покликаного надійно забезпечувати й охороняти інтереси людини та суспільства, ефективно реалізовувати національну політику на різних її напрямках, а також сумлінно виконувати свої міжнародно-правові зобов'язання, залежить, зокрема, від того, наскільки її відповідальні за підтримання правопорядку й правосуддя агенти (правоохоронні органи, інститути кримінальної юстиції) забезпечені якісним нормативним «інструментарієм», що дозволяв би, дотримуючись належних стандартів, впливати на порушників кримінального закону та, зрештою, виконувати свої вищезгадані функції. До таких засобів належить, зокрема, нормативне врегулювання принципів та меж національної кримінально-правової юрисдикції, викладених, зокрема, у ст.ст. 6 та 7 Кримінального кодексу (далі – КК) України[1]. Наразі вони не набагато відрізняються від того, як їх передбачав ще КК України 1960 р. Між тим, із урахуванням географічного перебування України в «тектонічній» зоні політичного й ідеологічного зіткнення пострадянських диктатур та європейських демократій, нашій правовій системі слід максимально уважно досліджувати та, в разі необхідності, імплементувати (реципіювати, трансплантувати та ін.) позитивний досвід сусідніх демократій та очищуватися від пострадянських рудиментів, а також продовжувати процеси адаптації правової системи до загальноєвропейської.

Так, для забезпечення досконалішого регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції, зокрема, правил чинності та дії кримінального закону у просторі та за колом осіб, вітчизняними правниками може бути взятий до уваги досвід європейських держав – членів ЄС, з якими безпосередньо межує Україна, а саме Республіки Польщі та Словацької Республіки.

Для одержання релевантних висновків щодо перспективних змін у законодавство в цій частині перш за все стають у нагоді засоби порівняльного правознавства як методу вивчення правових систем, котрий дозволяє порівняти, виявити й оцінити подібності й відмінності юридично значущих явищ, процесів, понять, зокрема й під час розгляду різних аспектів застосування кримінального права [2, с. 19].

Так, згідно з приписами статті 5 КК Польщі, польське карне законодавство застосовується до особи, яка вчинила заборонене діяння на території Республіки Польща, а також на польському водному чи повітряному судні, якщо міжнародним договором, стороною якого є Республіка Польща, не передбачене інше[3, с. 18]. Привертає увагу, що, на відміну від ст. 6 КК України, в цій нормі прямо названо деякі мобільні об'єкти –транспортні засоби (літак, корабель тощо) як територію, охоплену кримінально-правовою юрисдикцією Польщі. Втім, в польському КК відсутні приписи про його дію за колом осіб (персональний принцип).

Інше джерело кримінального права Польщі – Казначейський карний кодекс[4, с. 40, 41], окрім наведених вище приписів, містить також правило (§ 3а ст. 3): незалежно від положень про місце вчинення казначейського злочину, положення цього кодексу застосовуються також до польських громадян у випадках вчинення ними за кордоном казначейського злочину, передбаченого в розділах 6 і 7 відділу II глави I, спрямованого проти фінансових інтересів європейських спільнот. Згідно з § 4 ст. 3 казначейські злочини та казначейські проступки, зазначені у розділі 7, передбачають покарання також у випадках їх вчинення за кордоном, якщо вони були розкриті в результаті діяльності з боротьби з ними, що здійснюється за кордоном польським митним або іншим органом, який має відповідні повноваження на підставі міжнародних угод.

Кримінальний кодекс Словацької Республіки містить положення щодо національної кримінально-правової юрисдикції у розділі 3. Як і в КК України, головний її принцип – територіальний: кримінальна відповідальність за діяння, вчинене на території Словацької Республіки, оцінюється відповідно до цього акту. Розкрито й критерії, за якими кримінальний злочин вважається вчиненим на території Словацької Республіки (якщо правопорушник вчинив дію на своїй території, частково або повністю, якщо порушення або загроза інтересам, захищеним цим КК, відбулася або мала відбутися, повністю або частково, за межами її території, або вчинив діяння за межами території Словацької Республіки, якщо порушення або загроза інтересам, захищеним цим кодексом, мала відбутися або такий наслідок мав відбутися, повністю або частково, на її території). В цій же нормі передбачено, що кримінальна відповідальність за діяння, вчинене за межами території Словацької Республіки, на борту судна, що ходить під Державним прапором Словацької Республіки або на борту повітряного судна, зареєстрованого в Реєстрі повітряних суден

Словацької Республіки, також оцінюється відповідно до цього КК. Містить словацький кримінальний закон і правило щодо персональної його дії на осіб за межами державної території (розділ 4 «Особиста компетентність»), згідно з яким кримінальна відповідальність за діяння, вчинене за межами території Словацької Республіки громадянином Словаччини або іноземцем, громадянином, який отримав дозвіл на постійне проживання в Словацькій Республіці, також підлягає оцінці відповідно до національного КК[5].

Тож, як засвідчив короткий аналіз, наразі немає підстав стверджувати, що у КК України засади національної кримінально-правової юрисдикції визначено у принципово інший спосіб порівняно із тим, як це зроблено законодавцями Польщі та Словаччини. Втім, зважаючи на потреби у подальшому вдосконаленні вітчизняного КК з урахуванням досвіду європейських держав, необхідно звернути увагу на більш широкий перелік об'єктів (територій), на які, згідно прямої вказівки цих законів, поширюється їх дія (морські й повітряні судна). Також заслуговує на увагу наявне в Казначейському КК Польщі положення про захист інтересів європейських спільнот шляхом притягнення до відповідальності за цим законом незалежно від місця вчинення посягання.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 01.10.2023).
2. Борисов В. І., Демидова Л. М. Якість законодавства України про кримінальну відповідальність як предмет наукового дослідження. *Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні*: монографія / за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. Харків: Право, 2011. С. 13–22.
3. Карний кодекс Республіки Польща. Переклад. Київ: ВАІТЕ, 2015. 164 с.
4. Карний казначейський кодекс Республіки Польща. Переклад. Київ: ВАІТЕ, 2015. 164 с.
5. Trestný zákon (Penal Code). URL: https://www.unodc.org/uploads/icsant/documents/Legislation/Slovakia/201124_CC_en.pdf. (дата звернення: 01.10.2023).

ПОРЯДОК НАДСИЛАННЯ СУДОВИХ ПОВІСТОК У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Феннич Василь Петрович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
юридичного факультету ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»

Після того як суд встановив дату, час та місце розгляду справи по суті, він повинен вчасно й у встановленому законом порядку повідомити учасників процесу про це. Таке інформування виступає обов'язком суду та впливає із принципу гласності в цивільному процесі у вузькому значенні. Невиконання цього обов'язку передбачає скасування судового рішення зі справи (п. 3 ч. 3 ст. 376, п. 5 ч. 1 ст. 411 ЦПК), окрім того випадку, коли таке інформування для суду не було обов'язковим (наприклад, у випадку розгляду цивільної справи за правилами спрощеного позовного провадження).

Інформування учасників процесу про дату, час та місце розгляду справи або вчинення певної процесуальної дії відбувається шляхом судових повідомлень чи викликів. Вони оформляються у вигляді судових повісток. Судові виклики додатково можуть оформлятися оголошенням про виклик.

Відповідальним за виготовлення та розсилання судових повісток є секретар судового засідання (п. 1 ч. 1 ст. 67 ЦПК).

Не менш важливим є порядок направлення та вручення судових повісток, оскільки від результатів викликів та повідомлень залежить подальший рух справи.

Судові повістки надсилаються такими трьома способами: на офіційну електронну адресу, поштою рекомендованим листом з повідомленням про вручення або через кур'єрів (ч. 6 ст. 128 ЦПК). Наявність у особи офіційної електронної адреси усуває необхідність надсилати судові повістки поштою або через кур'єрів (ч. 6 ст. 128, ч. 1 ст. 130 ЦПК). Як виняток повістку можна направити за допомогою сторони чи її представника за умови їхньої згоди для вручення відповідним учасникам процесу. Крім того, повістку про виклик чи повістку-повідомлення може вручити сам суд безпосередньо, а якщо розгляд справи відкладається, про час та місце наступного судового засідання може бути повідомлено під розписку. Існує можливість викликати учасників судового процесу (учасників справи у випадку термінової необхідності) телефонограмою, телеграмою, засобами факсимільного зв'язку, електронною поштою або повідомленням через інші засоби зв'язку (зокрема мобільного), які забезпечують фіксацію повідомлення або виклику (ч. 9 ст. 128 ЦПК).

Отже, таке інформування учасника справи зазвичай не можна здійснювати, лише у випадку термінової необхідності. Якщо учасник справи не має офіційної електронної адреси, йому можуть надсилатися sms-повідомлення про призначення справи до розгляду та про дату, час і місце проведення судового засідання чи проведення відповідної процесуальної дії. Але в останньому випадку мають бути наявні дві умови: учасник справи дав на це письмову згоду та існує технічна можливість отримання таких текстових повідомлень (ч. 13 ст. 128 ЦПК). Зазвичай на практиці повідомлення телефоном дублюється через надсилання повісток поштою або кур'єром.

Повістки вручаються громадянам за тим місцем проживання (перебування), яке вказали сторони чи інші учасники справи. Юридичній особі судова повістка надсилається за її юридичною адресою або за адресою її представництв чи філії, якщо позов виник у зв'язку з їхньою діяльністю (ч. 10 ст. 128 ЦПК). Якщо місце проживання (перебування) особи не відоме, суд не оголошує жодних розшуків, оскільки сторони та інші зацікавлені особи повинні самі встановити місце проживання чи місце дійсного перебування осіб, які викликаються. З цього загального правила є винятки: суд повинен оголосити за власною ініціативою розшук відповідача у справах про стягнення аліментів, про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом чи іншим ушкодженням здоров'я, а також втратою годувальника (ст. 132 ЦПК). Розшук відповідача здійснюють органи Національної поліції, про що постановляється ухвала суду.

Сторони та інші учасники процесу, якщо розгляд справи ще не завершився, зобов'язані повідомляти суд про зміну місця свого проживання (перебування) чи знаходження. За відсутності відповідної заяви повістки вважаються врученими при надходженні їх на останню відому суду адресу, навіть якщо учасник судового процесу за цією адресою більше не мешкає або не знаходиться (ч. 1 ст. 131 ЦПК). Тобто якщо до суду надійшло повідомлення про відсутність особи за місцем проживання (перебування) чи знаходження, зазначена особа вважається належним чином інформованою з усіма наслідками, що звідси випливають. Але суд у такому разі може надіслати судову повістку на офіційну електронну адресу особи або можна її сповістити засобами зв'язку, якщо вони є. Подібне правило діє у випадку зміни учасником процесу номерів засобів зв'язку, факсу, електронної пошти чи іншої подібної інформації. Крім того, якщо особа не проживає за адресою, про яку повідомила суд, судова повістка може бути надіслана за місцем її роботи (ч. 6 ст. 130 ЦПК).

Судові повістки мають бути вручені заздалегідь, щоб особа мала можливість підготуватися до проведення підготовчого або судового засідання та з'явитися до суду. Так, судова повістка про виклик вручається не пізніше ніж за 5 днів до судового засідання, а судова повістка-повідомлення завчасно (ч. 5 ст. 128 ЦПК). Оголошення на офіційному веб-

сайті судової влади України розміщується не пізніше ніж за 10 днів до початку засідання у справі (ч. 11 ст. 128 ЦПК).

Якщо судові повістки вручаються поштою або через кур'єрів, необхідно поставити підпис як підтвердження про їхнє отримання. Така розписка повертається до суду із зазначенням дати вручення особою, яка доставляла судову повістку (ч.2 ст. 130 ЦПК). Якщо повістка адресована юридичній особі, підпис про отримання судової повістки ставить відповідна службова особа (ч. 1 ст. 130 ЦПК). Підписати документ щодо отримання судової повістки може і представник особи (ч. 5 ст. 130 ЦПК). Суд повинен володіти безспірними доказами про вручення повістки адресату.

Якщо під час вручення повістки особа не застане адресата вдома, то повістка вручається кому-небудь із повнолітніх членів сім'ї, які проживають разом з нею, за їхньої відсутності повістка повертається до суду з поміткою про причини невручення (ч. 3-4 ст. 130 ЦПК). Якщо особа перебуває під вартою або відбуває покарання у виді довічного позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, обмеження волі, арешту, повістка під розписку їй вручається адміністрацією місця утримання. У подальшому така особа негайно цю розписку надсилає до суду (ч. 7 ст. 130 ЦПК).

Якщо особа відмовляється отримати судову повістку, про це робиться відповідна відмітка на повістці, яка повертається до суду. Немає такої вимоги, щоб факт відмови посвідчили сторонні особи. У цьому разі вважається, що відповідна особа є повідомленою про час та місце розгляду справи з усіма наслідками, які з цього випливають (ч. 9 ст. 130 ЦПК).

Відповідно до п. 3-4 ч. 8 ст. 128 ЦПК, якщо судову повістку не вручив працівник пошти, то він може зафіксувати дві причини її невручення: відмова особи отримати повістку або відсутність особи у вказаному місці. На практиці доволі часто до суду повертається повістка з інакшою відміткою – «за закінченням встановленого строку зберігання». Така ситуація виникає, коли адресат жодним чином не реагує на повідомлення в його абонентській поштової скриньці прийти на пошту та забрати рекомендований лист суду з повісткою. У такому разі суд повинен повторно надіслати судову повістку рекомендованим листом, оскільки особа не була інформована належним чином. Подібне дає можливість зловживати адресату своїми правами та затягувати розгляд справи безкінечно або добиватися скасування справедливих по суті судових рішень, якщо він уникає зустрічі з працівником пошти. ВС звертає увагу на те, що ні Закон України «Про поштовий зв'язок», ні Правила надання послуг поштового зв'язку, ні Статут АТ «Укрпошта» не передбачають серед причин невручення судових повісток вказувати на вплив строку їх зберігання. Рекомендує в такому разі складати окремі ухвали суду на такі дії працівників пошти та направляти їх на адресу АТ «Укрпошта» [1]. На

нашу думку, суд у цій ситуації також повинен розглянути чи опрацювати можливості застосування інакших механізмів інформування учасника справи, які не пов'язані з використанням рекомендованих листів з повідомленням про вручення.

Учасники процесу повинні також повідомляти суд про причини неявки на судові засідання, інакше вважається, що вони не з'явилися через неповажну причину з усіма наслідками, що звідси випливають (ч. 3 ст. 131 ЦПК).

Список використаних джерел:

1. Окрема ухвала Верховного Суду від 23.01.2019. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79805802> (дата звернення: 24.10.2023).

ЗДІЙСНЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

Харченко Вадим Борисович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права
та кримінології факультету № 6
Харківського національного
університету внутрішніх справ

Сучасний стан розвитку юридичної науки, який пов'язаний з вирішенням завдань теоретичного розроблення процесу регулювання суспільних відносин, створення ефективних механізмів юридичних засобів забезпечення і захисту прав і свобод людини та громадянина, утвердження верховенства закону і правопорядку, неможливий без здійснення послідовної і виваженої кримінальної політики. Виходячи із того, що кримінальна політика являє собою частину внутрішньої політики нашої держави, визначення якої відповідно до п. 5 ст. 85 Конституції України [4] віднесено саме до повноважень парламенту, головну роль у її формуванні покладено саме на єдиний орган законодавчої влади у державі – Верховну Раду України.

Основоположники теорії кримінальної політики вказували, що можна говорити про політику протидії злочинності (про кримінальну політику в широкому значенні) на трьох рівнях: концептуальному, законодавчому та правозастосовному. Сьогодні в Україні забезпечення протидії злочинності та посилення боротьби з нею на концептуальному рівні здійснюється Президентом України, а правозастосовний рівень забезпечується державними органами правоохоронної системи України [2].

Що ж стосується законодавчого рівня державної політики у сфері протидії злочинності, то відповідно до ст. 85 Конституції України,

прийняття законів є виключною компетенцією Верховної Ради України. Водночас, аналіз як законодавчої діяльності Верховної Ради України у цілому, так і розробки законопроектів щодо внесення змін до адміністративного та кримінального законодавства, свідчить про те, що більшість проектів законів подаються на розгляд парламенту відповідно до ст. 93 Конституції та ст. 12 Закону України «Про статус народного депутата України» [5]. Будь-які із зазначених пропозицій продиктовані безумовно пристойними цілями активної, наступальної протидії злочинності та іншим правопорушенням. У пояснювальних записках майже щодо кожного законопроекту вказується, що вони спрямовані на запобігання вчиненню протиправних посягань, тобто реалізації державної політики у сфері протидії злочинності (кримінальної політики).

На сьогодні на державному рівні, у законодавчій, виконавчій та судовій гілках влади вже усвідомлюються хибні наслідки надмірної кримінально-правової заборони і почалося осмислення ідеї розумної достатності та реальності заборони. Завжди слід пам'ятати справедливе висловлювання М. О. Бердяєва, що держава існує не для того, щоб перетворити земне життя на рай, а для того, щоб перешкодити йому остаточно перетворитися на пекло [1, с. 57].

З урахуванням наведеного, до принципів кримінальної політики вважається необхідним віднести верховенство закону, демократизм, гуманізм, справедливість, рівність громадян перед законом, невідворотність відповідальності та науковість. Не маючи можливості у межах цієї доповіді розглянути всі ці принципи, акцентуємо увагу лише на окремих з них, які, на нашу думку, частіше ніж інші ігноруються на законодавчому рівні реалізації кримінальної політики.

Принцип верховенства закону зазвичай розуміється як ідея, відповідно до якої кримінально протиправне діяння, його ознаки, караність й інші наслідки скоєння такої протиправної поведінки визначаються тільки законом. Значення цього принципу полягає у тому, що саме він реалізує верховенство права, верховенство закону щодо інших видів правового регулювання. Саме тому, встановлення кримінально-правових заборон щодо певної поведінки було і залишається одним з головних питань протидії кримінальним правопорушенням на законодавчому рівні кримінальної політики.

Принцип демократизму означає перш за все широку участь громадян і їх об'єднань у реалізації завдань кримінальної політики. Безумовно, саме держава через уповноважені органи визначає основні напрями протидії злочинності. Проте зусилля держави у цьому напрямку можуть мати успіх тільки у разі взаємодії всіх інститутів громадянського суспільства, громади у цілому і кожного громадянина зокрема [6].

Принцип справедливості встановлює, що покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до особи, яка

вчинила кримінальне правопорушення, повинні бути справедливими, тобто відповідати характеру і ступеню суспільної небезпеки та обставинам вчиненого, а також особі винного. Відповідно до позиції Конституційного Суду України, покарання та інші заходи впливу щодо винного є справедливими, якщо вони відповідають як мінімум трьом вимогам: 1) повинні максимально відповідати тяжкості вчиненого правопорушення та суспільній небезпеці особи, яка його вчинила (вимога індивідуалізації відповідальності); 2) застосування покарання за різні за тяжкістю кримінальні правопорушення і (або) при різній суспільній небезпеці винного, повинні бути різними (вимога диференціації відповідальності); 3) у разі їх застосування за рівні за тяжкістю кримінальні правопорушення, вчинені приблизно рівними за ступенем небезпеки особами, покарання та інші заходи кримінально-правового впливу повинні бути рівними (вимога рівності відповідальності) [3].

Щодо кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності, додержання цього принципу кримінальної політики є актуальним і тому, що ст. 28.47 Угоди з торговельних аспектів прав на інтелектуальну власність (Угода TRIPS) зазначає, що держави-члени передбачають кримінальні процедури і штрафи, які застосовуються, принаймні, у випадках навмисного підроблення товарних знаків або порушення авторського права, вчинених у комерційних масштабах. Запобіжні заходи включають тюремне ув'язнення, грошові штрафи, достатні, в порівнянні з іншими злочинами подібної тяжкості, щоб запобігти порушенню цих прав [7]. Тобто визначення конкретних видів та розмірів покарання, індивідуалізація та диференціація відповідальності, а також застосування інших заходів кримінально-правового характеру віднесено до компетенції саме внутрішнього національного законодавства та кримінальної політики тієї чи іншої держави.

Принцип невідворотності відповідальності означає, що будь-яка особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, повинна нести за нього відповідальність. Тим самим конкретизуються більш загальні за змістом принципи верховенства закону та рівності громадян перед законом. Слід підкреслити, що незастосування окремих положень закону про кримінальну відповідальність (наявність «мертвих» норм) як правило пов'язано із тим, що законодавець, хоча і виходив із об'єктивної потреби протидії тим чи іншим антигромадським проявам, але при цьому не враховує привила криміналізації, які розроблені наукою кримінального права [8, с. 462–463].

Принцип науковості кримінальної політики полягає у тому, що розробка стратегії та тактики протидії злочинності повинна ґрунтуватися на об'єктивних закономірностях, фактичному стані справ та реальних можливостях держави, які забезпечують досягнення оптимальних саме у цей час і на існуючому етапі, результатів боротьби зі злочинністю.

Необхідно відзначити, що механізм правоохоронної системи може працювати в оптимальному режимі лише при певному рівні та стані злочинності у державі. Віднесенням тих або інших діянь до кола кримінально протиправних і караних законодавець побічно впливає на коливання рівня злочинності у цілому та достатньо суттєво на рівень злочинності окремої групи посягань. У тих випадках, коли без достатнього наукового обґрунтування криміналізуються ті або інші форми протиправного волевиявлення, по-перше, не реалізується у повному обсязі принцип невідворотності відповідальності, по-друге, відволікаються людські та матеріальні резерви держави, а як наслідок – у цілому знижується ефективність такої протидії.

Крім того, свідомо або підсвідомо автори багатьох законопроектів вводять в оману законодавця стверджуючи, що реалізація їх законодавчої ініціативи не потребує додаткових витрат з Державного бюджету України. Водночас, прийняття нового закону про кримінальну відповідальність потребує значного збільшення людських та матеріальних ресурсів держави для виявлення, фіксації, досудового розслідування та судового розгляду відповідних кримінальних проваджень і зниження ефективності протидії кримінальним правопорушенням у цілому. Зазначене стосується й законопроектів, які передбачають збільшення розміру покарання у виді позбавлення волі на певний строк, що, в свою чергу, потребує від держави збільшення витрат на фінансування установ пенітенціарної системи.

Безперечно, що головним напрямком кримінальної політики є запобігання злочинності, пріоритет якого перед іншими засобами протидії з стародавніх часів є поза сумнівом. Загальновідомим є вислів про те, що мудрий законодавець попередить злочин, щоб не бути вимушеним карати за нього. Але не зважаючи на це, в Україні історично склалася і багато у чому існує дотепер доктрина каральної моделі протидії злочинності. Зараз можна почути висловлювання не тільки окремих громадян, а й представників політичних сил та державних діячів про необхідність криміналізації якнайбільшого кола діянь або впровадження найсуворіших видів та найбільших із можливих розмірів покарання за ті чи інші кримінальні правопорушення. Відповідний вектор законодавчої діяльності підтримується навіть деякими науковцями.

Виходячи з цього, будь-які пропозиції щодо криміналізації діянь або встановлення більш суворих видів і розмірів покарання повинні розглядатися в межах кримінальної політики системно та виважено. Відсутність виважених підходів являють собою загрозу тотальної криміналізації нашого суспільства внаслідок надмірного застосування кримінальної репресії як провідного на сьогодні напрямку протидії злочинності. Отже, на передній план об'єктивно висуваються заходи профілактичної дії в ім'я збереження позитивного соціального генофонду нації.

У новітній історії неодноразово мали місце спроби замінити реактивну (у відповідь на вчинені кримінально протиправні діяння) каральну модель протидії злочинності на попереджувальну (профілактичну) модель. Але можна констатувати, що всі вони закінчилися невдачею, хоча окремі елементи цього досвіду не укладаються у рамки цієї загальної оцінки.

Причин невдачі практичної реалізації виключно профілактичної моделі протидії злочинності декілька. Перш за все, це неадекватна (занижена) оцінка дійсних масштабів злочинності. Характеристика латентної частини злочинності, яка перевищує її зареєстровану частину в 3–10 разів, на наш погляд, стосується групи так званих традиційних кримінальних правопорушень (вбивство, спричинення тілесних ушкоджень, зґвалтування, крадіжка, шахрайство, грабіж, розбій тощо), тобто мова зазвичай йде про вчинення кримінальних правопорушень, у яких різко підвищується достовірність ідентифікації того або іншого діяння як кримінально караного. У той же час, узагальнені дослідження латентності, наприклад, кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності свідчать про те, що насправді існує навіть феномен надлатентності (або гіперлатентності), коли незареєстрована частина таких посягань у декілька сотень або навіть тисяч разів перевищує зареєстровану частину.

Інша причина полягає у тому, що сам по собі механізм притягання до кримінальної відповідальності та її реалізація у цілому (перш за все система виконання покарання у виді позбавлення свободи) є одночасно засобом культивування злочинності. Разом з цим, ціна попередження кримінальних правопорушень у багато разів перевищує ціну кримінального переслідування, оскільки вимагає широкомасштабних і глибоких змін у всіх сферах суспільства.

На профілактичну модель попередження злочинності також негативно впливає спрощене уявлення про природу кримінології явищ, що детермінують злочинність. Деякі з цих явищ традиційно оцінюються як криміногенні (бідність, безробіття, наркотизм тощо), інші — як однозначно антикриміногенні (високий рівень життя, зайнятість, хороша освіта, інтелектуальність, володіння високими технологіями тощо). Насправді, щодо кримінальних правопорушень у сфері інтелектуальної власності ці чинники, як правило, міняються місцями.

Але, на наш погляд, не зовсім вдалий досвід реалізації моделі попередження злочинності вказує не на неможливість досягнення певних успіхів засобами попередження, а на помилкові підходи до визначення її цілей. На шляху поступального руху України до демократичного громадянського суспільства та правової держави у кримінальній політиці повинні відбутися зміни, сутність яких полягає у тому, що заходи кримінального покарання, які зараз розглядаються як основна форма

протидії злочинності, на все більш зростаючому рівні повинні поєднуватися із заходами попередження, профілактики кримінальних правопорушень. Проголошення запобігання кримінальних правопорушень головним напрямом кримінальної політики вимагає якісно іншого ідеологічного, правового, організаційно-структурного, інформаційного, кадрового і наукового забезпечення законодавчої діяльності.

Список використаних джерел:

1. Бердяев Н. А. Философия неравенства. Письма къ недругамъ по соціальной філософії. Берлинъ: Обелискъ, 1923. 285 с. URL: https://web.archive.org/web/20160128174329/http://odinblago.ru/philosofy_neravenstva/.
2. Борисов В. І., Фріс П. Л. Засади сучасної кримінально-правової політики України. URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/borysov,%20fris.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (за рішеннями, висновками) 3. Основи конституційного ладу. Загальні принципи 3.4. Верховенство права. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> (дата звернення: 23.10.2023).
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
5. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 № 2790-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text> (дата звернення: 23.10.2023).
6. Резолюція восьмого Конгресса ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU90315> (дата звернення: 23.10.2023).
7. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності : угода СОТ від 15.04.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text (дата звернення: 23.10.2023).
8. Шевченко О. А. Поняття принципу невідворотності кримінальної відповідальності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 460–468. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2012_3_68 (дата звернення: 23.10.2023).

ОБРАЗА ТА ПОГРОЗА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЮ ЯК ПРОЯВИ ПСИХІЧНОГО НАСИЛЬСТВА (ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ)

Храмцов Олександр Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правових
дисциплін юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Розв'язана Росією війна проти нашої країни призвела до збільшення чисельності військовослужбовців, які боронять національну безпеку та територіальну недоторканість України. Права таких осіб потребували всебічного захисту. Це стосується і таких важливих соціальних цінностей як професійні честь та гідність і психічна недоторканість військовослужбовців. Тому у березні 2022 року до законодавства про кримінальну відповідальність була введена норма, яка передбачена статтею 435-1, що встановлює відповідальність за образу честі й гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї та за виготовлення та поширення матеріалів, які містять образу честі і гідності, погрозу вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї. Таким чином, під кримінально-правову охорону були взяті професійні честь та гідність військовослужбовців та їх психічна недоторканість.

На нашу думку, під професійною честю військовослужбовця як об'єктом кримінально-правової охорони слід розуміти оцінку його особистості з боку суспільства, яка формується у відповідності із суспільно значущими вчинками та діями особи в межах її професійної діяльності і які відповідають соціальним нормам цього суспільства.

Під професійною гідністю військовослужбовця як об'єктом кримінально-правової охорони розуміється самооцінка військовослужбовця своєї особистості, як представника певної професійної спільноти, але не люба самооцінка, а лише така, яка відповідає прийнятим в цьому суспільстві та загально визнаним нормам і правилам поведінки.

Чесць та гідність особи, у т.ч. й військовослужбовця, мають і психологічний зміст, який включає низку етичних, соціально-психологічних та індивідуально-психологічних рис особистості. До них відносяться: для честі: потреба в повазі до себе та визнання іншими своїх

заслуг перед людьми; переконаність у власній значущості для суспільства; чесність перед людьми; репутація; престиж; совість; почуття обов'язку перед людьми; висока моральність у стосунках; честолюбство; для гідності: потреба в самоповазі; вимогливість до себе; шляхетність; авторитет; сумлінність; правдивість перед собою; самоконтроль; почуття відповідальності перед власною совістю; самолюбство тощо.

У свою чергу, право військовослужбовця на особисту психічну недоторканість є суб'єктивним, особистим, немайновим правом людини на забезпечення недоторканості природного протікання психічних (інтелектуальних, вольових та емоційних) процесів від негативних протиправних впливів з боку інших осіб.

Криміналізація цих суспільно небезпечних діянь і особливо образи військовослужбовця призвела до неоднозначної її оцінки з боку науковців, практичних працівників та громадськості в цілому. Така оцінка обумовлена наступним: сумнівами щодо необхідності криміналізації образи, якій, на погляд окремих науковців та практичних працівників, ефективно протидіють засоби, визначені цивільним законодавством; невизначеністю в самій нормі форми образи, яка може бути пристойною або непристойною; помилковістю розміщення норми в розділі «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)» (суб'єктом цих правопорушень може бути лише військовослужбовець) тощо.

Кримінальний кодекс України 2001 року не містить в собі ні загальної, ні спеціальної норми відповідальності за образу (окрім статті 435-1). Спроби були криміналізувати лише таке суспільно небезпечне діяння як наклеп. Як відомо, законом від 16 січня 2014 року законодавство про кримінальну відповідальність нашої країни було доповнене ст. 151-1 «Наклеп». Наклепом визнавалося поширення завідомо неправдивих вигадок, що ганьблять іншу особу. В якості кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення визнавався наклеп у друкованому або іншим способом розмноженому творі, в анонімному листі, а так само вчинений особою, раніше судимою за наклеп та наклеп, поєднаний з обвинуваченням у вчиненні злочину проти основ національної безпеки України або іншого тяжкого чи особливо тяжкого злочину. Однак громадські протести до цієї та інших новел законодавства, які назвали «диктаторськими законами» призвели до подальшої декриміналізації такої поведінки.

Потім у листопаді 2018 року у Верховній Раді був зареєстрований законопроект щодо встановлення знову кримінальної відповідальності за наклеп. Його автори наголошували, що такий крок дозволить забезпечити об'єктивність та достовірність подачі інформації журналістами, які свободу слова все частіше плутають зі всездозволеністю, поширенням відверто неперевіраних, а то й зовсім

неправдивих відомостей.

Противники криміналізації подібної поведінки наводили різноманітні аргументи на користь своєї позиції. Основними з них є: це є посяганням на свободу слова; порушується такий принцип криміналізації суспільно небезпечних діянь, як принцип економії кримінальної репресії; є достатнім захист честі та гідності цивільно-правовими засобами, тощо.

З кожним із цих аргументів можна погодитись. Але варто подивитися на цю проблему під іншим кутом. А саме, образа (як і наклеп) є проявом психічного насильства поряд із погрозами та іншими його проявами. Більшість небезпечних проявів психічного насильства криміналізовані, бо мають підвищений характер суспільної небезпечності і визнаються кримінальними правопорушеннями.

О. М. Гумін під поняттям психічного насильства розуміє умисний вплив, пов'язаний з дією однієї особи на психіку іншої, шляхом інформаційного психічного впливу, яким може завдаватися або завдається шкода фізичному чи психічному здоров'ю, економічній незалежності чи сексуальним благам [1, с. 103]. Натомість М. І. Панов вважає, що дії, які створюють психічне насильство завжди носять інформаційний характер і здійснюють негативний вплив на свідомість і волю людини, викликають в неї негативні емоції (переживання), які можуть потягти розлад її психічної діяльності або навіть спричинення шкоди здоров'ю (а іноді і життю) нерідко виконують роль мотивів спонукання виконання нею певних дій, яких вимагає винний [2, с. 28].

На наш погляд, під психічним насильством як кримінально-правовою категорією розуміється умисний, суспільно небезпечний, протиправний вплив на психіку іншої особи, вмотивований ворожою, інструментальною або негативистською мотивацією, який здійснюється інформаційним (діями або бездіяльністю) або позаінформаційним шляхом всупереч чи поза волею людини і впливає на свободу її волевиявлення або спричиняє їй психічну та (або) фізичну шкоду [3, с. 95].

Кримінальне психічне насильство здійснює саме інформаційний вплив на психіку потерпілої особи. Інформаційний вплив відносно кримінально протиправної поведінки полягає в передачі винною особою за допомогою мови або конклюдентно відомостей іншій особі та в сприйнятті останньою цих відомостей. Це здійснюється у вигляді інформаційного процесу – повного циклу переробки інформації, який включає в себе трансляцію, сприйняття, перетворення та збереження сигналів. Інформаційний вплив здійснюється безпосередньо шляхом впливу на психічну сферу іншої людини. Це може призводити до певних негативних наслідків для особи потерпілого, якими можуть бути: стрес, тривога, страх, які можуть супроводжуватися психосоматичними розладами і навіть психічною травмою, яка потребує тривалого лікування.

Зрозуміло, що образу характеризує безліч оціночних об'єктивних та суб'єктивних ознак. А хіба з погрозами не подібна ситуація? Такий підхід і пояснює позицію законодавця щодо об'єднання в ст. 435-1 КК України двох конкретних проявів кримінального психічного насильства щодо військовослужбовців – образи та погрози.

Таким чином, автором підтримується саме така конструкція диспозиції кримінально-правової норми, яка виступає важливим інструментом кримінально-правової протидії окремим проявам психічного насильства та захисту професійних честі та гідності військовослужбовців та їх психічної недоторканості.

Список використаних джерел:

1. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти : дис. ... докт. юрид. наук. Львів, 2010. 628 с.
2. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность : монографія. Харьков : Вища школа. Изд-во при Харьк. ун-те, 1982. 161 с.
3. Храмцов О. М. Кримінально-правове та кримінологічне забезпечення охорони особи від насильства : монографія. Харків : НікаНова, 2015. 472 с.

ДО ПОНЯТТЯ ДОСТУПНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ

Шайгуро Ольга Павлівна,
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри
кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Ще у другій половині XIX ст. видатний юрист І. Я. Фойницький зазначив, що необхідним завданням державної влади є обов'язок «доставити» правосуддя населенню. Важливість цього завдання та функції держави він обґрунтовував тим, що саме вона забезпечує життєздатність судочинства у його взаємодії з іншими видами діяльності держави. Науковець також зазначав, що «кожен громадянин повинен швидко і легко знаходити суд, до якого він бажає звернутися» [7, с. 160]. Аналогічної позиції дотримувалися й А.Д. Градовський, які зазначав, що правосуддя має знаходитися «біля дверей» кожного громадянина [2, с. 19].

У Європі Дослідження з проблем доступності правосуддя активізувались в 60-х рр. XX ст. у межах всесвітнього руху «Доступ до правосуддя», що виник з метою покращення ефективності судового захисту прав осіб. Із цього приводу у літературі часто цитується теза І.

Джекоба про те, що потреба в доступі до правосуддя має подвійний характер: по-перше, вона гарантує визнання й ефективну реалізацію права громадян, бо в іншому випадку вони будуть нереальними, ілюзорними; по-друге, це надає здатність вирішувати правові суперечки та конфлікти у суспільстві через правосуддя, тобто цивілізованим шляхом, що сприяє гармонії та миру у суспільстві...» [10, с. 453].

Зазначена проблема розглядалася науковцями у трьох основних напрямках, що отримали назву «хвилі» [9, с. 21–54]. Перший напрямок цього руху був пов'язаний із полегшенням доступу представників соціально незахищених верств населення до інститутів судочинства, передбачала дослідження проблем судових витрат і засобів, за допомогою яких можна було б зменшити вартість судового розгляду. Друга хвиля (напрямок) була спрямована на вирішення проблеми представництва групових і колективних інтересів у судах. Третя хвиля наукових досліджень та, власне реформи, була продовженням перших двох мала назву «підхід доступу до правосуддя». Її причиною стало суспільне розчарування через повільну реалізацію розширення засобів доступу до правосуддя. Це змусило ініціаторів та авторів реформи звернути увагу на удосконалення процедур, які спрямовані на полегшення розгляду окремих категорій справ у судах, зокрема й розробку альтернативних процедур, які могли б замінити судовий розгляд справи [9, с. 49].

Слід відзначити, що науковій юридичній літературі термін «доступ до правосуддя» не є новим та розглядається науковцями з різних галузей права та юридичних наук. Аналіз існуючих у юридичній доктрині досліджень дозволяє їх поділити на дві групи: 1) загально правові дослідження, в рамках яких науковці розглядають проблему доступу до правосуддя у загально правовому аспекті (тобто в цілому, не зважаючи на особливості тих чи інших, галузей судочинства); 2) галузеві дослідження, до яких слід віднести і роботи, присвячені дослідженню поняття та особливостей доступу до судочинства в розрізі та контексті певної галузі права, і, відповідно судочинства. До другої групи слід віднести й існуючі нечисленні доробки із проблем доступу до кримінального судочинства.

У зв'язку із висловленим, огляд наукових досліджень із піднятого нами питання слід розпочати із основних загально правових досліджень поняття доступу до правосуддя. Так, Н.Ю. Сакара визначає доступність правосуддя як стандарт, який відображає засади справедливого та ефективного судового захисту. Цей стандарт, на думку, вченої, полягає у встановленні необмеженої судової юрисдикції, впровадженні належних судових процедур, встановленні розумних строків будь-якої зацікавленої особи до суду [6, с. 251].

О.М. Овчаренко розкриває поняття доступності правосуддя як інституційний принцип або стан організації та діяльності судової влади в цілому. Сутність зазначеного принципу, на думку, дослідниці, полягає у

відсутності фактичних і юридичних перешкод для звернення зацікавлених осіб до суду за захистом своїх прав [5, с. 179]. Можна побачити, що зазначені науковці схилиються до розуміння доступності правосуддя як правового принципу здійснення судочинства. Проте, відомі і інші дефініції, які не містять прямої вказівки на таку властивість поняття. Наприклад, І.Є. Марочкін розуміє доступність правосуддя як «нормативно закріплену та реально забезпечену можливість безперешкодного звернення до суду за захистом своїх прав» [4, с. 32].

Таким чином, процитовані нами науковці вважають, що доступ до правосуддя чи доступність правосуддя здебільшого полягають у безперешкодному доступі особи до суду, процедури судового захисту або ж в необмеженій судовій юрисдикції, належних судових процедурах, розумних строках, що є більш широким підходом.

Звертаючись до досліджень, присвячених доступності кримінального судочинства, С.В. Давиденко, описує це поняття з позиції суб'єктивного права особи, яке полягає у закріпленій і забезпеченій державою реальній можливості будь-якої зацікавленої особи безперешкодно звернутись безпосередньо до компетентних державних органів (дізнання, слідства, прокуратури та суду) за відновленням порушених кримінальним правопорушенням прав, свобод і законних інтересів [3, с. 8]. Як окрему засаду (принцип) кримінального провадження доступність правосуддя визначає В.П. Шибіко та визначає його як процесуальний режим, який виражається у вигляді визначених у кримінальному процесуальному законодавстві дозволів, заборон і вимог. Також це система певних процесуальних засобів, яка дає можливість учасникам кримінального процесу бути поінформованими про своє право на активну участь у справі та використовувати ці права для справедливого вирішення спору [8, с.167].

У роботах зазначених науковців, окрім різних підходів до визначення самого поняття, прослідковується неоднозначність поглядів в частині застосування різних категорій: «доступ до суду» та «доступ до правосуддя». На нашу думку, зміст цих категорій є різним, де поняття доступності правосуддя є ширшим за категорію «доступ до суду», зокрема у кримінальному процесі. Це пояснюється тим, що правосуддя у кримінальному провадженні здійснюється не лише судом, а й рядом інших державних та недержавних органів та осіб, які здійснюють правоохоронну функцію. Зокрема: слідчий, дізнавач, прокурор, адвокат (захисник). Тому поняття «доступ до правосуддя» у кримінальному провадженні повинно розумітись як можливість безперешкодного доступу особи не лише до суду, а й до інших із зазначених учасників кримінального провадження. Крім того, сам законодавець у ст. 21 КПК України вірно застосовує термін «доступ до правосуддя».

Тому слід не погодитись із тими науковцями, які вважають, що доступ до суду є ширшим поняттям, яке охоплює категорії доступу до правосуддя

чи доступності правосуддя [1, с. 267].

Список використаних джерел:

1. Балацька О. Доступ до правосуддя як загальна засада кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 8. С. 262- 268.
2. Градовский А. Д. Собрание сочинений: В 9 т. Т. 2. СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1899. 492 с.
3. Давиденко С.В. Потерпілий як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2007. 20 с.
4. Марочкін І.Є. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації. Судова реформа в Україні: проблеми і перспективи. Київ: Харків: Юрінком Інтер, 2002. С. 31–34.
5. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія. Харків: Право, 2008. 304 с
6. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: монографія. Харків: Право, 2010. 256 с.
7. Фойницький І. Я. Курс уголовного судопроизводства: В 2 т. Т. 1. СПб.: Альфа, 1996. 552 с.
8. Шибіко В. П. Забезпечення права особи на доступ до правосуддя у системі принципів кримінального процесу України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки»*. 2009. Вип. 81. С. 166–169.
9. Cappelletti M., Garth B. Access to Justice: The Worldwide Movement to Make Rights Effective: A General Report. *Access to Justice*. 1979. Vol. 1. P. 5–124.
10. Jacob H. Access to Justice In England. *Access to Justice*. 1979. Vol. 1. P. 415–478.

**ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛКИ В УХВАЛІ СУДУ ПРО
ЗАТВЕРДЖЕННЯ МИРОВОЇ УГОДИ ЯК ВИКОНАВЧОГО
ДОКУМЕНТА**

Юраш Іван Іванович,
аспірант юридичного факультету
Ужгородського національного університету

На етапі відкриття виконавчого провадження за ухвалою суду про затвердження мирової угоди можуть виникнути ряд проблем, які уповноважений усунути виключно суд. Однією з таких проблем може бути допущена помилка у виконавчому документі, що не дасть можливість у примусовому порядку виконати умови затвердженої судом мирової угоди.

Згідно ч. 1 ст. 432 ЦПК суд, який видав виконавчий документ, може за заявою стягувача або боржника виправити помилку, допущену при його

оформленні або видачі. Оскільки ухвала суду про затвердження мирової угоди виступає одночасно виконавчим документом, йдеться за необхідність внесення правок до її змісту.

При написанні резолютивної частини ухвали суду про затвердження мирової угоди суд має її оформити відповідно до вимог, які ставляться до виконавчих документів (ч. 2 ст. 208 ЦПК). Це його обов'язок, який, як показує судова практика, дуже часто нехтується судом. Так, в одній цивільній справі, яка була завершена укладенням мирової угоди суд не вказав особисті дані однієї сторони (ідентифікаційний податковий номер, дату народження, місце реєстрації), які вніс ухвалою суду про виправлення помилки у виконавчому документі [1]. Невиконання судом цього обов'язку позбавляє стягувача гарантованого Конституцією України права на виконання судового рішення і, відтак, обмежується право на доступність до правосуддя. Як відомо, право на судовий захист охоплює собою стадію примусового виконання судових рішень.

Отже, якщо суд не оформив ухвалу суду про затвердження мирової угоди за вимогами виконавчого документу, не потрібно одразу подавати позовну заяву про спонукання до виконання мирової угоди, як стверджує П.О. Попков [2, с. 31], а треба спробувати вийти з ситуації за більш доступною та оперативною процедурою.

Слід відрізнити усунення недоліків ухвали суду про затвердження мирової угоди як виконавчого документа та як судового рішення. В останньому випадку недоліки усуваються через процедури виправлення описок та арифметичних помилок, винесення додаткової ухвали суду або роз'яснення ухвали суду. За допомогою вказаних процедур привести ухвалу суду про затвердження мирової угоди судом, що її видав до тих вимог, яким має відповідати виконавчий документ чинний ЦПК не передбачає, що чудово ілюструється матеріалами цієї цивільної справи [3].

Помилки ухвали суду про затвердження мирової угоди як виконавчого документа виправляються судом у судовому засіданні з викликом стягувача та боржника на протязі 10 днів, але їх неявка не є перешкодою для розгляду заяви про виправлення помилки у виконавчому документі (ст. 432 ЦПК).

Список використаних джерел:

1. Ухвала Дарницького районного суду м. Києва від 14.07.2020 у цивільній справі №753/2811/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90511567#> (дата звернення: 01.09.2023).
2. Попков П.О. Виконання ухвали про затвердження мирової угоди в господарському судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Випуск 1. Том 2. С. 28-32.
3. Постанова Київського апеляційного суду від 30.07.2020 у цивільній справі №372/3656/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90690852> (дата звернення: 01.09.2023).

СЕКЦІЯ 9.
ГЛОБАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЗАРАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ:
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ

**"NON-RECOGNITION POLICY" OF THE UN GENERAL ASSEMBLY
REGARDING THE TEMPORARY OCCUPIED TERRITORY OF
UKRAINE**

Deshko Lyudmyla,
Doctor of Law, Professor,
Professor of the Department of Constitutional Law,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

The UN General Assembly's "policy of non-recognition" applies to the inclusion of territories of Ukraine in which the Russian Federation held "referendums" ("referendums" in the Autonomous Republic of Crimea, Kherson, Zaporizhzhya, Donetsk, and Luhansk regions) [1; 4] and regarding the temporarily occupied territories of Ukraine [2; 3].

An important aspect is that the occupation does not mean the loss of sovereignty of the occupied territory. The regime of military occupation is regulated by Chapter IV of the Convention on the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations on the Laws and Customs of War on Land of 1907, the Geneva Conventions of 1949 and Additional Protocols I and II to them of 1977 of the Regime of Military Occupation devoted to Section III "Military leadership on the territory of an adversary state" of the IV Convention on the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations on the Laws and Customs of War on Land 1907. According to Art. 42 of this Convention, an occupied territory is considered a territory if it is actually under the power of the enemy's army. In this case, it does not matter whether the occupation was carried out with or without the use of force. An important aspect is that the occupation does not mean the loss of sovereignty of the occupied territory. The occupation is characterized by the preservation of power structures and the continuation of resistance and military operations against the occupying state.

Possession of foreign or disputed territory without a corresponding treaty is legal only when there is an undisturbed, continuous and undisputed exercise of dominion, as was noted in the American-Mexican arbitration decision on the "El Chamizal" case of June 15, 1911. Due to these circumstances, invalid in the sense of international law were the British declaration on the annexation of the Boer Republic and the Italian declaration on the annexation of Tripolitania and Abyssinia, which were published by the annexing states even before the end of hostilities.

The same principle was established by the verdict of the International

Military Tribunal in Nuremberg on October 1, 1946. In particular, the claim was made before the Tribunal that the annexation of Austria was justified by a strong desire for an alliance between Austria and Germany, which was expressed in many circles. It was also argued that these peoples had many features in common that made such an alliance desirable, and that as a result the goal was achieved without bloodshed. The court concluded that these allegations, even if true, were factually immaterial because the facts clearly established that the methods used to achieve this goal were aggressive. The decisive factor was the military power of Germany, which was ready to act in the event that it met resistance.

The facts recorded in the decisions of international judicial institutions, resolutions of the UN, PACE, etc. confidently prove that the methods used by the Russian Federation to achieve the goal - the acceptance into the Russian Federation of the territories of Ukraine, on which the Russian Federation held "referendums" ("referendums" in Autonomous Republic of Crimea, Kherson, Zaporizhzhia, Donetsk and Luhansk regions) - were aggressive, the decisive factor was the military power of the Russian Federation, which came into action because it met resistance from sovereign, independent Ukraine and the Ukrainian people.

Thus, any attempts to seize the territory of another state are not recognized as legitimate in international law. Accordingly, the attempts of the Russian Federation to seize the territory of Ukraine are recognized as illegitimate by international law.

References:

1. Resolution of the UN General Assembly "Aggression against Ukraine" A/RES/ES-11/1 dated March 2, 2022. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3965290?ln=en> (access date: 23.10.2023)..
2. UN General Assembly Resolution A/RES/ES-11/4 dated October 12, 2022. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3990673?ln=en> (access date: 23.10.2023)..
3. UN General Assembly Resolution A/RES/ES-11/6 of February 23, 2023. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/4004933?ln=en> (access date: 24.10.2023).
4. UN General Assembly Resolution 68/262 of March 27, 2014. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/767883?ln=en> (access date: 24.10.2023).

THE IMPACT OF UNILATERAL SANCTIONS ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT: HUMAN RIGHTS DIMENSION

Karliuha Yelyzaveta,

PhD Student, Faculty of Economics and Law,

Odesa I. I. Mechnikov National University,

PhD Student, Faculty of Law and Administration,

Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw

One of the key accomplishments of the 1992 Earth Summit entailed the global acknowledgment of the principle of sustainable development. In 2015, following decades of work by States and the United Nations (UN), the principle was further developed into the UN 2030 Agenda for Sustainable Development, a comprehensive strategy aimed at fostering a global partnership for sustainable development, enhancing human well-being, and safeguarding the environment. As is evident from the UN 2030 Agenda, a fundamental pillar of sustainable development lies in human rights. These rights are subject to alleged violations due to the ongoing application of unilateral sanctions imposed by States [1], a practice that has notably surged in the efforts to address the Russian Federation's aggression against Ukraine. In light of this and given its limited scope, this study has two primary objectives: (1) to illustrate the origin of the negative impact of unilateral sanctions on human rights, and (2) to provide general overview of human rights most susceptible to the effects of such sanctions.

At the outset it should be emphasized that unilateral sanctions have been a subject of international discussion for decades. Nevertheless, to date, the doctrine of international law has not yet arrived at a universally accepted definition for this phenomenon. Over the past years of careful consideration within the UN system, a working definition of the term was proposed, defining unilateral sanctions as “the use of economic, trade or other measures taken by a State, group of States or international organizations acting autonomously to compel a change of policy of another State or to pressure individuals, groups or entities in targeted states to influence a course of action without the authorization of the Security Council” [2, p.5]. This definition, which is currently broadly supported, is also employed in this study.

Unilateral sanctions, as they understood here, take various forms. They may appear as comprehensive ones, targeting an entire targeted state's economy. The consequences of these sanctions parallel the comprehensive sanctions imposed by the UN during the 1990s, which had detrimental effects on the entire population of the targeted State. Targeted or “smart” unilateral sanctions, conversely, are directed at specific individuals and entities, as well as at specific sectors of the economy of the targeted State. This category of sanctions follows a rationale akin to the UN's “smart sanctions”, which were designed to minimize harm to the population and to affect only those allegedly responsible for

international wrongdoing [3, p.386]. In practice, however, the difference between comprehensive and targeted sanctions is often blurred. As indicated by Human Rights Council (HRC), owing to their comprehensive nature, certain measures classified as “smart sanctions” may be equivalent to comprehensive sanctions. Furthermore, the cumulative impact of targeted unilateral sanctions, which are directed at a specific country, can resemble the effects of comprehensive sanctions [4, p.8].

Apart from that, the adverse consequences of unilateral sanctions are compounded by the imposition of notorious secondary sanctions as well as criminal and civil penalties for their violation, as codified in domestic legislation. Particularly, secondary sanctions serve as a means to enforce primary unilateral sanctions by punishing various actors for their alleged cooperation or association with sanctioned States, entities, or individuals or for assisting them in circumventing sanctions [5, p.3]. In this context, it is widely recognized that secondary sanctions broaden the geographic reach of primary sanctions, thereby intensifying global pressure on the targeted State [3, p.388]. They also foster over-compliance among private actors, driven by the apprehension of being subject to these measures [5, p.5]. Over-compliance, seen as self-imposed restraints that go beyond the restrictions mandated by sanctions, subsequently contributes to the ineffectiveness of humanitarian exemptions within sanctions regimes [3, p.388].

Regarding the specific categorization of affected human rights, the UN human rights bodies suggested including the following rights among the most vulnerable: the right to life, the right to self-determination, the right to development, the right to an adequate standard of living, the right to health, and the right to education [6, p.6–14].

As an illustration, concerning the right to life, one can examine documented instances from various UN reports, such as the rise in child malnutrition, leading to numerous deaths, and epidemics in the population caused by the financial and economic blockade of the Gaza Strip [6, p.7].

Furthermore, the right to self-determination implies the right of peoples to freely determine their political status and freely pursue their economic, social, and cultural development, with an associated prohibition against depriving a people of its means of subsistence [7, art.1]. In this regard, it has been observed that the imposition of economic sanctions on a State “may raise special risks of depriving a people of its means of subsistence” [6, p.8]. One specific instance illustrating such deprivation may be Israel’s “general closure” policy in the West Bank [6, p.9].

The adverse consequences of unilateral sanctions on the right to development have been also delineated in various studies. In the case of Zimbabwe, for instance, the UN High Commissioner for Human Rights has underscored the effects of unilateral sanctions on the country's development, indicating that it is highly likely that sanctions have served as a significant

deterrent to foreign banks and investors. The stigma of sanctions has also limited certain imports and exports. These outcomes inevitably cast a detrimental impact on the broader economy, potentially resulting in substantial ramifications for the country's most marginalized and vulnerable populations [6, p.10].

The right to an adequate standard of living may also be affected by unilateral sanctions. The blockade on the civilian population in the Gaza Strip, for instance, restricted access to sufficient drinking water, violating the right to water as an essential human right [6, p.11–12].

The right to health is yet another human right vulnerable to unilateral sanctions. This has become especially visible during COVID-19 in the case of Iran. Notably, pharmaceutical companies, driven by risk aversion, ceased exports to Iran and “every year tens of thousands of patients die as a result” [2, p.11].

Similarly, the right to education can be severely disrupted by unilateral sanctions. This right was denied in the instance of Iran when the US listed two universities due to their research activities in nuclear physics [8, p.13].

From the foregoing, the following conclusion can be drawn. The persistent application of unilateral sanctions in any manifestation may result in human rights violations. This notably pertains to the right to life, self-determination, development, an adequate standard of living, health, and education. The factors contributing to the adverse human rights impact of unilateral sanctions encompass the extensive imposition of such sanctions by multiple States on a targeted State, the practical equivalence of “smart” unilateral sanctions to comprehensive sanctions, the practice of imposing secondary sanctions, leading to over-compliance and undermining humanitarian exemptions within sanctions regimes. Considering this, to secure the achievement of the UN 2030 Agenda goals, States are required to review the whole scope of unilateral sanctions in strict adherence to international human rights law. Simultaneously, efforts should be made to eliminate over-compliance with unilateral sanctions.

References:

1. Unilateral Sanctions Impinge on Right to Development - UN Experts.
URL: <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2021/08/unilateral-sanctions-impinge-right-development-un-experts> (access date: 24.10.2023).
2. UN Human Rights Council Resolution № 28/74 dated 10 February 2015.
URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G15/022/08/PDF/G1502208.pdf?OpenElement> (access date: 24.10.2023).
3. Prezas I. From Targeted States to Affected Populations: Exploring Accountability for the Negative Impact of Comprehensive Unilateral Sanctions on Human Rights. Research Handbook on Unilateral and Extraterritorial Sanctions / In C. Beaucillon (Ed.). Cheltenham, 2021. P. 385–404.
4. Human Rights Council Resolution № 30/45 dated 10 August 2015.
URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/HRBodies/HRC/Regular>

Sessions/Session30/Documents/A_HRC_30_45_ENG.docx (access date: 24.10.2023).

5. UN Human Rights Council Resolution № 51/33 dated 15 July 2022. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/408/16/PDF/G2240816.pdf?OpenElement> (access date: 24.10.2023).

6. UN General Assembly Resolution № 70/345 dated 28 August 2015. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/UCM/A-70-345.pdf> (access date: 24.10.2023).

7. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights dated 6 December 1966. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights> (access date: 24.10.2023).

8. UN General Assembly Resolution № 76/174/Rev.1 dated 13 September 2021. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N21/245/76/PDF/N2124576.pdf?OpenElement> (access date: 24.10.2023).

THE EXPEDIENCY OF CHANGING NATIONAL POLICIES AND STRATEGIES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Kovalenko-Marchenkova Yevheniya,
PhD in Economic Sciences, Associate Professor,
Head of the scientific and editorial department,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

But Kateryna,
graduate student, Educational and Scientific Institute
of Law and Innovative Education,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

The Global Development Strategy of the United Nations until 2030 presented the world community with grandiose and very difficult tasks that must be solved in a fairly short period of time.

The awareness of this by the leadership of many states has already influenced the formation of national policies and led to the revision of strategic documents of socio-economic development both at the level of countries in general and at the level of individual territories, in particular cities. Moreover, this process began long before September 2015 – the moment when the UN General Assembly adopted the Sustainable Development Goals – 2030 (hereinafter referred to as SDGs).

So, back in December 2013, the Parliament of Finland adopted a new Sustainable Development Strategy until 2050 «The Finland we want by 2050 – Society's Commitment to Sustainable Development» [1, p. 22]. In February

2015, a new National Strategy of Ecological Transition towards Sustainable Development for 2015-2020 was approved in France [1]. At the beginning of 2016, a new Sustainable Development Strategy until 2050 was adopted in Switzerland [2]. In 2016, environmental improvement targets in the context of the SDGs were defined and published in the Netherlands [3]. Other countries of the world are also working on adapting their strategic documents to the principles and tasks of the SDGs.

Such documents establish national priorities and goals within the framework of the tasks set for achieving the SDGs, determine the criteria for making strategic long-term decisions at the state level, and develop financial mechanisms for their achievement.

The purpose of developing and adopting such strategic documents is not only to define guidelines for public authorities in the field of strategic development. They are extremely important for building a common national understanding among business representatives, civil society institutions and individuals about where the country is headed in the coming decades. The latter ensures the sustainability of the transformations taking place in the country and lays the foundation for forecasting its future.

The tasks set within the framework of the Sustainable Development Goals - 2030 for the entire global community indicate the priorities of the socio-economic development of the planet in general for the next 15 years. The achievement of these goals will be evaluated by weighted average indicators, based on the analysis of the achievements of all countries of the world. It is clear that the targets for each of the tasks within the framework of the SDGs, as well as their priority at the national level, will be very different for different countries. For a number of economically developed countries, some of the tasks will not be relevant at all (for example, overcoming hunger, ensuring access to primary education for all, etc.). For different countries and territories, the priority of solving certain tasks within the framework of each of the SDGs, as well as the possibility of fulfilling the obligations assumed by them, will be different [4, p. 3].

In order to help developing countries achieve the SDGs, the world community needs to know which issues are most critical for them and where they most need support. In this context, it is important to revise (develop) national strategic documents based on the principles and ideology of the new Global Strategy for Sustainable Development until 2030, bringing them to a single coordinate system that is understandable to the whole world.

In such strategic documents, it is necessary to give answers to both the population of your country and the world community to the following questions:

- how far is this or that country (territory) from achieving the SDGs (based on the weighted average indicators of achieving the relevant indicators)?
- what target indicators can be achieved for each of the tasks within the framework of the SDGs by 2030 and in stages?

- what infrastructure is critical to achieving each of the SDGs?
- is external assistance from the international community needed to achieve targets for one or another goal of sustainable development by 2030? And if needed, which one?
- who and under what conditions can provide the necessary assistance in the implementation of the SDGs, as well as in the development and implementation of the national infrastructure plan?

The answers to these questions will allow the state to start working effectively in the direction of achieving its priority SDGs.

On the other hand, the presence of similar strategic documents containing clear targets within each of the SDGs, as well as an analysis of problematic issues that require the involvement of financial and intellectual support from the outside, will enable the UN and other institutions involved in this process:

- understand how realistic the tasks set in the new Global Strategy for Sustainable Development are for the planet as a whole and for individual countries;
- determine who and what support is needed to speed up the movement towards achieving the SDGs, as well as what kind of assistance will be most in demand and effective from the point of view of achieving the set goal;
- effectively use available financial and intellectual resources to assist developing countries in achieving the SDGs with concrete results.

Unfortunately, a year and a half after the approval of the SDGs, many countries not only have not started the development (adaptation) of national strategic documents based on the new UN Global Strategy for Sustainable Development, but sometimes they are not even aware that this should be done. And this especially applies to countries whose economies are developing and are in conflict situations, that is, precisely those countries for which such strategic documents are extremely necessary.

How to encourage such countries in reality, and not in words, to join the movement of the world community in the direction of sustainable development and ensuring a high quality of life?

In our opinion, in addition to educational activities, an effective way to really change something in countries whose national governments do not show interest in the preparation and implementation of strategic documents aimed at achieving the SDGs is the support of international institutions for any initiatives from below (from local self-government bodies, institutions of civil society, business), aimed at achieving the SDGs.

It is probably not quite right for cities to develop and implement their sustainable development strategies in the absence of a national strategy. But still, it is better to start developing your territory and show by your own example the possibilities provided by a professionally prepared strategic document for stimulating sustainable economic growth, than to sit and wait for the emergence of a national strategy.

Apparently, it is not quite right to support the initiative of civil society institutes or business to implement pilot projects that demonstrate new innovative approaches to the development of territories, until they are accepted and supported by the executive power. But, on the other hand, if these projects are based on a new outlook on ensuring the sustainable development of territories, allow to create mechanisms for solving tasks in the context of achieving the SDGs and demonstrate their effectiveness in terms of improving the quality of life of the population and preserving the planet, it would be appropriate to support such projects and financially and methodologically. After all, any successful example of the implementation of a specific project in the context of the SDG will definitely find its followers and become an impetus for the widespread use of the mechanisms involved in it [5].

The reality is that today almost all international organizations work based exclusively on official requests from national governments, undeservedly bypassing the initiative not only from civil society institutions and private businesses, but also from small cities and towns. In our opinion, this is also not entirely correct.

To implement the new order by 2030, this approach should be revised. In our opinion, the main criterion when making a decision to support this or that initiative should be an assessment of the impact of its implementation on the achievement of the SDGs in a particular country (both directly on the target indicators marked at the global level and on the construction of a new system of relations and new sustainable behavior models, without which movement towards the Central Development Strategy is impossible).

Belonging to the public authority of its initiator is also important, but not mandatory. After all, in countries that are the most problematic from the point of view of achieving the SDGs (economically poor, with an unstable political situation, prone to military conflicts, etc.), it is sometimes very difficult to reach the public authorities in solving long-term strategic tasks. Politicians in such countries are much more willing to deal with short-term tasks that have a positive effect on electoral sentiments. In addition, as a result of revolutions or military coups, professionally untrained people with no experience in public administration often come to power, who need time to understand and understand global world processes, including the Global Strategy for Sustainable Development. Therefore, in such countries, it is far from always possible to count on state support for initiatives aimed at achieving the SDGs, even after long-term "clarification work" on the part of the world community. In such a situation, it is very important to support any healthy initiatives in the field of ensuring sustainable development, no matter who they come from.

This approach is fully in line with the basic principles underlying the SDGs, in particular such as global partnership and inclusive development. Both of these principles assume equality in the relations of all participants in the process of achieving the SDGs. In this context, international organizations, and

first of all the UN, should learn to listen to all possible participants in this process — public authorities, local governments, private businesses, and civil society institutions. Only in this case can you count on success.

References:

1. Pisano U., Lange L., Berger G. Implementation of the 2030 Agenda for SD at the EU and National Level. Designing Effective Governance Architectures and Strategic Framework. ESDN Conference. 2015. URL: https://www.esdn.eu/fileadmin/pdf/Conferences/2015_Luxembourg/ESDN_Conference_2015_Discussion_Paper_final.pdf (access date: 23.10.2023).

2. Lucas P. Sustainable Development Goals in the Netherlands. Building Blocks for Environmental Policy for 2030. Hague : PBL Netherlands Environmental Assessment Agency, 2016. 54 p.

3. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. United Nations. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld> (access date: 23.10.2023).

4. Guasch J. L. Granting and Renegotiating Infrastructure Concessions. Doing it Right. Washington, D.C.: The World Bank, 2004. 194 p.

5. Cuttaree V. Successes and Failures of PPP Projects. World Bank Presentations. Warsaw: The World Bank, 2008. URL: http://siteresources.worldbank.org/INTECAREGTOPTRANSPORT/Resources/Day1_Pres2_SuccessesandFailuresPPPprojects15JUN08.ppt

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЇ МОРСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ

Веремчук Владислав Сергійович,
викладач кафедри загальноправових
дисциплін та міжнародного права
економіко-правового факультету
Одеського національного
університету ім. І.І. Мечникова

Інформаційні технології є невід’ємним засобом сучасного обміну інформацією, навчання, автоматизації виробничих процесів, а цифровізація торкнулась усіх сфер світової економіки, у тому числі морського транспорту.

Важко уявити сучасне торговельне судно без точних локаторів, систем електронної навігації, супутникового зв’язку та систем контролю параметрів роботи силової установки, які роблять експлуатацію такого судна більш безпечною та автономною.

Більш того, стрімкий технологічний прогрес призвів до виникнення

концепції автономних морських торговельних суден (Maritime autonomous surface ships, MASS), які, за аналогією із безпіотною авіацією, не потребують наявності екіпажу на борту та можуть керуватися віддалено з берегового центру управління.

Окрім підвищення ролі цифрових технологій та мінімізації участі людини на морському транспорті актуалізується проблема захисту інформації (кібербезпеки, управління кіберризиками) у портах та на торговельних суднах з метою запобігання випадків несанкціонованого доступу до систем зв'язку та автоматизованого управління морським судном.

Проблема захисту морського транспорту від кіберризиків не є новою. Так, Дж. Сол вказує, що ще у 2016 році Південна Корея повідомила, що 280 торговельних суден зіткнулися із проблемами експлуатації навігаційних систем. Внаслідок кібератаки GPS-сигнал було перехоплено зловмисниками, що спричинило переривання сигналу та отримання хибної інформації щодо місцезнаходження судна [1].

Експерти «The North of England P&I Association», морського страхувальника взаємної відповідальності, визначають кібербезпеку як «сукупність технологій, процесів і практики, призначених для захисту електронних мереж, комп'ютерів, програм та даних від нападу, пошкодження або несанкціонованого доступу». Вказується, що у контексті судноплавства «кіберризик може полягати у виході з ладу електронного обладнання, ризик якого загалом розглядається як високий, що призводить до необхідності мати резервне обладнання та за частини до нього задля забезпечення можливості переходу на ручне управління судном у разі відмови електроніки» [2].

Так, Д. Дімітріос наголошує, що «чим вищим буде ступінь автоматизації морського судна, тим вищим буде й ризик кібератак» [3].

В.С. Веремчук визначає кібербезпеку при експлуатації морських суден як один із основних аспектів потенційних змін у морському праві у процесі його адаптації до технологічних викликів [4, с. 77].

Слід зазначити, що чинні станом на 2023 рік «морські» конвенції не закріплюють положень щодо кібербезпеки у світовому мореплавстві, проте значну роль у розробці правового регулювання із вказаної проблеми посідає діяльність Міжнародної морської організації (далі - ІМО).

ІМО визначає морський кіберризик одним із найважливіших елементів морської безпеки, який «означає міру, до якої технологічний актив може бути під загрозою через потенційну обставину чи подію, яка може призвести до збоїв у роботі судна, безпеці судноплавства внаслідок пошкодження та втрати інформації або систем управління» [5].

У 2017 році ІМО ухвалила Резолюцію MSC.428(98) «Управління морськими кіберризиками у системах управління безпекою».

Вказана резолюція визначає наступні типи кіберризиків:

- зовнішні чинники, такі як спам, фішинг, вірусне програмне забезпечення, несанкціонований доступ та злам системи;

- внутрішні чинники, такі як наявність помилок у роботі та загальний збій системи [6].

Додатково слід відзначити що ІМО відносить до вразливих до кіберризиків наступні системи судна: системи навігаційного містка; вантажні системи; системи руху та машинного відділення; системи керування доступом на судно; системи обслуговування пасажирів; мережі загального користування; системи соціального забезпечення екіпажу; системи радіозв'язку та комунікації [6].

Окрім того, у резолюції MSC.428(98) ІМО вимагає, щоб судновласники та менеджери включили управління кіберризиками до системи безпеки суден. Недотримання цих вимог може призвести до здорожчання страхування, відмови у доступі до порта і навіть арешту суден [6].

Важливим кроком для забезпечення кібербезпеки на морі стало ухвалення у 2022 році Міжнародною морською організацією Керівництва з управління морськими кіберризиками (MSC-FAL.1-Circ.3-Rev.2), яке «містить рекомендації високого рівня щодо управління морськими кіберризиками для захисту судноплавства від існуючих та потенційних кіберзагроз і вразливостей та включає функціональні елементи, що підтримують ефективне управління кіберризиками» [7].

Керівництво з кібербезпеки на борту суден, видане ICS, IUMI, BIMCO, OCIMF, INTERTANKO, INTERCARGO, InterManager, WSC та SYBAss (четверта версія 2021 року) містить здебільшого технічні норми, які сприятимуть оцінці кіберризиків та забезпеченню кібердисципліни на борту суден. Метою Керівництва є «покращення безпеки моряків, навколишнього середовища, вантажів та суден. Рекомендації спрямовані на допомогу в розробці належної стратегії управління кіберризиками, згідно з відповідними правилами та передовою практикою на борту судна, з акцентом на робочих процесах, обладнанні, навчанні, реагуванні на інциденти та управлінні відновленням» [8].

Таким чином, можемо констатувати зростання занепокоєння проблемою захисту інформації (управління кіберризиками) стейкхолдерами морської галузі. Несанкціонований доступ до систем управління торговельними суднами є загрозою безпеці мореплавства та експлуатації судна, а також визнається страховим ризиком з боку морських страхувальників взаємної відповідальності.

Хоча на сьогоднішній день відсутній універсальний міжнародний договір, який врегулював би питання управління кіберризиками у морській індустрії, помітну роль відіграють міжнародні організації, зокрема ІМО, які розробляють міжнародні стандарти управління кібербезпекою на морському транспорті. Вказані стандарти можуть розглядатися як основа

для запровадження уніфікованих загальнообов'язкових норм, які регулюватимуть безпеку автоматизованих систем управління морським судном.

Список використаних джерел:

1. Saul J. Cyber threats prompt return of radio for ship navigation. *Reuters*, 2017. URL: <https://www.reuters.com/article/us-shipping-gps-cyber-idUSKBN1AN0HT> (дата звернення: 23.10.2023).

2. Cyber Risks in Shipping. Loss prevention briefing for north members ships. July, 2017. URL: <https://www.nepia.com/cyber-risks-in-shipping-lp-briefing> (дата звернення: 23.10.2023).

3. Dimitrios D. Exploring the Issue of Technology Trends in the «Era of Digitalisation». *World Maritime Day Parallel Event*. At: Szczecin-Poland, 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/325877588_Exploring_the_Issue_of_Technology_Trends_in_the_Era_of_Digitalisation (дата звернення: 23.10.2023).

4. Веремчук В.С. Міжнародно-правові аспекти експлуатації автономного морського судна: постановка питання. *Правова держава*. № 50. 2023. С. 72-80.

5. Maritime cyber risk. *International maritime organization*. URL: <https://www.imo.org/en/OurWork/Security/Pages/Cyber-security.aspx>

6. Maritime cyber risk management in safety management systems. MSC 98/23/Add.1 Annex 10. URL: [https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Security/Documents/Resolution%20MSC.428\(98\).pdf](https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Security/Documents/Resolution%20MSC.428(98).pdf) (дата звернення: 23.10.2023).

7. Guidelines on maritime cyber risk management. MSC-FAL.1/Circ.3/Rev.2 (7 June 2022). URL: <https://www.imo.org/en/OurWork/Security/Pages/Cyber-security.aspx> (дата звернення: 23.10.2023).

8. The Guidelines on Cyber Security Onboard Ships. Version 4 (2019). Produced and supported by ICS, IUMI, BIMCO, OCIMF, INTERTANKO, INTERCARGO, InterManager, WSC and SYBAss. URL: <https://wwwcdn.imo.org/localresources/en/OurWork/Security/Documents/ANNEX%20Guidelines%20on%20Cyber%20Security%20Onboard%20Ships%20v.4.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).

**СТОКГОЛЬМСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ 1972 РОКУ:
ПЕРШІ КРОКИ НА ШЛЯХУ ДО СТАЛОГО РОЗВИТКУ
(ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ЕКСКУРС)**

Гавриленко Олександр Анатолійович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Період після завершення Другої світової війни став демонстрацією успіху людської цивілізації, що розвивається шляхом науково-технічного прогресу. Це є цілковитою правдою, але з однією трагічною поправкою. З моменту появи на Землі людини й до наших днів природа здавалася людям невичерпним сховищем, з якого можна брати скільки завгодно ресурсів, які необхідні для розвитку цивілізації, і в той же час нескінченно потужним вбачалося природне відтворення, яке переробляє всі рештки людської діяльності і перетворює їх на вихідні продукти. На жаль, такі уявлення є надзвичайно далекими від істини. Насправді в другій половині ХХ ст. стало зрозумілим, що постійно зростаючі екологічні загрози, викликані різноманітними антропогенними впливами, а також екологічними катаклізмами, становлять неабияку небезпеку. Розуміння ситуації зумовило нагальну необхідність звернення міжнародного співтовариства до розробки концепції сталого розвитку, сутність якої полягає у визначенні життєздатних схем, які враховують і збалансовують економічні, соціальні й екологічні аспекти людської діяльності [1, с. 94].

Одним з визначальних кроків на цьому шляху стала Стокгольмська декларація, що була прийнята 112 голосами «за» при 10 тих, хто утримався, за підсумками першої в історії людства глобальної конференції з проблем навколишнього середовища, а саме Конференції ООН з навколишнього середовища, що проходила в Стокгольмі з 5 по 16 червня 1972 року. Головна мета цієї конференції була наперед визначена в резолюції Генеральної Асамблеї ООН 1969 р. 2581 (XXIV): «...Служити практичним засобом сприяння та спрямування... захищати і покращувати навколишнє середовище людини, відновлювати і запобігати його забрудненню» [2]. Цікаво зауважити, що тоді СРСР та його союзники – країни тодішньої Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ) [3] офіційно не маючи принципових заперечень проти мети конференції, все ж з політичних міркувань бойкотували її [4].

Сам процес опрацювання тексту Стокгольмської декларації відбувався доволі повільними темпами, насамперед через низку

принципових розбіжностей між державами. Ці розбіжності найбільшою мірою стосувалися питань щодо ступеня конкретизації закріплених у декларації принципів та керівних положень відносно того, чи буде в ній міститися визнання фундаментальної потреби людини у «задовільному оточуючому середовищі» [5, с. 64], а також з приводу того, чи варто включати до неї перелік основних принципів, що визначають права та обов'язки держав стосовно оточуючого середовища, і якщо так, то в якому саме вигляді це має бути оформлено [4].

Незважаючи на те, що Стокгольмська декларація була прийнята за підсумками дипломатичної конференції, цей документ усе ж не розглядався як юридично обов'язковий. Водночас, декларація містила положення, які на момент їхнього прийняття або розумілися як такі, що відображають звичаєве міжнародне право, або сприймалися як такі, що перебувають у процесі доопрацювання. Документ складався з короткої преамбули, 7 вступних положень і 26 принципів [6].

Підкреслюючи непересічне значення декларації 1972 р. знаний фахівець з питань міжнародного екологічного права професор Туланського університету Гюнтер Хандль зауважував, що Стокгольмська декларація в основному визначала широкі цілі та завдання екологічної політики і не містила детального опису нормативних підходів. Водночас, він наголошував, що саме після Стокгольмської конференції спостерігається різке зростання глобальної обізнаності про екологічні проблеми, а також встановлення міжнародних стандартів з екологічних питань. При цьому сфера міжнародної діяльності з охорони навколишнього середовища поступово почала виходити за межі загальних транскордонних та глобальних питань, поширюючись на нормативне регулювання в конкретних сферах та міжсекторальне регулювання, а також на прийняття рішень з питань оточуючого середовища на підґрунті врахування економічних аспектів та факторів розвитку [4].

Саме на основі принципів, які були включені до Стокгольмської декларації, в подальшому й було опрацьовано цілу низку важливих міжнародних документів, що згодом лягли в основу вироблення концепції сталого розвитку (зокрема, Ріо-де Жанейрської декларації про навколишнє середовище і розвиток 1992 р. [7], Йоганнесбурзької декларації зі сталого розвитку 2002 р. [8] та ін.). А у вересні 2015 року державами-членами ООН на Саміті зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року [9] було прийнято підсумковий документ – «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» [10]. Ним було визначено 17 цілей сталого розвитку та 169 завдань, до реалізації яких долучається й Україна.

Таким чином, нині людством вироблено план дій, орієнтований на виведення світу на траєкторію сталого та життєстійкого розвитку, яким передбачається, що всі люди повинні мати можливість реалізувати свій

потенціал за умов рівності та гідності і у здоровому навколишньому середовищі [11, с. 358]. Держави зорієнтовані на перехід до раціональних моделей споживання ресурсів (водних, енергетичних та ін.), на застосування екологічно обґрунтованого регулювання і безпечного використання хімічних речовин, скорочення і переробки відходів з метою скорочення до мінімуму антропогенного впливу на людське здоров'я та глобальну кліматичну систему [10].

На жаль, війна, розв'язана Росією проти України, ініційований організацією Хамас гострий збройний конфлікт з Ізраїлем, інші локальні війни, не дають змоги міжнародній спільноті зосередитися на досягненні поставлених завдань сталого розвитку, а, навпаки, створюють величезні проблеми в цій царині. Історичний досвід ясно показує, що завдання неможливо вирішувати всі й одразу. Це призводить до розпорошування сил та ресурсів. І навпаки: об'єднання держав для розв'язання першочергових проблем завжди призводить до досягнення позитивного результату. Тому нині рух в напрямку досягнення цілей сталого розвитку на жаль поставлений у пряму залежність від перемоги табору країн, що рухаються шляхом демократії над автократичними державами.

Список використаних джерел:

1. Капінос Г., Ларіонова К. Проблеми управління сталим розвитком України в умовах війни. *Modeling the development of the economic systems*. 2023. № 1. С. 93-103. URL: DOI: <https://doi.org/10.31891/mdes/2023-7-13> (дата звернення: 23.10.2023).
2. United Nations Conference on the Human Environment. A/RES/2581(XXIV). URL: <https://digitallibrary.un.org/record/202662> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Савчук К.О. Рада Економічної Взаємодопомоги. *Юридична енциклопедія. В 6 т. Т. 5: П-С*. Київ: Українська енциклопедія, 2003. С.211.
4. Handl G. Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment. Stockholm, 16 June 1972; Rio Declaration on Environment and Development. Rio de Janeiro, 14 June 1992. URL: <https://legal.un.org/avl/ha/dunche/dunche.html> (дата звернення: 23.10.2023).
5. Report of the United Nations Conference on the Human Environment. Stockholm, 5-16 June 1972. New York: UN, 1973. 77 p. URL: <https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=A%2FCONF.48%2F14%2FRev.1&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False> (дата звернення: 23.10.2023).
6. Декларация Конференции Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды. Принята Конференцией Организации Объединенных Наций по проблемам окружающей человека среды, Стокгольм, 1972 год. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declarathenv.shtml (дата звернення: 23.10.2023).
7. Рио-де-Жанейрская декларация по окружающей среде и развитию.

Принята Конференцією ООН по оточуючій середі та розвитку, Ріо-де-Жанейро, 3–14 червня 1992 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml (дата звернення: 23.10.2023).

8. Йоханнесбургська декларація по стійкому розвитку. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml (дата звернення: 23.10.2023).

9. Наша робота над досягненням Цілей сталого розвитку в Україні. URL: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення: 23.10.2023).

10. Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/перетворення-нашого-світу-порядок-денний-у-сфері-сталого-розвитку-до-2030-року> (дата звернення: 23.10.2023).

11. Воеводін І. С. Закріплення екологічних прав людини в міжнародних універсальних актах у галузі захисту навколишнього середовища. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 356–359. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-9/89> (дата звернення: 23.10.2023).

РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА ВІЙНА: ВПЛИВ НА ІМПЛЕМЕНТАЦІЮ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Гнатюк Тетяна Миколаївна,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Яремчук Віталій Валерійович,
доктор філософії, асистент кафедри
міжнародного права та
порівняльного правознавства
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації до України, окрім принесення страждань та вчинення геноциду проти нашого народу, спричинило й негативні наслідки для інших держав й для світу загалом. Наприклад, унаслідок російської агресії, Україна, як аграрна держава, зіштовхнулася з проблемою збору урожаїв, їх зберіганням та доставкою. Згідно досліджень Київської школи економіки лише за 3 місяці повномасштабної війни збитки для нашої держави склали 4,29 млрд дол.

США [1].

Цілі сталого розвитку як ключові напрями розвитку держав світу були ухвалені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року» від 25 вересня 2015 року. Згідно документу держави до 2030 року повинні досягнути 17 цілей, які містять 169 завдань.

Останнє спеціальне видання Звіту про цілі сталого розвитку 2023 року містить багато згадок про російсько-українську війну. Зауважимо, що у документі, на жаль, застосовується дуже різноманітна та часом неоднозначна термінологія від «російське вторгнення до України» до «війна в Україні» [2, с. 4] та «конфлікт в Україні» [2, с. 12]. У передмові Генерального Секретаря ООН Антоніу Гутерреша серед причин незадовільної тенденції з досягнення всіх 17 цілей є пандемія COVID-19, потрійна криза зміни клімату, втрата біорізноманіття, а посилюються ці причини вторгненням Росії до України. Як результат – зростання цін на продовольство та енергію, створюючи глобальну кризу «вартості життя», що вплинуло на мільярди людей [2, с. 12].

Російська агресія проти України порушила процеси світової торгівлі, що призвело до зростання вартості життя і як зазначають в звіті «непропорційно впливає на бідних». Це становить негативний вплив на Ціль 1 – подолання бідності, процес із досягнення якої визначений як «повільний і нерівномірний», який може залишити сотні мільйонів людей у крайній бідності до 2030 року. Також внаслідок повномасштабного вторгнення понад 5,7 млн українців покинули державу, що в 2022 році було одним із найвищих показників у світі разом із Сирією та Афганістаном. Це призводить до додаткового навантаження на держави куди втекли біженці, особливо на держави з низьким і середнім рівнем доходу, які згідно зі Звітом прийняли 76 % таких людей.

Ціль 12 – відповідальне споживання та виробництво, з її відповідними завданнями теж зазнала негативних змін, бо вторгнення до нашої держави призвело до глобальної енергетичної кризи. Зі свого боку це викликало зростання субсидій на викопне паливо, яке зусиллями багатьох держав упродовж декількох років було зменшене майже вдвічі. Зауважимо, що оголошення війни військово-політичним кабінетом Ізраїлю, активні бойові дії в регіоні, заяви керівництва Катару щодо створення глобального дефіциту газу у рамках підтримки Палестини [3] – також негативно вплине, зокрема й на імплементацією Цілі 12.

Мабуть, ключовою для нас ціллю є 16 – мир, справедливість та сильні інститути. Відповідно до даних у Звіті 4 із 10 вбитих цивільних, під час воєн у світі, припадає саме на Україну. Вражаючі цифри, які є наслідком вторгнення росії з використанням заборонених Женевськими конвенціями засобами та методами війни.

Отже, продовження війни Росії проти України й надалі буде

поглиблюватиме зазначені вище проблеми. Усе частіше у щорічних звітах з виконання Цілей сталого розвитку йдеться про негативну динаміку їх імплементацій до 2030 року. Зважаючи й на активні бойові дії на Близькому Сході, проблеми із їх впровадженням лише посиляться.

Список використаних джерел:

1. Kyiv School of Economy. 2022. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalni-zbitki-vid-viyni-v-silskomu-gospodarstvi-ukrayini-syagnuli-4-3-mlrd-dol-ssha-kse-agrotsentr/> (дата звернення: 23.10.2023).
2. The Sustainable Development Goals Report 2023: Special Edition. July 10, 2023. United Nations. URL: <https://unstats.un.org/sdgs/report/2023/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2023.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Катар погрожує створити глобальний дефіцит газу в рамках підтримки Палестини. *Главком*. 13.10.2023. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/katar-pohrozhuje-stvoriti-hlobalnij-defitsit-hazu-v-ramkakh-pidtrimki-palestini-962241.html> (дата звернення: 23.10.2023).

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ У ЗМІЦНЕННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Горюлько Владислав Віталійович,
аспірант юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Актуальність теми полягає у тому, що зараз зростає інтенсивність споживання інформації в усіх сферах життя – науково-технічній, соціальній, економічній та ін. Процеси збору, накопичення, обробки та розповсюдження інформації стають звичним процесом у медицині, освіті, управлінській та оборонній діяльності. Водночас інформація має ще й дестабілізуючий характер через майже необмежені можливості впливу на людину та суспільство.

І цей вплив не завжди є мирним, у зв'язку з чим з'явилися такі поняття, як «кібербезпека» та «інформаційна безпека». Проблема інформаційної безпеки набуває особливої актуальності в умовах трансформації системи міжнародних відносин, зростання ролі засобів збройного насильства в реалізації геополітичних стратегій і гарантуванні національних інтересів держав.

Зважаючи на значний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, повсюдну цифровізацію, з'явилися принципово нові категорії – «інформаційне суспільство», «кіберпростір». Саме створення інформаційного суспільства призвело до появи багатьох загроз у важливих

сферах суспільного життя, тому є підстави розглядати інформаційну безпеку як окремий елемент національної безпеки [3, с. 284]. Кожна держава або група держав розробляє власну стратегію поведінки та внутрішньої й зовнішньої політики інформаційної безпеки, що відповідає сучасним умовам розвитку комунікацій. Інформаційна політика держави має бути збалансованою та становити об'єктивну складову її національної безпеки, а також бути частиною загальної політики, що базується на головних національних інтересах. Вона має ґрунтуватися на правових демократичних засадах і реалізовуватися шляхом розробки та реалізації відповідних національних доктрин, стратегій і програм відповідно до норм національного та міжнародного права [2, с. 68].

Інформаційна безпека – стан захищеності інформаційного середовища суспільства, забезпечення його формування, використання та розвитку в інтересах громадян, організацій і держави. Безпека в інформаційній сфері передбачає гарантування суверенітету інформації; вдосконалити державне регулювання цього питання шляхом створення фінансово-правових умов для розвитку та застосування сучасних технологій, доступу до публічної інформації, розвитку державної інформаційної інфраструктури та уникнення свавільного втручання органів влади у функціонування ЗМІ; забезпечити захист національного інформаційного простору та унеможливити державну монополію в інформаційній сфері [1, с. 54-55].

ООН традиційно відіграє важливу роль у заходах інформаційної безпеки. Її діяльність у цьому напрямі пов'язана з розвитком міжнародно-правової бази та розробкою положень, спрямованих на протидію незаконному використанню досягнень науково-технічного прогресу у власних цілях терористичними угрупованнями та організованою злочинністю. Питання інформаційної безпеки в контексті формування сталого глобального інформаційного суспільства є також актуальним для діяльності різних спеціалізованих установ ООН.

Міжнародна інформаційна безпека визначається ООН як стан міжнародних відносин, який виключає порушення глобальної стабільності та створення загрози безпеці держав і світової спільноти в інформаційному просторі. Враховуючи поширення інформаційних правопорушень, Генеральна Асамблея ООН у 2019 р. ухвалила резолюцію під назвою «Заохочення відповідальної поведінки держав в кіберпросторі в контексті міжнародної безпеки», в якій фіксується необхідність створення безпечного, відкритого, доступного, стабільного, і мирного інформаційно-комунікаційного середовища, встановлення відповідальних відносин між державами, розширення можливостей урядів щодо співпраці і просування сучасних технологій, що сприятимуть зменшенню можливості активізації конфліктів. Крім того, під егідою ООН створено Групу високого рівня із загроз, викликів і змін і розглядається можливість створення єдиного координатора ООН з боротьби з тероризмом – комісії зі світового

будівництва.

ОБСЄ відіграє важливу роль у зміцненні кібербезпеки та безпеки інформаційно-комунікаційних технологій, працюючи над зменшенням ризиків виникнення конфліктів між державами внаслідок використання інформаційних технологій. Ключовим питанням у цьому плані є практичне виконання державними експертними групами на регіональному рівні відповідних директив ООН.

Варто зазначити, що Україна має продовжувати адаптацію свого законодавства до норм ЄС в інформаційній сфері, а також беручи до уваги останні розробки міжнародних організацій, еволюцію міжнародного права з даного питання та практику міжнародних судових установ.

Таким чином, інформаційна безпека відіграє важливу роль у зміцненні національного та міжнародного правопорядку, оскільки національну інформаційну безпеку треба розуміти як стан, при якому за допомогою національних та міжнародних ресурсів забезпечується захист від інформаційного впливу на свідомість особи та суспільства, унеможлиблюється інформаційний вплив на прийняття рішень державними інститутами, а також недоторканість приватних і державних цифрових баз даних, можливість їх швидкого відновлення у випадку протиправного посягання і забезпечення покарання зловмисників.

І, відповідно, на міжнародному рівні стан інформаційної безпеки передбачає захист від інформаційного впливу на свідомість суспільства та прийняття рішень державами та міжнародними організаціями, а також недоторканість приватних, державних та міжнародних цифрових баз даних, можливість їх швидкого відновлення у випадку протиправного посягання і забезпечення покарання суб'єктів таких посягань.

Список використаних джерел:

1. Біленчук П.Д. Правові засади інформаційної безпеки України. Харків. 2018. 289 с.
2. Бондар І.Р. Інформаційна безпека як основа національної безпеки. *Механізм регулювання економіки*. 2014. № 1. С. 68–75.
3. Войціховський А.В. Інформаційна безпека як складова системи національної безпеки (міжнародний і зарубіжний досвід). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2020. № 29. С. 281–288.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА КОРИСТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТАМИ НАУКОВОГО ПРОГРЕСУ ТА ЇХ ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

Коломоєць Карина Сергіївна,
аспірантка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Розвиток науки і техніки та забезпечення права людини на науку і доступу до результатів наукової діяльності збільшувався поступово, інтенсифікувавшись в останні десятиліття. Від початку активного визнання і закріплення прав людини після Другої світової війни, суб'єкти міжнародного права не залишили поза увагою й «право людини на науку». Так, право на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування поступово набуває все більш вагомого значення. Міжнародні договори, якими закріплено означене право, покликані юридично визначити його зміст та відповідні зобов'язання держав, що є необхідною умовою для застосування результатів наукового прогресу і технологій з метою гідного існування в реаліях сучасного світу. Так, право кожної людини на участь у науковому прогресі та користування його результатами вперше було закріплено в Загальній декларації прав людини 1948 р. (далі – Декларація 1948 р.). Однак, незважаючи на проголошення цього права вже більш ніж 70 років тому, міжнародна спільнота досі не дійшла консенсусу щодо багатьох аспектів змістовності досліджуваного права. У ст. 27 Декларації 1948 р. зазначається відразу два головних аспекти цього права: захист моральних і матеріальних інтересів, які є результатом наукових праць, що виступає положенням у сфері права інтелектуальної власності; та, власне, право брати участь у науковому прогресі та користуватися його благами. Незважаючи на те, що Декларація 1948 р. є міжнародно-правовим актом м'якого права і її положення не мають юридичної обов'язковості для держав, саме вона стала вихідною точкою для закріплення даного права в міжнародних угодах з прав людини [1].

Означене право також знайшло своє закріплення у прийнятому в 1966 р. Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права (далі – МПЕСКП, Пакт), який визначив обов'язковий захист і реалізацію права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування для держав-учасників цього Пакту. Ґрунтуючись на положеннях Декларації 1948 р., ст. 15 (1) (b) МПЕСКП гарантує кожній людині право на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування, а також на користування захистом моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з будь-якими науковими

працями, автором яких особа є. Поряд зі ст. 15 (1) (b) варто зазначити про ст. 11 (2), яка передбачає право кожної людини на свободу від голоду і водночас пов'язує реалізацію цього права з поліпшенням методів виробництва, збереженням і розподілом продуктів харчування шляхом використання технічних і наукових знань. Ст. 12 МПЕСКП також окреслює право на найвищий досяжний рівень фізичного і психологічного здоров'я, яке, хоч і опосередковано, але пов'язано з використанням науки і технологій, наприклад, в аспектах запобігання і лікування епідемічних, ендемічних, професійних та інших хвороб і боротьби з ними. Крім того, ст. ст. 2 (1) і 23 визначають необхідність у технічній міжнародній допомозі з боку держав-учасниць для того, щоб якнайбільше інших держав-учасниць змогли досягти прав, зазначених у Пакті [6].

Окремі аспекти права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування закріплені також у низці спеціальних угод з прав людини. Так, у ст. 17 Конвенції про права дитини 1989 р. гарантується право на доступ до інформації і матеріалів із різних джерел, які мають сприяти соціальному, духовному і моральному благополуччю, а також здоровому фізичному та психічному розвитку дитини. Дане право включає розповсюдження інформації та матеріалів, пов'язаних із науково-технічними розробками, які можуть мати значний вплив на добробут дітей та їхні перспективи. Ст. 24 Конвенції визнає право дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я та засобами лікування хвороб і відновлення здоров'я, і саме завдяки поєднанню з правом на користування результатами наукового прогресу кожна дитина повинна мати доступ до новітніх методів лікування або запобігання хвороб. Також необхідно зазначити щодо ст. 28, відповідно до якої може здійснюватися реалізація права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування, оскільки держави-учасниці Конвенції мають заохочувати і розвивати міжнародне співробітництво з питань, що стосуються полегшення доступу до науково-технічних знань і сучасних методів навчання [4].

Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., як і Конвенція про права дитини, не містить прямої згадки про користування результатами наукового прогресу, однак Конвенція визнає та захищає право на освіту, яке тісно пов'язане з правом на доступ до наукових знань, технологічних досягнень і отримання вигоди від них. Зокрема, ст. 10 вимагає від держав-учасниць забезпечити рівний доступ жінок до освіти та усунути дискримінацію щодо жінок у сфері освіти. Це включає забезпечення доступу до науково-технічної освіти та професійної підготовки, а також доступу до інформації, що стосується здоров'я та планування сім'ї. Крім того, Комітет з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок, який є відповідальним за моніторинг Конвенції, наголосив на

важливості доступу жінок до наукових досліджень та участі в них, а також на необхідності усунення гендерних упереджень у науці та техніці. Таким чином, Конвенція опосередковано підтримує право користуватися результатами наукового прогресу та їх практичне застосування, сприяючи рівному доступу жінок до освіти та можливостей у науково-технічній сфері [2; 7].

Конвенція про охорону біологічного різноманіття 1992 р. також пов'язана з правом на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування. Зокрема, ст. 8 зосереджена на збереженні та сталому використанні біологічного різноманіття. Вона визнає важливість доступу до генетичних ресурсів і спільного використання вигоди від їхнього використання, а також заохочує передачу технологій і наукових знань, пов'язаних зі збереженням і сталим використанням біологічного різноманіття. Зв'язок з досліджуваним правом пояснюється тим, що право отримувати вигоду від наукового прогресу включає право окремих осіб і спільнот на доступ до наукових досліджень і участь у них, а також на розподілення вигоди, яка є результатом наукових знань і технологій. Ст. 8 визнає важливість наукових знань і технологій у сприянні збереженню та сталому використанню біологічного різноманіття та заохочує передачу таких знань і технологій. Крім того, Конвенція містить положення, пов'язані з доступом до генетичних ресурсів і спільним використанням вигоди, що виникають від їх використання, які мають на меті забезпечити справедливий розподіл вигоди від наукових знань і технологій. Ці положення тісно пов'язані з правом на користування результатами наукового прогресу, оскільки вони визнають важливість обміну перевагами наукових знань і технології з окремими, які зробили внесок у їх розвиток [3].

Варто зазначити, що право на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування включає право людей на доступ і використання наукових знань і технологій для покращення свого життя та сприяння добробуту. Водночас, наприклад, ядерні технології мають потенціал для використання як у мирних і безпечних, так і в немирних та шкідливих цілях, а їхній розвиток і використання мають ретельно контролюватися, щоб забезпечити безпеку для людства і навколишнього середовища. Саме тому є важливим аналіз Конвенції про ядерну безпеку 1994 р., яка покликана сприяти мирному використанню ядерних технологій, зокрема, у виробництві енергії або застосуванні в медицині. У преамбулі визнається необхідність забезпечення безпеки ядерних установок і важливість міжнародного співтовариства в цій галузі. Конвенція також наголошує на важливості обміну інформацією та передовим досвідом між країнами для підвищення ядерної безпеки. Незважаючи на відсутність прямої згадки щодо права на користування результатами наукового прогресу, даний міжнародний договір має важливе

значення для гарантування безпечного використання одного з результатів наукового прогресу, яким є ядерна технологія [5].

Таким чином, можемо зробити висновок, що на універсальному міжнародному рівні право на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування закріплено в положеннях Загальної декларації прав людини 1948 р. та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. Крім того, означене право тісно пов'язане з низкою фундаментальних прав людини, як-от: право на достатній життєвий рівень, право на найвищий досяжний рівень фізичного і психологічного здоров'я, право на освіту тощо і є інструментом для здійснення інших економічних, соціальних і культурних прав. Поряд із цим, окремі аспекти досліджуваного права закріплені в положеннях спеціальних угод з прав людини, які у своїй сукупності створюють підґрунтя для досягнення добробуту, безпеки і прогресу для людей і держав.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини. 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_015#Text (дата звернення: 23.10.2023).

2. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. 1979. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_207#Text (дата звернення: 23.10.2023).

3. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_030#Text.

4. Конвенція про права дитини. 1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_021#Text (дата звернення: 23.10.2023).

5. Конвенція про ядерну безпеку. 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/995_023#Text (дата звернення: 23.10.2023).

6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 23.10.2023).

7. Committee on the Elimination of Discrimination against Women. General recommendation No. 36 (2017) on the right of girls and women to education. Geneva, 2017. 23 p. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/398/03/PDF/N1739803.pdf?OpenElement> (дата звернення: 23.10.2023).

ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ: ПОТОЧНИЙ СТАН ТА АСПЕКТ ПОВАГИ БІЗНЕСУ ДО ПРАВ ЛЮДИНИ

Рошканюк Вадим Михайлович,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри господарського права
юридичного факультету
Ужгородського національного університету

Токунова Анастасія Володимирівна,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
відділу господарсько-правових досліджень
проблем економічної безпеки
Інституту економіко-правових досліджень
НАН України, м. Київ

Протягом останніх 9 років Україна проживає складний та унікальний період у розвитку своєї історії. З одного боку, військове вторгнення з боку РФ призвело і призводить до масштабних трагедій і втрат у всіх сферах. Тому особливе місце у державобудуванні займає питання захисту, протидії втратам та побудові передумов для функціонування постконфліктного суспільства.

З іншого, відбувається активне впровадження суттєвого пакету реформ, спрямованих на забезпечення курсу європейської інтеграції, та визначення нового статусу України у глобальному порядку, що вимагає уваги до вивчення кращих світових практик, із акцентом на забезпечення інновацій.

Такий складний комплекс умов ставить державу та громадянське суспільство перед необхідністю вироблення нового бачення та виходу за межі стандартних практик до процесів розвитку, але при цьому враховуючи кращі сучасні підходи до даного питання.

Важливість побудови всеосяжної стратегії розвитку і доцільність формулювання її у ефективний спосіб мають значення не лише для нашої держави. Військові конфлікти, що розгортаються останнім часом, свідчать про необхідність пошуку подібних рішень не лише на локальному, а і на глобальному рівнях. Тому, за умови створення універсальних рішень для України, дані підходи може бути масштабовано для використання іншими країнами, які знаходяться у стані конфлікту. Крім прямої допомоги шляхом впровадження вже сформованих підходів, це посилить статус України та дозволить залучити українських спеціалістів як до досягнення поточних Цілей сталого розвитку (далі – ЦСР) не лише у власній державі, але й у світі, так і брати участь у розробці цілей та завдань на наступний

період.

Одним із першочергових кроків в Україні є забезпечення практичного впровадження «Порядку денного сталого розвитку на період до 2030 року», прийнятого Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) 21 вересня 2015 р. Зазначеним документом затверджено 17 ЦСР та 169 відповідних завдань [1]. У даному напрямі вже здійснено низку дій. Так, Україною було проведено масштабне дослідження та опубліковано Національну доповідь «Цілі Сталого Розвитку: Україна», де наведено результати адаптації 17 глобальних ЦСР з урахуванням специфіки національного розвитку. До відкритого процесу встановлення національних завдань ЦСР було залучено понад 800 провідних фахівців у тематичних сферах ЦСР, що забезпечило об'єктивність оцінок. Пропозиції щодо цілей сталого розвитку України надали представники міністерств та відомств, урядових установ, агентств ООН в Україні, міжнародних організацій, бізнес спільноти, експертного середовища, громадських організацій (насамперед таких, які представляють інтереси найбільш вразливих груп населення) та громадянського суспільства [2]

Указом Президента України №722/2019 від 30 вересня 2019 р. «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [3] перелічено глобальні ЦСР, та зазначено, що саме вони є орієнтирами для розроблення проектів прогностичних і програмних документів, проектів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України.

Згідно до огляду, який ведеться на Урядовому порталі стосовно прогресу досягнення ЦСР [4], у 2019 році Кабінет Міністрів України вніс зміни до свого Регламенту [5], затвердивши перелік індикаторів, у розрізі яких здійснюється збір даних для моніторингу реалізації ЦСР і оприлюднення даних та координацію робіт з розробки метаданих за індикаторами. Так було започатковано вимірювання суспільного прогресу у цілому та удосконалення системи національної статистики.

У липні 2020 року Україна на Політичному форумі високого рівня зі сталого розвитку під егідою Економічної і соціальної ради ООН представила перший Добровільний національний огляд стану досягнення Цілей сталого розвитку [6]. У 2021 році запроваджено постійний моніторинг індикаторів досягнення Цілей сталого розвитку [7], тощо. Слід сказати, що українська сторона не лише слідує положенням Порядку денного сталого розвитку, але й приймає участь у формулюванні пропозицій щодо вдосконалення механізмів імплементації даного документу (наприклад, див. Розділ рекомендацій вказаного вище Добровільного національного огляду стану досягнення ЦСР).

Стосовно подальших шляхів розвитку даного питання, вбачається за доцільне звернути увагу на те, що Порядок денний сталого розвитку, крім закріплення безпосередньо ЦСР, веде мову і про окремі наскрізні питання.

Так, у п. 67 його Розділу «Засоби впровадження і Глобальне партнерство» зазначається, що «Приватна підприємницька, інвестиційна та інноваційна діяльність – це одна з основних рушійних сил підвищення продуктивності, забезпечення всеохоплюючого економічного зростання та створення робочих місць. ... Ми будемо сприяти динамічному і ефективно функціонуючому підприємницькому сектору, захищаючи при цьому трудові права і стандарти в області довкілля та здоров'я у відповідності до релевантних міжнародних стандартів та договорів, та інших поточних ініціатив у цьому напрямку, таких як Керівні принципи у сфері бізнесу і прав людини і трудові стандарти Міжнародної організації праці, Конвенція про права дитини і основні багатосторонні договори щодо довкілля, для учасників таких договорів» [1]. Таким чином, закріплюється необхідність розвитку підприємницького сектору лише у поєднанні із дотриманням низки захисних норм щодо прав людини, довкілля тощо. Також особлива увага акцентується на такому міжнародному документі як Керівні принципи ООН у сфері бізнесу і прав людини (далі – Керівні принципи ООН).

Важливість наведеного вище положення вбачається у тому, що поряд із достатньо звичними для нашої країни інструментами, як трудові норми Міжнародної організації праці, привертається увага до питання підприємницької діяльності та прав людини.

Вказані принципи були вперше викладені 21 березня 2011 р. у Доповіді Спеціального уповноваженого Генерального Секретаря з питань прав людини та транснаціональних корпорацій й інших суб'єктів підприємницької діяльності на 17-тій сесії Ради ООН з Прав Людини [8], а в подальшому були затверджені Резолюцією Ради А/HRC/RES/17/4 від 6 червня 2011 р. [9] в якості окремого документу. Керівні принципи ООН ґрунтуються на визнанні наступних ключових аспектів: «а) Існуючих зобов'язань держав щодо поваги, захисту та забезпечення прав людини та основоположних свобод; б) Ролі підприємств в якості спеціалізованих органів суспільства, що виконують спеціалізовані функції, від яких вимагається дотримуватись всіх відповідних законів та поважати права людини; с) Необхідність того, щоб права і обов'язки узгоджувались із належними та ефективним засобами правового захисту при порушенні» [8]. Відсилання до даних принципів є безпосереднім дороговказом для держав, які підтримали Порядок денний сталого розвитку на період до 2030 року. Саме він надає підґрунтя для напрацювання стратегічного підходу до питань людини у сфері бізнесу та для розроблення комплексної, ефективної та послідовної моделі дій для всіх суб'єктів, базуючись на актуальних міжнародно-правових зобов'язаннях з цих питань. Вбачається, що саме впровадження підходу, який визначається Керівними принципами, може стати потенційною точкою зростання та розвитку під час побудови стратегії імплементації ЦСР.

Список використаних джерел:

1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: Resolution, adopted by the General Assembly of the United Nations on 25 September 2015 № A/RES/70/1. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E (дата звернення 23.10.2023).

2. Цілі Сталого Розвитку: Україна: Національна доповідь. – Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/natsionalna-dopovid-csr-Ukrainy.pdf> (дата звернення 23.10.2023).

3. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України №722/2019 від 30 вересня 2019 р. – Президент України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> (дата звернення 23.10.2023).

4. Цілі сталого розвитку та Україна. – Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina> (дата звернення 23.10.2023).

5. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 950. – Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення 23.10.2023).

6. Перший Добровільний національний огляд щодо Цілей сталого розвитку в Україні. – ООН Україна. URL: <https://ukraine.un.org/sites/default/files/2021-10/VNR%20SDG%20Ukraine%202020.pdf> (дата звернення 23.10.2023).

7. 17 цілей, щоб змінити наш світ. – Державна служба статистики України. URL: <https://sdg.ukrstat.gov.ua/uk/> (дата звернення 23.10.2023).

8. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations «Protect, Respect and Remedy» Framework: Annex to the Report of the Special Representative of the Secretary General on the issue of human rights and 138 transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie on 21 March 2011 № A/HRC/17/31. URL: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/17/31&Lang=E (дата звернення 23.10.2023).

9. Human rights and transnational corporations and other business enterprises: Resolution adopted by the Human Rights Council 6 June 2011 № A/HRC/RES/17/4. URL: <http://undocs.org/A/HRC/RES/17/4> (дата звернення 23.10.2023).

ПРИНЦИП МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В АСПЕКТІ ЗМІЦНЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Степаненко Кирило Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

Принцип міжнародного співробітництва як специфічне явище у міжнаціональних відносинах неодноразово був об'єктом комплексних досліджень таких вітчизняних і зарубіжних авторів як М. Баймуратов, М. Буроменський, М. Гердеген, О. Гриненко, О. Гусар, П. Дайє, Н. Х. Дінь, О. Задорожній, М. Коскеньємі, С. Летлі, Дж. Лиска, П. Маланчук, А. Підгородинська, О. Радзівілл, С. Уолт, Ед. Феддер, Ю. Черноус та ін. Водночас проблематика реалізації принципу міжнародного співробітництва на тлі кризи у міжнародних відносинах у науковому середовищі не набула достатнього рівня опрацювання. Вітчизняний науковий дискурс також потребує переорієнтації на нагальні питання зближення національної правової системи із європейським правом на тлі посилення інституційних елементів в аспекті зміцнення міжнародного правопорядку.

Аналіз правової природи та змісту принципу міжнародного співробітництва неодмінно пов'язують із динамікою прийняття і впровадження писаних джерел міжнародного права, мова йде про міжнародні угоди, де ці принципи викладаються. Так, У Декларації про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН 1970 р., зазначено, що співробітництво є не стільки правом, скільки обов'язком держав у різних сферах міжнародних відносин [1]. Деякі автори визначають Декларацію 1970 р. як загальновизнане головне джерело міжнародного права, що кодифікує його принципи [2, с. 49-50]. Інший договір, Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 р., формулює принцип співробітництва як норму, згідно з якою держави зобов'язані «розвивати своє співробітництво одна з одною, як і з усіма державами, в усіх сферах відповідно до цілей і принципів Статуту ООН» [3]. Розкриття змісту принципів Статуту сприяло їх визнанню в якості основних принципів міжнародного права і норм *jus cogens* [4, с. 35], тому принцип міжнародного співробітництва має обов'язковий характер для усіх держав-членів ООН.

Застосування принципу міжнародного співробітництва в сучасному світі відбувається на основі вироблених правил і процедур. В їх основі перебувають звичаєві правила взаємодії держав, закладені в первинних

документах з часів Стародавнього Риму, інших первісних держав і спільнот, що намагалися зробити ефективними свої відносини, насамперед, у сфері торгівлі. В наші часи, із бурхливим розвитком міжнародного права, з його стандартизацією і кодифікацією, можна казати про існування універсальної моделі застосування принципу міжнародного співробітництва, яка складається із певних компонентів. З логіки Статуту ООН та інших міжнародних угод випливає, що для успішного впровадження принципу міжнародного співробітництва в якості своєрідних модераторів потрібні міжнародні організації. Наприклад, для легалізації міжнародного договору між державами-учасницями, де відображається зміст такої взаємодії, сам договір слід зареєструвати у Секретаріаті ООН, про що говорить ст. 102 Статуту [5]. Головними запитувачами принципу міжнародного співробітництва є, насамперед, уряди країн на національному та місцевому рівнях, а також міжнародні організації, громадські організації, транснаціональні корпорації та інші актори.

У структурі принципу міжнародного співробітництва присутні два основних компонента – правова основа (закріплення цього принципу в міжнародних угодах) та організаційно-діяльнісна здатність (наявність відповідних правил і процедур). В міжнародно-правовій теорії й практиці термін «міжнародне співробітництво» застосовується до сфер, де співпрацюють силові структури держав або застосовуються колективні заходи безпеки, включаючи примусові дії, в тому числі й з використанням збройних сил [4, с. 35]. Аналіз міжнародних угод та практики міжнародних відносини щодо закріплення і застосування принципу міжнародного співробітництва в аспекті зміцнення міжнародного правопорядку дає підстави вважати, що існує штучне звуження рамок такого співробітництва, обумовлене обов'язковою присутністю міжнародних організацій як посередників. Це породжує зайвий формалізм у міждержавних відносинах, і у більшості випадків не дозволяє досягти ефективності у співробітництві в аспекті зміцнення міжнародного правопорядку, адже специфіка діяльності міжнародних організацій, де не останню роль відіграють фінансові інтереси та політична кон'юнктура, гальмують процес досягнення належного результату.

Ще однією тенденцією дії принципу міжнародного співробітництва є посилення інституту відповідальності та зобов'язуючого фактору на тлі намагання становити деякими країнами-членами ООН в міжнародній практиці право сильного. Дійсно, міжнародне співробітництво в сенсі, визначеному п. 3. ст. 1. Статуту ООН, розглядається як довготривалий процес у своєму постійному розвитку, регулювання яким віддає перевагу нормам «м'якого права» і консультативним механізмам, уникаючи, по можливості, імперативних норм і санкцій [6, с. 198]. Однак агресивні дії Росії, дискредитація норм міжнародного права, здійснення міжнародних

злочинів на території України та інші фактори спонукають ще раз звернутися до концепції балансу договірних та зобов'язуючих (санкційних) компонентів в міждержавних відносинах. Саме тому на порядку денному міжнародної спільноти перебувають питання реорганізації системи колективної безпеки, посилення інституту відповідальності, створення дієвих механізмів обмеження країн, які порушують принципи міжнародного права.

Отже, міжнародне співробітництво потребує формалізації, тому в сучасних відносинах держави укладають переважно писані міжнародні угоди, що визначають правові основи цього співробітництва та правила, що його регулюють. Принцип міжнародного співробітництва дозволяє вести діалог між більшою кількістю суб'єктів міжнародного права. Особливістю сучасного міжнародного співробітництва є те, що міжнародні організації в силу власної природи та зовнішніх факторів не завжди виступають ефективними його модераторами. Якщо сьогодні в міжнародному праві присутня достатня кількість необхідних угод, які закріплюють принцип міжнародного співробітництва, то стосовно реалізації його організаційного компоненту виникають певні складнощі. Україна достатньо активно використовує такий інструмент як міжнародне співробітництво, зокрема в аспекті зміцнення міжнародного правопорядку, враховуючи зазначені фактори, однак без вирішення структурних проблем, які є нагальними в сучасних міжнародних відносинах, застосування Україною та іншими країнами-членами ООН принципів міжнародного права є малопродуктивним.

Список використаних джерел:

1. Декларація про принципи міжнародного права, щодо дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй [24.10.1970.]. URL: http://www.un.org/russian/ga/25/docs/res25_1.htm (дата звернення: 23.10.2023).
2. Sayapin S. The Crime of Aggression in International Criminal Law: Historical Development, Comparative Analysis and Present State. Hague: T. M. C. Asser Press, 2014. 334 p.
3. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі 01.08.1975: 1a) Декларація принципів, якими держави-учасниці мають керуватися у взаємних відносинах. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055 (дата звернення: 23.10.2023).
4. Маланчук П. Вступ до міжнародного права за Ейкхерстом / Пер з англ. Харків: Консум, 2000. 592 с.
5. Статут Організації Об'єднаних Націй. URL: http://www.un.org.ua/images/documents/3718/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
6. Міжнародне публічне право. Т. 2. / Н. К. Дінь, П. Дайє, А. Пелле. Київ: Сфера, 2001. 412 с.

ІННОВАЦІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЧИ ЗАГРОЗА РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ?

Черненко Марина Василівна,
студентка юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Очевидним фактом сьогодення є те, що технології є нагальною необхідністю для досягнення Цілей сталого розвитку (прийняті у 2015 році, реалізація запланована до 2030 року). Так, у 9-й цілі «Промисловість, інновації та інфраструктура» наголошено, що інвестиції в інфраструктуру та інновації є ключовими рушійними силами економічного зростання та розвитку. Значимим для пошуку довгострокових рішень як економічних, так і екологічних проблем є також технологічний прогрес. Сприяння стійким галузям промисловості та інвестування в наукові дослідження та інновації – все це важливі способи сприяння сталому розвитку. [4].

Слід відмітити, що у декларації Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (ООН) з нагоди відзначення 75-ї річниці ООН від 21 вересня 2020 року (резолюція №75/1) держави-члени визнали важливість технологій як фундаментальної глобальної проблеми та зобов'язалися «поліпшити цифрове співробітництво», щоб бути здатними максимізувати переваги, які можуть принести цифрові технології, одночасно зменшуючи ризики. Також було узгоджено, що ООН може забезпечити платформу для всіх зацікавлених сторін з метою участі в таких обговореннях [3]. Крім того, щоб з'єднати, поважати і захистити людей у цифрову епоху, розроблено Дорожню карту цифрового співробітництва Генерального секретаря ООН, запровадження якої координує Офіс Уповноваженого Генерального секретаря з питань технологій. Важливою ініціативою в цьому напрямку є і Глобальний цифровий договір, запропонований Генеральним секретарем [5].

Разом із цим, у Доповіді Генерального секретаря ООН про роботу Організації за 2023 рік серед іншого згадано про триваючу боротьбу людства з балансуванням значних перспектив технологічних інновацій (зокрема, штучного інтелекту та соціальних медіа) із необхідністю реагувати на явні загрози правам людини на безпеку та приватність [1]. Безумовно, що інновації схильні виступати засобом розвитку, проте, окремі з них, як от штучний інтелект, спроможні також нести загрози глобального рівня занепокоєння. Останні події, що відбулися в рамках ООН, свідчать про необхідність запровадження механізмів глобально скоординованого управління штучним інтелектом.

Це доводить існування як можливостей, так і загроз, пов'язаних із застосуванням штучного інтелекту, зокрема, але не виключно, стосовно таких

питань: а) права інтелектуальної власності та справедлива компенсація (про що говорять, для прикладу, страйки в кіноіндустрії); б) доступ до особистої конфіденційної інформації про людину (неетичний збір даних, загроза кібербезпеці та посилення упереджень або дезінформації); в) цифровізація ринків наркотиків, зброї та торгівлі людьми (даркнет та інші мережі); г) швидкість та нерегульованість поширення фейкової інформації, новин і пропаганди (як стосовно конкретної особи, так і щодо держави, міжнародної організації тощо); д) неправильне використання технологій штучного інтелекту цивільною спільнотою (ризик впливу на міжнародний мир і безпеку); е) застосування штучного інтелекту для досягнення військових цілей (протирадіолокаційний дрон Harpy/Harop; роботизована бойова платформа Mission Master з ракетною зброєю; автономний безпілотний надзвуковий літак Taranis, який має на борту касети для розміщення різних видів високоточної самонавідної зброї; мікродрони swarm drones, що мають можливість автономно приймати рішення між собою; Warrior від iRobot, на який можна встановити кулемет калібру 7,62 мм, автоматичний дробовик та іншу зброю; БПЛА Shadow Hawk, який може вражати підозрюваних електрошоком із висоти та на відстані, озброєний вогнепальною зброєю; робот-вартовий – Intelligent Surveillance and Guard Robot SGR-1, що здатний автоматично виявляти і знищувати порушників державного кордону та багато іншого).

Окрему вагому проблему становлять відсутність чіткої класифікації об'єктів цифрових технологій та різноманіття термінології щодо таких об'єктів [6, с. 23-24].

Більш того, нагальним є питання відповідальності за вчинені штучним інтелектом дії за відсутності втручання людини (автономно), а саме: потребує вирішення, хто є відповідальним (розробник, виробник, патентоволоділець, програміст, відповідальний командир чи навіть держава). Доречно відмітити і потребу в етичних рамках у використанні такої технології.

У вирішенні проблеми відповідальності важливим є правовий статус штучного інтелекту. Цікавим є підхід Європейського Союзу. Так, 16 лютого 2017 року було прийнято Резолюцію Європейського парламенту з рекомендаціями Комісії з норм цивільного права щодо робототехніки (2015/2103(INL)). В Резолюції Комісії запропоновано створити правовий статус роботів у перспективі «щоб принаймні найскладніші автономні роботи могли бути встановлені як такі, що мають статус електронних осіб, відповідальних за заподіяння будь-якої шкоди, яку вони можуть завдати, і, можливо, застосування електронної особистості до випадків, коли роботи приймають автономні рішення або іншим чином взаємодіють з третіми сторонами самостійно» (п. 59 (f) Резолюції) [2].

У Резолюції згадуються закони робототехніки, зокрема:

- робот не може заподіяти шкоду людині або своєю бездіяльністю

дозволити, щоб людині була заподіяна шкода;

- робот повинен підкорятися наказам людини, крім тих, що суперечать першому закону;

- робот повинен захищати самого себе, якщо його дії не суперечать першому і другому законам;

- робот не може завдати шкоду людству або своєю бездіяльністю допустити завдання шкоди людству.

Ці правила насамперед адресовані розробникам, виробникам та операторам роботів, здатних до самонавчання та автономного функціонування, адже вони не можуть бути переведені в машинний код. До вказаної Резолюції додано Хартію Робототехніки, що складається з Кодексу етичних норм розробників у сфері робототехніки; Кодексу для комітетів щодо етики наукових досліджень; ліцензій (вимог) для розробників і для користувачів [2].

У квітні 2019 року Європейська комісія випустила вказівки щодо етичного використання штучного інтелекту під назвою «Етичні рекомендації для надійного штучного інтелекту». Їхньою основною є довіра до цієї технології. Біла книга про штучний інтелект та Європейська стратегія передачі даних є фундаментом нової цифрової стратегії Комісії (у Білій книзі містяться пропозиції щодо сприяння розвитку штучного інтелекту в Європі із одночасним забезпеченням дотримання основних прав людини). Розробка правової бази триває.

На універсальній рівні потрібно звернути увагу на трирічну ініціативу щодо відповідальних інновацій у сфері штучного інтелекту для миру та безпеки, запущену у квітні цього року Управлінням ООН з питань роззброєння та його партнерами зі Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру. Вона фінансується згідно з рішенням Ради Європейського Союзу (№2022/2269 від 18 листопада 2022 року) та спрямована на підтримку більшого залучення цивільної спільноти до пом'якшення ризиків неправильного використання цивільними технологій штучного інтелекту, що може вплинути на міжнародний мир і безпеку.

З викладеного вбачається, що світова спільнота намагається вживати заходів по врегулюванню питання використання інноваційних технологій, але поки не досягнувши сильного консенсусу. Тому згадаємо фразу Антоніу Гутерріша (висловлена у 2019 році, під час виступу на Форумі миру в Парижі), про те, що ситуація у світі – «хаос і невизначеність», а міжнародне співробітництво – єдиний ефективний засіб для вирішення актуальних питань сучасності. Водночас слід додати, що поява негативних наслідків та шляхи їх подолання залежать, все ж, в першу чергу не від наявності чи відсутності міжнародно-правових норм, а від тих, хто їх виконує (порушує). Саме це є ключем до питання: в яких цілях використовуватимуться технологічні інновації; людина управлятиме

штучним інтелектом чи навпаки, а, отже, і основою для балансу між перспективами технологічних інновацій та явними загрозами правам людини, які вони можуть спричиняти.

Список використаних джерел:

1. Determined. Report of the Secretary-General on the Work of the Organization 2023. URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sg_annual_report_2023_en_0.pdf (last accessed: 21.10.2023).

2. European Parliament resolution of 16 February 2017 with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103(INL)). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52017IP0051> (last accessed: 21.10.2023).

3. Resolution adopted by the General Assembly on 21 September 2020. 75/1. Declaration on the commemoration of the seventy-fifth anniversary of the United Nations. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/248/80/PDF/N2024880.pdf?OpenElement> (last accessed: 21.10.2023).

4. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015. 70/1. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/291/89/PDF/N1529189.pdf?OpenElement> (last accessed: 21.10.2023).

5. Road map for digital cooperation: implementation of the recommendations of the High-level Panel on Digital Cooperation. Report of the Secretary-General. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/102/51/PDF/N2010251.pdf?OpenElement> (last accessed: 21.10.2023).

6. Мічурін Є. О. Об'єкти цифрових технологій та їхнє правове регулювання. COPERNICUS: Political and Legal Studies. 2022. Vol. 1. Issue 3. P. 22–29. URL: https://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_15804_CPLS_20223_03 (дата звернення: 21.10.2023).

КОНВЕНЦІЙНІ НОРМИ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Шамраєва Валентина Михайлівна,
доктор політичний наук, доцент,
професор кафедри міжнародного
і європейського права
юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

Дотримання основоположних прав і свобод людини є одним із наріжних каменів у процесі досягнення завдань закріплених ООН у якості цілей сталого розвитку [1]. Одним із важливих аспектів у контексті

дослідження цієї широкої проблеми є аналіз практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

Базовим документом європейської системи захисту прав людини є Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод 1950 р. (далі Конвенція) [2]. Права і свободи людини, які закріплені у Конвенції являють собою сферу, що знаходиться у постійному розвитку у відповідності із динамікою змін у середині сучасного суспільства (прикладом можуть бути Протокол 11 та 14 тощо). Ці процеси пояснюються необхідністю постійного переосмислення змісту конвенційних норм, їх уточнення у практичній діяльності Європейського суду з прав людини. Суд визнає важливість збереження актуальності тексту Конвенції, саме тому тлумачення окремих положень цього міжнародного договору зазнавало певних змін.

У доктрині міжнародного права теоретико-практичним аспектам тлумачення положень Конвенції та Протоколів до неї у практиці ЄСПЛ приділяється особлива увага [3-6]. У більшості публікацій, що присвячені означеній проблематиці окремо наголошується, що органи Конвенції – Комісія та Суд – ніколи не розглядали права, закріплені у тексті цього міжнародного договору, як статичні, тому вони у практичній діяльності завжди мали можливість адаптувати Конвенцію до змін, що відбулися у суспільстві, його менталітеті, законодавстві, а також до змін, викликаних досягненнями в галузі науки та у сфері технічного прогресу [7].

У публікаціях, присвячених аналізу європейської системи захисту прав людини, Концепцію прийнято визначати як динамічну, а самі «права людини» їх автори розуміють як категорію, здатну до постійного розвитку. Тому ефективне застосування доволі узагальнено сформульованих конвенційних прав можливе лише тоді, коли вони трактуються через призму конкретних соціальних умов викладених у певній справі. ЄСПЛ у практичній діяльності вказує, що перетворити теоретичні та ілюзорні права на реально діючі та ефективні – головна мета застосування еволюційного тлумачення положень Конвенції та інших міжнародних договорів у цій сфері [8].

Держави-учасниці наділили ЄСПЛ повноваженнями з тлумачення та застосування положень Конвенції, підписавши та ратифікувавши цей міжнародний договір. ЄСПЛ використовує свої повноваження для тлумачення конвенційних положень максимально широко відповідно до «основних цінностей» документу і керуючись принципом ефективності, оскільки конкретизація та обмеження зазначеної сфери компетенції ЄСПЛ відсутні. Суд прагне не лише вирішувати справи, представлені на його розгляд, а і розвивати права, захист яких встановлений Конвенцією [9-10]. Як зазначено в ухвалі до справи «Ірландія проти Сполученого Королівства» (1978), такий підхід ЄСПЛ до тлумачення Конвенції обумовлений тим, що вона вважається не «класичним видом»

міжнародного договору, а особливим договором, який містить більше, ніж просто взаємні зобов'язання між Договірними Державами, спрямованим на захист основних прав окремих людей від порушень з боку держав [11]. Його сутність та процес застосування у багатьох випадках ближчий до суті та процесу застосування національних Конституцій [12].

Саме тому тлумачення Конвенції вимагає врахування її специфічного характеру: вона виступає як «конституційний інструмент європейського громадського простору» [13], як «договір про колективні гарантії прав людини та основних свобод» [14].

Особлива спрямованість Конвенції визначила її еволюційний і орієнтований на результат характер: забезпечення реального захисту та розвитку прав людини. Якщо Суд не гнучко реагуватиме на якісно нові соціальні, правові обставини, зміни в галузі суспільної моралі тощо, Конвенція не зможе зберегти свою актуальність і поступово перетвориться на застарілий, не відповідаючий сучасним вимогам договір. Потреба підвищення рівня захисту прав людини стала основною об'єктивною причиною прийняття доктрини «Конвенція як «живий інструмент»», яка визначена в наступних формулюваннях: необхідність тлумачити Конвенцію «у світлі умов сьогодення» [15], «особливо з урахуванням значущості принципу недискримінації» [16] «у контексті способу мислення, що переважає в демократичних країнах в даний час» [17,18], «відповідно до змін у міжнародному праві, щоб відобразити все більш високі стандарти, які потрібно забезпечувати у сфері захисту прав людини» [19,20].

Головним мотивом використання еволюційного підходу до тлумачення в практиці ЄСПЛ стало те, що на момент укладання Конвенції творці договору не мали змоги передбачити нових досягнень науково-технічного прогресу, що призвів до виникнення нових видів діяльності людини, появи комп'ютера, Інтернету, операцій зі зміни статі, легалізації одностатевих шлюбів, питань донорства та трансплантації, штучних форм дітонародження, пересадки яйцеклітини, зростаючої актуальності проблем навколишнього середовища та екології в цілому, правових проблем з евтаназією, інфікуванням вірусом імунодефіциту тощо. Пошуки шляхів вирішення проблем, що виникли у зв'язку з цим у галузі прав людини, спонукали ЄСПЛ шукати такий підхід до тлумачення, що адаптує положення Конвенції до сьогодення.

Таким чином, подальше дослідження практики Європейського суду з прав людини на базі застосування еволюційного тлумачення Конвенції на різних етапах розвитку є виключно актуальним питанням і має практичне значення, оскільки держави-учасниці Конвенції отримують змогу удосконалювати національні стандарти захисту прав людини з урахуванням нових правових ідей вироблених ЄСПЛ у процесі тлумачення, позивачі, або їх представники у Суді отримують можливість

посилатися на положення Конвенції у тому трактуванні у якому вони тлумачаться у рішеннях ЄСПЛ. Діяльність Суду з еволюційного тлумачення Конвенції втілюється у зростанні кількості рішень, винесених за допомогою еволюційного способу тлумачення, а також таких, що визнають Конвенцію у якості «живого інструменту».

Звернення до доктрини «Конвенція як «живий інструмент»», що лежить в основі еволюційного способу тлумачення, дозволяє суддям адаптувати норми Конвенції до умов життя, що змінилися, ціннісних стандартів європейського суспільства з метою ефективного захисту прав людини у сучасних умовах. Ця доктрина на даний час є однією з основних відмінних рис підходу ЄСПЛ до тлумачення конвенційних положень. Її використання призводить до розширення кола питань, пов'язаних з правами людини, які підлягають судовому розгляду; трансформації вироблених Судом правових позицій; розвитку прав, гарантованих Конвенцією, що дозволяє наповнювати їх змістом, що відповідає змінам, які відбуваються у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. 17 Goals to Transform Our World. URL: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/> (дата звернення: 23.10.2023).
2. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (повний текст) URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols> (дата звернення: 23.10.2023).
3. Fitzmaurice M. Dynamic (Evolutive) Interpretation of Treaties and the European Court of Human Rights. A. Orakhelashvili, S. Williams (eds.). *40 Years of the Vienna Convention on the Law of Treaties*. London: British Institute of International and Comparative Law, 2010. P. 55-95.
4. Letsas G. The ECHR as a Living Instrument: Its Meaning and Legitimacy. A. Follesdal, G. Ulfstein and B. Peters (eds). *Constituting Europe: The European Court of Human Rights in a National, European and Global Context*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. P. 106-141.
5. Сироїд Т.Л., Фоміна Л.О. Організаційно-правовий механізм захисту прав людини Європейського Союзу. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis: Collective monograph*. Riga : Baltija Publishing, 2019. Vol. 2. P. 129-144.
6. Сироїд Т.Л., Фоміна Л.О., Гавриленко О.А., Тітов Є.Б., Шамраєва В. М. Право на справедливий суд: теорія і практика міжнародних контрольних органів у галузі прав людини. *Scientific approaches in jurisprudence: collective monograph* / Lohvinenko M., Kordunian I., etc. International Science Group. Boston: Primedia eLaunch, 2020. 124-135. 213 p.
7. Rainey B., Wicks E., Ovey C. Jacobs, White and Ovey: *The European Convention on Human Rights, 7th edn*. Oxford: Oxford University Press, 2017.

P. 4.

8. ECHR, *Airey v. Ireland*. Judgment of 9 October 1979, App. No. 6289/73. Para. 26.

9. ECHR, *Ireland v. the United Kingdom*. Judgment of 18 January 1978, App. No. 5310/71. Para 154.

10. ECHR, *Konstantin Markin v. Russia*. Judgment of 7 October 2010, App. No. 30078/06. Para 39.

11. ECHR, *Ireland v. the United Kingdom*. Judgment of 18 January 1978, App. No. 5310/71. Para 239.

12. ECHR, *Öcalan v. Turkey*. Judgment of 12 May 2005, Grand Chamber, App. No. 46221/99. Partly Concurring, Partly Dissenting Opinion of Judge Garlicki. Para 4.

13. ECHR, *Loizidou v. Turkey* (preliminary objections). Judgment of 23 March 1995, Grand Chamber, App. No. 15318/89. Paras 75, 93.

14. ECHR, *Soering v. the United Kingdom*. Judgment of 7 July 1989, App. No.14038/88. Para 87.

15. ECHR, *Tyrer v. the United Kingdom*. Judgment of 25 April 1978, App. No. 5856/72. Para 31.

16. ECHR, *Burghartz v. Switzerland*. Judgment of 22 February 1994, App. No. 16213/90. Para 28.

17. ECHR, *Guzzardi v. Italy*. Judgment of 6 November 1980, App. No. 7367/76. Para 95.

18. ECHR, *Bayatyan v. Armenia*. Judgment of 7 July 2011, Grand Chamber, App. No. 23459/03. Para 102.

19. ECHR, *Demir and Baykara v. Turkey*. Judgment of 12 November 2008, Grand Chamber, App. No. 34503/97. Para 146.

20. ECHR, *Saadi v. the United Kingdom*. Judgment of 29 January 2008, Grand Chamber, App. No. 13229/03. Para 55.

ЗМІСТ

Пленарне засідання**Кагановська Т. Є.***Належне управління як інструмент забезпечення сталого розвитку* 4**Коломоєць Т. О.***Відновлення позитивного фінансового моніторингу PEPs в Україні – реальний крок до впровадження міжнародних стандартів формування «економічно привабливої» держави* 10**Курінний Є. В.***Сталий розвиток і пріоритетність розв'язання глобальних проблем людства* 13**Марцеляк О. В.***Конституційний правопорядок в Україні в умовах війни* 17**Наливайко Л. Р.***Забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану* 22**Пацурківський П. С., Гаврилюк Р. О.***Індекс верховенства права Всесвітнього банку як інструмент моніторингу сталого розвитку суспільств в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку* 26**Савчин М. В.***Сталий розвиток територій та пропорційність і субсидіарність у праві* 30**Серьогін В. О.***Концепція сталого розвитку: конституційно-правовий аспект* 34**Сироїд Т. Л.***Глобальні цілі та Порядок денний на період до 2030 року* 39**Степанова Т. В.***Розширення процесуальних прав учасників справи як загальна тенденція сталого розвитку вітчизняного процесуального права* 43**Токарчук Л. М.***Принцип пропорційності, як вдосконалення механізму реалізації норм міжнародного цивільного процесуального законодавства* 46**Секція 1. Посилення верховенства права і зміцнення прав людини як ключові фактори сталого розвитку****Kolpakov V. K.***Protection of the rights of persons who went missing during the war in Ukraine* 50**Берч В. В.***До питання про конституційні засади народного суверенітету та*

<i>безпосередньої демократії у контексті досягнення Цілей сталого розвитку</i>	54
Бзова Л. Г.	
<i>Верховенство права та права людини: міжнародні стандарти та судова практика Конституційного Суду України</i>	58
Бисага Ю. М.	
<i>Синергія демократичних цінностей та сталого розвитку правопорядку</i>	61
Бідзіля В. В.	
<i>Вивчення розвитку нормативного закріплення принципу верховенства права як передумова його імплементації в правову систему України (на прикладі країн англосаксонської правової системи)</i>	63
Борщевська О. М.	
<i>Формування правосвідомості людини в умовах війни</i>	66
Васильєв С. В.	
<i>Правові перспективи обмеження права студентів на отримання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації</i>	68
Войціховський А. В.	
<i>Особливості міжнародно-правового статусу внутрішньо переміщених осіб</i>	71
Волощенко О. М.	
<i>Деякі аспекти модернізації принципу верховенства права у цивільному процесуальному праві України</i>	75
Воронов М. М., Воронова І. В.	
<i>Право на вільний розвиток особистості в аспекті сталого розвитку української держави</i>	77
Гринь О. Д.	
<i>Правове стимулювання як елемент правової культури</i>	81
Гудзь Л. В.	
<i>Проблеми забезпечення виборчих прав громадян України в умовах воєнного стану</i>	84
Гудзь Т. І.	
<i>Забезпечення прав людини як передумова досягнення сталого розвитку</i>	87
Іванюк Р. В.	
<i>Захист прав людини та держави в умовах воєнного стану: міжнародно-правовий аспект</i>	90
Марцеляк С. М.	
<i>Принципи виборчого права як гарантія демократичного розвитку України</i>	92
Марчук М. І., Белєвцова О. С.	
<i>Захист Вітчизни: щодо питання про належне нормативне врегулювання «загальнообов'язковості» конституційного обов'язку</i>	95

Орловський О. Я. <i>Гарантування людської гідності як вектор розвитку соціальної держави</i>	99
Перепьолкін С. М. <i>Покоління прав людини: три, чотири чи більше?</i>	102
Псьота Т. В. <i>Забезпечення основ міжнародно-правового статусу особи в контексті Цілей сталого розвитку</i>	105
Радченко О. І. <i>Особливості реалізації виборчого права громадян під час дії правового режиму воєнного стану</i>	108
Реньов Є. В. <i>Щодо історії формування міжнародно-правових стандартів захисту прав дитини</i>	111
Самбор М. А. <i>Права, свободи та інтереси людини: соціально-правовий вимір та вектори удосконалення</i>	113
Сердюк І. А. <i>Інтерпретація поняття «правотворчість» в аспекті забезпечення сталого розвитку сучасної української держави</i>	117
Склярєва А. В. <i>Розв'язання питання подвійного громадянства країнами-членами Європейського Союзу</i>	121
Ткалич М. О. <i>Реалізація права на спорт у період воєнного стану</i>	124
Устименко О. А. <i>Окремі аспекти правового статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин</i>	126
Хабарова Т. В. <i>Верховенство права як ідея правової держави</i>	129
<u>Секція 2. Рівність прав і можливостей як запорука сталого розвитку</u>	
Барчук А. Б. <i>Забезпечення рівності прав представників і представниць ЛГБТ+ спільноти у призмі Цілей сталого розвитку в Україні</i>	132
Білокурська О. В., Федорчук М. Д. <i>Гендерна рівність як запорука сталого розвитку</i>	135
Гетьманцева Н. Д. <i>Принцип рівності прав і можливостей у трудових відносинах</i>	137
Євтушенко Д. С. <i>Забезпечення рівних прав і можливостей громадян щодо звернення до правоохоронних органів в Україні у період дії правового режиму</i>	141

воєнного стану

Карвацька С. Б., Стрїч М. І.

Гендерна рївнїсть та боротьба з дискримїнацією як цїль сталого розвитку: нацїональний та мїжнародний аспекти 144

Процькїв Н. М.

Гендерна рївнїсть як запорука сталого розвитку суспїльства 147

Секція 3. Правовї засади та інструменти досягнення цїлей сталого розвитку у сферї економїки

Вдовїчен Л. І.

Необхїднїсть нормативного врегулювання проблеми подвійного оподаткування 150

Мїчурїн Є. О.

Правовї аспекти функціонування ринку криптовалют в Україні 153

Никифорак В. М.

Поняття меж свободи договору як засобу забезпечення рївностї учасникїв цивїльних правовїдносин 155

Одовїчена Я. А.

Заходи охорони комерційної таємниці на підприємствї як інструмент сталого розвитку 158

Поляков Р. Б.

Особливостї підготовчого засїдання суду в процедурї банкрутства (неспроможностї) за правом Англії, Франції та Нїмеччини 162

Пустовалова І. С.

Конституція як фактор забезпечення сталого економїчного розвитку 168

Солодан К. В.

Оподаткування ІТ-дїяльностї як передумова досягнення Цїлей сталого розвитку 171

Цибань А. А.

Окремї аспекти повернення примусово вїдчуженого майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану 175

Шовгенюк С. Ю.

Податкова полїтика ЄС як основа для унїфікації законодавства з питань оподаткування у країнах-учасницях 178

Шпак Н. Р.

Нововведення у сферї оподаткування в Україні під час дїї воєнного стану 182

Секція 4. Забезпечення соціальних прав особи в контекстї досягнення цїлей сталого розвитку

Nalyvaiko I. O.

European and North American approaches to protection of human rights through social standards: interactions and challenges 185

Боднарук М. І., Бурка А. В. <i>Деякі правові аспекти соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування</i>	188
Божко Д. В. <i>Сталий розвиток соціального забезпечення в правових засадах міжнародного досвіду</i>	192
Болдіжар С. О., Пішта В. І. <i>Проблематика процедури здобуття наукового ступеня доктора філософії: пошук оптимальних рішень</i>	196
Вакарюк Л. В. <i>До питання охорони праці та підтримки здоров'я дистанційних працівників</i>	199
Донченко О. І. <i>До питання щодо співвідношення права природного та позитивного в реаліях сьогодення</i>	202
Коломієць Ю. М. <i>Державна мова як основа національної єдності громадян України в умовах війни</i>	206
Кулачок-Тітова Л. В. <i>Програма гідної праці як інструмент реалізації Цілей сталого розвитку</i>	209
Мальцев В. В. <i>Право людини на доступ до мережі Інтернет як складова права на достатній життєвий рівень</i>	214
Ольшевський І. П. <i>Якість освіти під час війни: актуальні проблеми та шляхи вирішення</i>	217
Осадчук Т. В. <i>Категорія «інтерес» у трудових правовідносинах</i>	221
Парпан Т. В. <i>Правові засади забезпечення повної та продуктивної зайнятості в Україні</i>	224
Потопахіна О. М. <i>Забезпечення права на безпечні і здорові умови праці: теоретико-правовий аспект</i>	227
Фомін П. В. <i>Ліквідація крайньої бідності у досягненні Цілей сталого розвитку</i>	232
Фоміна Л. О. <i>До питання щодо міжнародно-правової регламентації права на воду</i>	236

Секція 5. Цілі сталого розвитку в аспекті екологічного права

Voievodin I. S. <i>Some approaches to understanding the concept of "vulnerability" in the context of environmental human rights protection</i>	240
--	-----

Ващишин М. Я.	
<i>Передумови формування концепції сталого розвитку та її відображення у Стратегії екологічної політики України</i>	243
Пейчев К. П.	
<i>Водні об'єкти, ліси та ґрунти як елементи земельної ділянки</i>	248
Петрецька Н. І., Машіка П. Ю.	
<i>Правова можливість запровадження еколого-містобудівного моніторингу в контексті сталого розвитку</i>	251
Садова Т. С.	
<i>Вдосконалення норм міжнародного гуманітарного права щодо захисту довкілля</i>	254
Стрельцова Є. Д.	
<i>Морська безпека та сталий розвиток: щодо перспектив модернізації законодавства ЄС</i>	257
Толкаченко О. В.	
<i>Окремі питання щодо правового режиму мінеральних вод в Україні з огляду на Цілі сталого розвитку</i>	260
Хашев В. Г.	
<i>До питання правової оцінки заподіяння шкоди водним об'єктам, що вчиняють російські військові в Україні</i>	264
<u>Секція 6. Правові засади та інструменти сталого розвитку міст і громад</u>	
Бабін І. І.	
<i>Особливості правового регулювання оподаткування власників собак у Республіці Польща</i>	269
Батанов О. В.	
<i>Муніципальне право у фокусі Цілей сталого розвитку: проблеми гармонізації національного та міжнародного правопорядку</i>	273
Бедрій Р. Б.	
<i>Правове забезпечення місцевого економічного розвитку як складової сталого розвитку держави у сфері економіки</i>	279
Боняк В. О.	
<i>Доктринальні підходи до визначення змісту принципу підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб в аспекті сталого розвитку цих громад</i>	283
Гришко Л. М.	
<i>Актуальні питання забезпечення згуртованості в Україні</i>	287
Мунько А. Ю.	
<i>Інноваційне лідерство як ключова компетентність на шляху до сталого розвитку територій</i>	291
Петрецька Н. І., Гурчумелія У. І.	
<i>Основні засади міжнародного партнерства через реалізацію програм європейської територіальної співпраці</i>	294

Серьогіна С. Г.	
<i>Роль місцевого самоврядування в реалізації Цілей сталого розвитку</i>	298
Трещов М. М.	
<i>Актуалізація механізму Державного фонду регіонального розвитку в контексті забезпечення розвитку території</i>	302
Щербанюк О. В.	
<i>Утворення та ліквідація районів в Україні: шлях до регіоналізації чи зміна територіального устрою</i>	305

Секція 7. Правові засади створення ефективних, підзвітних та інклюзивних інституцій на всіх рівнях врядування

Безденєжна Д. О.	
<i>Адміністративно-правові аспекти підвищення доступності та ефективності послуг Державної служби зайнятості</i>	309
Білик П. П.	
<i>Адміністративно-правова оцінка публічного адміністрування як нової якісної форми державного управління</i>	313
Валько Л. А.	
<i>Особливості визнання та виконання арбітражних рішень у Республіці Польща</i>	317
Врубель О. Р.	
<i>Гарантійний характер участі прокурора та омбудсменів у провадженні про визнання особи недієздатною в польському цивільному процесі</i>	320
Галкевич С. В.	
<i>Роль принципу розумності при визначенні меж суддівського розсуду</i>	324
Гетманцев О. В.	
<i>Судова практика Європейського суду з прав людини як базис для формування прецедентної моделі цивільного судочинства в Україні</i>	328
Григоренко А. С.	
<i>Юридичний інституційний розвиток як інструмент зміцнення національного правопорядку</i>	332
Григоренко Є. І.	
<i>Роль і місце військового права в національному правопорядку України</i>	334
Гришина Н. В.	
<i>Компетентнісний підхід у сфері управління державною службою</i>	336
Гут С. Ф.	
<i>Примирні процедури як основна тенденція сталого розвитку процесуального права</i>	339
Завальна Ж. В.	
<i>Особливості меморандуму як форми договірної регуляції відносин публічної сфери</i>	342

Закриницька В. О., Плотнікова К. О.	
<i>Механізм антикорупційної політики України у післявоєнний період</i>	347
Зозуля О. І.	
<i>Щодо недоцільності утворення Адміністративної комісії Верховної Ради України</i>	350
Кахнич В. С.	
<i>Розвиток адміністративного права у США: цілі розвитку для національного законодавства України</i>	354
Крайній П. І.	
<i>Нормативно-правове забезпечення діяльності громадських рад в Україні як важлива складова досягнення Цілей сталого розвитку в сучасних умовах</i>	358
Левенець А. В.	
<i>Процедура добору на посаду судді в Україні: перспективи законодавчого реформування</i>	362
Менів Я. О.	
<i>Принцип правової визначеності крізь призму законодавчих прогалін у комплексному дослідженні норм цивільного законодавства: теоретичний та практичний аспекти</i>	366
Передерій О. М.	
<i>Антикорупційна безпека в структурі державної правової політики України</i>	369
Россіхіна Г. В., Россіхін В. В.	
<i>Діджиталізація у контексті Цілей сталого розвитку: мета та практика</i>	373
Ростовська К. В.	
<i>Аналіз змісту поняття «державна антикорупційна політика»</i>	377
Стебелєв А. М.	
<i>Деякі методологічні настанови щодо формування нормативно-правового регулювання цілісної системи альтернативних способів вирішення публічно-правових спорів та конфліктів</i>	380
Худик А. М.	
<i>Військова адміністрація як суб'єкт обмеження прав, свобод та інтересів особи</i>	383
Юрійчук І. В.	
<i>Адміністративні процедури як правовий інструмент реалізації та захисту прав людини</i>	386
<u>Секція 8. Правові проблеми протидії насильству та забезпечення доступу до правосуддя в контексті досягнення цілей сталого розвитку</u>	
Борщенко В. В.	
<i>Впровадження електронного діловодства як гарантія забезпечення права на доступ до правосуддя</i>	391

Вдовічен В. А.	
<i>Доцільність адміністративної відповідальності як константа забезпечення сталого розвитку національного правопорядку</i>	395
Гаран О. В.	
<i>Дайджест європейських стандартів, які визначають ефективність механізмів протидії домашньому насильству</i>	398
Даниленко Д. О.	
<i>Щодо питання посилення кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи в період дії правового режиму воєнного стану</i>	402
Житний О. О.	
<i>Принцип міжнародно-правової відповідності українського кримінального законодавства: сучасність та майбутнє</i>	405
Орловський Б. М.	
<i>Кримінологічна характеристика заходів протидії насильницькій злочинності</i>	408
Павлова Т. О.	
<i>Соціально-правові та психологічні аспекти насильства</i>	412
Паламарчук Г. В.	
<i>Стан практики винесення виправдувальних вироків в умовах забезпечення сталого розвитку України</i>	415
Рибалко Г. С.	
<i>Показання анонімного свідка як джерело доказів у кримінальному процесі – європейський досвід</i>	418
Ріяко Є. О.	
<i>Нормативні засади кримінально-правової юрисдикції Україні та деяких держав ЄС: порівняльний аналіз та перспективи адаптації</i>	421
Феннич В. П.	
<i>Порядок надсилання судових повісток у цивільному процесі: проблемні аспекти</i>	424
Харченко В. Б.	
<i>Здійснення законодавчої діяльності у контексті реалізації принципів кримінальної політики</i>	427
Храмцов О. М.	
<i>Образа та погроза військовослужбовцю як прояви психічного насильства (проблеми кримінально-правової протидії)</i>	433
Шайгуро О. П.	
<i>До поняття доступності кримінального правосуддя</i>	436
Юраш І. І.	
<i>Виправлення помилки в ухвалі суду про затвердження мирової угоди як виконавчого документа</i>	439

Секція 9. Глобальне партнерство заради сталого розвитку: правові засади та інструменти

Deshko L. M.

"Non-recognition policy" of the UN General Assembly regarding the temporary occupied territory of Ukraine 441

Karliuha Y.

The impact of unilateral sanctions on sustainable development: human rights dimension 443

Kovalenko-Marchenkova Ye. V., But K. A.

The expediency of changing national policies and strategies in the context of sustainable development 446

Веремчук В. С.

Міжнародно-правові аспекти захисту інформації на морському транспорті 450

Гавриленко О. А.

Стокгольмська декларація 1972 р.: перші кроки на шляху до сталого розвитку (історико-правовий екскурс) 454

Гнатюк Т. М., Яремчук В. В.

Російсько-українська війна: вплив на імплементацію Цілей сталого розвитку 457

Горкулько В. В.

Роль інформаційної безпеки у зміцненні національного та міжнародного правопорядку 459

Коломоєць К. С.

Деякі аспекти міжнародно-правового регулювання права на користування результатами наукового прогресу та їх практичне застосування 462

Рошканюк В. М., Токунова А. В.

Перспективи імплементації Цілей сталого розвитку в Україні: поточний стан та аспект поваги бізнесу до прав людини 466

Степаненко К. В.

Принцип міжнародного співробітництва в аспекті зміцнення міжнародного правопорядку 470

Черненко М. В.

Інновації штучного інтелекту: забезпечення чи загроза реалізації Цілей сталого розвитку? 473

Шамрасва В. М.

Конвенційні норми у практиці Європейського суду з прав людини 476

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції

**ЦІЛІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В
АСПЕКТИ ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО
ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ**

(Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 року)

Відповідальний за випуск: В.О. Серьогін

Комп'ютерна верстка: В.О. Серьогін

Підписано до друку: 29.11.2023 р. Формат 60x90/16
Обсяг 30,7 ум.-друк. арк. Папір офсетний. Друк різнограф.
Наклад 100 прим. Зам. № 184.

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг».
Свідоцтво про держ. реєстрацію ю.о. А00 № 507350.
61003, м. Харків, пров. Соляниківський, 4
Тел. (057) 771-00-92, 771-00-96, (057) 700-53-51, 714-34-26